

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE İDEOLOJİK KAMPLAŞMA
VE 6. FİLO EYLEMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Kübra İMAMOĞLU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA

Bilecik, 2021

10295946

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE İDEOLOJİK KAMPLAŞMA
VE 6. FİLO EYLEMLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Kübra İMAMOĞLU

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA

Bilecik, 2021

10295946

BEYAN

“Türkiye’de İdeolojik Kamplaşma ve 6. Filo Eylemleri” adlı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlilik tezi/dönem projesinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Bu çalışma, Bilimsel Araştırmalar Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlar tarafından,		
DESTEK ALINMIŞTIR	DESTEK ALINMAMIŞTIR	✓

Hatice Kübra İMAMOĞLU

22/04/2021

İMZA

ÖN SÖZ

Soğuk Savaş Dönemi ile başlayıp dünyayı etkisi altına alan Kapitalizm-Sosyalizm tartışmalarının Türkiye'ye tesirlerinin detaylı olarak ele alındığı bu tez, Türk siyasal ve toplumsal yapısına “sol-sağ” çatışması” olarak damgasını vuran olayların temel sebeplerine inerek dönemin tanıklarının da yardımı ile araştırılıp uygun şekilde anlatılmasını amaçlanmıştır. Tezle ilgili bilgi ve belgelerin araştırılması ve toplanması sürecinde zamanımın büyük kısmını geçirdiğim Beyazıt Kütüphanesi ve İBB Atatürk Kitaplığı personeline, döneme ait anılarını benimle paylaşan sayın Mustafa Zülkadiroğlu'na ve Hüseyin İmamoğlu'na teşekkür ediyorum.

Ayrıca tezin yazım aşamasında katkıları ile daima yanımda olan tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Selma GÖKTÜRK ÇETİNKAYA'ya, savunma sırasında sağladıkları katkılar nedeniyle jüri üyeleri sayın Prof. Dr. Derda KÜÇÜKALP ve Doç. Dr. Refik ARIKAN'a teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte maddi-manevi her türlü destekte bulunup beni her daim güçlü kılan aile üyelerime de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yazmış olduğum bu tezi yakın zamanda kaybettiğimiz dedem Abdulhalim İmamoğlu'na ithaf etmekten onur duyarım.

Hatice Kübra İMAMOĞLU

22/04/2021

ÖZET

TÜRKİYE'DE İDEOLOJİK KAMPLAŞMA

VE 6. FİLO EYLEMLERİ

Soğuk Savaş Dönemiyle başlayan Kapitalizm ve Sosyalizm ile bunların etrafında şekillenen ideolojik kavramların anlaşılması, daha doğrusu her kesimin kendisine yakın bulduğu akımı anlaşılır ve etkin kılma çabası Türkiye'yi uzun yıllar sürecek çatışmalara sürüklemiştir. Demokrat Parti iktidarının özellikle son yılında etkisi belirgin hale gelen öğrenci olaylarının 27 Mayıs 1960 Darbesine giden sürece zemin hazırlaması ve yaşananların darbe sonrasında gençliğin başarısı olarak lanse edilmesi Türk siyasetinde politik ya da politika dışı unsurların, gerektiğinde özellikle gençliği harekete geçirmeleri noktasında rol model olmuştur. Gençlerin 27 Mayıs sonrası başlayan ve 12 Eylül 1980 Darbesine değin devam eden ideolojik kamplaşma sürecinde ilk karşılaşılan gelişme 1961 Anayasası ve onun getirmiş olduğu özgürlükçü ortamdır.

Türkiye'de başlayan değişimler, dünyadaki gelişmelerin etkisiyle de yeni bir boyut almıştır. Özellikle 1965 sonrasında ABD'nin Vietnam'a açmış olduğu savaş, Latin Amerika'nın kurtuluşu adına Küba'da yaşanan devrim sürecinden sonra 1960'lı yılların son dönemlerinde dünyayı etkisi altına alan 68 Kuşağı, Türkiye'den yoğun olarak hissedilmiştir. Dış etkiler, ideolojilerin karşıt iki süper güce yönelik tavırlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle bu süreçte yaşanan ABD karşıtlığı, 6. Filo'ya yönelik eylemlere yol açmıştır. 1961 Anayasası ile ülkede daha rahat ve fazlasıyla gözlenen Sosyalizm ideolojisi kapsamında üniversite gençliği ve işçi sınıfının özgürlük istemiyle yapmış oldukları 6. Filo eylemleri de dahil tüm eylem ve grevlerin gün geçtikçe artmasını beraberinde getirmiştir ki bu da akabinde 12 Mart 1971 Muhtırası sürecini doğurmuştur.

Yaşanan öğrenci olaylarına son vermek gayesiyle gerçekleşen 27 Mayıs'ın simgesi olan üç idam, aradan on yıl geçtikten sonra, üstelik 27 Mayıs'ın amacıyla tezat düşecek şekilde, gençlerin daha da artmış olan eylemlerinin gölgesinde yaşanacak 12 Mart'ı ve simgesi olan ayrı bir üç idamı hatırlatarak Türk siyasasına gölge düşürecektir. Bu gölge, yaklaşık bir on yıl daha Türkiye'de etkisini sürdürecektir ve yine bir antidemokratik oluşum ile 12 Eylül 1980'i doğuracaktır. 12 Mart 1971 sürecinde bastırılmaya çalışılan sol hareket, özellikle 1974 yılında çıkarılan genel af sonrasında şiddetini artırarak 1975-1980 arası dönemde sağ-sol çatışmalarına sahne olmuştur. Türkiye'de yaşanan ideolojik mücadelelerin

yanı sıra, siyasi anlaşmazlıklar, Türk diplomasisinde beliren gelişmeler bu dönemin sancılı ve ağır geçmesine ortam hazırlamış ve 12 Eylül 1980’de yeni bir darbeyle son bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyalizm, Kapitalizm, 68 Kuşağı, 6. Filo Eylemleri, Kanlı Pazar, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980.

ABSTRACT
IDEOLOGICAL CAMPAIGN IN TURKEY
AND 6th FLEET ACTIONS

Cold War understanding of ideological concepts that revolve around them, starting with Capitalism and Socialism with a period, or rather every part of him found that current near-understand and effectively make the effort of Turkey was dragged into the conflict will last for many years. The fact that the student events, whose effects became evident especially in the last year of the Democratic Party rule, prepared the ground for the process leading to the coup of May 27, 1960 and the events that happened were presented as the success of the youth after the coup, became a role model in Turkish politics in terms of mobilizing political or non-political elements, especially the youth when necessary. The first development encountered in the ideological polarization process of the youth, which started after May 27 and continued until September 12, 1980, was the 1961 Constitution and the libertarian environment it brought.

Starting changes in Turkey, it has taken a new dimension with the impact of global developments. Especially in 1965 after the war, which was opened in Vietnam in the United States, on behalf of the liberation of Latin America after the revolution process in living Cuban world under its influence in the late 1960s, the area 68 Generation, was felt intensely than Turkey. External influences have brought along the ideologies' attitudes towards the two opposing superpowers. Particularly, the anti-USAism experienced during this period led to actions against the 6th Fleet. With the 1961 Constitution, all actions and strikes, including the 6th Fleet actions, which were carried out by the university youth and the working class with the demand for freedom, within the scope of the ideology of Socialism, which was observed more comfortably and widely in the country, brought with it the increase of all actions and strikes, which subsequently led to the memorandum of March 12, 1971.

The three executions, which are the symbol of May 27, which took place in order to put an end to the student incidents, are the 12 March and a separate three, it will cast a shadow on Turkish politics by reminding the execution. This shadow will retain its influence in Turkey nearly a decade, and still more will have an undemocratic 12 September 1980 with the formation. The left movement, which was tried to be suppressed during the period of 12

March 1971, increased its violence especially after the general amnesty issued in 1974 and witnessed right-left conflicts in the period between 1975-1980. In addition to the ideological struggle that took place in Turkey, political disputes, which appear in the development of Turkish diplomacy has prepared this period of painful and heavy media pass and has found a new coup ended on 12 September 1980.

Key Words: Socialism, Capitalism, Generation 68, 6th Fleet Actions, Bloody Sunday, March 12, 1971, September 12, 1980.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE 68	7
2.1. İdeoloji	7
2.1.1. Kapitalizm.....	9
2.1.2. Milliyetçilik	13
2.1.2.1. Muhafazakarlık	15
2.1.2.2. Türkiye'de Milliyetçiliğin Tarihi	16
2.1.3. Sosyalizm.....	20
2.1.3.1. Komünizm	25
2.1.3.2. Anarşizm	26
2.1.3.3. Türkiye'de Sosyalizmin Tarihi.....	28
2.2. Öğrenci ve Gençlik Hareketleri.....	32
2.2.1. 68 Kuşağı ve Önemi	32
2.2.2. Dünyada Öğrenci Hareketleri.....	33
2.2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Öğrenci Hareketliliği	33
2.2.2.2. Batı Avrupa'da Öğrenci Hareketliliği	35
2.2.2.3. Doğu Avrupa'da Öğrenci Hareketliliği	40
2.2.2.4. Latin Amerika'da Öğrenci Hareketliliği.....	41
2.2.2.5. Diğer Ülkelerde Öğrenci Hareketliliği.....	42
2.2.3. Türkiye'de Öğrenci Hareketleri	43
2.2.3.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesi Öğrenci Hareketleri.....	45
2.2.3.1.1. 27 Mayıs 1960 Öncesi Öğrenci Olayları	45
2.2.3.1.2. 1966-1971 Arasında Öğrenci Olayları	49
2.2.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası Öğrenci Hareketleri.....	65
2.3. İşçi ve Köylü Hareketleri	70
2.3.1. Dünya'da İşçi ve Köylü Hareketliliği	71
2.3.1.1. Fransa'da İşçi Olayları	71

2.3.1.2. Diğer Ülkelerde İşçi Olayları.....	72
2.3.2. Türkiye’de İşçi ve Köylü Hareketliliği.....	73
2.3.2.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesi İşçi Hareketleri.....	77
2.3.2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası İşçi Hareketleri	86
2.3.2.3. Köylü Hareketleri.....	95
3. 6. FİLO EYLEMLERİ	102
3.1. Türk-Amerikan İlişkileri	102
3.1.1. Türkiye’de Amerikan Askeri Yapılanması	112
3.1.1.1. Amerikan Üsleri ve Önemi	116
3.1.2. Kıbrıs Meselesi ve 1974 Yılı Türk- Amerika İlişkileri.....	120
3.1.2.1. Kıbrıs Meselesi.....	120
3.1.2.2. 1974 Yılı Türk- Amerika İlişkileri	125
3.2. 6. Filo’nun Faaliyetleri ve 1967-1968 Protestoları.....	127
3.2.1. Türkiye’de Amerikan Karşıtlığı	127
3.2.2. 6. Filonun Faaliyetleri.....	132
3.2.3 1967-1968 Yılı Protestoları.....	134
3.2.3.1. 1967 Yılı Protestoları.....	134
3.2.3.2. 1968 Yılı Protestoları.....	138
3.3. Kanlı Pazar ve Sonrasında Yaşanan Protestolar	149
3.3.1. Kanlı Pazar Protestoları.....	149
3.3.2. Aralık 1969 Protestosu.....	169
3.3.3. 1970 Yılı ve Sonrası Protestoları.....	171
4. 12 MART’TAN 12 EYLÜL’E TÜRKİYE’DE İDEOLOJİK KAMPLAŞMA	174
4.1. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Öncesi İdeolojik Kamplaşma	174
4.1.1. 12 Mart 1971 Öncesi Türkiye’de Siyasi Atmosfer	174
4.1.2. Türkiye’de Sol İdeoloji	188
4.1.2.1. Yön-Devrim Hareketi.....	190
4.1.2.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP).....	192
4.1.2.3. Milli Demokratik Devrim	195
4.1.2.3.1. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C):.....	197
4.1.2.3.2. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO).....	198
4.1.2.3.3. Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO)	199

4.1.2.4. Ortanın Solu.....	199
4.1.3. Türkiye’de Sağ İdeoloji	200
4.2. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesi İdeolojik Kamplaşma	207
4.2.1. 12 Eylül 1980 Öncesi Türkiye’de Siyasi Atmosfer	207
4.2.2. 1971 Sonrası Türkiye’de Sağ İdeoloji	215
4.2.3. 1971 Sonrası Türkiye’de Sol İdeoloji	221
4.2.4. Türkiye’de Kürt Meselesi.....	225
4.3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Bilançosu.....	229
4.3.1. 12 Eylül 1980 Darbesi	229
4.3.2. Darbenin Bilançosu	234
SONUÇ	239
KAYNAKÇA	242
EKLER.....	282

KISALTMALAR

- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- ADYÖD:** Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği
- AIESEC:** İktisat ve Ticari İlim yapan Uluslararası Öğrenci Birliği
- AMAT:** American Mission for Aid to Turkey-Türkiye'ye Yardım İçin Yardım Cemiyeti
- AP:** Adalet Partisi
- ASD:** Aydınlık Sosyalist Dergi
- AÜ:** Ankara Üniversitesi
- AÜTB:** Ankara Üniversitesi Talebe Birliği
- BCA:** Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BP:** Birlik Partisi
- CGP:** Cumhuriyetçi Güven Partisi
- CGT:** Genel emek Konfederasyonu
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- CKMP:** Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
- DDKO:** Devrimci Doğu Kültür Ocakları
- DDY:** Devlet Demiryolları
- DEV-GENÇ:** Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF)
- DEV-GÜÇ:** Devrimci Güç Birliği
- Dev-Lis:** Devrimci Liseliler
- DİSK:** Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- DHKP-C:** Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
- DMMA:** Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi
- DÖB:** Devrimci Öğrenci Birliği
- DP:** Demokrat Parti
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- DTCF:** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
- ERDEMİR:** Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları

FKF: Fikir Kulüpleri Federasyonu
HDK: Hür Düşünce Kulübü
ISS: Intercollegiate Socialist Society-Üniversitelerarası Sosyalist Topluluğu
İlk-Sen: İlkokul Öğretmenleri Sendikası
İTİA: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi
İTÜÖB: İstanbul Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği
İTÜTOTB: İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okul Talebe Birliği
İÜ: İstanbul Üniversitesi
İÜDÖB: İstanbul Üniversitesi Devrimci Öğrenci Birliği
İÜTB: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği
İYTOTB: İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği
JAMMAT: Joint American Military Mission for Aid to Turkey-Türkiye'ye Yardım İçin Ortak Amerikan Askeri Elçiliği
JUSMMAT: Joint United States Military Mission for Aid to Turkey-Türkiye'ye Yardım İçin Ortak ABD Askeri Elçiliği
KMD: Komünizmle Mücadele Derneği
KTÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi
LID: League for Industrial Democracy-Endüstriyel Demokrasi Birliği
MBK: Milli Birlik Komitesi
MC: Milliyetçi Cephe
MDD: Milli Demokrat Devrim
MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
MHP: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MMTD: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MTGT: Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı
MNP: Milli Nizam Partisi
M.Ö.: Milattan Önce
MP: Millet Partisi
MSP: Mili Selamet Partisi
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı

MTGT: Milli Türk Gençlik Teşkilatı
MTTB: Milli Türk Talebe Birliği
ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
ODTÜÖB: ODTÜ Öğrenci Birliği
Org.: Orgeneral
PDA: Proleter Devrimci Aydınlik
Pol-Bir: Polis Birliği
Pol-Der: Polis Derneği
SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SBFÖB: Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Birliği
SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SD: Sosyalist Devrim
SDS: Students for a Democratic Society-Demokratik Toplum İçin Öğrenci Birliği
SFK: Sosyalist Fikir Kulübü
SLID: Student League for Industrial Democracy-Endüstriyel Demokrasi Öğrenci Birliği
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDGF: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç)
TEP: Türkiye Emekçi Partisi
THKO: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİİKP: Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi
TİKKO: Türkiye İşçi Köylü Komünist Partisi
TİP: Türkiye İşçi Partisi
TKDP: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TKDP-KUK: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi-Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları
TKEP: Türkiye Komünist Emek Partisi
TKP: Türkiye Komünist Partisi
TKP/ML: Türkiye Komünist Partisi/ Marksist-Leninist
TMGT: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTD: Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

TMTF: Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TÖB-DER: Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği
TÖS: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TS: Türk Solu
TSİP: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSLOG: The United States Logistics Group-Birleşik Devletler Lojistik Grubu
Türk-İş: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜT: Türk Ülkücüler Teşkilatı
USIS: United States Information Service-Amerikan Haberler Merkezi
ÜGD: Ülkücü Gençlik Derneği
ÜKD: Üniversiteliler Kültür Derneği
ÜOB: Ülkü Ocakları Birliği
YDH: Yön-Devrim Hareketi
YTP: Yeni Türkiye Partisi

1. GİRİŞ

Anadolu topraklarında yaşanan Birinci Dünya Harbi ile Milli Mücadele'nin ardından yeni kurulan rejimle var olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti demokratik sistemin yeni üyesi olmuştur. 1923 yılından itibaren kurulan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ardından Çok Partili Hayata geçmek adına 1924 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuş fakat başarılı olunamamıştır. Türkiye'de yaşanan Tek Partili Dönem sırasında dünyada patlak veren İkinci Dünya Savaşı'na Milli Şef İsmet İnönü katılmak istememiş ve ülkede buna göre tedbirler alınmıştır. 1939-1945 yılları arasında yaşanan harp, resmi kayıtlarına göre 72.768.000 insanın ölümüyle sonuçlansa da hem dünyada siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda etkiler bırakmış, hem de savaşa girmeyen Türkiye'yi ekonomik manada derinden etkilemiştir (Karakök, 2011: 89). İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra oluşan iki kutuplu (ABD ve SSCB ideolojik-diplomatik-ekonomik güç yayma kavgaları durumu) dünyada nerede yer alacağı konusunda endişe yaşayan Türkiye, SSCB'nin kendisinden Boğazlar'da üs ve Doğu Anadolu'da toprak istemesi üzerine yönünü ABD'den tarafa dönmüştür. Ülkede yaşanan Tek Partili Dönemin demokratik olmadığını savunan Birleşmiş Milletler (BM) örgütünün açıklaması sonrası 19 Mayıs 1945 tarihinde İsmet İnönü Çok Partili Siyasi Hayata geçilmesi gerektiğini bildirmiş ve 18 Temmuz 1945 tarihinde bu hayatın ilk siyasi partisi kurulmuştur. Nuri Demirağ'ın önderliğinde kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ilk muhalefet parti olmakla beraber Türk Siyasi hayatında uzun soluklu bir varlık gösterememiş ve 1958 yılında kendisini feshetmiştir (Karakök, 2011: 90).

1945 yılında CHP içerisinde yaşanan muhalefet akımları gittikçe büyümüş ve partiden kopmalar yaşanacağı gözlemlenmiştir. Öyle ki İsmet İnönü de yeni doğacak partinin CHP ve TBMM içinden oluşmasını istemiş ve ona göre politika izlemiştir (Koçak, 1997: 137). Öte yandan 1945 yılının Bütçe Görüşmeleri sırasında başlayan muhalif sesler, TBMM'ye gelen Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı görüşmeleri sırasında Dörtlü Takrir'in sunulması ile kendini daha belirgin kılmıştır. CHP'den Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından sunulan önerge 12 Haziran günü grupta reddedilmiştir. CHP'nin içindeki hoşnutsuzluğu gidermek amacıyla da verilen önergenin reddedilmesiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün sağlayacağı bazı yararları Sina Akşin, *"Çok-partili dizgeye geçilmiş olması, parti içindeki muhaliflerden kurtulması, CHP'den ayrılacak kişilerin kuracağı partinin Atatürk Devrimine karşı olması tehlikesinin bulunmaması"* (Akşin, 1997: 115) şeklinde sıralamaktadır. Verilen takririn reddedilmesi

üzerine Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Tan ve Vatan gazetelerinde durumu eleştiren yazılar kaleme alınca, parti disiplinini bozdukları gerekçesiyle 21 Eylül günü Menderes ile Köprülü partiden ihraç edilmiştir. Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraç edilmesinin ardından bu durumu parti tüzüğüne ihlali olarak değerlendiren Refik Koraltan da partiden ihraç edilmiştir. Menderes, Köprülü ve Koraltan'ın partiden ihraç durumları sonrası ilk önce Meclis'teki görevinden istifa eden Celal Bayar, 1 Aralık günü CHP'den ayrılmış ve yeni bir parti kurulacağına sinyalleri verilmiştir (Ahmad, 2010: 30). Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Cumhuriyet Tarihi'nin ilk kalıcı muhalefet partisi olan Demokrat Parti (DP) kurulmuş ve böylelikle yeni bir dönemin kapıları aralanmıştır. Kurulan yeni partinin Genel Başkanlığı'na da Celal Bayar getirilmiştir (Akşin, 1997: 117).

Demokrat Parti, programını iki görüş etrafında toplamış; partinin siyasal amacı ülkede demokrasinin geniş ve ileri derecede gerçekleşmesini sağlamak olarak vurgulanmıştır. Temel hak ve özgürlüklere geniş yer veren parti, dernek kurma özgürlüğünü vurgulamış, tek dereceli seçim sistemi talep etmiş ve seçim güvenliği üzerinde önemle durmuştur. Ekonomik faaliyetlerde ise özel girişimin ve sermayenin esas olduğunu belirten parti, Laikliği dinsizlik biçiminde anlamadığı gibi din özgürlüğünün diğer özgürlükler kadar önemli olduğunu da savunmuştur (Koçak, 1997: 141). DP kurulduğu yıl ilk genel seçimlerine katılmış, bir yıl önce çekilen ve oyların açık, sayımın gizli yapıldığı seçimde CHP % 85,4 oy ile 395 milletvekili, DP ise %13,1 oy ile 66 milletvekili çıkarmıştır. Demokratların CHP'lilerin hile karıştırdığını iddia ettiği 1946 genel seçimleri, tarihe "Hileli Seçimler" olarak geçmiştir (Alikoç, 2018: 201). 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerde DP'nin "Yeter, Artık Söz Millet'in" sloganı ile %53 oy ile 416 milletvekili çıkarması sonucu 27 yıl süren CHP iktidarı artık hükümeti DP'ye devretmiştir. 1950 genel seçimleri, Türk halkının serbest iradesini seçim sandığına yansıtması açısından oldukça önem arz etmektedir (Erdoğan, 2017: 100). İkinci Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar ve zorluklar karşısında zor günler yaşayan Türk halkı 1950 genel seçimleri ile tek çıkış yolunun DP'de olduğuna inanmış ve vermiş olduğu oylar sonucu partiyi iktidara taşımıştır (Göktürk Çetinkaya, 2019: 386). DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidarı CHP'den devralması asker kökenli yöneticilerin sivil iktidar karşısında ikinci plana itilmesine sebep olmuştur (Kurt, 2017: 74).

1950-1960 yılları arasında iktidar bayrağını elinde taşıyan DP'ye yönelik orduda oluşan huzursuzluk 1950'li yılların ortasında başlamıştır. Ülkede artan enflasyon, şehirlerde yaşanan sıkıntıların ve siyasal istikrarsızlığın yanı sıra Türk ulusuna ait olduğunu

düşündükleri bazı unsurların aşınması sonucu ordu içinde iktidara en kısa zamanda el koyma taraftarı oluşumları ortaya çıkmıştır (Ahmad, 1995: 178). DP ile ülkede yaşanan din özgürlüğünün elde edilmesi sonrası dini düşüncenin Atatürk ilkelerine karşı birer hareket olduğunu savunan sol görüşlü aydınlardan Doğan Avcıoğlu durumu şu sözlerle özetlemiştir:

“Gerçi çok partili hayatın Türkiye’de bir özelliğini teşkil eden din istismarcılığı dolayısıyla 1946’dan başlayarak şeriatçı akımlar yeniden başkaldırmıştır. Menderes gibi politikacılar, 1949’da Sivas’ın ünlü Nakşibendi Şeyhi İsmail Efendi’yi ziyaret edip elini öpmüşler daha sonraları Said-i Nursi’lerden medet ummuşlardır. Ticaniler Mecliste Arapça ezan okuyacak cesareti bulmuşlardır. Şeriata dönüş isteyen, hilafeti ve Abdülhamit’i savunan yayınlar alıp yürümüştür. Atatürk heykelleri kırılmıştır. «Büyük Cihat» dergisi «Milletin Atatürk devrimine minnettar olduğunun asla doğru olmadığını» yazmıştır. Yeşil sarık seçim kazanma yolunda seferber edilmiştir. Atatürk pozitivizminin sol akımlara etkili biçimde karşı koyamadığı, solculuğa karşı din eğitiminin geliştirilmesi Hamdullah Suphi gibi kişiler tarafından Meclis’te ve CHP Kurultayı’nda savunulmuştur. Amerikalı uzmanlar İslamiyet yoluyla Komünizmi önlemeyi planlamışlardır. Din istismarcılığı için okullara din dersi konması, türbelerin açılması, yeniden İlahiyat Fakültesi kurulması, Kur’an kurslarının yaygınlaşması, Atatürk döneminde öğrenci bulamayarak kapanan imam-hatip okullarının aydın din adamı yetiştirme gerekçesiyle yeniden canlandırılması vb. gibi yollara başvurulmuştur” (Avcıoğlu, 1996: 564).

1950 genel seçimleri ile iktidara gelen DP 1954 ve 1957 yıllarında da seçimleri kazanmıştır. Fakat 1957 genel seçimlerinde DP önceki seçimlere nazaran daha az oy almıştır. İktidar, alınan oyların azalmasını hükümetin hatalarından ziyade yapılan icraatların halka rahat şekilde anlatılamaması ve muhalefetin iftira kampanyası gütmemesinin sonucu olduğunu düşünmüştür. Basın ve muhalefetin ülkedeki sıkıntılara sebep olduğuna inanan DP yönetimi, muhalefetin seçimle gelmiş meşru hükümeti tanımadığını ve hakkında iftira ve tezvir ile halkı yanlış şekilde hükümet aleyhine kışkırttığını belirtmeye başlamıştır (Tuğluoğlu, 2016: 160-161). Ülkede yaşanan karışıklık, öğrenci olayları ve orduda beliren huzursuzluk sonucu Milli Birlik Komitesi (MBK) adı verilen cunta ile 27 Mayıs 1960 günü DP iktidarına darbe yapılmıştır. CHP’nin ileri gelenlerinden olan Avni Doğan 27 Mayıs için *“İhtilali biz hazırladık, ordu yaptı”* şeklindeki ifadesi ihtilalin uzun yıllar tartışma konusu olmasına sebebiyet vermiştir (Cinisli, 2017: 142).

27 Mayıs sonrası Devlet Başkanı, Başbakan, Silahlı Kuvvetler Komutanı ve Başkomutan unvanları üzerinde toplanacak olan Orgeneral Cemal Gürsel ve MBK, darbenin son zamanlarda ülkede yaşanan karışıklığın kardeş kavgasına yol açmaması sebebiyle yapıldığını beyan edecektir (Göktürk Çetinkaya, 2020a: 122). Askeri cuntanın idareye el koyması Albay Alparslan Türkeş’in radyoda okuduğu bildiri ile ilan edilmiştir. İdareye el koyanların ordu içerisinde örgütlenen genç subaylar cuntası olduğu bu bildiri sonrası anlaşılmış ve literatüre “genç subaylar rahatsız” kavramı bu dönemde geçmiştir (Şentürk, 2017: 295). Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde oluşan bir grup askerin yapmış olduğu darbe, orduda emir-komuta zincirini bozmuş ve İttihatçı darbe girişimini ordu içerisinde tekrardan diriltmiştir (Şen, 2014: 51). Fakat Cumhuriyet’in ilk günlerinden beri ordunun siyasette

tarafsız kalma ilkesi 27 Mayıs Darbesi ile bozulmuş ve Osmanlı Devleti'nden gelen bir geleneği de yok saymıştır. Osmanlı Devleti zamanında yeniçerilerin iktidara doğrudan el koymak yerine yönetici kadronun içinde değişiklik yapması TSK'nın gelenekten kopması olarak anlaşılmış ve uzun vadeli etkilere yol açabilecek örnek teşkil etmiştir (Karpaz, 2009: 111). Öte yandan 27 Mayıs Darbesi Türkiye'de askerin politika içerisinde belirleyici bir rol oynamasına sebep olmuştur. Siyasette etkin olan askerin iktidar olma dönemi de böylece başlamıştır (Kurt, 2017: 88). Darbeye katılan askerlerin görüşüne göre DP, Atatürk'ün ilkelerine ihanet etmekte ve ülkede sermaye birikimine izin vererek bir sınıf partisi haline gelmekteydi (Schink ve Tonak, 2013: 96). Zinde Kuvvetler olarak anılan askeri cunta kısaca DP'nin ve üyelerinin Demokrasi ve Laiklik karşıtı, gerici, tutucu olduklarını düşünmekteydi (Karpaz, 2019: 294). 28 Mayıs günü bir basın toplantısı düzenleyen MBK "Biz hiçbir şahsi ihtirasın esiri olmadan, milletin arzusunu yerine getirmek için harekete geçtik" sözleri ile darbeyi yapma gerekçelerini bildirmişlerdir (Ulus, 28 Mayıs 1960: 1). MBK üyeleri darbe sonrasında da şu sözlerle yemin etmişlerdir:

"Bir karşılık beklemeden, ahlak, adalet, hukuk ve insan hakları prensiplerinden ve vicdani kanaatlerimden başka bir sınırla bağlı olmaksızın; kendimi Türk milletine adadım. Vatanın ve milletin mutluluğuna ve milletin egemenliğine aykırı bir ülkü gütmeyeceğim. Demokratik cumhuriyeti yeni anayasaya göre düzenlemek ve iktidarı yeni meclise devretmek ülküsüne bağlılıktan ayrılmayacağım. Bunun için şerefim, namusum ve bütün mukaddesatım üzerine yemin ederim" (Koçak, 2017; 53).

Milli Türk Talebe Birliği'nin yayınladığı propaganda broşüründe ise darbenin nedenleri şöyle sıralanmıştır:

"Lüzumundan fazla memleket gerçekleriyle bağdaşmayan bir yatırım politikası halkın geçimini güçleştirmişti. İdarecilerden şikâyet başlamıştı. Muhalefet partileri idarecileri eleştiriyorlardı. DP iktidarı tenkit müessesesini susturmak ya da kendi emirlerine tabi kuruluş haline getirmenin yolunda gidiyordu". DP, "Baktı olacak gibi değil; Atatürk devrimlerinin gerici unsurlar tarafından zedelenmesini el altından kolaylaştırdı. Din, ellerinde iki tarafı keskin bir bıçaktı. Halkı aldatma da muarızlarını(karşıtlarını) halkın gözünde küçük düşürmede, hep bu iki taraflı bıçağı kullandı." (Koçak, 2017; 107).

27 Mayıs gecesi yapılan darbe, kamuoyunda büyük sevinçle karşılanmıştır. Türkiye'de bulunan Amerikalı bilim insanı Walter F. Weiker'in gözlemlerine göre askerin DP iktidarını devirmesi İstiklal Savaşı zaferinden bu yana görülmeyen büyük şenlikler ile kutlanmıştır. Yapılan şenliklerin İstanbul ve Ankara'da yoğunluk arz ettiğini söyleyen Weiker, ülkenin geri kalan bölgelerinde bu şehirlerde olduğu kadar karışıklık olmamasını halkın askerlerin tutumuna dair kafa karışıklığı yaşamasına bağlamıştır (Özdemir, 2002: 10). 27 Mayıs gününü yaşayan Osman Ulugay ise o gün bütün sokakların bayram havasında olduğunu ve halkın o günü bir kurtuluş günü olarak yaşadığını dile getirmiştir (Er ve Özer, 2018: 60). Akis Dergisinin kurucusu ve İsmet İnönü'nün damadı olan gazeteci Metin Toker ise 27 Mayıs için şu sözleri kaleme almıştır:

“Şimdi, 1960 yılının bu güzel baharında dünya tarihine millet olarak yeni bir mucize ilâve etmiş bulunuyoruz. Türk Ordusu tam zamanında ve son derece "kesin tarzda müdahaleyle memleketi bir felâketin eşiğinden geri çevirmiştir. Hâdisenin bu tarafının fevkalâdeliği yoktur. Orduların vazifesi zaten budur. Ama müdahalenin mucip sebepleri ve cereyan şekli, kurulan idarenin ilk icraatı Türk milletinin on beş sene içinde üçüncü harikulade hareketini başarmak üzere bulunduğunu göstermektedir. Eğer millet olarak 1945 ve 1950'deki olgunluğumuzu 1960 da tekrarlayabilirsek cemiyetimizin de hakikaten en ileri seviyeye erişmiş olduğunun parlak delilini dünyaya göstermiş sayılacağız. Bu, hepimizin omuzlarımıza büyük bir vazife yüklemektedir. Büyük, ama büyüklüğü nispetinde şerefli bir vazife...” (Toker, 30 Mayıs 1960: 4).

27 Mayıs'ın ileriki yılları etkileyecek düzenlemesi 4 Ocak 1961 tarihinde çıkarılan TSK İç Hizmet Kanunu ile olmuştur. İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesinde yer alan “Silahlı Kuvvetler'in vazifesi; Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumaktır” ibaresi ile gelecek yıllarda yapılacak olan askeri darbeler kendilerini bu kanuna dayandıracaklardır (Kurt, 2017: 89). Sonrasında yaşanacak olan darbelerin esin kaynağı olan 27 Mayıs, ülkede darbe kültürünü geliştirmiş ve Anayasada olmayan ara rejimler, teknokrat hükümetler ve partiler üstü hükümet modelleri gibi kavramlar sık sık duyulmaya başlanmıştır (Cinisli, 2017: 132). 27 Mayıs sonrası 14 Ekim 1960 tarihinde Yassıada'da DP'liler için kurulan mahkemeler 15 Eylül 1961'de sona ermiştir. Mahkeme sonrası açıklanan kararlara göre 15 kişiye idam, 31 kişiye müebbet hapis, 418 kişiye de çeşitli cezalar verilmiştir. MBK tarafından 15 kişilik idam cezalarının 4'ü onaylanmış, fakat yaşının ileri olmasından dolayı eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın cezası müebbet hapse çevrilmiştir. Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları ise, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı cebren tağyir tebdil ve ilgadan dolayı TCK'nin 146/1. Maddesi hükmünce” onaylanmıştır. 16 Eylül 1961 tarihinde Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 17 Eylül 1961 günü ise Adnan Menderes'in idam cezaları yerine getirilmiştir (Köse, 2007: 22). Kardeş kavgasına neden olmamak gerekçesi ile yapılan 27 Mayıs Darbesi ne idamlarla ne anayasal düzenlemelerle bu gayeyi sağlayamamış, hatta 1960 sonrasında kardeş kavgası daha da belirginleşmiştir.

Hazırlanan tezde 1960-1980 yılları arasında Türkiye'de yaşanan ideolojik farklılıkların yanı sıra özellikle Türk gençlerini etkileyen fikri akımların Türkiye'de gelişim süreci incelenmiştir. Öğrenciler ve işçiler arasında daha çok yayılan ideolojik kavganın siyasi hayatın yanı sıra sosyal hayata etkileri ve 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbenin 12 Eylül 1980 darbesine giden yolda taşları nasıl döşediğini ortaya koyma sorusu ile çalışmaya başlanmıştır. 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlükçü düşüncenin ülkede Sosyalizm ideolojisinin geçmişten gelen cılız akımına güç vermesi ve özellikle 1967-1971 yılları arasında müttefik ülkenin deniz filosunun Türk limanlarını ziyareti sırasında sağ-sol denilen görüş ayrılıklarının ne derece iki kutba bölündüğü üzerinde durulmuştur. Tezde ABD'nin yanında bir diplomasi sergileyen ülkenin bu tutumunu tenkit eden kesimle karşıtı olan kesim

arasında yaşanan kamplaşma, ana çatıyı oluşturmaktadır. Türkiye’de yaşanan ideolojik farklılıkların ABD ve SSCB tabanlı olması gençleri ve sol- sağ düşüncesine sahip kitleleri etkilemesi üzerine, ABD deniz filosunun Türk limanlarına yapmış olduğu ziyaretler iki grubun ilişkilerini daha da derinden sarsmıştır. Bu nedenle yazılmış olan bu tezde özellikle Amerikancı ve anti-Amerikancı görüş üzerinden ABD merkezli dil ve anlatım kullanımı tercih edilmiştir.

Tezde 1960 yılından itibaren ideolojik kamplaşmanın kamuoyunda yaşanan ikilikçi düşünceye nasıl bir zemin hazırladığı ve 1975 sonrasında kardeş kavgası-kan kavgası adı verilen faili meçhul ölümlerin ne şekilde yaşandığı gözler önüne serilmektedir. Ayrıca 27 Mayıs sonrasındaki iki darbe girişimiyle 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinde gençliğin ne derece etkin rol oynadığı, Kıbrıs gibi dönemin mühim meselelerindeki nasıl duruş sergilediği anlatılmaktadır. Köylülerin ve işçilerin hak arama mücadelesinde de oldukça aktif olan dönem gençliğinin diplomatik ilişkileri ve iç politik hayatı sıkıntıya uğratacak kadar güçlenen kavgalarının şiddeti giderek artmıştır. Bu süreçte her iki kesimden de yaşamını yitiren gençler olmuş, bu durum dönemin sonunda yaşanan 12 Eylül’de de devamlılık arz etmiştir.

Araştırmada özellikle niteliksel araştırma yöntemi öne çıkarılmış, kıyaslama yöntemi ile dünyada yaşanan gelişmelerin Türkiye ile benzerlikleri ve farklılıkları gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çoklu veri toplama tekniği ile literatürde çeşitlilik sağlanmıştır. Araştırmada dönemi içerisinde yazılmış birinci elden eserlerin yanı sıra sonraki yıllarda oluşturulan tetkik eserler de incelenmiştir. Diğer bir dönem kaynağı olan gazeteler ve dergiler tek tek taranmış ve dönem hakkında elde edilen verilere, görsel materyallere ulaşılmıştır. Dönemin siyasetini yakından takip etmek maksadı ile Millet Meclisi, Cumhuriyet Senatosu, TBMM Birleşik Toplantı tutanakları elden geçirilmiş ve olayların Mecliste nasıl yankı bulduğu gözlemlenmiştir. Meclis Tutanaklarının yanı sıra Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Resmi Gazete belgeleri taranıp kullanılmıştır. Öte yandan 68 Kuşağı olarak anılan ve dünya ile birlikte Türkiye’de de etkili bir öğrenci hareketinin etkili olmasını sağlayan genç liderlerden Mustafa Zülkadiroğlu ile İstanbul/Maltepe’de ve 1970li yıllarda Erzurum’un Tortum ilçesinde Ülkü Ocakları Başkanlığı yapmış olan Hüseyin İmamoğlu ile Bursa/Yıldırım’da bulunan evinde özel görüşme ile röportaj yapılmıştır. Dönemi daha iyi anlamak için yapılan röportajda sorulan sorular ses kaydına alınmış akabinde tezde istifade edilmiştir.

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE 68

2.1. İdeoloji

İdeoloji; “dünya, evren, toplum ve insanla ilgili duygu, düşünce ve inançlar topluluğu” ve bir diğer anlamıyla “sınıflı toplumlarda egemen sınıfların çıkarına hizmet edecek şekilde çarpıtılmış gerçeklik kavrayışı” (Demir ve Acar, 1992:172) şeklinde tanımlanır. Grekçe “eidōs” ve “logos” kelimelerinden oluşan ideoloji, düşünceler bilimi olarak da tanımlanabilir (Bulut Y, 2011:185). 18. yy’ın arka planında bulunan Aydınlanma Çağı’nda burjuva sınıfı tarafından feodalizme karşı oluşturulan felsefi ve kültür ortamında varlığını oluşturan ideoloji, akli savunmak ve ilerici olmayan tüm düşünceleri eleştirmek için kullanılmıştır (Kaya, 2000: 166). Fakat kavramsal olarak ilk defa Fransız filozof Antoine Louis Claude Destutt de Tracy tarafından 1796’da fikirler bilimini anlaşılabilir kılmak amacıyla icat edilmiştir ve ona göre “toplumsal ve siyasal koşulları geliştirmek üzere insanlar bilimi kullanabilmeli” idi (Baradat, 2012: 13-14; Sucu, 2012: 31). İlk defa “Element de ‘İde’ologie” (İdeolojinin Unsurları) adlı eserinde bu kavramı kullanan Destutt de Tracy, fikirleri ve bilimlerini inceleyen bilim olarak yola çıktıysa da ideoloji, zaman içerisinde bu anlamından uzaklaşıp dünyaya, evrene, insana ve topluma yönelik duyguları tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlandı. Günümüz de ise kavram daha çok bir kişi veya bir topluma ait çıkarları haklı kılmak maksadıyla kullanılmaktadır (Kızılcılık ve Erdem, 1992: 213).

İdeoloji kavramı her ne kadar Tracy tarafından icat edilse de Maynard tarafından da içeriği genişletilmiştir. Bu genişleme ile kavramın içeriğinde hem kavramsal yaklaşımlar anlamında morfolojik, entelektüel tarih yaklaşımı ve bilişsel etki haritası hem de söylemsel yaklaşım anlamında eleştirel söylem analizi, post yapısalcılık ve politik psikoloji gibi bulgular da yer almaktadır. Bu bulgular ile beraber de ideoloji kavramı siyasal düşünce olarak ideoloji, inançlar ve normlar olarak ideoloji, dil, semboller ve mitler olarak ideoloji ve seçkin gücü olarak ideoloji şeklinde dört başlık altında incelenebilir (Öntaş, 2016: 161, 163). Düşünce bilimi açısından tanımı ve işlevinin tartışılması hatta açıklanmasının zor olmasından dolayı, birçok düşünürün ideoloji kavramı üzerinde vakit harcadığı ve belirli tanımlamalar geliştirdiği bilinmektedir. Fakat ideoloji kavramı tanımlanırken diğer kavramların tanımlanmasına nazaran sorun yaratan özelliğe sahiptir. Şöyle ki yapılan tanımlamalar arasında sadece çeşitli dereceler de farklılığın yanı sıra birbirleriyle tezatlık içeren anlamlara sahiptir (Macit, 2016: 30).

İdeoloji tanımının üzerinde sabit bir fikir anlayışının olmaması ve çeşitli tanımların ortaya çıkması hususunda ise Andrew Heywood'a göre iki tür sebep vardır:

“İlk olarak, tüm ideoloji kavramları teori ile uygulama arasında bir bağın varlığını kabul ettiğinden bu terim; bir taraftan, siyasette fikirlerin rolü ve inançlarla teoriler arasındaki ilişki, diğer taraftan da maddi yaşam ve siyasi tutum (...) hayli sert tutumları gündeme getirmektedir. İkinci olarak, ideoloji kavramı kendini, siyasi ideolojiler arasında süre giden mücadelenin dışında tutamamıştır.” (Bulut Y, 2011: 184).

Marx ideolojiji “ters yanlışı bilinçtir” diye tanımlarken, Gramsci “toplumu bir arada tutan sıva”, Şerif Mardin ise “olaylar üzerine kurulu, insanların düşünce ve davranışlarını etkileyen çeşitli kaynaklardan beslenen inanç sistemi” şeklinde tanımlamaktadır (Kırık ve Arvas, 2015: 100). Thomson'a göre ise ideoloji iktidara hizmet eden bir araçtır. Thomson egemenlik durumunun olduğu yerde asimetrik ilişkilerin varlığının ideolojinin sadece egemen güçlerini değil, toplumun her kesimini etkilediğini söyler. Bundan dolayı da ideoloji sınıf karşıtlıklarını gizleyememektedir. Fakat Karl Mannheim ise ideolojinin görevi egemen güçlerin çıkarlarını korumaktır fikrine sıcak bakar. Böylelikle ideoloji Mannheim'e göre egemen güçlerin kendi egemenliklerini toplumda daha rahat kurabilmek amacıyla yapmış oldukları yöntemlere başkaldırabilmek yolunda çıkarlara bağlı kalınan bir süreçtir (Kaya, 2000: 169-170).

Öte yandan ideoloji hakkında Eagleton baskıcı siyasi düzeni ayakta tutan, toplumsal bağlardan farklı olmayan sistem ifadesini kullanırken; Gramsci ideolojiji aldatici bulur ve onun hegemonyanın altında şekillendiğini savunur. Gramsci esas olarak ise ideolojinin insanları örgütlediğinin ve insanların harekete geçecekleri vakit kendisini mücadele alanı olarak kullandığını da belirtir. Karl Marx ve Friedrich Engels ise “camera obscura” metaforu ile açıklamaya çalıştıkları ideolojinin yönetici sınıflar tarafından şekillendirildiği kanısını savunurlar. Bu metafor ışığında ideoloji gerek bir aldatici fikirler sistemi gerekse sınıf çıkarlarına hizmet eden bir araçtır (Sucu, 2012: 31-32). Marx ve Engels'e göre ideoloji, “belirli bir insan grubunun kendi kendilerini meşrulaştırmak için kullandığı uydurmacadır ve ideoloji içindeki kavramlar bütünüyle öznel olup toplumun yönetici sınıfını meşrulaştırmak üzere kullanılmaktadır (Baradat, 2012: 14). Marx'ın ideoloji düşüncesine en önemli katkıları ise kişiler üzerinden toplumu ele aldığı düşünce ve bilinç sistemidir. Marx bu konudaki düşüncelerini 1846 yılında yazdığı Alman İdeolojisi adlı eserinde işler (Bulut Y, 2011: 189). Marx her ne kadar ideoloji kavramı üzerinde fikirlerini beyan etse de Marksizm'i bir ideoloji olarak görmediği için Marksistler ideolojiye uzun bir süre olumsuz düşünceler atfetmiştir (Mardin, 1993: 18-19).

İdeolojiyi anlama bakımından iki farklı gelenek zamanla oluşmuş ve iki tarafın da bu kavrama farklı anlamlar yüklediği görülmüştür. Hegel, Marx ve Lucaks'ın ideoloji kavramını yanılısama, çarpıtma ve mistifikasyon ile tanımlaması üzerine, John T. Jost ve C. M. Federico sosyolojik ve psikolojik bir görüşle ideolojinin toplum üzerindeki işlevi yönünden ele almıştır (Macit, 2016: 30-31). 19.yy'ın sonlarında ise değişime uğrayan ideoloji teriminin yaşamış olduğu anlam karmaşası için Fransız sosyolog olan Adolphe Coste şu tarifi yapmaktadır: “Eflatun'un başlatıcısı olduğu, Descartes'in tazelediği, on sekizinci asır filozoflarının lüzumundan fazla darlaştırdıkları bir ilimdir” (Kaya, 2000: 167). Türkiye’de 1974 yılında üniversite öğrencilerinin küçük bir grubuna yapılmış olan anket sonucunda ideolojinin iki anlam üzerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin büyük bir çoğunluğu ideolojinin sistematik bir fikir yapısı olduğunu düşünürken, küçük bir öğrenci grubu ise ideolojinin gerçekleri yansıtmayan bir fikir yapısı niteliğinde olduğunu dile getirir (Mardin, 1993: 13). Son olarak ideoloji hakkında yapılan bütün tanımlamalar ışığında Metin Kaplan şu ifadeleri kullanmaktadır:

“İdeoloji yerleşmiş bir değerler bütününe dayanan ve toplumun, zümrenin veya ferdin ilerlemesi için varılması düşünülen hedefleri tayin eden düşünceler sistemi. Bu tarif hem belli bir içtimai hadisenin sadıkane tasviridir hem de açık ve tarafsızdır; şu manada ki, ideolojinin doğuşu veya yapısında bahsinde herhangi bir tutum belirtmemektedir” (Kaplan, 2000: 200).

2.1.1. Kapitalizm

Kapitalizm (Anamalcılık), “bireylerin ve üretici birimlerin kişisel çıkarları doğrultusunda ve en başta kâr amacıyla iktisadi faaliyetlerde bulunduğu, özel mülkiyet ve her teşebbüsün esas olduğu, üretimin pazara yönelik olarak yapıldığı, her türlü mal ve hizmetin alım satıma konu olduğu sosyo-ekonomik ve siyasal sistemdir” (Demir ve Acar, 1992: 198). Felsefi dayanaklarını liberalizm, bireycilik ve haz-elem felsefesinden alan Kapitalizm, düşünürlerin gözünde toplumda insanların istediği her şeyi yapması, istediği işte çalışması ve istediği yere gitmesidir. İnsanların bu şekilde özgür bir hayat sürmeleri ise onlara gelir düzeyini refah seviyelerine ulaştırırken, daha hür ve daha mutlu hayat yaşama olanağı sunmaktadır (Kızılcılık ve Erdem, 1992: 233). Liberal ekonomik temele oturan Kapitalizm, emeğin, toprağın, paranın ve sermayenin metalaşmasını sağlarken bu işlemi toplum veya devlet üzerinden değil de belirli bir zümre tarafından kontrol edip yönetmektedir (Avcı, 2017: 2). Kapitalizm ilk olarak bir düşünce sistemi olarak değil de toplumsal ve siyasal hayat içerisinde varlığını göstermiştir. Zamanla da ekonomik sistem içerisinde varlığını sürdüren Kapitalizm, tenkit edilmek ve kötülenmek amacıyla karşıt görüşler tarafından eserlerde kullanılmıştır. Özellikle sosyalist düşünceye sahip zümreler tarafından çok sık tenkit edilmektedir (Çağatay, 1975: 31).

Kapitalizm ekonomik sisteminde çok sık tartışılan konu, bu sistemin nasıl ortaya çıkmış olduğudur. Ortaya atılan bir görüşe göre Kapitalizmin tarihsel-kuramsal incelenmesine dayanmaktadır. Piyasa mekanizması, bireysel girişim ve özel mülkiyet gibi üç temel özelliği bulunan Kapitalizmin tarih boyunca nasıl bir yol izlediği incelenen ilk yaklaşımdır. Diğer yaklaşımlarda ise şehirleşmenin etkisi görülmekte ve uzun soluklu olan Kapitalizm, ulus devletler aracılığıyla hem ortam yaratma hem de süreklilik kazanma halini almıştır (Kızılkaya, 2003: 179). Ortaya çıkışını iki kategoride açıklamaya çalışan düşünürler arasında pozitivist yaklaşıma A. Smith ve K. Marx, kültürcü bir yolu takip eden düşünürlere ise M. Weber ve W. Sombart örnek verilebilir (Alptekin, 2015: 232). Ayrıca bilim insanlarına göre Kapitalizm kendinden önceki devirlerden çıkıp gelmesi üç olayın gerçekleşmesi ile mümkündür. Toprağa bağlı olan köylünün topraktan kopması, ticaret ve tefecilik üzerinden elde edilen ekonomik birikim ve şehir zanaatının uzmanlaşıp serbestleşmesi şeklinde (Avcıoğlu, 1996: 29).

Öte yandan Kapitalist sistemde bulunan bireyler ya da firmalar belirli sınırlar içinde olmak şartıyla kendi istediklerini yapmakta özgürdürler. İstedikleri üretimi, istedikleri harcamayı yapabilen Kapitalistler aslında Kapitalist sistemin düzensiz bir sistem olduğu ve bu düzen içerisinde kaos olmaksızın yönetimsiz işlendiği kanısına yol açar. Yönetimsiz fakat kaos ortamına mahal vermeden varlığını koruyan Kapitalist sistem akla ilk olarak “Kapitalist sistem nasıl işliyor?” sorusunu getirmektedir. Buna mukabil sistem içerisinde her iş adamı ne kadar ne işleyeceğini fiyat üzerinden takip etmesiyle genel fiyatlar üzerinde etki doğurur ve böylelikle ortaya arz-talep ilişkisini çıkarır (Dobb, 1981: 9). Böylelikle sermaye yalnızca kişisel bir güç olarak değil toplumsal bir güç olarak varlığını ortaya koymaktadır (Marx ve Engels, 2018: 67). Her ne kadar kapitalist sistem bireyler ve firmalar öncülüğünde gelişiyor olsa da burjuvazinin bir üyesidir. Bu nedenle burjuva ahlakına ve dünya görüşüne katılmaktadır (Lefêvbre, 1972: 22).

Kapitalizm ve Kapitalist sistemin tarihi sürecine bakıldığı vakit genel olarak Avrupa’da 11. yy’dan itibaren ortaya çıkan ekonomik ve sosyal gelişmelere dayandığı, gün geçtikçe de ilerleme kaydettiği ve Amerika’nın keşfi ile ortaya çıkan sömürgeciliğin pek az yer aldığı görülmektedir (Gençoğlu, 2012: 102). Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu adlı eserinde Kapitalizmi ele alan Weber, bu sistemin köklerinin Avrupa’da ve hatta İngiltere’de Protestan etiğinin yükselmesi sonucuyla ortaya çıktığını dile getirir (Kızılcılık ve Erdem, 1992: 234). Liberal sistemi ortaya çıkaran ve hatta babası sayılan Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı eserinde insanı “homo economicus” yani ekonomik düşünür olarak tasvir

etmesi, Kapitalist sistemin başlangıcını ateşleyen kıvılcım sayılmaktadır. Böylece insanların yaptıkları üretim ile sadece kendi geçimlerini sağlamak değil, bu üretim metallerini satmak için yapması algısı ile insanlar tarih boyunca ürettiklerini satma girişimi içinde bulundular. Bundan dolayı da Kapitalist sistem üretim-tüketim çerçevesi içinde gelişme kat etti (Avcı, 2017: 3). Kapitalist sistemin doğuşunda etkili olan coğrafi faktörde Avrupa menşeli coğrafi keşifler sonrası oluşan ekonomik, kültürel, siyasi bilincin etkisi de göz ardı edilemez (Alptekin, 2015: 238).

16. ve 17. yy'lar içinde Kapitalizm ticari aşamada önemli bir dönem geçirmiştir. Burjuvazi sınıfının bu dönemde ekonomik anlamda gittikçe güçlenen ve sermaye biriktiren bir sınıf olarak varlığını ortaya çıkarması feodalite sisteminde yeni çatlaklar meydana getirmiş ve bu çatlaklar üzerinde kapitalist sistem kendine gelişme aralığı bulmuştur (Küçükömer, 1994: 17). Kapitalizmin gelişmesinde ise en önemli evre Endüstri Devrimi olarak da geçen Sanayi Devrimi sonrasındır. Sanayi Devrimi ile elde ve tek tek yapılan işlerin fabrikalarda makineler aracılığıyla seri üretime geçmesi üretim sürecini değiştirirken, Kapitalist sisteme de yeni bir yön vermiştir (Dobb, 1981: 13-14). Böylelikle Avrupa'da 20. yy'ın başları ile eski Kapitalizmin yerini yeni Kapitalizmin aldığı bilinen bir gerçekliktir (Lenin, 1989: 27). Kapitalizm ekonomik büyümede mal ve hizmetlerin güçlü bir üreticisi olarak görülse de birçok felsefeci tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir (Skousen, 2016: 251).

Kapitalizme ve Kapitalist sisteme karşı birçok eleştiri yapılsa da kuşkusuz bu noktada en bilinen isim Karl Marx'tır (Avcı, 2017: 5). Marx'a göre Kapitalizm emek gücüne ve onun ürettiği artı değere el koyarken sömüren bir ekonomik sistemdir (Gençoğlu, 2012: 110). Engels ile beraber kaleme aldıkları Komünist Manifesto da Marx, sermayenin tek bir kişiye değil, toplumsal bir konuma sahip olduğunu vurgular ve toplumun tüm üyelerinin uğraşları sonucu ortaya çıktığını savunur (Marx ve Engels, 2018: 67). Antropolog olan Thorstein Veblen modern Kapitalizmi bir barbarcı sömürü düzeni olarak görürken, sosyolog Marx Weber ise insanın yırtıcı davranışından kararlı bir kopuş olarak görmektedir (Skousen, 2016: 299). Sombart düzensiz çalışmaya alışmış ve ihtiyacından fazlası için çalışmakta zorluk çeken zihniyet sistemine alışmakta zorlanmıştır. Buna göre insanlar Kapitalist sistem içerisinde ya sistemin istediği oranda çalışacak ya da aç kalmak arasında bir tercih yapacaktır (Gençoğlu, 2012: 106).

1936 yılında kaleme aldığı İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi adlı eserinde John Maynard Keynes Kapitalizmin istikrarsız olduğunu ve istihdama götüren doğal bir yol olmadığını savunur. Fakat öte yandan Keynes ekonominin millileştirilmesine, fiyat-ücret

kontrollerinin konulmasına ve arz ile talebin müdahaleye ihtiyaç olduğuna da inanmıyordu (Skousen, 2016: 365). Marx ve Engels'den sonra Lenin de Kapitalizmdeki sömürü sistemine karşılık sendikaların ortaya çıkmasının yeni tipte bir sınıf mücadelesi olduğunu savunur (Galbraith ve Menşikov, 1990: 97). Öte yandan Kapitalizmi Emperyalizmin alt basamağı olarak gören Lenin, Kapitalizmin karşıt görüşlerinin bazı özelliklerini almaya başladığı zaman gelişme çizgisinde biçimlendiğini varsaymaktadır (Lenin, 1989: 106). 20. yy'ın ilk çeyreğinde Lenin Kapitalist sistemin Emperyalist düzeye ulaştığını belirtmiş ve Emperyalizmin Sosyalizme geçişin şartlarını olgunlaştırdığının altını çizmiştir. Böylelikle Lenin'e göre Kapitalizm Emperyalizmi, Emperyalizm ise Sosyalizmi getirecekti. Yani Lenin Kapitalizmi Sosyalizmin mukaddimesi olarak betimlemiştir (Boran, 2016: 172).

Kapitalist sistem özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra düzenli olarak büyüme sürecine girmiştir. Savaş sonrası Emperyalistlerin arasındaki rekabetin biçimlerinin yeniden paylaşılması ve savaşın sona ermesi ile genel barış havasının hâkim olması toplumsal muhalefetin hızını da düşürmüştür (Çubukçu, 2018: 32). Özellikle 1980 yılından sonra Kapitalizmin gelişmesi dünyada küreselleşmenin de temellerini atmıştır. Böylece Dünya Bankası ve IMF kalkınmakta olan ve kalkınamamış ülkelere tek çare olarak kapitalist serbest piyasasını sunmuştur (Ertuna, 2010: 7).

Türkiye'de de toplumun kapitalistleşmesine karşı birçok önlemler alınmıştır. 1913 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile parasız arazi, vergi bağlıkları ve devletin satın alım olaylarında öncelik hakkı gibi kolaylıklar sağlanmaktaydı. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesi Doğu Trakya ve Anadolu'da çok sayıda bulunan Rum ve Ermeni kökenli tüccarın göç etmesi, işlevlerin Müslümanlar tarafından üstlenilmesi görevini getirmiştir. Bu süreç ise Türkiye'de kapitalistleşmenin sürecini hızlandırmıştır (Akşin, 2019: 99). Türkiye'de Kapitalist kalkınma yolu, her zaman özenilecek bir durum da yaratmıştır. 1923 İzmir İktisat Kongresi ile özel sanayinin teşviki, yerli kapitalistlere yurt içi ulaşımında ucuz tarife sistemi ve kredi imkanlarının artırılması Kapitalist kalkınma yoluna açık kapı bırakıldığını göstermektedir. (Günçe, 1965: 39). Her ne kadar Türkiye'de Kapitalist kalkınma yolu denenmeye uğraşılmışsa da başarılı olunamayıp tekrar Devletçilik ilkesine geçiş gözlenmiştir. İlk olarak 1923-1933 yılları arasında Kapitalist kalkınma yolunu Cumhuriyet Halk Fırkası denemiş, ikinci kez 1950-1954 yılları arasında Kapitalist kalkınma yolu DP döneminde yaşanmıştır (Küçükömer, 1994: 143).

Fakat hükümetlerin devlet politikası olarak Kapitalist kalkınma yolunu denemelerine rağmen aydın kesimde bazı isimler bu dönemde Kapitalist sistemi ağır şekilde eleştirmektedir.

Örneğin Yaşar Kemal yazmış olduğu bir yazısında “*Millet birliğini ayakta tutan en güçlü öge nedir? Milletin kültürü. Kapitalistlerin üstünde durdukları, yok etmeye çalıştıkları şey nedir, milletlerin kültürleridir. Bunu türlü yollarla, türlü şekilde becerirler*” şeklinde eleştirmiştir (Kemal, 1967: 11). Hikmet Kıvılcımlı ise “*Çünkü özel teşebbüs demek kapitalizm demektir. Kapitalizm demek üstte sömürücü işveren sınıfı, altta sömürülen işçi sınıfı ile bir üretim yapılıyor demektir. Kapitalizm bu üretim ilişkilerinin temelleri üzerine kurulmuş bir sosyal düzendir*” ifadelerini kullanır (Kıvılcımlı, 1968: 121). Başer Kafaoğlu ise

“Kapitalizmde halk kapitalist bir partiye oy verdiği andan itibaren ülkenin yönetiminden elini eteğini çeker. Artık ne üretim ne de yoğaltım kararlarında onun bir payı bir sesi vardır. Halkın artık devlet ve yurt yönetiminde payı kalmamıştır. Sosyalizm de ise halk sosyalist iktidara kavuştuğunda devlet ve yurt yönetimine elini ve ağırlığını koyuverir. Artık kooperatiflerden fabrikalara, parti organlarından planlama üst kademelerine kadar her türlü siyasal ve ekonomik kararlar halkın katılımıyla alınır” şeklinde eleştirilerini dile getirir (Kafaoğlu, 1967: 6).

2.1.2. Milliyetçilik

Milliyetçilik (Ulusculuk/Nasyonalizm), “milletine ait olan bütün değerlere sahip çıkma, onları koruma ve yüceltme, başka milletleri ve onlara ait değerleri küçük görme esasına dayanan ideoloji” (Demir ve Acar, 1992: 246) şeklinde tanımlanmaktadır. İbrahim Kafesoğlu'nun yapmış olduğu kısa tanım da ise milliyetçilik bir kişinin milletine sevgi ve saygı bağları ile bağlanması şeklinde ifade edilir (Kafesoğlu, 1970: 9). Latince’de “doğmuş olmak” anlamına gelen Nasci kelimesinden türeyen Nation, doğum veya doğum yeriyle birleşen insan topluluğu, insan soyu ve ırk grubunu ifade etmektedir. Milliyetçilik kavramının eserlerdeki ilk görünümü Fransız papaz Augustin Barruel’in 1789’da kullanmasıyla karşımıza çıkmaktadır (Heywood, 2019: 201). Kavramın eserlerdeki ilk görünümü her ne kadar 1789 olarak kabul edilse de bazı düşünürler Milliyetçilik düşüncesini daha eski tarihlere götürmektedir. Kimi düşünürler XVIII. yüzyıl sonlarına Herder ve Fichte’ye, kimi düşünürler de Kant ve Rousseau’ya kadar götürmektedir. O’Brien ise Milliyetçiliğin kökenini antik İsrail’e kadar götürmektedir. Hobsbawm Milliyetçiliğin 19. yy’ın sonlarında kendi bayraklarını yükseltmek tutkusu ile İtalya ve Fransa’da ortaya çıktığını savunur (Ertan ve Örs, 2018: 52). Hobsbawm haricinde Milliyetçiliğin kökenlerini Liah Greenfeld ve Adrian Hastings İngiltere’de, Alman tarihçi Alter Fransa’da, Breuilly ve Kedourie Almanya’da ve Anderson ise Avrupa dışında Latin Amerika’da aramaktadır (Ertan ve Örs, 2018: 53).

Genel kanı ile 19. yy Avrupa’sında ortaya çıktığı kabul edilen Milliyetçilik kavramının milli burjuvazi tarafından iktidara gelmek amacıyla kullanıldığı da bilinmektedir. Liberalizm ile birlikte kullanılan kavram, burjuva devrimlerinin itici gücü olarak işlev de görmüştür (Schink ve Tonak, 2013: 288). Milliyetçilik akımının gelişmesinde önemli bir faktör olan 18.

yy popülerleşmesi ile soyluların güçlenmesine karşı çıkan yaklaşımlar, Milliyetçilik kavramı içinde Milli Egemenlik ilkesinin doğmasına vesile olmuştur (Şahin, 2007: 3). Bulunan birçok ideolojik kavramlar arasında Milliyetçilik diğerlerine nazaran en fazla rağbet gören kavram olmuştur. Tarihin şekillenmesinde katkıda bulunan Milliyetçilik, özellikle 19. yy sonrasında çok uluslu olan Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorluklarının parçalanmasına ve Avrupa haritasının yeniden çizilmesine neden olmuştur (Heywood, 2019: 203). Milliyetçiliğin ortaya çıkması konusunda yaygın olarak iki temel teori vardır. Bunlardan ilki insanlığın varoluşundan beri sevgi ve korumanın içgüdüsel bir tepki olduğu düşüncesini savunan Gelenekçi düşüncedir. İkincisi ise temel yapı taşının Fransız Devrimi ile -izm eki alarak ortaya çıktığını savunan Determinist düşünce olmuştur. Determinist düşünceye sahip olan düşünürler Milliyetçilik kavramını modern kavramı ile bir arada ele alırlar (Varol, 2019: 1). Fakat her ne kadar Milliyetçilik kavram olarak teorilere bölünmüş olsa da bir görüşe göre ideoloji olarak görülmemektedir. İbrahim Kafesoğlu yazmış olduğu Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri adlı eserinde ideal ve ideolojinin aynı kökten, idea kökünden geldiğini fakat aralarında büyük farkların olduğunu altını çizer. Kafesoğlu'na göre Milliyetçilik ideal ve Milliyetçi idealist olmakla beraber ne Milliyetçilik bir ideolojidir, ne de milliyetçi bir ideologdur (Kafesoğlu, 1970: 124-125).

Tanımında ortak paydada buluşulsa da Milliyetçilik kavramının ideolojik kısmı tartışmalara sebep olmuştur. Şöyle ki Milliyetçiliği Kedourie bir doktrin olarak görürken, Smith ideolojik kavram, Ernst Gellner siyasi ilke ve Calhoun ise bir söylem olarak nitelmiştir. Breuilly modern toplumların doğuşu itibariyle siyaset biçimi olarak ele alırken, Eriksen ise gelenekçi yapıya sahip ideoloji olduğunu, fakat geleneği yaratma iddiasında bulunmadığını dile getirir. Hayes vatanseverliğin ve millet şuurunun bir parçası olarak görürken, Nairn Milliyetçiliğin eli kanlı bir din olduğunu belirtir (Ertan ve Örs, 2018: 45). Kimi araştırmacılar ise milliyetçiliğin, milletin devamlılığını sağlamak, ölümsüzlük yolları aramak ve dünya üzerinde güveni sağlamak amacıyla yaygın bir din vazifesi de görmektedir (Milas, 2008: 193). Öte yandan Milliyetçiliğin fertlerin kendi kültürlerini işlemesi ve zenginleştirilmesi yoluyla milli, ayrı ayrı milletlerin dünya medeniyetini yükseltmek amacıyla insani hislerini terbiye etmesi açısından beşeri fonksiyona sahip olduğu da bilinmektedir (Kafesoğlu, 1970: 9).

Milliyetçilik kavramının üzerinde tartışılmış konulardan biri de sağ veya sol kana aitlik meselesidir. Milletler arasındaki eşitliği savunması ile sol kanada ait olduğu düşünülürken, yabancı ırkların dışlanması ve dayanışma içinde olması duygusu ile de sağ

kanada ait bir düşünceyi temsil etmektedir. Her iki kanada da uyumlu olması zaman içerisinde değişmiş ve daha çok sağ kanada evrilip şovenist ve yabancı düşmanlığı barındıran bir hareket meydana gelmiştir (Ertan ve Örs, 2018: 44). Milliyetçiliğin her iki kanada da benzer tutumlarının yanı sıra üç boyutu vardır: Birincisi boyut olarak söylem, ikincisi proje olarak Milliyetçilik, üçüncüsü ise bir değerlendirme biçimi olarak Milliyetçilik (Calhoun, 2012: 7-8).

Genel anlam itibariyle ulusların birlik ve beraberlik bağları ile bağlanması, egemenliğini kazanıp ilelebet bu egemenliği sürdürme gayreti içinde olması içerikli Milliyetçilik, uzun yıllar boyunca da Muhafazakarlık kavramı ile sık sık bir araya getirilmiş, hatta bazen yer değiştirmiştir. Bu nedenden dolayı burada Muhafazakarlık kavramının açıklanması da faydalı olacaktır.

2.1.2.1. Muhafazakarlık

Muhafazakarlık (Konservatizm/Statükoculuk), “mevcut yapıya hayat veren geleneksel değer ve normları koruma taraftarlığı olarak anlamlandırılmaktadır. Hızlı değişimle geleneklerden kopulmasına karşı çıkmak” (Demir ve Acar, 1992: 253) şeklinde tanımlanır. Latince “Conservare” kelimesinden türetilen “Conservatism”, korumak ya da olduğu gibi muhafaza etmek anlamına gelmektedir. Muhafazakarlık, Türkçe karşılık olarak, toplumda yerleşik inanç, din, değer, düzen ve geleneğin sürdürülmesi manalarını taşımaktadır (İmamoğlu, 2011: 109). Öte yandan geleneksel yaşam tarzını savunan Muhafazakarlık değişime karşı duyulan korku ve reddetmeyi de içinde barındırmaktadır (Heywood, 2019: 91). Nitekim Muhafazakarlık başından beri ideolojik olarak tanımlamayı benimsememiştir, hatta Karl Mannheim Muhafazakarlığı bir ideoloji yerine daha çok düşünce sistemi olarak tanımlamaktadır (Bora, 2018a: 56-57). Muhafazakarlık her ne kadar sanayi öncesi olan organizmacılık, hiyerarşi ve itaat hükümlülüğü gibi geleneksel fikirleri bünyesinde barındırıyor olsa da en çok etkilendiği fikir Klasik Liberal fikridir (Heywood, 2019: 111).

Muhafazakarlık tarih sürecinde Aydınlanma Düşüncesi ve Fransız İhtilali’ne karşı 18. yy’ın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Öte yandan Muhafazakarlık Aydınlanma Çağının radikalizmine karşıdır (Öntaş, 2016: 171). Muhafazakarlık ideolojisinin ortak anlayışı Aydınlanma sonrası kendi kendine yetebileceğini düşünen aklın gücüne ve küstahça oluşan güvene şiddetle karşı çıkmış ve geleneksel normlara değer atfetmiştir (Macit, 2011: 4). Sosyal anlamda geleneksel normlara bağlanan Muhafazakarlık siyaset arenasında kullanılan siyasi sistemin sorunsuz olduğunu savunurken, toplumda yapılacak köklü reformlara da şiddetle karşı çıkar (İmamoğlu, 2011: 109-110). Fransız Devrimi’ne ve Batıda yaşanan modernleşmeye karşı çıkan Muhafazakarlık ideolojisi, siyasi işlevinde Avrupa ve Kuzey

Amerika dışında fazla bir gelişim gösterememiştir. Öte yandan Afrika, Asya ve Latin Amerika'da geleneksel hayatı korumak amacıyla çıkan siyasal hareketler her ne kadar Muhafazakarlığı andırsa da Muhafazakar tezlerden oldukça az yararlanmışlardır (Heywood, 2019: 92).

Muhafazakarlara göre dünya insanın aklının kavramayacağı kadar karışıktır. Michael Oakeshott'ın siyasi dünyanın sınırsız ve dipsiz düşüncesi üzerine Muhafazakarlar, karmaşık olan dünyayı anlamak için ortaya atılan soyut fikirlere kuşkuyla yaklaşırlardı (Heywood, 2019: 98). Modern dünyanın yaratmış olduğu özgürlük kavramına karşı Muhafazakarlar kendi gibi olan ve olabilecek niteliksel bir özgürlüğe inanırlardı (Bora, 2018a: 58). Muhafazakarlık gelişme gösterdiği tarih sürecinde yoğun olarak Milliyetçilik kavramı ile bir tutulmuş, hatta zaman zaman birbirlerinin yerine bile geçmişlerdir. Özellikle Türkiye'de sağ-sol merkezli siyasi görüşlerin oluştuğu dönemde Muhafazakarlık adı sık sık Milliyetçilik ile bir arada görülmektedir. Öte yandan Türkiye'de Milliyetçiliğin yanı sıra Muhafazakarlık, dini düşünce ve İslam sentezi altında da kendine sıkça yer bulmaktadır (Bora, 2018a: 79).

Türkiye'de ilk gelişim zamanlarında kendini İslamcılık ile bir arada sıkça yan yana gören Muhafazakarlık, kendini meşrulaştırmak ve ittifak zeminini geliştirmek suretiyle ön plana oldukça fazla çıkmaktadır (Bora, 2018b: 342). Türkiye'de Muhafazakarlığın başlıca temsilcileri ise; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Peyami Safa, Remzi Oğuz Arık olmuştur (Bora, 2018a: 73). Özellikle Peyami Safa Milliyetçiliğin yanına eklenen Muhafazakarlık kavramını kimi zaman Maneviyatçılık kimi zamanda Mukaddesatçılık olarak adlandırmıştır. 1950'li yıllardan sonra Muhafazakarlık genelde Milliyetçi-Mukaddesatçı tabirleriyle anılır olmuş, 1960'lı yıllardan sonra ise yerini Milliyetçi-Muhafazakar tanımına bırakmıştır. Böylelikle Milliyetçi-Muhafazakar kimliği, Türkiye'de hem sağın bir şemsiyesi görevi görürken hem de Türkçü, Kemalist ve İslamcılardan ayrışarak kendine yeni bir yol çizme eğilimi içine girmiştir (Bora, 2018b: 390).

2.1.2.2. Türkiye'de Milliyetçiliğin Tarihi

Milliyetçilik ideolojisi adını duyurmaya başladığı tarihten itibaren dünyada kullanılan gözde kavramlar arasında yerini almıştır. Özellikle Fransız İhtilali'nden sonraki dönemlerde ulusların kendi benliklerini tartıp biçmesi ve tek çatı altında toplanma içgüdüğü çok uluslu imparatorlukların yıkılmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim içerisinde birçok ulusu barındıran Osmanlı Devleti de bu imparatorlukların arasında kısa sürede yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nde Milliyetçilik akımının etkisiyle ilk ayaklanmalar 1804 yılında Sırp'ların isyan etmesi ile başladı. Sırp ayaklanmasını Yunanlıların hareketlerinin takip etmesi ile Osmanlı

Devleti'nde, gayrimüslim tebaanın ayaklanıp kendi egemenliklerini almak istemeleri Osmanlılık ve Müslüman kardeşliğinin ön plana çıkarıldığı Ümmetçilik fikirlerinin yayılmasına olanak sağladı. Fakat bu fikirlerin bir sonuç vermemesi ve devletin dağılmasına mâni olunamaması üzerine Türkler arasında Milliyetçilik akımı hissedilmeye başlamıştır (Varol, 2019: 9). Milliyetçilik akımının Osmanlı aydınları tarafından belirlenen temel amacı devleti kurtarmaktır (Kösoğlu, 2008: 209).

Türklük düşüncesi ilk olarak Türkiye haricindeki Türk toplulukları arasında yayılım ve gelişim göstermiştir. Özellikle Kafkas, Kırım ve Kazan Türkleri arasında yayılma hızlı olmuş ve Melekzade Hasan Bey Zerbadi, Ekinci adında haftalık bir gazete çıkarmıştır. Jön Türkler hareketini büyük ölçüde etkileyen Kırımlı İsmail Gaspıralı ve Kazanlı Şahabeddin Mercani Türkcülük fikrinin gelişmesinde önemli birer isimdirler (Varol, 2019: 5). Hatta ilk Milliyetçi teorisyen olan Hans Kohn, pan-Türkizm düşüncesinin pan-Slavizm düşüncesinden etkilenecek ortaya koyulduğunu savunmaktadır (Bora, 2018b: 201). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin sistemleşmesi ve ideoloji haline gelmesi Çarlık Rusya'sından 19. yy sonu 20. yy başında göç eden aydınlar sayesinde olmuştur (Schink ve Tonak, 2013: 293). Öte yandan Türkcülük düşüncesi II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı-Türk aydınları tarafından ele alınmıştır. Bu aydınlar arasında Ahmet Vefik Paşa ile Süleyman Paşa öncü sayılabilir. Süleyman Paşa, Harp Okulu için kaleme almış olduğu bir eserde Osmanlıcanın üç dilin karmaşası olduğunu ve asıl kullanılması gereken dilin Türkçe olduğunu da savunmaktadır (Şaylan, 1983: 1948).

Milliyetçilik ideolojisi özellikle 1908-1918 yılları arasında serbest tartışma ortamına girmiştir ve Kurtuluş Savaşı yıllarında hem sağ hem de sol kanattan grupları tek bir amaç altında toplamıştır (Karpaz, 2009: 239). Milliyetçilik akımının Türkiye'de gelişme göstermesi, 23 Temmuz 1908'de hürriyetin ilanını sağlayan ve bu suretle II. Abdülhamit'in iktidarına son veren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki genç askerlerin Avrupa burjuvazi zihniyeti ile olmuştur (Schink ve Tonak, 2013; 297). Ziya Gökalp 1900'lerde Milliyetçiliği bir ülkü olarak ele almakta ve "Türk aydınının halkçılık, yani Türk toplumunu kalkındırma davasında girişeceği siyasi ve kültürel çabalarda bir ölçü, bir yön-verici olarak" tanımlamaktadır (Avcıoğlu, 1996: 262). Cumhuriyet'in kurulmasından 1930'lu yıllara kadar Milliyetçilik, kimlik inşası hedefinden çok siyasi bir millet meydana getirme amacı gütmekteydi. Bu nedenle ümmet fikrini hala içinde barındıran halkı modernleştirmek ve yeniden şekillendirmek amacıyla dış Türkleri de hariç bırakan bir karaktere sahipti (Özcan, 2005: 86). 1908 yılında Jön Türklerin iktidara geldikleri süreye kadar Milliyetçilik ideolojisi birbiriyle bağlantılı üç ideolojiyi tek çatı altında toplamaktaydı. Bu çatı altında İslamcılık,

Muhafazakarlık ve Osmanlılık Bürokrasi tarafından Türkçülük ise genç kuşak tarafından benimsenmişti. Fakat bu üç görüşte İslam dinine özel bir önem atfediyordu (Karpat, 2010: 217).

Türkçülük düşüncesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken iki farklı kuşak etrafında şekillenmiştir. Bunlardan ilki 1870-1890 yılları arasında doğan Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye'nin sıralarında yetişmiş, siyasal eylemlerinin merkezine devleti koymuş ve Kızılmele ile Turan'ın peşinde hayal kuran, gerilemeye başlayan devletin mensupları olan kuşaktır. İkincisi ise 1900-1920 arasında doğmuş ve Darülfünun'da, İstanbul Üniversitesi (İÜ) ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin (DTFC) sıralarında fikirlerini güçlendirmiş, dünya devletleri karşısında kendisinden sürekli gurur duyan ve duyulmasını isteyen kuşaktır (Ertekin, 2008: 348). 20. yy'ın başında Türk Milliyetçiliğinin gelişmesi ve ideoloji olarak benimsenmesinde Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in rolleri büyüktür (Bora, 2018b: 202). 1900'lerin başında¹ Ömer Seyfettin ve Ali Canip tarafından yayına başlayan Genç Kalemler dergisi de başta dilde Türkçülüğü savunmaktayken, Ziya Gökalp'in aralarına katılmalarıyla Türkçülük ve Turancılık düşüncesinin yayın organı haline gelmiştir. II. Meşrutiyet Döneminin ülkede getirmiş olduğu özgürlükçü ortam ile de İstanbul'da birçok Türkçü dernekler açılmıştır ve aralarında en önemli olanı 1911 yılında bir grup Tıp Fakültesi öğrencisi tarafından oluşturulmuş, 12 Mart 1912 yılında da resmîyet kazanmış olan Türk Ocağı'dır (Schink ve Tonak, 2013: 299).

Cumhuriyet'in ilanı öncesinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1927 yılı Nizamnamesinde partinin Cumhuriyetçi, Halkçı ve Milliyetçi ilkelere sahip olduğunu bildirmiş ve 1937 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile bu ilkeler sadece parti ilkesi olmaktan çıkartılıp devletin ilkesi haline getirilmiştir. Bu nedenle Milliyetçi düşünceye sahip olmak sadece iktidara değil bütün ülkeye atfedilmiş bir hal olarak yerini almıştır (Koçak, 2008: 38) ve Milliyetçilik, Tek Parti Döneminde yükselmiştir. Atatürk'ün vefatı sonrası ülkeye dönen Rıza Nur'un Tanrıdağ dergisini yayımlaması ile milliyet kavramı kapsamında ırk ve kan meselesini ortaya koyduğu görülmektedir (Bora, 2018b: 272). 1946 yılı sonlarından itibaren ise Hamdullah Suphi Tanrıöver yeni bir Milliyetçilik anlayışı getirmiştir. Tanrıöver'e göre milli kuvvetlerin kaynağını tarihte hatta özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihinde bulmak gerekiyordu. Türklerin ruhlarında da Müslümanlık duygusu olması hasebiyle

¹ 1909'da yayına başlayan Hüsn ve Şiir'in sekizinci sayısı 29 Eylül 1910'da son sayı olarak çıkar ve akabinde dergi Genç Kalemler adını alır, fakat birinci cildinin altı sayısı da tarihsiz yayınlanmıştır. Bu nedenle Genç Kalemler'in çıkış tarihi net değildir. 1910 sonu, 1911 başı olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Hüseyin Çelik, "Genç Kalemler", DİA, İstanbul 1996, C. 14, 21-23.

Milliyetçiliğin tarihe ve dine dayandırılması gerektiğini düşünüyordu (Karpaz, 1996: 212). İsmet İnönü Dönemine geçiş sonrası Almanya ile Türkiye'nin yakınlaşması da Milliyetçilik akımının canlılık kazanmasına sebebiyet vermiştir (Schink ve Tonak, 2013: 310).

Türkiye'de Milliyetçilik ile İslamiyet'in bir arada iç içe tutulması laik anlayışı koruyan Milliyetçiler tarafından tepkilere yok açmıştır. Hatta Atatürk Devrimlerini korumak amacıyla kurulmuş olan Türk Devrim Ocakları, İslami Milliyetçiliğe karşı Laik Milliyetçiliği savunmuştur (Karpaz, 1996: 217). Türkiye'de en etkili ideolog olan Nihal Atsız, Milliyetçiliğin dinden ayrı sırf ırkçılık olduğunu düşünmekteydi ve ona göre kişinin layığı bulabilmesi için de sadece ırkçı olması gerekliydi. Milliyetçilik anlamında bu düşüncelere sahip olan Atsız, ilk önce 1931 yılında Atsız Mecmua'yı, derginin yayının bir yıl sonra kapanması ile de 1943 yılında Orkun'u yayınlamaya başlamıştır (Bora, 2018b: 275). Fiziki ırkçılığı savunan ve Peyami Safa gibi milliyetini, gücünü ve özünü manada gören Reha Oğuz Türkkan, 1938-1939 yıllarında Ergenekon, o kapatılınca Bozkurt ve Bozkurt'un kapatılması ile de 1942'de Gökbörü dergilerinde düşüncelerini kaleme almıştır (Bora, 2018b: 275-277). Daha sonra tekrar çıkan Bozkurt'tan ayrı Kopuz, Yıldızdağı, Çığır, Tasviriefkar, Çınaraltı, Tanrıdağ, Türk Yurdu, Millet gibi yayınlar, 1940-1941 yıllarını Türkkan'ın ifadesiyle "Tan, Ses, Yeni Ses, Küllük, Gün, Yeni Yol gibi kızıl gazete ve mecmualarla sürekli mücadele ederek geçirmişlerdir". Bu mücadeleyi kendilerinin kazandığını söyleyen Türkkan, Örfi İdare Komutanlığı'nca kızılıların Anadolu'ya sürülüp yayınlarının da kapatıldığını belirtmiştir (Türkkan, 1943: 6).

1940'lı yıllar sonrasında aşırı Milliyetçiler etkinliklerinin yönünü dergi yayınlamak ve dernekleşme haricinde Komünizm tehlikesine ve Komünistlere karşı düzenledikleri mitinglere çevirmişlerdir. Bu mitingler kimi zaman saldırganlık içeren eylemlere de dönüşebilmekteydi (Schink ve Tonak, 2013: 317). 1953 yılında milli değerleri korumak ve Türk milliyetçileri yetiştirmek olan amacıyla kurulmuş olan Milliyetçiler Derneği, 1960 yılı sonrası Komünizmle mücadele kapsamında ülkenin çeşitli illerinde şubeler açmıştır (Karpaz, 2009: 246).

Türkiye'de Milliyetçilik ideolojisinin dönüm noktalarından biri de 1944 yargılamalarıdır. 3 Mart 1944 yılında başlayan bu olaylar 1949 yılına kadar etkisini devam ettirmiş, sadece Milliyetçiler açısından değil toplumun her kesiminden tepki toplamıştır. Bir dönüm olarak 1944 yargılamaları Türkiye'de özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan Milliyetçi akımın da yaygınlaşmasında büyük katkılar sağlamıştır (Varol, 2019: 14). Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun TBMM'de yapmış olduğu "Ben Türkçü bir Başbakanım. Türkçülük bizim için bir kültür meselesi olduğu kadar, bir kan meselesidir" şeklindeki

konuşmasının ardından, bunu eleştiren devlet kadrolarına sürekli Milliyetçilik karşısında fikirlere sahip olan kişilerin getirilmesini göz ardı etmediğini dile getiren Nihal Atsız, çıkarmış olduğu Orhun dergisinde 1 Mart 1944 ve 1 Nisan 1944 tarihleri arasında iki mektup yazar (Varol, 2019: 15). Devlet kadrolarında etkin olarak Türkçülük düşüncesinin var olmasını belirten Nihal Atsız'ın bu talebine karşı hükümet çıkartmakta olduğu derginin kapatılmasını isteyerek cevap vermiştir (Schink ve Tonak, 2013: 313). Nihal Atsız'ın yazmış olduğu iki mektubun içeriğinin hakaret barındırdığını ifade eden Sabahattin Ali, Atsız'ı dava etmiştir. 26 Nisan 1944 tarihindeki dava hakim Saffet Unan'ın "*hakarete dair kelimeler 'vatan haini' kelimelerinden ibaret olduğuna göre vatan haini olduğunun ispat edilmesini isteyip istemediği sualinin*" davacıya sorulması kararı ile duruşma 3 Mayıs 1944 tarihine ertelenir (Sefercioğlu, 2009: 8).

3 Mayıs 1944 yılında Atsız taraftarları mahkeme salonuna girememeleri sonucu sokaklarda protest yürüyüşleri düzenlemişlerdir. Sadece Ankara değil, diğer şehirlerde de gösterilerin yapıldığını öne süren dönemin hükümeti birçok Milliyetçi genci gözaltına almış, İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Gözaltına alınan kişilerin de türlü işkencelere maruz kaldıkları söylemler arasında yerini almıştır. 1947 yılına kadar uzayan bu süreç sonrası tutuklananlar toplumdan soyutlanmış ve maddi manevi zorluklar yaşamışlardır (Varol, 2019: 16-17). Yargılamalar sonucunda Zeki Velidi Togan, Hüseyin Nihal Atsız, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkkan, Cihat Savaş Fer, Nurullah Barıman, Fethi Tevetoğlu, Nejdet Sançar, Cebbar Şenel ve Cemal Oğuz Öcal da çeşitli cezalar almışlardır (İpek G, 2018: 64-65).

2.1.3. Sosyalizm

Sosyalizm; üretim araçlarının mülkiyetinin devlete ait olması, üretim ve bölüşümün toplum adına merkezi bir örgütlenmeyle devlet tarafından planlanması, özel teşebbüs ve mülkiyet hakkının olmaması yahut çok sınırlı tutulmasının öngörüldüğü toplum düzeni (Demir ve Acar, 1992: 332) şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyalizm, köken olarak birleştirmek veya paylaşmak anlamına gelen Latince *sociare* kelimesinden gelmektedir (Heywood, 2019: 125). Sosyalizm kavramının ilk kullanım tarihi net olarak bilinmemekle beraber, hakkında çeşitli fikirler bulunmaktadır. 13 Şubat 1832 tarihinde ilk defa Saint Simon tarafından *Globe* gazetesinde kullanıldığı tahmin edilen kavram, İngilizlere göre ise ilk kez İngiltere'de Robert Owen'in yandaşlarını belirlemek amacıyla Londra Kooperatif dergisinde kullanılmıştır. Sosyalizm kavramını makalelerde ilk kullanan ise 1835'te Pierre Leroux olmuştur (Kızılcılık ve Erdem, 1992: 384).

Sosyalizmin tanımı ve alt türleri hakkında araştırma yapan Werner Sombart, *Deutscher Sozialismus* adlı eserinde Sosyalizmin alt başlıkları hakkında bir liste hazırlamıştır. Listeye göre Sosyalizm;

“İlmi sosyalizm, bilimsel sosyalizm, ihtilalci sosyalizm, tekâmülcü sosyalizm, devrimci sosyalizm, evrimci sosyalizm, reformist sosyalizm, ıslahatçı sosyalizm, proleter sosyalizm, proleter devrimci sosyalizm, devrimci proleter sosyalizm, Leninci sosyalizm, Marksist-Leninist sosyalizm, Marksist-Leninist-Stalinist sosyalizm, Marksist-Leninist-Stalinist-Maoist sosyalizm, belediye sosyalizmi, parlamento sosyalizmi, toplumcu sosyalizm, nasyonal sosyalizm, milliyetçi sosyalizm, enternasyonal sosyalizm, beynelmilel sosyalizm, arulusal sosyalizm, komünizan sosyalizm, anarşist sosyalizm, modern sosyalizm, çağdaş sosyalizm, realist sosyalizm, gerçekçi sosyalizm, ütöpik sosyalizm, hayalci sosyalizm, devlet sosyalizmi, lonca sosyalizmi, feodal sosyalizm, derebeylik sosyalizmi, burjuva sosyalizmi, küçük burjuva sosyalizmi, Hristiyan sosyalizmi, Tevrat sosyalizmi, İncil sosyalizmi, Kuran sosyalizmi, Eflatun sosyalizmi, kilise sosyalizmi, etik sosyalizm, ahlaki sosyalizm, İslam sosyalizmi, Osmanlı sosyalizmi, ekonomik sosyalizm, iktisadi sosyalizm, kültürel sosyalizm, yüksek teknikli sosyalizm, Stalinci sosyalizm, Maocu sosyalizm, Titocu sosyalizm, Ho’cu sosyalizm, Kastrocu sosyalizm, oportünist sosyalizm, revizyonist sosyalizm, Küba sosyalizmi, Rus tipi sosyalizmi, Çin tipi sosyalizm, Afrika tipi sosyalizm, bağımsız sosyalizm, tek ülke sosyalizmi, bir ülke sosyalizmi, Fransız sosyalizmi, Alman sosyalizmi, İngiltere sosyalizmi, Amerikan sosyalizmi, Belçika sosyalizmi, Hollanda sosyalizmi, Fin sosyalizmi, İsveç sosyalizmi, İtalyan sosyalizmi, İspanyol sosyalizmi, Meksika sosyalizmi, Brezilya sosyalizmi, Japon sosyalizmi, Kuzey Kore sosyalizmi, Macar sosyalizmi, Çekoslovak sosyalizmi, Polonya sosyalizmi, Bulgar sosyalizmi, Romen sosyalizmi, Yunan sosyalizmi, Arnavut sosyalizmi, Enverhoca sosyalizmi, Cezayir sosyalizmi, Arap sosyalizmi, İsrail sosyalizmi, Hint sosyalizmi, Seylan sosyalizmi, Nasır sosyalizmi, Sudan sosyalizmi, Libya sosyalizmi, Suriye sosyalizmi, Müslüman sosyalizmi, gavur sosyalizmi, Müslüman-Türk sosyalizmi, Şili sosyalizmi, Ermeni sosyalizmi, Guevara sosyalizmi, çifti sosyalizmi, Laz sosyalizmi, Kürt sosyalizmi, Boşnak sosyalizmi, yerli sosyalizm, muhacir sosyalizmi, Çerkez Ethem sosyalizmi, İttihatçıların sosyalizmi, Enver Paşa sosyalizmi, Halifeci sosyalizm, Padişahçı sosyalizm, Emperyalist sosyalizm, sömürgeci sosyalizm, Birinci Enternasyonal sosyalizmi, İkinci Enternasyonal sosyalizmi, Üçüncü Enternasyonal sosyalizmi, Dördüncü Enternasyonal sosyalizmi, Kominform sosyalizmi, ithal malı sosyalizm, radikal sosyalizm, köklü sosyalizm, köksüz sosyalizm, kökü dışarıda sosyalizm, kökü içeride sosyalizm, halis sosyalizm, sahte sosyalizm, totaliter sosyalizm, ceberut devlet sosyalizmi, asık suratlı sosyalizm, insancı sosyalizm, hümanist sosyalizm, hürriyetçi sosyalizm, güler yüzlü sosyalizm, korkunç yüzlü sosyalizm, vatani olan sosyalizm, vatansız sosyalizm, dine karşı olmayan sosyalizm, aileye karşı olmayan sosyalizm, eli kırbaçlı sosyalizm, tepeden inme sosyalizm, eli kırbaçlı sosyalizm, tasmalı sosyalizm, Babıali sosyalizmi, zadegan döküntüsü sosyalizm, mahfil sosyalizmi, salon sosyalizmi, milyonerler sosyalizmi, meyhane sosyalizmi, İstanbul dukalığı sosyalizmi, aylaklar sosyalizmi, beleşten konma sosyalizmi, icazetli sosyalizm, maskeli sosyalizm, polis sosyalizmi, jandarma sosyalizmi, Cia sosyalizmi, Türk sosyalizmi, Türkiye sosyalizmi, mahalli sosyalizm, istiklalci sosyalizm, kalkınma sosyalizmi, hızla kalkınma sosyalizmi, geri kalmış ülkeler sosyalizmi, batılılaşma sosyalizmi, işçi sosyalizmi, emekçi sosyalizmi, işveren sosyalizmi, sendikacılar sosyalizmi, sendika ağaları sosyalizmi, halk sosyalizmi, popülist sosyalizm, halkçı sosyalizm, yığın sosyalizmi, proleter olmayan sosyalizm, aydın sosyalizmi, münevverler sosyalizmi, köylü sosyalizmi, ırgat sosyalizmi, amele sosyalizmi, alevi sosyalizmi, tekke sosyalizmi, Hacı Bayram-ı Veli sosyalizmi, Bektaşî sosyalizmi, Mevlana sosyalizmi, Gökalp sosyalizmi, Atatürkçü sosyalizm, 27 Mayıs sosyalizmi, asker sosyalizmi, başı bozuk sosyalizmi, kanuna saygılı sosyalizm, kanuna saygısız sosyalizm, dogmatik sosyalizm, bürokratik sosyalizm, aristokratik sosyalizm, memur sosyalizmi, kapıkulu sosyalizmi, gecekondü sosyalizmi, kriptocu sosyalizm, çarşafı sosyalizm, peçeli sosyalizm, Yön sosyalizmi, TIP sosyalizmi, İnönü sosyalizmi, ortanın solu sosyalizmi, sapık sosyalizm, insaflı sosyalizm, insafsız sosyalizm, eskilerin sosyalizmi, yenilerin sosyalizmi, dar sosyalizm, geniş sosyalizm, alaturka sosyalizm, alafranga sosyalizm, yüksek sosyalizm, alçak sosyalizm, namuslu sosyalizm, namussuz sosyalizm...” şeklinde alt başlıklara ayrılmıştır (Nebil, 1970: 3-4).

“Türkiye’nin Tek Kurtuluş Yolu Sosyalizm” başlıklı yazısı ile Yunus Nadi ödülünü alan Şadi Alkılıç ise Sosyalizmin çeşidinin olmadığını söyler ve

“İrkçi sosyalizm, milli sosyalizm, memleketçi sosyalizm, hudutlar içinde sosyalizm uydurma isimlerdir. Çünkü sosyalizm tektir, o da enternasyonalisttir, hedefi bütün dünyadır. Müslüman sosyalistlik, Hristiyan sosyalistlik gibi dini çığırda sosyalizm de olmaz. İlimle din bağdaşamaz. Sosyalizm ilimdir” şeklinde ifade eder (Nebil, 1975: 5).

Sosyalizm de diğer tüm ideolojiler gibi kaynağını Fransız İhtilali'ne dayandırmaktadır. 1789 yılında İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci'nin bütün insanların eşit olduğunu savunması ve 1815 yılından itibaren düşünürlerin siyasal eşitliğin yanı sıra ekonomik eşitliğin de oluşturulması gerektiğini düşünmeleri üzerine Sosyalizm bir akım olarak gelişme göstermiştir (Armaoğlu, 2015: 28-29). İlk başlarda İngiltere ve Fransa'da görülen Sosyalizm düşüncesinin aynı olguyu ifade etmekle beraber birbirlerinden farklı noktaları da bulunmaktaydı. Her iki ülkenin de Sosyalizm anlayışı eşitlik ilkesine dayanırken İngiltere, ekonomik sorunları ele alan meselelere çare aramış; Fransa ise eşitlik, hürriyet, demokrasi ve adalet kavramları etrafında ideolojiyi şekillendirmiştir (Görgün, 2009: 383). Sosyalizm Karl Marx'ın fikirlerini beyan etmesi ve arkadaşı Friedrich Engels ile tanışması sonrasında Sosyalizme yeni kapılar açmıştır.

Sosyalizm tarihinde, bu ideoloji Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm şeklinde incelenmektedir. Bilimsel Sosyalizm Karl Marx'ın Engels ile Hegel'in felsefesini yeniden inşa ederek ortaya koymuş oldukları Sosyalizm olarak ifade edilirken (Görgün, 2009: 383), Ütopik Sosyalizm Marx'tan önceki Sosyalist düşünürleri kapsamaktaydı. Ütopik Sosyalistler Fransız Saint-Simon ve İngiliz Robert Owen gibi isimlerdi. Ütopik Sosyalistlere göre Sosyalizm dünyayı fethedecektir fakat bir düzen sonucu, gelmek zorundalığı halinde değil de erdem ve adaleti getirmek için gelecektir (Açıkkaya, 2009: 10). Marx'ın Engels ile tanışıp fikirlerini ortaklaşa kaleme almaları sonrası Komünizm kavramı Londra merkezli olarak tüm dünyada etki yaratmaya başlamıştır (Dodanlı, 2012: 79). 19. yy sonlarına doğru tamamlanan Bilimsel Sosyalizm ise işçi ve emekçi kitlelere sömürüyü ortadan kaldırma ve daha iyi bir yaşam standardı vaat ediyordu (Genç Öncü, Eylül 1978: 18).

Marx'a göre devlet şiddet yoluyla devrilip, yerine Devrimci Sosyalizm kurulması gerekiyordu. Bu görüşlerini ilk önce Engels ile beraber yazdıkları Komünist Manifesto'da (1848), ardından da 1860 tarihli I. Enternasyonel ve 1871'de Paris Komünü'nde açıklamıştır. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünen Marx, proletarya adını verdiği işçi sınıfının önemine de vurgu yapıyordu (Skousen, 2016: 171). Fakat Sosyalizmin gerçekleşmesi konusunda düşüncelerini Mehmet Ali Aybar, *"Sosyalizmin gerçekleşmesi, ister silahlı, ister silahsız, ancak ve ancak emekçi yığınlarının devrim hareketini ele almaları ve doğrudan doğruya kendilerinin yönetilmelerine bağlıdır. Bu da yeni bir örgütlenme modelini zorunlu kılmaktadır."* (Akyol, 1979: 50) şeklinde dile getiriyordu. İşçi sınıfına önem atfeden Marx, sadece Alman işçilerine değil bütün dünya işçilerine örgütlenmesi konusunda önem veriyordu (Armaoğlu, 2015: 29). Böylelikle Marx, tarihe geçen ve sol ideolojiye sahip kişiler ve

işçilerin sürekli dile getirdiği “Bütün ülkelerin işçileri birleşin” sloganıyla tüm işçilere birleşme çağrısı yapıyordu. Çünkü Marx ve Engels millet ve milliyet kavramlarının sadece burjuva yalanı olduğuna, işçilerin bir vatana sahip olmadığı için dünyanın burjuva ve proleterler olarak ikiye bölündüğüne inanıyorlardı (Eröz, 1978: 158).

Dünya’daki tüm ezilenlerin bir arada ve iş bölümüne dayalı bir sınıf-toplum oluşturmasının faydalı olacağını düşünen Marx’ın fikirleri için Hayek, kölelik sistemi demekti. İktidarın suiistimale en yakın organ olduğunu savunan Hayek için Sosyalizm sonsuz bir iktidar demekti (Avcı, 2017: 8). Sosyalizm’in kurulmasını ve ardından sınıfsız toplum oluşturan Komünizm toplumunu Marx şu sözlerle ifade etmiştir:

“Komünist toplumda... hiç kimsenin belirli bir faaliyeti yoktur, fakat herkes istediği bir faaliyetle ustaca iştigal edebilir, ... böylece benim için bugün bir iş, yarın başka bir işle meşgul olmak, sabahleyin avlanmak, öğlenden sonra balık avlanmak, akşam sığır gütmek, akşam yemeğinden sonra da eleştiri yapabilmek, içimden geldiğince, avcı, balıkçı, çoban veya bir eleştirmen olmama gerek kalmadan, mümkün hale gelir” (Skousen, 2016: 180-181).

Öte yandan kendi görüşüyle Sosyalizmin ilke olarak yoksulu ve zengini ayırmadığını söyleyen Stanislav Menşkov, Sosyalizmin avantajlarından da şöyle bahsetmektedir:

“Her şeyden önce, devresel olmayan, bunalımsız bir ekonomik gelişme gösteriyor ve merkezi planlama uygulanıyor. Merkezi planlama, gereği gibi düzenlendiğinde, kaynakların, ekonomide hiçbir önemli kesintiye yol açmadan, gerekli stratejik yönlerde dağıtılması avantajına sahiptir. Ekonomiyi, tüm üretim kaynaklarını tam ve en etkin biçimde kullanmayı garanti eden bir yolda tutma olanağı vardır” (Galbraith ve Menşikov, 1990: 19-20).

Kapitalizmi yoğun şekilde eleştiren, hatta proletarya sınıfını fakirleştirdiği için de lanetleyen (Eröz, 1978: 140) Marx, Kapitalizm için kendince bir tanım yapmıştır. Marx’a göre Kapitalizm, üretim araçlarının varlığının toplumda yeni bir sınıf yaratması idi ve bu sınıfı da Kapitalistlerin mülkiyeti altında bulunduğu üretim biçimi olarak tanımlamaktaydı (Dobb, 1981: 1-2). Bu yüzden Kapitalizme karşı çıkan Marx için Kapitalizm, Sosyalizme doğru giden yolda ara fon gibiydi. Kapitalizm sonrası dönemde Sosyalizme geçiş, başta üretim araçları olmak üzere ekonomiyi kamu yararına dönecek bir mekanizma haline getirecek ve tüm emekçilerin söz sahibi olacağı kamu mülkiyeti gelecekti (Mumcu, 1986: 159). Kapitalizmin bir gün yıkılacağına inanan Marx ve arkadaşı Engels bunun ancak devrim yoluyla gerçekleşebileceğini de ilan etmişlerdir (Heywood, 2019: 126). Hatta Engels’in yazmış olduğuna göre 1848 Avrupa’sında işçi sınıfının merkezi olan İngiltere’de bir işçi ihtilali beklenmiştir. Böylece Kapitalizm merkezden silinecek ve dünyaya Sosyalist düşünce hâkim olacaktı (Boran, 2016: 171). Marx’a göre ise Sosyalizm ideolojisi modern üretim koşullarında oluşan bütün çelişkileri açık bir şekilde ortaya sermiştir. Küçük burjuvazi ve köylünün sonunu, proletaryanın çektiği sıkıntıları, üretimde oluşan bütün sorunları ve ekonomik

anlamdaki eşitsizlikleri ve daha birçok sorunu açık yüreklilikle gözler önüne sermiştir (Marx ve Engels, 2018: 80). Marx'ın ölümünden sonra ise artık Sosyalist ideoloji bilimsel özünden ayrıştırılmış ve Sosyalist Komünist denilen siyasi bir yapıya evrilmiştir (Başkaya, 2008: 73).

1917 yılına gelindiğinde Rusya'da Lenin önderliğinde Ekim Devrimi'nin gerçekleştirilmesi ile ilk defa Sosyalizm bir ülkenin somut toplum düzeni olmuş ve gelişme göstermişti (Boran, 2016: 169). Lenin'in yapmış olduğu ihtilal başarıya ulaşıncı Komintern tarafından Leninist model Sosyalizmin tek meşru kuramı olarak sayılmaya başlamıştır (Akyol, 1979: 12). 1917 yılında Lenin önderliğinde kurulan iktidar aynı yıl içerisinde Komünist Parti adını almıştır ve dünyanın çeşitli yerlerinde kurulan komünist partiler de Rusya'daki partiyi kendilerine öncü olarak kabul edip 1919'da kurulan Komünist Enternasyonel ve Komüntere katılmışlardır. 1945 yılında Doğu Avrupa'da, 1949'da Çin'de ve 1959'da da Küba'da bu partilerin iktidarları kurulmuştur (Heywood, 2019: 149-150). Hem Rusya'da hem de dünyada Sosyalizm akımının gelişmesine katkı sağlayan Lenin'e göre Sosyalizm yüksek üretkenlik, yüksek emek verimliliği ve daha yüksek derecede ekonomik verimden sonra Kapitalizm ile yarışabilirdi (Galbraith ve Menşikov, 1990: 29). Fakat Lenin'in geliştirdiği Kapitalizm yoluyla Sosyalizme geçiş düşüncesi yani Devlet Kapitalizmi milyonlarca küçük işletmeye dayanan karma düzeni ifade ediyordu (Avcıoğlu, 1996: 1016).

Marx'ın kısa bir şekilde ele aldığı Emperyalizm² teorisi, Lenin tarafından "canı çekilen Kapitalizm teorisi" olarak geliştirilmiştir. Marksist teoriye uygun olarak iktisadi yönü ile gelişen teori, sosyal ve siyasi şartların zorlanması ile sosyolojik yönünü de ortaya çıkarmıştır (Eröz, 1978: 143). Lenin'in ideolojik katkıları sayesinde gelişen Sosyalizm adını Marksizm-Leninizm şekline evirmiştir. Fakat kuramın bu ismi alması Stalin döneminde onun yorum ve değerlendirmelerine dayandırılmıştır. Marksizm-Leninizm ideolojisi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) şöyle tanımlanmaktadır: "*Doğanın ve toplumun gelişme yasalarının bilimi; ezilen ve sömürülen yığınların devriminin bilimi tüm ülkede sosyalizmin yengisinin ve komünist toplumun kurulmasının bilimi*" (Mumcu, 1986: 82-83).

Sosyalizm, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyaya yayıldı ve güçlü bir Sosyalist Blok doğmasına sebep oldu. Böylelikle tüm dünyada görülen işçi sınıfı hareketi ve milli kurtuluş mücadeleleri görülmeye başlandı (Ergün, 1970: 55). Sosyalizmin özellikle

² **Emperyalizm:** 1. Sömürgecilik. Zor, tehdit ve saldırgan metotlar kullanmak suretiyle, sömürü temeline dayalı, ve yayılmacı amaçlarla, değişik düzeylerde kendisine bağımlı ulusal birimleri merkezi bir gücün denetiminde bir araya getirmeyi amaçlayan siyasal anlayış ve eylem tarzı. 2. Egemen bir gücün, medenileştirme, modernleştirme veya dini misyon iletmeye gibi gerekçeler ileri sürerek, diğer ülkelerin doğal kaynaklarını sömürme ve onları ekonomik, kültürel, bilimsel veya siyasal açıdan kendisine bağımlı hale getirme politikası. (Demir ve Acar, 1992: 116).

gelişmekte olan ülkelerde uygulandığı gözlemlenmektedir. Hindistan'da Kongre Partisi, Latin Amerika'da ABD Emperyalizmine karşılık olduklarını söyleyerek siyasi diktatörlere karşı savaş ilan etmiştir. Bu doğrultuda Küba'da Fidel Castro, iktidarı ele geçirdikten sonra SSCB'yle yakın ilişkiler kurmuştur. 1970 yılında Şili'de Salvador Allende demokratik yolla seçilen ilk Marksist devlet bakanı olmuştur (Heywood, 2019: 127). Sosyalizm için 1990 yılı bir dönüm noktasıdır ve SSCB'de 1917'de kurulan sistemin insanların ihtiyaçlarına karşılık vermediği gerekçesiyle çökmesi Kapitalizm sisteminin zaferi olarak algılanmıştır. Böylece artık Kapitalist sistem Sosyalizmin aracı olmaktan çıkıp, dünyada bir amaç haline dönmüştür (Ertuna, 2010: 7). Fakat daha öncesinde Sosyalist sistem, Türkiye dahil dünyanın birçok ülkesinde önemli bir yere sahip olmuş, özellikle 1960-1980 yılları arasında Türkiye'de iktidar her ne kadar sağ partilerin elinde olsa da sol söylem hegemonyasını korumuştur (Fedayi, 2016: 4).

2.1.3.1. Komünizm

Komünizm; “Sosyalizmin evrimi ile varılacağı düşünülen, üretim araçlarının mülkiyetinin devlete ait olup özel mülkiyet ve miras hakkının olmamasını, temel ekonomik kararların merkezi otorite tarafından alınmasını ve bütün ekonomik hayatın merkezi bir planlama çerçevesinde yürütülmesini amaçlayan bir kavramdır. Ayrıca konut, sağlık, eğitim gibi hizmetlerin devletin sorumluluk ve denetiminde olmasını ve sınıfsal farklılaşmanın ortadan kaldırılmasını öngören siyasal-ekonomik sistem; bu sistemin egemen olduğu toplumsal örgütlenme biçimi” (Demir ve Acar, 1992: 215) şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise Komünizm, mülkiyetin toplulaştırıldığı her insanın milli gelirden kabiliyetine ve ihtiyacına göre pay aldığı devletsiz ideal toplum düzenine verilen addır. Sosyalizmin en yüksek aşaması olan sınıfsız bir toplumdur (Sayılğan, 1976: 107). Komünizm ile Sosyalizm arasındaki en temel fark, Sosyalizmde sadece elde edilen ekonomik kazanımları ortaklaşa paylaşma amacı güderken, Komünizmde ise ekonomik kazanımların yanı sıra tüketimde de paylaşım söz konusudur (Yön, 1962: 8).

Bilimsel Sosyalizmin kurucusu olan Marx, arkadaşı Engels ile kaleme aldıkları Komünist Manifesto kitabında Komünizmin ayırt edici özelliğini şöyle dile getirmektedir: “Genel olarak mülkiyete son vermek değil, burjuva mülkiyetine son vermektir. Ama modern burjuva özel mülkiyeti, sınıf çelişkilerine, çoğunluğun azınlık tarafından sömürülmesine dayanan üretim ve ürünleri edinim sisteminin en son ve en kusursuz ifadesidir” (Marx ve Engels, 2018: 66). Komünizmin Sosyalizminden bir farkı da daha çok işçiler ve emekçiler arasında popüler olup bireysel mülkiyetin yerini mal ortaklığının almasıdır (Sosyalizm ve

Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 12). Marksist düşünceye göre Kapitalizmden Sosyalizm aracılığıyla geçilen Komünizmde Sosyalizmdeki gibi her bireyin emek gücüne göre mal dağıtımı yoktur. Komünizmde mallar aşırı bolluğu için serbest şekilde bir dağıtım söz konusudur (Galbraith ve Menşikov, 1990: 15-16).

Hegel'in diyalektik kuramına materyalist bir yorum getiren Marx'a göre Kapitalizm kendi içerisinde proletaryayı barındırdığı için ve Kapitalizm-proletarya arasında çelişkiden kaynaklı olarak çökmeye mecburdu. Böylelikle ilk önce Sosyalist bir düzen kurulacak, ardından da Komünist düzeni peşinden getirecektir (Heywood, 2019: 147). Marx'a göre Kapitalist sistem içerisindeki sanayileşme her geçen gün geliştikçe toplumdaki orta sınıfı yok edecektir. Bu nedenle toplumda burjuvalar gittikçe işçiyi daha çok sömürecek ve sayıları azalacaktır. İşçiler ise gittikçe sayılarını artıracaklar fakat sömürdükleri için fakirleşeceklerdir. Bu yüzden Marx zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmayan proletaryaya Komünizmin temellerini yaslayacaktır (Akyol, 1979: 73-74,78). Marx'ın işçi sınıfına bu denli önem atfetmesine karşın Lenin, işçi sınıfının burjuva fikirleri ile beslendiğini ve bu nedenle devrimci sınıf bilincine sahip olmadıklarını, olamayacaklarını dile getirmiştir. Bu yüzden Lenin'e göre devrimci bir partinin işçi sınıfına önderlik edip sendika bilincinden devrim bilinç yolunda yardımcı olmaları gerektiğinin altını çizmiştir (Heywood, 2019: 150). Diğer işçi sınıfı partilerden ayrıldığı noktaları Marx ve Engels

"1. Farklı ülkelerin proleterlerinin kendi ülkelerindeki savaşlarında, her türlü ulusallıktan bağımsız olarak, tüm proletaryanın ortak çıkarlarını vurgular ve öne çıkarırlar. 2. İşçi sınıfının burjuvaziyle savaşımının geçmek zorunda olduğu çeşitli gelişim aşamalarında, her zaman ve her yerde bütün bir hareketin çıkarlarını temsil ederler." (Marx ve Engels, 2018: 65) ifadeleri ile sıralamışlardır.

Marx'ın çizmiş olduğu tarihi şemaya göre Sosyalizmden sonra geçilen Komünizm aşamasında, devlet yok edilecek ve ortadan kaldırılacaktır (Yayla, 2018: 71). Fakat bu konu hakkında bilgilerini paylaşan Stanislav Menşikov, Komünist sisteme geçişten sonra da devletin kolay bir şekilde ortadan kalkmayacağını, bu konunun tamamen devletin işleviyle alakalı bir durum olduğunun altını çizmektedir (Galbraith ve Menşikov, 1990: 16).

2.1.3.2. Anarşizm

Anarşizm, "kural tanımazlık ve her türlü kural ve otoriteye karşı olma şeklinde anlam bulmaktadır. Ayrıca toplumların yöneticiler var olmadan da var olabileceğini savunan siyasal felsefe olarak tanımlamak da mümkündür. Bir diğer ifadeyle Anarşizm birey ve toplumun kurtuluşunun, ancak birçok olumsuzluğun kaynağı olduğu ileri sürülen devletin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını iddia eden görüştür" (Demir ve Acar, 1992: 29). Anarşizm eski Yunancada kanunsuzluk anlamına gelen Anarchia kelimesinden alınmıştır (Sayılğan,

1976: 24). Anarşizm felsefesi insanın temelinde iyi bir birey olduğunu ve toplum uygun bir şekilde organize edilirse baskının olmayacağını savunur (Kızılçelik ve Erdem, 1992: 29). Fransız İhtilali'nden beri kullanılan Anarşizm, ilk zamanlarda bir düzenin yıkılışını anlatmak üzere olumsuz bir kelime olarak düşünülürken, Pierre Joseph Proudhon'un "Mülkiyet Nedir?" adlı eserinde "Ben bir Anarşistim" ifadesini kullandıktan sonra kelime pozitif ve sistematik siyasi fikirler ile özdeşleşmekteydi (Heywood, 2019: 171).

Anarşistler, devletin, hükümetin, ailenin, sığınma evlerinin, hapishanelerin, ordunun, dinin, yasaların ve Kapitalizmin yok edilmesini isterler. Bu yüzden ki devlete, devletin idare kurumu olan hükümete, Kapitalizmin ve Kapitalist sistemin güçlendirdiği olguya, devletin görevlisi olan polis, adliye, okul, gazeteler, televizyon, sendikalar, toplumun yapı taşı olan aileye, siyasi partilere, parlamento ve siyasi ideolojilere, devlet baskısına, kilise ve dine, baskın gücü temsil eden orduya, hapishanelere ve arada fark yarattığına inandıkları sığınma evlerine karşıdırlar (Bakunin, 2016: 74-77). Anarşistlere göre özellikle devlet kötüdür çünkü devlet uyulması gereken özgürlük ve eşitlik ilkelerine saldırıda bulunan otorite deposudur (Heywood, 2019: 171). Anarşistler devletin yanında siyasete de karşıdırlar. Çünkü parlamento sahte bir kurumdur ve bundan dolayı da halkın iktidarı değildir. Bu yüzden Anarşizm iki temel ilke üzerine kurulmuştur: devletsizlik ve şiddetsizlik (Bakunin, 2016: 87).

Anarşizmin tarihini araştıran Marshall, Anarşizmin izinin Doğu'nun kadim medeniyetlerinde bulunabileceğini belirtir. Bu nedenle Anarşizmin ilk izlerini M.Ö. 6. yy'da Çin'deki Taoistlere ve onların Tao Te Ching (Yol ve Yolun Gücüne) adlı eserinde bulabiliriz. Marshall'a göre Lao Tzu'nun görüşleri ilk Anarşist manifesto özelliği taşımaktadır. Genelde olumsuz anlamda kullanılan Anarşizm kavramı, ilk defa William Gudwin tarafından olumlu anlamda kullanılmıştır. Pierre Joseph Proudhon tarafından gerçek anlamı dahilinde kullanılan Anarşizm ileriki zamanlarda Rus Mihail Bakunin'in felsefesi haline gelmiştir (Bakunin, 2016: 138-140). Bakunin'e göre Anarşizm daha çok içinde teröristik eylemler olan bombalama, adam kaçırma gibi eylemleri içermektedir (Kızılçelik ve Erdem, 1992: 29). İdeolojik olarak birbirinden farklı iki gelenekten gelen Anarşizm, içerisinde Liberalizm ve Sosyalizmi barındırırken Sosyalizmden bir noktada ayrılmaktadır. Anarşistler Sosyalizme ait olan parlamenter Sosyalizmi reddetmiş ve buna karşı çıkmışlardır (Heywood, 2019: 182).

Türkiye'de Anarşizm 1980 yılından sonra etkin bir şekilde varlık göstermişse de bu köklerini geçmişten aldığı gerçeğini değiştirmez. Osmanlı Döneminde bilinen ilk Anarşist eser Kıbrısızade Osman Bey tarafından Fransızca yazılmış olan ve Bulgaristan'ın Sofya şehrinde 1895 yılında basılan Socialisme et Anarchte adlı eserdir (Zileli ve Özkaya, 2008:

1153-1154). Türkiye’de Sosyalizm ideolojisinin kurucusu olan Hüseyin Hilmi’nin çıkarmış olduğu ilk Sosyalist dergi olan *İştirak*’te Anarşizm üzerine bazı makaleler yayınlanmıştır. Özellikle Hayati mahlası ile Bakunin adlı bir şiir ve idam edilen İspanyol Anarşist F. Ferrer’in ölümü ile ilgili şiir de bulunmaktadır. Her ne kadar Sosyalist Hilmi’nin çıkarmış olduğu dergide Anarşist yazılar bulunsa da dönemin en önemli Anarşisti Baha Tevfik olarak bilinir (Bakunin, 2016: 286). Cumhuriyet döneminin en eski Anarşist eseri ise Ahmet Ağaoğlu’nun 1935 yılında Vakit Gazete-Matbaa Kütüphanesi tarafından basılan Rus Kropotkin’in *Etka* eseridir (Zileli ve Özkaya, 2008: 1156).

Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında yükselen sol hareketi karşısında kendine ideolojik olarak yer bulamayan Anarşizm, 12 Eylül 1980 yılında yaşanan darbe sonrası gelişme şansı elde etmiştir. Özellikle 1975 sonrası yaşanan sağ-sol çatışmalarında sol ideolojiye sahip kişilere söylenen Anarşist kelimesi iktidar sahiplerinin sınıf ve sol hareketi karalamak, kötülemek, kargaşalık ve şiddet anlamı yaratması için kullanılan kelime olarak dilden dile yayılmıştır (Bakunin, 2016: 290).

2.1.3.3. Türkiye’de Sosyalizmin Tarihi

Osmanlı Devleti’nde 19. yy sonu ve 20. yy başında görülmeye başlayan Sosyalist akımlar ilk önce azınlıklar arasında yayılma göstermiştir. Avrupa ve Rusya’dan göç eden Yahudilerin etkisiyle görülen akım ilk teşkilatlanmasını Selanik’te yaşamıştır (Görgün, 2009: 384). Sosyalizm ve Komünizm kavramı Osmanlı Türkçesinde ilk defa İngiliz William Churchill tarafından İstanbul’da çıkarılan *Cerîde-i Havâdis* (1840-1846) gazetesinde kullanılmıştır. Türkçede Sosyalizm kavramı ise ilk defa James W. Redhouse tarafından Türkçe tarife kavuşturulmuştur. 1861 yılında yayınlanan İngilizce-Osmanlıca sözlüğün *Socialism* (Sosyalizm) maddesine “*Kâffe-i emvâlin müştereken tasarruf olunması usûlü ve kavli*” karşılığı verilmiştir. *Socialist* (Sosyalist) maddesine ise “*İştirâk-i emvâl usûlünün kavlen yâ f’ilen taraftârı*” karşılığı verilmesi ile beraber, Sosyalizm Osmanlı Türkçesinde Arapça kökenli “*iştirâk-اِشْتَرَاك*” kelimesini almış bulunmaktaydı (Cesur, 2017: 866-867).

Cumhuriyet öncesi solun görüldüğü bir diğer kaynak ise 10 Haziran 1878 yılında *Tercüman-ı Şark* gazetesinin 74. sayısında Şemsettin Sami Bey’in “Sosyalizm-İştiraki Emval” isimli makalesidir. *Tercüman-ı Şark* gazetesinde makalesini yazan Şemsettin Sami Bey, Komünizm ile Sosyalizmi birbirinden ayırmış ve Sosyalizmi “Şeriatı Ahmeddiyye’ye tamamıyla muvafık olan” anlamında kullanmıştır (Açıkkaya, 2010: 224). Osmanlı Döneminde Ahmet Cerrahoğlu’nun tespit etmiş olduğu ilk Sosyalist gazete ise İzmir’de çıkarılan “*Gâve*”dir. Fakat bu gazete, Sosyalist olmaktan çok Liberal bir yapıya sahiptir ve

padişah ve hilafet yanlısı bir çizgide ilerlemiştir (Fedai, 2018: 227). 19. yy'ın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklar arasında yayılmaya başlayan Sosyalist fikir akımları sonrası 1887'de Avedis Nazarbeg (1866-1939) önderliğinde İsviçre'de Ermeni Sosyal Demokrat Hınçak Partisi, 1980 yılında Tiflis'te Ermeni İhtilal Cemiyetleri İttifakı kurulmuştur (Cesur, 2017: 871).

Sosyalizmin Türkiye tarihinde görüldüğü ilk parti “Sosyalist Hilmi” diye anılan Hüseyin Hilmi tarafından 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası ismi ile kuruldu. Fakat bu partinin yürütmüş olduğu hareket Osmanlı Devleti'nde sanayinin gelişmemesi ve işçi sınıfının da ön plana çıkmaması durumundan zayıf bir hareket olarak tarihte yerini almıştır (Akşin, 2019: 88). O dönemde tarihçi ve siyaset bilimcilere göre Sosyalizm hareketinin gelişmemesinin bir nedeni ise sol düşüncenin birkaç aydın ile sınırlı kalması Sosyalist Hilmi de dahil bazı Sosyalistlerin Sosyalizmi tam olarak bilmemesinden kaynaklanırdı (Çetinkaya, 2014: 207). Tarihte kurulmuş olan bütün Sosyalist partilerin amacı Kapitalist olan düzeni değiştirmek üzerinedir. Osmanlı Sosyalist Partisi de her ne kadar tüzüğünde bunu belirtmemiş olsa bile Osmanlı toplumunun dışa bağımlı Kapitalist düzen içerisinde olmasına karşıdır (Aybar, 1975: 3). Partinin yayın organı olan İştirak dergisinde Müslüman tebaaya da ulaşmak için İslam ve Sosyalizmi bağdaştıran yazılara yer verilmiştir. İttihat ve Terakki yönetiminde varlığını koruyan Sosyalist Parti, iktidara karşı muhalif yazılar yazmış olması sebebiyle de İştirak dergisi iktidar tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine Sosyalist dergisini çıkaran Sosyalist Hilmi, en sonunda susturulmuş ve Sinop'a sürgüne gönderilmiştir (Fedayi, 2016: 7-8). Sosyalist Hilmi veyahut İştirakçi Hilmi adıyla anılan Hüseyin Hilmi'nin 1910'da kurmuş olduğu Osmanlı Sosyalist Partisi 1919 yılına gelindiğinde Türkiye Sosyalist Partisi adıyla 1922 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 1919-1920 yılları arasında İstanbul'da yaşanan kitlesel grevlere öncülük yapan parti, 1921 yılında ilk defa kutlanan 1 Mayıs törenine de öncülük etmiştir (Bora, 2018b: 628). Hüseyin Hilmi'nin önderliğindeki Türkiye Sosyalist Partisi kurulduktan sonra Osmanlı Sosyalist Partisi'ne nazaran daha büyük işler yapmıştır. Yayın organı olarak da İdrak gazetesini kullanmıştır (Açıkkaya, 2010: 229).

Osmanlı/Türkiye Sosyalist Partisi haricinde Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Sosyal Demokrat Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası, Amale Fırkası ve Müstakil Sosyalist Fırkası adında İstanbul'da beş Sosyalist parti kurulmuştur. Anadolu'da ise Yeşil Ordu, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Komünist Fırkası (gizli), Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası ve Türkiye Komünist Fırkası adında dört parti kurulmuştur (Aybar, 1975: 12). Fakat aralarında ilk gerçek anlamda Komünist parti özelliğini Şefik Hüsnü Dağmer ve Ethem Nejat'ın önderliğinde

kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası taşımaktaydı. Almanya’da okumuş olan parti liderleri Spartakist hareketinin tesiri altında kalmış kişilerdir (Karpat, 1996: 286). İstanbul’da Aydınlık dergisi etrafında toplanan parti üyelerinin yanında 1920 yılında, 1914’te Rusya’ya kaçan eski İttihatçılardan Mustafa Suphi önderliğinde Bakü’de kurulan Türkiye Komünist Partisi üyeleri de çalışmalarını sürdürmüştür. Önemli bir diğer Sosyalist parti olan Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası 7 Aralık 1920’de Ankara’da kuruldu. Kurucuları arasında Bursa Mebusu Şeyh Servet, Tokat Mebusu Nazım, Afyon Mebusu Mehmet Şevki gibi isimlerin bulunduğu parti, 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa tarafından kapatıldı ve yöneticileri tutuklandı. 1922’de parti tekrar kurulsada eskisi gibi faaliyet gösterememiştir (Fedayi, 2016: 9-10).

Kurtuluş Savaşı’nın bitmesi ve ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra TBMM’de Sovyet taraftarlarının bulunması sebebiyle 18 Ekim 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’nın isteği üzerine Türkiye Komünist Partisi (TKP) kurulmuştur (Dodanlı, 2012: 95). “Sol gerekiyorsa onu da biz kurarız” anlayışıyla kurulan ve içinde Celal Bayar gibi isimleri barındıran TKP, Komünist Enternasyonal tarafından kabul görmemiştir (Fedayi, 2016: 10-11). Lakin sık sık Devlet Sosyalizminden söz edilmiştir. Hatta 1921 yılında Celal Bayar Devlet Sosyalizmini savunmuş ve “Almanya’da Devlet Sosyalizminin pek güzel sonuç verdiği” dile getirmiştir (Avcıoğlu, 1996: 449). Türkiye’de sol her ne kadar partiler kurup hizipleşme imkanı bulsa da genelde bu imkan parça parça olmuştur. İnişli çıkışlı olan sol tarihi 1925 Takrir-i Sükun Kanunu’yla derin bir sessizliğe bürünmüş, 1950’lerden önce kendine bir açık kapı bulmakla beraber etkili olamamıştır (Açıkkaya, 2010: 222). 1945’li yıllara gelindiğinde ve İkinci Dünya Savaşı yılları başladığında Türkiye’de sol akım Ankara ve İstanbul çevresinde gelişmekte idi. İstanbul’da başını Sertellerin çekmiş olduğu Tan gazetesi etrafında toplanan bir grup varken, Ankara’da ise ABD’de sosyoloji okumuş ve döndükleri zaman DTCF’de öğretim görevlisi olmuş bilim adamlarının oluşturduğu Yurt ve Dünya adlı 15 günlük dergi etrafında toplanan bir grup vardı. 1941 yılında bu derginin sahipliğini ve neşriyat müdürlüğünü Behice Boran, 1942 yılında ise neşriyat müdürlüğünü Adnan Cemgil ve imtiyaz sahipliğini de Pertev Naili Boratav yapmaktaydı (Oran, 1969: 260-262).

1945 yılında Tek Parti Döneminden Çok Partili Döneme geçilmiş, akabinde 1946 yılında Şefik Hüsnü Dağmer’in önderliğinde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’nin (TSEKP) yeniden kurulmasına izin verilmiştir. 14 Mayıs 1946 tarihinde ise Esat Adil Müstecaplıoğlu önderliğinde Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) kurulmuştur. Kanunlar

çerçevesinde kurulan her iki partinin ömrü 16 Aralık 1946 yılına kadar sürmüştür (Karpat, 1996: 287). Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde TSEKP ve TSP haricinde dokuz sol parti kurulmuştur, fakat bu partiler daha geri planda kalmışlardır (Fedayi, 2016: 14). 1930'lu yıllardan sonra sol hareket Türkiye'de tam olarak gelişme fırsatı bulamamış, iktidarda bulunan CHP'ye karşı yapılan eylemler ile karıştırılmıştır. Lakin 1946 senesinden sonra açık kapı bulan sol akımlar bu sefer de hükümetin baskıları sonucu gizli hareket etmek zorunda kalmıştır (Karpat, 2019: 74).

1946 yılı sonrası Türkiye'de yükselen sol hareketinin sebepleri her zaman hükümet ve basının büyük bir kısmı tarafından manevi ve ahlaki terbiye eksikliğinde aranmaktaydı. Fakat Türk toplumu bu yıllardan sonra geçirmiş olduğu kabuk değiştirme eylemi ile akılcı, gerçekçi ve çağdaş ruha uygun yeni ilke ve idealler öğrenmekteydi (Karpat, 1996: 296). Türkiye'de Sosyalizm hareketinin gelişmesinde jeopolitik konumun da etkisiyle 1923-1952 yılları arasında 24 örgütlü ve gizli Komünist faaliyeti yaşanmıştır. Son olarak 1952 yılında gizli komünist partisi sebebiyle cezalandırılan Zeki Baştınar, cezasını tamamladıktan sonra yurtdışına kaçmış ve Yakup Demir ismi ile hayatını sürdürmüştür (Beyaz Kitap, 1973: 16). Sol harekete yönelik en büyük darbe 1951'de gerçekleştirilen tevkifat olayıdır. TKP'ye yapılmış olan bu tevkifat sonucu 167 TKP'li tutuklanmış, 131 kişi on yıla kadar hapis cezası almıştır. Solda oluşan bu boşluk sebebiyle TKP'li Dr. Hikmet Kıvılcımlı legal olarak Vatan Partisi'ni kurmuştur. Daha yerli ve özgün olan ve içerisinde İslami özellikler bulunan Vatan Partisi 1957 genel seçimlerine girmiş olsa da başarı elde edememiştir. 30 Aralık 1957 tarihinde ise İstanbul Sulh Ceza Hakimliği kararıyla Komünist metoda sahip ve Komünist kişiler tarafından idare olunduğu gerekçesiyle kapatılmıştır (Fedayi, 2016: 16-17).

Türkiye'de asıl olarak sol hareketin sıçrama yaptığı tarih 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası hazırlanan anayasa ile olmuştur (Ulus, 2016: 13). 1960 Darbesi ile Sosyalizm ilk kez resmi olarak kabul edilme imkânı bulmuştur. 1961 Anayasası'nın tanıdığı özgürlükler kapsamında kurulan Sosyalist partiler için Devlet Başkanı Cemal Gürsel "*Artık Türkiye'de bir sosyalist parti var. Bu partinin faaliyet göstermesine izin vermiş bulunuyoruz. Sosyalist bir partinin kötü niyetlere sahip olmadıkça topluma zararlı değil bilakis faydalı olacağı kanaatindeyim*" ifadelerini kullanmıştır (Karpat, 2009: 261). Ayrıca 1925 yılından sonra Türkiye'de sol hareket edebiyat alanına da girmiştir. Orhan Selim takma adını kullanan Nazım Hikmet Ran ve Sabahattin Ali gibi isimler siyasi düşüncelerinin yanı sıra alt sınıf tabakalarının çekmiş oldukları sıkıntıları resmederek siyaseti edebiyat ile birleştirmişlerdir (Karpat, 2019: 79). Aziz Nesin Sosyalizm hakkında;

“Sosyalizm, insanların başka insanlarca sömürülmemesi için, emeğin değerlendirilmesi, emek değerince kazanılmasıdır. Sosyalizm insanların yarın korkusundan kurtarılarak bugünlerinde ve gelecekte güvene kavuşmalarıdır. Sosyalizm insanların eşit koşullar altında yetişip yarışmaları hak ettikleri, layık oldukları ve çalıştıkları oranda kazanmaları, bu oranda dünya nimetlerinden yararlanmalarıdır; bu yüzden insanlara ayrıcalık, eşitsizlik tanınmaz” (Nesin, 1967: 3)

derken Yaşar Kemal ise görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Sosyalizm insan oğlunun bütünüyle kendi koşullarına, kendi insanlığına, özüne dönüşüdür. Sol düşünce bağınaz bir düşünce değildir. Dünyayı evreni sonsuz çelişkileriyle kabul etmektedir. Dünya evren bitip tükenmeyen, her an yaratılan, türü biçimi hiçbir zaman saptanamayan, saptanamayacak olan, kabacaları bunun dışında, buldukça karşımıza daha yüz binlercesi çıkan bir çelişkiler karmaşası, yığındır. Bunun için bir sosyalist kafa dünya, evren üstünde en açık, en geniş, hiçbir bağınazlığa sapsadan düşünen kafadır” (Kemal, 1975: 30-31).

Lakin her ne kadar aydınlar arasında bu tarz düşünceler olsa da Türkiye’de genelde Komünizm denilince akla kadınların ortaklaşa kullanıldığı, doğan çocukların doğar doğmaz kreşlere gönderildiği ve yaşlı insanların kazanlara atılıp kemiklerinden sabun yapıldığı inançları da mevcuttu (Yorgancılar, 2006: 84).

2.2. Öğrenci ve Gençlik Hareketleri

2.2.1. 68 Kuşağı ve Önemi

Bir döneme damga vuran ve “68 Kuşağı” olarak adlandırılan nesil ve bu neslin olaylarının silsilesi, tüm dünyayı ve Türkiye’yi hem döneminde hem de günümüze değin etkisinde bırakmıştır. Bu olaylar aslında kurulu düzene olan bir isyan niteliği taşımaktaydı (Mater, 2012: 181). Dünyanın birçok yerindeki ve Türkiye’deki gençler yaptıkları eylemler ile seslerini duyurmak, isteklerini dile getirmek için çabalamaktaydılar. Türkiye’nin 68’i de diğer ülkelerde olduğu gibi ilk başta üniversitelerde öğrencilerin eğitimde reform istemi ile başlamış ardından işçi ve köylü mücadelesi ile ilerlemiştir (Lüküslü, 2015: 45). Gençlik ve gençliğe destekte bulunan işçi sınıfı, 68 Olayları ile hâlihazırdaki Kapitalist düzeni ve bu düzenin getirmiş olduğu adaletsizlik ve eşitsizlik içindeki toplumsal yapıyı yıkıp özledikleri yeni toplum düzenini oluşturarak onun üzerinde etkiler yaratmışlardır (Tufan, 2016: 58). Kendilerine karşıt görüşte bulunan kişilerin başıbozukluk olarak itham etmelerine rağmen, 68 Olaylarının iktidara yapılan bir hareket olduğunu savunan Ruhi Koç, aslında bu kuşağın devrim yaparak iktidara gelme niyetleri olduğunu dile getirmektedir (Mater, 2012: 54).

Her ne kadar 68 Kuşağının hareketliliği, 1968 yılı ile anılsa da 1966-1970 yılları arasında kapsar ve bu dönem içinde de Sosyalist ülkeler ile ideolojik kaynaşma sonucu Paris’te 1968 Mayıs öğrenci ayaklanmasıyla olaylar zirve noktasını yaşar (Çubukçu, 2018: 31). Türkiye’de 68 kuşağının en önemli özelliği eylemleri yapan öğrenciler ile halk arasında yaşanan kitle birleşmesidir. Ülkenin birçok sorunu ile ilgilenen öğrencilerin haklılığı, halk tarafından kabul edilmiş ve desteklenmiştir (Yalçın, 2018: 27). Avrupa’daki 68 Hareketinde ise öğrenci liderlerinin öncülüğünde başlayan eylemler üniversite içinde kalmış ve üniversite

sorunlarının dışında fazlaca yayılım gösterememiştir (Babuş, 2018: 39-40). Fakat genel olarak 68 Kuşağı kitle çizgisinin yanı sıra şiddet ve kan dökmenin bulunmadığı bir harekettir (Yalçın, 2018: 28). Türkiye ve Avrupa 68 Hareketinin birbirinden farklı en önemli özelliği ise gençlerin ezilen ve sömürülen işçi ve köylüler ile ilişki içinde olup ortak eylemlerde bulunmalarıdır (Babuş, 2018: 41). İlk olarak 1967 yılında Şili ve Batı Almanya ile başlayıp ardından 1968'de New York'ta Colombia Üniversitesi'nde Nisan işgalleri ile ilerleyen ve Mayıs 1968'de Paris'te dalga dalga gelişerek zirve noktasını yaşayan 68 Hareketi, kısa sürede tüm dünyaya yayılmış bir devrim hareketidir (Mater, 2012: 236). Siyasi ve eğitim sorunlarının yanı sıra sosyal sorunların da eylemlere etkisi olduğu Batı'da "sınırsız özgürlükler", "milli devletin yıkımı", tüketim toplumu", "serbest aşk", "eşcinselliğe serbesti" gibi istekler de yaygınlaşma gösteriyordu. Türkiye'de ve Batı'da yaşanan öğrenci hareketlerinin ortak mekanları her ne kadar üniversiteler olsa da Batı'da cinsel özgürlük, özerklik ve feminizm gibi isteklerin Türkiye'de yer almadığı, Türk gençlerinin hareket içindeki bakış açısının daha siyasi bir boyut kazandığı görülmektedir (Akalin, 2018: 231, 233).

2.2.2. Dünyada Öğrenci Hareketleri

2.2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Öğrenci Hareketliliği

1968 yılının Mayıs ayında Paris'te gerçekleşen öğrenci olayları ile zirve noktasını yaşayan 68 Kuşağı öğrenci hareketleri ilk olarak 1960'larda ABD'de baş göstermeye başlamıştır. 1965 yılında ABD'nin Vietnam'a asker çıkarması sonucu ilk olarak antiemperyalist öğrenci hareketleri burada kendini göstermiştir. Bu süreçte Amerikalı gençler Vietnam Savaşı için karşıt gösteriler yapmakta, askerlik yaşı gelen gençler ise Vietnam'a gitmemek için gösterilerde bulunmaktaydı (Çubukçu, 2018: 38).

ABD, 1950 yılında İnternal Security Act (İç Güvenlik Yasası) ve 1954 yılında çıkarılan Communist Control Act (Komünistleri Denetim Yasası) ile ülkede Komünist hareketlerin önüne geçmek için adımlar atılıyor ve devlet bu tür faaliyetleri yasadışı olarak değerlendiriyordu. 1950'li yılların sonunda ortaya çıkan Beatnik akımı ise ülkedeki siyasal baskıyı indirgemeye çalışırken öte yandan da radikal kültüre tepki gösteriyordu (Akalin, 2018: 23). ABD'de akla gelen ilk kitle örgütü ise SDS (Students for a Democratic Society-Demokratik Toplum İçin Öğrenci Birliği)'dir. Kökeni 1905'te kurulan ISS (Intercollegiate Socialist Society-Üniversitelerarası Sosyalist Topluluğu)'ye dayanan ve 1921'de LID (League for Industrial Democracy-Endüstriyel Demokrasi Birliği) adını alan topluluk, 1933'te SLID (Student League for Industrial Democracy-Endüstriyel Demokrasi Öğrenci Birliği) şeklinde değişikliğe uğramıştır (Thomas, 1935: 5-13) . SLID, 1960 ilkbaharında geleneksel sol

görüşlerden uzaklaşan genç radikal entelektüeller tarafından SDS adını almış ve SDS'li genç aktivistler, “yasal, şiddet içermeyen protestoların sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmada başarısız kaldığını, kurumsal liberal düzenin katı olduğunu” düşünerek daha büyük seviyede militanlığa doğru kaymışlardır. Haziran 1962’de yayınlanan 60 sayfalık Port Huron Bildirisi ile de SDS; siyahlar, öğrenciler, barış grupları, liberal örgütler ve yayınlardan oluşan bir ittifak çağrısında bulunmuştur (Jacobs, 1970: 3-7).

1962 yılında programına kavuşan SDS, ilk protestolarını Michigan Üniversitesi’nde yeni solcu kuşak ve akademisyenler tarafından 1965’te yapmıştır. İlk protestoyu izleyen iki ay içinde ise öğrenci hareketleri birçok üniversite kampüsüne yayılmıştır (Fraser, 2008: 114-115). Nisan 1965’te Washington’da çoğunluğu öğrenci olan yaklaşık 15 bin kişinin katılımıyla ilk Vietnam Savaşı karşıtı gösteriyi düzenleyen SDS (Jacobs, 1970: 3), 1966 yılında ise öğrencilerin Vietnam Savaşı’ndan dolayı askere gitmemeleri için protestolarına boyut kazandırmış ve “We Won’t Go” (Gitmeyeceğiz) kampanyası başlatarak celp kağıtlarını toplu yakma eylemi düzenlemiştir (Akalın, 2018: 26-27). 1967’de Kaliforniya Üniversitesi’ndeki öğrencilerin eğitimle ilgili sorunları ve yönetimde söz hakkına sahip olmaları ile başlayan eylemler ise lise öğrencilerini de etkilemiş ve kısa sürede ülkeye yayılmıştır. Fakat yayılan bu tarz eylemlerin kapsamı oturma eylemi ve derslerin boykot edilmesi ötesine geçmemiş; sosyal ve kültürel alanın dışına çıkamamıştır (Tuncel, 2010: 86-87). Ekim 1967 tarihine gelindiğinde ise gittikçe tırmanan Vietnam Savaşı ülkede siyasi eylemleri tırmandırmış ve SDS’li öğrenciler ve hippilerin oluşturduğu 50 bin genç, Pentagon Binasını kuşatmıştır (Akalın, 2018: 29).

Dünya genelinde 68 hareketlerinin şiddetini artırdığı dönemde ABD’de bulunan ve zencilerin lideri olarak onları barışa yönlendiren Martin Luther King’in 4 Nisan 1968’de öldürülmesi üzerine büyük bir ayaklanma yaşanmıştır. Kendisi de iki ay sonrasında suikasta kurban gidecek olan ABD Başkan adayı Senatör Robert F. Kennedy, 5 Nisan tarihli konuşmasında şiddet olaylarının herhangi bir ırkın değil herkesin endişesi olduğunu, isyanların ve sivil kargaşaların hiçbir yanlışı düzeltmediğini, kontrolsüz kalabalıkların halkın sesi olmadığını söylemiştir (Senate Documents, 1968). Ancak Kara Güç örgütünün önderi Carmichael “Beyaz Amerika Dr. King’i öldürerek bize savaş ilan etti. Evlerinize gidin ve tüfeklerinizi kapın!” şeklinde yaptığı çağrı ile sadece kendi militanlarının değil yüz bini aşkın zenci vatandaşların da harekete katılmasını sağlamıştır. Ayaklanma başlatan yüz bini aşkın zenci vatandaş Beyaz Saray’ın yakınlarında polis tarafından durdurulmuş, fakat Nisan ayaklanması ile çok fazla zenci vatandaş ölmüştür (Akalın, 2018: 30).

Akalın'ın aktarımıyla (2018: 37) 1968 yılı Amerika hareketleri sırasında ABD'de bulunan Mustafa Gürsel, olayları örgütleyenlerin aslında sayıları yüzü geçmeyen bir grup olduğunu söylerken o döneme ait birkaç değişik eylemden de bahsetmiştir. 100 kadar öğrencinin toplanıp telefonla santrali aramaları ile telefonları kilitlemesi, bir hafta sonrasında üniversite tuvaletlerinde hep birden sifonların çekilmesi sonucu lağım sisteminin patlaması gibi eylemlerin yaşandığı ABD üniversitelerinde olaylar hızlı bir hal almış ve artık üniversite boykotları da kendini göstermeye başlamıştır. Diğer ülkelerde de baş gösteren ve artan öğrenci olaylarının ABD'de de yaşanması kaçınılmaz bir durumdur. Ancak olayların her yerde farklı karakterde olduğu da belirtilmelidir. Nitekim ABD 68'ini Batı 68'inden ayıran en önemli özellik ABD'de bulunan Marksist düşüncenin etki alanının daha az olmasıdır (Bulut, 2011: 129).

2.2.2.2. Batı Avrupa'da Öğrenci Hareketliliği

68 Kuşağının zirvesini yaşayan ve akabinde artık silsile olarak diğer ülkelere sıçrayan öğrenci hareketleri Fransa'da büyük bir çapta kendini göstermiş ve kanlı olaylara sahne olmuştur. Öğrenciler ve yönetim arasında çıkan sürekli sürtüşmeler sonucu kapatılan Nanterre Üniversitesi olayların başlangıç noktasıdır. Nanterre Üniversitesi'nde okuyan, sadece derslere girip çıkmaktan ve yemekhanede beklenen uzun kuyruklardan şikayetçi olan öğrencilerin yasakların bol olduğu ortamda ilk sloganı “kız ve erkek yurtları arasında dolaşım özgürlüğü istiyoruz” olmuştur (Mater, 2012: 315-316). Eğitim taleplerini dile getiren öğrenciler siyasal taleplere de yönelmişler ve bunların duyurulabilmesi için öğrenci dernekleri kurmuşlardır. 1907'den beri faal olan UNEF (Union nationale des Etudiants de France-Fransız Ulusal Birliği) (<https://unef.fr/quest-ce-que-lunef/> Erişim: 29.11.2020), JCR (Jeunesses communistes révolutionnaires-Devrimci Komünist Gençlik Örgütü), Devrimci Öğrencilerle İş Birliği Komitesi (CLER) ve Marksist, Leninist Komünist Gençler Birliği (UJCML) adlı örgütler her ne kadar dağınık olsalar da gerçekleştirilen eylemler sırasında birlikte hareket etmişlerdir (Bulut, 2011: 130).

Nanterre Üniversitesi'nde Daniel Cohn-Bendit önderliğinde gerçekleşen eylemler sonucu üniversite, Dekan Pierre Grappin tarafından verilen karar ile kapatılmıştır. Üniversitenin kapatılması üzerine ertesi gün 3 Mayıs 1968 tarihinde Paris'te bulunan Sorbonne Üniversitesi'nde yapılan miting çağrısı ile üniversitenin kapatılması protesto edilmiştir (Tufan, 2016: 40). Sorbonne Üniversitesi'nde başlayan protesto eylemleri sırasında polis burayı işgal etmiş, olaylar giderek şiddetlenmiş ve öğrenci olayları tırmanışa geçmiştir. Polis ile öğrenci arasında yaşanan olaylarda 20'den fazla polis yaralanırken 300'den fazla

öğrenci de nezarete alınmıştır (“Sorbon Üniversitesi Tatil Edildi”, [5 Mayıs 1968], Akşam, 1). Olaylar 6-9 Mayıs arasında daha da yoğunlaşmış, 10 Mayıs günü gerçekleşen “Barikatlar Gecesi”nde doruk noktasına ulaşmıştır (Akalin, 2018: 42). Öğrenciler yapmış oldukları eylemlerde eğitim özgürlüklerine, kızılı-erkekli bir arada kalmak istemelerine vurgu yapmışlar, ayrıca ABD’nin Vietnam’da savaşmasını da protesto ederek Vietnam dayanışma kampanyaları da başlatmışlardır (Çubukçu, 2018: 41). Vietnam Savaşı’nın yaşanması ve üniversite öğrencilerinin yapmış oldukları eylemler artık üniversite ile sınırlı kalmayıp liselere de sıçramıştır. Liseli öğrenciler “ifade özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, konuşma özgürlüğü istiyoruz. Uzun saç bırakmak, müzik dinlemek, sigara içmek istiyoruz. Kısacası kışla liselere hayır” taleplerinde bulunmuşlardır (Akalin, 2018: 41).

Öğrencilerin eylemlerinin gün geçtikçe artması ve daha şiddetli hale gelmesi işçileri de harekete geçirmiş; işçiler de öğrencilere destek çıkararak kentin birçok yerinde genel greve gitmişlerdir. 13 Mayıs günü düzenlenen gösteriye işçiler de katılmış “işçi, öğrenci, öğretmen birlikte” yazılı dev pankartlar taşıyarak yürüyüş yapmışlardır (Akalin, 2018: 42). Mayıs başında başlayan olaylar ay sonuna kadar şiddetlenmiş ve ülkenin birçok yerinde kendisini grev ve gösteriler ile göstermiştir. Bu süreçte Paris’te bulunan Ali Sirmen, şehrin bir harabeye döndüğünü, sokakların her yerinde köpek ölüleri, yakılmış otomobiller ile taş ve çöp yığınlarının fazlalığından bahsederken, polis ve gençlik arasında yaşanan olaylar sırasında şehri simsiyah dumanların kapladığını belirtmiştir (Akşam, 26 Mayıs 1968: 1).

24 Mayıs 1968 akşamı ise ülkede yaşanan kanlı olaylar sonucunda De Gaulle Hükümetinin saygınlığını yitirdiği döneme girilmiştir (Akalin, 2018: 43). Yaşanan olaylar Fransa’da Meclise taşınmış ve olayların başından beri etkin bulunan öğrencilerin affi istenmiştir (“Paris’te Gençler Meclisi Taşladı”, [24 Mayıs 1968], Akşam, 1). Mayıs ayında başlayan öğrenci olayları işçilerin destek vermesi ile de giderek büyümüş ve Haziran ayında da devam etmiştir. 16 Haziran ayında ülkede yapılan seçimlerde De Gaulle ve partisi tekrar iktidara gelmiştir. Öğrencilere ve işçilere istedikleri hakların verilmesi ile hükümetin tekrardan başa gelmesinin ardından hareketler ve eylemler hızını düşürmüştür. Üniversitelerde yapılan reformlar sonrası Nanterre Üniversitesi hem tekrar açılmış, hem de solcuların merkezi haline getirilerek öğrencilerin istedikleri özgürlük ortamı sağlanmıştır (Akalin, 2018: 54).

Fransa’da öğrenciler ve işçilerin yapmış oldukları eylemler ve hareketler kısa sürede büyüyerek iktidarı düşürmenin eşiğine gelmiştir. Fakat ne öğrencilerin ne de işçilerin iktidara gelmek gibi bir düşünceleri yoktur (Akalin, 2018: 40). Fransa’da yaşanan öğrenci

hareketlerinin genelinde, azınlıkta kalan bir grup haricinde silahlı mücadeleye girmek reddedilmiştir. Fransa olaylarını ABD'den ayıran en temel özellik ise işçilerin de olaylara katılması ve ülkenin birçok kentinde grevlerin yaşanmasıdır (Tuncel, 2010: 87). Kısa sürede Fransa'da meydana gelen bu olaylar her ne kadar öğrenci ayaklanması olarak görünse de Fransa'nın II. Dünya Savaşı sonrası yaşadığı en büyük kitle hareketi olmuş ve Fransa, tarihindeki en büyük greve ve başkaldırıya sahne olmuştur. (Öztürk, 2018: 373).

Sosyalizm/Komünizm dalgası ile başlayan ve birçok ülkede baş gösteren eylemler, olaylar en çok İtalya'da büyük etki bırakmıştır. Dinsel savaşın da yaşandığı İtalya'da gerçekleşen olaylar Soğuk Savaş Dönemini içerecek kadar uzun bir süre devam etti (Fraser, 2008: 26). İtalya'da öğrenci hareketleri 1968 yılından önce başlamış ve baş göstermiştir. İlk olarak 1963 yılında Torino ve Milano Mimarlık Fakültelerinde başlayan öğrenci isyanları, mimaride toplumsal ve siyasal durumların ele alınmayışı ve fakültelerde demokrasi kavramının olmayışını protesto etmişlerdir. Birkaç hafta süren bu protesto olayına öğrencilerin de içinde bulunacağı bir komisyon kurulması ile son verilmiştir (Fraser, 2008: 76-77). 1963 yılında başlayan ve bir süre sonra son verilen öğrenci olayları 1967 yılına gelindiğinde daha büyük çapta yaşanmıştır.

Üniversitelerin demokratikleşmesini isteyen öğrenciler 1967 yılında Milano, Torino, Pisa, Cagliari, Napoli, Padova ve Trento üniversitelerinde işgallerin başlatmışlardır. Lotto Continua (Sürekli Mücadele) düşüncesi 8 Ocak 1968 günü birçok üniversitenin öğrenci temsilcileri ile yapılan kongre sonucu öğrencilerin tümü üzerinde etkili olmuş ve artık öğrenci hareketleri de daha da yayılma eğilimi göstermiştir (Akalin, 2018: 55). Fransa'da yaşanan öğrenci olaylarının aksine İtalya bu süreci daha uzun zaman içerisinde yaşamış ve 1971 yılına kadar sürekli mücadele içinde kalmıştır. Yükselen öğrenci olayları İtalya'da da polis saldırıları ile karşı karşıya kalmaktaydı ki zamanla gücü ve militanlığı artan bu öğrenci hareketleri devlet baskısından kaçamaz hale gelmiştir (Fraser, 2008: 152). Bununla birlikte artık öğrenci ve gençlik olayları İtalya'da boyut kazanıp demokratik yapıdan kayarak silahlı mücadele içerisinde sürdürülmekteydi (Tuncel, 2010: 87).

Üniversitelerde öğrenciler ile sürekli mücadele halinde olan polis, işgalleri şiddet kullanarak kırmaya çalışıyordu. Polis, şiddet kullanarak ele geçirdiği üniversiteleri her ne kadar boşaltsa da öğrenciler boykot ve işgal eylemlerine hız kesmeden devam ediyorlardı. 1967'de Olivetti şehrinde işçilerin greve başlaması 1968 yılında Torino, Trento ve Milano'daki fabrikalarda da devam etmiştir. Önemli şehirlerden olan Torino bu sayede hem öğrenci hem de işçi hareketlerinin merkezlerinden biriydi (Çubukçu, 2018: 43). Dönemin

önemli olayı olan ve birçok öğrenci hareketlerinin sebeplerinden biri durumundaki Vietnam Savaşı İtalya’da da ses getirmiş ve tepkilere yol açmıştır. 1969 yılının Şubat ayında ABD Başkanı Richard Nixon’un Roma’yı ziyaret edeceğini duyan öğrenciler 27 Şubat günü Roma’da cadde ve meydanlarda protesto eylemi düzenlediler ve polisin müdahalesi ile çatışmalar yaşandı (Akalin, 2018: 57).

Her ne kadar İtalya’da öğrenci hareketleri geniş çapta yaşanmış olsa da Fransa’daki kadar büyük ve kanlı olaylar yaşanmamıştır. “Bağımsız Sosyalist” sloganı ile adalet ve eşitlik isteyen öğrenci hareketleri, 1968 yılından itibaren daha çok radikalizme kaymıştır. 1971 yılından sonra üniversitelerde ve fabrikalarda gerçekleşen olaylar ülkede istikrarın yaşanmasını sağlamış ve eylemler gün geçtikçe etkisini daha da azaltmaya başlamıştır (Bulut, 2011: 130).

Almanya’da 68, diğer ülkelerde olduğu gibi kısa sürede gelişmiş ve doruğa ulaşmıştır. 1946 yılında kurulan sol öğrenci örgütü Sozialistische Deutschland Studentenbund- SDS (Alman Sosyalist Öğrenci Birliği) yaptıkları eylemleri daha insalcıl ve barışçı bir yolla sürdürüyordu (Akalin, 2018: 61). Antiemperyalist öğrenci hareketlerinin ortak sorunlarından biri olan Vietnam Savaşı 1965 yılında Almanya gençliğinin gündemine girdi. Komünizm ve Emperyalizmin savaşı olarak bilinen 68 süreci Almanya’da daha çok liberal demokrasi ve faşizm arasında gerçekleşmiştir (Çubukçu, 2018: 45). Almanya’da öğrencilerin ilk eylemleri 1966’da baş göstermiştir. Ülkedeki sosyal demokrat partiye olan inancını yitiren gençler üniversite işgali ve bağımsız grev eylemlerine başlamışlardır. Batı Berlin’de daha fazla etkin olan bu hareketler 3000 Batı Berlinli öğrencinin üniversite işgali ile gerçekleşmişti (Akalin, 2018: 62-63). 1967 yılına gelindiğinde ise Alman SDS grubu kısa sürede genişlemiş üye sayısı 30.000’e kadar çıkmıştı (Fraser, 2008: 160). Alman SDS grubu sadece erkeklerin oluşturduğu bir grup olmaktan uzaktı. Fransa’da Mayıs 68 olayları sırasında Almanya’da Berlin’de kadınlar Eylem Konseyi oluşturdular. Bu konsey hakkında SDS üyesi Anna Pam şunları söylemiştir:

“O sırada ayrı bir kadın hareketi oluşturmayı düşünmüyorduk ama SDS’nin doğrudan kadınları ilgilendiren sorunlarla uğraşmasını sağlamak istiyorduk. SDS’li kadınların erkek önderliğine karşı biraz saldırganca başkaldırmasıyla başladı her şey. Somut olarak ortaya koyamadıysak da cinsel kurtuluş kuramlarından huzursuz oluyorduk. Son olarak hareket içindeki erkeklerin davranışlarına da kızılıyorduk, bu erkek şovenliği diyebiliriz. Bu sonuncu tutum o kadar ortadaydı ki hemen, büyük bir kadın kitle bizi izledi” (Fraser, 2008: 297).

Alman gençliği için dönüm noktası İran Şahı Pehlevi’nin Batı Berlin’i ziyaret etmesi için düzenlenen protesto eylemleri sırasında öğrenci Benno Ohnesorg’un polis tarafından öldürülmesi olayların daha da artmasına sebep oldu. İranlı Öğrenciler Konfederasyonu (CİS)

ile SDS'den ihraç edilen öğrenciler gösteri düzenlemişler ve gösteri sırasında önce emniyet müdürü ardından da belediye başkanının istifası öğrencilerde büyük yankı uyandırdı. 1967 yılı içerisinde büyüyen hareket Berlin dışında da gösterilere sahne oldu. Tübingen'de 2000, Göttingen'de 6000, Saarbrücken'de 3000, Giessen'de 2500 kişilik yürüyüşler düzenlendi. 7 Haziran 1967 günü Hannover'de 7000 kişilik bir yürüyüş sonrası artık SDS kapitalizmin psikolojik ve siyasal sömürüne karşı mücadeleyi yaygınlaştırma kararı almıştır (Akalin, 2018: 64-65).

4 Kasım 1968'de SDS Avukatı Mahler'in Springler binasına saldırdı gerekçesi ile ceza alması, protesto eylemlerinin yaşanmasına sebep oldu. 1000 kişilik öğrenci grubu ile polis arasında çatışma çıktı ve 100 kadar polis ile 20 öğrenci yaralandı (Akalin, 2018: 67). 4 Kasım 1968 günü yaşanan olaylarda önemli gençlik liderlerinden Dutsche'nin öldürülmesi ile yaşanan süreç daha da şiddetli bir hal almaya başlamıştır (Bulut, 2011: 130). 1968 yılında öldürülen öğrenci lideri ile şiddetini artıran öğrenci olayları, 1969 yılına gelindiğinde güvenlik güçlerinin uyguladığı baskılar sonucu zorla da olsa durdurulmuştur (Tuncel, 2010: 87).

1968 yılında Fransa, İtalya ve Almanya'da yaşanan öğrenci hareketleri akabinde İngiltere'yi de etkiledi. 17 Mart günü anti-Amerikan temalı gösteride bulunan öğrenciler Amerikan elçiliğine doğru yürüyüş yapmışlardır. Yapılan yürüyüşü ilerleyen günlerde Essex Üniversitesi, Londra Sanat Koleji ve ardından otuz kadar sanat okulunun işgalleri izlemiştir (Çubukçu, 2018: 47). İngiltere de bulunan Essex Üniversitesi'nin işgalinin en önemli nedenlerinden biri diğer ülkelerde de olduğu gibi Vietnam Savaşı ve ırkçılık problemleriydi (Fraser, 2008: 302). Üniversite de harçların yükseltilmesinden dolayı eylemlerine hız veren İngiliz öğrenciler, Soc Soc'lar (Socialist Societies-Sosyalist Dernekler) adında birçok dernek de kurmuşlardı. Vietnam Savaşı ile eylemlerde bulunan gençler ideoloji olarak Sosyalizmi benimsemişlerdi. Gençlere yönelik çıkan IT gazetesi cinsellik, sanat, siyasi ve pop içeriğiyle gençlerin sorunlarını dile getirmekteydi (Akalin, 2018: 59).

İngiltere'de yayın yapan ünlü kuruluş BBC, 14 Haziran 1968'de yapmış olduğu Ayaklanan Gençlik adlı programında 3 kıtadan 12 gençlik liderini bir araya toplamıştır. Fransa, Çek, İtalya, Japonya, Belçika, Yugoslavya, Batı Almanya, İsveç, Amerika, Batı Berlin, İspanya ve İngiltere'den katılan gençlik liderleri Kapitalizm-Sosyalizm sorunlarını ele alırken, toplum düzeni ve gençliğin sorunları hakkında konuşmalar yapmıştır. İngiltere'den katılan öğrenci lideri Tarık Ali, Fransa'dan Daniel Cohn Bendit ve Almanya'dan Kızıl Dany

Amerika'dan kaçan askerlerin iadesini önlemek için uğraştıklarını ve gerekirse bunun için mahkemeleri bile basıp işgal edeceklerini söylemişlerdir (Akalin, 2018: 60).

Üniversite sorunlarının yanı sıra uluslararası ilişkiler konusunda da seslerini çıkarmaya çalışan İngiliz öğrenciler Vietnam Savaşı ve Afrika'daki ırk ayrımında İngiliz Hükümetinin hiçbir müdahalesinin olmamasını da protesto etmişlerdir. Bununla beraber İngiltere'de öğrenci olayları diğer ülkelere nazaran şiddete bulaşmadan yaşanmıştır (Tuncel, 2010: 87).

2.2.2.3. Doğu Avrupa'da Öğrenci Hareketliliği

Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan ve zaman zaman kanlı olaylara tanık olunan 68 Olayları Doğu Avrupa'da da kendisini göstermiştir. Daha içe dönük ve kapalı olan Doğu Ülkeleri 68 yıllarını kendi içlerinde yaşamışlardır (Akalin, 2018: 67). 68 Olaylarını yaşayan ülkeler arasında bulunan Çekoslovakya'da 1965 yılından itibaren öğrenciler ve aydınlar arasında tartışma ortamları sürekli yaşanmaktaydı. 31 Ekim 1967 günü öğrenci yurtlarının elektriklerinin kesilmesi ve öğrencilerin okumak istediklerini belirten sloganlarıyla yapmış oldukları yürüyüş ülkede Prag Baharı'na giden süreçte önemli bir olay niteliği taşımaktaydı. Üniversitelerde köklü reform değişikliği isteyen öğrenciler yapmış oldukları eylemler ile tüm toplumdaki destek görmüşlerdir ve öğrenci hareketlerinin toplumsal niteliği de böylece ortaya çıkmıştır (Akalin, 2018: 68, 70).

Çekoslovakya'da yaşanan Prag Baharı ve ardından Sovyetlerin Prag işgali hali hazırda bulunan hareketlerinin seyrini daha da değiştirmiştir. Sovyet işgaline karşı direnişe geçilmesi bu direnişin pasif bir şekilde oluşumunu da yaratmıştır. Öğrenci Birlikleri işgalin ardından 17 Kasım 1968 yılında boykotta bulunurken, işçi ve sendikalardan da destek gecikmedi. İşçilerin ve sendikaların da direnişte pay alması 1968 yılının sonuna kadar devamlı bir şekilde varlığını korudu (Akalin, 2018: 71). Özgürlük istemi ile Çekoslovakya'da başlayan öğrenci ve işçi hareketleri özellikle Prag Baskını sonrası şiddetini artırmış ve kanlı olaylara sahne olmuştur. Yaşanılan olaylar ise zor kullanılarak ve güçlü bir şekilde bastırılmıştır (Tuncel, 2010: 88).

Özgürlük istemi ile isyan hareketlerinde bulunan bir diğer ülke Polonya'ydı. 1962 yılından sonra kulüpler etrafında toplanan öğrenciler sansürün kaldırılması adına gösteriler de bulunmuşlardı. Özellikle felsefe öğreniminin zorlaştırılmasını protesto etmek için 1 Mayıs 1966'da yapmış oldukları yürüyüş öğrenci hareketlerinde yükselişe geçmeyi sağladı. Polonya'nın 19. yy.daki önemli şairlerinden Adam Mickiewicz'in yazmış olduğu Dziady (Ölüm Ayini) adlı oyunun sansürden dolayı kaldırılması üzerine öğrenciler gösterilerine yeni

bir sebep ekledi. 1968 yılını eylemler ile geçiren öğrenciler 13 Mart 1968'de yayınladıkları programları ile “Sosyalizm=Demokrasi”, “Özgürlüksüz Bilim Olmaz”, “Sansür Kalksın” ilkelerini benimsediklerini açıklamışlardır. Programlarını açıklamaları üzerine 21 Mart'ta oturma eylemi düzenleyen öğrencileri 100 bin kadar Polonyalı da desteklemiştir. 23 Mart günü ise emniyet güçleri 4000 kadar öğrenciyi zorla üniversiteden çıkarmışlardır (Akalin, 2018: 71-72). Öğrencilerin ve işçilerle sendikaların yapmış oldukları eylemler ve direnişler sonucu Polonya'da 68 süreci sonunda daha özgürlükçü bir yapı oluşması sağlamıştır (Tuncel, 2010: 88).

2.2.2.4. Latin Amerika'da Öğrenci Hareketliliği

68 Olaylarındaki öğrenci liderlerinin belki de en çok etkilendiği yer olan Latin Amerika'da, Brezilya ve Meksika olmak üzere tüm kıtada öğrenci hareketleri varlığını göstermiştir. Latin Amerika'da Küba Devrimi ile 68'i ortaya çıkaran Fidel Castro iken, Bolivya'da 1967'de öldürülen Che Guevara da sol görüşe sahip gençleri fazlasıyla etkilemişti. Yönetimde olduğu Küba'yı terk ederek dağlara çıkan Che Guevara'nın Amerika'yı protesto eden “İki, üç, daha fazla Vietnam” sloganını gençler “Ernesto'ya bin selam” şeklinde dile getirmiştir (Bulut, 2011: 133).

Latin Amerika ülkelerinden Şili'de 24 Mayıs 1968'de 4000 öğrencinin üniversiteyi işgal etmesi sonucu 9 öğrenci polis tarafından öldürüldü, Bolivya'da ise Mart 1969'da 12 öğrenci tutuklandı. Uruguay'da öğrenci ve polis çatışması sonunda ülkede 12 Haziran 1969'da sıkıyönetim ilan edildi, 20 Haziran sonrası başkente barikatlar kuruldu. Öğrenci eylemlerinin yapıldığı Arjantin'deki La Plata Üniversitesi ise kapatıldı. Venezuela'da işçilerin yapmış oldukları greve öğrenciler de katıldı ve destekledi. Bu grev sırasında 4 kişi öldü ve 200'den fazla kişi yaralanınca hükümet olağanüstü hâl ilan etti. Fransız öğrencilerin eylemlerine Peru'daki öğrenciler destek amaçlı miting düzenlediler. Brezilya'da ise 1968'de “Kahrolsun Diktatörlük” sloganı ile öğrencilerin yürüyüş düzenlemesi üzerine Mareşal Costa Silva “üniversitedeki olayların Fransa'daki gibi ülkeyi karışıklığa sürüklemesine izin vermeyeceğini” açıklaması üzerine grev ve gösteriler tüm ülkede hızla yayıldı. 19 Haziran 1969 günü Rio'da çatışma çıktı ve bu çatışmada 20 kişi yaralandı, 21 Haziran günü ise 4 kişi öldü. 24 Haziran'da garnizon komutanı General Laiboa'nın uyarıda bulunması üzerine 26 Haziran günü 100 binden fazla kişi iktidar halka sloganları ile yürüyüş yaptılar (Akalin, 2018: 75-76).

Latin Amerika'da yaşanan en kanlı 68 olayları Meksika'da gerçekleşmiştir. Meksika'da toplum polisinin öğrencilere karşı canice ve sadistçe tutumunu protesto etmek

için 26 Temmuz 1968 günü öğrenciler üniversiteyi işgal ettiler. Meksiko City Meydanında aralarında lise öğrencilerinin de bulunduğu gençlerin önce gösteri düzenlemeleri ardından da Başkanlık Sarayına yürümelerine polis tarafından müdahale edilmiş ve 100'den fazla kişinin öldüğü, 300 kişinin yaralandığı kanlı olaylara sahne olmuştur (Akalin, 2018: 76-77).

2.2.2.5. Diğer Ülkelerde Öğrenci Hareketliliği

İsyan özelliğini taşıyan 68 Olaylarının Milliyetçilik akımın da hareketlendirdiği düşünülmektedir. Avusturya'da Pan-Cermenizm bu dönemde öğrenci hareketleri ile yaygınlaşırken, İspanya'da da 1959 yılında kurulan Bask Bölgesinin bağımsızlığı için kurulan ETA örgütü bu süreçte ilk defa silahlı eylemlerini gerçekleştirmişlerdir (Tuncel, 2010: 88). Afrika ülkelerinde ise 68 Olayları Tunus, Fas, Mısır ve Senegal başta olmak üzere emperyalizme ve beyaz egemenliğine başkaldırı halini almıştır (Bulut, 2011: 133). Avrupa ülkelerinde büyüyen ve genişleyen öğrenci hareketleri Çin'de Mao önderliğinde yaşanan Kültür Devrimi'nden de etkilenmiştir (Koca, 2018: 91).

Çin'de 1960'ların başında Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne Mao önderliğinde ideolojik bir savaş başlanmıştı. Çin Kültür Devrimi için dört hedef belirleyen Mao, 1 Ağustos 1966'da düzenlediği VII. Komitesinin XI. Birleşik toplantı sonrasında okulları kapattı, Kızıl Muhafızları geleneksel değerlere, burjuva olan her şeye saldırımları ve parti görevlerini eleştirmeleri konusunda haklar tanıdı. Bu süreç içerisinde öğrenciler toplantılar düzenleyerek hem öğretim görevlilerine hem de görevlilere sert eleştiride bulunup örgütlenmeye başladılar. Sovyetler Birliğinin Çekoslovakya işgali sonrası öğrenciler bu nedenlerden ötürü hareketlere başladılar. Böylece Mao Zedung Sovyetler Birliğiyle ideolojik bir savaş içindeyken aynı zamanda da ülkedeki kargaşaya son vermek için uğraşıyordu (Akalin, 2018: 78-79, 80).

1960'ların başından itibaren tüm dünyada baş gösteren öğrenci ve gençlik olayları Mayıs 1968'de Fransa'da en şiddetli halini yaşamış ve peşinden birçok ülkeyi de sürüklemiştir. Vietnam Savaşı'nın çok büyük payı olduğu olaylarda gençlerin hedefleri her ülkede her kıtada aynıydı: Özgürlük. Dünyanın birçok ülkesini böyle derinden etkileyen gençlik olayları Türkiye'ye de sirayet etmiş ve yoğun yaşanacak bir döneme kapılarını açmıştır.

2.2.3. Türkiye’de Öğrenci Hareketleri

Türkiye’de öğrenci hareketleri, Osmanlı Devleti’ne kadar inen uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti döneminde ilk kez Softa İsyanları ile başlayan öğrenci ayaklanmaları akabinde Sultan Abdülmecit’in tahtan indirilmesi amacıyla Kuleli Vakası, medrese öğrencilerinin içinde bulunduğu Talebe-i Ulum Ayaklanması ve Bab-ı Ali Nümayişi gibi eylemler gerçekleştirilmiştir (Keskin, 2019a: 3-7). Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’ne yapılan işgaller o dönemlerde öğrenciler için birer protesto gösterilerine sebep olmuştu. 15 Mayıs 1919’da Yunanlıların İzmir’i işgali üzerine, 19 Mayıs günü Fatih Mitingiyle ve 23-30 Mayıs tarihlerinde yapılan Sultanahmet Mitingi ile öğretim üyeleri ve öğrenciler işgali kınama maksatlı protesto eylemlerinde bulunmuşlardır (Temizgüney, 2018: 183). Osmanlı Devleti’nin varlığına son verilmesi ve Cumhuriyetin ilanından sonra da öğrenci ayaklanmaları devam etmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında tek üniversitenin İstanbul’da bulunmasının yanı sıra Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Türk Ocakları ve Halkevleri’nin de İstanbul’da bulunması, öğrenci hareketleri için burayı merkez şehir haline getirmiştir (Temizgüney, 2018: 183). 1924 yılında İstanbul tramvay şirketinin öğrencilere indirim uygulamaması üzerine gençlerin boykot kararı alması, ilerleyen 15-16 Kasım tarihlerinde öğrencilerin yürüyüş düzenlemesi ile öğrenci ayaklanmaları yaşanmıştır (Keskin, 2019a: 9-10).

1933 yılına gelindiğinde de gençlerin hoşnut olmadığı durumlarda yaptıkları eylem ve protestolar devam etmekteydi. 23 Şubat günü Beyoğlu’nda bulunan Uluslararası Yataklı Vagonlar Şirketi Vagon Li (Wagon-Lit) şubesinde İtalyan ordusunun eski subayı olan Dr. Gaetan ile görevli Naci Bey arasında geçen ve Türkçe konuştuğu gerekçesiyle görevinden uzaklaştırılan Naci Bey için hem basın hem de öğrenciler tepkilerini göstermişlerdir (Halıcı, 2007: 64). Vagon Li olayından 2 ay sonra 17 Nisan’da öğrenciler bu defa da Bulgaristan’da bulunan Türk mezarlığına yapılan saldırı için protesto gösterisi düzenlemişlerdir. 1945 yılında ise Tan Gazetesinin komünizm propagandası yaptığı gerekçesi ile Tanin gazetesi sahibi ve CHP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın Tan gazetesi ve yazarlarını yazmış olduğu makale ile eleştirmişti. Özellikle de Sabiha Sertel’in 1 Aralık’ta Görüşler’de çıkan “Değişen Dünya” yazısına cevaben yazılan bu makaleyi okuyup İstanbul Üniversitesi koridor ve duvarlarına asan gençler 4 Aralık 1945 günü Beyazıt Meydanı’nda toplanarak miting gösterilerinde bulunmuşlardır (Keskin, 2019a:10-11. Göktürk Çetinkaya, 2019: 29-30).

Komünizm propagandasının yapıldığı gerekçesi ile bir diğer protesto gösterisi ise Ankara Üniversitesi DTCF’de yaşanmıştır. DTCF’de bulunan bazı öğretim görevlilerinin Milliyetçilik karşıtlığı ve Komünizm propagandası yaptıkları iddiası ile gençler Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav’ın üniversiteden uzaklaştırılmasını ve Komünizm propagandası yapan bazı yayınların kapatılmasını 7 Mart 1947 günü protesto etmişlerdir (Keskin, 2019a: 12). Komünizm propagandası iddiası ile yapılan bir diğer protesto eylemi ise 27 Aralık 1947 günü yaşanmıştır. 1949 yılında düzenlenen Londra Olimpiyat Filmi’nde Türk güreşçilerine yer verilmemesi ve Atina’da Türk futbolcularının saldırıya uğraması protesto ve eylemlere neden olmuştur. Öte yandan İstanbul Belediyesi öğrencilerin kullandıkları pasoları kaldırmış ve bu durum öğrenciler arasında tepki uyandırmış; öğrencilerin yürüyüş ve miting gösterilerini peşinden getirmiştir (Erdenoğlu Gülbeyaz, 2018: 25). 1945 yılında Çok Partili Hayata geçilmesi ve 1950 seçimleri ile iktidarın CHP’den DP’ye geçmesi sonucu öğrenci olayları hızını kesmemiş ve zaman zaman hatta sert şekilde varlığını korumuştur. 10 Nisan 1950’de emekli Genelkurmay Başkanı ve Millet Partisi (MP) fahri başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak’ın vefat etmesi üzerine matem ilan edilmemesi ve radyoların yayın akışına devam ederek müzik yayınına ara vermemesi İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği önderliğinde Taksim Meydanı’nda gençlerin yürüyüşüne neden olmuştur (Keskin, 2019a: 13. Göktürk Çetinkaya, 2019: 72-73). 20 Mart 1951 günü Büyükdoğu dergisinin Atatürk aleyhinde yapmış olduğu yayın da gençlerin protesto sebeplerinden biri olmuştur. (Keskin, 2019a: 16).

1955 yılında Atatürk’ün doğduğu eve ve aynı bahçedeki Selanik Türk Konsoloslukuna bomba atılması Türkiye’de tepkilere sebep olmuştur. 6-7 Eylül Olayları olarak adlandırılan ve İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana’da iki gün boyunca büyük çapta yaşanan kitlesel tepkilere öğrenciler de katılmış ve protesto eylemlerinde bulunmuşlardır. (Keskin, 2019a: 19. Göktürk Çetinkaya, 2019: 230-234). 1956 yılından sonra DP ile üniversite çevreleri arasında gittikçe gerginleşen ilişkiler 1960’ta Tahkikat Komisyonu’nun kurulması ile 28-29 Nisan Öğrenci Olaylarının yaşanmasına sebep olmuş ve öğrenci eylemlerinin akabinde yaşanan 27 Mayıs 1960 Darbesi ile DP iktidarına son verilmiştir (Göktürk Çetinkaya, 2019: 478).

2.2.3.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesi Öğrenci Hareketleri

2.2.3.1.1. 27 Mayıs 1960 Öncesi Öğrenci Olayları

Cumhuriyet'in kurulmasından 1950 yılına kadar iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) döneminde yaşanan öğrenci ayaklanma ve eylemleri, 1950 yılında yapılan seçim sonucu iktidara gelen Demokrat Parti (DP) döneminde de varlığını sürdürmüştür. Üniversite gençliği bu dönemde artık siyasetle de bağ kuruyor, iktidarın karar ve uygulamalarını protesto ederken öte yandan siyasi partilere üye oluyorlardı. 27 Mayıs 1960 Darbesi öncesi yaşanan öğrenci olayları öğrencilerin siyasi bir güç yakaladıklarına en önemli kanıt olarak gösterilebilir (Keskin, 2019b: 239). DP'nin iktidara geldiği ilk yıllarda üniversitelerin özerkliği konusunda TBMM ve basında yaşanan çokça tartışmalara karşın DP Hükümeti üniversitelere karşı ölçülü tavır sergilemiştir. Fakat üniversitelerin hükümeti eleştirmeye başlamaları sonucunda 21 Temmuz 1953 tarihinde hazırlanan yasa tasarısı ile üniversite hocalarının siyasi partilerde görev almaları yasaklanmıştır (Karakök, 2011: 95).

1950 yılında yapılan genel seçimle iktidara gelen Demokrat Parti 1954 ve 1957 genel seçimlerinde de aynı başarıya sahip olarak iktidarı elden bırakmamıştı. Fakat iktidarının son yıllarında ülkede iktidar-muhalefet atışmaları gün geçtikçe büyüyor ve iktidar sert önlemlere başvuruyordu. Ana Muhalefet lideri İsmet İnönü'nün yapmış olduğu yurt gezilerinin engellenmesi, iktidara karşı yapılan eleştirilerde alınan sert tedbirler gittikçe daha da can sıkıcı bir hâl aldığı söylentilerini beraberinde getiriyordu. Özellikle 18 Nisan 1960 tarihinde muhalefetin ve basının faaliyetlerini soruşturmak amaçlı kurulan Tahkikat Komisyonu'nun 27 Nisan günü Meclis'in büyük çoğunluğuyla kabul edilmesi üniversite öğrencilerin protesto ve eylemlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. 1957 yılındaki seçimlerden önce iktidar ve öğrenci arasında belirgin bir çatışma olmadığını dile getiren Raif Ertem, ülkenin siyasi ve iktisadi durumunun bozulmaya başlaması ile öğrenci-üniversite yönetimi arasındaki anlaşmalar artık iktidarı rahatsız etmekteydi. Öğrenci derneklerini kendi bünyesinde yönlendirmeye çalışan iktidar, yönlendiremediği dernekler üzerinde ise baskı uyguluyordu ve bu baskılar öğrenciler arasında da huzursuzluğa sebep oluyordu (Çetinkaya, 2016: 309. Feyizoğlu, 2018: 24-25).

Tahkikat Komisyonu'nun 18 Nisan günü kurulmasına sonrası ilk öğrenci eylemi 19 Nisan 1960'ta gerçekleşmiştir. Kızılay Meydanı'nda İş Bankası'nın bulunduğu sokakta para çekmek için bulunan İsmet İnönü'ye öğrencilerin yapmış olduğu sevgi gösterisi halkın katılımı ile kısa sürede bir eyleme dönüşmüştür. Mitinge katılanların "Hürriyet.!!, ya ya ya şa şa şa İsmet Paşa çok yaşa" sloganı atmaları üzerine polis müdahale etmiş ve 11'i öğrenci, 1'i

gazeteci olmak üzere 22 kişiyi gözaltına almıştır. Kızılay Meydanı'nda yaşanan miting sonrası 27 Nisan'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Derneği, Marmara Öğrenci Lokali'nde yapmış olduğu toplantıda DP uygulamalarına karşı bir bildiri yayınlamayı kararlaştırmıştır. Bu toplantıya polisin müdahale etmesi 27-28 Nisan'da yaşanacak öğrenci olaylarını tetikleyen neden olmuştur (Aydemir, 2014a: 43, 44). Çok partili hayata geçildikten sonra bir süre durulan öğrenci ayaklanmaları için 1 Nisan 1960 tarihindeki öğrencilerin İsmet İnönü'ye yapmış oldukları ziyaret aslında Nisan sonundaki öğrenci eylemlerinin habercisi niteliğindedir. İsmet İnönü'yü ziyaret eden gençlerin haklarının korunmasından bahseden İnönü "önümüzdeki günlerde sizi önemli vazifeler bekliyor, bunlarda zafer kazanacaksınız, gençlere güveniyoruz" şeklinde konuşmuştu (Koçak, 2017: 88).

27 Nisan tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Tahkikat Komisyonu sonrası İstanbul Üniversitesi öğrencileri 28 Nisan 1960 günü 10.000'i bulan bir topluluk ile üniversite bahçesinde toplanmıştı (Daver, 1964: 43). Sabah 9.30-10.00 saatlerinde üniversitede köşe başlarında polisler, tanklar ve askerler yerlerini almışlardı. Nuri Yazıcı önderliğinde üniversite bahçesinde toplanan gençler burada DP iktidarı ve Başbakan Adnan Menderes aleyhine sloganlar atılıyor, marşlar söylüyor ve protesto ediyorlardı. Protesto sonunda yürüyüş kararı alan gençlere üniversite kapısında polis tarafından silahlı ateş açıldı ve öğrenciler merkez binaya tekrar girmek zorunda kaldı. Polisin üniversite binasına göz yaşartıcı bomba atması sonucu asker müdahale etmiş ve gençler planladıkları yürüyüş için Vezneciler'e doğru yürümeye başlamıştır. "Menderes istifa", "Hürriyet, Hürriyet" sloganları atan öğrenciler, kendilerince uyarladıkları Gaziosmanpaşa Marşı'nı da söylüyorlardı: "Olur mu böyle şey olur mu?/Kardeş kardeşi vurur mu?/Kahrolası diktatörler/Bu dünya size kalır mı?" sözleri eşliğinde Laleli'den Beyazıt Meydanı'na geldiklerinde burada polis ile çatışma yaşanmış ve çatışma sırasında Turan Emeksiz hayatını yitirmiştir (Feyizoglu, 2018: 19-21).

Turan Emeksiz'in polis kurşunu ile ölmesi İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) öğrencileri tarafından üniversite bahçesinde anılmasına sebep oldu. Hem olayları protesto etmek hem de Turan Emeksiz'i anmak için üniversite bahçesindeki bayrağın matem amacıyla yarıya indirilmesi Sıkıyönetim Komutanlığı'nın müdahalesi ile son bulmuştur (Temizgüney, 2018:192-193). İstanbul'da yaşanan ve Turan Emeksiz'in ölümü ile sonuçlanan olaylardan sonra İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiştir (Resmi Gazete, 29 Nisan 1960, Sayı: 10492: 1). 28 Nisan günü gerçekleşen öğrenci olayları sonrası basına yayın yasağı gelirken İstanbul'da saat 21.00 ile 05.00 arası sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir (Akşam, 29 Nisan 1960: 1). 15 gün süre ile kapatılan İÜ ve sıkıyönetim sonrası sokağa çıkma yasağına rağmen öğrenciler 29

Nisan günü de eylemlerine devam etmiştir. İstanbul Erkek Lisesi öğrencileri üniversite öğrencilerine destek vermek amaçlı yürüyüş düzenlemişler ve yürüyüş sırasında Nedim Özpulat adlı bir öğrenci tankın altında kalarak hayatını kaybetmiştir (Feyizoğlu, 2018: 21).

İstanbul'da yaşanan ve iki kişinin ölümü ile sonuçlanan olaylar sonrası Ankara'da da Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi'nde öğrenciler derslere girmeyerek boykot karar almıştır. İstanbul olaylarında ölen ve yaralanan öğrenciler için saygı duruşunda bulunan Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri öğrencilerine bazı hocaların da katıldığı görülmüştür. Öğrencilerin dağılması için Prof. Dr. Bülent Nuri Esen ve Ankara Örfi İdare Komutanı Korgeneral Namık Argüç her ne kadar konuşma yapsalar da öğrenciler üzerinde pek etkili sağlanamamıştır (Aydemir, 2014a: 48). Olayların gelişme göstermesi üzerine 29 Nisan akşamı Başbakan Adnan Menderes yaptığı radyo konuşmasında “Derhal ifade edeyim ki, İstanbul'da ve Ankara'da çıkarılmak istenen hadiseler, memleketin huzuruna, asayişine ve selametine karşı girişilmiş, ağır ve vahim suikastlardır” şeklinde halkı tahriklere karşı dikkatli olması konusunda uyarmıştır (Temizgüney, 2018: 193). Yaşanan öğrenci olayları sonrası hükümet tarafından basına tekrardan yasak getirilmiş ve basının öğrenci olaylarını yayınlaması yasak olduğu gibi bütün yüksekokullar bir ay süre ile kapatılmıştır (Akşam, 30 Nisan 1960: 1).

27 Nisan Ankara ve 28-29 Nisan İstanbul olaylarından sonra öğrencilerin eylemleri diğer illere de sıçramıştır. 30 Nisan'da Gazi Terbiye ve Teknik Öğretmen Okulu öğrencileri yürüyüşü, 1 Mayıs'ta Çapa Eğitim Enstitüsü öğrencileri toplantısı, 3 Mayıs'ta Balıkesir Eğitim Enstitüsü ve İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi öğrencilerinin yürüyüşü ardından Bursa, Manisa ve Zonguldak Eğitim Enstitüsü ve Teknik Okul öğrencilerinin protestoları yaşanmıştır (Temizgüney, 2018: 204). 28-29 Nisan öğrenci olayları sonrasında ise Ankara'da toplanmak üzere öğrenciler tarafından “555K” sloganı yayılmıştır. 555K; 5. Ayın, 5. Günü, Saat 5'te Kızılay'da buluşmasıydı (Çetinkaya, 2016: 313). Ankara'da düzenlenen 555K eylemleri dönemin şairlerinden Cemal Süreya'nın kalemine ilham kaynağı olmuş ve o günü anlatan bir şiir yazmıştır. 27 Mayıs Darbesi öncesinde meydana gelen bu iktidar karşıtı öğrenci hareketleri sırasında polis öğrencilere sergilemiş olduğu sert tavır sonrası hareket daha da sert bir hal almıştır. Öğrenci hareketlerinin haberini ele alan fıslıtı gazetesi ise meydana gelen olaylarda birçok öğrencinin öldüğünü, birçoğunun yaralı ve tutuklu olduğunu, tutukluların ağır şartlar altında baskı uygulandığını yazıyordu. Bu haberleri okuyan gençler ise korkmak yerine çok daha direniş gösteriyor; katılımı artırıyorlardı (Çetinkaya: 2016: 314. Koçak, 2017: 81).

Mayıs 1960 yılında öğrenci gösterileri artık doruk noktasını yaşıyordu. 555K olayından sonra 20 Mayıs'ta Hindistan Cumhurbaşkanı Nehru'nun karşılama töreninde Başbakan Adnan Menderes'e yapılan protesto ve 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerin yürüyüşü 27 Mayıs 1960 Darbesine gerekli zemini hazırlamaktaydı (Aydemir, 2014a: 50-51. Göktürk Çetinkaya, 2019: 501). Öğrenci olaylarının giderek büyümesi üzerine İÜ hocalarından Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Başbakan Menderes'e hükümetin istifa edip, kabinenin değiştirilmesi ve yeni kurulacak kabinede de muhalefet partisine bakanlıklar verilmesi tavsiyelerinde bulunmuştur. Başbakan Menderes bu tavsiyeye "eğer benim istifam meseleleri düzelterekse, istifa etmeye razıyım" şeklinde cevap verdi. 28 Nisan olaylarında öğrenciler ile polisler ile çatışırken askerlerle kucaklaşmasını dikkat eden Başgil, bu konuda öğrencilere şiddet uygulanmaması ve daha ılımlı olunmasının da altını çizmiştir. Fakat dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, hükümet değişikliği konusundaki tavsiyelerde aynı fikirde olmadığını belirtmiştir (Temizgüney, 2018: 194. Göktürk Çetinkaya, 2019: 491-493).

Türkiye'de yaşanan öğrenci olaylarına yurtdışında okuyan öğrenciler de tepki göstermiş ve buldukları ülkelerde protesto eyleminde bulunmuşlardır. İlk olarak Fransa'da 7 Mayıs 1960'da Fransa Bölgesi Öğrenci Müfettişi Bahattin Örnekol Atıf Benderlioğlu'na gönderdiği yazıda Cumhurbaşkanı Bayar'a, İÜ Rektörüne ve Milli Türk Talebe Federasyonu'na telgraf çekilmesinin kararlaştırıldığını bildirmiştir. Öğrenci olaylarına gelen tepkilerden bir diğeri ise ABD'nin New York kentinde okuyan 200'ün üstündeki Türk öğrenciden gelmiştir. Türk öğrencilerden bir kısmının katılımı ile International House'da 1 Mayıs 1960'da toplantı yapılmış ve Menderes Hükümetini suçlayan bir bildiri yayınlayıp ertesi gün 2 Mayıs'ta ellerindeki Türk bayrakları ile New York BM binası önünde gösteriler düzenlenmiştir. İngiltere'de bulunan Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu öğrencileri ise önce Türkiye'deki öğrenci cemiyetlerine ardından da Türk Hükümetine ve NATO Konferansına birer telgraf çekmişlerdir. 4 Mayıs günü Londra'da yürüyüş yapan 28 kişilik bir grup ellerinde "hürriyetsiz tahsil", "Menderes İstifa" yazılı pankartlar taşımışlardır. Almanya'da bulunan Türk öğrencilerinden de bir tepki gelmiştir. Münih'te okuyan 60'tan fazla öğrenci yapmış oldukları sessiz yürüyüşte ellerinde Almanca levha taşımışlar ve bu öğrenciler sonradan tespit edilerek bursları kesilmiştir. Demokratik Dünya Gençlik Federasyonu, merkezi Budapeşte'den 2 Mayıs 1960 tarihinde "Demokrasi ve hürriyet mücadelenizi destekliyoruz. Federasyonun 87 milyon azasının beraber olduğunu temin ederiz" şeklinde protesto içerikli yazıyı İTÜ Talebe Cemiyeti'ne göndermiştir. Çin Talebe Federasyonu ise merkez Pekin'den Menderes Hükümetini eleştiren bir yazıyı öğrenci

teşkilatlarına gönderirken, Prag Beynelmielel Talebe Birliği Türk öğrencilerine destek verdiklerini ve olaylar karşısındaki tutumundan dolayı Menderes Hükümetini protesto ettiklerini bildirmişlerdir (Temizgüney, 2018: 200-202).

Gerek 28-29 Nisan olayları, gerekse akabinde yaşanan olaylar 27 Mayıs 1960 Darbesine giden süreci hızlandırmış ve DP Hükümetine son verilmiştir. Uzun bir süre sessiz kaldıktan sonra DP Hükümetinin son yıllarında ortaya çıkan Türkiye'deki öğrenci hareketleri Batı'da yaşanan ve 1968 yılı itibariyle şiddetlenecek olan öğrenci hareketlerinden daha erken yıllarda başlamasıyla önemli bir harekettir (Öztürk, 2018: 382). 27 Mayıs 1960 Darbesi öğrenciler açısından bir ivme kazandırmış ve öğrenciler toplum nezdinde iyiyi, doğruyu, güzeli görebilen bilinçli bir tabaka haline gelmiştir. Hatta bu durum 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında büyük payı olan Kurucu Meclis'in bir öğrenci temsilcisinin bulunmasını sağlamıştır (Erdenoğlu, 2018: 26). 27 Mayıs Darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası'nın öğrencilere sağlamış olduğu özgürlükler ile gençler politika alanında daha aktif bir yer alırken, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF), MTTB, TMGT gibi öğrenci örgütlerinin yanı sıra Sosyalist öğrencilerin kurmuş olduğu Fikir Kulüpleri 1965 yılı sonrasında öğrenci hareketlerini bir çatı altında toplamıştır (Tufan, 2016: 57). 28-29 Nisan olayları sırasında basına getirilen yasak ise 27 Mayıs sonrası kaldırılmış ve yaşanan öğrenci olayları "Milli İnkılap 27 Mayıs'tan 1 ay önce başlamıştı" manşeti ile gazeteler de olaylar yeniden halka anlatılmıştır (Akşam, 29 Mayıs 1960: 1).

2.2.3.1.2. 1966-1971 Arasında Öğrenci Olayları

1968 yılı Mayıs ayında Fransa'nın Paris şehrindeki öğrenci olayları silsile şeklinde Dünya'da yaşanan olayların zirve noktasını oluşturmaktaydı. Dünya'daki birçok ülke gibi bu hareketlerden Türkiye de etkilendi ve Sosyalist gençler tarafından özellikle 1967-1971 arasında çeşitli eylem ve protestolara sahne oldu. DP döneminde yaşanan öğrenci hareketleri 1958'lerde başlamış ve Türkiye'de yaşanacak olan 68 Olaylarının temelini atılmasına sebep olmuştur (Bulut, 2011: 135). Özellikle 1960'lı yıllar boyunca gençlik içinde yayılım gösteren Sosyalizm ideolojisi, gençlikten işçi sınıfına doğru bir yol izleyerek yeni bir döneme kapılarını açmıştır (Yalçın, 2018: 43). Öğrenci olaylarının hızlı bir şekilde yükselişe geçmesi, ilerleyen zamanda üniversite işgalleri, boykotlar, yürüyüşler, sol düşüncede örgütlenme süreci Sosyalizmin Türkiye'de kitleleşmesinde önemli bir adımdır. 60'lı yıllarda sol yayınların, Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Mao'nun, Regis Debray'ın, Carlos Marighella'nın ve Douglas Bravo'nun kitaplarının yayınlanması ve Yön, Adalet, Ant, Türk Solu, Aydınlık gibi dergilerin de bulunması öğrenci hareketlerini oldukça etkisinde bırakmıştır (Şafak, 2019: 32-33).

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası öğrenci hareketleri her ne kadar etkisini azaltsa da tamamen yok olmamıştır. 1961-1962 eğitim yılında üniversiteye kontenjan yetersizliğinden giremeyen lise öğrencileri eylem düzenleseler de Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kısa sürede sona erdirilmiştir. Öğrencilerin üniversitelerdeki en büyük sorunları ders geçme ve öğrenci disiplin yönetmelikleriydi. Bu yönetmeliklerin değişmesini isteyen Atatürk Üniversitesi öğrencileri 18 Kasım 1960 günü ilk boykot eylemini gerçekleştirmişlerdir. Yönetmelikle ilgili ikinci boykot İTÜ’de gerçekleştirilirken, 1961 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri, öğretim üyelerinin kendi çocuklarını sınavsız alması ve ayrıca sınıfı geçmeyi zorlaştırmaları üzerine dersleri boykot etmişlerdir (Aydemir, 2014a: 54-55). 1960’lı yılların 27 Mayıs sonrası ilk önemli eylemi üniversite öğrencilerinin harç zammı protestosudur. MTTB önderliğinde ilerleyen protesto sırasında bir de üniversite reformu konusu yaşanmıştır ve öğretim üyelerinin bilim ve öğrenci ile ilgilenmek yerine başka işlerle uğraştığı suçlamalarıyla İÜ, açılış töreni yapmama kararı almıştır. Üniversite reformu için her ne kadar Milli Eğitim Bakanlığı’nın kurmuş olduğu komisyonlar yasa tasarıları hazırlamış olsalar da pek bir sonuç elde edilememiştir. 1965-1966 öğretim yılında öğrenciler boykot, yürüyüş ve açlık grevleri yapmışlarsa da önemli bir kazanım sağlanamamıştır (Öztürk, 2016: 297-298).

1966 yılının önemli öğrenci hareketi Türkiye’nin farklı illerinde Atatürk anıtlarına, büstlerine ve Türk bayrağına yapılan saldırıların neden olduğu eylemlerdir. 8 Nisan 1966 tarihinde İzmir’de Atatürk Anıtına yapılan saldırı sonucu düzenlenen eylem TMTF yöneticileri tarafından Taksim’de sabaha kadar nöbet tutmak ve Atatürk Anıtına çelenk koyma şeklinde başlamıştır. Vezneciler Site Yurdu’ndan hareket ederek Cağaloğlu’na doğru gelen ve sayıları 500 civarında olan gençler ellerinde Türk bayrakları, Atatürk Anıtına koyacakları çelenk ve pankartlar ile Eminönü’ne gelmiş fakat burada polisler Galata Köprüsü’nü tuttuğu için geçememişlerdir. İzinsiz düzenlendiği yürüyüş için dağıtma kararı alan polisi dinlemeyen gençler Taksim’e doğru yürüme kararı alarak polis barikatlarının ötesine geçmek isteyen öğrencileri polisin dağıtması üzerine “Atatürk izindegiz”, “Taksim’e gideceğiz, çelenk koyacağız”, “Atamızı bekleyeceğiz” sözlerini hep birlikte söylemişlerdir. Gece saat 24.00’den sonra dağılan öğrencilerden bir grup İÜ bahçesindeki Atatürk Anıtı önünde saygı duruşunda bulunmuşlardır. TMTF tarafından yapılan bu miting ABD ve Adalet Partisi (AP) aleyhine bir durum almış ve gençler “Yaşa yaşa Devlet Paşa, dolarla geçti başa” ve “Yanke Go Home” şeklinde bağırılmışlardır (Feyizoğlu, 2018: 210-212).

1966 yılının bir diğer önemli olayı ise Dean Rusk Olayı olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, CENTO (Central Treaty Organization; Merkezi Antlaşma Teşkilatı) toplantıları için 19 Nisan günü Ankara'ya gelmiştir. Amerikan Emperyalizmini, NATO ve CENTO'yu protesto kararı alan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) bağlantılı gençlerden 74'ü gözaltına alınmıştır. Rusk'ın gelişini protesto eden solcu öğrenciler ile sağcı gençler arasında çatışmalar çıkmış, FKF'den iki öğrenci bıçaklanmıştır. Kızılay Meydanı'nda AP Genel Merkezi ve Amerikan Haberler Merkezi (USIS-United States Information Service) önünde eylem düzenleyen gençler “Memleketi komünistlere mi satmak istiyorsunuz?” diyen sağ görüşlü kitlenin saldırısına uğramıştır. Bu eylemlerden sonra, 12 Kasım günü ABD aleyhine bir eylem daha düzenlenmiştir. Üzerlerindeki baskıdan şikayetçi olan Amerikan üslerinde çalışan işçiler protesto etmek için Türkiye İş'in düzenlediği “Amerikalılara karşı Türk halkının başkaldırısı” mitingine FKF de katılım sağlamıştır. USIS önünde gerçekleştirilen bu eyleme “kahrolsun komünistler” sloganı ile karşıt görüşlü kişiler saldırmışlardır (Cumhuriyet, 20 Nisan 1966: 1. Eren, 2012: 114-115).

1967 yılında siyasi iktidarın da etkisi ile öğrenci hareketlerinde yükselme yaşanmaya başlamıştır. 1967'nin ilk aylarında, 4 Ocak 1967 tarihinde İTÜ Öğrenci Cemiyeti sağ görüşe sahip öğrenciler tarafından basılarak tahrip edilmiş, bu durumu protesto etmek için beş binden fazla öğrenci toplanıp Taksim'e kadar yürüyüp burada Atatürk'ün Bursa Nutku'nu okumuşlardır (Cumhuriyet, 5 Ocak 1967: 1-7. Çubukçu, 2018: 61). Taksim'e yürüyüş yapan öğrenciler ellerinde “Demirel okuduğun okulun haline bak, orayı ne hale getirdin”, “Haydutlar güçlerini nereden alıyorlar, Satılmış yöneticiler istifa” şeklinde pankartlar taşımışlardır. Yürüyüş sonrası konuşma yapan İTÜ Talebe Cemiyeti Başkanı Baykan Kalaba;

“Atatürk ilkelerine bağlı bir kuruluş olan üniversitemize yapılan saldırı aslında devrimci Türk gençliğine yapılmıştır. Üniversiteyi polislerin gözü önünde eşkıyalar basmış, fakat müdahale edilmemiştir. Bu olayı yaratanlar fikri satılmışlığın temsilcileridir ve Türk ilerici gençliğini baltalamak istemektedirler. Biz Teknik Üniversite ve bütün ilerici gençlik kuruluşlarına yapılan saldırıları nefretle protesto ediyoruz. Türkiye ne ümmetçi, ne nurcu, ne de 1960 öncesi aşıklarınınadır. Türkiye sadece devrimci ve Atatürkçülerindir. Başbakan Demirel ve İçişleri Bakanı Sükan bizim huzur içinde bir tahsil geçirmemizi sağlayamadıkları takdirde huzura kavuşana kadar okula gitmeyeceğiz” ifadelerine yer vermiştir (Akşam, 5 Ocak 1967: 1).

“Gericiliği Protesto” adıyla yapılan yürüyüşte Baykan Kalaba'dan sonra konuşan ve olanların basit bir zabıta olayı olarak değerlendirilemeyeceğini söyleyen TMTF Eski Başkanı Cavit Savcı şunları belirtmiştir:

“Türkiye'de oynanan oyunların iplerini koparma vakti gelmiştir. Türk gençliğini bölenler siyasi çıkarları için kardeşi kardeşe düşürmekte ve olayı bir komünizm-emperyalizm savaşı haline getirmektedir. Teknik Üniversiteden mezun olan Demirel siyasi çıkarları uğruna gençlerin bölünmesine göz yummakta ve bu konuda hiçbir açıklama yapmamaktadır” (Cumhuriyet, 7 Ocak 1967: 1-7. Akşam, 7 Ocak 1967:1).

1967 yılının diğer önemli hareketliliği ise sol görüşlü gençlerin yapmış olduğu Uyanış Mitinglerine karşı MTTB'nin Şahlanış Mitingleridir. İlk olarak 12 Kasım 1967 tarihinde gerçekleştirilen bu mitingler, 1968 yılında da devam etmiş ve İstanbul, Ankara ve İzmir'de de mitingler yapılmıştır (Eren, 2012: 139). 1965 yılında üniversitelerde bulunan Fikir Kulüpleri bir araya gelerek FKF çatısı altında birleşmiştir. Sosyalist gençlerin içinde bulunduğu FKF, 1967 yılından itibaren eylem ve protestolar gerçekleştirmiş, kitle eylemlerinde önemli bir noktada varlığını korumuştur. FKF'nin 1967'deki ilk kitle eylemi Mayıs ayında Ankara'da Orman Kanun Tasarısı'nı protesto etmek üzerine düzenlenmiştir. 500'e yakın genç, Tandoğan-Opera-Hamamönü-Dikmen üzerinden Kurtuluş Meydanı'na, "Ormanlar Halkındır, Satılamaz" sloganları ile yürümüşlerdir. Orman Kanunu hakkında yürüyen FKF'li gençler 1966 yılında 54 Çorumlu temizlik işçisinin eylemine de destek vermiş; böylelikle 1968 yılından sonra daha da gelişecek olan genç-işçi arasındaki dayanışma bu yıllarda ilk adımlarını atmaya başlamıştır (Feyizoğlu, 2018: 119-120). 1967 yılının önemli bir gelişmesi ise FKF ve öğrenci gençlik açısından önem arz eden kapatma ve okuldan uzaklaştırma kararlarıdır. Bu dönemde Siyasal Bilgiler Fikir Kulübü, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Fikir Kulübü ve Çapa Yüksek Öğretmen Okulu Fikir Kulübü hakkında kapatma kararı alınırken; DTCF Fikir Kulübü yöneticileri için altı ay, Çapa Yüksek Öğretmen Fikir Kulübü kurucularına bir ay uzaklaştırma kararı verilmiştir (Eren, 2012: 120).

Bu yıllarda öğrenci eylemleri sadece eğitim durumları hakkında değil, Türkiye'de ve dünyadaki sosyo-ekonomik olaylar ile de ilgiliydi. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de öğrenciler ABD ve NATO, Kıbrıs Krizi, 1967 Arap-İsrail Savaşı ve Vietnam Savaşı gibi konularla da ilgileniyorlardı (Ulus, 2016: 231). 1967 yılının önemli bir eylemi de ABD Dışişleri Bakanlığı diplomatlarından Cyrus Vance'nin Atina'dan Ankara'ya geldiği zaman yaşanmıştır. ABD'nin Türkiye'nin NATO silahlarını bir müdahalede kullanmama konusundaki görüşü, gençlerin gösteri düzenlemesinde etkili olmuştur (Akalin, 2011: 115). Öte yandan 1964 yılında ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye Kıbrıs konusunda göndermiş olduğu tarihi mektup, Türkiye'de ABD karşıtlığının başlangıcı niteliğini taşımaktadır. Bu yüzden 1967 yılında Türkiye'de ilk kez NATO karşıtı gösteriler başlamış ve bu gösteriler 1968 yılında "NATO'ya Hayır Haftası"nın gündeme getirmiştir (Eren, 2012: 132-133). Mihri Belli ve Milli Demokratik Devrim (MDD) çizgisi etrafında toplanan gençler 1968 yılı itibariyle giderek siyasallaşmış; 1968 olaylarının etkisiyle doruk noktalarına ulaşmıştır (Ulus, 2016: 230).

1968 yılı hem Türkiye hem de dünya açısından yoğun ve öğrenci olaylarının çok fazla olduğu bir dönem olarak geçmiştir. Dünyanın hemen hemen her ülkesinde gençler daha fazla özgürlük istemi ile düzene başkaldırmış, siyasi iktidara isyan etmiş ve yaşanan Vietnam Savaşı, Küba Devrimi, ırkçılık konularına da tepkilerini göstermiştir. 1960'lı yıllar itibariyle ilk önce ABD kampüslerinde başlayan öğrenci olayları Mayıs 1968'de Fransa olayları ile zirve yaşamış ve gençlerin bu dönemin önemli aktörlerinden olduğu anlaşılmıştır (Lüküslü, 2015: 17). Her ülkede yaşanan öğrenci hareketleri Kapitalizm, Emperyalizm ve Faşizmin getirmiş olduğu otorite ve hiyerarşi ortamına karşı çıkmak amaçlıydı. Ayrıca Sovyet Bloğunda bulunan Çekoslovakya'da Sovyet tanklarının baskıcı Sosyalist uygulamalarına karşı bir isyan da yaşanmıştı (Mater, 2012: 12).

Dünyada yaşanan özgürlük hedefli öğrenci hareketleri Avrupa ülkeleri ve ABD'de kurulu düzene karşı çıkma fikri Türkiye'yi de etkilemiş, fakat Türkiye diğer ülkelere nazaran bu dönemi daha uzun soluklu yaşayıp sol akımın gelişmesini sağlamıştır (Akşin, 2019: 267). Türkiye 68'i, Batı 68'ine göre olayların boyutları ve ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından farklılık göstermektedir. Dünya üzerinde yeni oluşum olarak başlayan öğrenci hareketleri, Türkiye'de öncesi olan öğrenci eylemlerini hızlı bir şekilde tırmanışa geçirmiştir (Bulut, 2018: 306). Batı ülkelerinde yaşanan öğrenci olayları ile Türkiye'de yaşanan öğrenci olayları bir noktada farklılık göstermektedir. Şöyle ki Fransa'da yaşanan öğrenci hareketlerinde gençlik sağ iktidarın ilerici düşünceye uyguladığı baskı yüzünden isyan etmezken, Türkiye'de üniversite gençliği sağ iktidarın ve karşıt görüşlü güçlerin baskısından dolayı yaşanan şiddet ortamında gerçekleşmiştir (Feyizoğlu, 2018: 131-132). Atatürk İlkelerini korumayı kendine amaç edinen gençlik, 1961 yılında kurulan ve 1965 seçimlerinde Meclis'e 15 Milletvekili ile girebilen Türkiye İşçi Partisi (TİP) etrafında toplanarak Sosyalist idealler edinmiştir. Asya, Afrika, Latin Amerika özellikle Filistin, Vietnam ve Küba'da yaşanan devrimci dalga, gençliği etkilerken ilerleyen zamanlarda silahlı devrimci hareketlerine de dönüşmeye başlayacaktır (Eren, 2012: 103). Türkiye'de 68 Kuşağı sol görüşlü gençlerin oluşturduğu akım olarak bilinirken; tüm dünya özgürlük ve savaş karşıtı akımdan etkilenmiştir. Fakat 68 Kuşağı Türkiye'de daha önce oluşmaya başlamış birçok olayın patlama şeklinde yoğunlaştığı, ileride yaşanacak olayların ilk filizlendiği bir dönemdir (Bulut, 2018: 307).

1968 yılının Türkiye'deki ilk olayı Ocak ayında ortaöğretim öğrencilerinin çeşitli illerde yapmış olduğu yeni sınıf geçme yönetmeliğini protesto etmek amacıyla boykot eylemleridir. Aralarında Mersin, Adana, Konya, Trabzon, Muğla ve Tarsus bulunan illerde öğrenciler sessiz birer yürüyüş düzenlemişlerdir (Akalın, 2018: 102-103). 1968'in ilk ayları

özellikle üniversite öğrenci hareketleri için aktif bir zamandır. FKF İstanbul Sekreterliği'nin 25 Ocak 1968 günü İstanbul'da düzenlemiş olduğu Kürt öğrenciler ile Sosyalist öğrencilerin buluşma niteliği taşıyan "Doğu Gecesi"ni ilerleyen saatlerinde sağ görüşlü gençler ellerinde bulunan amonyak, kezzap ve asit şişeleriyle basmıştır ve üç kişi bu olayda yaralanmıştır (Cumhuriyet, 26 Ocak 1968: 1-7. Eren, 2012: 135). Öte yandan Kadıköy'de Kur'an-ı Kerim yakıldığı duyumuyla 12 Şubat'ta Osmaniye'de çıkan olaylar (Cumhuriyet, 12 Şubat 1968: 1-7), 19 Şubat'ta TİP Milletvekillerinin TBMM'de dövülmesi (Cumhuriyet, 20 Şubat 1968: 1), 24 Şubat günü Ankara Uyanış Mitingi (Cumhuriyet, 25 Şubat 1968: 1-7), Uyanış Mitingine tepki olarak MTTB'nin İstanbul'da 3 Mart'ta Şahlanış Mitingi (Cumhuriyet, 4 Mart 1968: 1-7) ve Bursa'da 24 Mart tarihinde Bursa Mukaddesatçılar Kurultayında çıkan olaylar 1968 yılının yoğun geçeceği kanıtı niteliğindedir (Erdenoğlu Gülbeyaz, 2018: 31).

20 Şubat günü TBMM'de AP Milletvekillerinin TİP Milletvekillerine saldırması sonucu Çetin Altan yaralanmış, 21 Şubat günü MTTB Başkanı İsmail Kahraman arkadaşları ile İstanbul TİP İl Merkezi önüne üzerinde "Komünizm yolunda olanları ezeceğiz" yazılı bir çelenk bırakmışlardır. Bunun üzerine 24 Şubat 1968 günü Ankara'da işçiler ve gençlerden oluşan Anayasa Mitingi düzenlenmiş, miting sırasında katılımcılar ellerinde "Faşizm Döve Döve Geldi, Öle Öle Gidecek", "Akan Kanlar Zalimleri Boğacak", "Atatürk Bursa Nutkunu Bugünler İçin Yazdı" pankartlar ile yürüyüş düzenlemişlerdir (Çubukçu, 2018: 74).

Öğrenci olaylarında yaşanan bir dönüm noktası ise 29 Nisan 1968 günü Ankara'da yapılan mitingdir. 29 Nisan olaylarının yıldönümünde Devrimciler Güçbirliği'nin gerçekleştirdiği olaylar, Milliyetçi gençlerin müdahalesi ile kavga boyutuna taşınmış ve 15'i polis, 55 kişi yaralanmıştır (Cumhuriyet, 30 Nisan 1968: 1-7). Belirtilen tarihte bağımsızlık ve demokrasi düşüncesinde olan birçok kuruluşun katıldığı bu miting de özellikle sonraki yıllarda sık sık kullanılacak ve temel slogan olacak "Tam Bağımsız Gerçekten Demokratik Türkiye" sloganı o binlerce kişi tarafından tekrarlanmıştır (Bulut, 2011: 137). 1968 yılının Türkiye için en önemli olaylarından biri üniversite işgalleridir. Her ne kadar sol görüşlü gençlerin ilk üniversite işgallerini gerçekleştirdiği söylene de ilk üniversite işgali sağ görüşlü öğrenciler tarafından yapılmıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yaşanan bu olay Hatice Babacan'ın 12 Nisan'da başını açmadığı için, arkadaşları Mustafa Demirsoy ile Mahmut Baykam'ın kendisini bu baskıya karşı korumaları nedeniyle yaşanan olaylarda adı geçen öğrencilerin öğretim üyelerine hakaret ettiği gerekçesiyle cezalandırılmalarıyla başlamıştır. Babacan ve Demirsoy uzaklaştırılmış, Baykam ise 15 günlüğüne tardedilmiştir (Cumhuriyet, 12 Nisan 1968: 1-7). Olayın sonrasında İlahiyat Fakültesi öğrencileri boykota

başlamış (Cumhuriyet, 15 Nisan 1968: 1), Mayıs ayı sonunda ise Hatice Babacan ve Mustafa Doğrusöz'ün üniversite ile ilişkisi kesilmiş, MTTB de İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hüseyin Gazi Yurtaydın'ı öğrencilere iftira ettiği gerekçesiyle mahkemeye vereceğini açıklamıştır (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1968: 1-7). Babacan ile Demirsöz'ün okuldan uzaklaştırılmaları ile ilgili konuşma yapan İsmail Kahraman “bu, üniversite tarihine yüz karası olarak geçecek bir karardır” sözleri ile kararı protesto etmiştir (Eren, 2012: 96). Bu süreçte tatilde olan fakülte, Yurtaydın'a şiddet uygulayan öğrenciler için de takibat başlamış, öte yandan öğrencilerin büyük kısmı yaşanan eylemlere karşıtlığını da açıklamıştır (Cumhuriyet, 31 Mayıs 1968: 1-7). İki öğrencinin okuldan uzaklaştırılması ile başlayan boykot sürecinde okulu işgal eden öğrenciler taleplerini de şu şekilde belirtmişlerdir:

- “1) Derslerin Arapça bilen öğretim üyeleri tarafından verilmesi,
- 2) Kızların başörtüsüne karışılmaması,
- 3) İbadet ve konuşma serbestliği,
- 4) Din hürriyeti,
- 5) Dekan ve bazı yöneticilerin değiştirilmesi” (Çubukçu, 2018: 79).

Ankara Üniversitesi'nde yaşanan boykot da dahil olmak üzere daha önce yaşanan boykotlar sınırlı kalmış ve bahsi geçen üniversitelerin dışına çıkamamıştır. Fakat Mayıs 1968 Fransa olaylarının da etkisi ile Türkiye'de Haziran 1968'den sonra üniversite öğrencileri boykot sonrasında üniversite işgallerine başlamışlardır. İlk olarak DTFC'de başlayan boykot, öncesinde yapılanlardan daha büyük nitelikte olması ile ayrılmaktadır. Daha önce yapılan üniversite boykotları bireysel veya mesleki sorunlara çözüm arayışı niteliğindedir (Aydemir, 2014a: 75). Sonraki büyük boykotlar ise ilk olarak 10 Haziran'da Ankara Üniversitesi DTFC'de başlamış, ardından 11 Haziran'da Ankara Hukuk ve Fen Fakültesi ile 12 Haziran'da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görülmüştür (Lüküslü, 2015: 47). Ankara'da 10 ve 11 Haziran tarihlerinde gerçekleştirilen boykotlarda öğrenciler gerçekleştirilmesini istedikleri 13 maddelik tasarıyı sunmuşlardır. Buna göre

- “1. Fakülte Dekanı ya Atatürk ilkelerine saygılı olmalı ya da görevini tekrar terk etmeli
2. Fakülte mezunları layık oldukları görevlere, layık oldukları ücretlerle atanmalıdır
3. Filolojide Latince dersleri kaldırılmalıdır.
4. Lisan barajı tamamen kaldırılmalıdır.
5. Öğrencilere şubat hakkı verilmelidir.
6. Belge tamamen kaldırılmalıdır.
7. Harçlar dondurulmalıdır.
8. Birinci sınıfta sınav kaldırılmalıdır.
9. Filolojilerde üçüncü sınıfta sınav kaldırılmalıdır.

10. Yönetmelik öğrenci lehine değiştirilmelidir.
11. Fakülte yönetimine öğrenciler de katılmalıdır.
12. Fakülteye öğrenci alımı belli bir oranda yapılmalıdır.
13. Bir günde birden fazla sınav yapılmamalıdır.”

Öğrenci Derneği Başkanı Celal Kargılı ise yapılan boykotun ve işgalin nedenlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Dünya gençliği bizden çok daha iyi şartlar içinde bulunurken, daha iyi imkanlara kavuşmak için mücadele verirken, pek ilkel şartlarla ve ilkel yönetmeliklerle tahsilimize devam etmemiz, Türk gençliğinin devrimcilik görüşü ile bağdaşmamaktadır. Biz, bu hareketle Türkiye’deki bütün üniversite gençliğinin devrimci hareketlerine, fakültemiz bahçesini mücadele alanı olarak tahsis ettik. Haklarımız verilinceye kadar mücadelemize devam edeceğiz ve gereken her çareye başvuracağız. İsteklerimizin gerçekleşmesi için 8000 öğrenci, kanımız pahasına ant içmiş bulunuyoruz.” (Cumhuriyet, 11 Haziran 1968: 1-7).

1968 Üniversite işgalleri zamanında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi olan Koray Düzgören o dönemde öğrencilerin en çok zorlandıkları üssü mizan sisteminin kaldırılması için boykot yaptıklarını; boykot sırasında okula giriş-çıkışın serbest olduğu, yalnızca sınavlara girmediklerini belirtmiştir (Akalın, 2018: 174-175). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından kurulan Devrimci Öğrenciler Birliği (DÖB), yaşanan işgal sürecinde ön planda iken merkez binanın girişine asmış oldukları “sağ yok, sol yok, BOYKOT” yazısı ile boykotun amacını izah etmişlerdi (Arolat, 2018: 68). Başlatılan işgaller sırasında FKF’li gençler her ne kadar işgale sıcak bakmasalar da Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kurmuş olduğu DÖB eylemlerin ağırlık merkezi olmuştur (Mater, 2012: 107). DÖB’te bulunan ve kurucuları arasında olan 68 öğrenci liderlerinden Mustafa Zülkadiroğlu ise işgallerin sebeplerini şu şekilde beyan etmiştir;

“Şimdi 68 olaylarının başlangıcı üniversite işgalleri ile başladı. Üniversite işgallerinin en önemli tarafı, üniversitedeki anti-demokratik ve yetersiz görmüş olduğumuz eğitime karşı çıktı. Tabii dünyadaki o, yalnız şeyden daha evvel özellikle İÜ başlayan hareket 68 Fransa’sından daha evvel birtakım boykotlar oluyordu eğitimi eleştiren. 68 Fransa’da ki olaylar Avrupa’da yayılmaya başlayınca o anlamda kitleyi motive edici bir olay olarak etkisi oldu. Çünkü bütün dünyada gençlik ayağa kalktı ve onun üzerine gene üniversite öğrencilerini etkileyen bu atmosfer Deniz’in önderliğinde yaptığı bir konuşmayla üniversite işgal edildi. Diğer üniversiteler de işgal edildi. Bu işgal karşısında ilk önce mevcut rektörlük ve yönetim daha evvel AP tarafından çalınmış olan öğrenci derneklerinin temsilcilerini muhatap almaya kalktı. O ciddi bir karışıklığa sebep oldu ve bu işgal komiteleri tarafından tanınmadı. İşgal konseyi kuruldu ve işgal konseyini tanımak zorunda kaldı rektörlük. Yapılan tartışmalarla prensip olarak bir reform yapılması anlaşıldıysa da bu reform hiçbir zaman yapılmadı.” (Mustafa Zülkadiroğlu ile görüşme, 03.03.2020, İstanbul).

“Sağ-sol yok, Boykot var” sloganı ile başlayan, İsmet İnönü’nün “bunlar masum talebe hareketleridir, hükümet şiddet kullanmasın” sözlerinin odağındaki üniversite işgalleri, anti-Amerikanizm düşüncesi ile ilerleyen süreçte talebe hareketlerinden siyasi hareketlere doğru evrilmiştir (Feyizoğlu, 2018: 67). Önce Ankara, ardından İstanbul’da patlak veren üniversite boykotları kısa süre içinde İzmir’de de görülmeye başlamıştır. O yıllarda Ege Üniversitesi’nde bulunan Tıp, Fen ve Ziraat Fakültelerinin yanı sıra İktisadi ve Ticari İlimler

Akademisi'nde de sadece boykot eyleminde bulunan gençler ayrışma olmadan üniversitede özgürlüklerinin sınırlarının kaldırılması isteğinde olmuşlardır. (Akalin, 2018: 198). Bir hafta içerisinde boykotlar İstanbul'da özel okullar dahil tüm okullara, İzmir ve Erzurum Ziraat Fakültelerine, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne de sıçramıştır. Maçka ve Yıldız Yüksek Tekniker öğrencileri de boykota başlarken, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencileri okullarını işgal etmiş ve Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri de bir muhtıra vererek istekleri kabul olmadığı takdirde sınavlarını boykot edeceklerini bildirmişlerdir. Öğrencilerin yapmış oldukları eyleme sahip çıkan asistanlar da üniversitedeki bozulmuş olan düzenden şikayetçiydiler (Akalin, 2018: 110, 117). Asistanların da destek verdiği ve kısa sürede yayılan öğrenci işgal ve boykotlarında gençlerin eğitimde istedikleri reformun sebeplerini bildirimlerinde üniversitelerin köhneleşmiş olduğunu, öğretim üyelerinin görevlerini tam yapmadıklarını, kitap ticareti yaptıklarını; kendi koşullarının da rahatsız olduğunu, kalabalık sınıflarda öğrenim gördüklerini, barınma ve geçinme sorunları yaşadığını, devamsızlık, vize-sınav ve belge haklarında esnek davranılabileceğini ve kendilerinin de yönetim hakkında söz sahibi olabilmelerini istemekteydiler (Meray, 2013: 57-58).

TMGT Başkanlığına 1968 yılında getirilen Turhan Feyizoğlu, öğrencilerin sorunları ve eylemleri için çalışmalar sürdürdüğü sırada öğrencilerin talepleri için boykotlarının başladığını; yapılan araştırmalar sonucunda hazırlanan raporun Bakanlık ve üniversite yönetimine sunulduğunu, sunulan raporda öğrencilerin haklı bulunduğunu fakat çözüm getirme sürecinde siyasi iktidar ile üniversite yönetimi arasında yaşanan durumlar sonucu herhangi bir çözüm getirilemediğini belirtmiştir (Feyizoğlu, 2018: 72). 1968 yılı ile zirveye ulaşan öğrenci hareketleri eğitim için daha fazla kaynak ayrılması, eğitim-öğretim şartlarının çağa uygun şekilde düzeltilmesi ve okul yönetim kurallarında daha çok söz hakkına sahip olmaları talepleri ile başlamıştır. Fakat gerçekleştirilme imkânı olan isteklerinin dahi gerçekleştirilmemesi üzerine haklarını koruma düşüncesiyle gençlik ülke yönetimini sorgular hale gelmiş ve daha da büyük ölçekli talepler de bulunmaya başlamıştır (Aydemir, 2014a: 68-69).

Öğrenci kuruluşlarından biri olan MTTB bünyesinde bulunan gençlerin görüşüne göre Türkiye'de öğrenci hareketleri 1968 yılında dünya öğrenci hareketlerinin yoğunlaşması ile başlamıştır. 1968 yılına kadar ülkedeki birçok sorun için miting düzenleyen gençler, bu mitingleri hükümeti desteklemek için yapmış ve katılımın aktif olmasını sağlamışlardır. Yaşanılan işgal, boykot ve eylem tarzları MTTB öğrencilerinin başvurdukları eylem yöntemi değildir. Rasim Cinisli sol görüşlü öğrencilerin yapmış oldukları eylem tarzlarını "Moskof

Emperyalizminin ÷lkemize hâkim kılınması amacıyla enternasyonal formüllerin uygulanmasının bir sonucudur” şeklinde yorumlamıştır (Yorgancılar, 2006: 87). 10 Haziran’da üniversite işgalleri ile aktif şekilde gelişen öğrenci hareketleri, Temmuz 1968’de Amerikan 6. Filosunun İstanbul ziyareti sırasında antiemperyalist bir hareket haline dönüşmüştür. Amerikan askerlerine boya, mürekkep ve maytap atanların, kaldıkları otelleri taşıyanların haber yapıldığı süreçte, 17 Temmuz günü, İTÜ Rektörü Kemal Kafalı’nın öğrencilerin kaldığı yurdun üniversite dışında kaldığını söylemesi ve polis tarafından yurt baskını sırasında İTÜ öğrencisi Vedat Demircioğlu’nun vefat etmesi öğrenciler üzerinde büyük bir öfkeye sebep olmuştur (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1968: 1-7. Lüküslü, 2015: 60, 114). Arkadaşlarının polis baskını sırasında ağır yaralanıp bir hafta sonra ölmesi üzerine gençler çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Temmuz ayında yaşanan yurt baskını olayı kısa sürede ÷lkede yayılmış ve 18-20 Temmuz arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Trabzon, Eskişehir ve Amasra’da protesto gösterileri yapılmış; USIS, Amerikan Kütüphanesi gibi yerler öğrenciler tarafından taşlanmıştır (Eren, 2012: 151-152).

1968 yılında bir ikinci boykot dalgası ise Erzurum merkezli olup Ankara ve Ege Üniversiteleri Ziraat Fakültelerinde gör÷lmüştür. Meslek alanında karşılaştıkları eşitsizlik ve maaş farklılığı sorunu talebi ile başlayan boykotlar, Ziraat Meslek Odalarının vermiş olduğu destek ile taleplerin kabul edilmesi üzerine boykotu durdurmuşlardır (Aydemir, 2014a: 74-75). Sol görüşlü öğrencilerin boykot ve işgalleri 1968 yılında sıkça yaşanmış olsa da sağ görüşlü gençlerin de eylemlerinin başlangıç yılıydı 1968. Gençler üzerinde çalışmalar yapan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), bu yıl içinde çalışmalarını bitirmiş ve ÷lkü Ocakları Teşkilatı (ÜOT) kurulmuştur. ÜOT haricinde sağ görüşlü öğrenciler CKMP’nin Gençlik Kolları, Komünizmle Mücadele Derneği (KMD), Türk Ocakları, Kuvayı Milliye Derneği, Milliyetçiler Birliği, Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı (TMGT), İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, TMTF, MTTB gibi örgütlerde de aktifiler (Koca, 2018: 93).

Yoğun geçen dönemde Kürt gençliği de bu ortam da sesini çıkarmaya ve varlığını göstermeye başlamıştır. 1966 yılında Muş’un Varto kazasında gerçekleşen deprem sonrası başlatılan yardım kampanyası sırasında gerçekleştirilen yolsuzluğa tepki çekmek için eylem düzenlenmiştir. Ekim ayının başında Ankara Kurtuluş Meydanı’nda gerçekleştirilen eylemde sloganların bazıları şunlardır: “Yabancılar Etti Hibe, Vurguncular İndirdi Cebe”, “Doğuluya Kefen, Batıya Çeyiz”, “Doğulu İnledi, Beyler Dinledi” şeklindedir (Çubukçu, 2018: 60). 1968 yılının önemli eylemlerinden biri ise 30 Ekim tarihinde yapılan Samsun-Ankara Yürüyüşü’dür. Tam Bağımsız Türkiye için Mustafa Kemal yürüyüşü yapan gençler

Samsun'dan yola çıkıp 10 Kasım günü Anıtkabir'de yürüyüşlerini noktalamak üzerine planlarını yapmışlardır. Samsun'da sorunlarla başlayan yürüyüşte ilk engel polis tarafından öğrencilerin gözaltına alınması ile yaşanmıştır. Mahkemeye çıkarılan ve serbest kalan gençler yürüyüşlerine devam etmişler ve Ankara'da büyük bir miting ile sonlandırılması amaçlanan yürüyüşte 27 Mayıs Devrim Derneği itiraz ederek yürüyüşü terk etmiştir (Akalin, 2018: 149-150).

1968 yılında varlığını giderek artıran hem sol görüşlü hem de sağ görüşlü öğrenciler arasında ilk çatışma 30 Aralık'ta yaşanmış, Yüksek Öğretmen Okulu'nda yapılan seçimlere "Anadolu" adlı grubu temsilen katılan sağcı gençlerle "Çağdaş" ve "Toplumcu" adlarındaki solcu gençler arasında gerçekleşmiştir. Akabinde bir partiye mensup komandolar olduğunu söyleyen Milli Anadolu Cephesi gençleri, Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'ndeki kendilerine Devrimciler diyen gençlerin bina dışına çıkmasını önlemeye çalışmışlardır ve olay esnasında 15 kişi yaralanmıştır (Cumhuriyet, 31 Aralık 1968: 1-7). Üniversite içinde veya dışında yaşanan karşıt görüşlü çatışmalar etkisini giderek artırarak 12 Eylül 1980 Darbesine kadar süre gelmiştir (Aydemir, 2014b: 44-45). Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) yurtlarına taşlı sopalı şekilde sağ görüşlü öğrencilerin saldırması ve sol görüşlü öğrenciler ile çatışmaları Ülkücüler arasında ilk Komando Harekâtı olarak nitelendirilmektedir (Eren, 2012: 164-165). Bu dönemde ideolojik olarak iki kutba ayrılan gençlerden Sosyalist olanlar devrim yaparak Sosyalizmi getirme çabası içindeyken, sağ görüşlüler ise kendilerine Türk Milliyetçiliğini temel alarak ülkede bulunan sorunlara çözüm üretmeye çalışmışlardır (Keskin, 2019b: 242).

24-30 Aralık günleri ise 44 öğrenci örgütü "Ortak Pazar'a ve Montaj Sanayiye Hayır" adı altında Emperyalist ulusların sömürü düzenlerini protesto amaçlı eylem düzenlemişlerdir. 24 Aralık günü İTÜ Gümüşsuyu'nda sergi açan ve eylemlerine başlayan öğrenciler montaj sanayine dikkat etmek için en yoğun olduğu İstanbul-İzmit arasında yürüyüş eylemi gerçekleştirmişlerdir (Arolat, 2018: 73). 1965 yılı itibariyle TİP etrafında örgütlenen ve FKF etrafında aktif şekilde eylemler düzenleyen gençler, 1968 yılında üniversite boykotları, işgalleri ve sonrasında yaşanan olaylar sonucu öğrencileri barışçıl, sakin ve şiddet kullanmamaya çağıran TİP'i eleştirip, partiden uzaklaşmaya başlamışlardır (Lüküslü, 2015: 33). Her ne kadar 1968 yılında etkisini artırıp yaygınlaşsa da öğrenci olayları, bu yıl içinde kalmamış ve 1970'li yılların sonuna kadar varlığını korumuştur (Bulut, 2011: 125).

1969 yılı, geride bıraktığı yıl gibi hem çok hareketli hem de kanlı olaylara sahne olan bir dönem olmuştur. 1968 yılı ile Türkiye'de şiddetlenen öğrenci hareketleri etki alanını giderek arttırmış ve gençlik hareketleri kapsamından silahlı mücadeleye doğru evrilme

yaşanmıştır. Özellikle Amerikan 6. Filo gemisinin belli aralıklarla yapmış olduğu ziyaretler gençler arasında Anti-Emperyalizm, Anti-Amerikanizm gibi kavramların sıkça tekrarlanmasına sebep olmuştur. Vietnam Savaşı ile dünyadaki birçok öğrenci hareketlerinin sebebi olan ABD, Türkiye’de de tepkilere sebep olmuş ve solcu gençlerin “Vietnam Kasabı” dediği Robert Komer 28 Kasım 1968 tarihinde Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından protesto edilerek karşılanmıştır. 1969 yılının ilk ayında Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Rektörü Prof. Dr. Kemal Kurdaş’ı ziyaret etmek amaçlı kampüse gelen ABD Büyükelçisi Komer’in 6 Ocak günü Hüseyin İnan önderliğindeki öğrenciler tarafından arabası yakılmıştır. Amerika’yı protesto için Komer’in arabasını ters çevirip Rektörlük binası önünde toplanıp yakan gençler gelen itfaiyelerin de önünü kesip tam anlamı ile arabanın yakılmasını sağlamışlardır (Cumhuriyet, 29 Kasım 1968: 1-7. Cumhuriyet, 07 Ocak 1969: 1-7. Eren, 2012: 163). 1956’da kurulan ve ABD tarafından Texas Üniversitesi’nde akademisyen olan Prof. Willis R. Woolrich’in kurucu rektör olarak atandığı ODTÜ, İngilizce bilen, Türkiye ve Ortadoğu’da Emperyalist bir amaç üzerine yarar sağlayacak öğrencilerin yetiştirilmesini planlamış, fakat 1960’lı yılların sonlarına doğru Anti-emperyalist bir düşünce çizgisinde ilerleyen ODTÜ, sonrasındaki süreçte devrimci hareketin önemli merkezlerinden biri olmuştur (Yazıcı, 2012: 55-56).

Bu olaydan 11 gün sonra, 17 Ocak 1969’da ise Maçka Teknik Okul öğrencileri tarafından Komer’i protesto amaçlı önce Amerikan bayrağı ardından Komer’in resmi yakılmıştır (Şafak, 2019: 59). Ankara’da Komer’in arabasının yakılması sonucu jandarma üniversitede 30 kadar öğrenciyi gözaltına almış, ODTÜ Disiplin Kurulu ise 18 öğrenciyi okuldan atma amacıyla toplanmıştır. Öğrenciler arasında bu durum tepkilere sebep olmuş ve gençler “asıl suçlular Komer/Kurdaş’tır” sloganı ile gösteri yapmışlardır. Gösteri yapan öğrenciler verdikleri 500 imzalı dilekçe ile “olayın ODTÜ öğrencilerinin çoğunluğunun bir hareketi olduğunu, suçlunun Emperyalist Amerika’yla işbirlikçileri olduğunu” ve “sanık olarak atılmak istenen arkadaşlarının kırıma uğratılmasına” müsaade etmeyeceklerini bildirmişlerdir. Gösteriler sırasında polis Seçkin İnceefe ve Tunçay Çelen adlı iki öğrenciyi yakalamış; her iki öğrenci de dost bir devlete savaş ilan etmek suçuyla yargılanmıştır (Akalin, 2018: 206). Otomobilin yakılmasından sonra 15 Şubat günü Adana’da basın toplantısı yapan Komer, düzenlenen miting için “protesto edenler yüzde üçtür, aleyhtar davranışlara karşı tahammüllüüz” şeklinde tepkisini dile getirmiştir (Feyizoğlu, 2018: 73).

Siyasal konular haricinde sosyal konuları hedef alan eylemler de düzenleyen gençler 1969 yılında inşa edilmesi planlanan İstanbul’daki Boğaz Köprüsü için eylem hazırlıkları

yapmışlardır. İstanbul Boğazı'na yapılacak bir köprünün başka köprülerin yapılmasını da doğuracağını düşünen gençler İTÜ Talebe Birliği olarak önce “Boğaz Köprüsüne Hayır” eylemi düzenlemişlerdir. Boğaz Köprüsü'ne dikkat çekmek amaçlı öğrenciler bir de Hakkari'de Zap Suyu üzerine benzer bir köprü yapmayı planlamışlardır. Osman Saffet Arolat önderliğinde de Milliyet başyazarı Abdi İpekçi öğrencilerin bu planına destek vermiştir. Zap Suyu Köprüsünün inşaatı İTÜÖB Başkanı Harun Karadeniz ile Yaşar Yılmaz tarafından 1969 Temmuz ayında başlamıştır. Gençlik Köprüsü adı verilen köprü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) yöneticisi Yüksekova Kaymakamı Fikret Toksöz'ün ve köylülerin desteği ile 3,5 ay gibi bir sürede tamamlanmıştır. 1999 yılında kimliği bilinmeyen kişiler tarafından yıkılan köprü 1 Ekim 2010 yılında eski biçimiyle aynı yerde tekrar faaliyete geçmiştir. (Arolat, 2015: 33-34, 2018: 90-91)

1968 yılı Haziran ayında “Eğitim’de Reform” adı ile öğrencilerin yapmış oldukları boykot ve işgaller, taleplerinin karşılanacağını bildirilmesi ile kaldırılmıştı. Fakat taleplerin tam yerine getirilmemesi sonucu Nisan 1969’da Ankara ve İstanbul’daki üniversite öğrencileri yeni bir eylem dalgası başlatmışlardır. Disiplin yönetmeliğinin bir maddesinin değiştirilmesi için İÜ Hukuk Fakültesi öğrencileri boykot eylemi için uğraşsalar da başarılı olamamışlardır. 1968 yılında oluşum halinde olan komandolar ile solcu gençler 14 Nisan günü Hukuk Fakültesi amfisinde taşlı sopalı gerçekleştirdikleri çatışma sonucu üniversite bir hafta süreyle ile kapatılmıştır. Ankara’da ODTÜ’de yaşanan işgaller sonucu rektör üniversiteyi kapatmıştır. Kapatma kararına tepki gösteren gençler toplanıp işgale devam kararı alsalar da polis 13 Nisan’ı 14 Nisan’a bağlayan gece üniversiteyi basıp işgali kaldırmıştır. Birçok öğrencinin yaralandığı çatışma sonrası 109 öğrenci gözaltına alınmış ve aralarında 29 öğrenci tutuklanmıştır (Akalin, 2018: 208-209).

10 Haziran tarihinde Beyazıt Meydanı’nda büyük bir çatışma yaşanmıştır. Önce Beyazıt’tan Sultanahmet’e kadar yürüyen gençler bu eylemlerinde artık gelecek eylemlerin siyasi nitelik taşıyacağını bildirmişlerdir. Sultanahmet’ten sonra Beyazıt’a geri dönen öğrencilerin birçoğu polis ile çatışma yaşanması neticesinde yaralanmış, bu durum İstanbul Üniversitesi’nin eğitime ara vermesine sebep olmuştur. Üniversite Senatosu yayınladığı bir bildiri ile “halka yönelik üniversite” sloganını kullanan grupların ülkeye Marksist-Leninist öğretim sistemini getirmek istemelerini belirtirken; Süleyman Demirel ise bu eylemlerin öğrenci hareketi olmaktan çıktığını belirtmiştir (Keskin, 2019b: 245). 1969’un önemli olaylarından biri de 1956 yılında Ankara SBF’nde kurulan ve 1965 yılında birçok üniversitenin Fikir Kulüplerini tek çatı altında toplayan FKF’nin 9-10 Ekim 1969 tarihlerinde

SBF’de yapmış olduğu kongre ile Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) adı altında değişikliğe uğramasıdır ki federasyona kısaca “Dev-Genç” denilmeye başlanmıştır (Yıldırım A., 2008: 351, 372. Yazıcı, 2012: 64-65).

1969 Eylül ayı başında Işık Mühendislik ve Mimarlık Özel Yüksek Okulu’nun devletleşmesini isteyen ve buna karşı çıkan öğrenciler arasında yaşanan olaylarda molotof kokteylleri atılmış, Mehmet Cantekin adlı öğrenci hayatını kaybetmiştir. Molotof atan ve okulun devlete geçmesini destekleyenlerin eylemlerine karşıt olan grup, “Komünistlere, Faşistlere ve Kürtlere memleketi bırakmayacağız” şeklinde tepki göstermiştir (Cumhuriyet, 20 Eylül 1969: 1-7. Cumhuriyet, 24 Eylül 1969: 7). Aynı süreçte MTTB Binasına atılan bomba sonucu yanarak hayatını kaybeden lise öğrencisi Mustafa Bilgin’in cenaze töreni ise oldukça ses getirmiştir. İÜ Talebe Birliği Genel Kurulu’nun 23 Eylül 1969’da yapacağı toplantı için gelen ODTÜ öğrencisi Mustafa Taylan Özgür’ün Beyazıt Meydanı’nda yapılan bir gösteri sırasında “600 yaka numaralı toplum polisi” tarafından vurularak öldürülmesi de eş zamanlı yaşanmıştır. Öğrenci liderlerinden olan Taylan Özgür cinayetinin faili meçhul kalması, gençlik hareketlerinde yaşanacak olan silahlı mücadelenin kapılarını açması yönünden büyük öneme sahiptir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1969: 1-7. Cumhuriyet, 24 Eylül 1969: 1-7. Aydemir, 2014b: 45-46). 1969’un son olaylarından biri 9 Aralık günü Yıldız Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi’nde (DMMA) sağ ve sol görüşlü öğrencilerin çatışma yaşaması ve Makine 2. Sınıf öğrencisi Mehmet Sevinçbüyük’ün Mücadele Birliği Mücadele Sancağı Haysiyet Divanı üyesi olan Hukuk Fakültesi öğrencisi Yavuz Arslan Argun tarafından öldürülmesidir. 14 Aralık günü ise yine Yıldız DMMA önünde Makine 3. Sınıf öğrencisi Battal Mehetoğlu isimli öğrenci öldürülmüştür. Vedat Demircioğlu, Turgut Aytaç, Turan Erdoğan, Mehmet Cantekin, Mustafa Bilgin, Taylan Özgür, Mehmet Büyüksevinç ve Battal Mehetoğlu’nun hayatını kaybettiği bu süreçte polis ve jandarmanın okullarda görevlendirilmesine karar verilmiştir. Yaşanılan çatışma sonrası ölen öğrencilerin ölümü üzerine 16 Aralık günü Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içinde bir grubun “69 Subay Bildirisi” olarak geçen bildiriye ölen öğrencilerin Bağımsız Türkiye istekleri için öldürüldüğü belirtilmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç TSK’nın aşırı grupları desteklemeyeceğini, bu konuda imza atan subayların da haklarında soruşturma başlatıldığını söylemiştir. Başbakan Süleyman Demirel ise

“Hadiselerin fikir münakaşasından veya fikir çatışmalarından bu şekle dökülmesinden muzdaribiz. Kargaşalık yaratma arzuları neticede hepimizi ızdırap içerisine sokar. Günah değil mi bu memleketin çocuklarına. Çocuklarımızın kafasına bir takım anarşi fikrini aşulamaktan ne çıkacak? Hep söylediğimiz bu. Bu yollar iyi yollar değildir” demiştir (Cumhuriyet, 09 Aralık 1969: 1. Cumhuriyet, 14 Aralık 1969: 1. Cumhuriyet, 15 Aralık 1969: 1-7. Keskin, 2019b: 246).

Birçok öğrenci eylemlerinde önderlik yapan öğrenci liderleri 1969 yılı itibariyle siyasi mücadele içinde yer almış, kendi görüşleri neticesinde yeni oluşumlar kurmuştur. ODTÜ öğrencilerinden Hüseyin İnan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusunu (THKO) kurmuş; İnan'a göre Küba Devrimi'nde olduğu gibi önce silahlı mücadele yaşanacak ardından parti kurulacaktır. İÜ Hukuk Fakültesi öğrencisi Mahir Çayan önderliğinde Yusuf Küpeli, Ertuğrul Kürkçü ve Münir Aktolga tarafından da Türkiye Halk Kurtuluş Parti-Cephesi (THKP-C) kurulmuştur. Her iki grup, işçileri ideolojik sınıfın öncüleri olarak görmekteydi. Devrimin temel gücü olarak köylüleri gören her iki grup devrimin önce kırlardan başlayıp sonra kentlere erişeceğini savunmaktaydı. Böylelikle Vietnam örneğinde olduğu gibi öncelikle kırlarda bulunan Emperyalist ve işbirlikçi olan güçler temizlenecek, ardından kent gerillası kentleri temizleyerek Türkiye'de Sosyalist hareketi başlatacaktı (Ulus, 2016: 278-279).

1965 yılında FKF, 1969 yılında ise Dev-Genç hareketi ile ilerleyen öğrenci-gençlik hareketi 1970 yılına geldiğinde artık öğrenci olayından toplumsal sorunlara çare üretmeye başlayan siyasi-devrimci hareketlere dönüşmüştür (Tufan, 2016: 72). Türkiye'de Amerikan varlığı ile mücadele eden gençlik örgütü Dev-Genç eğitimde reform olarak başlatılan eylemleri artık bir kenara bırakıyor; siyasal, toplumsal ve ekonomik devrimleri gerçekleştirmeyi hedef belirliyordu (Ulus, 2016: 235). Silahlı anarşist hareketlere doğru evrilen hareketle beraber THKO, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) gibi örgütler ön plana çıkmıştır (Aydemir, 2014a: 91-92). Siyasi ve sosyal sorunlar haricinde okudukları okullarda verilen disiplin cezaları, barınma sorunları, öğrencilik durumlarının düşmesi, askere gitme yükümlüğü ile kalan öğrenciler için hareket eden öğrencilerin devrimci harekete yönelmesinde öğrencilik haklarının ve statülerinin ellerinden alınmasının da payı büyüktür (Lüküslü, 2015: 62). 1970 yılının Haziran ayında yaşanan büyük işçi eylemi ise öğrenciler arasındaki eylemlere durgunluk katmış; böylelikle kitle hareketleri inişe geçmişti (Perinçek, 2016: 87).

1970 yılına bakıldığında üniversitedeki şiddet olaylarının ve ölümlerin arttığı görülmektedir. 850 kız öğrencisininin Teşkilat Kanununun değiştirilmesine dair protestosu, Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu 24 Kasım 1970'te süresiz tatil edilmiştir. Robert Kolej'de "Sosyal Demokratlar" ile "Devrimci Güç" arasındaki çıkan kavgada üç öğrenci yaralanmış, eğitime 4 Aralık'a kadar ara verilmiştir. İÜ Kimya Fakültesi'nde Atatürk'ün resimlerinin yırtılmasını süresiz boykota başlayan Devrimci gençler, Dekan Prof. Dr. Saffet Rıza Alpar'ın odasını basmış, bunun üzerine 17 öğrenci gözaltına alınmıştır. 23 Kasım günü Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu 3. Sınıf öğrencisi olan ve Ülkü Ocağı üyesi Dursun Önkuzu, okulun

üçüncü katından düşerek/itilerek hayatını kaybetmiştir. Hükümet doktoru ve savcının raporlarına göre herhangi bir işkenceye uğramadığı, düşmesiyle oluşan kaburga kırılmasının akciğerini parçaladığı belirlenen Önkuzu'yu pencereden attığı gerekçesiyle Erdiñ Gündüz ile Arif Atasayar yakalanmıştır. Ayrıca Ali Kabakođlu, Adnan Altıparmak, Fikri Ayhan ile Sabri Uyar için arama emri çıkarılmıştır. Okul müdürü Vedat Alkan ise evine dinamit atılması sonrası istifasını vermiştir. (Cumhuriyet, 24 Kasım 1970: 1. Cumhuriyet, 25 Kasım 1970: 1-7. Cumhuriyet, 26 Kasım 1970: 1-7). 1973'te hala tartışılan ve belirsizliğini koruyan bu hadise hakkında Dev-Genç Davası'nda Askeri Savcı Yzb. Ali Hüner; kesin bir delil olmamakla beraber Önkuzu'nun üçüncü kattaki Köycülük Odasında Cem Uyar, Şefik Şenel, Adnan Altıparmak, Mehmet Ali Kabakođlu, Sabri Uyar ve Akif Atasayan tarafından dövüldüğünü, polisin gelmesiyle telaş içinde pencereden atıldığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 07 Ağustos 1973: 7).

1971 yılına gelindiğinde ilk aylar oldukça hareketli geçmiştir. 5 Mart günü sabah saatlerinde ODTÜ yurtları basılmış, 7 Ocak'ta sağlık personelleri, 9 Ocak'ta belediye çalışanları ve binlerce işçi grev, direniş ve boykot düzenlemiştir. 11 Ocak günü ise işlerinden alınıp geri plana çekilen merkez valiler direnişe başlamışlardır. Üniversitelerde de olaylar peşi sıra gelmiş, aynı gün yüzlerini gizleme gereği duymayan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Sinan Cemgil ve Hüseyin İnan Ankara'da Türkiye İş Bankasının Emek Şubesi'ni soymuşlar, 4 Mart günü de kurmuş oldukları THKO örgütünü yayınladıkları bir bildiri ile duyurmuşlardır (Yazıcı, 2012: 123-124).

1971 yılı itibariyle şiddet olaylarının azalmak yerine artmasına Ankara'da Ahlatlıbel Radar Üssü'nde bulunan dört görevli Amerikan askerinin kaçırılması olayı farklı bir boyut katmış, tabiri caizse bardağı taşıran son damla olmuştur (Koca, 2018: 105). Ülkede yaşanan böyle bir kaos ortamından sonra 12 Mart 1971 tarihinde TSK, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a, Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi Başkanlıklarına muhtıra sunmuşlardır. Anayasa ve Hukuk Devleti ile muhtırayı bağdaştıramadığını beyanla Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş, yeni hükümeti Nihat Erim kurmuştur. 12 Mart Muhtırası ile yaşanan olaylar ve eylemler bir süre durgunluk yaşamıştır. 1965 yılından sonra daha da şiddetlenen öğrenci hareketlerini bitirmek, gerek 12 Mart 1971 Muhtırası'nda gerekse 12 Eylül Darbesi'nde önemli hedeflerden biridir (Cumhuriyet, 13 Mart 1971: 1-7. Yalçın, 2018: 30).

2.2.3.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası Öğrenci Hareketleri

1967 yılı sonrası görülmeye başlanan, Mayıs 1968 Fransa olaylarının etkisi ile 1968-1970 arası zirve yapan öğrenci hareketleri sonraki yıllarda da varlığını korumaktaydı. Ülkedeki öğrenci olaylarının vermiş olduğu bunaltıcı hava karşısında TSK tarafından verilen muhtıra sonrasında Nihat Erım'in başkanlığında kurulan hükümetle yeni bir döneme girilmiştir. 1968 yılında özellikle üniversite işgalleri ile istediklerini elde edemeyen gençler, 1969 yılında Mustafa Taylan Özgür'ün öldürülmesi ve Filistin'de özgürlük için verilen mücadeleye katılmaları akabinde artık öğrenci hareketlerinden sıyrılıp devrimci hareketlere yönelmişlerdir. Mahir Çayan, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Sinan Cemgil, Ulaş Bardakçı, Yusuf Aslan gibi öğrenci liderleri tarafından kurulan THKP-C/THKO gibi örgütler, devrimin ilk önce kır gerillasını oluşturup kırsal alanlardan kentlere gelmeyi ve devrim sonunda da Sosyalist bir düzen kurup partileşmeyi gerekli görüyorlardı. Öğrenciler üzerinde etkileri devam eden bu örgütler 1971 yılının ilk günlerinden beri eylemlerine üniversite içinde veya dışında devam etmişlerdir (Aydemir, 2015b: 48). Örneğin 26 Nisan 1971'de eğitime başlayacak olan DTCTF'de Ülkü Ocakları Birliği'ne bağlı öğrencilerle Dev-Genç'e üye öğrenciler arasında yaşanan tartışmalarda dinamit ve tabanca ile yaralananlar olmuştur. Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel'in rektörlerle yapmış olduğu toplantı sonucu üniversitelerin anarşist unsurlardan temizlenmediği sürece açılmaması kararı alınmıştır. Olayların yaşandığı 26 Nisan'da Ankara, İstanbul, Eskişehir, Kocaeli, Adana, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Hatay, Diyarbakır, Siirt'te sıkıyönetim ilan edilmiştir (Cumhuriyet, 27 Nisan 1971: 1-7. Aydemir, 2014b: 49).

Sıkıyönetim sonrası Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), Dev-Genç ve Ülkü Ocakları; 2 Aralık 1972 günü ise Dernekler Kanunu ile MTTB, yüksekokul ve fakülteler ile birlikte THKP-C ve THKO örgütleri kapatılmıştır. Öğrenci hareketlerinde önemli payı olan THKP-C ve THKO grup üyelerinin ölmesi ile de öğrenci hareketleri sessiz bir döneme girmiştir (Aydemir, 2014a: 99). Özgürlükçü bir yapıda olan 1961 Anayasası, 12 Mart Muhtırası sonrasında 20 Eylül 1971'de 1488 sayılı kanun ile değiştirilmiş ve üniversitelerin özerkliği kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964). Özerkliğin kaldırılması ile ilerideki yıllarda da yaşanacak olan olaylar bazı illerde kitle terörü olarak görülmeye başlanmıştır (Can, 1996: 4).

Hüseyin İnan'ın 1969 yılında kurmuş olduğu ve Mart 1971 yılında yayınladıkları bir bildiri ile kurulduğu resmen ilan edilen THKO, Ankara'da yapmış oldukları 11 Ocak 1971

banka soygunu ve 4 Mart 1971 Amerikalı askerleri kaçırmaya yönelik eylemlerinden sonra kır gerillası kurmak için Nurhak Dağlarını hedef seçmişlerdir. Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan'ın Sivas yolu üzerinde motorlarının bozulması ve emniyet güçleri tarafından kimliklerinin tanınması üzerine Şarkışla yolunda Deniz Gezmiş yakalanmış, Yusuf Aslan ise yaralı olarak ele geçirilmiştir. 23 Mart 1971 günü Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde Hüseyin İnan ve kendisine yardım eden Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencilerinden Mehmet Nakipoğlu da yakalanmıştır. İş Bankası Emek Şubesi'ni soyma planını yaptığını ve parayı kasadan aldığını söyleyen Nakipoğlu, önceki yıl Filistin'de el-Fetih Teşkilatı'nda çalışıp eğitim gördüğünü de söylemiştir. Haklarında THKO Davası açılan Deniz Gezmiş ve 23 arkadaşının duruşmaları 16 Temmuz 1971'de Tuğgeneral Ali Elverdi başkanlığındaki Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde başlamış, "Anayasanın tamamını veya bir kısmını tağyir, tebdil veya ilgaya ve TBMM'yi iskata veya vazifesini yapmaktan mene cebren teşebbüs" gerekçesiyle 9 Ekim'de 18 kişi hakkında idam cezası verilmiştir. Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan, Atilla Keskin, Hüseyin İnan, Metin Yıldırım Türk, Ahmet Erdoğan, Mehmet Nakipoğlu, Recep Sakın, Ercan Öztürk, Osman Arkış, Hacı Tonak, Semih Orcan, Mustafa Yalçın, Cengiz Baltacı, Metin Güngörmüş, Mete Ertekin, Mustafa Çubuk, Mehmet Asal TCK'nın 146/1 Maddesi gereğince idama mahkum olurken İbrahim Seven, Hüseyin Özdoğan ve Necmettin Baca delil yetersizliğinden beraat etmiştir. Ayrıca Kor Koçalak ve İrfan Uçar ile davanın tek kadın sanığı olan Sevim Onursal beşer sene ağır hapis cezasına çarptırılmışlardır. Hapis cezasının ardından 1 yıl 8 ay boyunca Koçalak ve Uçar'a Sinop'ta, Onursal'a Kırşehir'de gözaltı mahkumiyeti de verilmiştir (Cumhuriyet, 24 Mart 1971: 1-7. Cumhuriyet, 10 Ekim 1971: 1-7).

10 Ocak 1972'de Askeri Yargıtay'ın sadece Gezmiş, Arslan ve İnan hakkında onadığı idam kararı, 10 Mart'ta Millet Meclisi'nde görüşülmüştür. 297 vekilden 238'i tarafından kabul edilen idam cezasının uygulanmasına 53 ret verilmiş, 6 vekil çekimser kalmıştır. Senatodan da geçen karar 25 Mart 1972'de Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Ancak CHP karara usul yönünden itiraz etmiş, yapılan inceleme neticesinde Sıkıyönetim Mahkemesi'nde 28 Mart'ta idam kararı kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise 6 Nisan'da oy çokluğu ile usul yönünden hatalı bulunduğu kararı reddetmiş, akabinde idam kararı, Anayasa Komisyonu'na tekrar gelmiştir (Cumhuriyet, 06 Mayıs 1972: 1-7. MMTD, C. 23, D. 3, 58. Birleşim, 10 Mart 1972: 230-233. Resmi Gazete, 25 Mart 1972: 1). İkinci kez gündeme gelen idam kararı, 24 Nisan'da Millet Meclisi'nden, 2 Mayıs'ta ise Cumhuriyet Senatosu'ndan geçirilmiştir. 323 Milletvekilinin katıldığı ve 273 kabul, 48 ret, 2 çekimser oy verilen tasarı, Senatoda aynen

kabul edilmiştir. 5 Mayıs 1972’de de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Bu doğrultuda Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan 6 Mayıs 1972 gecesi idam edilmişlerdir (MMTD, C. 24, D. 3, 77. Birleşim, 24 Nisan 1972: 235-238. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt 4, 54. Birleşim, 2 Mayıs 1972: 8. Resmi Gazete, 5 Mayıs 1972, Sayı: 14178: 2).

12 Mart Muhtırası’nın verilmesi ve akabinde olayların önüne geçmek için ilan edilen sıkıyönetim kararı olayların sonlanmasına sebep olamamıştır. Öncesinde ODTÜ’de asistan olan İÜ Hukuk Fakültesi öğrencisi Mahir Çayan tarafından kurulan THKP-C örgütü ilk eylemini İsrail’in İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom’u 17 Mayıs 1971 tarihinde kaçırmak ile yapmıştır. Hapiste bulunan arkadaşlarının çıkarılmalarının istemi ile kaçırılan Elrom, örgütün isteklerinin gerçekleşmemesi sebebiyle 23 Mayıs 1971 öldürülmüştür. Arkadaşları ile saklanmak için başka bir eve geçen Mahir Çayan polisler tarafından fark edilince bir eve zorla girmiş ve Binbaşı Dinçer Erkan’ın 14 yaşındaki kızı Sibel’i üç gün rehin tutmuşlar, Kıbrıs yahut Filistin’e geçmeleri durumunda serbest bırakacaklarını açıklamışlardır. 51,5 saatin sonunda polisin yaptığı operasyonda Hüseyin Cevahir hayatını kaybetmiş, Mahir Çayan ise yaralı olarak yakalanmıştır. Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararının ardından THKP-C üyesi Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı, Ziya Yılmaz ile THKO üyesi Cihan Alptekin ve Ömer Ayna kaldıkları İstanbul Maltepe Askeri Cezaevi’nden 29 Kasım günü kazdıkları 15 metrelik tünelden kaçmışlardır. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan’ın idamlarını engellemek için eylem yapan THKP-C ve THKO üyesi gençler 27 Mart 1972 tarihinde de Ordu Ünye’de bulunan Hava Radar Tesislerinde görevli üç İngiliz teknisyeni kaçırmışlardır. 30 Mart günü ise Mahir Çayan, Ertuğrul Kürkçü, Cihan Alptekin, Ahmet Atasoy, Erkan Saruhan, Saffet Alp ve Hüdayi Arıkan Tokat Niksar Kızıldere’de İngiliz teknisyenleri öldürmüşlerdir. Akabinde güvenlik güçleri ile yaşanan çatışmada kaldıkları evde ölü olarak ele geçirilmişlerdir (Cumhuriyet, 02 Haziran 1971: 1-7. Cumhuriyet, 01 Aralık 1971: 1-7. Cumhuriyet, 28 Mart 1972: 1-7. Cumhuriyet, 31 Mart 1972: 1-7. Keskin, 2019b: 251-252).

Bu dönemde yaşanan çatışmalarda hayatını kaybedenler olduğu gibi, gerçekleştirdikleri eylemler nedeniyle pek çok öğrenci de cezaevinde bulunmaktaydı. 14 Ekim 1973’te yapılan genel seçimlerin ardından 15 Ocak 1974 tarihinde Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından CHP Genel Başkanı ve Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit görevlendirilmiştir. (Resmi Gazete, 16 Ocak 1974, Sayı 14770: 1) 25 Ocak’ta imzalanan koalisyon protokolünün ardından CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP) tarafından 41. Hükümet kurulmuştur (Cumhuriyet, 26 Ocak 1974: 1-7). Koalisyonun hazırlamış olduğu ve 15 Mayıs 1974’te kabul edilip 18 Mayıs’ta resmileşen Af Kanunu ile cezaevinde kalan sol

görüŖlü kitle cezalarından beraat etmişlerdir (TBMM, C. 3, D. 4, 75. Birleşim, 15 Mayıs 1974, 638-642. Resmi Gazete, 18 Mayıs 1974, Sayı 14890: 1-4. Arolat, 2018: 180).Komünizm propagandası suçunu kapsayan 141. ve 142. maddelerin aftan yararlanmaması isteyen MSP'nin ardından afta eşitlik sağlamak için CHP Anayasa Mahkemesine başvurmuş ve mahkeme Haziran ayında afta eşitlik kararı almıştır. 1974 yılına kadar durgunluk yaşanan öğrenci olayları Af Yasasından sonra tekrardan canlanmaya başlamıştır. Üniversitede gençler öğrenci derneklerine üye olup şiddet eylemlerine kaldığı yerden devam etmişlerdir. Sol gruba bağlı gençler kendi aralarında farklı fraksiyonlara ayrılırken sağ görüşlü ülkücü ve akıncı gruplarla çatışmalar yaşamışlardır (Aydemir, 2014a: 99-100). Böylelikle artık hareketler öğrenci hareketi olmaktan çıkıp, sağ-sol kavgası haline dönüşmüştür.

1974 yılının ilk olayı 5 Kasım günü devletleştirilen özel okulların bazı hükümlerini değiştirilmesini isteyen İstanbul'daki İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ile Galatasaray ve Beşiktaş Mimarlık ve Mühendislik Okullarındaki 25 bin öğrencinin boykot yapması ile başlamıştır. Olayları sırasında Türkiye'ye gelen ABD Dışışleri Bakanı Henry Kissinger öğrenciler arasındaki ideolojik kavganın tekrardan alevlenmesine sebep olmuştur. Bu ziyareti protesto etmek için ODTÜ'de düzenlenen boykot kısa sürede birçok üniversiteye sıçramış ve karşıt gruplar arasında çatışmalara sebep olmuştur. ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesi'nde çıkan çatışmada 28 öğrenci yaralanırken, İTÜ Maden Fakültesi'ndeki çatışma 6 öğrenci gözaltına alınmıştır (Aydemir, 2014a: 101).

1975 yılının ilk olayı ise 23 Ocak günü Vatan Mimarlık ve Mühendislik Okulu'nda meydana gelen karşıt görüşlü gençlerin çatışması esnasında Kerim Yaman isimli öğrencinin ölmesidir. 1975-1976 Eğitim Öğretim Yılı'nın başladığı 3 Kasım günü hem İstanbul hem de Ankara'da üniversite ve yüksekokullarda çatışmalar yaşanmış; Gazi Üniversitesi'nde Alpaslan Gümüş öldürülmüştür. Gümüş'ün öldürülmesi üzerine düzenlenen boykot sırasında çıkan çatışmada yaralananlar olmuştur. İTÜ'de gerçekleştirilen 5 Kasım günlü karşıt görüşlü öğrenci çatışmasında Yaşar Özcivlez, 21 Kasım günü İÜ'de çıkan çatışmada ise İsmail Tığlı öldürülmüştür. 1 Aralık 1975'te İstanbul Şişli Meydanı'nda sol görüşlü iki öğrenciye saldırı düzenlenmiş ve iki öğrenci hayatını yitirmiştir (Keskin, 2019b: 253). Yaşanılan öğrenci olayları ve ölümleri sonucunda Bülent Ecevit "Milliyetçi partilerin cephe girişimiyle olayların hızlanmış olduğu" iddiasıyla can güvenliği açısından üniversitelerin kapatılmasını önermiştir. Öte yandan 13 üniversite rektörü de Süleyman Demirel'e başvurarak can güvenliği için emniyet güçlerinin olaylara müdahalede bulunmasını istemişlerdir. (Ilıman ve Dönmez, 2015:

179). 1976 yılı itibariyle Ülkücü komandolar tarafından düzenlenen eylemler gündeme gelmeye başlamıştır. 3 Ocak'ta ODTÜ'de sınava giren otobüsleri sağcı öğrencilerin durdurması ile çatışma yaşanmış ve öğrencilerden bazıları yaralanmıştır. 5 Ocak'ta Kadıköy'deki Atatürk Eğitim Merkezi ve 6 Ocak'ta Ankara Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi (DDMA) komando olan öğrenciler tarafından işgal edilmiş; her iki öğrenim merkezinde de eğitime ara verilmiştir. 1976, şiddet olaylarının gündelik bir hal aldığı yıl olmuştur ve 1977 yılına girildiğinde ölümler ve olaylar artarak devam etmiştir. Bir türlü önlenemeyen şiddet ve eylemlerin de tesiriyle 5 Haziran 1977'de yapılan seçimler sonucunda kurulan II. Milliyetçi Cephe (AP-MSP-MHP) Hükümeti güvensizlik oyu alarak 31 Aralık 1977'de düşürülmüştür (Cumhuriyet, 05 Haziran 1977: 1-11. Cumhuriyet, 01 Ocak 1978: 1-9. Keskin, 2019b: 254,255).

Bu sürecin öncesine bakıldığında Başbakan Süleyman Demirel'in yaşanan öğrenci olayları için sert tedbirler alacağını belirttiği görülmektedir. Esasen 1977 yılına gelindiğinde öğrenci olaylarında herhangi bir durgunluk yoktur. ODTÜ'de Mütevelli Heyetinin 100'den fazla öğretim üyesinin sözleşmesini feshetmesi, öğrencileri yeni bir boykota sürüklemiştir. Üniversite yönetimini istifaya çağıran gençler, kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetinin de üniversiteleri rahat bırakmasını istemiştir (İlman ve Dönmez, 2015: 180). Ülkede bulunan siyasi problemler, iktisadi durum, anarşi ve terör olayları öğrenci hareketleri üzerinde etkisini artırmış ve üniversitelerde öğretim yapılamaz hale gelmiş, öğrenciler haricinde öğretim üyelerine de saldırılar yapılır olmuştur (Aydemir, 2014a: 111). Terör olayları haline gelen öğrenci hareketleri, artık bunlarla sınırlı da kalmıyor; emniyet müdürü, sendikacı, savcı, profesör, gazeteci gibi meslek gruplarına ait tanınmış kişiler de silahlı saldırılar ile öldürülüyorlardı. Öldürülen kimi kişiler ise sağ-sol kavgasında yer almayıp, aşırı düşünceler içine girmeyen kişilerdi (Akşin, 2019: 272).

1978 yılının ilk aylarında solcu öğrenciler Beyazıt'ta bulunan okullarına ülkücü gençlerin hâkim olmaları üzerine polis gözetiminde giriyorlardı. 16 Mart günü İstanbul Üniversitesi'nde öğrencilerin güvenliğini sağlamakla görevli polislerin sayılarının az olması ile önce üzerlerine bomba atılan öğrenciler sonradan otomatik silahların hedefi haline gelmiştir. Panik halinde kaçışan öğrencilerden 7'si ölürken, 40 öğrenci de yaralanmıştır (Öztürk, 2019:104). Sık sık çatışma yaşayan sağcı ve solcu öğrenciler kimi zaman polis veya jandarma karşısında da tartışsa herhangi bir müdahalede bulunulmuyordu. Hatta her iki görüşe de sahip öğrenciler gün içinde ve kalabalık ortamlarda bile diğer öğrencilerin yolunu kesip, öğrencileri yaralayabiliyorlardı (Bilici, 2013: 81). Kimi okullarda sağcı öğrenciler

solcuları, solcu öğrenciler ise sağcılar okullara sokmazken sürekli yaşanan çatışma durumlarından dolayı üniversiteler sık sık tatil olmaktadır (Bilici, 2013: 217).

1980 yılı itibariyle ise yaşanan terör olayları ile iki binden fazla insanın hayatını kaybetmesi, ülkedeki siyasi ve ekonomik bunalımlar, süresinin dolmasına rağmen bir türlü Fahri Korutürk'ün yerine Cumhurbaşkanı seçilememesi 1980 darbesinin ortamını hazırlamaktaydı. Anarşi olaylarının bitmesi amacıyla on dokuz ilde uygulanan sıkıyönetim sonrası olayların bitmemesi üzerine 12 Eylül 1980 tarihinde TRT'den Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Başkanı Org. Kenan Evren, bir numaralı bildiriye okuyarak, TSK'nın yönetime el koyduğunu bildirmiştir. Bildiriye göre "Atatürkçülük yerine irticayı ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yayın organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir." ("Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu", [12 Eylül 1980], Cumhuriyet, 1. Keskin, 2019: 258). Türkiye'nin pek çok yerinde yaşanan ve ülkenin güvenliğinin sıkıntıya düştüğü bu sürecin darbe ile sonuçlanması, siyasi güçsüzlüğün de işareti olarak görülmelidir. Öte yandan darbeden yıllar sonra ortaya atılan pek çok sava göre var olan sıkıyönetime karşı yaşanan eylemler engellenememiş değil, engellenmemiştir. Öztürk'ün de belirttiği üzere darbeye zemin hazırlamak amaçlı bu terör hareketliliğine engel olunmamıştır. Böylelikle 1974 yılında başlayan olaylarda 38 kişi hayatını kaybetmiştir. 1979 yılı itibariyle ise 1252 ölü ve 5400 yaralı vardır. Hatta 1980'in 12 Eylül'e kadarki döneminde, yani 8 ayda bu sayı 1900'ü geçmiştir (Öztürk, 2019:9). Gerçekleşen eylemlerde üniversite gençliği ön planda iken bu sürecin belirleyicileri arasında işçilerin hareketleri de önemli yer tutmaktadır.

2.3. İşçi ve Köylü Hareketleri

1968 yılında zirve noktasını yaşayan kitlesel hareketler, sadece öğrenciler ve gençler ile sınırlı kalmamış, kimi işçileri ve köylüleri de bu hareketliliğe dahil ederek grevlerin gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Dünyanın birçok ülkesinde bu hareketliliğin yaşanmasının yanı sıra Türkiye de bu olaylardan nasibini almıştır. Öyle ki çoğu fabrika grev yapmış, çoğu köylüler de mitingler düzenlemişlerdir. Fakat Dünya 68 olayları ile Türkiye 68 olaylarının birbirinden farklılıkları da vardır. Türkiye'de daha antiemperyalist yaşanan 68 olayları, Batı'da özgürlükçü istekler üzerine kuruludur. Bir diğer fark ise Batı'da 68, 1968-1970 yılları arasında yaşanırken, Türkiye'de 1971 Muhtırası ile kısa süreli durgunluk yaşamış

ve ardından etkisini devam ettirip 1975 sonrası olaylarının zeminine katkıda bulunmuştur. Dünyada yaşanan işçi ve köylü hareketleri öğrenci hareketleri ile paralel gitmiş ve sınırlı sayıda yaşanmıştır.

2.3.1. Dünya’da İşçi ve Köylü Hareketliliği

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bütün ülkelerdeki işçi sınıfları kendilerini yenilemek ve yeniden inşa etmek zorunda kalmışlardır. Başta Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin işçi sınıfı partileri ve sendikaları Faşizme ve Emperyalizme karşı yapmış oldukları direniş içinde Soğuk Savaş’ın da etkisiyle gerilemeye başlamışlardır (Çubukçu, 2018: 34).

2.3.1.1. Fransa’da İşçi Olayları

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan sendikalar ve işçilerin devletle olan mücadeleleri süratli bir şekilde sürmüş, Fransa’da Hristiyan sendikalar hariç bütün sendikalar 1968 olaylarında aktif rol oynamışlardır (Aydoğanoglu, 2011: 40). Fransa tarihinde işçilere yönelik gelişmeler 1848 yılında yapılan devrim sonunda başlamıştır. Hatta 1848 Devrimi temelde bir işçi devrimi olarak da adlandırılabilir (Özkiraz ve Talu, 2008: 114). 1967 yılına Fransa’da ücret artışı ve iş kazaları tazminat talepleri ile başlayan ve ilerleyen işçi hareketleri yeni talepler ile daha da yaygınlaşma göstermiştir. Fransa’nın büyük işçi sendikası olan Genel Emek Konfederasyonu (CGT) sağlanan % 4’lük bir ücret artışı ile grevlerini bitirme kararı almıştır. Fakat sanayi sektöründe çalışan bazı işçilerin grevleri devam etmiştir. 25 Şubat’ta işgal edilen Besançon’daki Rhodia Tekstil Fabrikasını aynı şirketin Lyon’daki şirketi izlemiştir. 1968 yılının Ocak ayında Cean şehrinde dört binden fazla genç grev yapmış ve şehir merkezine kitlesel yürüyüş düzenlemişlerdir. Şehir merkezinde polis ile çatışan işçiler ertesi gün ellerinde demir çubuklar ile aynı bölgeye gelip ikinci kez polis ile çatışma yaşamışlardır. Yaşanılan bu çatışmada 36 polis ve yüzden fazla işçi yaralanmıştır (Çubukçu,2018: 40-41). 1968 yılına girerken Fransa’da işçilerin ekonomik durumlarının yanı sıra yaşam şartları da pek iyi değildi. İşçiler hızlı büyümeden pay alamayınca, bir de tuvaletsiz, banyosuz evlerden barınıp izin haklarını da kullanamayınca yeni yıl grevler ve işgaller eşliğinde gelmiştir (Alikoç,2018: 117).

Mayıs 1968’e gelindiğinde ülkede öğrenci işgali ile patlak veren şiddet olayları kısa sürede işçilere de sirayet etmiş ve işçiler kendilerini olaylar içerisinde bulmuşlardır. 10 Mayıs tarihinde öğrencilerin yapmış oldukları yürüyüşe müdahale eden polis şiddeti üzerine işçiler protesto eylemi gerçekleştirmişlerdir. 13 Mayıs günü sendikaların da katılması ile işçiler 1 milyondan fazla kişinin katıldığı yürüyüş düzenlemişler, 14 Mayıs’tan itibaren de işçiler artık destek amaçlı değil, kitlesel olarak eylemlerini yapmışlardır (Öztürk E, 2018: 402). 14 Mayıs

günü gerçekleştirilen grev, 18 Mayıs tarihinde bir milyon işçiye, 22 Mayıs'a gelindiğinde dokuz milyon işçiye ulaşmıştır. Bir buçuk aydan fazla süren bu işçi grevi uzunluğu, dayanıklılığı ve fabrika işgali dalgası ile tarihin en büyük genel grevi olmuştur (Savran, 2009: 88-89). 25 Mayıs'ta işçi sayısının on milyonu aşması üzerine hükümet 27 Mayıs günü sendikalar ile masaya oturup anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma sonucu sendikalar bazı ekonomik kazanımlar elde etmiştir (Kaplan, 2019: 20).

Ancak Fransa'da yaşanan öğrenci ve işçi hareketleri sadece ekonomik koşullara bağlı değil, ayrıca hükümet ile de ilişkindi. Politik koşullara dönüşen grevlerde Hükümetin ve Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün istifa etmesi talepleri de bulunmaktaydı (Tufan, 2016: 44). Mayıs ayının ortalarına doğru yaşanan işçi grevlerine öğrenciler de destek vermiş; binlerce kişi yaralanmış ve yüzlercesi gözaltına alınmıştır. Olaylar sırasında Fransa sokaklarında parke taşları, sokak lambaları dahil kurulan barikatlar manzarası gözlenirken, polis yedi sekiz süren çatışmalarda gaz kullanmıştır (Alikoç, 2018: 118). Fransa işçisinin karşısında bulunan De Gaulle ise işçilerin isteklerini yerine getirmiş, işçiler %3 ücret artışı talep ediyorlarsa, De Gaulle %6 vermiştir. Böylelikle kısa sürede genel grevler ve işgaller sona ermiştir (Er ve Özer, 2018: 99).

2.3.1.2. Diğer Ülkelerde İşçi Olayları

Dünyada yaşanan öğrenci ve işçi hareketleri İtalya'da 1969 yılı itibariyle görülmüştür. İtalya'da 1969 yılı itibariyle yaşanan genç işçilerin sol hareket içerisinde aktif olmaları "Sıcak Sonbahar" adıyla bilinen mücadeleleri getirmiştir ve bu dönemde yaşanan grevlerle 1970'lerde İtalya'da devrimci eğilimde İtalyan sol hareketinin yaşanmasına sebep olmuştur (Savran, 2009: 90). 1969 yılında öğrenci hareketlerinin merkezi olan Fiat Mirafiori'de toplu görüşmelerde metal işçileri ve diğer sanayi işçilerinin toplu sözleşme görüşmeleri de vardı. Fakat burada yapılan grevler Torino kentindeki grevler ile uyum sağlıyordu. İtalya'da eylemler çok fazla yayıldığından dolayı yaz aylarında hapisanelerdeki mahkumlar da ayaklanmıştı. 12 milyon işçinin Kasım ayında yapmış olduğu genel grev İtalya'da Hristiyan Demokrat Giovanni Leone Hükümetinin istifasını gerçekleştirmiştir (Alikoç, 2018: 121). İtalya'nın yanı sıra 1969 yılında Arjantin'de de işçi olayları yaşanmıştır. 1969 yılının Mayıs ayında Cordobazo ve Rosariazo adlı olaylar, Cardoba ve Rosario şehirlerinde işçilerin ve gençlerin beraber yapmış oldukları eylemleri temsil eder niteliktedir (Savran, 2009: 91).

İngiltere'de 1838 yılına kadar sadece ekonomik taleplerle sınırlı kalan işçi hareketleri bu tarihten sonra siyasi hareketler olarak görünmeye başlanmıştır (Aydoğanoglu, 2011: 28).

Fakat 1964-1970 yılları arasında İngiltere’de İşçi Partisi iktidarında işçiler ile çatışmalar yaşanmaktaydı. 1968 Mayıs ayında İngiltere’de yaşanan en önemli işçi hareketi Ford Fabrikasının kadın işçilerinin yapmış olduğu eylemdir. Fabrikada otomobil koltuğu diken kadınlar, yarı vasıflı işçi olarak tanımlanmaktaydı. Yarı vasıflı erkek çalışanlardan farklı ücret alan kadın işçiler bu duruma isyan ederek dört haftalık grev yapmışlardır. Kadın işçilerin yapmış oldukları grev sonrası hükümet müdahale ederek eşit ücret yasasını getirmek zorunda kalmıştır (Er ve Özer, 2018: 86-87). 1969 yılında Londra’da yapılan bir günlük grev sonrası iktidar çıkarmış olduğu yasayı geri çekmek zorunda kalmıştır. İngiltere’de 1970 yılında posta işçilerinin yedi haftalık grevi, 1971’de İskoçya’da tersanelerin kapatılmasına karşı yapılan grev ve 1972 yılında liman işçilerinin yapmış oldukları grev sonrası hükümet artık çok geçmeden işçiye teslim olmuştur (Er ve Özer, 2018: 89).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Almanya’nın iki kutba ayrılması sonucu işçi hareketleri de farklı yönde gelişim göstermiştir. Doğu Almanya’da Sovyetler Birliği etkisinde gelişen işçi hareketleri, Batı Almanya’da ABD etkisinde gelişmekteydi (Aydoğanoglu, 2011: 45-46). İspanya’da ise 1968 yılında bir önceki yıldaki işçi ve öğrenci eylemleri devam etmekteydi. 1967 yılında yaşanan iç savaşta otuz işçi liderinin tutuklanması yüzünden gerçekleştirilmeyen 1 Mayıs İşçi Bayramı 1968 yılında yapılmıştır. (Alikoç, 2018: 123). 1968 yılında Dünya’da yaşanan işçi olaylarında grev sayısı ve kaybolan iş günü bakımından ABD, greve katılan işçi sayısı bakımından Fransa, kaybolan iş günü oranı bakımından İtalya ilk sırayı almaktadır. ABD’de 1968 yılı içinde 4405 grev gerçekleşmiş, bu grevlere 1 milyon 960 bin işçi katılmıştır. İngiltere’de 1968 yılında 1937 grev, grevlere 543 bin işçi katılmıştır. Aynı yıl Fransa’da yapılan greve 3 milyon 341 bin işçi katılmış ve bu grevler 2 milyon 523 bin 48 işgücünün ziyan olmasına yol açmıştır (İşçi Postası, 15 Ağustos 1969: 1).

2.3.2. Türkiye’de İşçi ve Köylü Hareketliliği

Genel anlamıyla kaynaklarda üretken, emek sahibi anlamına gelen işçi kelimesi, bazı kaynaklarda ise tam tersi ifade ile işçinin üretim içinde olması gerekmediğini ve önemli unsurun ücretli emek koşulu olduğunu belirtmektedir (Fırat H., 2009: 38). Sanayi Devrimi’nin gelişmesi ile görülen işçi sınıfının³ doğuşu Osmanlı Devleti’nde 19.yy’ın ilk yarısında görülmeye başlanmıştır. 1870-1908 yılları Osmanlı işçi sınıfının uyanış devri olarak görülmekte, fakat herhangi bir eylem ve uyuşmazlığı olmadıkça Osmanlı vesikaları işçi hareketi ve örgütleri hakkında bilgilere yer vermemektedir. Osmanlı Devleti’nde işçi örgütleri

³ **İşçi Sınıfı:** emeğini belli bir ücret karşılığında satarak geçinen, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olamayan ve çoğunlukla da çalışma koşulları açısından sermayedar sınıfının insafına terkedilen ücretli insanlar topluluğu. Emeği ile, kol ve beden gücü ile ekmeğini kazanan sınıf (Demir ve Acar, 1992; 187).

20.yy'ın başına kadar işçilere yönelik yardımlaşma, hayırseverlik ve ticari amaçlar gütmüş, işçilerin çalışma şartlarını iyileştirmeye çalışmışlardır. Bu nedenle 1866 yılında kurulduğu bilinen Amelperver/Ameleperver Cemiyeti bir işçi örgütünden ziyade daha çok işçilere iş bulmak, yardım etmek, fakir ailelerin çocuklarına meslek öğretmek amacıyla Rum hayırseverleri tarafından kurulmuştur (Yücel Bodur, 2019: 205-206).

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk işçilere ordunun ve sarayın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 19.yy'da kurulan fabrikalarda rastlamak mümkündür. Bu dönemde henüz tam gelişmemiş işçi sınıfının eylemlerdeki yetersizliğinin bir sebebi de işçilerin farklı milletlerden bir araya gelmiş olmasıdır. İşçilerin arasında bir bütünlüğün yaşanmaması işçi eylemlerinin de pek fazla görünmemesine sebebiyet vermektedir (Çelik Şahin, 2010; 22). Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk işçi hareketi 1838-1839 yıllarında teknolojinin gelişmesi sebebiyle ülkeye gelen yeni makinelerin işlerinden edeceğini düşündükleri için işyeri ve işveren ait bütün makineleri kırma ve tahrip etme şeklinde yaşanmıştır (Yücel Bodur, 2019: 208). Osmanlı Devleti'nde işçi hareketlerinin grev niteliği kazanması ve kamuoyunda yer alması ancak 1870'li yıllardan sonra görülmüştür (Sencer,1969: 132). 1800'lü yıllarda yaşanan ve modern olarak görülen diğer işçi eylemleri ise kronolojik olarak şu şekildedir;

"1826'da Kal"a-yı Tis"a inşaat işçilerinin ücretlerinin artırılması amacıyla iş bırakma eylemi, 1830'larda dokuma işçilerinin grevi, 1861'de 6 aylık ödenmeyen ücretleri için Tersane-i Âmile işçilerinin grevi, 1862'de Elbisehane-i Askeri işçilerinin ödenmeyen ücretleri için beş ay süren grevi, 1863 Zonguldak kömür madenlerindeki işçilerin çalışma şartlarının düzeltilmesi için yaptıkları grev, Ocak 1872 İstanbul Hasköy tersanesi işçileri grevi, Şubat 1872 Beyoğlu Telgrafhanesi işçileri grevi, Mart 1872 Rumeli Demiryolu İstanbul Yarımburgaz-Ömerli inşaatı işçileri grevi, Temmuz 1872 Beykoz deri ve kundura fabrikası işçileri grevi, Ocak 1873'te 11 aydır ücret alamama gerekçesi ile İstanbul tersane çalışanları grevi, Haziran 1875 1200 işçinin katıldığı Tersane işçileri grevi, Ekim 1875 Müslüman inşaat işçileri, Sirkeci hamalları grevleri, ödenmeyen ücretleri için 1876'da Araba Şirketi işçileri, Haydarpaşa Demiryolu işçileri, Darphane işçileri ve Fişekhane işçileri grevi; Şubat 1876 İngiliz makinist ve işçilerin yerli işçilerden ayrı olarak gerçekleştirdikleri Hasköy Tersane işçileri grevi, Mart ve Mayıs 1876 Tersane işçileri grevi, Mart 1876 İzmir terzi işçileri grevi, Ağustos 1876 Feshane işçileri grevi, 1878 duvarcılar, terzi işçileri ve ayakkabıcıların ücretlerinde yüzde 70 zam istedikleri grevleri, 1879 Şubat kağıt paranın değeri azaldığı için kaime değil sikkeyle (mecidiye) ödeme isteyen pek çok işçi grubundan Şirket-i Hayriye vapur kaptanları ve işçileri grevi, Mart 1879 ücret zammı ve çalışma sürelerinin azaltılması talebiyle inşaat işçileri grevi, Temmuz 1879 Selanik muhasebe bürosu işçileri grevi, ve yine Temmuz 1879 Tersane işçileri grevi, 1879 Şam tekstil kalfaları grevi, 1879 Selanik Kavala tütün işçileri grevi; 1880 yılında 15 aydır ücret alamayan Tersane-i Âmile işçileri grevi, Haydarpaşa demiryolu işçileri, İdare-i Mahsusa işçileri grevi, Ekim 1882 Tatavla ayakkabı işçileri grevi, 1884 İdare-i Mahsusa işçileri grevi, Nisan 1885 Odunkapı bıçkı işçileri grevi, 1889 Beyoğlu mağazaları işçileri ve Tersane-i Âmile işçileri grevleri, 1890 Hasköy fırın işçileri, Foça tuz taşıma işçileri grevleri, 1891 İdare-i Mahsusa Gazapkapı işçileri grevi, Mayıs 1891 İstanbul harmanları tuğla işçileri grevi, Temmuz 1891 İskeçe tütün işçileri grevi, 1892 Tersane-i Âmile işçileri grevi, 1893 Nisan Cibali tütün işçileri grevi, 1893 Karaağaç tuğlalık çamurcu işçileri grevi ve Dedeagaç Limanı hamalları grevleri, 1895 Çubuklu mum fabrikası işçileri, Ereğli maden işçileri, Tersane-i Âmile işçileri, Tamirhane işçileri grevleri, 1896 Tersane-i Âmile işçileri, Kavala tütün işçileri grevleri, 1898 Tuz Memlehaları Kayıkçı işçileri grevi, 1900 Mekteb-i Tıbbiye inşaatı işçileri grevi, 1901 Baruthane işçileri grevi, 1902 İdare-i Mahsusa işçileri grevi, 1903 Paşabahçe Şişe Fabrikası işçileri grevi, 1903 ve 1904 Tersane-i Âmile işçileri grevleri, 1904 İskeçe tütün işçileri grevi, 1904 Manastır fırın işçileri grevi, 1904 Manastır ve Selanik ayakkabıcı işçileri grevleri, 1904 Cibali tütün işçileri grevi, 1904 Bitlis karakol inşaatı işçileri grevi,

1905 Balya Karaaydın maden işçileri grevleri 1905 Kavala grevine kadar yapılan grevlerdir” (Yücel Bodur, 2019: 208-209).

Osmanlı Devleti’nde bilinen başka bir işçi hareketi ise 1863 yılında yasal dayanağı olmayan Zonguldak kömür madenlerinde yapılan işçi grevidir (Duman ve Bayburt, 2018: 946). 1908 yılına kadar yapılan işçi eylemleri herhangi bir örgüt altında yapılmamış, II. Meşrutiyet’in ilanı ile sönmüş olan işçi eylemleri tekrardan alevlenme yaşamıştır (Çelik Şahin, 2010: 22). 1908 yılı itibariyle alevlenen işçi hareketleri grev dalgası ve ardından sokak hareketleri ile isteklerini duyurma yöntemlerine kapı açmıştır. 1908 yılında büyük işçi grevinde on binlerce işçinin grevler ve yürüyüşleri kamuoyunda büyük ses getirmiştir (Koçak H ve Çelik, 2016; 649-650). İstanbul’da yaşanan kimi işçi hareketleri ise sol etkisini göstermiş ve Emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesini vermişlerdir. Sol düşüncenin etkisi altına giren Almanya’da bulunan işçi ve öğrenciler Türkiye İşçi ve Köylü Partisi’ni kurmuş, İstanbul’da Türkiye İşçi Derneği’nin kurulmasına öncülük etmişlerdir (Malkoç, 2015: 31-32).

1919-1922 yılları arasında yarı siyasal yarı sendikal nitelikteki ilk resmi işçi örgütlerinin görülmesi dönem içerisinde işçi hareketlerinin yükselmesine sebebiyet vermiştir (Baydar, 1998: 5). 1924 yılının sonbaharına kadar işçilerin örgütlenme süresi hızlı bir şekilde gerçekleşmekteydi. Bunun üzerine sadece İstanbul’da 300’ü aşan cemiyet bulunmaktaydı. Fakat aralarında 123 tanesi gerekli işlemleri tamamlamış ve resmiyet kazanmıştı (Malkoç, 2015: 41). Dünya’da gelişmiş ülkelerde kurulmuş olan işçi cemiyeti veya sendikaları işçilerin hak ve menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuş ve kısa sürede toplum tarafından benimsenip siyasi partiler kurarak iktidar olma şansını bile kazanmışlardır. Fakat Türkiye’de kurulmuş olan işçi sendikaları siyasi kaygı ve ideolojik temeller üzerine kurulmasından dolayı toplum nezdinde geniş bir kitle sahip olamamış, bu nedenle Türkiye’de sendikalar ideolojik birer sivil toplum kuruluşları olarak algılanmışlardır (Taş, 2012: 62).

1925 Temmuz ayından 1933 yılının ilk aylarına kadar işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının belirli bir derece düzeltilmemesi bu dönem içerisinde işçilerin toplam 35 grev ve direniş gerçekleştirmelerine sebep olmuştur. Bu dönemde Erzurum, Samsun ve Adana’da ücretlerine zam istedikleri gerekçesiyle başlattıkları grev sonunda işçiler İstiklal Mahkemeleri’ne verilmişlerdir (Sülker, 1983: 1844). Cumhuriyet’in ilanı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ardından yaşanan Tek Parti yönetimi 1930’lu yıllarda parti içinde bulunan “İş Bürosu” ve “Cumhuriyet Halk Fırkası Esnaf ve İşçi Birlikleri Teşekkülleri Bürosu” kurulmasını istemiş ve bu kurumlar ile işçi sınıfı denetim altına alınmak istenmiştir (Duman

ve Bayburt, 2018: 948). Çalışma yaşamına ilişkin yasaların 1850 yılında düzenlendiği bilirse de ilk yasa 1909 tarihinde Tatil-i Eşgal Kanunu ile, grev hakkına ilişkin katı yasakların bulunduğu ilk iş yasası ise 1936 yılında çıkarılmıştır (Turgay, 2017; 253). 1936'da çıkarılan bu iş kanunu ile işçilerin aşırı sömürülmesi önlenmeye çalışılmış ve CHP Genel Sekreteri Recep Peker kanun hakkında “İş Konunu bir rejim kanunu olacaktır. Bu kanunla Türkiye'de iş hayatı, yeni rejimimizin istediği ahenk- ve çalışma yoluna girecektir... Yeni İş Kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkân verici hata yollarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla iş hayatında muvazene kurulacaktır” cümlelerini kurmuştur. Ne yazık ki bu kanun amaçlandığı gibi başarılı olamamıştır (Avcıoğlu, 1996: 470).

1925-1946 yılları arasında çıkarılmış olan İş Kanunu, Cemiyetler Kanunu ve Ceza Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmış ve bu değişiklikler ile işçilere sadece siyasal değil sendikal örgütlenmeler de yasaklanmıştı (Baydar, 1998: 8). Hatta 1946 yılında kurulmuş olan sendikalara işçilerin ilgi göstermesini Abidin Nesimi Fatinoğlu “İşçiler onu kooperatif zannetti de ondan hücum etti” sözleriyle yorumlamıştı (Er ve Özer, 2018: 75). 1950 seçimlerinden sonra iktidara geçen DP, ilk zamanlarda işçilere grev hakkını vermek üzere bir kanun hazırlanacağını dile getirmiş, fakat geniş kısıtlamalar taşıyan tasarı Meclis'e sunulmadan rafa kaldırılmıştır. 1952 yılında DP sözcüleri bu hakları vermenin kolay olmadığını savunurken sendikalardan gelen talepleri de sert baskılar ile bastırmaya çalışmışlardır (Özkiraz ve Talu, 2008: 122). Buna rağmen işçi sınıfındaki sayıların artışı DP döneminde hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir (Karpaz, 2009: 203).

1945-1960 yılları arasında işçi sınıfı grev ve toplu sözleşme hakkını elde etmek için mücadelesine devam etmiştir. 27 Mayıs 1960 tarihinde DP iktidarına yapılan darbenin ardından çıkarılan 61 Anayasası'nda grev hakkının yer alması işçilerin hızlı bir şekilde çeşitli kollarda grev hareketlerine girişmesine sebep olmuştur (Boran, 2016: 125). 61 Anayasası temel hak ve özgürlükleri güvence altına alırken, sendikacılığın önündeki bazı engelleri kaldırmış ve işçi haklarıyla ilgili fikirlerin serbestçe tartışıldığı, savunulduğu bir dönemin kapılarını açmıştır (Mahiroğulları, 2001: 168). Yeni anayasa 46. maddesiyle çalışanlara sendika hakkı, 47. maddesi ile de işçilere grev ve toplu sözleşme hakkını tanımış bulunuyordu (Schink ve Tonak, 2013: 511). Gelişen ve değişen Türkiye'de 1923 yılında hesaplanan işçi sayısı 35 bin iken, 1962 yılında hesaplanan işçi sayısı ise 1,5 milyona yükselmişti (Karpaz, 2009: 202). Esasen 61 Anayasası ile sosyal devlet ortaya koyma çabası, altmışlı yılları işçiler için altın yıllar haline getirmiştir. Öyle ki Sendikalar Kanunu (Resmi Gazete, 24 Temmuz 1963: 11462), Grev ve Lokavt Kanunları (Resmi Gazete, 24 Temmuz 1963: 11462), 1965'te

Sosyal Sigortalar Kurumu'nun kurulması, 1967'de İş Yasası'nda yeniliğe gidilmesi bu konudaki olumlu gelişmelerdir. 1970'te 737 sendikanın olduğu Türkiye'de yaklaşık 2 milyon sendikalinin varlığı memnuniyet vericidir (Tabak, 2019: 40-41). Öte yandan sendikal eylemler bu süreçte kendisini güvende hisseden işçilerin hareketliliği ile oldukça yoğun hissedilmektedir. Rakamsal olarak sunulacak olursa 1963-1973 arasında 109.323 işçinin katılım sağladığı 633 grev gerçekleştiği ve bu grevler sürecinde 3.218.002 iş günü kaybının yaşandığı görülecektir (Tabak, 2019: 63).

2.3.2.1. 12 Mart 1971 Muhtırası Öncesi İşçi Hareketleri

27 Mayıs 1960 Darbesi getirmiş olduğu özgürlükçü 61 Anayasası ile işçilere grev ve toplu sözleşme hakkını tanımaktaydı. Bu durum ise işçiler arasında grev hareketlerinin artışına sebep olmaktadır. İş Kanunu ve Milli Koruma Kanunu'nun kaldırılması da işçiler arasında görüşlerini daha rahatça ifade edebilme özgürlüğü tanımıştı (Fırat H., 2009: 38). Cumhuriyet tarihinde işçi hareketlerini 1960'lı yıllardan itibaren başlatma yönünde genel bir eğilim vardır. Kemalist eğilime göre 27 Mayıs'ın getirdiği ilerici anayasa ile işçilere hareket hakkı tanırken, Marksist eğilime göre bu dönem sol düşüncenin işçi hareketleriyle bir bütünlük sağlaması yükselişin sebeplerindedir (Koçak, 2018: 71). 46. Maddesi ile sendikalaşma, 47. Maddesi ile işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı tanıyan anayasada lokav⁴ anayasal bir düzenleme olarak yer almamış, metinde sadece işverenlerin hakkı olarak tanımlanmıştı (Koçak H ve Çelik, 2016: 652).

1961 yılının en büyük işçi hareketi yılın son ayında yaşanan Saraçhane Mitingi olmuştur. Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelen işçiler Taksim Anıtı'na çiçek koyduktan sonra Saraçhane Meydanı'nda toplanmışlardır. Önemli bir yere sahip olan bu büyük mitinge yaklaşık 250 bin işçi katılmıştır (Çiçek, 2018: 24). Yürüyüş yapan binlerce sendikalı işçiler ellerinde "Mebusa zam işçiye gam", "Sosyal adalet istiyoruz", "şartsız grev istiyoruz", "Lütuf değil hak istiyoruz", "Patronlar Cadillac'lı, işçiler yalın ayaklı", "Grevsiz sendika silahsız askere benzer", "Maaş 350, kira 150 halimiz belli", "Grevi suç sayan zihniyet suçludur", "Harpte en öndeyiz, hakta en arkadayız", "Göbeğimiz yok ki kemer sıkalım" sözlerin yazılı olduğu dövizler taşımışlardır. Dövizler arasında komüniste aramızda yer yok", "komünizme düşmanız" gibi çok sayıda antikomünist sloganın yazılı olduğu pankartlar da mevcuttu (Turgay, 2017: 257). 250 bin işçinin 31 Aralık 1961 günü gerçekleştirmiş olduğu Saraçhane Mitingi o kadar sakin ve hadisesiz geçmiştir ki İstanbul Valisi kürsüye çıkarak katılan işçilere

⁴ **Lokavt:** Belirli bir işyeri veya işkolundaki işçi ve işverenler arasında ücretler, sosyal haklar, çalışma koşulları vb. konularda yapılan pazarlıkların çıkmaza girmesi durumunda işverenin yasal gerekliliklerini yerine getirerek işyerini kapatıp işçileri topluca işten çıkarması (Demir ve Acar, 1992; 230).

teşekkür etmekten kendini alamamıştır (Yön, Saraçhane Mitingi, 3 Ocak 1962: 4. “Saraçhanebaşı Mitingine 100.000 İşçi İştirak Etti”, [1 Ocak 1962], Cumhuriyet, 1-5).

1962 yılının en önemli işçi hareketi ise 3 Mayıs 1962 yılında Ankara’da Türkiye Yapı-İş Federasyonu işçilerinin yapmış olduğu izinsiz yürüyüştür. Açların Yürüyüşü/İşsizlerin Yürüyüşü olarak adlandırılan yürüyüş, Fukara Tahir olarak anılan Tahir Öztürk’ün önderliğinde 5000 işçinin işsizliği, asgari ücretin saptanması ve çalışma koşullarını protesto amacıyla gerçekleştirilmiştir (Turgay, 2017: 258). Protesto yürüyüşünü gerçekleştiren işçiler Ulus Meydanı’ndan başlayarak TBMM’ye çıplak ayakla yürümüşlerdir. Meclis Başkanı’nın soruna çözüm bulacağını söylemesi yürüyüşü durdururken, bu eylemde etkisi olduğu söylenen Belçikalı bir sendikacı sınır dışı edilmiş ve bazı sendikacılar da tutuklanmıştır (Sülker, 1983: 1845). CHP’nin ağırlıklı olarak hakim olduğu koalisyon hükümeti sırasında işçiler ile iyi geçinme politikası güdülmüştür. Fakat Devlet Demiryolları (DDY) işçilerinin grevinin önce bir ay, ardından da iki ay kadar daha Bakanlar Kurulu’nca ertelenmesi iktidarın işçiler ile arasındaki iyi niyetli ilişkilere gölge düşürmüştür (Sülker, 1998: 87).

1963 yılının ilk ayında ise İstanbul’da bir eylem yapılmış, İstanbul İstinye’de Maden-iş Sendikasına bağlı Kavel Fabrikası’nda 28 Ocak 1963 günü 220 işçi makinelerini durdurarak fiili bir grev başlatmıştır. 1936 yılında çıkarılan İş Kanunu’nun yasaklamış olduğu grev uygulamasının ilk örneği olan bu olay beraberinde tartışmalara ve çatışmalara yol açmıştır (Arolat, 2018: 27). Kanadalı sendikacı Mister Lewinson, Kavel grevinde bulunmuş ve başarıyla sona eren grevi bütün dünyanın hayranlıkla karşıladığını söylemiştir (Sosyal Adalet, 1963: 4). Saraçhane Mitingi sonrasında yeni yıla girilmesinin ardından, 3 Mayıs 1962 Açların Yürüyüşü ve 28 Ocak 1963 Kavel Grevi 1961-1963 yılları arasında en dikkat çeken hareketlerden bazılarıydı. 1961-1963 yılları arasında Türkiye’de 10 grev, 6 oturma eylemi, 7 sakal grevi, 12 sessiz yürüyüş, 5 miting ve gösteri gerçekleştirilmişti (Duman ve Bayburt, 2018: 945, 951). 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile sendikacılığın önündeki engeller kaldırılmış ve işçi hakları anayasal olarak tanınmıştır (Fırat H, 2009: 38). İşçilerin grev hakkını kazanmalarından sonra ilk grev Bursa Belediyesi otobüs şoförlerinden gelmiştir. Grev, 7 Kasım 1963 günü başlamış ve tam 20 gün sonra 27 Kasım günü işçilerin istedikleri hakları elde etmeleriyle sonuçlanmıştır. Otobüs seferlerinin durdurulduğu bu sürecin ardından Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası ile Bursa’nın yeni belediye başkanı ve encümen üyeleri arasında yapılan görüşmelerle işçilerin yevmiyelerine, yeni bütçe yılından başlayarak ikişer lira zam yapılmış, sosyal yardımlar da onaylanmıştır (Cumhuriyet, 28 Kasım 1963: 1. Duman ve Bayburt, 2018:

951). 1963 yılında yürürlüğe giren kanunlar ile o yıl 8, ertesini yıl 83, 1965'te 33 grev hareketi olmuştur. Toplam 124 greve 10.997 işçi katılmış, grevler toplam 3710 gün sürmüştür (Sülker, 1998: 94). Eylül 1963 verilerine göre ise Türkiye'de 611 sendika kurulmuş, bunlardan 101 sendika İstanbul, 76 sendika İzmir, Adana, Ankara, Eskişehir ve Zonguldak bölgesinde faaliyet göstermiştir (Baydar, 1998: 9).

1964 yılının en dikkat çeken grevi ise MESS Grevi'dir. 1963 yılında görüşmelere başlanmış, 1964 yılında MESS Grevi olarak adlandırılan grevler ile sonlandırılmıştır. Grevler 11 Haziran 1964'te Adapazarı Ziraat Donatım Kurumu, 31 Temmuz Ayvansaray Cıvata Fabrikası, 10 Ağustos Arçelik Fabrikası ve Neşet Dever Madeni Eşya Fabrikasında, 11 Ağustos Sungurlar Kazan Fabrikasında, 17 Ağustos Emayetaş Madeni Eşya Sac ve Emaye Fabrikasında ve 24 Ağustos Altınbaş Çivi Fabrikasında başlamıştır (Taştan, 2016: 681). İşçi eylemlerinin arttığı bu dönemde kimi eylemler de hükümet tarafından milli güvenliği bozduğu gerekçesi ile ertelenmiştir. Mersin'de bulunan Anadolu Tasfiyesi Anonim Şirketi (ATAŞ) Rafinerisi'nde Anadolu Rafineri İşçileri Sendikası'nca yapılmasına karar verilen ve başlamış olan grev Ocak 1964 yılında ilk önce 30 gün geciktirilmiş, ardından bir yıl sonra Haziran 1965 yılında 60 gün olmak üzere Bakanlar Kurulu'nca ertelenmiştir (BCA, 09.01.1964: 30.18.1.2/175.1.20. BCA, 12.06.1965: 30.18.1.2/186.32.13).

Çorum Belediye Başkanı Kemal Demirer'in belediye meclisinden çıkartmış olduğu karara göre Sosyal Sigortalar Kurumu'na (SSK) bağlı olup 300-350 lira ücretle çalışan temizlik, park ve bahçe işçilerini Emekli Sandığı kadrolarına 250 lira ücret ile devretmek istemesi üzerine belediye işçileri bu duruma tepki göstermiştir. Tepki gösteren 27 kişinin işine son verilmiş, cadde ve sokakların temizlik işlerinde çalışmayacaklarına dair rapor alan 10 kişinin de işine son verilmiştir. Yasalara aykırı biçimde işçilerin işine son verilmesini protesto eden işçiler Genel-İş Sendikası Başkanı Abdullah Baştürk'ün önderliğinde yürüyüş düzenlemişlerdir. 27 Temmuz 1966 günü Çorum'dan hareket eden 54 işçi, 27 gün protesto amaçlı sakallarını kesmemiş ve çıplak ayak ile Ankara'ya yürümüşlerdir. Basın aracılığıyla Genel-İş Sendikası başkanı aydınlara da çağrı da bulunmuştur (Duman ve Bayburt, 2018: 953). Ellerinde süpürge ve faraş bulunduran işçiler 716 km yürümüşlerdi (Çetinkaya, 2010: 25). 1964-1965 yıllarında görülen Bakanlar Kurulu'nca ertelenen grevler 1966 yılında da görülmüştür. Şubat 1966 yılında İzmir Çiğli Hava Üssü ile İzmir Motorlu Araçlar Bakım Servisleri işyerlerinde Türkiye Milli Savunma Uluslararası ve Askeri İşyerleri İşçi Sendikası (TUNATOS) tarafından yapılan grev 60 gün (BCA, 2.2.1966: 30.18.1.2/192.7.5), Aralık 1966 yılında DDY İşletmesinin Haydarpaşa Liman, Haydarpaşa, Gar, İstanbul Teslim Alma ve

Yollama, İstanbul Mağaza Müdürlüğü ile Derince, Mersin, İskenderun ve Samsun Limanları işyerlerinde, Türkiye Liman ve Kara Tahmil- Tahliye İşçileri Sendikası (LİKAT-İŞ) tarafından uygulanmasına karar verilen grev 30 gün (BCA, 17.12.1966: 30.18.1.2/201.85.12) geciktirilmesi kararlaştırılmıştır.

1967 yılında Türk-İş'ten ayrılan sendikacıların kurmuş olduğu Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) sendikal hareketin başlamasına ve sendikalar arası rekabetin yaşanmasına sebep olmuştur. Çalışma Bakanlığı'nın verilerine göre 1966 yılında 374.000 olan sendikalı üye sayısı, 1967 yılında 835.000'e yükselmiştir (Mahiroğulları, 2001: 169). 1967 yılının en üzücü işçi olayı ise Amasya Suluova'daki Yeni Çeltik Maden Ocağı'nda yürütülen 23 günlük grevdir. Maden Ocağında güvenlik şartlarının yeterli olmamasından dolayı grev yaşanmıştır ve bu madende göçük altında vefat eden işçiler yıllar sonra Grup Yorum'un "Madenciye Ağıt" türküsüne konu edilmiştir (Arolat, 2018: 171-172). Bu dönemde işçilerin yaptıkları kimi grevler polis ile çatışmaların yaşandığı manzaralara sebep olurken kimi grevler de işçilerin eğlenceli hallerine sebep oluyordu. Petrol-İş'in Batman'da yapmış olduğu grevde polis ile işçiler arasında çatışmalar yaşanmış ve yirmiden fazla işçi copla, altı polis ve dört jandarma taş ve sopalarla yaralanmıştır. Timsah Lastik Fabrikası işçileri ise yaptıkları grev sırasında fabrika yanına çadır ve soba kurmuş, pikap eşliğinde gülüp oynamışlardır (Cumhuriyet, 09 Şubat 1967: 1. Akşam, 09 Şubat 1967: 1. Akşam, 26 Haziran 1967: 1). Öte yandan oldukça uzun süren Rami'deki Timsah Lastik Fabrikası grevinin dokuzuncu ayında İstanbul Valisi Vefa Poyraz'dan aracılık ederek ücretlerinin iyileştirilmesi ve tam olarak ödenmesini sağlaması istenmiştir. (Cumhuriyet, 10 Ekim 1967: 7). İşçilerin sesi bazen valiler aracılığıyla bazen de sanatkarlar tarafından duyurulmaya çalışılmıştır. Örneğin Mithatpaşa Caddesi'nde bulunan TUSLOG (The United States Logistics Group/Birleşik Devletler Lojistik Grubu) karargahında yaşanan grev sırasında Amerikan Albay Temtest ile Türk işçi arasında çıkan tartışma sonucu halk şairi Aşık İhsani "Yeter be" isimli şu şiiri okumuştur:

"Yeter be hey arkadaşlar yeter

Be

Yeter bunca çektiğimiz yeter be

Zalimlerin kahpe zulmü önünde

Boynumuzu büktüğümüz yeter

Be

İçimiz dert dolu gizle ha gizle

Yiğitlikten söz ederiz ne yüzle

*Patronların fırlattığı bir sözle
İşten güçten çıktığımız yeter be
Düzelttik diyorlar haniya niye
Kim ne yaptı bizden yana tek
Şeyi
Her olur olmayan haramzadeyi
Temize diktiğimiz yeter be
Başlarına yıkılası kürede
Hak adalet kanunumuz nerede
Zonguldak'ta, Beyazıt'ta, Kore'de
Toprağa can döktüğümüz yeter
Be
Hükümet gemiyi yaturmuş sağa
İşçi meclisini doldurmuş ağa
Gavurun konduğu bizim toprağa
Uzaklardan baktığımız yeter be” (Akşam, 29 Eylül 1967: 1).*

1967 yılı işçi hareketlerinde bir ilk daha meydana gelmiş ve işçi, işveren, esnaf ve sanatkâr bir araya gelip protesto mitingi düzenlemişlerdir. Saat 9.30 sularında başlayan mitingde işçi, işveren, esnaf ve sanatkârlar bir araya gelerek Saraçhane Meydanı'nda yürüyüşe başlamışlardır (İşçi Postası, 1 Haziran 1967: 1). 1967 yılının bir diğer grev hareketi ise fırıncılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ekmek-İş Sendikası'na bağlı 51 fırında bir anda grev kararı alınması üzerine işverenlerin harekete geçmesine sendika sözcüsü Halil Eryılmaz “Grev kararı işverenleri harekete geçirmiştir. Şimdiye kadar isteklerimize kulak asmayan fırın sahipleri bugün saat 14'te bizimle toplantı istemekte ve sözleşmede yer alan hakları işçilere tanıyacıklarını bildirmektedir. Şayet anlaşmaya varamazsak grevi uygulayacağız” sözleri ile karşılık vermiştir (Her Gün, 04 Eylül 1967: 1). Bu süreçte Toplu Sözleşme ve Grev Kanunu Tadil Tasarısı da tartışılmaktaydı ki bu tasarının işçi eylemlerini önlemeye yönelik olduğunu belirten Türk-İş, konuyla ilgili olarak Milli Sendika ve Federasyon Başkanları ile de görüşmelerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 04 Eylül 1967: 1-7). 1967'deki hareketlilik, 1968'de de devam etmiştir.

1968 yılı, öğrenci ve gençlik hareketlerinin tüm Dünya'da ve Türkiye'de patlama yaptığı bir yıl olarak tarihe mal olmuştur. Öğrenci ve gençlik hareketlerinin hızlı bir şekilde yayılması, Türkiye'de işçi hareketlerini de etkilemiş ve gençlik ile işçiler arasında bir bağ kurulmasını sağlamıştır. 7 Aralık günü İstanbul Üniversitesi amfisinde 2500'e yakın işçinin katıldığı ve ilk defa işçilerin konuştuğu bir gençlik forumunun düzenlenmesi buna örnektir (Feyizoğlu, 2018: 263). 1968 yılının Temmuz ayında Derby Lastik Fabrikası'nda Lastik-İş

Sendikası'na bağlı işçilerin işgali, işverenin sarı sendika olarak adlandırılan Kauçuk-İş Sendikası ile toplu sözleşme yapmak istemesi üzerine gerçekleşmiştir. Lastik-İş'e bağlı işçiler, saat 7.30 sularındaki vardiyadan sonra fabrikadan ayrılmayıp 1700 kişilik Kauçuk-İş Sendikasına bağlı işçileri içeri almamışlardır. Güven Partisi Genel Başkan Yardımcısı Emin Paksüt, Derby Fabrikasında yaşanan olayın sol görüşlü kişiler tarafından kışkırtılması sonucu yaşandığını dile getirmiştir (Çetinkaya, 2010: 67). 1961 Anayasasının 46. ve 47. maddeleri gereği grev yapan işçiler fabrikayı işgal etmiş, işgal sonrası toplu sözleşme imzasının başarılı bir şekilde gerçekleşmesini elde etmişlerdir (Lüküslü, 2015: 66).

1968 yılının Şubat ayında Ereğli Demir ve Çelik (Erdemir) Fabrikaları'nda Metal-İş ile işçiler karşı karşıya gelmiştir. Bunun sebebi toplu sözleşme metnine dayanarak Metal-İş'in yüksek derecedeki işçilere ücretlerini ödememesi idi. Kongre toplamak isteyen işçiler, Metal-İş'in feshedilip yerine T. Maden-İş'e katılmayı düşünmekteydi. İşçiler aralarında yedi kişilik kurdukları kongre komitesi ile önce 11 Ocak günü kaymakamlığa dilekçe yazmışlar, cevap alamadıkları için 15 Ocak günü ikinci dilekçeyi göndermişlerdir. Neticede 11 Şubat günü yapılacak olan kongreye giremeyen işçilerin, Metal-İş'ten T. Metal-İş'e katılma çabaları başarısız olmuştur (Şafak, 2019: 48-49). 1968'deki bir diğer işçi hareketliliği nisan ayında yaşanmış ve Türkiye'de ilk defa bu yıl bir hamam grevi gerçekleşmiş, Oleyis Sendikası'na bağlı Afyon hamamlarında çalışan işçiler toplu sözleşmeleri sonuca varmadığı için greve başlamışlardır (Ankara Ekspres, 23 Nisan 1968: 1). 1 Haziran 1968 günü ise İzmir'de yapılan temizlik işçilerinin grevi sırasında çöplerin toplanmaması üzerine bazı sentler kokmuş, Petkim-İş Sendikası Yarımca İpraş Rafinerisi'ndeki işçiler de haklarını alana kadar yemek boykotu yapmışlardır (İşçi Postası, 1 Haziran 1968: 1, Türk Solu, 25 Haziran 1968: 3).

1969 yılının ilk işçi eylemi 10 Ocak günü Kartal'da bulunan Singer Fabrikası'nda gerçekleştirilmiştir. 11 Ocak günü polis, sis ve gaz bombaları ile fabrikaya müdahale etmiş; beş saat süren direnişin ardından 17 kişi yaralanmış, 118 işçi de gözaltına alınmıştır (Eren, 2012: 172). Singer Fabrikası'nda yapılan grev hakkında Meclis'te konuşan TİP İstanbul Milletvekili Sadun Aren, işçilerin çalışma şartlarının zor olduğunu hatta esir kampıyla bir tutulduğunu belirtmiştir. Çalışma şartlarının yanı sıra izinlerinin de sıkıntılı olduğunu söyleyen Aren, işçilerin hasta oldukları vakit izin almalarının sıkıntılı olduğunu hatta işçilerin doktora gönderilmelerinde çekingenlik yaşandığını belirtmektedir. Aren, bu şartlar altında çalışmakta olan işçileri greve iten sebeplerinde gene bu şartlar olduğunu ısrarla belirtmektedir (MMTD, C.31, D.2, 31. Birleşim, 17 Ocak 1969: 93).

1969 Ocak ayında yapılan bir diğer grev ise Sümerbank bünyesinde gerçekleşmiştir. Kitlesel bir eylem olan grevde Teksif Sendikası 25 işyerinde 31 bin işçiyi kapsayan grev kararı almıştır. Ocak ayının son günlerinde başlayan grev Şubat ayının başında anlaşmaya varılmasıyla son bulmuştur (Eren, 2012: 172). 1969 yılında milli güvenliği bozduğu gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararı ile kimi grevler de son bulmaktaydı. Erdemir’de gerçekleştirilen grev milli güvenliğin açısından 30 gün süre ile Ağustos ayında, ardından Eylül ayında 60 gün süre ile tekrar ertelenmiştir (BCA, 13.8.1969: 30.18.1.2/238.54.15. BCA, 13.9.1969: 30.18.1.2/239.62.14).

1970 yılının en önemli ve en çok ses getiren işçi eylemi ise şüphesiz 15-16 Haziran olaylarıdır. AP Hükümeti’nin Sendikalar Yasası’nı değiştirmek ve işçiler arasında her geçen gün önem kazanan DİSK’i etkisizleştirmek adına yapmış olduğu girişim işçiler arasında hoş karşılanmamıştır. DİSK, bünyesinde bulunan tüm işçileri bu durumu protesto etmek için direnişe çağırması ve gösterilere katılan işçi sayısı 150 bine ulaşmıştır. İzmit ve İstanbul’dan Gebze-Tuzla-Kartal civarında yoğunlaşan fabrika işçileri şehir merkezine doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Protestoyu durdurmaya çalışan İstanbul Valiliği Haliç’te bulunan köprüleri kaldırmış ve her iki yakadaki işçilerin bir araya gelmesini engellemek istemiştir (Ulus, 2016: 266). Galata ve Unkapanı köprülerinin açılmasının ardından, şehir hatları vapurları iskelelere bağlanmıştır (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 202). İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Ankara, Bursa ve İzmir’de yapılan çeşitli gösterilere katılan işçiler arasında sadece DİSK’e bağlı değil Türk-İş’e bağlı işçiler de bulunmaktaydı (Şafak, 2019: 129). 16 Haziran günü Avrupa Yakasındaki Topçular, Rami, Davutpaşa, Gümüşsuyu, Osmaniye, Zeytinburnu gibi Topkapı sur dışındaki işçi semtlerindeki işçiler Millet Caddesi’nin Topkapı girişinde birleşmişlerdir (Çiçek, 2018: 237-238). Askeri uçaklarla havadan takip edilen bu eylemde zırhlı birliklerin barikatları da işçiler tarafından aşılıp; polis-asker-işçi çatışmaları yaşanmıştır. İki Emniyet’e ait olmak üzere beş araç hasar görmüş; 50’si ağır 100 kişi yaralanmış, üç işçi ise hayatını kaybetmiştir. Aynı süreçte Ankara’da DİSK ve öğrencilerin yönlendirmesi ile Büyük Sanayi Çarşısı işçileri eyleme başlamış, aralarında kadınların da olduğu 19 işçi ve 51 öğrenci gözaltına alınmıştır. Yine Sakarya’da da 14 bin pancar işçisi, pancara zam yapılmamasını protesto etmiştir (Cumhuriyet, 17 Haziran 1970: 1-7).

15-16 Haziran işçi eyleminde 27 Mayıs öncesi ve sonrası sıkça tekrarlanan “ordu- gençlik el ele” sloganı, işçilerin İzmit’e girdiklerinde ordu adına tezahüratta bulunmaları ile yeni bir slogana dönmüştü: “ordu-işçi el ele”. (Koçak, 2017: 162). Önceki süreçte işçilerin pek çok sorununa destek veren TİP, “ordu-işçi el ele” sloganını pek yerinde bulmamış ve

Haziran olaylarında etkisiz hale gelmiştir (Demirtürk, 2015: 165). Öğrencilerin aktif olarak görev aldığı FKF ise, 15-16 Haziran olaylarında DİSK'e bağlı sendikalarda görev almıştır. Olaylar sırasında işçiler ile beraber eyleme katılan kimi öğrenciler işçilerle birlikte yargılamalara da çıkarılmıştır (Öztürk E, 2018: 407). Hükümet, 15-16 Haziran olaylarında derin bir korku ve endişe hissetmiştir. İşçi sınıfının örgütlü ve güçlü bir şekilde böylece sokağa inmesi Başbakan Süleyman Demirel tarafından bir ihtilal provası olarak değerlendirilmiştir (Tarım, 2013: 92). Bu yüzden olaylar sonucunda İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu süreç toplamda üç ay sürmüştür (Koçak, 2017: 211).

Hükümetin ayaklanma olarak değerlendirdiği olayları, İsmet İnönü "işçinin hiç haklı tarafı yok mudur?" şeklinde yorumlarken DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, Genel Sekreter Kemal Sülker ve yöneticilerden Şevki Akşit gözaltına alınmışlardır. Birinci Ordu ve Sıkıyönetim Komutanı Org. Kemal Atalay'ın yayınladığı bildiri ile gösteri yürüyüşleri, açık veya kapalı yerlerdeki toplantılar, cemiyet ve sendika toplantıları yasaklanmıştır. Ayrıca İstanbul ve İzmit'te sokağa çıkma yasağı başlamış, İstanbul'da Sıkıyönetim Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmiştir (Cumhuriyet, 18 Haziran 1970: 1-7). TBMM'ye taşınmış olan 15-16 Haziran olayları sonrası sıkıyönetim kararı ile ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel ve İçişleri Bakanı Haldun Mentешеoğlu hakkında TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar gensoru önergesi vermiş ve kamuoyunu yanıltacak beyanlarda bulduklarını dile getirmiştir. Meclis kürsüsünde konuşan Aybar, 15-16 Haziran olaylarının bir ayaklanma teşkil etmediğini, bu durumun dünyanın önemli gazetelerinden Le Monde'da da beyan edildiğini söylemiştir. Aybar bu olayın bir ayaklanma olmadığını ileri sürmüş ve sıkıyönetim kararının Anayasaya aykırı olduğunu altını çizmiştir (MMTD, C.6, D.3, 108. Birleşim, 22 Haziran 1970; 602). Türkiye'de gerek kitlesel ve büyük boyutlu olmasından dolayı gerekse 68 Kuşağı olarak adlandırılan sol görüşlü öğrenci/gençlerin eylemlerinin silahlı eylemlere evrilmesinde 15-16 Haziran Olaylarının yeri önemlidir. Kendisi ile görüşüp röportaj yapma fırsatı bulduğumuz 68 Kuşağı gençlik liderlerinden Mustafa Zülkadiroğlu 15-16 Haziran olaylarını şu şekilde değerlendirmiştir:

"Türkiye'de tartışılmayan bir şey vardır: 15-16 Haziran olaylarının ulusal ve yurtdışı etkileri ne olmuştur? Haziran olayları sendika haklarının budanmasına yönelik bir hareket ve bunun karşısında işçilerin sokağa dökülmesidir. Önemli siyasi olay olmasına rağmen sadece bu olay ile değerlendirince 71 ve sonraki süreci anlamak imkansızdır. O büyük işçi hareketi çok ciddi herkesi etkiledi. Sağı etkiledi. Daha sert tavır aldılar. Daha sert tavır aldılar ve 73'ten sonraki saldırgan örgütlenmelerin tohumlarının atıldığı dönem oldu. Ordu içinde sağ sol cuntaların daha etkin olmasını sağlayan olaydır 15-16 Haziran. Ayrıca uluslararası düzeyde çok ciddi etkisi oldu Haziran olaylarının. Çok ciddi anti-Amerikan etkisi ile CIA başta olmak üzere Türkiye'deki solu ezme planlarını getirdi. 15-16 Haziran'dan sonra özellikle Marmara Bölgesinde sürekli fabrika işgalleri olmaya başladı. Bu işgaller ile farklı komünal gidiş vardı. Böyle kitle hareketleri Bass Hareketi ile paralellik gösteren Doğan Avcıoğlu ve ordu hareketi iktidar devirme girişimine girer ve bunun sonucu olan Türkiye'de 9 Mart gerçekleşemedi. Bu hareket karşısında Türkiye TSK, NATO tarafından bölünmüş iki orduya devredildi. Ve

bu bölünmede Yalta Anlaşması'nın bitişi demektir. Çünkü Sovyetler Birliği böyle bir bölünmede tarafsız kalamazdı ve sonunda bir dünya savaşı daha çıkardı. Sonradan Belçika'daki Browling Fabrikası CIA'nın kontrolü altındaki fabrikadan NATO Fabrikasından çıkan silahlar Sofya'ya gelmiştir ve KGB'nin bilgisinin dışında sınırdan geçmiştir. Silahların yarısı Pol-Bir ve Pol-Der, geri yarısı sağcılar ve solculara verilmiş ve millet birbirini öldürmeye başlamıştır ve 12 Eylül Darbesine giden süreç olmuştur. Türkiye'de sol düzeni silinmiştir. 15-16 Haziran etkileri buraya kadar gelmiştir. O yüzden 68 Hareketinin Haziran olaylarında bittiği ve başka bir sürecin başladığı benim tarafımdan belirlenmiş ve önemli doğru bir belirleme olduğunu düşünüyorum.” (Mustafa Zülkadiroğlu ile görüşme, 03.03.2020, İstanbul).

15-16 Haziran Olaylarının akabinde 1970 yılında yeni bir sendika daha kurulmuştur. Milliyetçi İşçiler Sendikası Konfederasyonu (MİSK) adını alan bu sendika, Haziran olaylarından sonra MİLLİ-İŞ MİSK Konfederasyonu ismi ile İstanbul'da resmen kurulmuştur. 1975 yılından sonra adı sıkça duyulan konfederasyonun, 12 Eylül 1980 sonrası MGK'nin 7 numaralı bildirisi ile faaliyetleri durdurulmuştur (Koç, 1983; 219). 1970, 15-16 Haziran işçi olayları haricinde başka işçi eylemlerinin de yaşandığı bir yıl olmuştur. 23 Ağustos 1970 günü İzmir Aliğa Rafinerisi'nde yaşanan grevde Yapı İşçileri Sendikaları Federasyonu Genel Başkanı Necmettin Giritlioğlu, 18 Ekim 1970 günü ise İzmir'de işten çıkarmalar adına yapılan protesto mitinginde İstanbul Gislaved Lastik Fabrikası işçilerinden DİSK üyesi Hüseyin Çapkın vurularak hayatlarını kaybetmişlerdir (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1970: 1-7. Akşam, 23 Ağustos 1970: 1, Alikoç, 2018: 147). Ölmeden önce arkadaşı Muzaffer İlgen'e yazmış olduğu mektupta işçilerin eylemlerindeki amacını Necmettin Giritlioğlu şöyle ifade etmiştir:

“Bak arkadaşım, Türkiye'nin her yanında verilen kavga (işçilerin) demokratik haklarını elde edebilme kavgasıdır. Bazı hızlı devrimciler bunun sosyalist devrim olduğunu söylerler. Yanlış yalan... Bir devrim söz konusu ise, bu demokratik devrimdir, üstelik çoğu yerde işçiler bunun bilincinde olmadan bu kavgayı yaparlar. Devrimcinin görevi subjektif şartları hazırlayıp, kavganın bilinçle yapılmasını sağlamaktır. Bizim burada, yabancı sermaye olduğu için bu kavgaya bir de anti-emperyalist hava vermek zorundayız. Yani kavga anti-emperyalist olduğu için bir de milli nitelik kazanıyor.” (Şafak, 2019: 174-175).

1963-1971 yılları arasında grevlerin iş kollarına dağılımı göz önüne alındığında en az katılım % 65 ile petrol, en yüksek katılım %100 ile güzel sanatlar iş kolunda gerçekleştirildiği görülmektedir. Genel katılımın %85-91 olduğu dönem de grevlerin çoğunluğu %74,2 ile özel sektörde düzenlenmekteydi (Fırat H, 2009: 40). 1960-1971 yılları arasında işçileri ilgilendiren diğer konulardan biri de yurt dışına işçi olarak gitmekti. 1960 yılında Almanya'nın kısıtlı işçi sayısının bulunması ve Türkiye'den işçi talep etmesi ile başlayan süreç özellikle 1973-1974 yıllarında tahminen 1.300.000 işçi sayısına ulaşmıştı. Almanya haricinde işçiler çoğunlukla Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya, İsveç, İsviçre, Danimarka ve Birleşik Krallığa dağılmıştır (Barbaros ve Zurcher, 2013: 191). 1972 yılından sonra da yurt dışına işçi göçleri devam etmiş, hatta 1972-1973 yılları arasında Bakkal Necati Güven 500 bininci işçi olarak Almanya'ya törenlerle uğurlanmıştır (32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=0-liHNjFYa4&list=LL&index=4>, 2020). 1971'de yaşanan işçi eylemleri içerisinde Adel

Kalemcilik'te yaşanan işverenin Ağaç-İş Sendikası ile yaptığı toplu sözleşmeyi kabul etmeyen ve Kimya-İş Sendikası'na üye olan işçilerin arasındaki hareketlilik 1 Şubat'ta başlamış, 15 işçi gözaltına alınmış, dört kadın işçi de yaralanmıştır (Cumhuriyet, 03 Mart 1971: 5). Aynı süreçte Arçelik Fabrikası'nda 2400 işçi, Uniroyal'de 630 işçi, Süperlit Boru Fabrikası'nda 310 işçi, Eskişehir Entil Fabrikasında 120 işçi greve gitmiştir (Cumhuriyet, 03 Mart 1971: 5). Ayrıca Hayat, Ses, Resimli Roman, Doğan Kardeş, Hayat Tarih ve Ayna adlı dergilerin yayıncısı Hayat Yayınları A.Ş. çalışan fikir işçileri için lokavt kararı almış, buna binaen Türkiye Gazeteciler Sendikası da greve karar vermiştir (Cumhuriyet, 03 Mart 1971: 5).

2.3.2.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası İşçi Hareketleri

12 Mart 1971 tarihinde TSK'nın emir-komuta zinciri içerisinde dört kuvvet komutanının, AP Hükümetine vermiş olduğu muhtıra Türkiye'de yeni bir dönemin kapılarını açmaktaydı. Süleyman Demirel'in başbakan olduğu hükümet istifa etmiş, yerine Nihat Erim başkanlığında yeni partiler üstü bir hükümet kurulmuştu. Yeni kurulan hükümet ve yaşanan yeni dönem işçi hareketlerine de yansımış, gerçekleştirilmesi planlanan birçok grev, Bakanlar Kurulu'nca ertelenmiştir. Mart ayında DDY İşletmesi Genel Müdürlüğü'nün Ankara, Adana, Karabük, Haydarpaşa, DDY Kuzeybatı Bölgesi, Malatya, Çankırı, Erzurum, Eskişehir, Bilecik, Kayseri, Yerköy, Balıkesir, Adapazarı, Afyon, Nazilli, İskenderun, İzmir, Konya, Sivas ve Samsun Demiryollarında kararlaştırdığı grev 29 gün (BCA, 2.5.1971: 30.18.1.2/ 265.28.12), Kasım ayında Sümerbank Konya Krom Magnezit Tuğla Sanayi Müessesesi işyerlerinde, Türkiye Çimento, Seramik ve Toprak Sanayii İşçileri Sendikasının aldığı grev kararı ise memleket sağlığı ve milli güvenlik bakımından 30 gün süre (BCA, 15.11.1971: 30.18.1.2/ 274.84.4) geciktirilmiştir. Kimi grevler ve lokavtlar için yaşanan deprem gibi doğal afetler sonucunda ertelenme kararı alınmış; örneğin Burdur, Bingöl ve Maraş'ta deprem sonucu grev ve lokavtlara yasaklanma kararı gelmiştir (Resmi Gazete, 2 Ekim 1972, Sayı: 14324: 1).

İşçi grevlerinin hükümet tarafından yasaklanması veya ertelenmesi TBMM'de görüşülmüş, bu konu hakkında konuşma yapan İstanbul Milletvekili Hasan Türkay Hükümetin Bingöl, Burdur ve Maraş'ta depremler nedeniyle yasaklanan grevlerin altı ile daha uygulanması ve bu uygulamanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Hükümetin grevleri sendikal hürriyet kavramına aykırı davrandığını dile getiren Türkay, *“Bir ülkede işçi hakları ya vardır ya yoktur. Bunun orta yolu olamaz. Hükümetin bugünkü tutumu düpedüz grev kırıcılığıdır. Bunun takdir görmesi asla düşünülemez. Hükümet müdahaleci tutumuna süratle son vermelidir”* sözlerini ifade etmiştir (MMTD, C.16, D.3, 135. Birleşim, 22.7.1971: 3-4).

1972 yılı ise Maliye Bakanlığı'na göre 122, Çalışma Bakanlığı'na göre 48 ve Devlet İstatistik Enstitüsü'ne göre 14 grev ile geçmiştir. Maliye Bakanlığı'nın verilerine göre 15.879, Çalışma Bakanlığı'nın verilerine göre 14.879 ve Devlet İstatistik Enstitüsü'ne göre 7.158 işçi grevlere katılmıştır (Koç C ve Koç Y, 1999: 1-2). Her ne kadar 15 bin ile 7 bin arasında değişen işçi, grev yapmış olsa da Bakanlar Kurulunca grevlerin çoğu geçen yıllarda olduğu gibi ertelenmiştir. 1972 yılının en göze çarpan grevi ise Ağaç-İş Sendikası'na bağlı İstanbul/Eyüp'te bulunan Fil Kontrplak Fabrikası'ndaki grevdir. Son iki yılın en uzun grevi olarak isimlendirilen grev, 100. gününe girmiş, sendika yöneticileri istedikleri hakları elde etmedikleri takdirde greve devam edeceklerini beyan etmişlerdir (İşçi Postası, 8 Temmuz 1972: 1). 1973 yılının Nisan ayında İzmit'in Yarımca Bölgesinde bulunan Gazal tesislerinde 350 personel yemek boykotu yapmaktayken, aynı bölgede yer alan Petro-Kimya Sanayii (Petkim) tesislerinde grev kararı alan Petrol-İş'in kararına birçok işçi olumsuz oy kullanmıştır. Yapılan grev oylamasında 1939 işçiden 1657 işçi katılmış ve 929 işçi hayır oyu verirken, 728 işçi evet oyu vermiştir (Milli Gazete, 19 Nisan 1973: 1. Milli Gazete, 8 Ağustos 1973:1).

MSP ile CHP'nin 1973 genel seçimlerinde koalisyon hükümeti kurlmaları ve 1974'te Genel Af çıkarmaları sonucu işçi hareketleri yükselişe geçmiştir. 1974'te hızlı bir şekilde büyüme yaşayan işçi hareketi yeni bir dinamizm içine girmiş ve bu dinamizm içinde kendisine büyük bir büyüme payını kuşkusuz DİSK ortaya koymuştur (Aydınoglu, 2007: 283). Yapılan istatistiklere göre de en çok greve katılan işçi sayısı 36 bin 628 işçi ile 1974 yılında görülmüştür (Türkiye İşçi Postası, 8 Temmuz 1975: 1). 1974'te yaşanan olaylara bakıldığında Türkiye'nin en eski matbaası olan İstanbul Matbaası'nın Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın grev hazırlığına girdiği bir süreçte kapanarak 90 işçinin işine son vermesi dikkat çekmektedir (Cumhuriyet, 10 Ekim 1974: 1-7). Ayrıca Temmuz ayında başlayıp Ekim'de devam edegelen Gebze'deki AEG-Eti Fabrikası'nın 370 işçisinin grevi ile Nisanda başlayan ve altı aydır süren Maden-İş'in Elektrometal Fabrikası ve Anadolu Döküm Sanayi grevleri de uzun olmaları ile ilgi çekmektedir. Bunlardan ayrı Kıbrıs Harekatı'nda dahi ara vermeyen ve yılın sonunda da devam eden OLEYİS'in Ömür Grevi, Sümerbank'a bağlı Yıldız Seramik ve Porselen Fabrikası'nın 320 işçisi ile sürdürdüğü grev kayda değerdir (Cumhuriyet, 10 Ekim 1974: 7). 850 işçinin katılım sağladığı Gislavet'teki Lastik-İş Grevi de 1974'ün önemli grevlerindedir (Cumhuriyet, 10 Ekim 1974: 1-7). 1975 yılı 1974 yılının vermiş olduğu yükseliş ile birçok işçi hareketini getirmiştir. Sinop'ta bulunan Amerikan radar üssünde 330 işçi greve geçerken, Harp-İş Sendikası'na bağlı 4500 işçi de Amerikan ve NATO

işyerlerinde üslerde grevler gerçekleştirmiştir (Atılım, 1975: 3). 22 Kasım günü alınan karar gereği işyerinde çalışan işçilerin toplu sözleşmelerine katılmasını işverenin kabul etmemesi üzerine ASİS Sendikası ELKA işyerinde grev düzenlemiştir. DİSK yönetiminden grev için yardım bekleyen ASİS Sendikası, DİSK'ten ret cevabı almış ve grev DİSK'in kararlarına uyulmaksızın devam etmiştir. Fakat DİSK Yürütme Kurulu 23 Şubat 1976 tarihinde ELKA işyerindeki greve el koymuştur (DİSK Dergisi, Mart 1976: 16-17). 1975 yılı Ağustos ayında İskenderun'dan İncirlik'e Bağımsızlık Yürüyüşü ve 30 Ekim'de Kahramanmaraş'ta Salmanıpak köyünden Pazarcık'a Bağımsızlık ve Toprak Yürüyüşünün düzenlendiği bir yıl olmuştur (Ciravoğlu, 2004: 126, 128).

1976 yılının önemli değişimlerinden biri işçi hareketlerinde İslami değerlerin ağırlık kazanması idi. 22 Ekim 1976 yılında İslami değerler üzerine kurulan HAK-İŞ, işçilerin gerçek temsilcisi olduğu iddiasında bulunmuştur (Koç, 1983: 219). 1976 yılının en önemli işçi hareketi ise TARİŞ'te yaşanmıştır. DİSK'e bağlı Tekstil Sendikası ile Türk-İş'e bağlı Teksif Sendikası arasındaki çatışmalar sonucu 27 Ekim günü fabrikada çatışmalar yaşanmış ve olaylar kanlı bir şekilde son bulmuştur (Fırat H, 2009: 41). Ayrıca Adana'da Hacı Ömer Holding'e bağlı SASA Fabrikası'nın 2250 işçisi, bazı arkadaşlarının işten çıkarılmasını protesto etmek için Ekim 1976'da direniş başlamıştır (Cumhuriyet, 23 Ekim 1976: 1-9). 1925 yılından beri yasaklanan 1 Mayıs Bahar ve Çiçek Bayramı olarak anılan İşçi Bayramı da 1976 yılında büyük bir kalabalık halinde kutlanmıştır (Taş, 2012: 73). Bayramın öncesindeki gün DMMA'ya bağlı Kadıköy Mühendislik Yüksekokulu'nda kantine 1 Mayıs afişi asan ve "Faşizme geçit yok" yazan öğrencilerle komandolar arasında çıkan tartışmada 1. Sınıf öğrencisi Mehmet Dağbaşı hayatını kaybetmiş; ikisi kız beş öğrenci de polise karşı geldiği için gözaltına alınmıştır (Cumhuriyet, 01 Mayıs 1976: 1-9). Bayramda, "savaşa karşı barış, zulme karşı özgürlük", "giyinsek aç, yesek çıplak kalıyoruz", "topraklarımızı ABD'ye değil, yoksul köylüye verin", "bugün milyonlarca işçi tek bir ses, tek bir yürek", "analar doğurur, faşistler öldürür" pankartları ve eylemler esnasında hayatını kaybetmiş öğrenci ve işçilerin büyük boy fotoğrafları, sendika bayrakları, 1 Mayıs yazılı flamalar dikkat çekmiştir. Yürüyüşün ana kolu olan Beşiktaş'tan Taksim'e yürüyüşe katılanlar içinde DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, DİSK yöneticileri, DİSK'e bağlı sendikalar, 15 CHP milletvekili, Dostlar Tiyatrosu ve Ankara Sanat Tiyatrosu oyuncularını yer almış; İlerici Gençler Derneği ise yürüyüş esnasında molalarda ve Taksim'de "Grev" isimli oyunu sergilemiştir. Şişli'den Taksim'e yürüyen grupta ise DEV-LİS öğrencilerinin yollara yazdıkları sloganlar dikkat çekmiştir. Ayrıca Saraçhanebaşı ve Kabataş'tan da Taksim'e yürüyen kollar olmuş, mitinge

en az 206 bin kişinin katıldığı tahminleri yapılmıştır. Türkiye Yazarlar Sendikası, İlerici Kadınlar Birliği, Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği (TÖB-DER) üyelerinin, DİSK'e bağlı bütün sendikaların, 30'dan fazla Devrimci gençlik ve meslek örgütünün, sosyalist partilerin ve Türk-İş'e bağlı çok sayıda işçinin katıldığı mitingin sorunsuz yaşanmasında DİSK'in organizasyondaki başarısının rolü büyüktür. Öyle ki hangi sloganların kullanılacağını dahi dağıtılan el ilanlarıyla DİSK belirlemiştir: “Bir Mayıs, Bir Mayıs İlk Dileğimiz; Yaşatacak Seni Tunç Bileğimiz”, “İşçiler Birleşin, Yerden Yükselin”, “İşçiyiz Güçlüyüz, Devrimde Öncüyüz”, “Bağımsız Türkiye”, “İş, Emek, Hürriyet, Sömürüye Nihayet”, “Faşizme Geçit Yok”. 1 Mayıs Bayramına TRT Haber Bülteninde görüntüsüz olarak kısaca değinilmesi, “Güne Bakış” programında hiç yer verilmemesi ise dikkat çekmiştir (Cumhuriyet, 02 Mayıs 1976: 1, 9, 11).

1976 yılında kalabalık halinde kutlanan 1 Mayıs gösterileri, ertesi yıl DİSK'in daha fazla bir katılım ile hazırlıklara başlamasına neden olmuştur. Sol düşünceye sahip grupların tamamının katılım göstereceği düşünülen kutlamaların Taksim Meydanı'nda yapılması planlanmıştır. Fakat kutlamaya kimi sol örgütlerin silahla miting alanına gelecekleri bildirilmiştir (Gündüz, 2019a; 14-15). Öte yandan Altan Öymen'in bir gün öncesindeki yazısında 1 Mayıs 1967'de Yunanistan'da gerçekleşen olayları örnek alarak seçim sürecinde siyasi emeller uğruna bu mitingde sorunlar çıkartmaya çalışacakların olabileceğine dair uyarısı mühimdir (Öymen, 1977: 1-11). Gerçekleştirilecek olan bu büyük kutlama sosyalist parti ve hareketlerin doruk noktasına ulaştığı bir döneme denk gelmekteydi (Fırat D ve Muti, 2014: 127). 1 Mayıs 1977 günü yaşanan olaylar öncesinde tahrikler doruk noktasına ulaşmıştı. Olay günü meydanda foto muhabiri olarak bulunacak olan Coşkun Aral kutlama öncesi havayı şöyle anlatmaktadır:

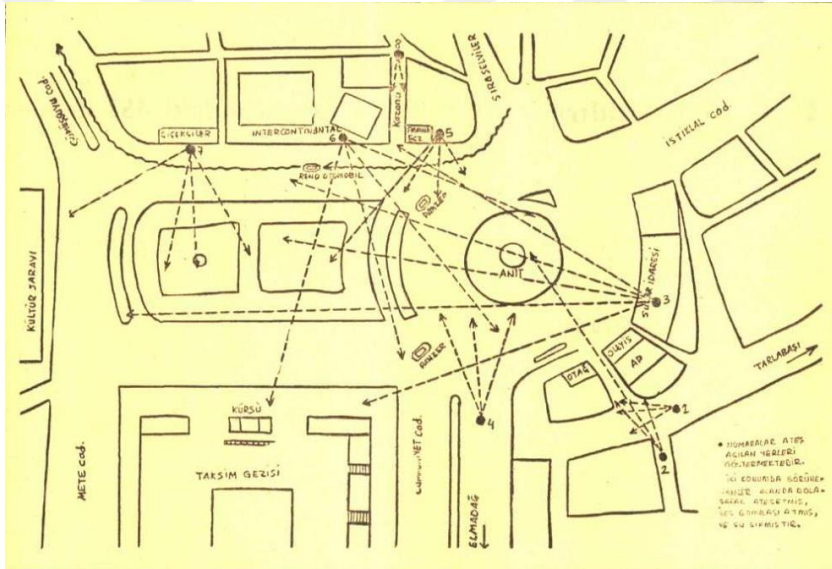
“Günler öncesinden biliyorduk diyebilirim. O zamanlar Savaş Ay ile ekip olarak çalışıyorduk. Ayrı gazetelerdedik ama birlikte çalışıyorduk, omuz omuza çalışıyorduk. Yurt dışına gitmiştik. Yurtdışında bazı ajanslarla, dergilerle direkt bağlantıya geçmek için. Ve 1 Mayıs'tan yaklaşık 4 gün önce de merkezi Paris'te bulunan Sipa Press'de ilk anlaşmamı yaptım. Sanki içime doğmuş diyemem ama olay çıkacağını biliyorduk. Çünkü biz Paris'teyken bir arkadaşımızın afiş asarken öldüğünü, öldürüldüğünü duyduk. Bu tür eylemler giderek yoğunlaşıyordu.” (Yetkin, 2007; 22).

1 Mayıs 1977'de on binlerce kişi, “Tek Yol Devrim!”, “Devrim İçin Tek Yol Devrimci Yol!”, “Mahir, Hüseyin, Ulaş; Kurtuluşa Kadar Savaş!”, “Bağımsız Türkiye!”, “Kahrolsun Faşizm!” sloganlarını atıp, marşlar söyleyip İhlamur Yokuşu'nu tırmanarak Harbiye'den Taksim'e gelmiştir (Yazıcı, 2012: 215). Bayrama DİSK'E bağlı bütün işçiler, Türk-İş'e bağlı Petrol-İş, Yol-İş ve YSE-İş'e bağlı işçiler, meslek odaları ile öğrenci dernekleri, Türkiye Yazarlar Sendikası, Çağdaş Hukukçular Derneği, Tabipler Odası, İN-

DER, Görsel Sanatlar Derneği, Köy-Koop, TBMMOB, TÖB-DER, DEV-LİS, DEV-GENÇ, Giresun Kültür Derneği, Mersin Kültürcü Devrim Derneği, İzmir Kahramanlar Kültür Derneği gibi oluşumlar katılım sağlamıştır. Ayrıca Fransa, Romanya, Lübnan, Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan, Suriye ve Filistin'den sendika temsilcileri de Taksim'deki mitinge katılmıştır. Ereğli, Adana, İzmir, Bursa gibi Türkiye'nin pek çok yerinden işçiler İstanbul'a gelmekle beraber Ankara, İzmir ve Adana'da da törenler düzenlenmiştir. Taksim Anıtı'nda DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler'in konuşmasının bitmesinin ardından, bayramın sona ermesine doğru Sular İdaresi ve Intercontinental Oteli'nin üst katından ateş sesi duyulmuştur. Yaralılar Beyoğlu İlkyardım, Şişli Çocuk, Haydarpaşa Numune, Okmeydanı SSK ve Beyoğlu Belediye Hastanelerine kaldırılmışlardır. İlk etapta altı savcı tahkikat için görevlendirilmiş; 61'i kadın 399 kişi gözaltına alınmıştır. Bu sayı daha sonra 453'e yükselmiştir. Olaylarda 7'si kadın (Jale Yeşimli/Rıza Pehlevi Lisesi son sınıf öğrencisi, Meral Özkul/Beyoğlu SSK Hastanesi'nde memur, Hacer İpeksaman/İÜ Eczacılık Fakültesi öğrencisi, Sibel Açıkalm/Beyoğlu Koca İshak İlkokulu'nda öğretmen, Nazan Ünalı/Yabancı Diller Y.O. öğrencisi, Leyla Altıparmak/Ankara Numune Hastanesi'nde hemşire, Kıymet Duman/Haydarpaşa Hastanesi Göğüs Cerrahisi hemşiresi); 1'i çocuk (6 yaşındaki Çetin Aslan), 1'i polis (Komiser Nazmi Arı) 34 kişi hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenlerden yedisi öğretmen, beşi öğrencidir (Cumhuriyet, 02 Mayıs 1977: 1, 5, 11. Cumhuriyet, 03 Mayıs 1977: 1. Cumhuriyet, 04 Mayıs 1977: 1-11).

Kargaşalıkta hızla ilerleyip alandan kurtulmaya çalışan Meral Özkol, panzer altında kalıp hayatını yitirmiş, cansız vücudu saatlerce meydanda kalmıştır (Yetkin, 2007: 57). Meydanda bulunanlar arasında olan Besim Yeten o gün yaşananları *"İlk atış sesi Tarlabası istikametinden geldi. Onu hemen takiben halkta bir panik görüldü..."* şeklinde değerlendirirken, diğer bir isim Mehmet Ordu ise *"... Ve bu silah seslerinden sonra Sular İdaresi'ne ait binanın üst kısmından da ateş edilmeye başlandı ve silah sesleri yeni Tarlabası Caddesinden de geliyordu. Silah sesleri üzerine halk paniğe kapıldı"* demiştir (Yetkin, 2007: 40-41). 1 Mayıs olayları sırasında 28 kişi ezilme veya boğulma, 5 kişi vurulma, 1 kişi de panzer altında kalarak hayatlarını yitirmiştir. 130 kişinin yaralı olduğu olayda ölenlerin çoğu Kazancı Yokuşu'nda park edilen kamyon yüzünden sıkışarak ölmüşlerdir. Olay sırasında ateşin kim tarafından açıldığı belirlenememiş olup halen bu belirsizlik devam etmektedir (Işık Durmaz, 2014: 108). DİSK'in ifadesiyle ve aşağıdaki krokide görüldüğü üzere ateş ilk olarak 1 numaralı Tarlabası yönünden gelmiş, gerek burası gerekse 2 numara ile Sular İdaresi'nin olduğu 3 numara kortej dışındaki grupların olduğu bölgedir. DİSK'e göre 4. ateş noktası

Cumhuriyet Caddesi'nden gelen TÜMAD-DER, İlerici Maden-İş, Tüm Maden-İş'in oluşturduğu 500 kişi tarafından açılmıştır. 5. Nokta olan Pamuk Eczanesi ile 6. Nokta olan Intercontinental Oteli'nde kimlerin olduğunu bilmediklerini söyleyen DİSK, çiçekçi önündeki 7. Ateş noktası ile Kazancı Yokuşu'ndaki 8. Ateş noktasında da kortej dışı bırakılan 2000 kişinin olduğunu, ateşten kaçanlara Kazancı Yokuşu'nda ateş edildiğini belirtmiştir. Intercontinental'in önünde makineli tüfekle yayılım ateşi açan bir kadının Sıraselviler'den yine ateş açarak alana gelen beyaz bir Renault'ya binerek Gümüşsuyu istikametinde uzaklaştığı, Mete Caddesi'nden kürsünün olduğu yöne dönen panzerin buradaki kitlenin üzerine ilerlemesi ile ezilmelere yol açtığı, diğer panzerinse 2 numaralı ateş alanı yerine anıt çevresindeki kitleye doğru ses ve sis bombası ile su sıkması DİSK'in dikkat çektiği konular arasında yer almıştır (Cumhuriyet, 05 Mayıs 1977: 12).

Şekil 1.1. 1 Mayıs olaylarında Taksim'de yaşananlarla ilgili DİSK'in Krokisi

Kaynak: Cumhuriyet, "Taksim'de Nerelerden Ateş Açıldı", 5 Mayıs 1977: 12.

1 Mayıs 1977'de yaşanan bu büyük kutlama ve kanlı olay uzun süre etkisini yitirmemiş ve 1 Mayıs gösterilerinin kesintiye uğramasına sebep olmuştur. 1979 yılında İstanbul'da, 1980 yılından sonra ise tüm Türkiye'de 1 Mayıs gösterileri 1987 yılına kadar yasaklanmıştır (Gündüz, 2019a: 15). 1 Mayıs 1977, bazı görüşlere göre ABD tesiriyle yaşanmış ve ABD Türkiye'yi askeri bir müdahaleye itmek için böyle bir olay düzenlemişti (32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=0-1iHNjFYa4&list=LL&index=4>, 2020). Olay sadece Türkiye'de değil yabancı basında da büyük yankılar uyandırmış ve sıklıkla askeri bir darbeye sebep olacağı yorumları yapılmıştır. Örneğin Fransız Le Figaro Gazetesi şu yorumu yapmıştır:

“Eylemlerin amacı orduyu harekete geçirmek” şeklinde başlık atmıştır. Financial Times ise “şiddet eylemlerinin askeri bir müdahaleye yol açabileceğini” öne sürerek “1 Mayıs Olayına belki tahrikçi ajanlar olarak görev alan aşırı sağcılar, belki de kendi aralarında büyük bir kavgaya tutuşan aşırı sol gruplar yol açmış olabilir. Ancak 1 Mayıs olaylarının ortaya çıkardığı şu tablo bir gerçektir: Türkiye’deki şiddet eylemleri dozunu artırmıştır” (Yetkin, 2007: 108-109).

Buna karşın olayların yaşandığı süreçte Türkiye’de gözlerin “CIA ajanlarına, Maocu provokatörlere ve Milliyetçi Cephe militanlarına” çevrildiği de bilinmektedir (Cumhuriyet, 03 Mayıs 1977: 1-9). 1978 yılı işçi eylemlerinin durulma yaşamadığı bir yıl olarak devam etmiştir. DİSK 20 Mart 1978 günü Faşizme İhtar Eylemi düzenlemiştir. Fakat genel olarak eylemlere bakıldığında grev ve işgaller kötü sonuçlar doğurmuş, birçok işçi ya da polis hayatlarını kaybetmiştir (Fırat H, 2009: 41). 1979 ve 1980 yılları işçi hareketlerinde ise artış yaşanmış, buna rağmen hükümet grev ve lokavtları erteleme kararı almıştır. 1979 yılının Şubat ayında OYAK- Renault Firması’nın genel dağıtıcı firmasında BANK-SEN Sendikası tarafından yapılan grev 30 gün (Resmi Gazete, 10 Şubat 1979, Sayı 16546: 9), Mayıs ayında İzmir Belediye iş yerlerinde uygulanmak üzere Genel-İş Sendikası’nın grevi 30 gün (Resmi Gazete, 4 Mayıs 1979, Sayı 16627: 13) ertelenmiştir. Haziran ayında ise geciktirilmeye alınan bu grevlerin tekrardan 60 gün daha geciktirilmesi kararı alınmıştır (Resmi Gazete, 4 Haziran 1979, Sayı 16656: 1. Resmi Gazete, 21 Haziran 1979, Sayı 16673: 1).

12 Eylül 1980 Darbesi’ne kadar ülkede yaşanan karışıklık pek tabii işçileri de etkilemiştir. Nitekim işçilerin gittikçe daha sık bir şekilde grev ve işgal hareketinde buldukları ve bu hareketlerin çoğuna ertelenme kararı alındığı bilinmektedir. Resmi Gazetede 12 Eylül 1980’e değin toplam 40 adet grev erteleme kararı yayınlanmıştır. 12 Eylül günü radyo konuşması yapan Kenan Evren işçiler hakkında da şunları söylemiştir:

“Çalışkan ve vatanperver Türk işçisinin ekonomik koşullar çerçevesinde her türlü hakları korunacaktır. Ancak, temiz Türk işçisini sömüren, onları kendi ideolojik görüşleri istikametinde kullanmak için her türlü baskı oyunlarına başvuran, işçinin hakkı yerine kendi menfaatlerini ön planda tutan bazı ağaların bu faaliyetlerine asla müsaade edilmeyecektir. Tüm işverenlerin iş barışının koşullarını sağlayacak esaslardan ayrılmadan üretimin arttırılması ve ihracata yönelik gayretlerin gelişmesine yardımcı olmaları için her türlü tedbir alınacaktır” (Koç, 2010: 49).

Askeri müdahalenin iki gün sonrasında Resmi Gazetede yayınlanan bildiriye göre grev ve lokavtların tehir edildiği de görülmektedir:

“1. Tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelenmiştir. Grev ve lokavtı ertelenen işyerlerinde; erteleme süresince işçinin kendi isteği, ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ile sağlık sebepleri dışındaki herhangi bir nedenle işçi işten çıkarılmayacaktır. 2. Grev ve lokavt ertelenmesi yapılan işyerleri ile faaliyeti durdurulan sendika ve federasyonların taraf olduğu toplu iş sözleşmeleri müzakere safhasında olan işyerlerinde; işverenlerce işçilerin halihazır mevcut ücret ve yan ödemelerine %70 oranında ve avans mahiyetinde ek ödeme yapılacaktır. 3. Kamu ve özel kesimdeki bütün işyerlerinde işverenler, işyerlerini faaliyete geçirmek için gerekli her türlü tedbiri derhal alacaklar ve bütün işyerlerinde 15 Eylül 1980 Pazartesi günü üretime başlanacaktır.” (Resmi Gazete, 14 Eylül 1980, Sayı 17105: 2).

1980 yılının en önemli işçi olayı ise TARİŞ'te olmuştur. TARİŞ'e alınan sağ görüşlü işçinin öldürülmesinin ardından polis, failleri aramaya başlaması üzerine işçilerin direnişiyle karşılaşmıştır. 22 Ocak günü polislerin TARİŞ'in Çiğli'deki işletmelerinde arama yapmak istemesi işçilerin işgalleriyle karşılık görmüş ve 6 saat süren çatışmanın ardından işçiler fabrikayı tamamen ele geçirmiş, ardından olaylar Gültepe, Çamdibi, Altındağ ve Balçova'ya sıçramıştır. 9 günün ardından DİSK tarafından sonlandırılan işgalde 4'ü polis olmak üzere 7 kişi ölmüş, 115 kişi yaralanmıştır (Gündüz, 2019a: 199-200). 1980 yılının grev bilançosu Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) göre 220'dür. Fakat Maliye Bakanlığı'na göre greve katılan işçi sayısı 33,8 bin iken DTP'ye göre 84,8 bindir (Koç C ve Koç Y, 1999: 2).

1960-1980 yılları arasını kapsayan dönemde işçi eylemleri edebiyatta da yerini almış ve romanlarda önemli bir yer tutmuştur. Romanların bazılarında işçi sınıfı tasvir edilirken işçilerin haklarını aramak için bilinçlendiği sevinçli bir şekilde ifade edilmiştir. İşçi eylemlerini konu alan belli başlı romanlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Yayın Adı	Yazar	Yayın Yılı
Bir Düğün Gecesi	Adalet Ağaoğlu	1979
Sarı İt	Reşat Enis Aygen	1968
Yağmur Sıcağı	Demirtaş Ceyhun	1976
İssizliğin Ortasında	Mehmet Eroğlu	1979
Kırk Yedi'liler	Füruzan	1974
Sancı	Emine İşinsu	1974
Haşhaş	Lütfi Kaleli	1974
Tartışma	Samim Kocagöz	1976
Yarın Yarın	Pınar Kür	1976
Bir Kadının Penceresinden	Oktay Rifat	1977
Alnında Mavi Kuşlar	Aysel Özakın	1978
Genç Kız ve Ölüm	Aysel Özakın	1980
Grevden Sonra	Hakkı Özkan	1976
Bir Uzun Sonbahar	Demir Özlü	1976
Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları	Demir Özlü	1979
Yenişehir'de Bir Öğle Vakti	Sevgi Soysal	1973
Şafak	Sevgi Soysal	1975

Kördüğüm	Erol Toy	1974
Gözbağı	Erol Toy	1976

Tablo 1.1: İşçi Eylemlerini Konu Alan Edebi Çalışmalar (1960-1980 Dönemi)

Kaynak: Fırat, 2009: 42.

Bu romanlar arasında Sarı İt, Haşhaş, Gözbağı, Grevden Sonra ve Alnında Mavi Kuşlar adlı romanların başkarakterleri işçilerin arasından seçilirken yaşanan işçi olaylarına da yer verilmektedir. Yazılan romanların çoğunda işçilerin yapmış oldukları grev ve işgaller haklı bulunup desteklenirken sadece Sancı adlı roman sağ görüşü temsil ettiğinden dolayı işçi hareketlerinin doğru olmadığını ve işçilerin tahriklere kapıldığını belirtmektedir (Fırat H, 2009: 42). Romanların haricinde Türkiye’de yaşanan olaylar Türk Sinemasının da konuları arasında yerini almıştır. 1960 ve 1980 yılları arasında yaşanan siyasi olaylar, sinemaya yansımış ve “siyasal sinema” denilen bir olguyu meydana getirmiştir. Böylelikle bu süreçte çekilen filmlerde de siyaset ağırlığı hissedilmektedir (Tugen, 2014: 160). Fakat yaşanan siyasi olaylar ışığında işçi hareketlerini konu alan film sayısı pek azdır. Cumhuriyet Tarihi boyunca üretilen konulu film sayısı 6300 kadarken aralarında işçi hareketlerine yer veren film sayısı 35’i bulmamaktadır. İşçi hareketlerinin filmlere çok fazla girmemesinin nedeni ise, sansürün dolaylı veya doğrudan etkisi, ticari kaygıların yaşanması ve halkın tercihinine göre filmler seçilmesi önemli sebeplerdendir (Alaca, 2019: 51). Fakat Türk işçisinin 1963 yılından sonra grev hakkını elde etmesi 1960-1980 yılları arasında sadece iki filmde gözükmektedir. Karanlıkta Uyananlar/1964 ve Oh Olsun/1973 adlı sinema filmlerinde geçen grev konusu, Oh Olsun filminde bir aşk olgusunun arkasında yerini ancak alabilmiştir (Alaca, 2019: 48).

İşçi olaylarının kısa da olsa geçtiği filmlerden biri Duygu Sağıroğlu’nun 1965 tarihli ve *Bitmeyen Yol* adlı, köyden kente göç eden ve amelelik yapan altı arkadaşın öyküsünü anlattığı filmidir. (Tabak, 2019: 126-137). Yılmaz Güney’in dönem filmlerinde öne çıktığı ve Ertem Göreç’in *Yiğit Yaralı Olur* filminde fabrika işçisini oynarken, Umut’ta faytoncuların direnişine yer verdiği, *Baba*’da Almanya’ya gitmek isteyen Celal isimli kahramanı canlandırdığı görülmektedir. Güney, Şerif Gören’in *Endişe* filminde pamuk işçilerinin sorunlarını yansıtırken, Zeki Ökten’in yönetmenliğini yaptığı *Düşman*’da ise işçi İsmail’in hayatını anlatmıştır. Yavuz Özkan *Maden (1978)* ve *Demiryol (1979)* adlı filmlerinde işçi sorunlarını anlatırken ilerleyen yıllarda bu konudan vazgeçmiştir. Şerif Gören de *Almanya Acı Vatan* adlı filmde göçmen, *Alişan* filminde inşaat, *Tomruk* adlı filminde de orman işçilerinin öykülerini anlatmıştır. Kadir İnanır rol aldığı *Ah Gardaşım* adlı film de orman işçilerini konu

edinmiştir (Alaca, 2019: 50). 1964 yapımı Gurbet Kuşları da önce İstanbul'a gelen, burada tutunamayarak Almanya'ya göç etmeyi isteyen insanların hikayesi olup özellikle şoförlük ve tamirciliğin İstanbul'a gelen kırsal kesimin yöneldiği meslek olduğu vurgusu taşımaktadır (Tabak, 2019: 115-125).

2.3.2.3. Köylü Hareketleri

1967-1971 yılları arasında Cumhuriyet Tarihinde önceki süreçte yaşanmayan radikal ve modern demokratik mücadele yöntemlerinin yer aldığı köylü hareketleri yaşanmıştır. Yoksul ve topraksız köylülerin çoğunluğu oluşturduğu eylemlerde iki temel talep ileri sürülmüştür: Büyük toprak sahipleri karşısında toprak ve tefeci-tüccar-devlet karşısında adil değişim talepleri. Topraksız köylüler çoğu zaman büyük toprak sahiplerinin ellerindeki toprakları istemektense, ya ağaların el koydukları hazine topraklarını ya da köydeki ortak toprakları geri almak üzere işgaller gerçekleştirmişlerdir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2136). 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, esasen 1967 yılında uygulanmaya başlamış; bu yasa ile beraber hazine topraklarının dağıtılması ve akabinde yetmediği için meralar ve verimsiz arazilerin dağıtımı gerçekleştirilmekle birlikte maddi destek alamayan birçok topraksız köylü de var olmayı sürdürmüştür. Toprağı az olan veya olmayan köylülerin geçim kaygısı sebebiyle şehirlere gelmesi şehirlerde gecekonduculuk faaliyetlerini arttırmıştır (Demirtürk, 2015: 159).

Bu dönemde köylerdeki eylemler ve çatışmalar genelde ekonomik yönde olsa da kimi zamanda anlaşmazlık yüzünden gerçekleşebilmekteydi. 1966 yılının Haziran ayında Muğla'nın Ortaca ilçesinde yaşanan toprak anlaşmazlığı, dini bir çatışma olan Alevi-Sünni çatışmasına dönmüştür. Kızılyurtlu Nazım Yavuz'un Fevziye Köyünde işlettiği Kurtulmuş merasının kira süresinin dolması ve köylülerin merayı geri istemesi üzerine çıkan olaylarda Ortaca ile Fevziye köyü arasındaki köprü yıkılmış, kadınlar ve erkekler ellerinde silahlar ile burada nöbet tutmuşlardır. Haziran 1966 yılında yaşanan ve 22 gün süren olay, Alevi-Sünni çatışması olarak ilerleme göstermiştir (Çetinkaya, 2010: 28-29). Her ne kadar kimi yerlerde dini çatışmalar, anlaşmazlıklar sebebiyle köylü eylemleri ve işgalleri yaşansa da genelde yaşanan eylemlerin ekonomik temelli olduğu görülmektedir. Özellikle topraksız köylüler Anayasanın gereğinin yerine getirilmemesi sonucunda toprak elde etmenin yolunu Sosyalizmde bulmuştur. Köylülerin sorunlarını yakından inceleyen Kani Şengül ise "Sosyalizm Türk köylüsünün tek kurtuluş yoludur" tespitinde bulunmuştur (Şengül, 1967: 6).

Türkiye'de 1968 yılının ortalarında yaşanan öğrenci olayları işçileri olduğu kadar köylüleri de etkilemiştir. Hatta okulların yaz tatiline girmeleri ile üniversite öğrencileri

köylerde köy halkını bilinçlendirme adına konuşmalar yapmıştır. Lakin 1961 yılında kurulan TİP'in 1967 yılında düzenlediği Doğu Anadolu mitinglerinin, 68 Dönemi köylü eylemlerinde etkisi vardır. TİP'in işçi-patron sorununa yaklaşımının köylü-ağa yaklaşımıyla paralellik gösterdiği dikkat çekmektedir. Irgat, yarıcı, maraba, jandarmanın baskını ve bölgeler arası kalkınma sorunlarına partinin özellikle seçim çalışmalarında sıkça yer verdiği görülmektedir. İlk miting 13 Ağustos 1967 tarihinde Silvan'da düzenlenmiş, 3 Eylül 1967'de Diyarbakır'da düzenlenen miting çevre illerin de katılım sağlaması büyük bir kalabalığın oluşmasını sağlamıştır. Diyarbakır mitinginde konuşan TİP Diyarbakır Milletvekili Tarık Ziya Ekinci, doğu bölgesinin yüzyıllar boyunca ihmal edildiğini vurgulamış ve politikacıların doğuya hizmet götürmeyeceğini belirtmiştir. (Babuş, 2018: 128-129). Ağalık düzenine ve sömürüye karşı halkı uyarmak amacıyla düzenlenen bu mitingler 1 Ekim 1967 tarihinde Siverek, 8 Ekim 1967'de Batman, 15 Ekim 1967'de Tunceli ve 22 Ekim 1967 tarihinde Ağrı'da düzenlenmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde TİP Milletvekillerinin bu mitingleri yapması MTTB ve KMD gibi sağ görüşlü derneklerin dikkatini çekmiş ve Erzurum'da Şahlanış Mitingi adıyla bir miting düzenlemelerine sebep olmuştur (Babuş, 2018: 130). 1 Aralık 1967 tarihinde Konya ilinin Sarayönü ilçesine bağlı Kuyulusebil köyünde 10 kişi hazine topraklarını topraksız oldukları gerekçesiyle işgal etmişlerdir. Topraksız köylüler ve bölgeye gelen toprak komisyonu ile zabıta birlikleri arasında çatışmalar yaşanmış ve köylülerin 10'u da silahlı mukavemetten mahkemeye sevk edilmişlerdir (Türk Solu, 1 Aralık 1967: 2).

1968 yılına gelindiği zaman köylü hareketlerine yenileri eklenirken, bazı köylerde olaylar ölümlerle sonuçlanmaktaydı. Mart ayında Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Ortatepe köyünde topraksız köylülerin ve büyük toprak sahiplerinin yaşanan toprak anlaşmazlığı yüzünden muhtara sataşması üzerine silahlı şekilde karşı koymuşlar ve çıkan çatışmada 3 kişi ölmüş, 17 kişi ağır yaralanmıştır (Kaypakkaya, 1970: 22: Türk Solu, 19 Mart 1968: 2). Öte yandan Emirdağ köylerinin birinde ağalardan toprak reformu isteyen bir köylü köy meydanında şiddetli bir şekilde dövülmüştür. Köylünün dayak yemesinin sebebi ise, Köy İşleri Bakanlığı'na giderek zengin köylülerin ücretsiz olarak köylüleri büyük arazilerde çalıştırmasını söylemesi ve topraklardan kendinin de yararlanmasını talep etmesidir (Türk Solu, 13 Şubat 1968: 2).

Yaşanılan köylü olaylarında sol görüşe sahip olan gençlerin köylü hareketine destek olmak amacıyla köylere gitmesi, öne çıkan bir haldir. Bu durum bazen değişiklik de göstermiştir. Örneğin 1968 yılında Elmalı köyündeki eyleme giden ODTÜ'lü gençleri TİP yönetimi provokasyona neden olabileceği sebebiyle geri çağırmıştır (Çiçek, 2018: 33,83). Sol

görüşlü gençlerin köylülerin mitinglerinde destekçi olarak bulunması Türkiye Milliyetçi Öğretmenler Konfederasyonu (TMÖK) Başkanı Selahattin Arkın'ın dikkatini çekmiş ve bu faaliyetlere engel olmak için köylülere mektup gönderdiklerini belirtmiştir. Arkın mektubunda özetle “Çobanın varlığı yüzünden koyunları yiyemeyen kurt, sürüyü çobandan ayırmak için bol bol meralar teklif eder. Bu vaade inanan koyunların akıbeti bellidir. Şimdiki kurtlarda seni koruyan hükümeti yok etmek istiyorlar. Ancak bu beyni yıkanmışlar sana çarıklı erkanı harp denildiğini bilmiyorlar” ifadelerini kullanmıştır (Devrim Gazetesi, 30 Temmuz 1968: 1).

1969 yılının Ocak ayında sol görüşlü gençlerin de katılımıyla köylüler tütün fiyatlarının düşük olmasından dolayı Akhisar ve Ödemiş'te mitingler düzenlemişlerdir. Akhisar Mitingi öncesi bölgede bulunan tütün tüccarları ve tefeciler, silahlı kişiler tutup köylü halkı korkutmaya çalışsa da başarılı olamamışlar ve miting 7 Şubat 1969 günü büyük bir kalabalıkla Akhisar Tütün Üreticisi Mitingi ismi ile gerçekleşmiştir. FKF'nin düzenlediği mitingde hükümete yönelik eleştiriler yapılmış, ellerinde tütün balyaları kalan ve açlıkla mücadele ettiklerini söyleyen köylüler seslerini duyurmuşlardır. Mitingi düzenleyenlere “çember sakallı ve bereli” bir grubun taşlı saldırısı üzerine 20 dakikanın ardından polis ve jandarma müdahale etmek durumunda kalmıştır. Biri tenekeci, diğeri fırıncı iki ikinin yaralandığı Akhisar Mitingi, Haziran 1969'da Türkiye Tütün Üreticileri Sendikası'nın (TÜTÜS) kurulmasına neden olduğu için mühim görülmelidir. FKF'lilerin aynı süreçte düzenlediği bir diğer miting de Saruhan'da gerçekleşmiş; Ankara'dan dört, İstanbul'dan on otobüs dolusu üniversiteli gencin miting için Saruhan'a geçmesi, ayrıca İzmir'den de dört otobüs Milliyetçi gencin gelmesi katılımın yoğunluğunu ortaya çıkartmaktadır. 10 Şubat 1969 günü ise Ödemişlilerin katıldığı Ödemiş Tütün Üreticileri Mitingi gerçekleştirilmiştir (“Tütün Mitinginde Gençler Çatıştı; 2 Esnaf Yaralandı”, [8 Şubat 1969], Cumhuriyet, 1-7. Babuş, 2018; 143). Bir diğer Ocak ayı köylü eylemi ise İzmir ilinin Torbalı ilçesine bağlı Atalan ve Göllüce köylerinde gerçekleştirilmiştir. Topraksız köylüler büyük toprak sahiplerinin ellerindeki toprakları işgal etmişlerdir (Eren, 2012: 173). Atalan ve Göllüce eylemlerinden bir sene sonra Cumhuriyet Senatosu'nda bu eylemler hakkında demeç veren İzmir Üyesi Mümin Kırılı bu eylemlerin ülke genelinde büyük polemiklere yol açan bir olay olduğunun altını çizirken, hadisenin geniş surette istismar edildiğini beyan etmiştir. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'in “Toprak işleyenin, su kullananın” şeklinde tahrik edici sloganının olayların önüne geçilemez derecede büyümesinde etkili olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.57, 66. Birleşim, 7. 5. 1970: 900-901). Ege Bölgesi'nde yapılan tütün

mitinglerine köylülere destek olmak için giden Dev-Genç'li öğrenciler bunu bir gelenek haline getirip ertesini yıl da tütün mitingi için bölgeye gitmişlerdir. Böylece tütün mitingleri 12 Mart Muhtırası'na kadar her yıl düzenli bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Çalışlar, 2011: 27).

16 Nisan 1969'da Söke'de köylü-çocuk dayanışması içinde yapılan ve yüz köyün birlikte düzenlediği "Toprak Reformu ve Bağımsızlık Mitingi", 76.000 dönüm toprağı ile başta Fahri Tanman Ağı olmak üzere bütün toprak ağalarına zor anlar yaşatmıştır. Ege Üniversitesi ile İTİA'dan yaklaşık 2 bin öğrencinin destek verdiği miting sırasında beş bin kadar köylü "toprak istiyoruz", "köylülere kölelik muamelesi yapılamaz", "sizin çiftlik Anayasa kapalı mı?", "sömürüye son", "Anayasayı köylere kadar getireceğiz", "ağı bizi sömürdüğü artık yeter, biraz da biz seni sömürelim" sloganları atmıştır. Nisan ayının başlarında Torbalı'nın Hortuna, Pancar, Ayrancılar ve Kuşpurdil Çiftliğinin bazı kesimlerindeki köylüler ise devlet hazinesine bağı olan toprakları işgal etmişlerdir. Toprakları işgal eden dört köy halkı, bu toprakları ağalardan kiraladıklarını bildirmiş ve topraklarda hakları olduklarını beyan etmişlerdir. Dursunbey'in Akyayla köyündeki köylüler ise topraklarının olmadıklarını söyleyerek devlet arazisine ait toprakları işgal etmişlerdir. 50 hanesi bulunan köyün 31 hanesi işgale katılmış, muhtar ve ihtiyar heyeti işgale engel olamamıştır (Cumhuriyet, 16 Nisan 1969: 1. Cumhuriyet, 17 Nisan 1969: 1-7. Türk Solu, 22 Nisan 1969;6, 13 Mayıs 1969: 4, Türk Solu, 24 Haziran 1969: 2). Gemlik'e bağı Muratoba köylüleri kendilerine yetmeyen toprakların baraj inşaatı sahasında kalacağı ve yerine yeni bir toprak verilmeyeceğini protesto ederlerken, Malatya'nın 38 köyünden 300 köylü, emperyalizm ve işbirlikçilerin hegemonyasına karşı yayınladıkları bildiriden dolayı hapiste tutulan 6 köylü için protesto bildirisini yayınlamış ve Malatya'ya yaymışlardır (Aydınlık Sosyalist Dergi, Temmuz 1969: 176).

1969-1970 yılları gazetelerinin en çok haberi yapılan olayları kuşkusuz köylü olaylarıdır. İsimleri belki daha önce hiç duyulmamış olan Odabaşı, Gülpınar, Beyceli, Şercin, Ortatepe, Karanlık, Değirmenözü, Atalan, Göllüce, Karadibek gibi köyler artık gazetelerin birinci sayfalarında yer almıştır. (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2136). 4 Temmuz günü Ulus ilçesine bağı köyde köylülerin yanında öğrenciler ve işçilerin de bulunduğu orman sömürüsüne karşı miting düzenlenmiştir. Cumhuriyet Meydanı'nda toplanan 1000 kadar köylü, haklarını alana kadar mücadele edeceklerini belirtmiştir. Kimi mitingler büyük ses getirerek isimlerinden sıkça bahsettirmiştir. 14 Temmuz 1969'da Ordu'nun Fatsa ilçesinde köylüler, sol görüşlü aydınlar ve öğretmenlerin de katıldığı büyük fındık mitingi yapmışlardır. Mitingde "Köylünün yetiştirdiği fındık tefecileri ve faizcileri

beslemektedir” sözleriyle ABD ile işbirliği içinde köylünün sömürüldüğü vurgulanmıştır. Köylüler miting sırasında *“faizciye şapur şapur, köyliye yarabbi şükür”, “eli yurda soktular, birlik olup soydular, bizi yoksul koydular”, “seçimde efendiyiz, geçimde köleyiz”, “findığı dalında çaldılar”, “Ziraat Bankası zengin kasası”, “hak verilmez alınır”, “bağımsız Türkiye”, “Amerikan sömürüsüne hayır”, “uyanıyoruz, hak arıyoruz”, “omuz omuza mücadele edelim”* yazılı pankartlar taşımışlardır. Doğu Anadolu’da 17 Temmuz’da Huruç ve 27 Temmuz’da Hilvan’da *“açlık, eller aya biz yaya”* mitingi yapılmıştır. Miting sırasında *“seni bu hale getirene dur demenin zamanı gelmiştir; senin tek suçun doğulu olmaktır”* ifadeleri bulunan bildiriler de dağıtılmıştır (İşçi Köylü, 24 Temmuz 1969: 1-4. İşçi Köylü, 8 Ağustos 1969: 4).

12 Eylül günü Hatay’ın Kırıkhan ilçesinde Amik Ovası’ndaki 56 köyden 4 bin kişi tefecilere karşı düzenlenen mitinge katılırken, Kozan’da yaşayan köylüler hükümeti protesto için Adana-Ceyhan yolunu trafiğe kapatmışlardır. Burdur’da ise pancar üreten köylüler küspe satışı sırasında yolsuzluk yapıldığı gerekçesi ile başvuru yapmışlar, fakat sonuç alamayınca Aralık ayında traktörleri ile fabrikaya doğru yürümüşlerdir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988: 2139). Eylül ayında yapılan bir diğer miting ise Adana ve Tarsus’ta yapılan pamuk fiyatlarındaki düşüşle ilgilidir. 15 Eylül günü Tarsus’ta pamuğun taban fiyatlarının altında bir fiyata satılmasını ve buna rağmen müşteri bulunamamasını protesto eden 15 üretici, traktörleri ile şehirde yürüyüş yapmıştır. Pamuk fiyatlarının düşmesi üzerine İmamoğlu çiftçilerini ayaklandırmış ve çiftçiler büyük bir gösteri ile Çukobirlik binasını işgal etmeye teşebbüs etmişlerdir (Çukurova, 13 Eylül 1969: 1, Çukurova, 16 Eylül 1969: 1). 1 Kasım 1969’da ise Silivri’nin Değirmenköy’deki köylüler arazilerin ağalar tarafından işletilmesini protesto için işgale başlamışlardır. 65. Tümen’in müdahale ettiği olayda İstanbul Valisi Vefa Poyraz; *“Değirmenköylülerin davasının temelinde bir hakkı varsa bu hakkın adli yollarla aranması gerektiğini kendilerine yardım olacağımı vadettim. Köylülerle yaptığım görüşmeler sonucunda Değirmenköylüler haklarını normal yollarla arayacaklarına dair söz verdiler...”* açıklamasını yapmıştır (Çetinkaya, 2010: 112).

1969 yılında Akhisar ve Ödemiş’te yapılan tütün mitingi 1970 yılının Şubat ayında bu defa Alaçam’da gerçekleştirilmiştir. TDGF ya da yaygın adıyla Dev-Genç’e bağlı bulunan sol görüşlü gençler bu miting sırasında da destek için Alaçam’a gitmişlerdir. Köylülerin ekip biçtikleri tütünün değerini alamadıklarını, seçim zamanı oy isteyenlerin sonrasında onlarla ilgilenmediklerini, tüccarların tekelle iş birliği yaptığını, tefecilerin ellerindeki tütünü az bir ücret karşılığı ellerinden aldıklarını ve bu sene de aynı sıkıntıları yaşayacaklarını dile

getirmişlerdir. Bu nedenlere bir çare arayan köylüler sol görüşlü öğrencilerin onlara vermiş olduğu destek ile 18 Mart 1970 günü Alaçam'da "Tütün Sömürüsünü Protesto ve Bağımsızlık" mitingi yapmışlardır (İleri, 20 Nisan 1970: 7-8). 1970 yılının Mayıs-Ekim ayları Dev-Genç'in kırsal alanlarda mücadelesinin en yoğunlaştığı zamanlar olmuştur. Kırsalda köylere giden gençler, buradaki köylülere bildiriler dağıtıp sorunlarını dinlemiş, kimi zaman da bu köylerde mitinglerin düzenlenmesinde rol oynamışlardır.

14.000 adet haşhaş bildirisi bastıran Dev-Genç; Çorum, Amasya, Tokat, Merzifon, Gümüşhacıköy, Suluova, Niksar, Turhal, Zile, Ortaköy ve Osmancık'a bağlı köylerde bunları dağıtmıştır. Dağıtılan bildiriler sonrasında Çorum ve Merzifon'da mitingler gerçekleştirilmiştir. Dev-Genç'li bir grubun Malatya'da yaptığı haşhaş çalışması başarılı olmuştur. Malatya köylerine giderek önce 5 kişilik köy komitesi, ardından da merkez köylerden bölge komiteleri kurulmuştur. Kurulan bölge komiteleri yüzlerce köy gezerek Amerikan emperyalizminin haşhaş ekimini neden yasaklattığını ve arkasındaki sebepleri anlatmış; Malatya halkının mücadelesine ön ayak olmuşlardır. Bu bölgede düzenlenen mitingde her ne kadar çevre köylerin ulaşım problemleri yüzünden katılım az olsa da köy temsilcilerinin antiemperyalist konuşmaları mitingin amacını ortaya koymuştur. Bir diğer haşhaş mitingi ise Denizli'nin Çivril ilçesinde düzenlenmiştir. Geçiminin büyük kısmını haşhaş ekiminden kazanan köylüler, 20 Ağustos saat 11.00'da belediye önünde toplanıp yürüyüş yapmıştır. Yürüyüşe Karayahşiler, Savran, Sarılar, Kavakköy, Kızılören, Emircik, Balçikhısar, Çıtak, Alanköy, Tuğlu, Karamanlı, Irgılı, Sondulu, Süngüllü, Aşağı ve Yukarı Yakasamak, Kocayaka, İğdir, Koçak, Bedirler, Yamanlar, Sökmen, Şenköy, Haydan, Ömciköy, İnceköy köyleri katılmıştır (İleri, 20 Kasım 1970: 18-19). 1970 yılının Ağustos ayında yapılan bir diğer miting ise Çarşamba, Çorlu, Turhal, Mersin ve Ödemiş'te üreticinin hakkını korumak, pahalılığı ve işsizliği protesto etmek ve Amerikan emperyalizmini kınamak amacıyla "İşsizliği, Pahalılığı ve Emperyalizmi Kınama Mitingleri" düzenlenmiştir. Konya Ereğli'de de köylüler su kanallarının yetersizliği ve sebze meyvelerin kurumması sebebiyle "Susuzluğu Protesto Mitingi" yapmışlardır (Babuş, 2018: 160).

1971 yılında Samsun-Çarşamba demiryolunun zarar görmesi ve DDY Genel Müdürlüğü tarafından sökülmesi üzerine bu bölgedeki 10 binden fazla köylü ellerinde pankartlar ile sessiz yürüyüş yapmıştır. Lise, Çiftlik ve Hamdiömeroğlu Caddelerinde yürüyen köylüler ellerinde bulunan çelengi Atatürk Anıtına koyup saygı durumunda bulunmuşlardır. Ayrıca köylüler isteklerinin gerçekleşmemesi durumunda Ankara'ya kadar yürüyeceklerini bildirmişlerdir (Akşam, 22 Ekim 1971:1. Akşam, 23 Ekim 1971: 1).

Türkiye’de yaşanan grev, eylem ve işgal olaylarının artması sonucunda yaşanan 12 Mart’ın ardından köylülerin ülke genelinde toprak talebi ve üretici sorunlarına yönelik eylem yapması yasaklanmıştır. 12 Mart döneminden sonra Nisan 1971 itibariyle köylü eylemleri duraksamış, yapılan eylemler de izlenemez olmuştur (Babuş, 2018: 162). Köylü eylemleri sadece dönemin gazete, dergi veya eserlerinde işlenmemiş; toplumsal gerçeklikten uzak ve eleştirel yapıya sahip olmayan Yeşilçam filmlerinin de konusu olmuştur. Köy filmleri komedinin yanı sıra, köylü-ağa ilişkileri, toprak ağalarının tarım işçilerini sömürmesi ve haklarını gasp etmesi gibi konuları beyaz perdeye taşımıştır (Alaca, 2019: 49).

3. 6. FİLO EYLEMLERİ

3.1. Türk-Amerikan İlişkileri

Türk-Amerikan ilişkileri, Osmanlı Devleti Döneminde başlamış, ABD 1823 Monroe Doktrini ile her ne kadar “Yalnızcılık Politikası” benimsemiş olsa da deniz aşırı ülkelerle temaslarını sürdürmüş ve Osmanlı Devleti de bu ülkeler içinde yerini almıştır. Her iki devletin arasında yaşanan ticari ve siyasi ilişkiler 1830 yılında imzalanan Seyr-ü Sefain Anlaşması ile hukuksal kapsamda biçimlenmiştir (Gümüş, 2006: 20). Fakat özellikle II. Dünya Savaşının sonrasında Türk- Amerikan ilişkileri daha da perçinlenmiş ve dış politikayı olağan şekilde etkilemiştir. Türk-Amerikan ilişkileri tarihte iki ana bölümde incelenebilir: 1945-1960 ve 1960-1980. 1945-1960 arası dönemdeki ilişkiler sarsıntısız, sağlam ve tam dayanışma içinde iken, 1960 sonrası ilişkilerde değişimler baş göstermiştir. 1960-1980 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkileri inişli-çıkışlı, çalkantılar, sarsıntular ve krizler yaşamıştır (Armaoğlu, 2015: 728).

II. Dünya Savaşı'nın ardından kendini daha fazla hissettirmeye başlayan ideolojik farklılıklar itibariyle dünya iki kutuplu bir döneme evrilme yaşamıştır. Bu ideolojik farklılıklar sonucunda SSCB önderliğinde Doğu Bloğu ve ABD önderliğinde ise Batı Bloğu ortaya çıkmıştır. Böylelikle dünya, savaş sonrasında Soğuk Savaş Dönemine bu kutuplaşma içerisinde girmiştir (Bal, 2002: 147). Sovyetleri bir tehdit olarak algılayan ABD, Roosevelt'ten sonra başkan olan Harry Truman'ın 1947 yılında ilan ettiği Truman Doktrini ile dünyanın Kapitalizm ve Komünizm ideolojileri doğrultusunda iki kutba ayrılmasına öncü olmuştur (Doğan Z, 2019: 7). ABD'nin SSCB'ye karşı sert politika izlemesinin sebepleri Yunanistan'da yaşanan ve artan Komünizm tehdidi, Sovyetlerin İran bölgesinden çekilmeme kararı ve Türkiye üzerindeki istekleri şeklinde değerlendirilebilir. Bu sebepler ışığında ABD, Sovyet Rusya ile uzlaşmaya varmak yerine, Sovyetleri Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'dan uzak tutmaya karar vermiştir (Bozkurt, 2007: 260).

II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye her ne kadar savaşa başından beri girmemiş olsa da sona doğru İngiltere ve ABD'nin yanında yer alıp 23 Şubat 1945 günü Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir. Bunun üzerine ABD tarafından 1 Nisan 1944 tarihinde kesilmiş olan askeri yardım, Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'na göre yeniden verilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin ABD ile yaptığı bu ilk askeri anlaşma dolaylı ve tek yanlı bir hareket olmaktan çıkıp akit şeklinde gerçekleştirilmiştir (Uçarol, 1994: 722). Dört yıllık olan

bu anlaşma savaş sonunda Türkiye'nin ABD'den almış olduğu savaş teçhizatını geri vermesi üzerine ABD ile Türkiye arasında 23 Şubat 1945 tarihinde yeni bir anlaşma imzalanmıştır (Yalçın O, 2012: 99). İki devlet arasında imzalanan bu anlaşma 8 Mayıs 1946 günü onaylanmış ve 10 Mayıs 1946 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmıştır Resmi Gazete, 10 Mayıs 1946: 6303). Böylelikle Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerin Türkiye'den istekleri Türkiye'yi hem zor durumda bırakmış hem de Sovyet Rusya'ya karşı Amerika'ya yakınlaşmasına vesile olmuştur. Yaşanılan bu Sovyet tehdidi Türkiye'nin 1945 sonrası dış politikasını ve Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendirmiştir (Yalçın O, 2012: 94). Sovyetlerin Türkiye'den toprak ve bir üs talep etmesi üzerine 27 Kasım 1945 günü ABD Başkanı Truman New York'ta Denizciler Günü'nde bir konuşma yapmış ve konuşmasında Sovyetleri ima ederek Amerika'nın hiçbir toprak talebine, bir devletin başka bir devlete zorla rejimini değiştirme baskılarına ve halkların haklarına saldırı yapılamayacağına dikkat çekmiştir. Bu konuşmayı yanıtızsız bırakmayan SSCB Başkanı Stalin ise 9 Şubat 1946 tarihinde savaşın sorumlusunun Batı dünyası ve Batı dünyasının kapitalist sisteminin olduğunu vurgulamıştır (Gürbüz, 2010: 147-148). 17 Aralık 1925'te Türkiye ile yaptığı Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın 1945 yılının Mart ayında SSCB tarafından yenilenmemesi, Türkiye açısından Rus tehdidinin öne çıkması ile Türkiye bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla mecburi olarak yönünü ABD'ye çevirmiştir (Akbaş, Çelik, Duman, 2019: 2233).

Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin yanında olduğunu dile getiren ABD ilk olarak 1944 yılında Washington'da vefat eden Büyükelçi Mehmet Münir Erteğün'ün na'sını 5 Nisan 1946'da Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye getirmiştir. ABD'nin Sovyet tehdidine karşı güvence vermesi olarak algılanan bu ziyaret için geminin İstanbul'a vardığı gün konuşma yapan Başkan Truman, ABD'nin artık dış politikaya yeni bir yön verdiğinden ve Ortadoğu bölgesinin öneminden bahsetmiştir (Uçarol, 1994: 723). Aslında 1946 yılının Şubat ayında Amerikan Donanma Bakanı Forrestal tarafından Akdeniz'e bir filonun gönderilmesi teklifinin sunulmasının ardından uygun fırsat kollamaya başlayan ABD, Erteğün'ün kaybını fırsata çevirmiş, Japonlara teslimiyet anlaşmasını imzalattığı en büyük zırhlısını göndererek Rusya'ya karşı gövde gösterisinde bulunmuştur (Akalin, 2003: 207). Providence Zırhlısının eşlik ettiği Missouri Zırhlısı 5 Nisan günü İstanbul Limanına gelmiş, Filo Komutanı Amiral Hewitt ve Başkan Truman'ın özel temsilcisi Veddell aynı akşam Ankara'ya hareket etmişlerdir. Türkiye'ye gelen özel konukların şerefine 6 Nisan günü Genelkurmay Başkanı Ankara

Palas'ta bir ziyafet vermiştir (Bozkurt, 2007: 261). Her ne kadar Missouri, Ankara'da memnuniyetle karşılanırsa da İsmet İnönü Amerikalılardan emin olmak istediğinden Ankara'ya yeni atanan İngiliz elçi David Kelly'yi makamına davet ederek ABD'nin niyetlerinden emin olmak için sorular sormuştur. Elçi Kelly'nin "*Amerikan karakteri değişkenliğe müsaitse de bu kez kararlı olduklarından eminim*" şeklinde vermiş olduğu cevap İnönü'nün güven duymasını sağlamıştır (Akalin, 2003: 108).

Missouri Zırhlısı İstanbul'da görkemli törenler ile karşılanmıştır. Gazeteler "Welcome USA" başlıklarını atarken minareler "Welcome" mahyaları ile süslenmiştir. 6 Nisan'da özel konuklar şerefine düzenlenen ziyafette Başbakan Şükrü Saraçoğlu "*Minnettarlığımı tebarüz ettirirken derin bir zevk içindeyim. Dünyanın en mükemmel çocuğu olan Amerika ve Amerikalılar, ellerinde insanlık, adalet, hürriyet, medeniyet bayrakları olduğu halde sağlam ve metin adımlarla yürütmektedirler*" şeklinde açıklama yaparken, İstanbul Valisi Kerim Gökay "*Amerikalıların memleketimize sık sık gelmelerini isteriz*" şeklinde memnuniyetlerini dile getirmiştir (Gündüz, 2019a: 208). Gazetelere verdiği demeçte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü "*Amerikan donanmasına mensup gemiler bize ne kadar yakın bulunursa o kadar iyi olur*" sözleriyle memnuniyetini dile getirirken, Başkan Truman'ın özel temsilcisi Wendell "*Türkiye ile memleketim arasındaki büyük dostluğu simgelemek üzere geldik*" ifadelerini dile getirmiştir (Akalin, 2003; 208). Amerikan zırhlısının Türkiye'ye gelmesinin ardından Meclis'te konuşma yapan dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ABD'nin Türkiye'nin yeni müttefiki olduğunu ve artık uluslararası yalnızlığın bittiğini ifade etmesi ile meclisteki vekiller büyük sevinç göstermiştir. Mecliste sevinen milletvekillerinin sevinçleri ise Sovyet tehdidinin bitmiş olduğunun birer ibaresiydi (32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=HcOJAyOyjD0&list=LL&index=3>, 2020).

Missouri'nin Türkiye'ye gelmesi üzerine İstanbul'da büyük hazırlıklar da yapılmıştır. İstanbul Belediyesi tarafından Kadıköy'den Beşiktaş'a kadar sahil kenarındaki ve Beyoğlu'nun bazı semtlerinde bulunan dükkanlar aynı renklere boyanmıştır. Gelen denizciler için hazırlığa girişen belediye tarafından genelevler beyaza boyatılmış, hayat kadınları sağlık muayenelerinden geçirilmiştir. Barların ve pavyonların kapılarına "welcome" pankartları asılmış, halk gelen büyük gemiyi görebilmek için sokaklara dökülmüştür (Bozkurt, 2007: 263). Amerikan Missouri zırhlısının bu ziyareti Türk-Amerikan ilişkilerinde tek olmayacak ve tarih içerisinde Amerikan deniz zırhlıları belirli aralıklarla İstanbul'u ziyaret edip Türk sularında telsizlerle haberleşme imkanları bulacaktır (BCA, 25.03.1947: 30.18.1.2/113.21.16). Hatta Missouri gemisine yapılan hazırlıklar 1960'lı yılların ortalarından itibaren Türk

limanlarını sık sık ziyarete gelecek olan Amerikan 6. Filosu için de defalarca yapılacak ve sonu kanlı biten eylemlerin yaşanmasına sebep olacaktır.

Türkiye ile ABD'nin ilişkilerinde dönüm noktası özelliği taşıyan bir diğer olay ise ABD Başkanı Harry Truman'ın öncülük ettiği Truman Doktrini'dir. *“Amerika Birleşik Devletleri, silahlı azınlıklar veya dış baskılarla boyunduruk altına alınmaya çalışılan özgür ulusları desteklemeyi bir politika haline getirmek zorundadır”* sözleri ile Amerikan Kongresi'nde konuşma yapan Truman, ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık yardım yapması için kendisine yetki verilmesini istemiştir. 22 Mayıs 1947 tarihinde yardım yapılmasına karar veren kongre, Yunanistan'a 300 milyon ve Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım miktarını belirlemiştir (Yeniden Milli Mücadele, 1978: 8). Yunanistan'a yapılan yardımın Türkiye içinde yapılmasında Truman'a göre *“Bağımsız ve iktisadi açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye'nin geleceği dünyanın özgürlük-sever halkları için, Yunanistan'ın geleceğinden daha az önem (...)”* içeriyordu (Oran, 2009: 529).

Truman Doktrini'nin çıkışında ABD için temel neden, Amerikan yöneticilerinin ağır bir şekilde Sovyet tehdidi altında bulduklarını ve bu doktrin ile Komünizmle mücadele edebileceklerini düşünmeleridir (Sander, 1996: 231). Türkiye'nin Sovyet tehdidi altında bulunması kapsamında değerlendirilen Truman Doktrini'nin Türkiye kadar Batı Avrupa'sının geleceği için de önemi göz ardı edilmemelidir. Şöyle ki II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada Sovyet tehdidi baş göstermese bile Başkan Truman, içinde Yunanistan'ın da dahil olduğu bir doktrin ilan etmeyi planlıyordu (Sander, 2016: 31). Fakat Türkiye'nin Avrupa, Asya ve Afrika arasında kara, hava ve deniz yollarını denetim altında tutabileceği bir konuma sahip olması ve SSCB'nin Boğazları ele geçirdiği takdirde İran-Irak ile petrol bakımından zengin olan Orta Doğu'ya daha da yakınlaşması olasılığı; Truman Doktrini'ne Türkiye'nin dahil edilmesinde etkili olmuştur (Oran, 2009: 531). Türkiye'nin dahil edilmesinin ardından her iki devlet arasında 12 Temmuz 1947'de Ankara'da *“Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma”* imzalanmıştır. Bu anlaşma ile de yapılacak olan yardımın nerede, ne zaman ve nasıl yapılacağı hukuksal bir boyut kazanmıştır (Uçarol, 1994: 725).

Truman Doktrini'ne dahil edilen Türkiye'ye yardım gönderilmesi Ankara'da büyük memnuniyet yaratmıştır. Bu memnuniyeti dile getiren Başbakan Recep Peker, İngiltere'nin savaş sürecindeki yıpranmışlığının tesiriyle dünyadaki güçlerinin bir kısmını ABD'ye bırakma arzusunu yerinde bulduklarını, ABD yardımlarının yalnızca Türkiye'yi güçlendirmek değil, dünya barışına katkıda bulunmak amacı taşıdığını düşündüklerini belirtmiştir (Akalin, 2003: 219). Türkiye'nin Truman Doktrini'ni almak istemesindeki en önemli nedenin milli

güvenlik kaygıları olduğu muhakkaktır. Fakat ABD'nin Türkiye'nin güvenlik kaygısında tek başına yeterli görülmemesi de önemlidir ki Türkiye'nin NATO'ya dahil olmak istemesinin sebebi de burada aranmalıdır (Gürbüz, 2010: 158-159). Truman Doktrini'nin Türkiye için amaçlarından biri alacağı askeri yardım ile orduyu modernleştirmek, asker sayısını 3'te 1 oranında azaltıp ulusal savunmanın bütçe üzerindeki yükünü hafifletmektir (Sander, 1979: 80). Yapılan yardım ile gerçekleştirilenlerse yol yapımı ve bakımı, kargo ulaşımının gelişimi, silahlı kuvvetlerin eğitilmesi ve silahlandırılması şeklinde olmuştur (Sander, 2016: 47).

Türkiye askeri yardım olarak aldığı Truman Doktrini'nden sonra yeterince ekonomik rahatlık yaşayamadığından Amerikan Hükümeti Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiştir. 4 Temmuz 1948 tarihinde iki devlet arasında imzalanan anlaşma sonrası ekonomik yardıma başlanmıştır (Sander, 2016: 77). Aralarında Türkiye'nin de olduğu 16 ülkeye verilen ABD kaynaklı Marshall Yardımı ekonomik kalkınma modeli olarak tasarlanmıştır. Türkiye'ye 100 milyon dolar civarında verilen yardımın amacı ise ABD'nin kendi parasının ve sermaye egemenliğini sağlaması ve Batı ülkelerini SSCB karşısında güçlü duruma yükseltmekti (Karakök, 2011: 91). Marshall Planı her ne kadar ekonomik yardım olsa da Türkiye bu verilen yardımın 3'te 2'sini askeri amaçlı kullanmıştır. Geriye kalan kısım ise Türkiye'de ziraat temeline dayanan ekonomik sisteme ayrılmıştır (Gürbüz, 2010: 160-161).

Türkiye ve Yunanistan, Truman Doktrini ile Sovyet tehdidine karşı güvence altına alınırken Marshall Yardımı ile de ABD Batı Avrupa üzerinde etkisini göstermiş ve Komünist olmayan ülkelerin birçoğu Amerika'nın denetiminde yer bulmuştur (Gümüş, 2006: 24). Önce Truman Doktrini, sonra da Marshall Planı Türkiye'nin 1970'li yıllara kadar ABD tarafından gerek askeri gerekse ekonomik anlamda krediler alarak geniş çapta maddi sıkıntısını gidermesine sebep olmuştur (Gevgili, 1973: 319). Marshall Yardımı Türkiye'de sonraki yıllarda da konuşulmuş ve 1967 yılında Zafer Gazetesinde bu konuyu ele alan Füzuran Tekil şu ifadeleri kullanmıştır:

"Marshall yardımı, Avrupa'ya insanlık adına, bu arada Amerika'nın da şüphesiz kendi pazarları hesabına uzattığı, çok önemli büyük yardım elidir. Bundan Türkiye'de faydalanmıştır. Türk köylüsü çıplak ayak gezdirilirken bu yardımın işlemesi ile kısmen de olsa kalkınma ve iyice bir müstahsil olma imkanları bulmuştur. Türkiye'nin de birçok ülke gibi Amerika'ya güveni buradan gelir" (Tekil, 3 Temmuz 1967: 1).

Gelişen ilişkiler bağlamında Türkiye'de 1947 yılından itibaren gazetelerin manşetlerinde ABD ile ilişkiler, heyetlerin karşılıklı ziyaretleri ve ABD yetkilileri ile yapılan röportajlar sıkça görülmektedir (Akalın, 2003: 230). 1950 yılında Türkiye'de yapılan seçimle iktidar koltuğuna oturan DP ise Amerikan ilişkilerinde altın çağı yaşatmıştır (Çandar, 2001: 169). Özellikle dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Washington'a yapmış olduğu

ziyarete konfetiler eşliğinde karşılanması Türkiye’de ABD’nin saygınlığını arttırmıştır. Bayar’ın coşkulu karşılama ile çıkmış olduğu Beyaz Saray’ın merdivenleri ülkede adeta mukaddes yer olarak ifade edilmiştir (32. Gün Arşivi, https://www.youtube.com/watch?v=I7Bb9xPZ_jk&list=LL&index=2, 2020). DP’nin iktidar koltuğuna oturduğu dönemde Soğuk Savaş’ın ilk sıcak çatışması olan Kore Savaşı patlak vermiştir. Kuzey Kore’nin Güney Kore topraklarına saldırması ve BM’nin ihtarına uymaması üzerine Batı, Güney Kore’ye asker çıkarma kararı almıştır. Güney Kore topraklarına asker gönderme kararına ilk olumlu cevap veren ülke ABD’dir (Oran, 2009: 545). BM’nin kararı üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, Genelkurmay Başkanı Org. Nuri Yamut ile Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanlarıyla ordu komutanlarını Yalova’da yaptığı toplantıda Kore’ye asker gönderilmesine karar verilmiştir. Bu karar tüm bakanların çağrılı olmadığı kabine toplantısında onaylanmış, sonrasında da TBMM’de görüşülmede uygulanmıştır. Bu kapsamda 25 Temmuz 1950 günü Kore’ye 4500 asker gönderileceğini açıklayan Türkiye, ABD’den sonra Kore’ye kara kuvvetini gönderen ilk ülke olmuştur (Göktürk Çetinkaya, 2019: 91-93).

Güney Kore’ye asker göndermesi kesinleşen DP Hükümeti, BM Genel Sekreteri’ne *“Türkiye Cumhuriyeti’nin BM Kurulu’nun bir üyesi sıfatıyla üstlenmiş bulunduğu yükümlülükleri Yasa çerçevesinde ve içtenlikle yerine getirmeye hazır olduğunu hemen bildirir”* sözleri ile asker göndereceğini resmiyete dökmüştür (Uçarol, 1994: 728). Kore Savaşı’nı ABD ile yakınlaşmada bir fırsat olarak gören Türkiye, önce CHP’nin 11 Mayıs 1950’de, akabinde DP’nin 11 Ağustos 1950’de üyelik için başvuruları ile NATO’dan ret yanıtı almıştır. ABD’ye verilen desteğin önemli bir ödülü olacağı düşünülen NATO’ya kabul ediliş ise 15 Ekim 1951’de yayınlanan protokolle mümkün olmuş, söz konusu protokolü üye ülkeler 22 Ekim 1951’de, TBMM ise oybirliği ile 18 Şubat 1952’de onaylamıştır (Saray, 2000: 102, 132, 136. Akalın, 2003; 271). Türkiye, NATO’ya girme konusu dahilinde özellikle Ortadoğu üzerinden bir çok fikir ileri sürmüştür. Buna göre İsrail ile savaş halindeki Arap devletleri Doğu Akdeniz Savunma Paketi kuramayacağı gibi Arap Birliğindeki görüş ayrılıkları nedeniyle bu pakta blok şeklinde de girmeleri mümkün değildir. Bundan ayrı 1936 tarihli İngiltere-Mısır Anlaşması’nın yerini alabilecek bir gelişme olmadığı takdirde bu iki devlet aynı savunma teşkilatında da bulunamaz (Sander, 2016: 106-107).

Ulusal Güvenlik Konseyi’nin 109. sayılı kararına dayanarak ABD yönetimince Türkiye’nin NATO’ya alınması kararı verilmiştir. Yunanistan ile aynı zamanda yapılan

NATO'ya girme müracaatına dair karar, konseyin 23 Mayıs 1951 günlü 92. toplantısında alınmış ve Başkan Truman'ın 24 Mayıs'ta onaylaması ile iki ülke NATO kapsamına dahil edilmiştir (Akalin, 2003: 287). Türkiye'nin NATO üyesi olması sonrasında ise ABD ile olan ilişkiler kurumsal bir boyut kazanmış, Türkiye Sovyetlere karşı askeri bir güvence elde ederken ABD'den aldığı ekonomik yardımları bir kazanım olarak atfetmiştir (Doğan Z, 2019: 10-11). Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının ardından ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler daha da sıkı bir hale gelmiştir. Özellikle 1945 yılından sonra ABD ile bir yığın ikili anlaşma yapılmıştır. İki anlaşmalar hakkında 1966 yılında açıklama yapan Süleyman Demirel 1950'ye kadar üç, 1950-1960 yılları arası 31 ve 1960-1965 yılları arasında ise 20 ikili anlaşma yapıldığını ifade etmiştir. Yapılan ikili anlaşmaların çoğu ise askeri anlaşma özelliği taşıyordu (Yalçın O, 2012: 101).

1969 yılına kadar sayısı 55'i bulan askeri anlaşmalarda iki ülke arasındaki diplomatik dokunulmazlıklar ve askeri üsler mevzuu öne çıkmaktadır (Aybar, 1975: 16). 1970'de Süleyman Demirel'in açıklamasına göre anlaşmaların bazıları açık bazıları kapalı olmak üzere 91 adettir. Bunlardan 16'sı kanunla onaylanan, 12'si harita anlaşmaları, 6 'sı yürürlükten kalkmış anlaşma olup, 4 tanesi bilimsel anlaşma, 26 tanesi yardım anlaşması, 14 tanesi NATO içinde alınan kararlar gereğince yapılan anlaşmalar, 13 tanesi ise 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasından güç alan anlaşmalardır (Sander, 2016: 147-148). İki ülke arasında yaşanan ilişkiler bağlamında Türk limanlarını ABD'li donanmalar sık sık ziyaret etmiştir. Türk limanlarına ABD donanmasına ait Usns. Dourier adlı refakat gemisinin 7-10 Ocak 1953 tarihleri arasında Bodrum Limanı'na (BCA, 19.01.1953: 30.18.1.2/131.4.14), Usns. Pvt. Elden H. Johnson adlı geminin 24-25 Ocak 1953'te İstanbul Limanı'na gelmesine (BCA, 20.01.1953: 30.18.1.2/131.4.13) Usns. Geiger (TAP-197) adlı Transportun 30 Kasım-1 Aralık 1953 tarihleri arasında İstanbul Limanı'na gelmesine (BCA, 30.11.1953: 30.18.1.2/134.94.20), Usns. Courier Hatı Victory (Tak-238) adlı geminin 3-4 Aralık 1953 tarihleri arasında İstanbul Limanı'na gelmesine (BCA, 03.12.1953: 30.18.1.2/ 134.94.18) ve limanlarda telsizle haberleşmelerine izinler verilmiştir. Fakat 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde ABD ile Türkiye arasındaki ilişkiler kısa süreli duraklama dönemi yaşamıştır. ABD'den büyük ekonomik yardımlar alan Türkiye'nin 1955 yılında ABD Hükümetinden istemiş olduğu 300 milyon dolarlık yardımın verilmekte tereddüt edilmesini görmesi Amerika ile ilişkilerin buz tutmaya başlamasına yol açmıştır. Hatta Başbakan Adnan Menderes 1960 yılında yardım için Moskova'ya gitmeyi bile düşünmüştür (Sander, 1979: 80). 1955'te iki ülke arasında yaşanan ekonomik kriz, 1958 yılında ABD'nin yardım miktarını arttırması ve

Türkiye'nin yapmış olduğu ekonomik çabaları desteklemesi ile aşılmaya, 1952-1955 yılları arasındaki samimiyete dönülmeye çalışılmıştır (Sander, 2016: 199).

1957 yılının Orta Doğu'daki ortamı alevlendiren gelişmesi 7 Ekim günü Krushchev'in Orta Doğu'da bir savaş tehlikesinin olmasını ve Türkiye'nin Suriye'ye saldırması halinde Sovyetlerin bu duruma kayıtsız kalmayacağını bildirmesi olmuştur. Sovyetlerin Türkiye'ye jeopolitik konumunun ABD'den daha yakın olması ve savaş durumunda Türkiye'nin bir gün bile dayanamayacağı yapıda olmasını dile getirmesi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı harekete geçirmiştir. 10 Ekim günü bir bildiri yayınlayan Amerikan Dışişleri Bakanlığı, SSCB'nin Türkiye'nin müttefiki ve dostu Amerika ile NATO'yu hafife almasının doğru olmadığını belirtmiştir. Böylelikle ABD Türkiye'nin arkasında durduğunu göstermiştir (Sander, 2016: 220-221).

27 Mayıs 1960'ta 38 kişilik bir asker grubu tarafından DP Hükümetine yapılan darbe ile Türkiye'de yeni bir dönem başlamış, yönetime el koyan grubun yaptığı açıklamanın dış politika kısmında ABD, NATO ve CENTO'ya bağlı kalacaklarının güvencesi verilmiştir (Çandar, 2001: 187). 1961 yılında yapılan seçimler sonucu İsmet İnönü önderliğinde kurulan koalisyon sonrası Amerikalılar ile Barış Gönüllüleri Anlaşması Ağustos 1962'de imzalanmıştır. Anlaşma sonrası gümrüklerde ayrıcalık kazanan Amerikalı öğretmen ve uzmanlar özellikle Güneydoğu'daki kent ve köylerde, çıkarılan özel izin sayesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 1965 yılında anlaşma metninin TBMM'de görüşüldüğü sırada Türkiye'deki mevcut 600 Barış Gönüllüsünün özellikle Güneydoğu Bölgesinde araştırma yapmasına yönelik tepkiler (Akalin, 2011: 113) Meclis'e de taşınmış, Dışişleri Bakanlığı Temsilcisi Nazif Çuhruk'un aşağıdaki açıklamalarına rağmen tepkiler çığ gibi büyümüştür:

“Teşkilâtın gayesi, Amerikalı gönüllüleri Amerikan hayat tarzı, Amerika'nın demokratik idealleri umumiyetle dünyada Amerikan halkının yaşayış tarzı, görüş ve pratik hakkında geniş ölçüde aydınlatmaktadır. Teşkilâta mensup gönüllüler gittikleri memleketlerde aşağı-yukarı buldukları memleketlerin şartları içerisinde bizzat çeşitli sahalarda çalışan insanlarla onların çalışma ve yaşama şartlarını muadil şartları kabul ederek hakikaten gönüllü gibi çalışma gayesiyle seçilirler” (MMTD, C.34, D.1, 39. Birleşim, 14.1.1965: 662).

1960'lı yıllarda Türkiye'nin ABD ile ilişkisinde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Johnson Mektubu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki ülkenin diplomasisini ikinci kez sekteye uğratmış ve Türkiye'de gelişmeye başlayan anti-Amerikan düşünce yapısının temelini oluşturmuştur. ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson'ın mektubu⁵ Türk-Amerikan ilişkilerini bir daha eski sıcak haline döndürememiştir (Akalin, 2018: 99). Meselenin temelinde

⁵ Haluk Şahin'in Johnson Mektubu adlı eserinde yazmış olduğu bilgiye göre mektup bizzat Başkan Johnson tarafından kaleme alınmamış; Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Bakan Yardımcılarından Harlan Cleveland ve onun yardımcısı Joseph Sisco tarafından yazılmıştır. Bkz. Ergüç, 2017: 261.

Makarios'un yönetiminde Kıbrıs'ın Rumlara ilhakını sağlamak adına 24 Aralık 1963 itibariyle adadaki Türklere saldırıların başlaması; İngiltere'nin 1959 Garanti Anlaşması'nı imzalayan üç ülkeden birisi olmasına rağmen meseleden uzaklaşıp ve konuyu ABD'ye yönlendirmesi vardır. ABD'nin konuya tarafsız kalmak adına haklı-haksız ayrımını gözetmemesi üzerine Yunanistan'ın adadaki zulmünü arttırması, Türkiye'nin 5 Haziran 1964'te müdahale kararı almasına neden olmuştur. Ancak aynı tarihte Johnson'ın Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup Türkiye'nin ABD'ye güvenini sarsarken SSCB ile ilişkiler düzelmeye başlamıştır. İnönü'nün Johnson'a yazdığı cevabi mektupta belirtildiği üzere Türkiye'de bu mektup hayal kırıklığına yol açmıştır (Armaoğlu, 1991; 266-270).

Kıbrıs'ta 21 Aralık 1963'te Kanlı Noel olarak adlandırılan hadiseler başlamıştır. Hukuksal çerçevede sorunun çözülebileceğini düşünen Türkiye (Keser, 2011: 93, 100), bu saldırıların ardından artık gereğinin adaya çıkarma yapma olduğunu görmüştür. İlk olarak Genelkurmay Başkanı ile konuşan ve ordunun durumunu öğrenen Başbakan İsmet İnönü askeri teçhizat olarak bu çıkarmanın mümkün olmadığını farkına varmıştır. Fakat Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e Amerikalılara çıkartma yapacakları haberinin verilmesini de istemiştir. Kısa sürede Kıbrıs'a çıkartma yapılacağı konusunda görüşünü bildiren Johnson, mektubunda, *"Türkiye Hükümetinin Kıbrıs'ın bir bölümünü askeri güce dayanarak işgal etme kararı alması beni ciddi biçimde kaygılandırıyor. Geniş çaplı sonuçlar doğurabilecek böyle bir hareketin, Türkiye tarafından bizimle önceden tam bir dayanışma içinde olmak yönündeki taahhüdü ile uzlaşır bulmuyorum"* sözlerine yer vermiştir (Akalin, 2011: 105). Fakat mektubun içeriğinde en çok tartışmalara sebep olan 12 Temmuz 1947'de imza edilen "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma"nın dördüncü maddesinde yer alan askeri yardımın kullanıldığı yerlerin kapsamını dışına çıkılması halinde ABD'ye danışılması hususu olmuştur (Armaoğlu, 1991: 268). Türkiye'nin tavrına karşı bir duruş bekleyen İsmet İnönü için Metin Toker şu sözleri söylemiştir:

"Aslında Paşa bu mektubu daha doğrusu Amerika'nın bu durdurma teşebbüsünü bekliyordu. Ama onun niyeti Amerika'yı işin içine daha fazla sokmaktı. Bu müdahale ile Amerika işin içine girmiş oluyordu. İsmet Paşa'nın beklemediği Johnson'un mektubundaki ağır, kırıcı hatta çiğ ifadelerdi. Ondan dolayı başından aşağı kaynar sular akmış gibi oldu" (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 128).

Ünlü mektubun gönderilmesinin üstünden bir hafta geçtikten sonra cevap mektubunu hala alamayan Başkan Johnson 11 Haziran günü iki ülke arasındaki soğukluk durumunu gidermesi için Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı George Ball'u Ankara'ya göndermiştir. Başbakan İsmet İnönü ise bu zaman zarfında hem Dışişleri Bakanlığı uzmanlarıyla cevap yazarken bir yandan da mektubun içeriğini kamuoyundan gizli tutmaya çalışmıştır. Çünkü

İnönü mektubun içeriğinin kamuoyuna sızması halinde Türk-Amerikan ilişkilerinin kopma noktasına gelebileceğini düşünmekteydi (Oran, 2009: 687). Fakat Johnson'un tehditkâr içerikli mektubu karşısında İsmet İnönü “*Yeni bir dünya düzeni kurulur ve Türkiye’de burada yerini alır*” cevabını vermekten kaçınmamıştır (Gündüz, 2019a: 157). 13 Haziran 1964 tarihinde İsmet İnönü “*hem iki müttefik arasındaki görüş ayrılıkları kesin biçimde ortaya konmakta hem de ABD’nin soruna ağırlığını koyarak ve Yunanistan üzerinde baskı yaparak Türkiye’nin haklı tutumunu desteklemesi tekrar istemektedir*” sözleriyle cevap vermiştir (Sander, 2016: 311). Mektup sadece iki devlet arasında değil, özellikle Türk toplumunda da bomba etkisi yaratmıştır. Johnson mektubunu duyan kamuoyunda oluşan durumu anlatan Mehmet Beşlioğlu şu ifadeleri kullanmıştır:

“Daha sonra bu Kıbrıs olayları alevlenince Johnson'un o meşhur mektubu yazıldı. Tabii biz 27 Mayıs İhtilali'nin arkasından ordumuzun, subaylarımızın çok büyük insanlar olduğunu dünyada üstesinden gelemeyecek hiçbir şeyin olamayacağını düşünüyorduk. Güçlü bir devletiz. Kurtuluş Savaşını yapmışız. Kaç tane devlet bize saldırmış. İsmet Paşa gibi istiklal kahramanı birine böyle bir mektubu yazmaya nasıl cesaret eder bu adam? İsmet Paşa da buna karşı nasıl pasif kalır? İsmet Paşa kalkmış bunun arkasından Johnson'un gönderdiği uçakla Amerika'ya gitmiş. Bunu çok yadırgadık. Hatta CHP'ye karşı bir soğuma başladı bizde. Daha sonra İsmet Paşa Amerika'dayken hükümet düşürüldü.” (Baykam, 1998: 45).

Dünyada ve Türkiye’de mektup öncesi olumlu imajı olan ABD, mektuptan sonra Türkiye’de olumsuz bir imaja sahip olmuş ve ilk defa Türkiye’de ABD aleyhine gösteriler “go home” yazan pankartlar görülmüştür (Yalçın O, 2012: 104). 22 Aralık’ta da TMTF ve MTTB ortak bir basın toplantısı düzenleyerek “Türk Yüksek Öğrenim Gençliğinin sabrının kalmadığına” vurgu yapmışlardır (Cumhuriyet, 23 Aralık 1963: 1-7). İstanbul Üniversitesi kampüsü Atatürk Anıtı önünde 24 Aralık’ta Kıbrıs’ta yaşananlar protesto edilmiş; İstanbul’daki Kıbrıslı öğrenciler açlık grevine başlarken İzmir, Konya, Diyarbakır ve Kırşehir’de de mitingler yapılmıştır (Cumhuriyet, 25 Aralık 1963: 1-7). Yaşanılan gösteriler haricinde Türk Hükümeti de bu mektup sonrası başta SSCB ve Üçüncü Dünya ülkeleri başta olmak üzere alt seviyede tuttuğu ilişkilerini geliştirmek adına yeni yollar aramaya başlamıştır (Oran, 2009: 689-690). Keser’in belirttiği üzere Türkiye, dostunu yanlış seçmiş olduğunun farkına varmış; ABD’nin 1948’de belirttiği Türkiye’nin Batı’nın savunma hattının dışında olduğu konusunu anlamlandırmaya başlamıştır (Keser, 2011: 119). Türkiye’nin yeni diplomasi trafiği, Johnson’un mektubunu, yazmış olduğu *Turkey: America’s Forgotten Ally* adlı kitabında değerlendiren Dankwart A. Rustow ‘un sözleriyle de örtüşmektedir:

“Washington’da Johnson’un mektubundan en yüksek dereceli beş ya da altı yetkili haberdardı; Ankara’da ise Başbakan İsmet İnönü mektubu bakanlarına göstermek zorunda kalmıştı. Mektup, Türk basınına sızdırıldığında Amerikan-Türk ilişkilerine verdiği zarar çok büyük oldu. Yalnız on yıl kadar önce Türkiye, gönüllü olarak Kore’de komünistlere karşı savaşlarında Amerika’ya yardım etmek için birlik göndermişti; şimdi Johnson’un mektubu ise Amerika’nın Türk müttefikini ortak düşmanları olan Sovyetlerle tehdit etmesi anlamına geliyordu. Türkiye’de büyük bir ihanete uğramışlık hissi doğmuştu”. (Çandar, 2001: 183).

3.1.1. Türkiye’de Amerikan Askeri Yapılanması

Türkiye’nin ABD ile ilişkileri ekonomik temelin yanı sıra daha çok askeri içeriğe sahiptir. Özellikle Türkiye’nin NATO’ya katılımının kesinleşmesi Türkiye’de hem NATO kaynaklı hem de ABD kaynaklı askeri üsleri meydana getirmiştir. Türkiye’nin jeopolitik konumu Amerikalı yetkililer için oldukça önemliydi. ABD’ye göre Türkiye askeri istihbarat toplamak için önemli konumdaydı ve bu nedenle ABD Afrika-Orta Doğu-Avrupa güzergahı üzerinde kullanım hakkı elde etmek için Türkiye’de havaalanı kullanım hakkı elde etmek istemekteydi (Bölme, 2012a: 150). Böylelikle II. Dünya Savaşı başında, 1939’da Türkiye’de ABD’nin üç diplomat ve iki askeri ataşesi mevcutken 1941 yılında bu sayı on bir diplomat ve yirmi bir yazıcıya çıkmıştır. 1943 yılının sonlarına doğru Türkiye’de bulunan OSS (Amerikan Stratejik Hizmet Ofisi/Office of Strategic Service) Amerikan Elçisinin Adana’da bulunan evini bir üs haline getirmiştir. 1944 yılında faaliyete geçen bina havaalanına 4 km uzaklıktaydı ve istasyonda üç kişi; güvenlik subayı olarak bir deniz piyade albay, bir kripto telsiz operatörü ve bir telsiz kule operatörü görev yapmaktaydı (Bölme, 2012a: 153-154).

Türkiye’de Amerikan askeri yapılanması için dönüm noktası olan olay 12 Mart 1947’de Amerikan Başkanı Truman’ın Türkiye’yi dahil etmiş olduğu doktrindir. Truman Doktrini ile Türkiye’ye yapılan 100 milyon dolarlık yardım askeri teçhizat için harcanmış, yeni Amerikan menşeli silahlar getirilmiştir. Doktrinin 22 Mayıs 1947’de kongre tarafından onaylanmasından sonra ABD “komünist saldırganlık tehdidi özgür dünya ülkelerine yardım” politikası kapsamında Türk ordusunun modernleştirilmesi ve askerinin eğitilmesini gerekçe göstererek 1947 yılının Mayıs-Temmuz ayları arasında Türkiye’ye teftiş heyetini göndermiştir. Heyet raporunda Türk ordusunun “yetersiz ve modası geçmiş” olarak değerlendirilmesinin ardından Türk ordusunun modernleştirilmesi politikası kapsamında 12 Temmuz’da iki ülke arasında Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra ise adı önce AMAT (American Mission for Aid to Turkey/Türkiye’ye Yardım İçin Yardım Cemiyeti) olan ve 1949’da JAMMAT (Joint American Military Mission for Aid to Turkey/Türkiye’ye Yardım İçin Ortak Amerikan Askeri Elçiliği), 1958’de ise JUSMMAT (Joint United States Military Mission for Aid to Turkey/Türkiye’ye Yardım İçin Ortak ABD Askeri Elçiliği) ismi verilen yapı kurulmuştur. Bu kapsamda Ocak 1948’de 108 Amerikalı personel Türkiye’ye gelmiştir (Göktürk Çetinkaya, 2020b: 189-190). Türk ordusunu modernleştirip eğitmeyi, ayrıca Türkiye’nin askeriye harcadığı yüklü paraları Amerikan yardımları sayesinde ekonomik yatırımlara kaydırmayı amaçlayan Truman Doktrini (Gürbüz, 2010: 157), parasal yardımın haricinde

ABD'den Türkiye'ye gelen silahların kullanımını için gelen Amerikalı yetkililer TSK'nın çeşitli kısımlarına kurslar da açmışlardır. 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler arasında da yer alan Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı'nın "1947 senesinde Truman Doktrini ile başlayan Amerikan askeri yardımı birçok tabii neticeleri de beraberinde getirdi. Ankara'da bir Amerikan Askeri Yardım Kurulu faaliyete geçti. Bu kurula bağlı olarak tümenlere kadar her büyük karargâha birer askeri ekip (Field Team) verildi" sözleri bu kapsam dahilinde değerlendirilmelidir (Avcıoğlu, 1996: 553).

1949 yılında Amerikan Genelkurmayı'nın hazırlamış olduğu bir rapor ile Türkiye'deki üslerin öneminden bahsedilirken ilk defa bir yer ismi verilerek İskenderun- Adana bölgesinde bir hava üssü kurmak fikri belirtilmiştir. Kurulacak olan üssün kullanım hakkının NATO'ya değil de yardım kampanyası dahilinde ABD ile Türkiye arasında yapılacak anlaşma ile sağlanması kararlaştırılmıştır. Aradan geçen birkaç ay sonra ise yapılacak olan hava üssünün inşası için iki ülke anlaşmayı gerçekleştirmiş; üssün yapımını Amerikan Mühendislik Grubu gerçekleştirmiştir (Bölme, 2012b: 56-57). Esasen Amerikan Askeri Heyetinin 1950'deki ziyareti ile beraber faaliyetleri hız kazanan JAMMAT'ın beşinci kolu olan TUSEG (Turkey United States Engineers' Group/Türkiye Amerika Birleşik Devletleri Mühendisler Grubu) bu yıl içinde kurulmuştur. Adana'daki İncirlik Hava Üssü'nün inşası 1951'de başlarken Türkiye 28 Ağustos 1952 tarihinde "Kuzey Atlantik Antlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Müteallik Protokol ile ülkesinde askeri karargah kurulmasını kabul etmiştir" (Göktürk Çetinkaya, 2020b: 190, 199). İncirlik Üssü'nün yapımı 1954 yılında tamamlanarak ABD'nin hizmetine sunulmuş; Soğuk Savaş'ın ardından gerçekleştirilen I. Körfez Savaşı ve Irak Savaşı'nda kullanılan bu üslere 1959'da ABD'nin Jüpiter füzeleri yerleştirilmiştir (Durmuş, 2011: 6).

1950 yılında başlayan Kore Savaşı, Türkiye'nin BM Anayasası kapsamında aldığı kararla 4500 askeri bölgeye göndermesine yol açmıştır. Böylece Cumhuriyet Döneminde ilk kez bir savaşa dahil olan Türkiye, ABD'nin ardından Kore'ye kara kuvveti gönderen ilk ülke olmuştur. Kore'deki Türk askeri birliğinin başarılı mücadelesini gören ABD, etkili bir müttefik olacağı fikriyle Türkiye'nin NATO'ya alınabileceği önerisini 15 Mayıs 1951'de yapmıştır (Göktürk Çetinkaya, 2019: 92-95). Kısaca Türkiye'nin birkaç defa başvurup onaylanmadığı NATO'nun kapıları, Kore ile açılmıştır. 1951 yılında NATO'ya resmen üye olan Türkiye, 25 Ağustos 1952 tarihinde NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (Status of Forces Agreement- SOFA) imzalamıştır. İmzalanan bu sözleşme ile Türkiye'de ABD'nin askeri üsler ve tesisler kurması ve askeri personel bulundurulması kabul edilmiştir (Bölme,

2012b: 59). SSCB, Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesinin *"Atlantik ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını, Sovyetler Birliği sınırlarında saldırgan amaçlı askeri üs kurmak için Türk topraklarının emperyalist devletler tarafından kullanma arzusu dışında bir anlam taşımadığını"* belirterek tepkisini göstermiştir (Saray, 2000: 227).

1952 yılı sona erdiği vakit SSCB'nin endişeleri gerçekleşmeye başlamış ve ABD Türkiye'de büyük ölçüde üslerini inşa etmiştir. Adana, Afyon, Ankara, Balıkesir, Bandırma, Diyarbakır, Eskişehir, İskenderun, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Malatya, Merzifon, Samsun, Sinop ve Trabzon'da tesisler kurulmuş, yakıt ve mühimmat depoları inşa edilmiştir (Bölme, 2012a: 205). Basında üslerin kurulmasına sıkça yer verilmiş; konuyla ilgili olarak Çetin Altan *"... O devir iktidarı için bir savaş çıktığında Türkiye'nin ilk hedef olmasını kabul edecek kadar dünya özgürlüğüne bağlı bulunmak ideali mi, yoksa vaat edilen yardımların cazibesi mi ağır basmıştır, kestiremiyoruz..."* derken İlhan Selçuk üslerin kurulmasına hükümetin razı olmasındaki sebebi *"Amerika kendisine taraftar hükümetleri işbaşında tutmak için yılda 1 milyar dolar harcamaktadır"* sözleri ile açıklamıştır. ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımların muhakkak bir bedeli olduğu görüşünü savunan Mehmet Ali Aybar da *"Zira Amerika'nın askeri yardımına karşılık biz, Amerika'ya yurdumuzu işgal etmek, istediği anda savaş alanı haline getirmek, halkımızı Amerikan çıkarları yolunda kırdırmak imkânlarını terk etmiş bulunuyoruz ki; bedeli dolarla ölçülemez"* demiştir. (Arpa, 2005: 72).

NATO ile imzalanan sözleşme sonrası Türkiye'de kurulacak ABD askeri tesislerin durumu Tesisler Anlaşması ile düzenlenmiştir. 25 Ağustos 1952 tarihinde NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ne katılan Türkiye, 28 Ağustos'ta imzalanan Kuzey Atlantik Anlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Askeri Karargahların Statüsüne Müteallik Protokolü doğrudan imzalamak durumunda kalmıştır. Bu protokol, 10 Mart 1954'te TBMM tarafından kabul edilmiştir (TBMM ZC, D. 9, C. 29, 10 Mart 1954: 29-34. Armaoğlu, 1991: 194). Askeri Kolaylıklar Antlaşması ve bu antlaşmaya dayanarak imzalanan anlaşmalara göre Türkiye'de toplam 34 milyon m²lik alana hava üsleri, stratejik füze üsleri, muharebe elektronik tesisleri ve her türlü ikmal- levazım malzemesi stoklamak için gerekli tesisler yapılmıştır (Özdemir, 1997: 249). İmzalanan 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Antlaşması ile Türkiye'de bulunan askeri üs ve personeller Türkiye denetimi dışında büyük imkanlara kavuşturulmuştur. Şöyle ki suç işleyen Amerikan askeri Türk mahkemelerinde yargılanmaktan muaf tutulmuştur (Gerger, 1983: 540). Türkiye'de kurulan ABD üslerinin varlığı, yardımların üsleri korumak amacıyla verilmesini beraberinde getirmekteydi. ABD, 1950'li ve 1960'lı yıllarda stratejik önemi devam eden Türkiye'nin askeri varlığının NATO haricinde Orta Doğu'daki siyasi

gelişmeleri takip etmek için de kullanılmasını istemiştir (Oran, 2009: 552). 1954-1955 yıllarında Sovyet Rusya'nın Kapustin Yar bölgesinde yapmış olduğu roket denemelerini incelemek için Amerikalıların Diyarbakır'da bir tesisin açılmasını sağlamaları, 28 Aralık 1964 tarihli Life dergisinde incelenmiştir:

“Çok şükür demir perdeye nüfuz etmek için yeni bir usul bulunmuştu. 1954-1955 kışında Karadeniz'in öteki kıyısına bakan Türk dağlarında kurulmuş Kapustin Yar'dan 600 deniz mili uzakta Diyarbakır adlı bir kasaba da Amerikan teknisyenlerinden ufak bir grup o tarihe kadar görülenlerin en güçlüsü olan bir radarın inşasına gizlilik içinde başladılar. Türkler gerekli kolaylıkları gösterdiler. 1955 yazı başında Kapustin Yar üzerinde olan bitenleri gözleyen tesis faaliyete geçmiştir” (Avcıoğlu, 1965: 8).

ABD-SSCB çekişmesinin Türkiye'deki yansımaları Diyarbakır'da olduğu üzere İncirlik'te de ellili yıllar boyunca gözlemlenmiştir. Nitekim 1956'da Amerikan havacılık şirketi olan Lockheed U-2 adı verilen yeni uçaklar geliştirmiştir. 5000 km'den fazla uçak menzili ve 21.000 metrenin üzerine çıkabildiği için radarlara yakalanmaya bu uçaklar, 4 Temmuz 1956 itibariyle Almanya, Japonya, Türkiye ve İngiltere'den Sovyetler Birliği üzerinde istihbarat amaçlı uçuşlar yapmıştır (Gündüz, 2019a: 294). Amacı Sovyetlerden Amerika'ya istihbarat toplamak olan U-2 uçakları Türkiye'de geniş bir radar şebekesinin kurulması yanında İncirlik Üssü'nü önemli bir merkez haline getirmiştir (Sander, 2016: 258). 1957 yılında Amerikan Başkanı Eisenhower Kongreye sunduğu bir mesajında Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi ve bununla beraber Barı Almanya, Türkiye, İran ve Japonya'da savunma amaçlı atom destek komutanlıklarının kurulması bahsini gündeme getirmiştir. 9 Aralık 1957'de teklifin resmen yapılmasından hemen önce açıklamada bulunan Başbakan Adnan Menderes ABD'den IRBM'lerin (uzun menzilli balistik füze) Türkiye'ye gelmesini kabul ettiğini ve Türk askerlerinin bu füzeleri kullanabilmek için ABD'ye eğitim amaçlı gönderileceğini söylemiştir. 1957 yılında kararı verilen Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi 1959 yılında gerçekleşmiştir (Sander, 2016: 246-247). 1950'li yılların sonunda yerleştirilen Jüpiter füzeleri operasyonunu 1960 sonunda tamamlamıştır (Akalin, 2011: 102).

Türkiye üzerinde NATO kapsamında olan ABD kaynaklı üslerin bulunması SSCB'nin tepkisini çekmiş; 4 Şubat 1956 tarihinde Türkiye ve ABD'ye verilen notada ABD askeri üslerinden gönderilen balonların gizli istihbarat almak amaçlı kullanıldığından bahsedilmiştir. Verilen bu notaya Türkiye 11 Şubat tarihinde vermiş olduğu cevap ile bu uçuşların meteorolojik içerikli olduğunu belirtmiş ve SSCB'nin güvenliğine karşı tehdit olarak algılanmaması gerektiğini savunmuştur (Oran, 2009: 514). Türkiye'de U-2 füzelerinin varlığı 1960 yılında yaşanan bir olay sonucu Türk- Sovyet ilişkilerinde bir bunalıma sebebiyet vermiştir. 2 Mayıs 1960 günü İncirlik ve Pakistan'da bulunan üssün üzerinden kalkan bir U-2 uçağının Sovyet topraklarında düşürülmesi SSCB'nin protestolarına yol açmıştır (Aybar,

1975: 18). 1960 yılının Nisan ayında onaylanan Büyük Vurgun Operasyonu (Operation Grand Slam), diğerlerinden farklı olarak ilk defa Sovyet topraklarını boydan boya, kuzeyden güneye geçmeyi hedeflemiştir. Bu niyetle Francis Gary Powers adlı pilotun önderliğinde 1 Mayıs 1960 tarihinde İncirlik Üssü'nden havalanan U-2 uçağı, Sovyetler tarafından düşürülmüştür (Bölme, 2012a: 227).

3 Mayıs günü Khrushchev'in Sovyet topraklarında düşürülen U-2 uçağından bahsetmesi ile olayı tüm dünya öğrenmiş, aynı gün Amerikan Havacılık ve Uzay Merkezi (NASA) yaptığı açıklamada açık hava sağanaklarını inceleyen U-2 uçağı'nın Türkiye semalarında kaybolduğunu ve pilotun oksijen yetersizliğinden bilincini yitirmesi sonucu otomatik pilotun uçağı Sovyet hava sahasına götürdüğünü belirtmiştir (Sander, 2016: 259). Adana'da bulunan üs komutanı her ne kadar Pakistan'daki üssü gizlemek için uçağı'nın sadece İncirlik üzerinden kalktığını söylese de pilot sağ olarak ele geçirilmiş ve uçakta bulunan kamera sistemi tahribat almadığı için Sovyetler bu uçağı'nın bir casus uçağı olduğunu anlamışlardır. Sovyetlerin casus uçağı'nın açıklamalarının ardından Amerika yönetimi sorumluluğu kabul etmek zorunda kalmıştır (Bölme, 2012a: 227). 5 Mayıs günü açıklama yapan Khrushchev, bu olayın zirve toplantısının yapıldığı sırada meydana gelmesini toplantının baltalanmak istenmesine bağlayarak sınırlarında Amerikan üsleri faaliyet veren ülkelere ikazda bulunacağını belirtmiştir (Sander, 2016: 260). Khrushchev'in yaptığı açıklama sonrası 8 Mayıs günü açıklama yapan Türk hükümeti hiçbir ABD uçağı'na Sovyet topraklarında uçuş yapma izni vermediğini, kendi hava sahası içinde kendi uçaklarından sorumlu olduğunu ve düşen uçağı'nın Türkiye topraklarından havalanmadığını belirtmiştir. Açıklamalara rağmen Sovyetler 13 Mayıs günü Türkiye'ye nota vermiş ve bu notayı 18 Mayıs günü yanıtlayan Türk Hükümeti sadece savunma amaçlı kolaylıklar sağladığının altını çizmiştir (Oran, 2009: 516-517). Bu olayın akabinde Türkiye'de bulunan Jüpiter füzeleri önemini yitirmiş ve Amerikan gücü daha çok uçak gemileri, 6. Filo ve deniz piyadeleri ile atom deniz altılarından ibaret olmuştur (Sander, 2016: 294).

3.1.1.1. Amerikan Üsleri ve Önemi

Türkiye'de II. Dünya Savaşı'nın son sürecinde oluşan Sovyet tehdidinden sonra gelişen Türk-Amerikan İlişkileri askeri yapılanmanın önünü hızlı bir şekilde açmıştır. Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesinin ödülü olarak NATO'ya üye olması da topraklarında gerek NATO'nun gerekse ABD'nin üslerinin sayısını arttırmıştır. Türkiye'de bulunan iki tip askeri üsler NATO ve Askeri Tesisler Anlaşması'na dayanılarak inşa edilmiştir. Halk arasında da Amerikan üssü olarak anılan Askeri Tesisler Anlaşmasına bağlı

bu üslerin mülkiyeti ve kullanımı tamamen Türkiye'ye ait olup ABD'ye birtakım kullanım hakkı tanınmıştır (Bölme, 2012b: 60). Türkiye'de bulunan Amerika üs ve tesislerinin incelenmesi dört kategori yapılabilir: Hava üsleri, stratejik füze üsleri, radar ve muharebe tesisleri ve bu üslerde görevli personel ve yakınlarının kaldıkları tesisler. Kurulan üs ve tesisler için Türkiye'de 32 milyon m²lik alan tesis edilmiştir (Sander, 2016: 166). Türkiye'de kurulan kimi tesisler dinlenme ve istihbarat görevi için tasarlanmışken hava üsleri Amerika'nın muhtemel bombardıman saldırısına destek vermek amacıyla kurulmuştur (Bölme, 2012a: 205). Kurulan üslerde Amerikan ve Türk subaylar eşit haklara sahip olmuş ve herhangi bir hareket halinde silahların kullanım emri ortaklaşa karara bağlanmıştır. Buna rağmen silahları kullanma yetkisi sadece Amerikan subaylara verilmiştir (Ant, 26 Eylül 1967: 4).

Türkiye'de kurulan Amerikan üsleri arasında birinci derecede önemli olanlar İzmit (Karamürsel) Hava Üssü ve Diyarbakır (Pirinçlik) üsleri iken, ikinci derecede önemli olan üsler Afyon, Ankara, Erzurum, Konya, Manisa, Samsun ve Trabzon radar ve telsiz tesisleridir (Sander, 2016: 167). Öte yandan Ant dergisinde yayınlanan bir yazıya göre Afyon Subay Lojmanları, Adana İncirlik Hava Üssü ile beraber 5, Ankara Hava İstasyonu ile beraber 30, Manisa Belenköy ile beraber 3, Diyarbakır Haberleşme Merkezi, Konya'da 6, Hatay'da 3, İzmir'de 32, İstanbul'da 6, Erzurum'da 2, Karamürsel Hava İstasyonu, Kocaeli-Karamürsel, Samsun'da 4, Trabzon'da 3 adet Amerikan üssü bulunmaktadır (Ant, 12 Eylül 1967: 8-9). Fakat aralarındaki en önemli üs Adana'da bulunan İncirlik Hava Üssü'dür. ABD için kilit bir noktada olan üs, dünya petrol hacminin %60'ına sahip olan Körfez Bölgesine 1000 millik bir mesafede idi (Bilbilik, 2008: 235). ABD'nin Ortadoğu'yu kontrol ettiği İncirlik Üssü sadece vurucu güce değil, görme, keşif, haber alma ve operasyon gibi güce de sahip bulunuyordu (Bilbilik, 2008: 238).

Üslerin kurulması ve faaliyetlerinin işlemesi ile sık sık meydana gelen durumlardan biri de Amerikalı komutanlar ile Türk vatandaşlar arasındaki sorunlar olmuştur. ABD'li komutanların Türk vatandaşların tesislerden yararlanmasına izin vermemesi yanında törenlerin hangi ülkenin kurallarına göre yapılacağı ve ast-üst ilişkilerinin ABD'li askerler tarafından dikkate alınmaması da sıkıntıların yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Akalin, 2011: 112). 1967 yılında İncirlik Üssü'nde yapılan grev sırasında da sorunlar yaşanmış; grev alanına Amerikalı askerlerin kaçak mazot sokmalarını engellemek istemeleri üzerine ortalığa kargaşa hakim olmuş, ortam gerginleşmiştir. Üs Komutanı Albay Steve Hamm'ın olay yerine gelip işçilere *"Bu üs bize aittir. Siz kontrol edemezsiniz. Ne zaman biz gidersek size ait olur,*

defolun gidin” sözlerini sarf etmesi üzerine işçiler “*Bu topraklar Türklere aittir. Biz kanuni hakkımızı kullanarak görevimizi yapıyoruz*” şeklinde karşılık vermişlerdir. Öte yandan Diyarbakır Pirinçlik Amerikan Üssü’nde nöbet değiştirme sırasında Amerikan inzibat subayı ile tartışan Dış Koruma Görevlisi Teğmen Yavuz Baysal emre itaatsizlik ve görevi terk suçundan Askeri Mahkeme’de yargılanmıştır (Akşam, 28 Eylül 1967: 1, Akşam, 4 Ekim 1967: 1).

1960’lı yıllara gelindiğinde üsler güvenlik, egemenlik haklarıyla bağdaşmayan yönleri ve Amerikan askerlerinin uygunsuz davranışları ve işledikleri suçlar eleştirilerin hedefi olmuştur (Arpa, 2005: 83). Amerikalı askerlerin uygunsuz davranışları sert eleştirilerin yaşanmasına sebep olsa da en büyük eleştiriler üs ve tesislerde bulunan askeri mağazalar (Post Exchange, PX) ve ABD ile haberleşmeyi sağlayan Ordu Posta Bürosu (Army Post Office, APO) gibi kurumların üzerinde yoğunlaşmıştır. PX mağazalarına yasal olmamasına rağmen gelen sigara, alkollü içkiler ve birçok gümrük mallarının Amerikalılar tarafından kâr gözeterek Türk vatandaşlarına satılması zamanla Amerikan Pazarı adı altında kaçakçı dükkanlar oluşmasına yol açmıştır ki bu durum kamuoyunun da tepkisini çekmesine sebep olmuştur (Oran, 2009: 692-693). Türk vatandaşların sürekli dikkatini çeken ve merakını cezbeden üs ve tesisler için Ahmet Sefa çocukluk anılarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Amerikan üssü İncirlik’te görünen o koca koca uçaklar, hangarlar, radarlar, tesisler hep düşündürdü beni. En güzel apartmanlar, evler hep Amerikalılarca tutulurken, çevrelerinden bile geçemeyişimize üzüldüm. Henüz ilkokuldayken mahallenin çocuklarıyla Atatürk parkına gidişimizde o apartmanların yakınlarına gider, iri yarı, sarı adamları görmeye çalışırdık. Her keresinde o sarı adamların sarı çocuklarınca taşlanır, karşı saldırıda da onları, portakal, turunc ağaçlarıyla dolu bahçelerine kovalardık. Onların bize saldırısına karışmayan bekçiler, polisler, bizim birkaçının kafasını yarmamız, onları kovalamamızla düdüklarini öttüre öttüre peşimize düşer, yakaladığını döver, yakalayamadığına söverdi. Parktaki hurmalardan, keçiboynuzlarından payımızı çalarak alırken, Amerikalıların kendi mallarıymış gibi, üstelik de bekçilerin, polislerin korumaları altında ağaçlara dadanmaları kızdırırdı bizi” (Sefa, 2013: 18-19).

1950’de Ankara’da görev yapan JAMMAT personeli Elizabeth McNeill’in PX hakkında tutumu ise hijyen gerekçesi ile dışarıdan alışveriş yapmama doğrultusunda olmuş, Türkiye’de bulunmayan pek çok gıda malzemesini de bu kantinlerde bulabildiğini ifade etmiştir. ABD’den gelen “fıstık ezmesi, kraker, reçel, jöle, hazır çorba, kahve, çay, kahvaltılık mısır gevreği, şarap, likör, margarin, domuz jambonu, süt tozu” gibi ürünlerin yanı sıra Amerikan sigaraları da PX’te satılmıştır. Amerikalılar ve kordiplomatik personel harici bu sigaraları kimse bulamayacağından ve satışı da yasak olduğu halde Türkler arasında kullananların varlığı, Amerikalıların sigara karaborsacılığı yaptığının da göstergesidir (Göktürk Çetinkaya, 2020b: 195-196). Rahat davranışlarıyla dikkat çeken Amerikan askerlerinin tavırları giderek daha fazla kamuoyu tepkisine yol açmıştır. Bu tepkilerden biri de

1959 yılında yaşanan Morrison Davası kapsamındadır. Amerikalı Havacı Yarbay Allen Morrison, 5 Kasım 1959'da Çankaya'da yaptığı trafik kazasında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Jandarma Taburu erlerinden bir kıtaya çarpmış ve Hamza Şahin adlı erin ölümüne bir astsubay ile on erin ise yaralanmasına sebep olmuştur. Yaralılardan er Osman Duman'ın ayakları kaza sonrasında kesilmek zorunda kalmıştır. Amerikan yetkililerinin Morrison'un vazife belgesini sunması akabinde kendisinin Amerikan Askeri Mahkemesi'nde yargılanmasına karar verilmiştir. 8 Mart 1960'ta TUSLOG'da başlayan yargı sürecinde 9 Mart'ta dinlenen Ankara Trafik Şube Müdürü Naci İzgi, Türk makamlarının yaptığı tahkikatta Morrison'un suçlu bulunduğunu söylemiştir. Mahkemeye girmek için 14 Mart'ta yaklaşık 20 genç toplanmışsa da kendilerine izin verilmemiştir. 15 Mart'ta ise hafif ihmal ile ölüme sebebiyet vermekten suçlu bulunan Morrison normal şartlarda alması gereken ceza bir yıl hapis ve ordudan ihraç olmasına rağmen altı ay boyunca her ay 200 dolar para cezasına çarptırılmış, bir sene süreyle askeri hizmetten men edilmiş ve komuta yetkileri elinden alınmıştır. Bu süre zarfında ofis hizmetlerinde görev yapacak Morrison'a verilen ceza incelenmesi için Avrupa'daki Amerikan Kuvvetleri Komutanlığı'na da gönderilmiştir. Ayrıca Hamza Şahin'in ailesine tazminat ödenmesi ve Osman Duman'a ABD'de protez bacak takılarak tazminat ödenmesi kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet, 04 Aralık 1959:1-5. Cumhuriyet, 09 Mart 1960: 1-5. Cumhuriyet, 10 Mart 1960: 1-5. Cumhuriyet, 15 Mart 1960: 1-5. Cumhuriyet, 16 Mart 1960: 1-5. Cumhuriyet, 17 Mart 1960: 1-5). Morrison'un Türk mahkemelerinde yargılanmaması halkın tepkilerine yol açmış; bu tepkiler Meclise de taşınmış; Morrison ise yaşanan olay nedeniyle sınırlarının bozulması sebebiyle bir adada tatile yollanmıştır. Yaşanılan bu olay Türkiye'de NATO üyeliği ve Amerikan askerlerinin varlığına karşı büyük tepkiler yaşanmasına sebep olmuştur (Bölme, 2012b: 62).

Ellili yıllarda Türkiye'de bulunan Amerikalı askerlerin sayısı hesaplandığında 31 Mart 1957 tarihinde 3.720 asker, 138 sivil ve 2167 aile üyesi olmak üzere toplam 6.025, 15 Mayıs 1958'de bu sayının 6.449 asker ve sivil ile 4.124 aile üyesi olmak üzere 10.573'e çıktığı görülmüştür. Aradan geçen altı ay sonunda 15 Kasım 1958 tarihinde 8.418 asker ve sivil, 4.829 aile üyesinin olması, bu sayının toplamda 13.247'ye yükseldiğini göstermektedir. 1970 senesine gelindiğinde ise Amerikalıların yakınları ile birlikte sayılarının 23 bine ulaştığı bilinmektedir. Bu personel, 1963 senesinden itibaren sayısı 101'e çıkan Amerikan üs ve tesislerinde görev yapmıştır (Bölme, 2012a: 236).

3.1.2. Kıbrıs Meselesi ve 1974 Yılı Türk- Amerika İlişkileri

3.1.2.1. Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs, Güneybatı Asya'da yer alan ve Sicilya ile Sardinya Adalarından sonra Akdeniz'de bulunan üçüncü büyük adadır. 1871 tarihinde Lala Mustafa Paşa önderliğinde Osmanlı Devleti idaresine geçen ada, 1878 yılında egemenlik hakları Osmanlı Devleti'nde kalmak şartıyla İngiltere'ye geçici olarak verilmiştir. Fakat I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu durum Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasının ardından İngiltere'nin 5 Kasım 1914'de resmi olarak Kıbrıs'ı topraklarına katmış olduğunu bildirmesi üzerine son bulmuştur. İngiltere'nin Kıbrıs Adası'nı tek taraflı ilhak etmesi Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin de kabul etmesi ile İngiliz egemenliği dönemine geçmiştir (Uçarol, 1994: 740).

II. Dünya Savaşının bitmesinin ardından Yunanistan Kıbrıs konusuyla daha çok ilgilenmeye başlamıştır. 27 Şubat 1947 tarihinde aldığı karar ile Kıbrıs'ın kendisiyle birleşmesi gerektiğini dünyaya duyuran Yunanistan, 21 Kasım 1949'da BM'e başvurarak adada self-determinasyona gidilmesini istemiştir. Adada 15 Ocak 1950 tarihinde yapılan Yunanistan ile bağlanma oylaması (plebisit) %96 oranında Rumlardan evet oyu alırken, adada bulunan Türk ve İngiliz vatandaşları bu oylamayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine Rum ve Yunanlılar yapılan oylamaya dayanarak BM'den self-determinasyon hakkı istemişlerdir (Keser, 2013: 17-18. Alasya, 2002: 380). 1951 yılından itibaren Yunanistan'ın İngiltere'den Kıbrıs'ı kendi hakimiyetine almak istemesi ne kadar uğraşsa da sonuç vermemiştir. Kıbrıs Meselesi 16 Ağustos 1954 tarihinden itibaren Yunanistan'ın şikâyeti üzerine ilk defa BM'de görüşülmeye başlamış ve uluslararası bir sorun haline gelmiştir (Uçarol, 1994;741). İlk defa 1930'lı yıllarda Kıbrıs adasında bulunan kiliselere yazılmaya başlayan Enosis (*Ένωσις*) kavramı adada yaşayan Rumların Yunanistan ile birleşmek isteğini gün yüzüne çıkarıyordu (32. Gün Arşivi,

<https://www.youtube.com/watch?v=V2XwO9KUznA&list=LL&index=4&t=6907s>, 2020).

1954 yılında uluslararası bir sorun olmasıyla Kıbrıs, Türk hükümetinin dış politikada ana konularından biri haline gelmiştir. Özellikle adanın önceden Türk hakimiyetinde olması, güney topraklarına Yunanistan'dan daha yakın olması ve büyük bir Türk topluluğunun ada üzerinde ikamet etmesi gibi sebepler, Kıbrıs'ın Türkiye'nin dış politikada vazgeçemediği konu olmasını beraberinde getirmiştir (Gümüş, 2006: 71). Konunun gündeme gelmesi ise 23 Ocak 1950'de TBMM'de CHP Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'nın Kıbrıs Türklerinin hayatta kalma mücadelesini anlatarak hükümetin problemleri görmezden gelip pasif kalmasını tenkit etmesi ile başlamıştır. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Kıbrıs Sorunu

diye bir şey olmadığını belirtirken adada İngiliz idaresinin bulunduğunu ve bunu sona erdirmeye dair bir niyeti İngiltere'nin taşımadığını ifade etmiştir. İncedayı aynı oturumda İngilizlerin adadan çıkması halinde Türkiye'nin kendisine iade edilmesine ilişkin güveni olduğunu belirtmiş, CHP Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Sılan da “*On iki Ada ile beraber*” diye eklemiştir. Kıbrıs Meselesi CHP Hükümeti Döneminde bir daha gündeme gelmezken DP Hükümeti Döneminde de başlangıçta bu konu üzerinde durulmamış, yeni Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de Sadak ile benzer söylemlerde bulunarak 1952’de Atinalı gazetelere Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Sorunu olmadığına dair röportaj vermiştir. Köprülü’nün bu konuşmasına ertesi gün Hürriyet gazetesi “GAFLET!” başlığıyla tepki göstermiştir. (Bağcı, 2007: 103-104. Göktürk Çetinkaya, 2019: 226).

Kıbrıs meselesi karşısında Türk kamuoyunun bilgisizliğinden bahseden ve Türkiye’nin farklı illerinde kurdukları cemiyetlerle konuyu anlatmaya çalıştıklarını ifade eden 1950’lerde Türkiye’de Tıp Fakültesi öğrencisi olan Kaya Bekiroğlu, Hürriyet gazetesinin ve sahibi Sedat Simavi’nin tutumunun problemin duyulmaya başlamasında büyük rol oynadığını belirtmiştir. Elbette 18 Ekim 1950’de Michael Christodoulos Moskous’un 3. Makarios unvanıyla başpiskopos seçildikten sonra ölene kadar Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı için çalışacağını açıklaması da Türkiye’nin problemi görmesini sağlamıştır. DP Hükümeti de 1954 Genel Seçimlerinin ardından konuya daha fazla ilgi göstermiştir. Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’ya da Kıbrıs meselesine dair Köprülü’nün öncesinde yaptığı “*acayip konuşmalar*”dan bahsederek durumun milli bir mesele olduğunu, ayaküstü bir konu olmadığını belirtmiştir. Yunanistan’ın Ağustos 1954’teki başvurusu ise 23 Eylül’de BM’de konuşulmuş, 17 Aralık 1954’te de konunun görüşülmesi reddedilmiştir. Bu süreçte Kıbrıs ve Yunanistan’da Türkiye, İngiltere ve ABD aleyhine protestolar başlamıştır. (Göktürk Çetinkaya, 2019: 227-230). Kıbrıs’ta bulunan Rumlar 1 Nisan 1955 günü EOKA adını verdikleri bir yeraltı örgütü kurmuşlardır. Kurdukları örgüt ile önce İngilizlere, sonra da Türklere karşı tedhiş hareketlerde bulunan Rumlara, Yunanistan da yardım ederek kışkırtmalarda bulunmuştur. Olayların gittikçe büyümesi üzerine İngiltere üç devlet (İngiltere, Türkiye ve Yunanistan) arasında çözümlenmesi için Londra’da bir konferans toplamaya karar vermiştir (Uçarol, 1994: 73). 29 Ağustos 1955’te toplanan Londra Konferansı’nda Zorlu “*Kıbrıs’ın tarihi, ekonomik ve askeri açıdan Türkiye’ye bağlı bulunduğunu, adanın geleceğinin Türkiye-İngiltere arasında belirlenmesi gerektiğini, İngiltere’nin adadan ayrılmaya karar vermesi halinde Türkiye’nin güvenliğinin her şeyden önemli olduğunu*” söylemiştir. Konferans esnasında Kıbrıs’ta tedhiş olayları devam etmiş, 5 Eylül’de İstanbul’da

Türkler ve Rumlar arasında olaylar yaşanmış; aynı günün gecesi Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve aynı bahçedeki Türk Konsolosluğu'na bomba atılmasına dair İstanbul Ekspres gazetesinde çıkan haberler neticesinde 6-7 Eylül Olayları yaşanmıştır. Selanik'te yaşananlara ilk tepki İstanbul Yüksek Okullar Talebe Birliği Başkanı Bahaettin Erol ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Sekreteri Kamil Onal vermiştir. (Göktürk Çetinkaya, 2019: 230-232).

1 Nisan 1955 itibariyle adada Kıbrıs Türklerine yönelik başlayan EOKA tedhişi, 1959'a kadar devam etmiştir (Keser, 2013: 42). 11 Şubat 1959'da Zürih ve 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşmaları imzalanmış (Göktürk Çetinkaya, 2019: 437), Kıbrıs Cumhuriyeti 1960 yılında kurulmuştur. Kıbrıs'ın garantörlüğünü ise İngiltere, Türkiye ve Yunanistan üstlenmiştir (Köse, 2010: 101). 15 Ağustos 1960 yılında ilan edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Rum kesiminden Baş Piskopos Makarios Cumhurbaşkanlığına, Türk kesiminden Dr. Fazıl Küçük Cumhurbaşkanı Yardımcılığına seçilmiştir (Ahmad, 2010: 519). Kıbrıs'ta ilk sorun 1960 yılında yaşandı. 1960 yılında kabul edilen anayasaya göre Baf, Larnaka, Limasol ve Magosa şehirlerinde Türkler ve Rumlar farklı belediyeler kuracaklardı. Fakat Makarios buna yanaşmadığı gibi, Anayasayı Rumlar lehinde değiştirmek ve adada yaşayan Türkleri de azınlık konumuna sokmak istiyordu. Türkiye ise böyle bir durumun yaşanmaması için Türkler aleyhindeki her teklife karşı çıkmıştır (Gündüz, 2019a: 155).

1963 yılına gelindiğinde ortam iyice gerilmeye başlamış, Rum tedhişçiler saldırdığı Türklerin bir kısmını kaçırmış, hatta öldürmüşlerdir. Ortam iyice gerilme yaşarken Cumhurbaşkanı Makarios, Kıbrıs'ın garantör devletlerine 13 konuda Kıbrıs Anlaşması'nda değişiklik yapmayı teklif etmiştir. Cumhurbaşkanı ve yardımcısının veto hakkının kaldırılması, Baf, Larnaka, Limasol ve Magosa şehirlerinde ayrı ayrı kurulacak olan belediyelerin tek bir belediye halinde kurulması ve memuriyette %30 Türklere tanınan kontenjan hakkının kaldırılmasını istemiştir. Rumlar ise 24 Aralık 1963 günü Türklere saldırmış ve 24 Türk'ü öldürmüş, 40 Türk'ü yaralamışlardır (Armaoğlu, 2015: 697). Türkiye de Makarios'un bu isteklerinin Kıbrıslı Türklerin hak ve menfaatlerini teminat altına alan Garanti Antlaşmasının hükümleri olduğunu belirtmiş ve 6 Aralık günü bu istekleri reddetmeye karar vermiş, aynı gün içinde de ret kararını bildirmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.17, 20. Birleşim, 26.12.1963: 7).

Kanlı Noel'in ardından Türkiye 25 Aralık günü Kıbrıs semalarında ihtar uçuşları yapmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, ABD Başkanı Johnson'a olayların durdurulması için Rumlara baskı yapılmasını talep ettiği bir mektup göndermişse de Başkan Johnson tarafsız görünmek için mesafeli bir tutum sergilemiştir (Akalin, 2011: 104). Kıbrıs Meselesine

çözüm bulmak isteyen İngiltere ise Ocak 1964’de Londra Konferansı’nı toplamıştır. Garantör devlet olan Türkiye ve Yunanistan’ın isteklerinin farklı olması sebebiyle de konferans sonunda anlaşma sağlanamamıştır. Türkiye adada yaşayan Türklerin haklarının korunmasını isterken Rumlar Garanti Antlaşmasının kaldırılmasını istiyorlardı (Göktepe, 2015: 1399).

Londra Konferansı’ndan sonuç alınamaması ve Türklerin Rumlar tarafından gördüğü şiddet üzerine Türk Hükümeti 15 Şubat 1964 günü Kıbrıs’a müdahalede bulunmayı düşünmüştür. Fakat bu durumun ortamı daha da şiddetlendireceğini düşünen BM Güvenlik Konseyi 4 Mart günü yayınladığı 8 maddelik bir karar ile garantör devletlerin Türk ve Rum toplumlarının barışını ve huzurunu bozacak davranışlardan kaçınmalarını isterken, barış ve huzur ortamını sağlamak için birer barış gücü kurulmasını da belirtmiştir (Armaoğlu, 2015: 698). BM Güvenlik Konseyi’nin 27 Mart 1964 tarihinde kurmuş olduğu ve arabulucu olarak da Finlandiyalı Diplomat S. Tuomioja’yı görevlendirdiği Barış Gücü, adada barışı ve huzuru sağlayamamış, hatta olayların daha da şiddetlenmesi engellenememiştir. Olayların Türkler lehinde sürekli kötüleşmesi üzerine Türkiye 29 Mayıs 1964 tarihinde İngiltere ve Yunanistan’a birer nota vererek dikkatleri olaylara çekmiştir. 5 Haziran günü Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in vermiş olduğu “*Eğer Rumlar hareketlerine devam ederlerse, günün birinde Kıbrıs’a gitmemiz mukadderdir...*” demeçte Türkiye’nin harekete geçmek zorunda olduğunu açıklamıştır (Uçarol, 1994: 754-755).

Kıbrıs’a çıkarma yapmayı düşünen dönemin Başbakanı İsmet İnönü ordunun böyle bir çıkartma yapacağından emin değildi. Yine de komutanlara çıkartma yapılabilecek mi diye sordu ve komutanlar net bir şekilde Türk ordusunun çıkartma yapacak güçte olmadığını ve asker çıkarılsa dahi teknik donanım yetersizliğinden dolayı fazlaca zaiyat verileceğinden bahsetti. Bunun üzerine İsmet İnönü Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’e “*Amerikan büyükelçisi Raymond Hare’i Bakanlığa çağır ve kendisine yarın Kıbrıs’a çıkarma yapacağımızı bildir*” demiş ve Erkin ise “*Paşam eğer bunu Amerikalılara haber verirsek durdurmaya kalkarlar*” şeklinde cevap vermiştir (Birand, Dünder, Çaplı, 2008: 126-127).

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in dediği gibi olmuş, haberi alan ABD Başkanı Johnson İsmet İnönü’ye tarihe geçen 5 Haziran tarihli ünlü Johnson Mektubu’nu yazmıştır. Başkan Johnson’un İsmet İnönü’yü Kıbrıs Meselesini görüşmek için çağırıldığı Washington’dan dönen İnönü BBC’ye vermiş olduğu röportajda ise şunları söylemiştir:

“*Sayın Johnson ile son hadiseleri görüş teatisinde bulunmak ve müttefik iki memleket olarak aramızda anlaşmayı ve hadiseler üzerinde fikir yürütmeyi temin etmek için Amerika’ya gittim. Maksat esaslı suretle hasıl olmuştur. Seyahatimden memnun oldum. Kuvvetli bir itimat ve çalışma hissiyle döndüm*” (BBC News Türkçe Belgeselleri, <https://www.youtube.com/watch?v=4RXCaa425NI&list=LL&index=6>, 2020).

Johnson'un İsmet İnönü'ye mektup yazması, ardından Washington'a görüşmek için çağırması ve Cenevre'de Kıbrıs Meselesi'nin görüşülmesi adına sonuç vermemiş lakin Türkiye işgal tehdidinde bulunduğu tutumunu değiştirmiştir. 7-8 Ağustos tarihlerinde Rumların Erenköy ve Mansura bölgesindeki Türk köylerine karşı giriştikleri saldırı sonrası Türkiye ada üzerinde ihtar uçuşları yapmış ve Rum mevzilerini bombalamıştır (Sander, 2016: 313). Türkiye'nin bu müdahalesinin üzerine Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios Suriye, Mısır ve Sovyet Rusya'dan yardım istemiş, 9 Ağustos günü Sovyet Başbakanı Khrushchev oldukça yumuşak bir dille yazmış olduğu mektupta İsmet İnönü'ye askeri saldırının durdurulmasını istediğini belirtmiştir (Armaoğlu, 2015: 703).

Türkiye ve Yunanistan arasında geçen Bakanlar arası görüşmelerin sonuç vermemesi üzerine 15 Kasım 1967 tarihinde General Grivas önderliğindeki Kıbrıs Milli Muhafız Ordusu Türk mevzilerine saldırmıştır. Bu olayın üzerine Türkiye'de 16-17 Kasım tarihinde toplanan Millet Meclisi ve Senato birleşik olarak yaptığı toplantıda gerekli koşulların sağlanması halinde TSK'nın ülke dışında müdahale hakkı verildi (TBMM TD, 17.11.1967, C. 7, 2. Birleşim: 5. Ahmad, 2010: 533). Yaşanılan 1967 krizi Yunanistan ve Türkiye'yi savaşın eşiğine getirmiş ve Türkiye adada yaşayan Türklerin hakkını ve canlarını korumak için adaya asker çıkarmaya karar vermiştir. Fakat araya ABD'nin girmesi ve aktif bir politika ile sorun barışçıl bir yolla çözülmüştür (Göktepe, 2015: 1412). Sorunun barışçıl yollarla çözülmesinin ardından Kıbrıs'ta bulunan General Grivas Atina'ya çağırılmış ve 1964 yılından beri adada bulunan Yunan birlikleri de geri çekilmiştir (Ahmad, 2010: 534).

1974 yılında EOKA'cı Nikos Sampson Rum Milli Muhafız Teşkilatı ile birlikte 15 Temmuz günü yaptığı darbe ile Makarios'u düşürmüş ve Kıbrıs Elen Cumhuriyetini ilan etmiştir. Yapılan darbe ile Enosis'in gerçekleşmesi kaçınılmaz olmuş ve Sampson Darbesi Türkiye anayasa düzeninin yıkılması, gayri meşru idarenin kurulması ve Kıbrıs konusunda yapılan anlaşmaları ve yeni idareyi tanımadığını bildirmiştir (Armaoğlu, 2015: 713). Başbakan Bülent Ecevit Londra'da iken 20 Temmuz sabahı TSK'nın jet kuvvetleri Girne üzerinde adaya ayak basmış ve Kıbrıs ile Yunan Kuvvetlerinin sert mukavemeti sonrası şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Durumun askeri açıdan yetersiz ve tehlikeli olması 22 Temmuz günü 1. Kıbrıs Harekatı'nı sona erdirmiştir (Göktepe, 2015: 714). Yapılan ateşkesten sonra Cenevre'de Türk-Yunan-İngiliz Konferansı toplanmışsa da istenilen sonuç alınamamıştır. II. Cenevre Konferansı'nda da istediğini bulamayan Dışişleri Bakanı Turan Güneş Ankara'da bulunan özel bir numarayı arayarak "*Ayşe tatile çıkabilir*" parolası ile 2.

Kıbrıs Harekatı'nın başlama sinyalinin vermiştir (32. Gün Arşivi, <https://www.youtube.com/watch?v=0-1iHNjFYa4&list=LL&index=5>, 2020).

“Ayşe tatile çıkabilir” parolası ile başlayan 2. Kıbrıs Harekatı için gazetecilere röportaj veren Başbakan Bülent Ecevit “*Bu kararı ancak bütün diplomatik, politik yolları denedikten sonra mecbur kalarak vardık*” sözleri ile ifade etmiştir (BBC News Türkçe Belgeselleri, <https://www.youtube.com/watch?v=4RXcAa425NI&list=LL&index=6>, 2020). 14 Ağustos 1974 günü yapılan 2. Kıbrıs Harekatı (Cumhuriyet, 15 Ağustos 1974: 1-7) sonrası bugünkü KKTC'yi oluşturan bölge denetim altına alınmış ve 13 Şubat 1975 tarihinde kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin Rum kesimi ile görüşmelerinden sonuç alınamayınca 15 Kasım 1983 günü bağımsız KKTC kurulmuştur (Akşin, 1997: 146-147). Uzun yıllar boyunca yaşanan Kıbrıs Meselesi sonunda elde edilen zafer hem Kıbrıs'ta hem de Türkiye'de sevinçle karşılanmıştır. Kıbrıs'ın Türkiye için önemine değinen Mac Milan “*Çok az kişi Kıbrıs'ın gerek İngiltere gerek Türkiye için taşıdığı önemin farkındadır. Gerçek şudur ki Kıbrıs adasını kim elinde bulundurursa, İskenderun Limanı'nı ve Türkiye'nin arka kapısını kontrol altına alır*” ifadelerini dile getirmiştir (Bilbilik, 2008: 98). Nitekim Kıbrıs meselesi, Orta Doğu'daki Sovyet yayılcılığına karşı Türkiye'nin stratejik önemini devreye sokması, üstelik özellikle de İngiltere ile ilişkilerinin zedelenmesine karşı adanın geleceğini önemsemesi çerçevesinde de değerlendirilmelidir (Bağcı, 2007: 118).

3.1.2.2. 1974 Yılı Türk- Amerika İlişkileri

1950'li yıllardan beri taraf olduğu Kıbrıs Meselesi Türkiye'nin dış politikada önemli politikalarından biri haline gelmiştir. Türkiye'de kamuoyu da Kıbrıs'ta yaşanan olayları yakından takip ederek hükümete bu soruna karşı bir çözüm bulması için baskı yapmıştır. 1974 yılına kadar sürüncemede kalan Kıbrıs Meselesi, Türkiye'nin 14 Ağustos 1974 günü başlatmış olduğu 2. Kıbrıs Harekatı ile sonuçlanmıştır. ABD'nin karşı çıkmasına rağmen yapılan hareket Amerikan Kongresi'nin cevabını sert vermesine ve 1975 yılından itibaren silah ambargosu uygulamasına sebebiyet vermiştir (Bölme, 2012a: 293). ABD'de ambargo kararı 19 Eylül 1974 tarihinde Senato'da, 24 Eylül tarihinde ise Temsilciler Meclisi'nde alınmıştır. ABD Başkanı Ford 17-18 Aralık günü ambargo kararını onaylamıştır. Böylece 5 Şubat 1975'te silah ambargosu başlamış ve Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 200 milyon dolarlık yardım askıya alınmıştır (Akalin, 2011: 126-127). Kaynağını Türkiye ve ABD arasında 22 Mayıs 1947 tarihindeki anlaşmadan alan silah ambargosu süreci ilk başta Türkiye'nin Kıbrıs'a asker ve Amerikan silahı sevk edilmemesinin istenmesiyle başlamıştır.

Fakat Türkiye'nin bu durumu kabul etmemesi ile ambargo kararı alınmıştır (Yalçın O, 2012: 105).

1964 yılında ilk krizin yaşanmasına sebep olan Kıbrıs Meselesi 1974 yılı ile Türk-Amerikan ilişkilerinde ikinci kez kırılma yaşanmasına sebep olmuştur (Akbaş, Çelik, Duman, 2019: 2238). İki ülke arasında yaşanan bu kriz Türkiye, ABD ve NATO arasındaki güven bunalımını derinleştirmiştir (Gerger, 1983: 1547). 5 Şubat 1975 tarihinde ABD'nin Türkiye'ye uygulamış olduğu silah ambargosuna karşı ilk tepkisi Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyeti'ni kurmak olmuştur. 1969 yılında iki devlet arasında imzalanan savunma ve işbirliği anlaşmasını 25 Temmuz günü askıya aldığı beyan eden Türkiye, ülkede bulunan Amerikan üslerinin TSK'ya geçtiğini bildirmiştir (Gündüz, 2019a: 288). Silah ambargosuna karşı alınan tedbirler ise “*ambargoya karşı ambargo*” sloganıyla ifade edilmiştir (Hürriyet, 15 Haziran 1975; 11). İlk olarak da Adana'da bulunan İncirlik Üssü başta olmak üzere Güneydoğu Anadolu'da bulunan Amerikan üsleri kapatılmıştır (Bilbilik, 2008: 236). İncirlik Üssü'nün ardından Sinop, Diyarbakır-Pirinçlik, Ankara-Belbaşı, Karamürsel ve Tekirdağ-Kargaburun tesisleri TSK'nın tam kontrol ve gözetimine devredilmiştir (MMTD, C.15, D.4, 57. Birleşim, 16.2.1976: 124).

ABD Kongresi her ne kadar ambargo kararı olsa da ülke içerisinde karar ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Ambargo kararı ile Türkiye'nin küstürülmemesi gerektiğini düşünen ve kaygı duyan Realpolitik yanlılarının (gerçekçilerin) çabaları sonucu ABD Kongresi 1977 yılında kararı düzeltmiştir. 1978 mali yılı içinde 175 milyon dolar Dış Askeri Satış (Foreign Military Sales) yapılmasına karar vermiştir (Akalin, 2011: 133). Başkan Carter'in ambargoyu kaldıran kararının 26 Eylül 1978 tarihinde imzalanmasının ardından 9 Ekim'den itibaren Türkiye'de faaliyeti durdurulan savunma tesislerinin faaliyetlerine yeniden başlanmasına izin verilmiştir (Bölme, 2012a: 295).

1970'li yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan bir diğer mesele ise Haşhaş Sorunu olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın ardından özellikle ABD'de yaygınlaşan uyuşturucu kullanımının ardından ABD Türkiye'de haşhaş ekiminin kısıtlanmasını istemiştir. Türkiye 1961 yılında BM Uyuşturucu Üreten Ülkeler toplantısında Tek Elden Üretim Antlaşması'na dayanarak 1967 yılında Haşhaş üretimini kısıtlamıştır. 12 Mart 1971 sonrası Başbakanlık görevine gelen Nihat Erim döneminde ise haşhaş üretimi tamamen yasaklanmıştır (Akbaş, Çelik, Duman, 2019: 2240). Fakat 1974 yılında CHP/MSP Koalisyonu sırasında izin verilen haşhaş ekimi iki ülke arasında ilişkilerin kritik bir hal almasına sebep olmuştur (Ayata ve Ercan, 2007: 18). Haşhaş sorununun ardından Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkartması

sonucunda da ABD Türkiye'ye ambargo uygulama kararı almıştır. Bundan ayrı 12 Eylül 1963'te Türkiye'nin Ortak Pazar'a üye olmasını tasvip etmeyen ABD'nin Türkiye'nin yer aldığı coğrafyayla ilgilenmesi için farklı problemler yarattığı da görülmektedir ki bu noktada en önemli sorun Ermeni meselesidir. ABD'nin Türkiye'yi sıkıştırmak amacıyla 1968 yılında Ermeni sorununu kongresinde gündeme getirmesi ve ASALA'nın oluşumunda oynadığı rol gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim ASALA'nın ilk eylemi de 27 Ocak 1973 tarihinde Los Angeles'ta yaşanmış, Türk Başkonsolos Mehmet Baydar ile Konsolos Bahadır Demir, Gurgen Yanıkyan tarafından şehit edilmiştir. Bu cinayette 1972'de kurulan Amerikan Ermeni Asamblesi'nin, soykırımı Amerikan politikası üzerinde tesirli hale getirememesi ile Türkiye'nin soykırımı tanımaması da büyük rol oynamıştır. 4 Mayıs 1982 tarihinde de Türkiye'nin Boston Fahri Başkonsolosu Orhan Gündüz'ün şehit edilmesi sonrası Ermeni terörü özellikle Kuzey Amerika'da çoğalmıştır. Türkiye'nin ABD'de görev yapan Türklerin daha yoğun olarak korunmasına yönelik isteklerse karşılıksız kalmıştır. Hatta ABD'deki Taşnak örgütlerinin gizli çalışmalarını bildiği halde FBI, yeterli delil olmadığı gerekçesiyle tutuklama yoluna başvurmamıştır. ASALA'nın ABD'de 15 terör eylemi gerçekleştirmesi, soykırım anıtları dikebilmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir (Çetinkaya, 2016: 87-88, 91)

3.2. 6. Filo'nun Faaliyetleri ve 1967-1968 Protestoları

3.2.1. Türkiye'de Amerikan Karşıtlığı

II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünyada yaygınlaşan Sosyalizm ideolojisi peşinden anti-emperyalizm ve anti-Amerikanizm kavramlarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle ABD'nin Vietnam'a yapmış olduğu işgal sonucu tüm dünyada gelişen Amerikan düşmanlığı Türkiye'de de etkisini sıkça göstermiştir. Özellikle Türkiye'de 1960'lı yıllardan sonra gelişen sol akımlar Türkiye'nin ABD ile yakınlaşmasına ve NATO'ya üye olmasına karşı tepkilerini açıkça ifade etmişlerdir. Sol düşünceye sahip kesimler ABD'nin Türkiye'yi ileri karakol konumuna getirdiğini düşünürken, NATO üyeliğinin de Türkiye'nin özgürlük, bağımsızlık ve egemenlik haklarına zarar verdiği kanısındaydılar (Akalin, 2011: 115). Anti- emperyalizm ve anti- Amerikanizm düşüncelerini benimseyen sol görüşlü gençlerin kendilerine biçtikleri devrimci görevleri ise bu görüşü ülke geneline yaymaktır (Sarp, 1 Haziran 1970: 1).

Özellikle 1964 yılında ABD tarafından Türkiye'ye gönderilen Johnson'ın mektubu kamuoyunda Amerikan aleyhtarı gösterilere daha fazla sebep olmuştur. Üniversite gençlerinin

1964 yılının Ağustos ayında yapmış olduğu Ankara sokaklarındaki gösterilerinde ilk defa Amerika aleyhine sözler söylenmiş ve ilk defa “Go Home” pankartı taşınmıştır (Armaoğlu, 2015: 729). ABD’ye karşı sol görüşlü gençlerin başını çektiği eylemlerde asıl sebep, birinci olarak Türkiye’nin sömürüldüğü düşüncesi, öğrencilerin ve halkın ekonomik rakamların çarpıtıldığı gerekçesi, ikinci olarak Türkiye’de yaşanan anti-demokratik özelliklerin ABD ile bağdaşması ve Kıbrıs meselesinin getirmiş olduğu duygusal durumdur. Ayrıca Türkiye’ye gelen Amerikan askerlerinin Türk kadınlarına sarkıntılık yapması veya Türk bayrağını yırtma girişimleri de halkın ve gençlerin antiemperyalist düşüncenin savunucusu olmalarında ve ABD’ye karşı eylem planlarında etkili olmuştur (Feyizoğlu, 2018: 66).

Türkiye’de her ne kadar ABD’ye karşı gösteriler yapılsa ve anti-Amerikanizm düşünceleri yaygınlaşmış olsa da bunun aksini düşünenler de mevcuttu. Fedai dergisinde bu konu hakkında yazı kaleme alan Osman Yüksel Serdengeçti kamuoyunda Amerikalıların bayrak yırtma, kadınlara tecavüz ve Kıbrıs olaylarından dolayı yaşanan eylemlerin içinde Milliyetçilerin de bulunmalarının tehlikeli bir durum olduğundan bahsetmektedir. Fedai’de kaleme aldığı yazısına Serdengeçti şu sözleri ile de devam etmektedir:

“Nasıl Amerikan uşaklığı yapabiliriz? Öyledir zaten. Kendileri uşak oldukları, haini vatan oldukları için herkesi de öyle görüyorlar. Evet biz onlarca gericiyiz. Türkiye’de Amerikan konforu ile yaşayan Amerikan sigarası içen bu salon, balon, caka sosyalistleri memleketin en yerli, en şahsiyetli adamlarına utanmadan Amerikan uşaklığı isnat etmektedirler”. (Serdengeçti, Haziran 1965: 3).

1945 sonrası iki kutuplu dünyayı Hür Dünya ve Komünist Blok olarak adlandıran Kemal Fedai Coşkun, böyle bir dünya düzeni içinde Türkiye’nin ABD’nin yanında yer almasının mantıklı bir hareket olduğunu savunmuştur. Sovyet Rusya ile olan tarihi geçmişe ve coğrafi konuma vurgu yapan Coşkun, NATO’nun Türkiye’den çekilmesi sonucu ülkede Rus hakimiyetinin artmasının Türkiye için felaket derecesinde bir olay olduğunun da altını çizmiştir (Coşkun, Kasım 1966: 3). Buradan yola çıkarak SSCB ile ABD arasında kutuplaşmaya giden Türk halkının Komünizme karşıt olan kısmında Rus korkusunun yoğunluğu göze çarpmaktadır. Öte yandan emperyalizm karşıtlığı içinde olanlar da yönlerini Sovyetler’e döndüğü görülmektedir.

ABD karşıtı ilk gösteri, Kıbrıs meselesi kapsamında 27-29 Ağustos 1964’te İzmir Fuarında gerçekleşmiştir (Çetinkaya, 2016: 87). İçerisinde genelde solcu öğrencileri barındıran FKF’nin ilk anti-Emperyalist eylemi ise 19 Nisan 1966 günü gerçekleşmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk’ın CENTO toplantısı için Ankara’ya gelmesi sırasında yapılan protestoda 70 öğrenci gözaltına alınmıştır. FKF’nin yapmış olduğu bir diğer anti-Emperyalist eylem ise 12 Kasım 1966 günü Kurtuluş Cemal Gürsel Meydanı’nda gerçekleştirilmiştir.

Türk-İş'in Amerikan üslerinde çalışan işçilere baskı yapması sebebiyle gerçekleştirilen Amerika'yı Tel'in Mitingi'nde *"Kahrolsun Amerika"*, *"Türkiye Sömürge Değildir"*, *"Üslerimizden Çekilin"*, *"Defol git Amerika"*, *"Sosyalist Türkiye, Milli Petrol"*, *"Milli petrol, işçi, köylü çok yaşa"* ve *"Yankee Go Home"* sloganları atılmıştır. Gazi Osman Paşa Marşı *"Tuna Nehri akmam diyor, Amerika Türkiye'den çıkmam diyor"* ve 27 Mayıs öncesindeki gibi *"Olur mu Böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu?"* şeklinde değiştirilerek söylenmiştir. Ayrıca Gül Ağacı türküsü de *"Gül ağası değilim, her gelene eğilem; çek elini yurdundan ben sömürge değilim"* olarak okunmuştur. *"Türkiye Vietnam Olmayacaktır"*, *"Türkiye'nin Altı da Üstü de Bizimdir"*, *"Johnson Haddini Bil"*, *"Vietnamlı İçimizde Senin Kinini Taşıyoruz"*, *"Dolar Bize İşlemez"*, *"Özgürlük İçeri, Kulluk Dışarı"*, *"Türk işçisinin Emperyalistleri Yıkacağı Gün Yakındır"* yazılı pankartlarla Miting sonrası Kızılay'daki USIS önüne gelen bir grup merkezin gönderine Türk bayrağı çekmesini istemiş, bu esnada *"Kahrolsun Komünizm"* sloganı atarak bölgeye gelen Milliyetçi gençlerle çatışmaya girilmiştir. Olaylarda yaralananlar olmuş ve polisin müdahalesi ile çatışma durdurulmuştur. Ayrıca yürüyüş esnasında Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı (MTGT) binası önünden geçilirken *"Satılmışlar Kahrolsun"* şeklinde slogan atılması üzerine binanın balkonundan *"Bize kimse satılmış diyemez. Biz Milliyetçiyiz, Rusya da kahrolsun"* diye karşılık verilmiş, binaya girmek isteyen gençleri de polis durdurmuştur. Çıkan olaylarda 21 kişi Adliyeye sevk edilirken aynı günün akşamı Hür düşünce Kulübü Başkanı Hasan Celal Güzel basın toplantısı düzenleyerek *"Miting fiyasko verdi. Bunun üzerine kaba kuvvet gösteri yapıldı. Dogmatik fikirli birtakım kişiler işçileri istismara kalkıştı. Biz ne Amerika ne de Rusya emperyalizmini görmek istiyoruz. Atatürkçü Türk gençliği Marksistlerin oyununa kanmayarak yenilmez şuurunu ispat etmiştir"* demiştir (Cumhuriyet, 13 Kasım 1966:1-7. Çiçek, 2018: 28). Amerikalılara karşı yapılan gösteriler sadece İstanbul ve Ankara ile sınırlı kalmayıp başka şehirlerde de varlığını göstermektedir. 13 Kasım 1966 günü Adana'da Amerikalılara karşı yapılan gösteriler sırasında bazı araç ve binaları tahrip etmek suçundan 49 kişi gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınan 49 kişiden 20'si çıkarıldıkları 2. Asliye Ceza Mahkemesi tarafından Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa karşı muhalefetten mahkum edilmiştir. Dava sonucunda ise Arif Tolonay, Duran Ali Ateş, Ali Yiğit, İsa Sarıaslan ve Vecdi Deveci 6 ay 20 gün hapis ile 500 lira para cezasına da çarptırılmışlardır (Çukurova, 15 Haziran 1967: 1). Adana'da gerçekleştirilen protesto gösterisi Meclise de taşınmış ve İzmir Milletvekili Osman Zeki Efeoğlu bu yürüyüşün amacını şu sözlerle yorumlamıştır.

"Bilindiği gibi Cumartesi günü, Amerika aleyhinde bir yürüyüş yapılmıştır. Bu yürüyüşün ana maksadı Amerika düşmanlığı sosyalizm perdesi altında Türkiye'de bir komünizm propagandası yapmaktır. Bu yürüyüş

Adalet Partisine karşı değildir. Bu yürüyüş, fabrikatöre, bu yürüyüş ithalâtçı ve ihracatçıya, bu yürüyüş sanayiciye, bu yürüyüş tüccara, bakkala, esnafa, apartman sahibine, kat sahibine, berbere, eskicinin tığına karşı bir yürüyüş idi. Marksist sistemin devletleştirme şekli ile güdülen bir gaye idi” (MMTD, C.9, D.2, 6. Birleşim, 16.11.1966: 85).

Gösteriler çoğu zaman ABD ile sınırlı kalmamış, NATO protestoları da yaşanmıştır. Özellikle 1967 yılından itibaren Türkiye’de NATO’ya Hayır haftaları düzenlenmiştir. Amerikan üs ve tesislerine, 5 Aralık 1967 tarihinde NATO’dan Çıkma Mitingi ile karşı çıkılmış, 14-20 Mayıs 1968 tarihleri ise NATO’ya Hayır Haftası olarak ilan edilmiştir (Babuş, 2018: 30). 1967 yılının bir diğer ABD aleyhtarlığı gösterisi 13 Ekim günü İzmir’de yaşanmıştır. İzmir’de bulunan High-School öğrencilerinin “Atatürk kötü, Türkler bizim uşağımızdır. Burası bizim yurdumuzdur” şeklindeki sözleri sonucu 250 kişilik Atatürk Lisesi öğrencileri High-School’u kuşatmışlardır (Akşam, 14 Ekim 1967: 1). İzmir’de yaşanan bu olaylar sonrası TMTF ile AÜ Talebe Birliği Başkanları hazırlamış oldukları ortak bildiriye yayınlamış ve Amerikan okullarını protesto etmişlerdir. Bildiride;

“İktisadi sömürünün dışında, dün Türk bayrağını yırtan, Türk kadınının namusuna saldırmaya cüret eden, Türk işçisinin üzerine araba sürüp, köpek saldırtan çirkin Amerikalı, bugün de kendi zihniyetindeki yetiştirmelerine Türk Milletine ve devrimlerinin yaratıcısı Atatürk’e saldırma cüreti vermiştir. Topla tüfekte değil, yardım kisvesi altında üsler ve okullarla girdikleri ülkemizden hiç olmazsa en kısa zamanda Türk ve Atatürk düşmanları okullarının kapatılmasını ulusumuzun özgür geleceği bakımından istiyoruz” sözlerine yer vermişlerdir (Akşam, 15 Ekim 1967: 1).

1967 yılının bir diğer önemli Amerikan protestosu ise ABD Dışişleri Bakanlığının önemli diplomatlarından Cyrus Vance’nin Atina’dan sonra Ankara’ya gelmesi sürecinde yaşanmıştır. Kıbrıs meselesinde Türkiye’nin elinde bulundurduğu silahlarının kullanılmasına karşı çıkan ABD’nin ortamı yumuşatmak için göndermiş olduğu Cyrus Vance Ankara’da öğrencilerin protestoları ile karşılaşmıştır (Akalin, 2011: 115). Yapılan Amerikan karşıtı gösteriler çoğu zaman miting şeklinde olsa da kimi zaman da tahrip etme şeklinde gerçekleşmiştir. 25 Haziran 1967 tarihli gazete haberinde sol görüşlü öğrencilerin başlatmış olduğu Amerikalıları protesto mitingi 2500 kişinin bulunduğu kalabalığın Tophane’de bulunan Amerikan pazarlarını tahrip etmesi ile devam etmiştir. Tophane’de bulunan Amerikan pazarlarının tahrip edilmesini duyan 6. Filoya mensup erler ise ilk fırsatta denize açılmışlardır ve ertesi gün karaya çıkmamışlardır (Halka ve Olaylara Tercüman, 25 Haziran 1967: 1).

Amerika karşıtı gösteriler kimi zaman kendini köylerde de göstermiştir. Fatsa’da bulunan 24 köy muhtarı toplanıp ABD’ye karşı bir bildiri hazırlayıp, muhtıra vermişlerdir. Emperyalizmin karşısında olduklarını bildiren 24 köy muhtarından 12sinin AP’li, 12sinin ise CHP’li oluşu da dikkatleri üzerine çekmektedir (Türk Solu, 27 Şubat 1968: 3). Türkiye’de bulunan ABD ve NATO’ya bağlı üs ve tesisler de yaşanan protestolardan nasiplerini

almışlardır. Trabzon'da bulunan Amerikan Üssü'nde 1968 yılında yapılan protesto eylemini düzenleyenlerden olan Ömer Faruk Ciravoğlu o günü şöyle anlatmaktadır:

“Trabzon'da Amerikan üssü var. Türk subaylarının üsse giremediği söyleniyor. Üs'deki kadın alemleri herkesin dillerinde. Üstelik bu üsler bizi hiç istemediğimiz halde bir savaşa sokabilir. Amerika ile Rusya bir savaşa tutuşsa, Rusya'nın ilk hedefi bu üsler olacaktır, diye propaganda yapıyoruz. Yaşlılar da hak veriyor bize. Halkın kaderiyle bu şekilde kimsenin oynama hakkı yoktur, diyoruz. Şehir de bir yürüyüş düzenleniyor. Emniyet Müdürlüğünün önünde yere oturuyor herkes. Trafik kesiliyor. Sloganlar atılıyor. Polis hiç karışmıyor ve gösteri dağılıyor. O akşam şehir de gruplar halinde geziliyor. Amerikalı görünce ‘Go Home’ diye bağırıyoruz” (Ciravoğlu, 2004: 30).

Türkiye'de bulunan ABD'ye ait asker, üs, tesis veya binaların yanı sıra gelen siyasi kişiler de çokça protesto edilmiştir. 1968 yılında ABD'nin Ankara'ya atadığı büyükelçi Robert Kommer 28 Kasım günü Deniz Gezmiş'in önderliğinde 80 kişilik bir grup tarafından protesto edilmiştir. Yeşilköy Havaalanı'nda yapılan protesto sonrasında gözaltına alınan 18 öğrenciden Deniz Gezmiş, Mustafa Zülkadiroğlu, Mustafa Gürkan, Toygun Eraslan ve Rahmi Aydın 29 Kasım Cuma günü Bakırköy Nöbetçi Sulh Ceza Mahkemesi tarafından tutuklanmıştır. Duruşma sırasında yargıcın “son sözünüz var mı?” sorusuna gençler “Kahrolsun Amerika” şeklinde cevap vermişlerdir (Çiçek, 2018: 75). 1969 yılında ise ODTÜ'yu ziyarete gelen Kommer'in öğrenciler tarafından arabası yakılmıştır. ODTÜ Rektörü Kemal Kurdaş'ı ziyarete gelen Robert Kommer, rektörlük binasında yemek yerken dışarıda ODTÜ öğrencileri Kommer'in arabasını ters çevirerek ateşe vermişlerdir. Arabanın yanmasından sonra eline bir megafon alan Halil Çelimli isimdeki öğrenci otomobilin yanmasını seyredenlere “Halk savaşının ilk meşalesi burada yakıldı” şeklinde seslenmiştir (Çiçek, 2018: 78). Halil Çelimli'nin ardından arabayı yakan gençler “Yakında Amerikan Büyükelçiliğini de Amerika'nın Türkiye'deki üslerini de böyle yakacağız” demişler, arabanın yakılışına karşı çıkan öğrenciler ise “Bu araba bizim arabamızdır” şeklinde karşılık vermişlerdir. Verilen karşılığa sınırlanan protestocu öğrenciler “Amerikan arabaları nasıl bizim arabamız olur? Burası Amerika mı?” şeklinde bağırılmışlardır (Ankara Ekspres, 6 Ocak 1969: 1).

Olayla ilgili açıklama yapan Kommer, demeci USIS'de “müttefik bir ülkenin temsilcisinin büyük bir Türk üniversitesi rektörü tarafından öğle yemeğine davet edildiği bir sırada, otomobilinin ufak bir müfrit grup tarafından devrilip ateşe verilmesi gerçekten üzücü bir husustur” sözleri ile yayınlanmıştır (Akşam, 07 Ocak 1969: 1). Kommer'in arabasının yakılma olayı sadece Türk basınında değil uluslararası basında da büyük yankı uyandırmıştır. Sol görüşlü kesimde büyük sevince neden olan olay anti-Emperyalist uyanışın meşalesi olarak algılanmıştır. Fakat dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan bu olayın ardından tepkisini öğrencilere göstermiştir (Akalın, 2011: 116-117). Öğrencilerin cezalandırılmasına karşı çıkan

vatandaşlar ise Akşam gazetesi binasının önüne gitmiş ve protesto yapmışlardır. Protesto sırasında konuşan bir doktor “*Öğrencilere ceza verilemez. Toplum hareketi birkaç kişiye mal edilemez. Bunlar için hayatımı koyuyorum. Onları sonuna kadar maddi ve manevi yönüyle destekleyeceğim. Okuldan atılabilirler ama aç gezdirmeyeceğim onları. Ben aç kaldığım takdirde onlar da aç kalabilirler. Aç kalmamaları için hayatımın sonuna kadar çalışacağım*” sözlerini dile getirmiştir (Akşam, 10 Ocak 1969: 7).

ABD’ye karşı yapılan protestolar sonraki yıllarda da devam etmiştir. Hatta bazı protesto eylemlerinde karşıt iki görüşlü kişiler karşı karşıya bile gelmişlerdir. Temmuz 1969’da Konya Yükseköğretim gençliğinin emperyalizmi protesto mitinginde karşıt görüşlü vatandaşların saldırması ile mitingden vazgeçilse bile saldırılar devam etmiştir. Sağ görüşlü kişiler “*din elden gidiyor*” sloganı ile 24 Ağustos günü TİP İl Binası, öğretmenler lokali ve bazı kitapçılarla gazete bayilerine saldırmışlardır (Çiçek, 2018: 98).

3.2.2. 6. Filonun Faaliyetleri

ABD’ye ait bulunan 6. Filo adındaki deniz filosu, Akdeniz’de Amerikan askeri gücünün simgelerinden biridir. Akdeniz’de denetimi sağlayan filo, sık sık tartışmalara yer açmış ve Türkiye’de bir dönem eylemlere sebep olmuştur. Emperyalizmin kalesi olarak görülen ABD ve onun askeri gücü olan filo Türkiye’de yaşanan solcu eylemlerin de baş aktörü konumundaydı. ABD ilk deniz aşırı filosunu 1815-1816 yıllarında yaşanan Cezayir Savaşı’ndan sonra daimi olarak Akdeniz Bölgesine göndermiştir. Dünyanın birçok yerinde bulunan ABD filosu, ticari çıkarların gerektiğinde askeri yoldan korunabileceğinin anlamını taşımaktaydı (Bölme, 2012a: 70). 1945 yılından sonra gelişen ve 1950 yılından sonra ise daha da derinleşen Türk- Amerikan ilişkilerinin sonucu olarak Akdeniz’de bulunan Amerikan 6. Filosu Türk limanlarını ziyaret etmeye başlamıştır. Amerikan elçi Wardsworth 1950 yılının Mayıs ayında ABD Deniz Kuvvetleri Doğu Atlantik ve Akdeniz Komutanı Amiral Connoly’ye yazmış olduğu mektupta iki ülkenin arasında ilişkilerin daha iyi olması açısından 6. Filo’nun Türk limanlarını ziyaret etmesinin olumlu sonuçlar doğuracağını dile getirmiştir. Resmi olmayan yollardan yapılan bu teklif Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve 6. Filo’ya bağlı gemilerin yılda üç kere limanları ziyaret etmesinin ilişkiler açısından olumlu olacağını düşünmüştür. Bu tarihten itibaren artık Türk limanlarına yapılan 6. Filo ziyaretleri düzenlilik kazanmaya başlamıştır (Akalin, 2003: 274).

5 Nisan 1946’da Missouri Zırhlısı ile Providence ve Power gemileri hayatını kaybeden Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün na’sını İstanbul’a getirmiştir. Ertegün’ün kruvazör yerine büyük ve tarihi Missouri’nin de içinde bulunduğu filo ile getirilmesi, ayrıca

filoda ABD'nin Avrupa Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Oramiral Hewitt ile Başkan Truman'ın şahsi danışmanı Weddel'in bulunması Türkiye ile ilişkilerin samimiyetini göstermesi yönünden mühimdir (Daver, 6 Nisan 1946: 1-3). 23 Temmuz 1951 tarihinde Visamiral M. B. Gardner komutasında gelen 6. Filo erleri de Türk halkı tarafından sevgiyle karşılanmıştır. Limandan ayrılmak üzere gazetecilere vermiş olduğu röportajda Gardner *“Tekrar geldiğim Türkiye’de kendimi vatanımda bulunuyormuşum gibi hissediyorum”* sözleri ile limandan memnun ayrıldığıının altını çizmiştir (Milliyet, 24 Temmuz 1951: 1). Temmuz ayından sonra 1951 yılının Kasım ayında bir kez daha Türkiye’ye gelen Koramiral W. E. Ellis ise bir hafta İstanbul’da kalmıştır (Milliyet, 24 Kasım 1951: 7). Sık sık 6. Filo ve ona bağlı gemilerin limanları ziyaret etmesi iki devlet arasındaki ilişkileri olumlu şekilde etkilerken halkta da olumlu etkiler bırakmaktaydı. Örneğin Ağustos 1952 tarihinde İstanbul’da demirleyen filoya öğrenciler tarafından bir buket takdim edilmiş (Milliyet, 5 Ağustos 1952: 4), İstanbul’u ziyaret eden erler ise şehirde gezip eğlenmişlerdir (Milliyet, 5 Haziran 1956: 1).

Her geldiğinde büyük bir coşkuyla karşılanan 6. Filo, 18 Kasım 1954 tarihinden itibaren geldiğinde 21 top atışı ile şehri selamlamış ve aynı 21 top atışı ile karşılık almıştır (Bugün, 17 Kasım 1954: 1). Türk tarihindeki önemli gün kutlamalarına da katılan 6. Filo, 26 Eylül-1 Ekim 1959 arasında yapmış olduğu ziyarette 27 Eylül günü kutlanan Donanma Günü ve Preveze Zaferi'nin yıldönümü merasiminde de bulunmuş, bando takımıyla da töreni desteklemiştir (Milliyet, 21 Eylül 1959: 3. Cumhuriyet, 28 Eylül 1959: 1-5). İstanbul ve İzmir limanlarına sık sık gelen ve coşkuyla karşılanan filo erleri geldikleri şehri gezmelerinin yanında Kızılay Kan Merkezine kan bağışında da bulunmuşlardır. 1960 yılının Mart ayında yapılan ziyarette ise birçok Türk vatandaşı merak ettiği gemiyi 9 Mart günü gezme imkanı bulmuştur (Milliyet, 13 Mart 1960: 1). Sevgiyle ve coşkuyla her gelişinde karşılanan 6. Filo ve ona bağlı gemilerin Türkiye’de yaşanan 27 Mayıs Darbesi'nin ardından ziyaretlerinin ne durumda olacağı düşünülmüştür. Milli Birlik Komitesi (MBK) Hükümeti ilk açıklamasında ABD ile olan ilişkilerin herhangi bir yara almayacağını beyan etmiş ve 6. Filo ziyaretlerinin Bakanlar Kurulu'nun 24 Haziran tarihli kararıyla 9 Temmuz 1961 tarihinden itibaren altı ay süre ile gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır (BCA, 30.18.1.2/161.33.16: 24.06.1961).

1950 yılından sonra sürekli limanlara gelen ve olumlu şekilde karşılanan 6. Filo ziyaretlerinin dönüm noktası 1964 yılı Johnson Mektubu olmuştur. Kıbrıs'ta yaşanan olaylar sonrası gönderilen mektup ile filo öğrenciler arasında Emperyalizmin önemli bir figürü olarak görülmüştür (Koca, 2018: 96). 1967 yılından sonra özellikle sol öğrenci örgütlerinin aktif rol oynamasına sebep olan filo, her geldiğinde sol görüşlü öğrenciler tarafından hoş

karşılanmamaya başlanmıştır (Aydemir, 2014a: 71). 1965 yılından sonra artarak devam eden protestolar 1969 yılında yaşanan Kanlı Pazar olayından sonra bir süre filonun ziyaretlerini askıya almıştır. 12 Mart 1971 tarihinde ordunun hükümete vermiş olduğu muhtıra sonrası sol görüşlü öğrenciler yargılanırken 6. Filo, ziyaretlerine kaldığı yerden devam etmiştir (Karadeniz, 1975: 84).

3.2.3 1967-1968 Yılı Protestoları

3.2.3.1. 1967 Yılı Protestoları

Kıbrıs Olayları, ABD'nin Kıbrıs müdahalesi ve İsmet İnönü'ye gönderilen ABD Başkanı Johnson'un mektubu 1960 yılından itibaren yükselmeye başlayan sol düşüncenin ve bu düşünceye sahip gençlerin hedefini Amerika yapmış, protesto için kullanılan aracı da 6. Filo olmuştur. Her gelişinde düzenlenen 6. Filo'yu protesto eylemleri zamanla NATO ve Amerikan karşıtı hareketlere ve Bağımsızlık Haftası adı verdikleri eylemlere dönüşmüştür. 1967 yılında 6. Filo için yapılan ilk eylem Haziran ayında gerçekleşmiştir. İstanbul Limanı'nı ziyarete gelen filonun komutanının 22 Haziran günü Taksim Anıtı'na koyduğu çelenk yakılmıştır (Babuş, 2018: 31). Filo komutanı tarafından koyulan çelengın yakılması sonrası gençler buraya “*Emperyalizmin Kanlı Eli Atamıza Uzanmasın, Kırılacaktır*” yazılı çelenk koymuş ve bu çelenk bir saat içerisinde polis tarafından kaldırılmıştır. Polisin gençlerin çelengini kaldırması üzerine bu sefer 100 kadar İTÜ öğrencisi, üzerinde aynı sözlerin yazılı olduğu yeni bir çelengi anıta tekrar koymuştur. Yaşanılan çelenk protestosu sonrası gençler şehirde dolaşan Amerikalıların başlarındaki keplerini almaya başlamışlardır. Gençlerin sürekli kepleri almaya başlaması bir süre sonra kampanya haline dönmüş ve özellikle akşamları gençler Amerikalı erlerin keplerini kafalarından toplamışlardır (Karadeniz, 1975: 84-85). Taksim Anıtı'na filo komutanının koyduğu çelengın yakılması sonrası TMTF İkinci Başkanı Faruk Yalnız olay ile ilgili yaptığı konuşmasında;

“Gençlik olarak bu çelengi yakarken Amerika'nın Ortadoğu'da giriştiği emperyalist politikayı takbih etmiş olduk. Türk Gençliği Amerika'ya ve emperyalizme karşıdır. Amerikalılar Türkiye'den kovuluncaya, üslerden çekilinceye kadar Türk Gençliği olarak Atatürk Anıtına Amerikan çelengi koydurmayacağız. Atatürk emperyalizme karşıydı. Türk ulusunun bağımsızlığından yanaydı.” ifadelerine yer vermiştir (Akşam, 23 Haziran 1967: 1).

TMTF ikinci başkanı Faruk Yalnız ile İTUTB başkanı Hasan Yalçın, İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okul Talebe Birliği (İTÜTOTB) Başkanı Taner Çakıroğlu ve İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği (İYTOTB) Başkanı Sait Bülbül'ün ortak düzenlediği toplantıda gençler “*Amerikan filo kumandanının askerlerini, İstanbul sokaklarında halkın mukavemetini kırmak düşüncesiyle komando grupları halinde gezdirdiğini*” iddia etmişlerdir.

Amerikalılara ait çelengi yaktığı için nezarete alınıp dövülen Faruk Yalnız ve arkadaşları içinde konuşan gençler şunları söylemişlerdir:

“Bütün bunların hesabı sorulacaktır. Amerikalılara ait çelenkler polisçe korunurken, Türk gençlerinin koydukları çelenkler aynı polis tarafından toplanmaktadır. Bu kahredici davranışları lanetliyoruz. Türk gençliği olarak bu mücadeleyi sürdüreceğiz. Türk halkı artık meselenin gerçek yüzünü görmekte, Kıbrıs'ta bize ve Orta Doğu savaşında Araplara oynanan oyunu anlamaktadır.” (Ulus, 24 Haziran 1967: 1).

6. Filo'nun gelişini protesto eden sol görüşlü gençler 24 Haziran günü Amerikalıları Protesto Mitingi düzenlemişlerdir. TMTF İkinci Başkanı, İTÜ, Teknik Okul ve Yıldız Teknik Okulu Talebe Birliği Başkanları basın toplantısı düzenleyerek halkı protesto etmeye mitinge çağırılmışlardır (Cumhuriyet, 20 Haziran 1967: 5). Miting öncesi haber yapan Bugün gazetesi ise miting sırasında yaşanılacak olaylara karşı halkı uyarmıştır. Güvenilir kaynaklardan öğrendiklerini beyan eden gazete ülkede bulunan Rus ajanlarının Amerikalılar için komünistler kiraladığını, Amerikalılar adına bayrak yırtma, kadın kaçırma gibi oyunlar hazırlandığını söylemiştir. Gazete, Türk bayrağını yırtacak olan kiralanan komünistlerin eğlence sırasında Amerikalı bir erin cebine bu bayrağı koyarak yaygara çıkaracaklarını bildirmiştir (Bugün, 23 Haziran 1967: 5).

24 Haziran günü düzenlenen mitinge 10 binin üzerinde kişi katılmış ve Dolmabahçe'ye yürümüşlerdir. Dolmabahçe Rıhtımında bulunan Amerikan bayrağı ise yürüyüş yapanların içinden bir grup tarafından indirilmiş yerine Türk Bayrağı çekilmiştir (Karadeniz, 1975: 85). Yürüyüş sırasında *“Teksas'ın ayısı Süleyman'ın dayısı”, “Ata binmiş eşekler millet sizden ne bekler”, “Demirel Başvekil işçi, köylü aç-sefil”* sözleri ile bağırarak kalabalık içindeki gençler Tophane'de bulunan Amerikan Pazarı'nı tahrip etmek istemişler fakat polis müsaade etmemiştir (Akşam, 25 Haziran 1967: 1). Düzenlenen Amerikalıları Protesto Mitinginde birçok Türk vatandaşının yanı sıra bir Alman çift bile bulunmaktaydı (Cumhuriyet, 25 Haziran 1967: 1). Öte yandan 6. Filo'ya ait erlerden birinin kocası ile dolaşan kadına sarkıntılık etmesi tepki çekmiştir. Alkollü olan Amerikalı er, *“gel seninle yatalım”* dedikten sonra ret cevabı almasının ardından kadına yaklaşınca hem kadının kocası hem de halk tarafından yakalanıp polise teslim edilmiştir (Akşam, 27 Haziran 1967: 7).

Bu dönemde 6. Filo'yu protesto eden olduğu kadar etmeyenler de mevcuttu. Örneğin kendilerine *“Ye-yeci”* diyen gençler Taksim Meydanı'nda 6. Filo erleri ile doyasıya eğlenmişlerdir. Erlerin gençlere eşlik edip ye-ye müziğini çalmaları ardından gençlere üniversite gençlerinin protestoları sorulmuş ve gençler *“Bizi üniversite gençliği alakadar etmez. Biz Amerikalıların bir kopyasıyız. Gruplarımız da onlardan ilham alarak kurduk. Böylesi daha hoşumuza gidiyor.”* şeklinde cevap vermişlerdir (Akşam, 27 Haziran 1967: 1).

İzmir’de bulunan 6. Filo’ya bağlı gemiler ise 25 Haziran sonrası ayrılmadan önce gemilerinde 35 Türk çocuğuna parti vermişler ve gemilerde gezdirmişlerdir (Ege Ekspres, 24 Haziran 1967: 1).

Haziran 1967 tarihinde gelen ve protestolara maruz kalan 6. Filo aradan geçen dört ay sonunda 1967 yılının Ekim ayında tekrar İstanbul Limanı’na gelmiştir. İzmir’de rezalet çıkararak tepki çekmiş⁶ olan 6. Filo’nun İstanbul’un işgalden kurtuluşunun 45. Yıldönümünde limanlara gelmesi protestoların şiddetini daha da arttırmıştır (Ant, 10 Ekim 1967: 4). 6. Filo’nun gelişini duyan gençler ilk olarak Dolmabahçe Rıhtımı’nda oturma mitingi yapmışlar ve askerlerin karaya çıkmalarını engellemişlerdir (Milliyet, 7 Ekim 1967: 1). Gençlerin protesto gösterileri sırasında olayların çıkabileceğini öngören polisler ise geniş bir emniyet tertibatı almışlardır. Polislerin izinlerinin kaldırılmasının yanı sıra eğer ihtiyaç olursa komşu illerden takviye polis yapılması bile düşünülmüştür. Hatta İstanbul’da yapılması planlanan Sivasspor ve Kayserispor’un maçları başka bir zamana ertelenmiştir. Oturma mitingi sırasında açıklama yapan Teknik Üniversite Talebe Birliği Başkanı Hasan Yalçın “*Kucaklarında Türk kızları olduğu halde fotoğrafçılara poz veren Amerikan erlerinin İstanbul sokaklarını Saygon sokaklarına benzetmelerine izin vermeyeceğiz*” demiştir (Cumhuriyet, 7 Ekim 1967: 1).

Oturma eylemi yapan gençler 11 Ekim günü Dolmabahçe’ye çadır kurmuş, polis tarafından gözaltına alınınca bu kez 12 Ekim gününde Taksim’de çadır kurmuşlardır. Çadır kuran gençler “6. Filo Defol” sloganları atmış ve açlık grevine başladıklarını bildirmişlerdir (Akalin, 2018: 101). Gençlerin düzenledikleri açlık grevine TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar da destek çıkmış ve çektiği *telgrafta* “*açlık greviniz Amerikalıya karşı pasif direnme kampanyasının yeni ve güçlü bir adımıdır. Amerikalıyı güzel yurdumuzdan mutlaka çıkartacağız. Hepinizi gözlerinizden öperim*” sözlerine yer vermiştir (Yıldırım A, 2008: 128). Açlık grevine başlayan gençler için savcılar harekete geçmiş ve 10 ay süren mahkeme süreci başlamıştır. 14 Mayıs günü karara bağlanan davaya göre Faruk Sezginer (işçi) 1 yıl hapis 500 TL para, Cevat Ercişli, Hüseyin Karşlı, Veysi Sarısözen, Hasan Özasan, Adnan Elçi, Şafak Kutal 6 ay hapis 500 lira para cezasına çarptırılmışlardır (Türk Solu, 28 Mayıs 1968: 2).

⁶ “Limanımızda bulunan Amerikan 6. Filosuna ait harp gemilerinde görevli 40dan fazla er, önceki gece kadın yüzünden Sayanora Pavyonunun altını üstüne getirmiş ve memleketlerindeki siyah-beyaz mücadelesine İzmir’de devam etmişlerdir. Üç günden beri saz, bar ve pavyonlarda çılgınca eğlenen Amerikalı erlerden siyahi Darly J. Gerard ile arkadaşı William A. Morton önceki gece hayli sarhoş vaziyette Sayanora Pavyonuna gidip konsomatris kadınlarla durmadan içmişlerdir. Bu arada masalarında oturttukları 30 yaşlarındaki kadınla locada dolar mukabili aşk yapmaya kalkan siyahi Amerikalı erlerle, beyazlar arasında kavga çıkmıştır. 40dan fazla beyaz denizcinin siyahilerin elindeki kadınları almaya kalkışmasıyla alevlenen arbede sırasında çatal, kaşık, tabak, şişe, sandalye ve hatta masalar havada uçmuş, pavyonun bütün cam, çerçeve ve kapıları kırılmıştır” (Ege Ekspres, 29 Eylül 1967: 1).

Sol görüşlü gençlerin düzenlemiş oldukları oturma eylemi sırasında karaya çıkamayan filo erleri sivil kıyafetler ile karaya çıkmışlardır. Şehre çıkan subay ve erlere fazla alkol almamaları, barlara gitmemeleri ve bir olay sırasında en yakın karakola sığınarak hiçbir harekete karşı koymamaları bildirilmiştir. Aynı tarihlerde İstanbul'a gelen İngiliz gemisinden iki bahriyeli, Amerikalı zannedilip halk tarafından tartaklanmıştır (Akşam, 9 Ekim 1967: 1). Yapılan protestoları değerlendiren 6. Filo Komutanı Koramiral William I. Martin "6. Filo 20 yıldır Türkiye'ye gelip gitmektedir. Bu ziyaretler daima dostluk için yapılır. Bu defaki protestonun manasını anlayamadık. Biz Türkiye ile daima dostuz ve dost olarak kalmak istiyoruz" şeklinde konuşmuş, fakat protestolar Amerikalı erlerin görüldüğü yerde hırpalanması, şapkalarının toplanması ve kafalarına yumurta atılması şeklinde devam etmiştir (Eren, 2012: 123). Sık sık gelen 6. Filo için yapılan eylemler tartışmalara neden olmuştur. Sıkça tekrarlanan eylemler için Osman Saffet Arolat "Mesela altı kişi arka arkaya vagon gibi diziliyor, biri Amerikalının şapkasını alıp arkadakine atıyor, o arkaya o arkaya derken şapka elli metre kadar ileriye gidiyor, Amerikalı da ona ulaşamadığı için şapka kayboluyor. Su tabancalarıyla Amerikalıların beyaz elbiselerini boyamak gibi bir eylem de vardı" demiştir (Mater, 2012: 65).

Kendisi ile görüşme imkanı bulabildiğimiz 68 Kuşağı öğrenci liderlerinden Mustafa Zülkadiroğlu ise yapılan eylemler için "Burada Deniz (Gezmiş) ve etrafındaki ekip erlere rahat vermemek için beyaz kıyafet giyen erlere su tabancaları içinde kırmızı mürekkep koyup üzerlerine atış yaparlardı. Çata pat atıyorlardı. Şapkaların içine atılıyordu. Şapka aralarına çata pat atılırdı" açıklamasını yapmıştır (Mustafa Zülkadiroğlu ile görüşme, 03.03.2020, İstanbul).

6. Filo için yapılan eylem ve protestolar sadece sol görüşlü gençler ve öğrenciler ile sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından İlhan Selçuk yazmış olduğu yazı ile tepkisini göstermiştir. Selçuk konuyla ilgili olarak şunları demiştir:

"Altıncı Filonun her gelişi artık yeni olaylara gebe. Gerçi Türkiye'de bu olayları ayıplayıp: - Amerikalılar bizim misafirimizdir. Misafire karşı Türk konukseverliğe yakışmayan davranışlar doğru değildir, diye yazanlar vardır. Ardında satılmışlığa doğru boyun bükülmüş niyetlerin bulunduğu bu soy yazıların temelinden yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Bizim limanlarımıza gelen Amerikan Altıncı Filosu bizim misafirimiz değildir; ne onlar misafirlik niyeti ile gelmektedirler ne de biz onları misafir kabul edebiliriz. Gerçekte İstanbul'a ve İzmir'e demir atan Amerikan Altıncı Filosu Saygon rezaletinesine yaslanmış Amerikan yedinci Filosundan farksızdır. Ve bu filonun Türk limanlarında bayrak dalgalandırması, Türk milletinin onurunu yaralayıcı bir olaydır... Akdeniz'de Amerikan Altıncı Filosunun piyasası birkaç uydu devletin limanları kadar daralmıştır. Altıncı Filonun İstanbul ve İzmir şehirlerinin önüne demir atmasına misafirlik kavramı arasında en küçük bir ilişki yoktur. İstanbul'a Fransız mektep gemisi gelir veya Arjantin zırhlısı ziyarette bulunur böyle şeyler tabiidir diyecek yoktur Türk gemileri de arada bir dünyanın çeşitli ülkelerine giderler. Milletlerin limanları belirli usul ve yasalara göre birbirlerine açıktır. Altıncı Filo bu ay ziyaretlerle ilgisi olmayan biçimde sık sık İzmir ve İstanbul'a demir atmaktadır. Kendisini Dünya jandarması bilen bir egemen kudretin Akdeniz'deki gemileri işlerine en uygun ver olarak uydu bildikleri Türkiye'yi seçmişlerdir. Deniz üstünde perhize

girmek zorunda bulunan tayfalar ve subaylar İstanbul ve İzmir limanlarında «moral eğitimi» yapmakta kurtlarını dökmekte ve pisliklerini toplumun her katına saçtıktan sonra ufuklara açılmaktadırlar. Türk toplumu Amerikan Altıncı Filosunun her çeşit ihtiyacını giderici bir vasıta sayılmaktadır. İzmirli ve İstanbullular kurtlar gibi karaya üşüşen tayfaların ve subayların şehri istilâsını seyretmektedirler” (Selçuk, 17 Ekim 1967: 2).

Bu süreçte protestolar sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış, 15 Ekim 1967 tarihinde İzmir’de gemilerin demirlenmesi üzerine protesto amaçlı bir miting hazırlanmıştır. Ege Yüksek Öğrenim gençliği tarafından “Namus ve Şeref Mitingi” adı ile düzenlenen miting sırasında AP’ye bağlı gençlerin bulunması ile olaylar yaşanmıştır. “Özgürlüğümüzü Yanke dolarına tercih etmeyelim”, “Johnson’ın sığırı kendi meranda ota”, “Gençliğin sesi, Türkiye’de emperyalizmin feshi”, “Geleceğin yöneticileri sizleri, size bu diyarı çiftlik yapanlarla beraber kovacaktır”, “Burası Vietnam değildir”, “Dünyada açlık, Amerika’da bolluk, sömürgeci gidin” “Gideceksiniz sülükler, emdiğiniz kan yeter” yazılı pankartların taşındığı mitingde bir Amerikan okul otobüsünün camları parçalanmış, Amerikan Tobacco tütün şirketinde bulunan Amerikan bayrağını indirmek isteyen gençler ile polis arasında çatışmalar yaşanmıştır. Toplum polisinin gelmesiyle öğrenciler dağılmış, 10 öğrenci karakola götürülmüş, ayrıca 10 öğrenci de hafif yaralanmıştır. Akabinde Basmane’deki TMTF Binasına gelen öğrenciler ABD protestolarına burada devam etmişlerdir (Akşam, 16 Ekim 1967: 1. Cumhuriyet, 16 Ekim 1967: 1-7. Ulus, 16 Ekim 1967: 1). 1967 yılında yaşanan bu olaylar artık ABD’ye ve 6. Filo’ya karşı karşıtlığın kesinleştiği anlamına gelmekteydi. 1968-1971 yılları arasında şiddetini artırarak gelişen eylemler ABD askerlerini kaçırma olayına kadar ilerlemiştir (Ahmad, 2010: 535).

3.2.3.2. 1968 Yılı Protestoları

1967 yılında İstanbul ve İzmir Limanlarına yaptıkları ziyaret sırasında protestolarla karşılaşan 6. Filo ve ona bağlı gemiler 1968 yılında da aynı durumu yaşamışlardır. Gençler İstanbul’a gelen 6. Filo’yu ve erlerini “Yolumuz devrim yolu/ Gelin kardaşlar gelin, Yurdumuza yankee dolmuş/ Vurun kardaşlar vurun...” sloganları ile karşılamışlardır (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 179). 1968 yılının ilk 6. Filo eylemi Şubat ayında İzmir Limanı’na gelen filo için TMTF’ye bağlı gençlerin üzerinde “İktisadi sömürge olmak istemiyoruz” yazılı siyah bant bulunan çelengi rıhtıma bırakması ile olmuştur (Milliyet, 10 Şubat 1968: 1). Fakat 1968 yılının en zorlu ve acılı geçen eylemi Temmuz ayında yaşanmıştır. Temmuz ayında İstanbul’a gelen 6. Filo için gençlerin ilk protestosu 15 Temmuz günü Dolmabahçe’de bulunan Amerikan bayrağını yarıya indirmek ile başlamıştır. Yollara protesto yazıları yazan gençler akşam saat 22.00 sularında şehirde gezen Amerikalı askerlerin yüzlerine ve üstlerine boya

atmışlardır (Tufan, 2016: 84). Bu eylemi gerçekleştirenlerden Cihan Alptekin ve iki arkadaşı ise tutuklanmıştır (Akalin, 2018: 136-137).

6. Filo'nun İstanbul'a geldiği akşam sol görüşlü örgütler "Eğitim Kurulu" toplantısını yapmışlardır. İstanbul'daki birçok örgütün de katıldığı bu toplantıda, gelen 6. Filo için ne gibi eylemlerin yapılacağı konuşulmuştur. Geç saatte biten toplantının sonrasında Beyoğlu'na çorba içmeye giden ve aralarında Hasan Yalçın'ın da bulunduğu 11 genç polis tarafından tutuklanmıştır (Karadeniz, 1975: 140). Sorgu sırasında polis ile tutuklu öğrenciler arasında tartışma çıkmış ve öğrenciler "değil Başsavcı, Başbakan dahi gelse bizi yolumuzdan çeviremez" diye bağırmışlardır. Haklarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında dava açılan öğrencilerden 15'ine 6 aydan 2 yıla kadar hapis istenmiştir. Mahkeme karşısına çıkan öğrenciler Hasan Yalçın, Rahmi Aydın, Ayhan Özer, Rafael Avidor, Ali Osman Altın, Engin Kaymak, Zafer Geçim, Ahmet Özdemir, Fahri Aral, Mehmet Özdemir, Işıtan Gündüz, Ertuğrul Yeşilova, Can Saydan, Mümin Karaoğlu ve Gürbüz Şenol adındaki bir kahveci çırağıdır (Halka ve Olaylara Tercüman, 17 Temmuz 1968: 1). Tutuklanma olayı ise iddianamelerde şöyle geçmektedir:

"Amerikan 6. Filo'sunun ziyareti münasebetiyle 15. 7. 1968 tarihinde protesto etmek için kanunsuz ve izinsiz olarak toplanmıştır, öğrenci topluluğunu teşvik ve tahrik ile sevk ve idare ederek gösteri yapmışlar, gece saat 22.00 sıralarına kadar süren bu toplantı ve gösterinin dağılması için Taksimde kendilerine yapılan müteaddit ihtar ve ikazlara rağmen dağılmamışlardır" (Yıldırım A, 2008: 205).

Öğrencilerin yanı sıra halkın da tepkisini çeken Amerikalı erler, para ile kiraladıkları kadınlarla kaldıkları otelde taşlanmışlardır. Polisin Taksim ve Dolmabahçe bölgesini tutmasına rağmen eylemlerine devam eden gençler önlerinden geçen ve içinde Amerikalı erlerin buldukları taksileri de taşlamışlardır. Gümüşsuyu'nda bulunan otelde kalan Amerikalılar için gençler "*İçeride Türk kızları Amerikan erlerine peşkeş çekiliyor. Amerikalılar dışarı*" sözleri ile bağırmışlardır. Aynı gün içerisinde Taksim'de TMGT'ye bağlı iki genç bildiri dağıtırken polis tarafından yakalanmıştır. "*Yeryüzündeki ilk Milli Kurtuluş Savaşı'nı vermiş Ulusum*" şeklinde başlayan bildiri "Bu Amerikan askeri şebekesi iğrenç duygularını kadınlarımıza kızlarımıza topraklarımıza boşaltmak için gelmiştir. Türk gençliği ulusuyla beraber çirkin Amerikalıyı ve onun yerli uşaklarını dışarı atmak için mücadele kararlıdır. Kahrolsun emperyalizm! Yaşasın bağımsız Türkiye!" (Akşam, 17 Temmuz 1968: 1,7) şeklinde devam etmektedir.

15-16 Temmuz günü öğrencilerin yapmış olduğu eylemler sonucu 17 Temmuz gecesi polisin öğrenci yurdunu basma olayı yaşanmıştır (Perinçek, 2016: 67). Öğrenciler 6. Filo erlerinin İstanbul sokaklarında rahatça gezmelerinin, yanlarında kadınlar ile eğlence

mekanlarına ve otellere girmelerinin herhangi bir sıkıntı yaratmamasına karşın kendilerinin kendi ülkelerinde çorba içmeye bile rahatça gidememeleri sıkıntısını yaşamaktaydılar. Bu duygu durumunun etkisiyle de Gümüşsuyu'nda bulunan yurtlarının önlerinden geçen Amerikalıların içinde buldukları taksileri taşlamaları sonucu 17 Temmuz gecesi olaylar yaşanmıştır. Yukarıdan aşağıya sanki sivil halkmış gibi gelen bir polis memurunun öğrencilere müdahalesi sonucu öğrencilerin polisi zorla yurda sokmaları üzerine yurdun etrafı polisler tarafından çevrilmiştir (Karadeniz, 1975: 140-142). Öğrenciler, Ekipler Amiri Necati Karahasanoğlu'nu yurttan rehin almışlar; okulun etrafını çeviren polisler İTÜ Rektörü Bedri Karafakioğlu'nun gece saat 04.00 sularında öğrencilerin kalmış olduğu Gümüşsuyu Yurdu'nun üniversite ile bağlantısı olmadığını açıklaması üzerine yurda baskın yapmışlardır (Akşam, 18 Temmuz 1968: 1).

Saat 04.30 gibi ellerinde cop ve kalkan bulunan polisler yurt kapısını zorlayıp yurda girmişlerdir. Hızla birinci kata çıkıp orayı işgal eden polisler burada buldukları öğrencileri hırpalamaya başlamıştır. Aynı işlemleri ikinci katta da uygulayan polis yurttan yataklarında uyuyan öğrencileri uyandırmış ve merdiven başlarına sürüklemiştir. Yurdun karşısındaki evlerde oturan ve olayları izleyen kişiler ikinci kattan Vedat Demircioğlu adlı bir öğrencinin polis tarafından atıldığını söylemişlerdir. 1 saat kadar süren polis ve öğrenciler arasındaki kargaşa sonunda yurt bahçesinde kolu kopmuş gömlekler, kırık gözlükler ve yırtık atletler bulunmaktaydı (Çetinkaya, 2010: 73). Camdan aşağı polis tarafından atıldığı iddia edilen Vedat Demircioğlu'nun sonrasında 80 metre kadar yerde sürüklendiğine dair yerlerde kan izleri bulunmaktaydı (Arolat, 2018: 106). O akşam yurttan bulunan ve olayları gören Çetin Uygur olayları şöyle anlatmıştır:

“6. Filonun askerleri istiklal Caddesine dolmuşlar. Beşerli altışarlı gruplar halinde öğrenciler de İstiklalde tur atıp Amerikalı askerlerine patapat geçiyorlar. Sürtüşme içinde kurtulmaya çalışan kişiyi polisler alıp götürürken, polislerden biri gençlerin elinde kalıyor. Polisi bir masaya oturttuk, sakın olun dedik. Onu bırakmaya kalmadı polisler futbol sahasından topluca yurda doğru gelmeye başladılar. Ama nasıl bir saldırı, akıl almaz! Camlar, çerçeveler iniyor, bir şeyler geliyor üstümüze üstümüze. Kapattığımız kapıyı açmak üzere. İçeriye doğru kaçıyoruz nereye gideceğimizi bilemeden. Ve o arada birileri beni ve bir iki adım önümdeki Harun'u (Karadeniz) çekip alıyorlar. Onların yatak odaları var, oraya aldılar bizi ve orada gizlendik. Ortalık sessizleşince odadan çıktık, nerede ne oluyor bakacağız. Çalışanlar birinin camdan atıldığını söylüyor. Kimin atıldığını bilmiyoruz ama yerde kan izleri var. Taşkılla'dan Dolmabahçe'ye inen yolda kan izleri devam ediyor. Vedat'ın kan izleri, Vedat Demircioğlu'nu kaybettiğimiz olay böyle oldu işte” (Mater, 2012: 85-86).

Fakat olay sonrasında bir grup karşı görüşlü öğrencinin Vedat Demircioğlu'nun polis tarafından camdan atılmadığını Son Havadis, Bugün ve Sabah gazetelerine görgü şahidi olarak şu sözlerle anlatmışlardır:

“Gümüşsuyu Talebe Yurdundaki hadiseler de Vedat Demircioğlu isimli Hukuk Fakültesinde okuyan talebenin polis tarafından öldürüldüğü hakkında solcular tarafından kasıtlı uydurulan sözlerin hakikatle hiçbir ilgisi yoktur. Şöyle ki: Vedat Demircioğlu polisin yurda girmesi esnasında daha evvel birkaç kişinin birinci

kattan çıkararak aşağıda gösterilen yörünge ile başka bir odaya pencereden gitmelerini, terk edere kiremitlik kısımdan atlamaya kalkışmıştır. Üst kattaki talebelerin 'Atlama' diye bağırmalarına rağmen çinko barakaya, oradan da yere atlamış ve kanlar içerisinde yere serilmiştir. Bundan sonra ise bir müddet yürümeye çalışmış ve yürüdüğü kısımlarda yarısından akan kanlar iz bırakmıştır. Bilahare ise hastaneye kaldırılmıştır. Görgü şahidi teknik üniversiteliler." (Feyizoğlu, 2005: 90).

Harabeye dönen yurt binasına gelen İTÜ Rektörü Bedri Karafakioğlu öğrencilerle konuşmak istemiştir. Fakat kendisini dinlemek istemeyen öğrenciler, rektörü yuhalamaya başlamışlardır. İTÜ Senatosu ise yapmış olduğu toplantı sonrası istifa etmiştir (Karadeniz, 1975: 144). Polisin öğrenci yurdunu basması ve birçok öğrenci ile yaşanan kargaşa sonrası öğrenciler pijamaları ile kendilerini sokağa atmışlar ve Dolmabahçe Rıhtımı'na kadar öfkeli bir halde yürümüşlerdir. 6. Filo'ya karşı büyük bir öfke duyan gençler Amerikalıların bulunduğu Opera binasını taşıyıp gösteriler yapmışlardır (Çetinkaya, 2010: 75). Öğrenciler yurt baskını olayına sessiz kalmamak için Gümüşsuyu'ndan Dolmabahçe'ye, Dolmabahçe'den Taksim'e doğru bir miting planlamışlardır. Fakat Dolmabahçe Amerikalı erlerin gemiden karaya çıkış noktası olduğu için yürüyüş valilik tarafından yasaklanmıştır (Karadeniz, 1975: 146). 300 kadar öğrencinin Gümüşsuyu'ndan hareket ettiği ve Taksim'den 100 kadar öğrencinin de katılacağı yürüyüşte Harun Karadeniz konuşma yapmış ve yürüyüşün amacını dile getirmiştir:

"Arkadaşlar, hareketi yöneten örgütler olarak, içerde oturduk. Meseleyi enine boyuna görüştük. Her ihtimali düşünerek, her ihtimali hesaplayarak şu karara vardık ki: yürüyüş, Dolmabahçe'ye değil, Taksim'e yapılmalıdır. Biz üç beş Amerikan denizcisine değil, en geniş anlamıyla emperyalizme karşıyız. Ve emperyalizmi tel'in etmek için, Taksim'e yürüyeceğiz. Aramıza anarşistler karışmış olabilirler, onların tahriklerine kapılmayın, örgütlerinizin direktifine uyun" (Yıldırım, 2008: 206).

Deniz Gezmiş'in önderliğinde bulunan DÖB öğrencileri yürüyüşün Dolmabahçe Rıhtımına kadar devam etmesini istemiş; gençlerin kararsız kaldığını gören Deniz Gezmiş Taksim Anıtı'nın kaidesine çıkıp söylediği şu sözler gençleri yürümeleri için cesaretlendirmiştir:

"Biz buraya nutuk dinlemeye gelmedik. Biz ta Beyazıt'tan Teknikli kardeşlerimizle Dolmabahçe'ye inmeye geldik. Orada kadınıma kızımıza saldıranlara gerekli dersi vermeye geldik kimse bizi boş laflarla yolumuzdan alıkoymaya muktedir olamayacaktır. Hedefimiz Dolmabahçe'dir, yürüyelim arkadaşlar" (Yıldırım, 2008: 206-207).

İTÜ'ye bağlı gençler ve bazı FKF yöneticileri Dolmabahçe'ye inilmemesi için el ele tutuşup kalabalığı yurt binasına geri döndürmek için uğraşmışlardır. Lakin büyük bir kuvvet ile Dolmabahçe'ye inmeyi başaran gençler burada gördükleri Amerikalı erleri yaşadıkları öfke ile denize atmışlardır (Arolat, 2018: 106-107). Yakalanan kimi Amerikalı askerler öğrenciler tarafından denize atılırken yakalanamayanlar ise kovalanmıştır. Erleri denize atsalar bile hınçlarını alamayan bazı öğrenciler ise erlerin arkasından suya atlamış ve denizde boğuşmalar yaşanmıştır (Çubukçu, 2018: 85). Öğrenciler ve Amerikalı erler arasında denize

atılma olayı yaşanırken olay yerine gelen bir general öğrenciler tarafından omuzlara alınmış ve bir anda gençler “Paşam çok yaşa” sloganları ile ordu lehine sözler sarf etmeye başlamışlardır (Mater, 2012: 36). Dolmabahçe Meydanına inme ve Amerikalı denizcileri denize atma olayı sol görüşlü öğrenciler arasında bir ayırım noktası oluşturmuştur. 1968 olaylarını anlatan Metin Eşrefoğlu bu ayırım konusunda şu sözleri sarf etmiştir:

“Temmuz 1968’de Amerikan 6. Filosunun İstanbul ziyaretini protesto eylemleri içerisinde bütün o sıradaki devrimci gençlerin önünde iki seçenek vardı. Birincisi aktif olarak bu direnişe katılmak, ikincisi de sadece bildiri ve demeçlerle protesto biçiminde katılmaktı. Biz, Deniz Gezmiş’in liderliğindeki aktif protestoyu tercih ettik o dönemde. Zaten bu dönemde esas 6. Filo’ya karşı direniş eylemleri sırasında devrimci gençlik içinde ayrışmalar da berraklaşmış ve kimlerin hangi görüş içinde oldukları, bunun neticesinde ortaya çıktı. Ve o sırada FKF, TIP’e daha yakın TIP’in gençlik kolları biçiminde çalışıyordu. Ona alternatif bir gençlik bir gençlik örgütü, Devrimci Öğrenciler Birliği (DÖB) idi. Ve bütün eylemleri anti-Amerikancı, antiemperyalist eylemleri başlatan ve doruk noktaya ulaştıran DÖB olmuştur. O zaman bu eylemlerde aktif olmak isteyenler DÖB’e geçtiler” (Çubukçu, 2018: 84).

6. Filo için gerçekleştirilen eylemler İstanbul ile sınırlı kalmamış diğer şehirlerde de varlığını göstermiştir. Ankara’da devrimci gençler USIS’a, Pan Amerikan Hava Yollarına, Amerikan Kültür Merkezine ve TUSLOG binasına karşı çeşitli saldırılar gerçekleştirmişlerdir (Babuş, 2018: 32). Ankara’da Amerikalıların kaldıkları yerlerde de camların kırılması üzerine adının açıklanmasını istemeyen bir polis yetkilisi açıklama yapmış ve soruşturmanın devam ettiğini, olayın polise geç intikal ettiği için kimlerin camları kırdıklarını öğrenemediklerini belirtmiştir (Ulus, 19 Temmuz 1968: 1). Olayların sonrasında toplum polisi USIS, Amerikan Büyükelçiliği ve Amerikalılara ait binaların önünde emniyet tertibatı almışlardır (Ankara Ekspres, 19 Temmuz 1968: 1). Malatya’nın Akçadağ ilçesine bağlı 11 köy muhtarı ise bildiri yayınlamaları İstanbul’da anti-Emperyalist mücadele veren gençlere destek verdiklerini açıklamışlardır (Türk Solu, 30 Temmuz 1968: 3).

Trabzon’da da 6. Filo adına protestolar yaşanmış ve radar üssüne yürüyen öğrencilerden 10’u mahkemeye verilmiştir. İzmir’de ise Amerikalı erlerin çıkardığı olaylar⁷ sonucu açıklama yapan FKF, yaşanacak olaylarda teşvikçi olmadıklarını beyan etmişlerdir. Burdur’da üniversite öğrencileri İstanbul’a gelen 6. Filo için miting düzenlemiş, Amasra’da bulunan öğrenciler ise cadde ve şehir plajının bazı yerlerine “Ne Amerika ne Rusya, bağımsız politika, 6. Filo Defol” yazılı pankartlar asmışlardır. Eskişehir’de bulunan İktisadi Ticari İlimler Akademisi Öğrenci Cemiyeti de 6. Filo için sessiz yürüyüş yapmayı planlamış; İstanbul olaylarını protesto etmek için bir bildiri yayınlamaları “Vatanımızın sömürenlerden

⁷ Olaylar; Sarhoş Amerikalı denizcilerin küçük yaşta kız çocuklarına tenasül uzuvlarını göstermeleri, bir Türk subayına ve ayrıca Samsun plakalı bir arabada kocalarıyla birlikte oturan ailelere tecavüze yeltenmeleri ile işportacılarla kavga etmeleri şeklinde gerçekleşmiştir (Cumhuriyet, 21 Temmuz 1968: 7).

temizlenmesi havasında Teknik Üniversiteli kardeşlerimizle aynı safta olduğumuzun haykırıyoruz” ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet, 21 Temmuz 1968: 7).

Samsun’da ise 6. Filo aleyhine bildiri dağıtan bir grup ile polis çatışmış ve bir kişi nezaret altına alınmıştır. Öğrenci teşekkülü, Milliyetçi kuruluşlar ve Kadınlar Derneği de bildirimler yayınlamışlardır. Sokak hareketlerini tenkit eden gruplar “*Memleketimizde huzuru bozan bu hareketlere dur demenin zamanı gelmiştir*” demiştir (Halka ve Olaylara Tercüman, 28 Temmuz 1968: 1). Temmuz ayının son günlerinde 6. Filo’ya ait bir muhribin akaryakıt almak için İskenderun Limanına girmek istemesi ve bazı gençlerin protesto hazırlıkları yapması ile muhrip İskenderun Limanına girememiştir (Çukurova, 30 Temmuz 1968: 1). Yaşanılan tepkilerde öğrencilerin bağlılık gösterdiği TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar protestoların olmasını istemeyerek “Saldırmayın, kötü bakın” şeklinde gençleri uyarmıştır. Ancak Aybar’ın böylesi uyarılarını gençler arasında ciddi alanların olmakla birlikte genelde gülünç bulunmuştur (Mater, 2012: 155).

Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde gerçekleştirilen eylemler için Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, öğrencilerin ve gençlerin ifade özgürlüğü kapsamında eylemlerini gerçekleştirdiklerini savunurken, Amerikalılara karşı boya atma, taşlama, denize atma gibi eylemlerini ise onaylamadığını ifade etmiştir. Olaylar karşısında Milliyet gazetesi polisi orantısız ve aşırı şiddet kullandığı için hatalı görürken, öğrencileri de şiddete bulaştıkları ve bir polisi rehin aldıkları için sorumlu görmekteydi. Fakat Cumhuriyet gazetesi olaylarda öğrencileri desteklemiş ve hareketlerini olumlu karşılamıştır. Cumhuriyet başyazarlarından Ecvet Güresin, dünyanın her yerinde yapılan gösterilerde yumurta ve boya atılması gibi eylemlerin normal olduğunu savunmuştur. Tercüman gazetesi ise olaylar sırasında öğrencilerin komünistler ve TİP’liler tarafından kışkırtıldığını savunmuştur. 6. Filo’ya karşı yapılan gösteriler müttefik bir ülke ve misafir askerlere yönelik yapıldığı için de onaylanmamıştır (Ulus, 2019: 325-327). TMGT, İTÜTO Başkanı, Teknik Üniversite Mimarlık, Elektrik ve Kimya Fakülteleri Talebe Cemiyeti Başkanlarının düzenlemiş oldukları basın toplantısında konuşan Harun Karadeniz 6. Filo’nun İstanbul’u genelev olarak kullandığını belirtirken, olayları da beş madde ile özetlemiştir:

“1. Olay bir çatışma değil, planlanmış bir baskındır.

2. Baskın üniversiteye yapılmıştır. Rektörün dediği gibi yurt üniversite dışı değildir. Bina bir koridorla üniversite binasına organik olarak bağlıdır.

3. İstanbul 6. Filonun genelevi halindedir.

4. Emperyalizme ve emperyalist uşaklara karşı mücadelemiz devam edecektir.

5. Her zamankinden daha çok güçlüyüz ve her zamankinden daha çok Amerika'ya karşıyız." (Akşam, 19 Temmuz 1968: 7).

6. Filo'ya olan tepkileri sadece öğrencilerin eylemlerinde değil dergilerdeki yazılarda da bulmak mümkündür. Örneğin Yaşar Kemal "Türk kıyı şehirleri Amerikan 6. Filosunun şehvetlerini tatmin merkezleri haline gelmiştir. Bir millet için ne iğrenç değil mi? Sen denizler de dolaş dolaş sonra gel Türk şehirlerini genel ev olarak kullan" (Kemal, 30 Temmuz 1968: 5) sözlerini kaleme alırken, Türk Solu şu ifadelerle yer vermiştir:

"Türk halkı misafirperverdir cümlesi ardına gizlenmeye çalışılan işbirlikçilik gayretleri gözden kaçmamalıdır. Türkiye halkı elbette misafirperverdir. Ancak bu misafirperverlik onun bağımsızlığının, onun egemenliğinin sınırına kadardır. O sınır aşıldı mı çizmede aşılmış olur ve gelenler geldikleri gibi giderler... Oysa yapılacak şey emperyalistlerin vurucu gücü olan 6. Filoya halkın her yerde karşı çıkmasını sağlamak, pasif meydan mitingleri yerine yürüyüşler düzenlemek, halkın spontane hareketlerini organize etmek ve Amerikalıya sözlerle gözlerle değil, eylemlerle defol demektir" (Türk Solu, 23 Temmuz 1968: 1).

Polisin öğrenci yurduna yapmış olduğu baskın sonrası öğrencilerin durumlarını kaleme alan ve ismini vermek istemeyen bir öğretmen de şu sözleri sarf etmiştir:

"Her Türk'ün amacı; hür, bağımsız, kuvvetli Türkiye... Bu amacı kısıtlayan tüm ikili anlaşmalarla birlikte NATO gibi antlaşmalardan arınmış bir Türkiye değil midir? Sen kardeşim Toplum Polisi. Böyle düşünüyor musun? Siz sayın Emniyet mensupları, aynı fikirde değil misiniz? Tüm Türkiye, tüm üniversite gençliği yıllardan beri devam eden mücadeleleri bu amacın gerçekleşmesi için değil midir? Bunun için mi çocukları copluyorsunuz. Karakollarda dayak, karakollarda hakaret, ağızdan, burundan, sırttan kan bunun için mi akıyor? Üniversitenin içine kadar girerek çocukları mahveder şekilde cop, dayak atmak, kan akıtmak NATO'ya hayır. 6. Filo defol dedikleri için mi? Hoş geldin Amerikalı. Hoş geldin 6. Filo mu desinler istiyorsun? Üniversitede çocuğu olan sayın anne ve babalar, size sesleniyorum! Sizler de çocuklarınıza gibi kuvvetli Türkiye. Bağımsız Türkiye, hür Türkiye, NATO ve tüm ikili anlaşmalardan arınmış bir Türkiye istemiyor musunuz? Çocuklarımız bunu istediği için coplanıyor. Sizler çocuklarınıza bir fiske vurmaya kıyamazken Toplum Polisi üniversitenin içinde, karakollarda her türlü hakareti lââyık görüyor" (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1968: 5).

İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği de bir bildiri yayınlamıştır. Bildiri şöyledir:

"Türk Halkına,

6. Filo; geri kalmış ülkeleri sömüren emperyalizmin temsilcisi ve dünya jandarması Amerika'nın Akdeniz'de ki silahlı birliğidir. İşsizlik ve pahalılığın pençesinde kıvranan halkımız; ülkemizin yeraltı-yerüstü, maddi-manevi değerlerinin yabancılar tarafından sömürüldüğünü gittikçe daha çok anlamaktadır. Dünya jandarması Amerika'nın 6. Filosunun limanlarımızda boy göstermesi de bu uyanış ile birlikte sıklaşmaktadır. 17 Temmuz günü Türk gençliğine reva görülen vahşet bu gerçeklerin sonucudur. Türk halkı, şimdi dostunu düşmanını her zamankinden daha çok tanımış bulunmaktadır. 17 Temmuz vahşet olaylarından sonra, Amerikalıları denize atanların sadece gençler değil, daha çok işçisi, esnafı, köylüsü ile bütün Türk halkından oluşması bunu açıkça göstermektedir. Türk halkının yabancı gemilerini sularında görmeğe artık tahammülü yoktur. Birinci Kurtuluş Savaşımızın 16 Mart'larının bir daha tekrarlanmasını istemiyoruz. 6. Filo; Defol! 6. Filodan ve halkımızın milli galeyanına saygı göstermeyenlerden olayların hesabı sorulmalıdır ve er geç sorulacaktır. Yaşasın Büyük Türk Milleti!" (Türk Solu, 23 Temmuz 1968: 3).

Polisin baskın yaptığı yurtta yakalanan 12 öğrencinin Milliyetçi olduğu ve olaylarda sağ görüşlü kişilerin de katıldığı ileri sürülünce 25 Temmuz günü Milliyetçi Üniversiteliler imzası ile de bir bildiri yayınlanmıştır:

"Gümüşsuyu Teknik Üniversite Öğrenci Yurdu'nda meydana gelen olaylar ne bir başlangıç ne de bir sondur. Yurdu üniversiteye dahil zanneden İstanbul'daki anarşist solcular burayı bir us haline getirdiler. Polisin giremeyeceğini düşündükleri için her çirkefliği yapıp yurda sığınmaya başladılar. Üç ay önce yurt temsilcilerinin anarşist solcular tarafından gafil avlanarak dövülmek istenmelerinin sebebi, üniversite içinde

sandıkları bu yurda anarşistlerin kayıtsız şartsız sahip olmak istemeleri idi. Bir anarşist yatağı ve bir zorba karargâhı olarak bu yurt onlar için bulunmaz bir yerdi.

Yurda çöken, İstanbul'un anarşist sokulan son günlerde İstanbul Teknik Üniversitesi'nin isminin karışacağı olayları meydana getirmek için çeşitli bahaneler aramaya başladılar. Misafir 6. Filo'nun İstanbul'a gelmesi onlar için büyük bir sevinç kaynağı oldu. 15-16 ve 17 Temmuz geceleri saat 11.30 da Gümüşsuyu'nun her iki tarafındaki yolları kesip filo mensubu erati dövmeğe başladılar. Bunları kurtaran polise, şereflî Türk polisine, milletimizi, emniyetimizi, düzenimizi korumaya görevli Türk polisine: 'Karılarınızı Amerikan askerlerinin altına yatırın, satılmışlar, Amerikan polisi, ananızı bilmem ne edeceğiz!' gibi dayanılmaz hakaretlerde bulundular Anarşistler gelip gecen hususi arabalan da taşlamaya başladılar.

Bu durum karşısında caddede nöbet tutan polise, gene yukarıdaki sövmelerine devam ettiler, sapanlarla taşlar atılıyor, molotof kokteylleri savruluyordu. Bu esnada, Türk polisinin şefi cadde ortasında dövülerek bayıldı, sürüklenerek yurdun alt katında bulunan İTÜ Öğrenci Birliği ne götürüldü, hapsedildi. Araya giren İnzibat Albaylarının 3 saattik uğraşmaları, Rektörün Yurdun üniversite dışında olduğunu ve polisin girebileceğini belirtmesi üzerine, adeta bir külçe, yığın halinde sokağa atıldı. Polis Şefi sokağa uğurlanırken(l) molotof kokteylleri, el taşları, sapanla taşlar şereflî Türk polisine atılıyordu. Küfürlere de devam.

Bundan sonra, polis, anarşistlere hücumu geçti. Anarşistler yurda daldılar, soyunma fırsatı bulamadan yataklara girdiler.

Anarşist solcuların toplanması esnasında, merak saikiyle odalarından salonlara fırlayan ve olaylara hiçbir suretle karışmamış demokratik hur nizama saygılı milliyetçi gençler de olayların yarattığı infial yüzünden, nahak yere yakalandılar ve tevkif edildiler. İşte kurunun yanında yanan Ekrem Özcan, Nasuh Yazgan, İsmet Bilgin, Ahmet Kurtaran, Mehmet Makineci, İlhan Özboz, Ali Kuran Gencer, Atilla İncekara, Selahattin Murt, Ali Atılğan, Hikmet Çorman, Ali San, anarşist solcuların yanında yandılar ve suçlu suçsuz ayrımı yapılmadan yakalandıklarından hala içerdeler, hapisanedeler. Nedir bunların suçları? Yoksa milliyetçi olmaları, yoksa olaylara karışmamaları, yoksa nizama, polise saygılı olmaları mıdır? Sonra hala devam eden çatışmalar... Teknik üniversite gene anarşistlerin yuvası halinde, gene Fikir Kulüpleri Federasyonunda yapılan baskında bulunamayan malzeme Gümüşsuyu Öğrenci Yurdunda ve hala elebaşları dışarıda... Bunlara ne yaparlarsa yapsınlar. Umurumuzda değil. Fakat ne olur, milliyetçi, nizama, polise, devlete saygılı olmaktan başka suçu olmayan gençler kurtulsun ve Milliyetçi Üniversiteliler daha fazla mağdur edilmesinler..." (FeYZoğlu, 2005: 89-90).

Yaşanılan protesto olayları Meclis'e yansımış ve polisin öğrenci yurduna yapmış olduğu baskın, bırakmış olduğu tahribat epey tartışılmıştır. Birlik Partisi (BP) Genel Başkanı Ankara Milletvekili Hüseyin Balan yaşanan olaylarda İçişleri Bakanı'nın suçunun bulunduğunu savunmuş ve hakkında Anayasanın 89. maddesi gereği gensoru açılmasına dair önerge bile vermiştir. Gensoru için önerge veren Balan şu sözleri de ifade etmiştir:

"İddiamız odur ki, bu olaylara öğrenciler ve gençler tarafından 6. Filo aleyhine düzenlenen mitingde idarecilerin ve onun emri ile hareket eden polisin sert davranışları sebebiyet vermiştir. Anayasamızın öngördüğü hak ve özgürlüklerin bir eseri olan protesto mitinginde zor kullanılması, dayak atılması ve bir üniversite öğrencisinin hayatına mal olan olaylara sebebiyet verilmesi, demokratik bir ülke olan Türkiye'miz için esef vericidir. Bu esef verici olayların sorumlusu olarak yetki sınırlarını aşmış bulunan ilgililerin suç işlemiş oldukları kanısındayız ve bu sebepten Anayasamızın 89. Maddesine uyularak İçişleri Bakanı hakkında gensoru açılmasını talep etmekteyiz... Bu açıklamadan sonra İstanbul olaylarını üç safhada ele alıp değerlendirmek istiyorum. Birinci safha: Amerika'nın 6. Filosunun İstanbul'u ziyaretini gençlerin protesto ile karşılamasını, Amerika'nın Orta- Doğu politikasının bir tepkisi olarak kabul ediyoruz. Bu hususu önergemizde detaylarıyla açıklamıştık. Anayasanın sakladığı haklar çerçevesinde kalmak şartıyla her türlü protesto gösterilerini normal karşılamak icap eder. Amerika'ya karşı olan herhangi bir gösteriyi mutlaka komünistlerin eseri olarak kabul etmek yanlış bir değerlendirme olur. Aralarına komünist ve anarşist eğilimli bazı zararlı unsurların sızmış olması tüm gençlerin aynı eğilimde olduğu yolunda bir iddiada bulunmak hakkını kimseye veremez.

İkinci safha: Serbest bırakılmış olmasına rağmen, öğrencilerin davranışını hazmedemeyen polisin öfke ile öğrenci yurdunu basması şeklinde kamuoyuna akseden olay, aslında akşamki olaylar hakkında İçişleri Bakanına verilen bilgi üzerine, bizzat İçişleri Bakanının telefonla verdiği emrin gereği ve sonucudur. İçişleri Bakanının bu tür olaylarla çeşitli huzursuzlukları daha evvel de yaratmış olduğu bilinen gerçeklerdendir. Gece sabaha karşı, 500e yakın silahlı ve coplu polisle öğrenci yurdunu basıp öğrencileri öldüresiye dövdürme, ne

polis müdürünün, ne de valinin emri ile yapılabilecek işlerden değildir. İçişleri Bakanının daha önce yurt sathında vukua gelen olaylarda verdiği örneklere tıpatıp uygun düşen bu olay, gensoru önergemizi tabii ve zorunlu kılan sebeplerin içişleri Bakanının tutumu ile ilgili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Olayın bu ikinci safhasında yetkiler aşılmış, demokratik düzen unutulmuş ve bu tutumun bir neticesi olarak da üniversiteli bir gençimizin hayatına kast edilmiştir. Hukuk devletinde ve demokrasi düzeninde, bizzat ihkaki hak suç sayıldığı gibi, asayiş ve emniyet kuvvetlerimizin yargı organlarını unutup, bizzat ceza tertibi de suçtur. Bu cinayete sebep olanların yargı organları önünde hesap vermesi gereklidir. Nizamı korumak için adam dövmek ve adam öldürmek, hiçbir hukuk devletinde görülmuş, işitilmiş eylemlerden değildir.

Olayların üçüncü safhasına gelince: Olayların son kısmı bu gençlerin Taksim'de toplanıp, ne için ve kimin için dövüldüklerine bir cevap bulduktan sonra başlamıştır. Niçin dövüldüklerini Sayın Başbakan Demirel 11. basın toplantısında açıkladı: Komünist tahriki ile hareket ettikleri için ve Amerikan dostluğunu zedeledikleri için... Yürürlükte olan Anayasamıza göre ister Amerikan ister Rus filosu olsun, herhangi bir devletin filosunu, ya da herhangi bir tutumunu kanun sınırları içinde protesto etmek Türk Milletinin ve Türk gençliğinin en tabii hakkıdır. Komünistler, bu tabii hakkın kullanılması sırasında gençlerin arasına sızmış olabilirler. Hatta bazen, gençleri yanıltıp, bu tür protesto gösterileri için tahrik ve teşvik de edebilirler. Yöneticilerin görevi, tahriklere tahrikle karşı koymak değildir. Yöneticilerin ve asayiş kuvvetlerinin görevi, eğer varsa bu gibi suçluları, suç unsurları ile birlikte tespit ve teşhis etmek ve yargı organlarına tevdi eylemiştir. Aksine daha sert ve daha tehlikeli tahriklerle üzücü olaylara ve karşılıklı çatışmalara sebebiyet verip, bir üniversite öğrencisinin öldürülmesi sonucuna kadar ulaşmak, insanların can güvenliğinden sorumlu olan kişilerin hakla ve işi değildir” (MMTD, C.28, D.2, 87. Birleşim, 2.10.1968: 791-792).

Gensoru hakkında söylenenleri dinleyen İçişleri Bakanı Faruk Sükan ise yaşanan Temmuz olaylarının basit bir öğrenci olayı olmadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Sayın Başbakan üniversite boykot ve işgal olayları münasebetiyle vesikalara istinat etmek suretiyle beyan buyurdular, üniversite işgal ve boykot olaylarında, 6. filonun ziyareti olayları ve cereyan eden hâdiseler de İzmir'e 6. filonun ziyareti olaylarında Türkiye'de talebe hareketi gibi gösterilmek istenen, sureti katiye de gençlikle alâkası olmayan mahdut insanlar ve mahdut teşekküller tarafından organize edilen bütün hâdiselerde muayyen isimler vardır, muayyen merkezler vardır... 16 Temmuz da İstanbul limanını ziyaret eden dost ve müttefik Amerikan 6. filosuna ait donanmadan çıkan erler, 15 Temmuz'dan itibaren akşamlar, bilhassa gezdikleri muayyen yerlerde üzerine mürekkepten tutunuz da akla, hayale gelmedik çeşitli tecavüz hareketlerine maruz kalmışlardır. Bunları yapanlar, üniversite işgal ve boykot olaylarına ismi karışan zevattır. Son 17 Temmuz günü Gümüşsuyu yurduna iltica eden zevatın içerisinde bu kimseler vardır” (MMTD, C.28, D.2, 87. Birleşim, 2.10.1968: 802-803).

Amerikan 6. Filo ve erlerinin İstanbul ziyareti ve sonrasında yaşanan olayları değerlendirmek adına Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kunalalp ile görüşen ABD Ankara Büyükelçisi maslahatgüzarı William Burdett Washington olaylardan endişe duyduğunu dile getirirken, eğer Türk Hükümeti Amerikan askerleri için önlem almazsa iki ülke arasındaki ilişkilerin temelinden zedelenebileceğini de ifade etmiştir (Cumhuriyet, 19 Temmuz 1968: 1). Fakat İstanbul Valisi Vefa Poyraz ile görüşen filo komutanı Amiral Gels, olaylar üzerinde pek durmamış ve filonun önceden kararlaştırılan tarihte şehirden ayrılacağına altını çizmiştir (Her Gün, 19 Temmuz 1968: 1).

Gümüşsuyu Öğrenci Yurdu'nun polis tarafından basılması ve camdan düşen veya düşürülen Vedat Demircioğlu'nun 24 Temmuz günü ölmesi olayların daha da sertleşmesine neden olmuştur. Arkadaşlarının cenazesini almak isteyen fakat alamayan gençler sembolik bir tabut ile üniversite önünde büyük bir tören yapmışlardır (Birand, Dünder, Çaplı, 2008: 181). İl binasına ellerinde “Katiller” yazılı bir çelengi bırakmak isteyen öğrenciler ve polis arasında

çatışmalar yaşanmış, Emniyet Müdürü Yardımcısı Yaşar Okçuoğlu'nun gençlerin gösterilerine izin vermemesi sonucu polis tarafından 57 öğrenci tutuklanmıştır. Vedat Demircioğlu'nun ölmesi sadece İstanbul'da bulunan öğrenciler arasında değil Ankara'daki öğrenciler arasında da gösteri düzenlenmesine sebebiyet vermiştir. Ankara'da bulunan öğrencilerin bir kısmı TBMM önünde protesto oturduğu gerçekleşmiştir (Ankara Ekspres, 26 Temmuz 1968: 1).

İki gün sonra Vedat Demircioğlu adına düzenlenen mitingde konuşan Prof. Dr. İsmet Sungurbey öğrencinin ölümünde AP Hükümetinin suçu olduğunu savunmuştur (Akşam, 25 Temmuz 1968: 1, 28 Temmuz 1968: 1). İstanbul'da ve Ankara'da Vedat Demircioğlu'nun ölümü üzerine yapılan gösteriler karşı görüşteki kişilerde sinirlere sebebiyet vermiştir. Necmeddin Erişen, Demircioğlu'nun ölümü için kitabında şu sözleri kaleme almıştır:

“Hastaneye yatırılmış olan komünist (Vedat Demircioğlu) eşkıyanın gebermesi yeni tahrik zemini meydana getirdi. Polis taşlandı. Üniversitede toplanan komünistler, üçer kişilik imha ekipleri ile polisi tevkif etmeyi ve tesirsiz kılmayı planladılar. Ne kadar anti-komünist merkez varsa tahribini kararlaştırdılar. Bu maksatla yaptıkları yürüyüşü durdurmayı isteyen polise taş, sopa ve Molotof kokteylleri ile saldırdılar” (Erişen, 1969: 78).

6. Filo İstanbul'da yaşanan ve ardında bir ölü bırakan olayın ardından 29 Ağustos tarihinde bu kez de İzmir Limanı'nda boy göstermekteydi. 6. Filo'nun bir kez daha Türk limanlarına geleceğini bildiren dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, bu ziyaretlerin öteden beri yapılmakta olduğunu belirtmiştir. ABD ile Türkiye'nin dost olduğunun altını çizen Demirel İstanbul'da yaşanan olayları ima ederek *“Dostlarımıza hasım muamelesi yapmak ayıp bir iştir. Türkiye, bütün dünya ile alâkasını kesip tek başına oturamaz ki?”* demiştir. Başbakan, şöyle devam etmiştir:

“Maksat, halkı tedirgin etmek, devletin emniyet kuvvetleriyle çatışmak dostlukları soğuk hale getirmenin sebebi olmak ve durup dururken bir bardak suda fırtına yaratmaktan başka bir şey değildir. Bu hadiseleri tahrik etmekten bir şey çıkmaz. Hükümet, bunlardan hiçbir şekilde yılmaz. Türkiye milli menfaatlerinin hangi devletlerle dost olduğunu güdüyorsa, o devletlerle dost olacaktır.” (Cumhuriyet, 26 Ağustos 1968: 7).

İzmir'e gelen 6. Filo için Amerikalı gazeteci Nick Ludington *“Altıncı filo asla bir canavar değildir”* demiştir. Ona göre 6. Filo sadece *“Dostuna dostluğunu göstermek isterken, dostunu inciten dosttan fazla dosttur.”* Bu sözlerini söylerken, 6. Filo ziyareti için de konuşan gazeteci *“Ne gereği vardı filonun şu günlerde Türkiye'ye tekrar gelmesinin? İstanbul'da karışıklıkların üstünden bu kadar az süre geçtikten sonra filonun Türkiye'ye tekrar gelmesi dostu dostluktan çok kötülük demektir”* şeklinde konuşmuştur (Milliyet, 30 Ağustos 1968: 7). Türkiye için önemli olan 30 Ağustos ve 9 Eylül zaferlerinde 6. Filo'nun İzmir Limanında boy göstermesi Amiral Sezai Orkunt tarafından şöyle yorumlanmıştır:

“Akdeniz’de de 6. Filo, NATO Kuvvetleri dışında bir ABD millî gücü olarak siyasi mekanizmanın aktif bir vâsıtası oldu ve bu hüviyeti ile her yerde görünmeye başladı. Sık sık İstanbul Boğazına, Ege ve Akdeniz’deki Türk ve Yunan sahil ve adalarına, limanlarına gelerek mevcudiyetlerini Ruslara duyurmuştu: Montrö mukavelenamesinin imkânlarına göre Karadeniz’e birlikler geçirerek bu denizin bir Rus denizi olmadığını, olamayacağını da Ruslara da dünyaya da göstermeye çalıştılar. Bunlar yapılırken daima Amerikan politikası düşünüldü. Mahallî dost devletlerin iç politikası üzerindeki etkiler dikkat nazarına alınmadı. Bunlar Amerika için bir mesele teşkil etmiyordu. Dünya politikası içinde, mahallî anlaşmazlıklardan doğan millî cereyanların ne yeri vardı ne de zamanı idi. Sadece tehlikeli olmamak şartı ile müsamaha edilebilirdi. Bu sebeple. 6. Filonun kullanılışı mahallî değişikliklere önem verilmeden yürütüldü. Kıbrıs üzerinde çıkan Türk – Yunan-Kıbrıs üçlü ihtilafının Türkiye’de yarattığı derin tepkiler; millî şuurda gittikçe artan heyecan. ABD’nin taraflar arasındaki çaresiz tutumu, Türk halkoyunda Amerika aleyhine birtakım kanaatler meydana getirdi. Türkiye NATO hedefleri ve komünizmin uzun vâdeli tehdidi ötesinde millî bir davaya girmişti ve hükümet ile ordusu ile tüm halkı ile bu hava içinde idi. 1964 Haziranında Başkan Johnson’un İnönü’ye gönderdiği ve diplomatik kaide ve nezaketi çok aşan mektubu bardağı taşırmaya vesile oldu. (Güvenilen dostun) bu soğuk tehdidi ile 6. Filonun da itibarı vardı ve böylece 6. Filo Türk kamuoyunda ve gençliğin şuurunda lânetlendi. Derhal tepkiler baş gösterdi. Bu tepkiler, bütün yurt sathındaki Amerikalılara da şamil oldu. O zamana kadar görülmemeye çalışılan kusurlar göze batmaya başladı. İkili anlaşmaların eleştirilmesine geçildi. 6. Filo Türk karasularında görüldükçe gerilen sinirler nümayişler tertiplemeğe yöneldi. Hisler, olaylar halinde sokağa döküldü. Bir takım dış kuvvetler de bu uygun ortamdan istifade yollarını aradı. 30 Ağustos millî ve 9 Eylül mahallî askerî zaferlerin bayramları, emperyalizmin Türk topraklarından kovulmasının unutulmaz tarihleridir. O Emperyalist bloka Amerika da dahil olmuştur. Böyle millî heyecanları yaşatacak günlerde, kendisine karşı antipati duyulan bir Filonun İzmir’de görünmesi limanda yabancı bayrakların ekseriyet teşkil etmesi garip bir tezat, sebepsiz bir tahriktir. Bunda ısrar etmenin dostça anlamını bulmak da çok geçtir. Anlaşıldığına göre, Türk Hükümeti ve askerî makamları gelinmemesine, nezaket kaideleri çerçevesinde izahat etmişlerdir. Buna rağmen, anlamazlıktan gelerek mutlaka geleceğim tarzında ısrar aşırı büyüklük kompleksinden başka bir şey değildir. İsrar edenler tepkilerine de rıza gösterirler. Demek oluyor ki Amerika, Türk dostluğunu ebediyen kaybetmek azmindedir. Bir gün gelir, hukûraetler de alt yapıdan gelen tazyiklere dayanamaz olurlar. Üzüntümüz bir kere daha bir dost uğruna gençliğin heyecanı ile görevli polislin karşılaşma tehlikesidir.” (Cumhuriyet, 26 Ağustos 1968: 2).

Akşam gazetesi köşe yazarı Bedii Güray da 6. Filo’nun bu ziyaretini köşesine taşımış ve Kıbrıs meselesinde Amerikan’ın etkisi olduğundan bahsederken, ABD’nin Türkiye’deki siyasi atmosfere de etkisi olduğunu belirtmiştir. Güray, ABD’nin vereceği yardımda şart sunduğunu, bu şartlar kapsamında ABD’nin iç siyasette etkili olduğunu ve idarenin başına istediği şahsın getirilmesini istediğini savunur. Ya yapmazsak diye sorulduğunda ise “önce köşe başlarını tutanları nötralize ederim yanı satın alırım. Benim dolarlarımın o kadar hoş görüntüsü var ki fahişeler bile onu gördü mü, çılgına dönüyorlar. Sonraaa, sol kuruluşların kapatılması için CIA’yi görevlendiririm, istersem ihtilal yapar, sevdiğim kadroyu başa getiririm” sözleri ile cevap vermektedir. Bunların hiçbirisi olmazsa sorusuna da “Ne yaparım biliyor musunuz? Önce millî günlerinizi zehir eder, milletinizi birbirinize düşürür, memleketi işgal ederim efendi işgal...” şeklinde cevap vermiştir. 6. Filonun sebep olduğu ülkedeki olayların ABD’de hazırlandığını savunan Güray, sözlerini gülüyoruz ağlanacak halimize diye bitirmektedir. (Güray, 2 Eylül 1968: 6).

İzmir’de 6. Filo için hazırlanan “Altıncı Filo Defol Amerika Kirli Elleri Yurdumdan Çek” şeklindeki afişlerin de süslediği Fevzi Paşa Bulvarı’nda 500 kişi ile TMTF binası önünden başlayan yürüyüş, halkın da katılımıyla 5-6 bin kişiyi bulmuş ve Cumhuriyet Meydanı’nda 10 bine ulaşmıştır. Yürüyüş sırasında 20 yaşındaki Sanat Enstitüsü öğrencisi

Aycan Şenergül bıçakla göğsünden, Rasim Kutlu da taş ve sopalarla sırtından ve başından yaralanmıştır (Türk Solu, 3 Eylül 1968: 3). İzmir’de bulunan filo komutanı Albay Gibson bir basın toplantısı düzenlemiştir. Milliyet gazetesi muhabirinin “donanmaya niçin 6. Filo ismi verilmiştir” sorusuna ise Albay Gibson, Amerika’nın muhtelif donanmaları olduğunu, Akdeniz’de NATO’ya tahsis edilenin de 6. Filo adını aldığını söylemiştir. Müteakiben 6. Filonun görevleri sıra ile açıklanmıştır. Görevler; Akdeniz’deki Amerikan vatandaşlarını Amerikan gemiciliğini ve Amerikan menfaatlerini korumak, NATO anlaşmaları dahilinde diğer müttefiklere destek sağlamak, Batı alemini tecavüzden korumak, Milli, NATO veya ikili anlaşmalar çerçevesinde tatbikat yapmak, müşterek hareketi pekiştirmektir (Ege Ekspres, 4 Eylül 1968: 1).

Sol görüşlü kitlenin ABD’ye ve sık sık Türk limanlarına gelen 6. Filo’ya karşı çıkmalarının en büyük sebebi Amerikan savaş gemilerinin her istedikleri zaman limanlara rahatça çıkabilmeleriydi. Öğrenciler tarafından ODTÜ’de Amerikan Büyükelçisinin arabasının yakılması, Türkiye’de bulunan Amerikan üslerine ve NATO tesislerine karşı çıkılması ABD’nin Türkiye üzerinde kurmuş olduğunu söylediği hegemonyayı kırmak içindi (Dodanlı, 2012: 87-88). 6. Filo için yapılan protestoları anlatan Kemal Bingöllü eylemleri “6. Filo semboliktir, emperyalist bir ülkenin, dünyada bekçilik göreviyle devriye gezen bir filonun protestosu önemlidir” sözleri ile değerlendirmiştir (Mater, 2012: 36). 6. Filo’ya karşı düzenlenen protestoların bir sebebi ise genelevlerde bulunan ve Amerikalılar için hazırlık yapılan kadınların solcu çevreler tarafından namus olarak görülmesiydi. Fakat 6. Filo’nun genelevleri kullanması konusunda solcuların protestoları karşıt görüşlü kitle tarafından din karşıtlığı düşüncesi ile tepki çekmiştir (Babuş, 2018: 32). 16 Şubat 1969 tarihinde yaşanacak olan Kanlı Pazar’da hayatını kaybeden Ali Turgut Aytaç’ın eşi Amerikalı erlerin ülkedeki durumu için şu sözleri söylemiştir: “Kadınlar iyi hatırlar, o dönemde İstiklal’de yürüyemiyorduk Amerikan askerlerinin tacizlerinden dolayı. Kadınlar korkuyorlardı tacize uğruyorlardı. Onların ülkesindeymişiz gibiydik” (Eren, 2012: 272).

3.3. Kanlı Pazar ve Sonrasında Yaşanan Protestolar

3.3.1. Kanlı Pazar Protestoları

1967-1968 yıllarında İstanbul ve İzmir’e gelen ve eylemlere sebep olan 6. Filo’nun 1969 yılına girildiğinde bir kez daha İstanbul Limanına ziyarette bulunacağı haberi gazetelerde yer almıştır. Ocak ayında 6. Filo’nun tekrardan geleceğini öğrenen devrimci örgütler 28 Ocak günü bir dayanışma kurulu kurarak yapacakları protestoları planlamışlardır

(Yıldırım A, 2008: 278). Dayanışma kurulunda yapılan toplantıya göre filo için eylem planları şöyleydi: Filonun gelişine kadar kamuoyu filoya karşı hazırlanacak, 6. Filoyu halka anlatacak bildiriler yayınlanacak. Duvar gazeteleri ve bez panolar hazırlanacak. Tutkallı el ilanları basılacak. Devrimci Anadolu basınıyla ilişki kurulacak ve önceden yayın önerilecek. İstanbul'un çevre köy ve mahallelerinden merkeze yürüyüşler düzenlenecek. Yöresel cemiyetlerle ortak eylemler düzenlenecek. Anadolu'daki tüm devrimci örgütlere direniş çağrısı yapılacak. Planlar, bu kez daha önce yapılan protestoların çoğunluğunda olduğu gibi öğrenci ve gençlerden oluşan kalabalıklara göre değil, geniş halk kitlelere hitabet ederek halkın katılımını sağlamak üzere hazırlanmıştır (Karadeniz, 1975: 164- 165). Filo'nun İstanbul'a geleceği ve yaşanılacaklar konusu Meclis'e de taşınmış ve Kontenjan Senatörü Tayfur Sökmen 6. Filo hakkında şu sözleri söylemiştir:

“Sevgili arkadaşlarım, Montreux Anlaşması gereğince, Amerika'nın 6. Filosuna mensup iki harp gemisi boğazlardan geçip Karadeniz'e gitmesi üzerine sağın ve solun umumi efkar üzerinde tereddüt ve endişe yaratmak için gösterdikleri heyecan ve telaş karşısında insanın geleceği geliyor. Nedir yaratılmak istenen heyecan ve telaş. Güya, füze yüklü uzun menzilli toplarla mücehhez iki Amerikan gemisinin Karadeniz'de gezmesi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini tahrik edermiş. Bu tarzda tahrik edilen Rusya da öfkesini bizden almış. İlk bakışta vatanperverane sayılacak bu duygu muvacehesinde saygı ile eğilmek iktiza eder, ancak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin de füze ve atom bombası yüklü 42 harp gemisinin boğazlardan geçerek Akdeniz'i Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin bir gölü haline getirmesi ve Orta Şarkı menfaat sahası ilan etmesi üzücü ve kıskırtıcı olmuyor da iki Amerikan gemisinin Karadeniz'e geçmesi mi üzücü ve kıskırtıcı oluyor. Asıl olan vatanperverlik olduğuna göre kimsenin vatanperverliğinden şüphe etmeye hakkımız yoktur. Ancak, tek taraflı mütalâa yürütülemez. Şimdi iki Amerikan gemisinin Karadeniz'e geçmesi vesilesiyle ve bunu bahane ederek tereddüt ve telaş yaratmak isteyenlerden soruyorum. 1945'te Türkiye'de Amerikan gemileri mi var idi de Karadeniz'e geçmişlerdi veya Türkiye'de Amerikan hava meydanları mı vardı? NATO camiasında mı bulunuyorduk? Bilakis Amerika, Rusya'nın müttefiki olup Almanları Rusya'nın yenmesi için ne kadar hizmet ve yardım etmişlerdir. Biz Rusya'yı perişan eden Alman ordularının Kafkasya'ya geçmesine mani olduğumuz için Şimal komşumuz bu cenabane hareketlerimizden ötürü minnettarlığını beyan etmişken, harp biter bitmez galibiyetin gururu ile gözleri dönmüş olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti memnuniyet beyan eden bildirilerinin daha mürekkebi kurumadan asırlık emellerinin tahakkuk edeceğini zannederek üç vilayetimizle Boğazlardan üst istedikleri nasıl unutuluyor” (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 49, 17. Birleşim, 7.1.1969: 534).

Ant dergisinde kaleme aldığı yazıda Senato'da konuşulan ulusal ordu konusunu taşıyan Doğan Özgüden ise şu sözleri kaleme dökmüştür:

“Anti-emperyalist ve devrimci parlamento üyelerine düşen görev Amerikan 6. Filosuna karşı geçen yıl Vedat Demircioğlu'nu şehit veren gençleri bu defa yalnız bırakmamak, onlarla beraber kavgada yer almaktır. Orduyu ulusal yapıya kavuşturmanın ilk şartı NATO'ya 6. Filoyu Türkiye'den kovmaktır. Amerikan'ı kovmaktır” (Özgüden, 4 Şubat 1969: 3).

6. Filo'ya karşı dile getirilen olumlu ya da olumsuz düşünce sonucunda 10 Şubat tarihinde gelecek olan filo için sol görüşlü gençler eylemlerine 6 Şubat günü itibarıyla başlamışlardır. İlk olarak Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'a telgraf çekilmiştir. Telgrafta gençler *“Amerikan emperyalizminin bekçisi bu filoyu ve askerlerini kendi donanmamızdan ve Mehmetçiklerimizden daha fazla görmekten usandık. Soruşturması hala açılmayan Vedat ve Atalay'ın öldürülmesi olayının doğurucusu Amerikan*

askerlerini görmek istemiyoruz” sözlerine yer vermişlerdir (Eren, 2012: 200). Ertesi gün, 7 Şubat itibariyle de dayanışma kurulu ilk basın bildirisini yayınlamıştır:

“Halktan yana gençlik örgütleri olarak Amerikan 6. Filo’sunun gelişine karşı direneceğimizi açıklıyoruz. Halktan yana bütün gençleri de filonun gelişini protesto etmeye çağırıyoruz. 6. Filo, 54 tane İkili anlaşmanın ve 101 tane Amerikan üssünün bekçisidir ve halkımıza dost değil düşman bir kuvvettir. 6. Filo, düşük ücretlerle ağır şartlar altında çalıştırılan işçilerin değil, bu işçileri sömüren, bu işçileri ücret kölesi olarak çalıştıran sömürgeci şirketlerin düzenini beklemektedir. 6. Filo, Keban’da 1400 işçiyi bir defada İşten atan, İşçinin kendi hakkını aramasına izin vermeyen sömürgeci firmaların düzenini beklemektedir. 6. Filo, Türkiye’de ağır sanayinin kurulmasını engelleyen ve montaj sanayii ile Türkiye’yi daha kolay sömürme ortamını hazırlayanların düzenini beklemektedir. 6. Filo, tutun üreticilerinden tutunu 8 liraya alıp 80 liraya satanların düzenini beklemektedir. 6. Filo ülkenin çıkarlarını düşünmeye başlayan öğrencilerin, öğrenim dışı bırakılmasına çalışanların düzenini beklemektedir.

Kısaca 6. Filo bu çürümüş halk düşmanı düzenin bekçiliğini yapmaktadır. Daha değişik bir söyleyişle Türkiye’yi soyan emperyalizmin bekçiliğini yapmaktadır. Emperyalizm Türkiye’deki çıkarlarını bir yandan filo bekçiliğinde sürdürürken, öte yandan daha İyi sömürme planlarını gerçekleştirme peşindedir. Bu amaçla elçi olarak Türkiye’ye Komer’i göndermiştir. Halktan yana gençlik örgütleri olarak 6. Filo’nun gerçek yüzünü halka iletceğiz. İnaniyoruz ki, bu filonun gerçek yüzünü gören halk, düşmanını içimizden atacaktır. İTUOB İTUOTB İYTOTB – DGSAOD İU Ecz. Fak. Tal. Cem. - İU Or. Fak. Tal. Cem. İU Kim. Fak. Tal. Cem. - Elazığ İlerici Toplumcu Kalkınma Derneği Konya Ereğlisi Kültür ve Tesanüt Cemiyeti Anadoluhisari Fikir Kulübü-Diyarbakır öğrenci Derneği FKF- Dev. Öğr. Birliği İU Diş. Hek. Fak. Tal. Cem. Sivas Devrimci Yük. Öğr. Derneği-Ordu İli Yük. Öğr. ve Kalkınma Der. İst. Şubesi - Elazığ Fikir Kulübü Kırklareli Lisesinden Yetişenler Cemiyeti.” (Karadeniz, 1975: 166-168).

İlk basın bildirisi sonrası İTÜ önünde toplanan 20 devrimci örgüt bir basın toplantısı düzenlemiş ve toplantıda konuşan Harun Karadeniz *“İçimizdeki düşmanı dışarıya atıncaya kadar biz devrimci Türk gençliği olarak direnişimize devam edeceğiz”* sözlerini dile getirmiştir (Akşam, 8 Şubat 1969: 1). 6. Filo’nun geleceğinin açıklanması üzerine Vali Vefa Poyraz’ın düzenlemiş olduğu öğrenci temsilcileri ile görüşmeye İTÜ öğrencileri basın toplantısından dolayı ilk başta katılamamışlardır (Ulus, 8 Şubat 1969: 1). Geç olsa da vali ile görüşmeye katılan İTÜ öğrencileri ile Vali Vefa Poyraz arasında hafif bir sürtüşme yaşanmıştır. Valinin Amerikan 6. Filosu için dost ve müttefik tabirini kullanması üzerine öğrenci temsilcisi Harun Karadeniz *“biz Amerika’yi dost ve müttefik kabul etmiyoruz”* demiştir. Karadeniz’in bu sözleri üzerine Vali Vefa Poyraz *“burası vilayet makamıdır ve karşınızda da devleti temsil eden bir vali vardır. Konuşmanıza dikkat ediniz”* karşılığını vermiştir (Bugün, 8 Şubat 1969: 1). Vali ile görüşmede komando adıyla faaliyet gösteren gençlere değinen Harun Karadeniz *“Biz komandolar adıyla faaliyet gösterenlerin de 6. Filoya karşı çıkacaklarını sanıyoruz. Çünkü bu ülkenin çıkarlarını savunuyorlarsa bunu yapmaları gerekir”* sözlerini ifade etmiştir (Ulus, 9 Şubat 1969: 7).

6. Filo’nun gelişine ile devam eden eylemlerde 8 Şubat günü öğrenci lideri Harun Karadeniz önderliğinde 100 kişilik bir grup saat 11 sularında Dolmabahçe Rıhtımına yürümüştür. Burada direnişe başladıklarını dile getiren gençler, Amerikalı erleri şehre sokmamaya yemin etmiş, fotoğraflar çekilmişlerdir. Gazetecilere konuşan Harun Karadeniz

“Bu güç 6. Filonun karşısındadır. Bizi çiğnemededen buradan geçemezler” demiştir. 6. Filo erleri için sıkı tedbir alan polis ve askerler, erlerin 10’ar kişilik gruplar halinde şehirde dolaşmalarını sağlayacaklardı. Gençlerin yanı sıra Amerikalı erlerin gelmesini istemeyen İstanbul’daki bazı otel sahipleri ise Amerikalıları otellerine almama kararı almışlardır (Akşam, 09 Şubat 1969: 1). Dolmabahçe Rihtımı önünde eylem andı içen öğrenciler birer bildiri daha yayınlamışlardır. Bildirilerden birinin basılmasına engel olamayan polis bir diğer bildiriye ise el koymuştur. Bildiri şöyledir:

“AMERİKAN GAVURUNA VE 6. FİLO’YA DİRENİYORUZ SEN DE KATIL

Türkiye Halkına

AMERİKAN 6. FİLOSU GENE GELİYOR... 1969 YILI İCİNDE 6 DEFA GELECEK HANI KIBRIS’TAKİ KARDEŞLERİMİZE YARDIMA GİDEN TÜRK DONANMASININ YOLUNU KESEN BİR FİLO VARDI YA, İŞTE O FİLO GELİYOR.

Kıbrıs’ta kardeşlerimiz öldürüldüğü zaman KORE’de barış için değil de Amerika’nın menfaatleri için çarpıştığını anlayan gazilerimiz KORE’de aldıkları madalyaları geri gönderdiklerinde. İşte o günlerde bize “BENİM VERDİĞİM SİLAHLARI SEN KENDİ İŞİNDE KULLANAMAZSIN” diyen Amerika’nın 6. Filo’sunun gemileri geliyor.

Bundan önce geçtiğimiz temmuz ayında bir filo gelmişti. O zaman Üniversite gençliği olarak bu filonun gerçek yüzünü ortaya koymak, bu filonun kimlerin menfaatlerini beklediğini ortaya koymak için filoyu protesto etmeye başladık.

Bizim bu Amerikan gavuruna karşı çıkmamız bu memleketi soyan Amerikalılarla bir olanların hoşuna gitmedi.

AMERİKAN FİLOSU’NUN HER GELİŞİNDE İSTANBUL’UN LÜKS OTELLERİ AMERİKAN GENELEVİ ŞEKLİNDE ÇALIŞIR. POLİSLER BU AMERİKALILARI YAKALAMIYOR DA BU AMERİKALILARA KARŞI ÇIKAN GENÇLERİ DÖVÜYORLAR.

Amerikan genelevleri gibi çalışan otellerde, arama bile yapmayan polis, bir gece Gümüşsuyu Öğrenci Yurdunu bastı. Öğrencileri copla dövdü, öldürdü.

Polise böyle emir verilmişti.

Kardeşimiz VEDAT DEMİRCİOĞLU bu baskında polis dayığından öldü. Sonra Ankara’daki protesto olaylarında ATALAY SAVAŞ kardeşimiz öldü.

ARADAN BİR ZAMAN GEÇTİ. Amerikan Filo’sunun askerlerini rahatsız ediyorlar diye, öğrencileri döven polislerden birkaçını bir Amerikalı vurdu. Üç polis, iki memur oldu. Birkaç polis de yaralandı. Bu olaylarda elinden vurulan bir polis, Amerikan askerlerini korumak için Dolmabahçe’de öğrencilere tabanca çeken polisti.

SONRA ARADAN BİR ZAMAN DAHA GEÇTİ. Tam 12 yıl Amerikan Casusluk Teşkilatında (CIA) çalışmış bir adamı Amerika Türkiye’ye elçi diye gönderdi. İşte bu adamın arabasını gençler Ankara’da yaktılar.

BÜTÜN BUNLAR NİYE OLUYOR? 6. FİLO NİYE ÜST ÜSTE GELİYOR? BU İŞTE KAR VAR DA ONUN İÇİN GELİYOR.

Amerikan şirketleri bizi soyuyor. Gaz yağını, benzini diledikleri fiyattan bize satan onların şirketleri. Arabaları, araba yedek parçalarını pahalı pahalı bize satan onlar. Bütün madenlerimizi ucuz ucuz alıp, götürerek bizi soyan onların şirketleri.

Bu şirketler bir yılda 250.000.000 (iki yüz elli milyon) lirayı patent hakkı ve kar olarak Türkiye’den dışarı çıkarıyor. Kısaca bütün milletimizi soyuyorlar.

İşte 6. Filo bu soyguncu ve vurguncu gavur şirketlerini bekliyor. Bu Amerikan gavuru neler yapmıyor ki:

EFES OTELİNDE TÜRK BAYRAĞINI PASPAS OLARAK KULLANDILAR, YERLERİ SİLDİLER BAYRAĞIMIZLA. İNSAN HAKLARINDAN BAHSE DEN KENDİ BAŞKANLARINI BİLE VURUP

ÖLDÜRÜYÖRLAR. TÜRKİYE'MİZİN 101 YERİNDE ASKERİ ÜSLER KURDULAR. BİZİM MİLLİ SAVUNMA BAKANIMIZI BİLE BU ÜSLERE SOKMUYÖRLAR. BAŞKANLARI, "AMERİKA'NIN SINIRLARI KARS'TAN BAŞLAR" (YANI TÜRKİYE AMERİKA SINIRLARI İÇİNDEDİR) DİYÖR.

DOST DİYE İÇİMİZE GİRDİ, SİNSİ SİNSİ BİZİ SOYUYOR?

VATANDAŞ...

BU VATAN SİZİN. BU VATAN HEPİMİZİN. BU VATANI BU SİNSİ GAVURLARDAN KURTARMAK LAZIM. BUNUN İÇİN DİRENMEİYİZ. ANAYASANIN KANUNLARIN VATANDAŞLARA TANIDIĞI PROTESTO MİTINGLERİ DÜZENLİYEREK, 6. FİLO'NUN BİR YILDA 6 DEFA GELİŞİNE DUR DEMEYENLERE PROTESTO TELGRAFLARI ÇEKEREK, BİLDİRİLER YAYINLIYARAK BU DİRENİŞE KATIL.

YAPACAĞIN DİRENİŞTE GENÇLİĞİN SENİNLE DAİMA BERABERDİR.

BU VATANIN GERCEK SAHİBİ BÜTÜN VATANDAŞLARA SELAM VE SAYGIMIZI İLETİRİZ.

İstanbul Kıbrıs Türk Talebe Cemiyeti — İTÜ. Öğrenci Birliği — Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği — İYTO. Talebe Birliği — İAYTO. Talebe Birliği — Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı — Fikir Kulüpleri Federasyonu — Siyasal Bilgiler Fakültesi Talebe Cemiyeti — İÜ. Orman Fakültesi Talebe Cemiyeti — İÜ. Diş Hekimliği Fakültesi Talebe Cemiyeti — İÜ. Eczacılık Fakültesi Talebe Cemiyeti — İÜ. Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti — İTÜTO. Talebe Birliği — Gazi Eğitim Enstitüsü Öğrenci Derneği — Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Öğrenci Derneği — Devrimci Öğrenci Birliği — İÜ. Fen Fakültesi Talebe Cemiyeti — KTÜ İnşaat Fak. Talebe Cemiyeti — İÜ. Jeoloji Talebe Cemiyeti — AÜ. Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi Öğrenci Derneği — AÜ. Tıp Fakültesi Talebe Derneği — Robert Kolej Öğrenci Birliği — İÜ. Kimya Fakültesi Talebe Cemiyeti — KTÜ İnş. Mim. Fakültesi Talebe Cemiyeti — Elazığ İlerici Toplumcu Kalkınma Derneği — Konya Ereğlisi Kültür ve Tesanüt Derneği — Anadoluhisarı Fikir Kulübü — Diyarbakır Öğr. Der. — Samsun 19 Mayıs Fikir Kulübü — Sivas Devrimci Öğrenci Derneği — Ordu İli Yüksek Öğretim ve Kalkınma Derneği İstanbul Şubesi — Kırklareli Lisesinde Yetişenler Cemiyeti — Ordu Atatürkçü Fikir Derneği — Malatya Yurdu Öğrenci Derneği — Siverek Yüksek Tahsil Gençlik Derneği" (Karadeniz, 1975: 170-174).

Polis tarafından el konulan bildiri ise şöyledir:

"AMERİKAN EMPERYALİZMİNE ve 6. FİLO'YA DİRENİYÖRÖZ SEN DE KATIL.

Türkiye Halkına:

Amerikan 6. Filosu yine geliyor...

Bu yıl limanlarımıza altı kere uğrayacak davetsiz misafirin İstanbul'a ilk gelişi bu.

NEDEN GELİR- NİCİN GELİR 6. FİLO?

Bu sorulara cevabı Amerika'nın kendi meclisinde söylenen şu sözler verebilir:

"YABANCI PAZARLARA SERBESTÇE GİRMEK DIŞINDA BİZİ HİÇ BİR ŞEY TATMİN ETMEYECEKTİR. MALLARIMIZI SATACAK PAZARLAR BULMALIYIZ, YOKSA AMERİKA'DA İHTİLAL OLACAK. BİZ KENDİ ÜLKEMİZDE OLDUĞU GİBİ DIŞ ÜLKELERDE DE TROSTLER KURMALIYIZ"

İşte bu sözler söylenildikten bir süre sonra aynı Amerikan meclisinden ve Amerikan para babalarının ağızlarından şu sesler çıkmaya başladı: "HİÇ BİR ULUSUN YAPAMADIĞI ŞEKİLDE İSTİLA ETTİK, SÖMÜRGELEŞTİRDİK VE TOPRAK BAKIMINDAN BÜYÜDÜK. ÜÇ YÜZ YILDAN BERİ AMERİKAN HAYATININ EGEMEN GERÇEĞİ, YAYILMA OLMUŞTUR"

Amerika, kendi mallarını satabilmek ve yeni mallar yapmak için lazım olan hammaddeyi politik veya askeri kuvvetlerle ele geçirdiği ülkelerden sağlamaktadır.

Amerika, Türk halkı 1. Kurtuluş Savaşını verirken kiraladığı ağızlara: "DÜŞMAN KUVVETLİ, AMERİKAN MANDASINI KABUL EDELİM" diye bağırmıştır.

Amerika, bu teklifi kabul edilmediği için İzmir'in işgaline donanmasıyla katılmıştır. Amerika 35 milyon metrekare toprağımızda sayısız askeri üsler kurarak bu üslerden kaldırdığı U-2, B-52 casus uçaklarıyla ve Lübnan'a çıkan Amerikan askerlerini Adana'ya getirerek 32 milyon Türk halkının geleceğini tehlikeye sokmuştur.

Amerika, Küba Adasındaki askeri üslerden doğan olay sonucu Türkiye'deki üsler için Rusya ile pazarlığa oturmuştur.

Amerika, Batı Almanya'nın kabul etmediği atomik mayınları doğu halkımızın yok olmasını hiçe sayarak ülkemize yerleştirmiştir.

Amerika, 54 tane ikili anlaşmayla ülkemizin kalkınmasını önlemiş, tarımla kalkınabileceğimizi devlet işletmelerine yerleştirdiği casus uzmanlarla kabul ettirirken bizi kendisinden tonlarca buğday almaya mecbur bırakmıştır.

Amerika, kendi istediği petrol ve maden kanununu kabul etmezsek buğday vermeyeceğini söylemiş ve bunun sonucu Arap Şeyhlerinin bile kabul etmediği yüzdelerle petrolerimize el koymuş, madenlerimizi kontrolleri altına almıştır.

Amerika, yutturmaca kalkınma planlarına "Kemalizm" adını koyacak kadar ileri —Samsun'da Amerikan askerleri tarafından Mustafa Kemal'in resimlerinin yırtılması, İzmir Efes Otelinde Türk Bayrağını paspas olarak kullanması— gitmiştir.

Amerika, 17 milyon dolarlık yatırımı sonucu her yıl Türk halkını soyarak kazandıklarının en az 25 milyon dolarını kar olarak kendi ülkesine götürmektedir.

Amerika, Türkiye'deki askeri üslerinin belirli yerlerinde çalıştırdığı Türk işçilerinin tatil ücretlerini: "BURALARI AMERİKAN TOPRAĞIDIR TÜRK KANUNLARI YÜRÜMEZ" diyerek vermemektedir.

Bugün ülkemizde 20 bin Amerikan Askeri, motosikletlinin çamurluğuna dokunduğu için 11 yaşındaki Turhan'ı pencereden av tüfeği ile vurarak, kullandığı jipi Türk askerlerinin üzerine sürerek öldürecek kadar serbestiye erişmiştir.

Amerika, Kıbrıslı kardeşlerimizin yardımına giden donanmamızın önünü bu 6. Filo ile kesmiş, "BEN İZİN VERMEDİKÇE SAVAŞAMAZSINIZ" demiştir.

"AMERİKA'NIN SINIRLARI KARS'TAN BAŞLAR" diye sömürücü Amerika'nın bu soygununun devamını sağlayan, bağımsızlığımızı hiçe sayan 6. Filoya karşı direnmeliyiz.

Haziran ayında bu direnmeyi gösteren üniversite gençliği Atalay Savaşı ve Vedat Demircioğlu'nu şehit verdi.

Böyle bir ülkenin askerine karşı, yeryüzünde sömürücü devletlere karşı ilk kurtuluş savaşı vermiş bir ülkenin halkı olarak direnmeliyiz. Bizleri ve geri kalmış ülke halklarını soyarak elde ettikleri paraları onlardan direnerek almamalıyız. Dükkanlarımızın kapısını yüzlerine kapatmalıyız. Arabalarımıza bindirmemeliyiz. Boyamayalım ayakkabılarını, yiyecek vermesin satıcı halkımız, halkları ağlatanları, eğlendirmemelidir salonlarımız. Güsünler ülkemizden. Türkiye'deki uşaklarını da birlikte götürsünler.

(İmzalayan örgütler diğer bildiridekilerin aynı)" (Karadeniz, 1975: 174-177).

Öte yandan Çukurova gazetesinin yapmış olduğu habere göre ise solcuların Amerikalı askerler için yaptıkları eylem planları arasında değişik planlar da vardır. Gazetenin haberine göre bazı kiralık kadınları Amerikalı denizcilerle ilişki kurmaya sevk ederek Türk kadınlarına tecavüz edildiği hadisesi çıkarılacak, Amerikalılar ile yaşanacak tartışmalarda ise Türk bayrağını yere atıp Amerikalıların bayrağı ezdiği söylenecekti (Çukurova, 9 Şubat 1969: 1). Eylemlerine devam eden gençler 10 Şubat günü ise komutanlarla görüşme talep etmiş, nihayet 1. Ordu Komutanı ile görüşme imkanı bulmuşlardır. Komutan ile konuşurken 6. Filo ve emperyalizme karşı sözler kullanan öğrenciler komutanın "Orduevi giriş kapısını derhal boşaltın. Ben görevli bir asker olarak size bunu söylüyorum. Hemen çekip gitmezseniz müdahale ederim" sözleri üzerine dağılmak zorunda kalmışlardır (Eren, 2012: 207). Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel 6. Filo'nun gelişi hakkında gazetelere demeç vermiştir:

"Türkiye'de siyasi partilerin biri müstesna hepsi NATO ittifakına ve Amerikan dostluğuna taraftardır. Halkın fikirleri de siyasi partilerle ölçüleceğine göre, yüne NATO'ya ve Amerikan dostluğuna taraftardır. Böyle bir memlekette bazı mihraklar tarafından tahrik edilen ve bütün hedefleri Amerika ile münasebetlerimizi zedelemek olan birtakım kimseler ortaya çıkıp, şunu istemeyiz, bunu istemeyiz demektedirler. Şimdi Amerikan

gemileri limanlarımızı ziyaret edeceği zaman Türkiye'ye gelmeyin mi diyelim? Bu Türkiye'nin dış itibarını nereye götürür? Türkiye'nin dostluğuna bu şartlar altında kim güvenir?" (Halka ve Olaylara Tercüman, 10 Şubat 1969: 7).

Öte yandan Akşam gazetesinin yapmış olduğu halk anketine göre 6. Filo'nun gelmesini isteyenler olsa da çoğunluk gelmemesi taraftarıydı. Anket sonucuna göre;

"Necdet Güral (bakkal): 'Gelsinler tabi. Bar sahipleri bugünü bekler. Turistik eşya satışı artar. Memlekete biraz döviz girer.' Hampar Atomyon (seyyar bilet bayii): 'ne diyelim bilmem ki. Gelse bir türlü gelmeseler bir türlü.' Yılmaz Albayrak (Asker): 'tasvip etmiyorum gelişlerini. Her gelişinde faydalarından çok zararları oluyor.' Talip Alaylı (teknisyen): 'doğru bulmuyorum böyle zorla gelişlerini. Ne hakları var acaba milleti birbirine düşürmeye.' Mete Sözezen (asker): 'gelmelerini istemiyorum. Çok sebebi var ama asker olduğum için açıklamayacağım.' Gülten Gür (öğrenci): 'gelmelerini istemiyorum.' Aydan Gür (öğrenci): 'gelip de huzur bozacaklarına gelmesinler daha iyi.' Zafer Sömger (turistik eşya satıcısı): 'gelirlerse bazı şeyler satarız. Memlekete birkaç döviz girer.' Kemal Barar (kahveci): 'olayların çıkacağını bile bile nasıl gelsinler diyebiliriz.' Ali Bosran (seyyar satıcı): 'biz misafirperver milletizdir. Gelmesinler diyemeyiz.' Çetin Albana (mühendis): 'gelmesine gelsinler ama olayların çıkmasına mani olsunlar.' Erol Uykulu (simitçi): 'yine olaylar çıkacak. Huzur bozulacak. Gelmelerini istemiyorum.' Hasan Yılmaz (balıkçı): 'biz pek anlamayız, ama üniversiteli talebeler gelmelerini istemediklerine göre Türk milletinin menfaatine aykırı, gelmesinler'. Mustafa Dağlı (hamal): 'köyden yeni geldim. Geldiklerinde olaylar çıkıyormuş meğer, öyleyse gelmesinler.' Sava Zambağlı (bakkaliye): 'aykırı olarak geliyorlar gelmesinler. Geldiklerinde olaylar çıkacak ne lüzum var.' Halil Erol (çiçekçi): 'biz aydın kişiler değiliz. Üniversitelilerin direnişlerini haklı buluyoruz. Soğukluk çıkardılar. Gelmesinler.' Hüseyin Güler (seyyar satıcı): 'kim ister ki gelmelerini ben isteyeyim.' Nevzat Avarkan (avukat): 'gelmelerini doğru karşılamıyorum. Zorla gelmemeleri icap eder.' Mehmet Sünür (balıkçı): 'geldiklerinde yine ortalık allak bullak olacak. Hükümet müşkül duruma düşecek. Gelmesinler.' Hurşit Bağlıyan (firıncı): 'gelmelerine gelsinler yalnız olayların çıkmasına meydan vermesinler.' Osman Tekci (boyacı): 'bu işlerden anlamam ama gelmelerini istemiyorum.' Osman Durmaz (astsubay): 'devlet işidir. Gelmelerine izin verilmiş, geliyorlar. Başka bir şey diyemem'. (Akşam, 10 Şubat 1969: 1).

Öğrenciler ve halk kadar aydınlar arasında da 6. Filo'nun gelmesi istenmiyordu. Ant dergisinde yazdığı yazıda bu konuyu tartışan Doğan Özgüden şu sözlerle düşüncelerini paylaşmıştır:

"Polis ordusu, jandarma ordusu ve nihayet Türk ordusu, Türk subayı emperyalist donanmanın cinsel açlık içindeki erlerine İstanbul'u açmak için devrimci gençliğe karşı seferber edilmek isteniyor. Bir Vedat'ın bir Atalay'ın kanına girildiği yetmedi, daha birçok Vedatlar, daha birçok Atalayların kanı isteniyor. Ellerinden gelse yürekleri bağımsızlık ateşiyle çarpan bütün gençleri bu topraklardan sürüp, İstanbul'u Amerikan itlerine devamlı sefahat beldesi yapacaklar" (Özgüden, 11 Şubat 1969: 3).

Lakin yapılan her türlü protestoya karşılık 6. Filo'ya bağlı 1 uçak gemisi ile 8 Kruvazör 17 Şubat'a kadar devam edecek ziyaretini gerçekleştirmek için 10 Şubat'ta İstanbul Limanı'na gelmiştir (Her Gün, 10 Şubat 1969: 1). 6. Filo'ya bağlı bir akaryakıt gemisi de İzmir'de Mendirek açıklarına demirlemiştir (Ege Ekspres, 11 Şubat 1969: 1). Amerikan askerlerinin denizden karaya çıkmamasını isteyen gençler şehir sokaklarında gösteriler yapmıştır (Çalışlar, 2011: 4). Fakat filonun geldiği gün sol görüşlü öğrencilerin yaptıkları ilk eylem Ankara'da Zafer Meydanı'nda bulunan Atatürk Anıtı önünde Amerikan Bayrağı yakmak olmuştur. ODTÜ'lü öğrenci birliğine ait çelenk, üzerine "Atam bize emanet ettiğin Türkiye'de 6. Filo'nun yeri yoktur" yazısı ile anıta konulmuştur (Ankara Ekspres, 10 Şubat 1969: 1).

6. Filo'ya bağlı gemilerin İstanbul'a gelmesi üzerine sol görüşlü öğrenciler aktif eylemlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir. İTÜ, Teknik Okul ve İÜ'ye bağlı öğrenciler İTÜ'de bulunan öğrenci yurdundan başlayan Harbiye'den Taksim'e devam eden bir protesto yürüyüşü gerçekleştirmişlerdir. Gençler ayrıca yürüyüş sırasında ellerinde siyah bir çelenk taşımış ve Atatürk Anıtı'na bıraktıktan sonra dağılmışlardır (Halka ve Olaylara Tercüman, 11 Şubat 1969: 1). Ellerindeki çelengi anıta koyan gençler ve polis arasında itiş kakış yaşanmış ve itişmeler sırasında Ümit Şen “*Suç işliyorsunuz. Hani kanunlar? Sükan'ın zorbaları! Emperyalizmle savaş, çelenk kaçırmakla önlenemez*” diye bağırmıştır. Harbiye'den İTÜ'ye kadar yürüyüş yapan çeşitli fakültelerdeki öğrenciler “*Amerikalı it, evine git*”, “*Hükümet istifa*”, “*Johnson'un ayısı Süleyman'ın dayısı*”, “*işçi-gençlik el ele, Amerika hergele*” sloganlarını atmışlardır (Akşam, 11 Şubat 1969: 1).

6. Filo için yapılan eylemlerde yıllarca konuşulacak olay 11 Şubat günü yaşanmıştır. 1968 yılında filonun geldiği tarihlerde yaşanan öğrenci yurt baskını sırasında vefat eden öğrenci Vedat Demircioğlu için bir bayrak tasarlanıp Beyazıt Kulesi'ne asılmıştır. Sol görüşlü öğrencilerin özellikle 6. Filo ve Emperyalizm ile verdikleri savaşta Vedat Demircioğlu'nu ilk şehit olarak görmeleri de bu bayrak fikrinde etkili olmuştur (Karadeniz, 1975: 182). Kırmızı bez üzerine Vedat Demircioğlu'nun resminin bulunduğu bayrak yıllarca Kızıl Bayrak olarak anılacaktı. Bayrağın alındığı ve asıldığı gün aktif bir rol oynayan Osman Saffet Arolat, o günü anılarında şöyle anlatmıştır:

“*ABD'nin 6. Filosunun İstanbul'a geleceğini öğrenip Dolmabahçe Camii'ne bir tarafında 'NATO'ya Hayır' diğer tarafında '6. Filo Defol' yazan bir mahya asma kararı almıştık. Ancak, bize arada haber veren bir polis komiseri oranın 6. Filonun gelmesinden önce kontrol altına alındığını girişimde bulunan herkesin hemen gözaltına alınacağını söyleyince bundan vazgeçtik. 6. Filonun bir önceki gelişinde polisin Teknik Üniversite yurdu bastığı sırada öldürülen Vedat Demircioğlu'nun bayrağını yapıp, Beyazıt Kulesine asma kararı aldık. Bayrağın hazırlanarak Hukuk Fakültesi amfisine getirilip açılması görevi bana verildi. Ben daha önce masa başında çizimini yaparken hesapladığım gibi 2.80'e 3,5 metrelik bayrak yapımı için 14 metre mavi sof almak üzereyken, İlkay 'Ağabey buna Yunan bayrağı derler, başka renk alalım' dedi. Ben de 'o zaman kırmızı sof alalım, al bayrak olsun' deyip, 14 metre kırmızı sof alıp, dikmesi için İlkay'a verdim. Hukuk Fakültesi 2 numaralı amfisinde düzenlenen 6. Filo defol formunda Deniz Gezmiş, Bozkurt Nuhoğlu ve Sıtkı Coşkun'un konuşmalarının ardından, Vedat Demircioğlu için hazırlanan bayrak Taner Kutlay tarafından açılıp, 'Arkadaşlar şehit arkadaşımızın bayrağını Beyazıt Kulesinde göndere çekelim' şeklinde ajitasyon konuşmasını yapınca foruma katılan binin üzerinde öğrenci sloganlarla kulenin kapısına geldi. Kapalı kapı kırılarak açıldı ve Taner başta olmak üzere iki üç arkadaş, kuleye çıkıp Vedat'ın resminin bulunduğu kırmızı bayrağı astı. Aradan bir hafta geçmişti, Bugün gazetesinin kıdemli polis muhabiri Ali Karakurt'un 'Kızıl Bayrağın failleri belli oldu' başlıklı haberi yayımlandı. Haber ilginç bir senaryoya dayandırılmıştı: Harkov dokuma tezgahlarında dokunup, Bulgar Vasil Kolorov şilebiyle İstanbul'a getirilen kızıl bayrak gemi kaptanının elinden Mihri Belli, Osman Arolat ve Veysi Sarısözen tarafından üç kez öpülüp başlarına götürülerek teslim alındı. Ellerinde bayrak hızla üniversiteye gelen bu kişiler kendi aralarındaki bir değerlendirme toplantısının ardından Kızıl Bayrağı Beyazıt Kulesine asma kararı aldıktan sonra, kulenin kapısını kırıp tırmanarak bayrak direğine astılar” (Arolat, 2015: 18-20).*

Vedat Demircioğlu'nun resminin bulunduğu bayrağın Beyazıt Kulesine asılması ve ardından Kızıl Bayrak olarak anılması konusunda Harun Karadeniz

“Tüm sağcı basının bu bayrağa “Kızıl Bayrak” diyeceğini düşünmemiştik. Esasen bu basın, biz ne yapsak aleyhimize yazacağı için bizce çok önemli değildi. Üzütümüz o oldu ki, bazı tartışmalarda bu eylem bazı devrimci arkadaşlarca da eleştirildi. Sadece eleştirilmek değil bir suçlama sebebi olarak sık sık tekrarlandı sonradan” şeklinde düşünse de bayrak büyük bir tepki toplamıştı (Karadeniz 1975: 182).

Mehmet şevket Eygi tarafından çıkarılan Bugün gazetesi; “Kırmızı bayrak saat 15’e kadar kulenin direğinde kalmış, bütün İstanbul’dan görülmüş. Bayrağın manasını çok kimse anlayamamış ne demek olduğunu öğrenebilmek için ajans ve gazete merkezlerine telefon yağdırmışlardır. Bu arada Beyazıt Kulesine de telefon edilmiştir. Belediye Başkanı Dr. Fahri Atabey telefonla bayrağın hemen indirilmesi emrini vermiştir. Kulede görevli itfaiye nöbetçileri bu emir üzerine direktteki bayrağı indirmişlerdir. Bayrağın inişini gören solcular kuleye gelmişler bunun sebebini sorarak itfaiye nöbetçileriyle tartışmışlardır” haberini yaparken (Bugün, 12 şubat 1969: 1) Cumhurbaşkanına, Başbakana, Anayasa Mahkemesi Başkanına, Meclis Başkanına ve Genelkurmay Başkanına komünizmi tel’in edici telgraflar çekilmiştir. Komünizme karşı tedbir alınması istenilen telgraflarda Müslüman halkın sabrının tükenmek üzere olduğu da belirtilmiştir (Bugün, 13 şubat 1969: 1). 15 şubat tarihinde ise Ankara Ekspres gazetesinde de ağır sözler içeren şu yazı kaleme alınmıştır:

“Beyazıt Kulesi tarihteki en hacil, en şerefsizleştirilen anlarını 11 şubat 1969’da yaşadı. Tarihin bir kara gününde Ayastefanos’a Moskof bayrağı çekilir gibi, Beyazıt Kulesinin mağrur başı üstüne Kızıl Bayrak çektiler. Rus propagandasının yemiş de kudurmuş veletleri kapısını kırdılar, tepesine çıktılar ve onun göklere ser çeken tepesinden düşman emellerine teslim olduklarının zilletini gösterdiler. Yalnız yediden yetmişe Türk milleti değil, mağrur basında Türk tarihinde çan ve zafer haleleri dalgalanmış kara ve kızıl emperyalistlerin önüne haşmetle dikilmiş, cihangirlik rüzgarları başından eksik olmamış alındığı Türk’ün eski yazısı ile sedef sedef, mercan mercan, yeşim yeşim yazılı Beyazıt Kulesi de kendi başına bu işi getiren ‘piç’lerden davacıdır. şaka değil bu işin suçluları milletin şerefiyle oynamış ve Moskof’a teslim bayrağı çekmişlerdir. Onları yargılayacak yer sivil mahkemelerimiz değil, divan-ı harpler olmalıdır. Onlar kirli saçlarından, pis favorilerinden, Kastro sakallarından yakalanıp, satılmış eteklerinden sürüklenerek doyorulmuş midelerinden kanca takılarak özledikleri rejimin devletine Sovyet müstevlisine teslim edilmelidir. Altıncı Filo’yu bahane ederek Ruslardan korunmaya birlikte ant içtiğimiz müttefik bayraklarını yakarak Moskof’a teslim olma emellerini açığa vuranlar, hayır bu milletin gençleri olamaz. Gençler bunlarla aynı sıfatı taşımaktan utanmalıdırlar. Türkiye’nin en büyük şehrinin en yüksek kulesi üstüne Kızıl Bayrak çekilemez. Türk’ün Ay-Yıldızını Kremlin üzerine asmak değil, bunu şaka yollu bir arkadaşına söylemenin, hatta aklından hainliğinden ölümdür. Mademki Komünizmi istiyorlar, onlara Bolşevik cezası tatbik edilmelidir. Hepsini de Moskof vatanperverdir, fark etmez...” (Ankara Ekspres, 15 şubat 1969: 2).

6. Filo’nun İstanbul’a gelişi dolayısıyla devam eden protestolar 11-12 şubat tarihinde de devam etmiştir. İstanbul’da üniversite öğrencilerinin düzenledikleri protesto yürüyüşü polis ile öğrenci arasında çatışma yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Yürüyüşü önlemek için polisin sis bombası kullanması ve birkaç el silah sesinin duyulması üzerine öğrenciler ordu lehine sloganlar atmış ve polis araçlarını taşlamışlardır. Üç basın mensubunun da dövüldüğu yürüyüşte 50 kişi yaralanmış, 68 kişi nezarete alınmıştır (Cumhuriyet, 12 şubat 1969: 7). İstanbul’da yaşanan gösterilere kayıp olan Suadiye Güzeli Lale Özalpsan da katılmış ve gençlerle yürüyüş yapmıştır. Protestolar sadece İstanbul ile sınırlı kalmamış, Ankara’da

Muzaffer Köklü ismindeki genç filonun 48 saat içerisinde gitmemesi halinde kendini yakacağını belirtmiştir (Akşam, 12 Şubat 1969: 1-7).

48 saat sonra Ankaralılar ve toplum polisinin Kızılay'da Atatürk Anıtı'nda toplandığı sırada elinde körük bulunan Asım Özer “komünistin biri burada kendini yakacaktı. Ben de çabuk yanması için körüklemeye geldim” demiştir. Fakat Ankara'da görülmeyen Muzaffer Köklü İstanbul'a gelip kendini Dolmabahçe'de yakacağını söylemiştir (Halka ve Olaylara Tercüman, 14 Şubat 1969: 1, 7). Kendini yakacağını söyleyen lakin yakmayan Muzaffer Köklü için Amerikan ajanı olduğu söylenilmiştir. Aralarında Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği, Fen Fakültesi Öğrenci Örgütü, Fen Fakültesi Matematik Talebe Cemiyeti, Fen Fakültesi Tabii İlimler Talebe Cemiyeti, Tıp Fakültesi Talebe Derneği, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi (AİTİA) Talebe Cemiyeti, Ziraat Fakültesi Talebe Cemiyeti, Gazi Eğitim Enstitüsü Öğrenci Derneği yöneticilerinin ortak hazırlamış olduğu bildiri de şu ifadeleri kullanmıştır:

“İki gün önce kendisini yakacağını bildiren ve sosyalist olduğunu söyleyen Muzaffer Köklü bir Amerikan ajanıdır. 6. Filonun gelişini halka yansıtmak ve halka filonun kimlere çıkarlarını korumak için geldiğini anlatmak kararında olan devrimci gençlerin hareketini saptırmak için bu ajan ortaya çıkarılmıştır. Gazeteler de boy boy poz verip ve iki gün içinde filo gitmezse kendini yakacağını söyleyen bu şahıs süre dolduğunda ortadan kaybolmuştur. Sonradan İstanbul'da olduğu tespit edilmiştir. Bu şahıs polisle de sıkı bir iş birliği içindedir. Gazetelerde polisin bu şahısla yaptığı mülakat yayınlanmıştır. Kendini yakacağını iki gün önceden açıklamasına rağmen ne savcılıkça ne de emniyet yetkililerince hiçbir tedbir alınmamış, hakkında takibata girilmemiştir. Ayrıca ODTÜ'de araba yakma olayı ile ilgili olarak yakalanan dört kişiden yalnız Muzaffer Köklü serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda bu olayda diğer üç kişiyi de ihbar ettiği kanaati uyandıran kuvvetli deliller vardır. Bu ajanın böyle bir harekete girmesinin nedeni devrimcilerin kamuoyundaki prestijini sarsmaktır” (Ankara Ekspres, 15 Şubat 1969: 1).

İstanbul'da yaşanan protesto yürüyüşü ve polis ile öğrencilerin karşı karşıya gelmesi Ankara Ekspres gazetesinde Yaşar Aysev'in yazısına da konu olmuş ve Aysev şu sözleri yazmıştır:

“Amerika bizim NATO içi müttefikimiz, dostumuz mudur, yoksa ulusal gururumuzla ve duygularımızla oynamak gençlerimizle emniyet kuvvetlerimizi birbirine düşürmek için kararlı olan bir düşmanımız mıdır? Gerçek bir dost konuk olmak istediği ülkenin baskı gruplarının tepkilerini iyi değerlendirmek ve ziyaretlerinin huzursuzluk kaynağı teşkil etmesinin önemle geçmek zorundadır. Bunu yapmaz da tersini ziyaret ettiği ülkenin polisiyle üniversitelisini karşı karşıya getirir, halkın rahatını bozarsa ona Amerikalı evine dön diye bağırarak kaçınılmaz bir görev halini alır.” Amerika'ya karşı körü körüne bir düşmanlık beslenmediği, Amerika'ya karşı açık bir düşmanlığın yanlış olduğunu savunan Yaşar Aysev; “Amerikan politikası kendisiyle dostluk politikası kurmuş ülkelerin çıkarlarını ulusal gururlarını ve kamuoylarının duygularını kaale almamak noktasında ısrar ettikçe ve kendi menfaatini her şeyin üstünde tuttukça bütün dünyada yankeelerin nasibi Go Home sloganıyla kovulmak olacaktır” (Aysev, 12 Şubat 1969: 1).

6. Filo'nun gelişi için yapılan protestolara kızlar da bir protesto eylemi düzenleyerek katılmışlardır. 13 Şubat günü toplanan kızlar Sultanahmet Meydanı'nda Halide Edip Adıvar'ın Bağımsızlık Mitingini andırır şekilde bir miting düzenleme kararı almışlardır. Elleri siyah bez üzerine beyaz harflerle “Ya İstiklal Ya Ölüm” yazılı ve ay yıldızın olduğu

pankartı taşıyan kızlar “yeni Halide Edipler geliyor”, “Türkiye 6. Filonun genelevi değildir” yazılı küçük pankartlar da hazırlamışlardır. Yürüyüş sırasında bazı pankartlar ise şöyledir: “Türk kadını 6. Filoya bir eşya gibi sunan iktidarı istemiyoruz”, “Türk kadını onurunu koruyacaktır”, “Türkiye 6. Filo'nun genelevi değildir”, “Demirel ya istifa ya sehpa”, “Yeni Fatmalar geliyor, yeni Halide Edip'ler geliyor”, “Bağımsız Türkiye”, “Amerikalı it evine git” (Karadeniz, 1975: 187). Adıvar'ın büstünün önünde toplanan kalabalıkta ilk konuşan dönemin kadın eylemcilerinden Çimen (Keskin) Turan olmuştur. Turan daha sonra bu konuşmayı “Halide Edip'in açtığı kara bayrağı hatırlatıyorum, onun gibi kadınların erkeklerle omuz omuza savaştığını söylüyorum, doğuracağımız çocukları antiemperyalist savaşa adadığımızı haykırıyorum” sözleri ile anımsamaktadır (Mater, 2012: 75).

Beyazıt Kulesine asılan ve Kızıl Bayrak olarak nitelendirilen bayrak birçok tepkilere sebebiyet vermiş, MTTB tarafından 14 Şubat günü düzenlenen Bayrağa Saygı Mitingi ile kızıl bayrak tel'in edilmiştir. Mitingde milliyetçi gençlik, sendika, esnaf teşekkülleri ve kalabalık vatandaş kitlesi de yer almıştır (Her Gün, 14 Şubat 1969: 1). 16 Şubat günü 6. Filo'yu protesto için yapılacak mitingde de “komünistlere ölüm” şeklinde tezahüratlarda bulunulmuştur. Mitinge katılanlar ellerinde “Anayasa değişmelidir”, “Ana-sebep Anayasa”, “Tek yol İslâm'dır”, “Vietnam sizin, Türkistan bizim”, “Sayın Tural sana candan bağlıyız”, “141-142 nerede 163 her yerde”, “Rusya'dan çok Rusyacıyız” ve “Sizi Vietnam'a süreceğiz” şeklinde pankartlar taşımaktaydı (Cumhuriyet, 15 Şubat 1969: 1). MTTB İzmir İcra Konseyi Başkanlığı ve Türkiye İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Birliği İkinci Başkanlığı da ortak bir bildiri yayınlayıp kızıl bayrak olayını tel'in etmişlerdir. Bildiride;

“Memleketimizdeki alabildiğine engin hürriyet havasından faydalanıp kanun dışı davranış içinde bulunanların en önemlisi kızıl bayrağın özlemini çekenlerin yaptıkları çirkin hareketi Türk yüksek öğrenim gençliği adına nefretle protesto ederiz. Ay-Yıldızlı bayrak uğruna can verenlerin, kan dökenlerin torunları olarak tarih boyunca Türk Bayrağını dalgalandıran Beyazıt Kulesine kızıl bayrak çekenlere bu davranışlarıyla soylu Türk milletine en azından hakaret, vatana ihanet içinde bulunanlara cevabımız çok sert olacaktır. 15 Mart (Şubat) Cumartesi günü İzmir'de yapılacak 6. Filoya karşı durma hareketinde umarız İstanbul'da olduğu gibi kanunsuz bir davranışta bulunmaz, kızıl bayrak çekmeye kalkmazlar. Aksi halde kellerini koltuklarına alıp öyle meydana çıksınlar, zira cevabımız hak ettikleri şekilde ve çok sert olacaktır.” (Devrim, 14 Şubat 1969: 1).

Türk Ev Kadınları Derneği de bir bildiri yayınlarak son günlerde yaşanan olaylara dikkat çekerken Kızıl Bayrak olayını da unutmamıştır. “Rengini sana hür bir vatan bırakmak için şehit olanların, Ulubatlı Hasanların kanından olan ay yıldızlı bayrak yerine bir kızıl paçavra çekenlere dikkat et” diye başlayan bildiri özetle şöyle devam etmiştir: “Bil ki o senden bir parça değildir. Bil ki o senin gibi vatanperver, senin gibi hürriyete aşık, senin gibi vicdanının emrinde değildir. Bil ki o kanunları çiğnemek için fırsat kollayan, anarşi yaratmak için vazife alan, huzur bozmak için yetiştirilmiş bir bozguncudur” (Zafer, 16 Şubat 1969: 7).

Öte yandan 16 Şubat günü düzenlenecek olan solcuların mitingine Bugün gazetesi yazarı Mehmet Şevket Eygi “Namaza Davet” köşe yazısı ile sağ kitleyi namaza davet etmiştir:

“Çünkü Allah’ın Rızasını Kazanmak; Onun ilahi yardımını kazanmak için Namaz kılmamız şarttır. Allahu Teala namaz kılmayan kullarından razı olmaz. Milletçe namaz kıldığımız takdirde inşallah büyük fütuhlar, inkişaf, ilerlemeler hasıl olacaktır... Önümüzde 16 Şubat Pazar günü büyük bir cemaat halinde sabah namazı kılmak üzere, bütün mümin kardeşlerimi Beyazıt Cami-i şerifinde toplanmaya davet ediyorum. Cemaat ne kadar kalabalık olur, saflar ne kadar sık ve düzgün olursa o kadar iyi olur. Bu aciz kardeşiniz de aynı sabah, ya Kabe-i Muazzama’nın mukaddes caminde veya bir ihtimalle Medine’deki Peygamber Efendimizin nurlu camiinde aynı sabah yüzbinlerce Müslüman kardeşimizle sabah namazını eda eyleyeceğim” (Eygi, 14 Şubat 1969: 7).

İstanbul dışında İzmir’de de yaşanan protesto olaylarında Konak Meydanı’nda gençler açlık grevine başlamışlardır. Filo gidinceye kadar eylemlerini sürdüreceklerini söyleyen gençleri polis şiddet kullanarak toplamış ve “Şehir Meydanında kanunsuz gösteri yapmak” suçundan gençler adliyeye sevk edilmişlerdir. Adliyeye verilen öğrenciler Atilla Alp, Muzaffer Doğu, Hasan Mihri, İlhan Demirci, Oğuz Türker, Tâcim Gürpınar, Metin Ögöl, Tufan Pekin, Fikri Şahin’dir. Aysel Kankale adlı öğrenci hakkında da beyanname dağıttığı için soruşturma açılmıştır (Cumhuriyet, 14 Şubat 1969: 7). Adana’da da bazı Milliyetçi dernekler 6. Filo’nun İstanbul’a gelmesi üzerine uyarıcı nitelikte bildiri yayınlamışlardır. Adana Türk Ocağı, Adana Milliyetçi Öğretmenler Federasyonu, Adana İmam Hatip Okulu Mezunlar Cemiyeti, Adana KMD, Adana Milliyetçi Öğretmenler Birliği’nin imzasını taşıyan bildiride herhangi bir zarara karşı uyanık olmayı öngören ifadeler kullanılmıştır (Çukurova, 14 Şubat 1969: 1).

İzmir’de devam eden protestolar 15 Şubat günü olaylı geçmiş, mitingde bulunan Ali Karşılayan, Kanlı Pazar’ın provası tabirinde bulunmuştur. TMTF ve CHP’li gençlerin düzenlemiş olduğu yürüyüşte Basmane’den Konak Meydanı’na yürüyüş yapılmış, yürüyüş sırasında ise saldırı söylentileri duyulmuştur. Saldırı sırasında polisin gereğini yapacağı şeklinde telkinde bulunulmuşsa da yürüyüşte Çankaya mevkiine gelindiğinde karşıt görüşlü kitle ellerine geçen taş, sopa gibi araçlar ile saldırı başlatmıştır (Akalin, 2018: 199). Polisin saldırı sırasında herhangi bir şey yapmadığını söyleyen Haydar İlker, saldırganların başını AP’li esnafın çektiğini söylemiştir (Mater, 2012: 98). İzmir’de toplanan kızlar Hasan Tahsin Anıtı’nda oturma eylemi yapmaya karar vermişlerdir. Bu tarihte orada bulunan Esra Koç o günü şöyle anlatmaktadır:

“Yurttan, okuldan kızlar hep birlikte 6. Filoya karşı Konak Meydanında Hasan Tahsin Anıtında oturacağız. Anıtı etrafında hayatında ilk defa eylem yapan 30-40 kadın gidip sakin sakin oturduk, 6. Filo defol pankartları elimizde hemen açıyoruz. Kendimize çok güveniyoruz. Erkekler halka halinde etrafımızı kuşatıyor. Polisler geliyor, ‘ Lütfen kalkın yasadışı bir şey yapıyorsunuz’ diyor. Hayır, kalkamayız, eylemdeyiz. Aslında Frukolar kadınlara nasıl müdahale edeceklerini, nasıl dokunacaklarını bilmiyorlar daha İzmir’de. Önce dış halkada ki seyirci erkekleri toplamaya başlıyorlar. Sloganlar atılıyor, bağırış çağırış bir tablo. Sıra kızlara da geldi, giriştiler. Beni yakalayıp da iki koluma giren polislere öyle bir dirsek atmışım ki şimdi olsa yapamam.

Polis İstanbul'dan ve Ankara'dan gelen arkadaşlara daha sert davranıyor. Sonraki gün 15 Şubat'ta büyük miting için üç-dört bin kişi toplanıyor; Fevzipaşa Bulvarından Alsancak'ta Atatürk heykeline doğru yürümeye başlayan dinciler kalabalığa " Komünistler Moskova'ya ", "Allah-u Ekber" sloganlarıyla taşlarla soplarla saldırıyor. Bu izinli miting de atlı polislerde göstericilere saldırınca kaçışma ve dağılma oluyor. Üç genç denize atılıyor, 23 kişi hafif yaralanıyor. Ertesi günde İstanbul'da Kanlı Pazar yaşanıyor. 6. Filonun bu gelişiyile ilgili 200-300 kişilik yürüyüşler yapıldı birkaç defa. Lise önlerinde ajitatif konuşmalarla destek almak, Amerikan arabalarını hırpalamak, gemiden gelen askerleri dövmek, yazılama yapmak ve Amerikan malları ve Coca Cola afişlerini yırtmak gözde eylemlerdi" (Mater, 2012: 157-158).

İzmir'in yanı sıra Trabzon'da da miting düzenlenmiş ve sağcı grupların saldırılarına maruz kalınmıştır. Ayrıca Bandırma'da Filonun gelişini yeren gençler sessiz bir yürüyüş yapmış, Zonguldak'ta da "Emperyalizm ve Filo'ya direnme" çabasında bulunan bildiriler dağıtan altı üniversiteli, nezarete alınmıştır. Trabzon'da da KTÜ, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), İlk-Sen, Devrim Ocağı ve Eğitim Enstitüsü'nün ortak düzenlediği ve bin kişinin katıldığı 6. Filo karşıtı mitinginde de olaylar çıkmış; AP'li grubun saldırısı üzerine çıkan çatışmada yüzden fazla kişi yaralanmıştır. (Cumhuriyet, 16 Şubat 1969: 1-7). Trabzon'da yaşanan olayı o gün orada bulunan Haydar İlker şu sözler ile anlatıyor;

"6. Filo geliyor. Vedat Demircioğlu'nun ölümünden yedi ay sonra, Şubat 1969'da yeniden Türkiye'de. Biz de Trabzon'da yapacağımız büyük miting hazırlanıyoruz. Maçka, Of, Vakfikebir gibi ilçelerde miting bildirisi dağıtacağız. İşin başında Maçka'da bizi jandarma gözaltına aldı, soruyorlar; bildiriler izinli mi?, bizim izinli dememiz yetmiyor, merkeze soracaklar telefonla ya da teleksle. Sürmene'deyiz, minibüsü çektik bir kahveye, başladık bildirileri dağıtmaya. İlçenin Trabzon tarafından girişi Adalet Partisi, Rize tarafından girişi ise CHP ve solcular bölgesi oluyormuş. Yani Sürmene ikiye bölünmüş. Önce üç beş kişinin hücumuna uğradık. Yumruklaşmalar, patırtı kütürtü, bağırış çağırış ve başlarında kalpaklı bir adam. Giderek çoğalıyorlar duyan geliyor gibi. Biz bildirileri vermemek için cenk ederek ilerliyoruz. En nihayet Trabzon-Rize karayoluna çıkmayı başarıyoruz. Bunlar favorili, bunlar Rus tohumu, İngiliz, Fransız tohumu, katli vaciptir sesleri duyuluyor" (Mater, 2012: 97).

İstanbul, İzmir ve diğer şehirlerde yaşanan protesto olaylarına rağmen Amerikalılar eğlencelerine devam etmişlerdir. Deyim yerindeyse kurtlarını döken Amerikalı askerler genellikle gemilerinden getirdikleri yiyecekleri yemiş, içkileri içmiştir. Dansöz Şelale Feray'ın eşlik ettiği eğlencede iç çamaşırı kalana kadar soyunması için alkış tutan Amerikalılar kendi deyimleriyle tam bir şark alemi yaşamışlardır. Amerikalılar geldiklerinden beri ilk defa böyle eğlendiklerini de dile getirmişlerdir (Cumhuriyet, 15 Şubat 1969: 1). 1969 yılının 6. Filo eylemlerinde en olaylı ve kanlı geçen eylemi kuşkusuz 16 Şubat günü yaşanan olaydır. Tarihe adını "Kanlı Pazar" olarak kazıyacak olan gün iki kişinin ölümü yüzlerce kişinin yaralanması ile sonuçlanmıştır. İstanbul'da işçiler ve öğrenciler halkın da kimi yerler de katılımını sağlayacak olan Emperyalizme ve Sömürüye Karşı Yürüyüş Mitingi yapma kararı almışlardır. Beyazıt Meydanı'ndan başlayan ve 76 gençlik örgütünün bulunduğu yürüyüş Taksim'e kadar devam edecekti ve yürüyüş için gerekli tüm izinler alınmıştı (Kırkpınar, 2009: 23). Bugün gazetesi köşe yazarı olan Mehmet Şevket Eygi 16 Şubat günü

yazmış olduğu yazıda “Cihada Hazır Olunuz” başlığı atmış ve şu sözleri ile sağ kitleyi yürüyüşün düzenleneceği yere davet etmiştir:

“Müslüman kardeşim: Sen bu savaşta bitaraf kalamazsın. ‘Ben namazımı kılar, teşbihimi çekerim... Etiye sütliye karışmam’ deyip de kendine zulmedenlerden olma. Gözünü aç bak! Küfür selleri, korkunç homurtularla üzerine doğru akıyor. Tedbir almazsan boğulacaksın. Komünizm küfrüne karşı derhal silahlan. İslam’da askerlik ve cihat ihtiyari değildir; mecburidir. Allah’a olan kulluk borcunun içinde cihat farızasının da bulunduğunu bir an bile hatırlamadan çıkartma. Stalin’in ve benzeri Deccalların piçleri olan kızıl veletler sokaklara dökülüp, Türkiye’yi yıkmak isterlerse bütün Müslümanları karşılarında bulmalarıdır. Onlarda taş, sopa, demir, Molotof kokteyli mi var? Biz de aynı silahları kullanmaktan aciz değiliz. Onlar Deccallar için canlarını tehlikeye mi sokuyorlar? Biz Allah ve Resulü için ölmesini ve savaşmasını onlardan daha iyi biliriz” (Bugün, 16 Şubat 1969: 1).

Sağ cenahın 16 Şubat günü için yayınlamış oldukları bildiri ise şöyledir:

‘AZİZ TÜRK MİLLETİ

Amerikan 6. Filosunun İstanbul’a gelmesini vesile bilerek harekete geçen komünist sergerdeler, son günlerde miting, yürüyüş gibi bahanelerle huzurunuzu bozup proletarya ihtilalini gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Bu militanların kuzeyden emir aldıklarından şüphelenin.

Bu gerilla taslakları malum merkezlerin himayesinde, gönderlerden Türk bayrağını indirip, yerine kızıl bayrak çekece kadar ileri gittiler.

Dinsizliği ve solculuğu ile öteden beri tanıdığım gazeteler ise, Beyazıt kulesine çekilen bayrağın kızıl değil kırmızı bayrak olduğunu yazacak kadar bayağılaştılar. Bu arada üniversitede yuvalanan kara cübbeli muhbirler ise gözleri önünde çekilen kızıl bayrağı görmezlikten geldiler.

Aziz milletim, vatanın bu durumuna sen kayıtsız kalamaz, günlük işlerinle meşgul olamazsın.

Milli ve manevi değerlerine saygılı Türk gençliği olarak uyarma vazifemizi yapıyoruz. Sen bu memleketin sahipsiz olmadığını ispata muktedirsın.

SAHİPSİZ OLAN VATANIN BATMASI HAKTIR.

SEN SAHİP OLURSAN BU VATAN BATMAYACAKTIR.

Müslüman Türk Gençliği” (Karadeniz, 1975: 200-201).

Sirkeci’den başlayan yürüyüşe katılan 30 bin kişi bağımsızlık marşları ile yürüyüşü gerçekleştirmektedirken Dolmabahçe Rıhtımında namaz kılan sağcı kitle göğüslerinde Türk bayrağı asılı şekilde ellerinde gazete kağıtlarına sarılı sopalarla ve demir çubuklarla saldırıya geçmişlerdir. “Allah için vurun” seslerinin yükseldiği Taksim Meydanı’nda sağcılar aralarına aldıkları 10-15 kişilik grupları kıyasıya dövmüşlerdir (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 185). Sağ görüşlü kitlenin Dolmabahçe’de namaz kılması ve karşısında 6. Filo’ya bağlı geminin bulunması sol basında uzun yıllar “6. Filo’yu Kible Yaptılar” başlığı ile konuşulmuştur. Bu iddialara cevap veren Necmeddin Erişen şu ifadeleri kullanmıştır:

“Komünist basın Pazar günü, Dolmabahçe ve Fındıklı camiinde namaz kılanlara hakaretler yağdırıyor. Amerikan gemilerine karşı namaz kıldılar, secde ettiler diyorlar. Bu adi ve soysuz yalanı utanmadan tekrarlayıp duruyorlar. Bilindiği gibi Amerikan gemileri Dolmabahçe önünde demirlemişti. Dolmabahçe ve Fındıklı Camilerinde kibleye yönelen çizgi, Boğazdan geçer. Pazar günü ise bu hattın üzerinde Amerikan gemilerinin bulunması karşısında müminler kiblelerini mi değiştirselerdi. Bu adi propagandacılar, bu önlerine gelene satılan deyyuslar, cami, mescit, kuran ve millet düşmanlıklarını her fırsatta kumaya gayret ediyorlar. Namazdan, kibleden, mescitten bihaber olanların propaganda gayesi ile her türlü yalanı utanmadan savunmaları tabiidir” (Erişen, 1969: 85).

İddialardan birine göre solcu kitleye vuran ellerindeki sopa ve demir çubukları sağcı kitle Taksim Parkında bulunan ve plakaları 34 HV 198, 34 DD 363, 34 FR 054 olan üç arabadan temin etmiştir (Karadeniz, 1975: 198-199). Sağ görüşlü kitle içinde bulunan ve o gün orada olan Yaşar Okuyan o gün ile ilgili şunları söylemiştir:

“Bizim çocuklara dedim ki ‘sopaları alın. Gitmeyeceğiz ama gitmeyeceğimizi söylemeyin.’ Sonra aynı yerde ayrıca bir mavi kurdele dağıtıldı. Kurdeleler ne olacak diye sorduk. Dediler ki: bu mavi kurdeleleri Taksim’de komünistler meydana girerken yanınıza takın bu iki şeyi gösterir: birincisi orada bir kargaşa çıkarsa siz birbirinizi tanımış olursunuz. İkincisi de polislerin de bilgisi var mavi kurdeleyi takanlar antikomünist olacak. Polis bakıyor mavi kurdele varsa dost dokunmuyor, kurdele yoksa elindeki copla giriyor” (Eren, 2012: 263).

16 Şubat günü kalabalık içinde bulunan Osman Saffet Arolat ise o günü şöyle anlatmaktadır:

“1969 yılının Şubat ayında yine 6. Filo İstanbul’a gelip Boğaz’da demirlemişti. Gençlik örgütleri bir iki protesto eyleminden sonra 76 kuruluşun desteğiyle Beyazıt’ta toplanıp Taksim’e yürüyüş yapılmasının ardından bir miting düzenleme kararı almışlardı. Solcu gençler 16 Şubat 1969 gününü seçmişler, kentte afişleme yaparak halkın katılımını da istemişlerdir. Solcu gençlere tepki gösteren Komünizmle Mücadele Derneği Başkanı İlhan Darendelioğlu ile Bugün gazetesi başyazarı Mehmet Şevket Eyyi karşı örgütlenme çağrısı yapıyorlardı. Eyyi 15 Şubat günkü makalesinde ‘Cihada hazır olun’ başlığıyla bu çağrıyı dile getirirken, Darendelioğlu da benzer çağrılarını dernek üyelerine bulunuyordu. Bu ve benzeri çağrılar sonucunda yürüyüşten bir gün önce Dolmabahçe Camii yanına 6. Filo’ya karşı namaz kılındı. Yürüyüş günü Beykoz ve Adapazarı’ndan getirilen Komünizmle Mücadele Derneği üyeleri ve MTTB’li sağcı gençler yakalarında birbirlerini tanımaları için bayraklar ellerinde tornadan çıkmış sopalarla, Taksim alanının çevresine yerleştirilmişlerdir. Yürüyüş kolu Dolmabahçe’ye geldiğinde bir grup önde yüksek sesle slogan atarak yürümeye başladı. Taksimde AKM’nin köşesine geldiğimiz de İstanbul Emniyet Müdürü Yaşar Okçuoğlu’nun polis araçları önünde durduğunu gördük. 500-600 kişilik ön grubun alana girmesinin ardından polis ana grupta bu grubun arasını araçlarıyla kesmişti. 30 bin kişiden sadece bu 500-600 kişinin alana girmesine izin verilmiş, diğerleri alana girememişti. Alana giren grup o zaman anıtın karşısında bulunan otobüs duraklarının önünde caddeye geldiği sırada önceden alan çevresine yerleşmiş yakaları bayraklı elleri tornadan çıkmış sopalı sağcı kalabalık saldırıya geçti. Neye uğradıklarını şaşırarak bu 500-600 kişilik grup Kazancı Yokuşundan aşağı kaçmaya başladı” (Arolat, 2015: 42-43).

Yarbay Celal Küçük de yıllar sonra Kanlı Pazar gününü Nokta dergisine şu sözler ile anlatmıştır:

“Olay günü sabah dokuzda Taksim’e gittim. Osman Güllük ve İhsan Kuranar filan inzibat kulübesinde toplanmışlardır. Ben gittim durumu söyledim. Kuraner’e önlem alın dedim. Korkunç bir sessizlik vardı. Olay çıktı çıkacak. Adamların ellerinde tepsi, demirler, sopalar, Dolmabahçe’de sabah namazını kılmışlar, tıklım tıklım meydanlara doluyorlardı. Taksim meydanının etrafına açılıyorlar. Orta boş kalıyor. Giren öldürülecek. Toplum polisi de Opera’nın önünden Vakıf İşhanı’na doğru bir kama atıp gelen irtibatı kesiyor ve girenlerin üzerine aletli hücum başlıyor. Kitle silahsız, canını kurtaran Sıraselviler’e, Kazancı’ya kaçıyor. Sonuç 2 ölü, 200 yaralı. Polisin hiçbir müdahalesi olmadığı gibi yere düşen silahı sahibine veriyor. Bir kita on beş dakika sonra geliyor alana, ama olan olmuş. Gruptan biri bir megafon alıyor eline ve şimdi de Cumhuriyet’e, Milliyet’e gideceğiz” (Çiçek, 2018: 97).

16 Şubat günü yaşanan olayı değerlendiren Yusuf Küpeli şu sözleri dile getirmiştir:

“Kanlı Pazar adıyla anılan İstanbul’daki yürüyüş, diğer gençlik ve işçi kuruluşlarıyla birlikte hazırlandı. Amaç Amerikan emperyalizmini ve 6. Filo’yu protesto etmektir. Halkın da katılımıyla yürüyüş kolu 25-30 bin kişiyi buldu. Taksime giren dar yokuşun ağzında polis, yürüyüş kolunun önündeki ufak parçayı gericilerin tuzağına bırakıp, kalan kısmını da kendisi dağıttı. İki kişi öldü, yüzlerce kişi de yaralandı ve Taksim’de miting yapılamadı. Bu başarısızlığın çeşitli nedenleri vardı. Bir kere koskoca yürüyüş kolunun savunmasını sadece bir grup FKF’li genç üstlenmişti. Ve hazırlıkları kendilerinden sayıca çok üstün olan silahlı gericileri alt etmeye yeterli değildi. Sendikacılar ve diğer gençlik temsilcileri kendi gruplarını hazırlamamışlardı. İkinci olarak 25-30 bin kişilik kitleyi gören yöneticiler, kitlenin hazırlıksız olduğunu

düşünmeden büyük bir rehavete kapılmışlar ve tuzağa düşmüşlerdi. Öte yandan o zamana kadar Türkiye’de bir örneği olmadığı için böylesine silahlı bir saldırı beklemiyorlardı. Bu kalabalığın hiçbir zaman dağıtılamayacağını hesaplamışlardı. Hesaplan yanlış çıktı.” (Yıldırım A, 2008: 282).

16 Şubat günü yaşanan olaylara bir bakış açısı getiren Necmeddin Erişen şunları söylemiştir:

“Taksim hadiseleri hakkında tetkikimizi netice olarak şöyle ifade edebiliriz. Taksim hadiseleri stratejik bir hazırlığı değil, bizzat komünizmin ve satılık basının maşalık ettiği tahrikler silsilesinin gayri iradi protestosudur. Asıl emperyalistleri ürküten bu protestonun iradi hale gelmesidir. Ve gelecektir. Millet düşmanları senelerden beri millete yaptıkları hakaretlerinin cevabını verecek, milletin kuyusunu kazmanın cezasını adil mahkemelerin kararı ile çekeceklerdir” (Erişen, 1969: 8)

Kanlı Pazar olayı, olay yerine 66. Tümeğe bağılı Asayiş Birliklerinin Taksim Meydanı’na gelmeleri ile bastırılabilmiştir (Çetinkaya, 2010: 100). Olayların bastırılması ile sağ görüşlü grup Taksim Meydanı’nda ikinci namazını kılmıştır (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 186). Sağ görüşlü kitleye göre 6. Filo’ya git demek ülkeyi Rusya’ya teslim etmek demek olduğundan dolayı filoya hayır diyenler Moskof uşağıdır. Moskof uşaklarının oyunlarına gelmemeyi düşünen sağ görüşlü halk, kızılıara haddini bildirmiş ve oyunlarını bozmuştur (Eren, 2012: 239). Fakat Milliyetçi-Muhafazakar cenahta bulunan Nurettin Topçu Kanlı Pazar olayını kınayan tek kişi olmuş; *“Amerikan donanmasına yaranırcasına savaşmayı cihat diye sunanları en şaşkın sapıkların safında”* yer almak ile suçlamıştır (Yanık ve Bora, 2017: 298).

6. Filo’nun neden geldiğı, neyi simgelediğı ve neden protesto edildiğı gibi soruları düşünmeyen sağ görüşlü halka “Din elden gidiyor” denilmiştir ve büyük bir kalabalık meydanlara koşmuştu. Adanmışlık duygusu içinde meydanlara koşan kalabalığa megafonlarla “Komünistlere ölüm” şeklinde slogan tekrar edilmiş ve kalabalık öldürmek, karşısındaki öldürmek için hazırlanmıştır (Feyizoğlu, 2005: 642). Sağ görüşlü kitlenin görüşlerini Fedai Dergisi’nde yazan Kemal Fedai Coşkuner şu satırları kaleme almıştır:

“Zira bu defaki fiil, kaleyi muhafazaya memur bir kumandanın, kale anahtarlarını düşmana teslim etmek iffetsizliğinin bir örneğiydi. Ve bunu Moskof uşaklarının Türkiye’deki ismi Türk geçinen veletleri yapıyordu. Tarihi Beyazıt Kulesinin kapılarını kırmışlar. Göklere ser çeken şanlı bayrağımızı indirerek, Moskof’a tam bir teslimiyetle kızıl kıpkızıl paçavrayı çekmişler, tarihin en büyük ihanet örneğini vererek böylece milletimizin infialine galeyanına müsebbip olmuşlardır. Aslında 6. Filo bir bahanedir. Gayeleri rejimi değiştirmek, Türkiye’yi Rusya’nın kucağına itmektir. İpleri kremlindeki efendilerinin ellerinden olan bu uşakların altıncı filoda olmasa bu defa başka vesilelerle yine de sokaklara dökülmekten çekinmeyeceklerdir” (Coşkuner, Şubat 1969: 3).

16 Şubat hadisesi bittikten sonra sağ kitle bir bildiri yayınlamış ve halka şöyle seslenmiştir:

“Kim bunlar? Kim bu uzun saçlı hırpani kılıklılar? Kim ki bunlar, Türk polisine satılmış, Türk ordusuna milli olmayan ordu demek cüretini gösteriyorlar. Kim bu ağızları içki kokan sarhoşlar?

Kim ki bunlar, üniversiteleri işgal etmek cüretini gösteriyorlar?

Kim bunlar?

Kim ki bunlar, senin reyinle iş başına gelenlere Morisson Süleyman, canı uşak diyebiliyorlar. Kim bunlar? Kim ki bunlar, sokaklarda her türlü haksızlığa cüret edip kızıl Çinlilerin elbiseleriyle boy gösteriyorlar.

Kim bunlar?

Kim ki bunlar; Büyük Fatihin kurdurduğu İstanbul Üniversitesi bahçesindeki kuleye kızıl bayrak çekebiliyorlar.

Kim bunlar?

Kim ki bu soysuzlar, yerleştikleri gazete köşelerinde senin inançlarına, ibadetlerine hayasızca saldırıyorlar.

Kim bunlar?

Kim ki bunlar, senin mukaddes tanıdığın bütün mevhumlara küfür edebiliyorlar?

Kim bunlar?

Kim ki bunlar, pazar günü yanlarındaki fahişelerin çantalarında taşıdıkları bombalarla senin polisine senin askerine saldırıyorlar.

Söyle kardeşim kim bunlar?

Kim bu sefiller?

Kim bu- lar ki halkı tahrik edip, sopa yiyince Yahudiler gibi ortalığı velveleye verip kendini acındırmak istiyorlar.

Bu ruh sefilliğine ancak tükürülür. Bir Türk böyle alçalmaz, öyleyse bunlar ne idüğü belirsizler Türk olamazlar.

Kardeşler bu sefiller ellerindeki gazetelerle seni uyutmaya, sindirmeye ve böylece komünist ihtilal hazırlığı yapmaya çalışıyorlar. Kanma, korkma, inanma.

İSTANBUL KOMÜNİZMLE MÜCADELE DERNEĞİ ÜYELERİ” (Karadeniz, 1975: 201-202).

Bu olayla sağ kitle üzerinde etkisinin büyük olduğu görülen Mehmet Şevket Eygi adına Kanlı Pazar’dan yirmi gün sonra Cidde’den 350 bin doların Hollanda’da bir bankaya yatırılması düşündürücüdür (Çiçek, 2018: 97). Cumhuriyet Senatosu’nun da gündeminde yer yalan 16 Şubat Kanlı Pazar olayından sonra Tabii Üye Mucip Ataklı olaydan dolayı Hükümetin ve İçişleri Bakanı Faruk Sükan’ın sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Saldırının yapılacağını bildiği halde tedbir almayan İçişleri Bakanı’nın yanı sıra İstanbul Valisi ve toplum polisinin de suçlu olduğunu savunan Ataklı, Hükümetin tutum ve davranışları ile Anayasa dışına çıkıldığını dile getirmiştir. Senatoda kendisine yapılan eleştirileri dinleyen İçişleri Bakanı Faruk Sükan şu sözler ile karşılık vermiştir:

“Başkan yaşanan olaylar daha yeni olduğu için yorumlarını kendine saklamış ve objektif bir şekilde yaşanan kanlı olaydan bahsetmiştir... Yapılan yürüyüş kanuni idi. 6-7 bin kişilik grup Taksim’e kadar gelmiştir. Emniyet tedbirleri alınmak suretiyle, İstanbul Valiliği ve idareciler hadiseler çıkabileceği ihtimaline binaen saat 3,5’tan itibaren Taksim Meydanı’nı tamamen boşaltmışlardır, ama geziye gelen insanlara saldırısı olmayan orada bulunan, pazar günü iyi bir havada bulunan kalabalık insanları sen hâdise çıkaracak diye kolundan tutup atmaya kimsenin gücü yetmez. Ama geldikten sonra molotof kokteylleri atılmaya başlandı. Taşlar sopalar oynamaya başladı. Sizi temin ederim bir anda 10 bin kişilik grubun içinden bir anda kordonu yaran bin, bin beş yüz kişilik grupla beraber bir kargaşalık ve çatışma oldu. Beş dakika içerisinde toplum polisi, tekrar sükuneti avdete ve ayırmaya muvaffak oldu. Tam bu sırada 4542 sayılı İl İdaresi Kanunu, affedersiniz. İl İdaresi Kanununun 11. maddesinin (D) fıkrasına göre kolluk kuvvetleri ani zuhur eden hadiseye hâkim olamadığı an askeri birliklerden yardım talep eder. Tam o anda zaten evvelden tedbiri alınmıştır, 100 metre ileride 7 bölük derhal davet edilmiş ve toplum polisi ile birlikte 5 dakika sonra sükunet ve kavgacılar ayrılmıştır. Bütün elim

hadise çok üzüldüğümüz hakikaten vahim olan hâdise bu beş dakikada cereyan etmiştir” (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C.51, 36. Birleşim, 18.2.1969: 981).

Cumhuriyet Senatosu’nun yanı sıra Millet Meclisi’ne de 16 Şubat hadisesi, BP Genel Başkanı Hüseyin Balan’ın Anayasanın 89. maddesi gereği gensoru açılmasına dair önergesi ile taşınmıştır. Balan önergesinde şu sözlere yer vermiştir:

“Amerikan dış politikasının, özellikle Kıbrıs ve Orta Doğu politikasının Türk kamuoyunda yarattığı alerjiye rağmen, ABD’nin dış politikasının Türkiye’de tasvip edilmediği, güçlü akımlar yarattığı ve bu akımların zaman zaman çeşitli çatışmalara sebep olduğu dikkate alınmadan 6. Filo tekrar İstanbul Limanını ziyaret ve ilgili makamlar da bu ziyarete müsaade etmiştir. Bu tutumun ve bu gelişmenin sonucu olarak Türkiye’de her an üzücü olayların patlak vermesi çok kuvvetle muhtemel bulunmasına rağmen İçişleri Bakanı Sayın Sükan, asayişin korunması yolunda tutarlı, etkili ve önleyici nitelikte belirli bir siyasetin sahibi olmamıştır...

a) İçişleri Bakanı, yetki ve görevlerini her olayda ayrı ayrı ve değişik taktiklerle ve değişik sınırlar içinde kullanmış, vatandaşlar arasında şaşkınlık ve huzursuzluk yaratmıştır. (Örneğin 6. Filonun Temmuz ayında İstanbul’a yaptığı ziyaret sırasında çıkan olaylarda 500 polisle Teknik Üniversite öğrenci yurdunu basarak aşırı bir müdahale örneği göstermiş olmasına rağmen bir süre sonra Konya’da sağ eğilimli bir kısım vatandaşların tahrip ve yağma niteliği taşıyan gösterilerine kayıtsız ve seyirci kalmıştır.)

b) Aynı filonun 30 Ağustos’ta İzmir’e yaptığı ziyarette vukua gelen olaylar önceden alınan tedbirler sayesinde ucuz atlatılmış olmasına rağmen 6. Filonun son İstanbul ziyaretinde İçişleri Bakanı daha başka bir taktik kullanarak, güvenlik kuvvetleriyle değil, kaba kuvvetle ve sivil vatandaşların desteği ile olayları önlemek yoluna başvurmuştur. Nitekim sol eğilimli, ya da hangi sebeple olursa olsun 6. Filonun ziyaretine karşı olan işçi ve gençlik gruplarının ilgili makamlara yasa hükümleri uyarınca haber vermek suretiyle düzenledikleri gösteri yürüyüşleri karşısına bu kez sağ eğilimli vatandaşları teşhiz, teşvik ve tahrik ederek çıkarmayı uygun görmüştür.

c) Amerika 6. Filosuna direnenler ilgili makamları resmen haberdar ettikleri halde, onlara karşı çıkan ve Dolmabahçe’de 10 000 kişilik protesto namazı kılan ve ayrı bir gösteriye başlayanlar herhangi bir makamu yapacakları gösterilerden resmen haberdar etmemişlerdir. Çünkü Sayın Faruk Sükan- öteden beri devam edegelen taktik ve tutumu ile zimmen ve sarahatan zaten bu müsaadeyi özel olarak o gruba vermiş bulunmaktaydı.” (MMTD, C. 35, D.2, 63. Birleşim, 12.3.1969: 6.).

Ertesi gün gazetelerin ilk sayfalarında yer alan olayın haberi Ulus gazetesinde “Gericiler İstanbul’da Dün Ayaklandı” manşeti ile yayınlanmıştır (Ulus, 17 Şubat 1969: 1). Cumhuriyet ise “1961’den sonra Türkiye’de çok hadise geçmiştir. Ankara’da, İstanbul’da saldırılar, kavgalar olmuştur. Ama hiç birisi 31 Mart’ı hatırlatan yobaz işgali ve terörüne kadar gitmemiştir. Hiçbir hükümet, hatta 6-7 Eylül’le suçlanan DP Hükümeti dahi koskoca şehrin bir bölgesini eli sopalıların cihat sloganıyla kıskırtılanların eline vermemiştir. Dünkü davranış ve olaylar Atatürk Türkiye’sinin yüz karasıdır. Bu kara lekeyi AP iktidarı kolay kolay silemeyecektir” şeklinde özetlemiştir. Kanlı Pazar hadisesi için demeç veren TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ise “Adalet Partisi bu kanlı olayları tertip etmekle iki amaç gütmüştür. Birincisi Amerikalı dostlarına Türk halkının kendilerini desteklediğini göstermek ve onlara elçilerinin ağzından söyledikleri sözleri teyit etmek fırsatını vermek, ikincisi de bu kanlı olaylara dayanarak Nizamı Koruma Kanununu meclisten geçirmek” şeklinde konuşmuştur (Ankara Ekspres, 16 Mart 1969: 1). Kanlı Pazar olayından bir gün sonra MTTB

salonunda bir basın toplantısı düzenleyen İlhan Egemen Darendelioğlu da şu sözleri söylemiştir:

“Önce şunu belirtelim ki, Taksim olaylarının böylesi kanlı bir noktaya gelişinde Solcu basının tahrikleri başta gelir. Zaten olaydan sonra bu gazetelerde yayınlanan maksatlı resimler ve haberler, gerçek suçluları bir kere daha ele vermiştir. Yayınlanan resimlerden ve beyannamelerden de açıkça anlaşılmiştir ki mitingin tertipçileri ve idarecileri arasında Vecdi Özgüner, Sevinç Özgüner, Rasih Nuri İleri, Deniz Gezmiş, Fadıl Barkan gibi TİP’li veya komünistlikten mahkum olan kişiler vardır. İşte bildirileri, işte imzalar... Hiç kimsenin şüphesi olmasın, adı Devrimci, Solcu, Sosyalist Maskesi ile kamufler edilmek istenen kişilerin ve teşekkürlerin maksat ve gayesini milletimiz arlık öğrenmiştir. Kısaca Taksim olayı komünistlerin kıyımı, vatanseverlerin galeyanı idi. Bu onlar için ilk ders olmalıdır” (Feyizoğlu, 2005: 643-644).

Kanlı Pazar olayı her ne yaşanırsa yaşansın bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Kanlı Pazar hadisesi sol gençlik içerisinde devrimin ancak silahlı mücadele ile olabileceğini savunan örgütlenmelerin kapılarını açmıştır. Bu tarihten itibaren artık gençlik fikri olarak değil silahlı olarak mücadele etmeye başlayacaktır (Aydemir, 2014b: 45). Sol görüşlü kitlenin savundukları düşünceye göre “Kanlı Pazar olayına kadar silah yoktu. Ondan sonra bir forum yapıldı. Gençler silahlanacaklarını, nefsi müdafaa yapacaklarını dile getirdiler. Sanki Kanlı Pazar sol için silaha sarılmanın miladı oluyordu” (Kocabaş, 2018: 194). Kanlı Pazar hakkında yazılmış olan tek eser KMD Başkanı İlhan Egemen Darendelioğlu’na aittir. Darendelioğlu kitabında Kanlı Pazar için “Şanlı Pazar” tabirini kullanmaktadır (Eren, 2012: 21).

Kanlı Pazar olayı dış basının da gündemine taşınmış, New York Daily News, gençlerin yaptığı 6. Filoyu protestolarını eleştiren bir yazı yazmış, Amerikan diplomatlarının Türkiye’yi sağlam bir müttefik kabul ettiğinden ve Türkiye’de gerekli dikkatin gösterilmediğinden bahsedilmiştir. Gençliğin yapmış olduğu protestonun da bu gerçekten kaynaklandığına dikkat çekilmiştir. Protesto hareketlerinin Washington’a bir ihbar olduğunu söyleyen gazete, Moskova’nın da en ufak bir hoşnutsuzluğu ihbar etmeyeceğinden ABD ile Türkiye’nin arasını açmaktan geri durmayacağını söylemiştir. Kanlı Pazarı basınına taşıyan Yunan gazetesi Akropolis ise gösterileri komünistlerin düzenlediklerini ve “Amerika kanseri düzeltecek bir ilaç bile keşfetse komünistler ve onların yordakçıları sırf Amerika’dan geliyor diye buna da gösteri yapacaklardır” demektedir. Gazeteye göre “Sovyet Donanmasına karşı set çekebilene bir kudret varsa o da her halde Türk Denizaltıları ve Türk Muhripleri değil, 6. Filonun kurmuş olduğu çelik duvardır”. Estia gazetesi ise Amerikalıların karaya sivil çıktıklarını söyleyerek “şayet Amerikan Parlamentosu üyesi bulunsaydık hiçbir zaman bu şekilde küçük düşürülmeyi kabul etmezdik” demiştir. İngiltere basınında London Times ve AP Basın Ajansının Türkiye Muhabiri Amerikan gazeteci Nick Ludington “Türk-Amerikan münasebetleri yeniden gözden geçirilmelidir. Amerikalılar sadece Türkiye’ye ne verdiklerini düşünüyorlar” demiştir (Akşam, 20 Şubat 1969: 7).

16 Şubat'ta sadece İstanbul'da değil başka illerde de protesto olayları yaşanmıştır. Adana'da yapılmak istenen protesto mitingi sırasında kavga ve çatışmalar yaşanmış, halk mitingcileri meydanda kovalamıştır. İddiaya göre mitingciler arasında bir eylemci kızıl bayrak açmak isterken, bir grup ise Amerikan bayrağını yakma hazırlığına başlamıştır (Ege Ekspres, 17 Şubat 1969: 1). Ocak ayında öğrenime açılan Diyarbakır Tıp Fakültesi öğrencileri de ilk protesto yürüyüşlerini 6. Filo için yapmıştır. Halk tarafından ilgi ile izlenen yürüyüş sonrasında gençler ellerinde "Git artık 6. Filo" yazılı bir çelengi Atatürk Anıtı'na koymuşlardır (Cumhuriyet, 17 Şubat 1969: 7). Trabzon'da ise Atapark'ta öğrencilerin düzenledikleri miting halkın sopalarla üniversiteli öğrencilerin üzerine yürümeleri sonucunda yarıda kesilmiştir (Son Haber, 17 Şubat 1969: 1). CHP İl Yönetim Kurulu, Parti Meclis Üyesi ve Artvin Milletvekili Turgut Altınkaya Trabzon'da yaşanan olayları eleştirmiştir:

"Kıbrıs olayı ve sonraki haksız ve ısrarlı tutumları sebebiyle Türk kamuoyunu her gün biraz daha kendi aleyhinde tahrik eden 6. Filonun İstanbul'a gelişi ve Tarabya eğlencelerini yasaların tanıdığı haklar ölçüsü içinde protesto amacı ile toplanan Trabzonlu gençlere aynı ölçüler içerisinde cevap vermeyen bir kaba kuvvet kalabalığının taş ve sopalarla hücum edip kaba kuvvet gösterisinde bulunmaları bizleri fazlasıyla üzmüştür. Memleketin yararına olmayan bu türlü kaba kuvvet hareketlerini nefretle protesto ederiz" (Son Haber, 18 Şubat 1969: 1).

6. Filo'nun Şubat 1969 tarihinde gelişi İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlerde protesto edilse de bu protestolar sadece Türkiye ile sınırlı kalmamıştır. İsveç basınının olay günü Başbakan Süleyman Demirel'in sağcı-solcu çatışmasının yaşandığına, 2 kişinin öldüğüne ve 10'u ağır 100'den fazla kişinin yaralandığına dair konuşmasını haber yapması üzerine 22 Şubat günü Stockholm Türk Birliği öncülüğünde yürüyüş düzenlenmiştir. Yürüyüşe birçok devrimci kuruluşun yanı sıra İsveç'teki Yunanlı işçilerin kurdukları ve başında Papandreu'nun bulunduğu Yunan Demokrasi Cephesi destek vermiş ve fiilen katılacağını bildirmiştir. Afrika Kurtuluş Hareketinin en güçlü sesi olan FRELİMO'nun İsveç'teki sözcüsü Antony Engurube ve arkadaşları da desteklerini esirgememişlerdir. Yürüyüş sırasında özellikle Türk ve Yunan bayrakları yan yana dizilmiş ve çeşitli Türkiye'nin bağımsızlığını isteyen sloganlar atılmıştır (Milas, 4 Mart 1969: 2).

6. Filo Almanya'nın Münih şehrinde de protestolar ve çatışmalar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Münih Stiglmaier Alanında saat 15'te başlayan ve Londra, Köln, Berlin, Münih, Stuttgart Dachau devrimci öğrenci birliklerinin katıldığı yürüyüşte "Dağ Başını Duman Almış" marşı okunmuş ve "Amerikalı it, defol git", "Türkiye 6. Filonun genelevi değildir", "Türkiye Vietnam değildir" şeklinde 100'e yakın döviz ve pankartlar açılmıştır. Gençler yürüyüşün biteceği Türk Konsoloslukuna 500 metre kala köprübaşında bulunan bir grubun saldırısına uğramışlardır (Akşam, 3 Mart 1969: 1).

3.3.2. Aralık 1969 Protestosu

1969 yılının Şubat ayında 8'i İstanbul'a, 1'i İzmir'e gelen 6. Filo gemileri Aralık 1969 tarihine gelindiğinde bir kez daha İzmir sularında görülmüştür. 19 Aralık günü Albay James J. Downey komutasında beş parçalık harp gemisi olan 6. Filo, Karlıdere açıklarında 21 top atışı ile karşılanmıştır (Cumhuriyet, 19 Aralık 1969: 1). Ankara ve İstanbul'da bulunan sol görüşlü gençler 6. Filo'nun İzmir ziyaretini duyunca büyük bir eylemle karşılamak için çalışmalarına başlamışlardır (Yıldırım A, 2008: 466). Hazırlık yapan gençler afişler, bildiriler, el ilanları, "kuşlama" adı verilen hava fırlatmak amacıyla yazılan el bildirileri hazırlamışlardır. Öte yandan gençler Amerikan ürünlerini de boykot etmiş, Coca-Cola ve Pepsi içmedikleri gibi reklamlarını da gördükleri yerde imha etmişlerdir (Mater, 2012: 130-131).

Yapılacak eylemler konusunda İzmir Emniyet Müdürü Rüştü Ünsal bir demeç vermiş, demeçte "Kanuna karşı yapılacak en küçük bir harekete çok sert mukabele edeceğiz" dedikten sonra şunları söylemiştir: "Her türlü tedbiri aldık. Hiç kimsenin kanuna karşı gelmesine izin vermeyeceğiz. Kanun devletinde kanunlar hakimdir. Kanuna karşı yapılacak en küçük bir harekete çok sert mukabele edeceğiz" (Zafer, 20 Aralık 1969: 1). 19 Aralık günü gelen 6. Filo için Ege Üniversitesi kampüsünde toplanan gençler şehre inip burada 6. Filo aleyhine sloganlar atmışlardır. Amerikalı erleri karaya çıkartmamaya yemin eden gençler, erlerin karaya çıkmaya yeltenmesi üzerine ellerinde taş ve sopalarla saldırıya geçmişlerdir. Gençlerin ellerinden Amerikalıları kurtaran polis bu sefer de gençlerin öfkesini kendi üstüne çekmiş ve gençler polis ile çatışma yaşamışlardır (Kaplan, 2019: 57). İzmir eylemlerinde bulunan Oral Çalışlar geceleri sokaklarda üçerli dörderli gruplar halinde dolaşıp Amerikalı erleri aradıklarını anılarında yazmıştır (Çalışlar, 2011: 5). Amerikalı erler de bu nednele İzmir'de ancak jandarma korumasında gezme imkanı bulabilmiştir (Er ve Özer, 2018: 134). Ertesi gün yani 20 Aralık tarihinde de polis ve gençler arasında çatışmalar yaşanmış, hatta Sten markalı tabancaları bulunan komando erler bu kavgaların bastırılması için görevlendirilmiştir (Cumhuriyet, 21 Aralık 1969: 1).

22 Aralık günü ise 40 kadar kız öğrenci Hasan Tahsin Anıtı önünde oturma eylemi yapmışlardır. Polisin "kalk" emrine karşı oturmaya devam eden kızları polis saçlarından tutarak sürüklemiştir. Kız öğrencilerin dövülmemesini söyleyen üç Havacı subay da polis tarafından Emniyete götürülmüştür (Cumhuriyet, 22 Aralık 1969: 1,7). Hasan Tahsin Anıtı'nın önünde oturma eylemi düzenleyenler arasında bulunan Işık Alamur o günü ve daha sonraki eylemleri şöyle anlatmaktadır:

“Kız arkadaşlar! Hasan Tahsin anıtına gidiyoruz! 6. Filo Defol diyeceğiz gibi bir şeyler söyledim. Kızlar olarak bir hareket yaparsak polis daha az saldırgan olur diye düşünüldü. Otobüslerle Konak Meydanına, Hasan Tahsin Anıtına gittik. 60-70 hatun önce slogan attık, sonra oturduk çamurların içine, yağışlıydı, kıştı. Polisler önce çevremizi sardılar, sonra saldırdılar. Herkes çil yavrusu gibi kaçtı. 5-10 kişiyi de götürdüler. Sonra da bıraktılar. O akşam Amerikalı avına çıktık. 6. Filonun askerlerini kovalayıp denize atıyorduk. Oğlanlarla yaklaşıyorduk. Adamın zaten kadın görünce gözü dönüyor. Amerikalılar Basmane taraflarına yığıldılar. Bayağı dövüldüler, polis hiçbir yere yetişemedi” (Mater, 2012: 139-140).

Olayların yaşandığı süreçte İzmir’e gelen 6. Filo Komutanı Albay Downey, bir basın toplantısı düzenlemiş ve bu toplantıda protestolar hakkında sorulan soruya şöyle cevap vermiştir:

“Protesto gösteri, demokratik sistemin en önemli bir özelliğidir. Bizim memlekette hatta Washington’da vatandaşlarımızdan bir grup hükümetimizi, parlamentomuzu, siyasetimizi protesto eder. İzmir’de bize gösterilen küçük grupların tenkitleri yanında, büyük grupların da alakası vardır. Gösterileri demokratik sistemin hareketi, ilgiyi de dostluğa yorumluyoruz. Gösterilerden rahatsız olmuyoruz.” (Zafer, 21 Aralık 1969: 7).

İzmir’e gelen 6. Filo Ankara’da da protesto edilmiş, Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu, Tandoğan Meydanı’ndan başlayıp Cemal Gürsel Meydanı’na kadar sessiz yürüyüş düzenlemişlerdir (Ulus, 21 Aralık 1969: 1). 19 Aralık günü İzmir’e gelen filo nedeniyle çıkan olaylar için Ankara Ülkü Ocakları Birliği de bir bildiri yayınlamıştır:

“Son günlerde memleketin her tarafında haklı, haksız çeşitli hadiseler olmaktadır. Biz ülkücü Türk Gençliği olarak, haklı ve Türk Milleti’nin menfaatleri yanında olan her hareketi destekliyoruz. Bunun aksi istikametindeki her hadisenin içerden veya dışardan gelenin karşısındayız.

Biz ülkücülerin Milliyetçi-Toplumcu görüşü ortadadır. Hiçbir emperyalist devletin ideolojisinin kopyası değildir. İthal edilmiş bir fikir sistemi de değildir. Yüzde yüz yerli. Milli bir doktrindir. Ana prensibi 'Her şey Türklük için, Türk'e göre, Türk tarafındandır. Böyle bir prensibe dayanan düşünce sisteminin mensuplarının yabancı millet taraftan olarak suçlanması, demogojidir, çirkin bir iftiradır, koku dışarda bulunan İdeolojilerin yerli simsarlarının, patronları namına çevirdikleri adi bir oyundur.

Yarının kurucusu vatansever ve şerefli Türk Gençliği:

Senin huzurunda bir daha ilan ediyoruz:

Biz, Milliyetçi-Toplumcular dünya tarihinin milletlerin mücadelesinden ibaret olduğuna inanır, Türk Dış Politikasının bu esasa göre düzenlenmesini öngörürüz. Milletler arasında münasebet zaruridir. Hiçbir milletin tek başına yaşaması mümkün değildir. Devletimizin, yabancı devletlerle olan münasebetlerinde, asgari karşılıklı, eşit menfaat esasına uygun hareket etmesini isteriz. Karşılıklı eşit menfaat, kağıt üzerinde değil, uygulamada olmalıdır.

Bu acıdan Amerika ve Rusya ile olan münasebetlerimizde, Türk Milleti'nin aleyhine olan durumlarda, Amerikalılara ve Ruslara değil, kendi idarecilerimize karşı çıkar ve onları kınarız. Zira, Amerika'nın ve Rusya'nın vazifesi kendi menfaatlerini kollamaktır. Bizim idarecilerimizin vazifesi de Türk Milleti'nin menfaatini korumaktır. Şu andaki idareciler bunu koruyamadıkları için suçludurlar.

Milliyetçi-Toplumcu görüşün tespit ettiği mücadele stratejisinde yanlış tutumun neticeleri olan bu olaylarla savaşmak yerine, Milliyetçi-Toplumcu görüşü devletimizin idaresine hakim kılmak vardır.

Biz ülkücüler olarak ne Rusya'nın ne de Amerika'nın yanında olabiliriz. Biz, Türk Milleti'nin yanındayız.

Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur Her şey Türklük için, Türk'e göre Türk tarafından. Tanrı Türk'ü korusun.” (Feyizoglu, 2005: 500-501).

Öğretmen boykotları sırasında can ve mal emniyetinin olmadığı bir tarihte 6. Filo'nun İzmir’e gelmesine müsaade edilmesi sebebiyle Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar, İçişleri ve Dışişleri Bakanlarına birer gensoru açılmasına dair önerge vermiştir:

“İçişleri Bakanı hakkında, Kanlı Pazar hadisesine sebep olan 6. Filo yine yurdumuzda sosyal çatışmaların olduğu bir zamanda ziyaretini tekrar etmeyi üstelemesi Amerikan Devletinin dost telakki ettiği Türkiye’ye samimi dost olmadığını ve dostunu anlamadığını göstermiş bulunmaktadır. Hariciye Bakanımız ise 6. Filonun böyle bir zamanda yapacağı ziyaretle doğacak hadiseleri bilerek harekete geçmesi icap ederken bigane kalması müsaade ve müsamaha etmesi ve Türk bağımsız politikasını münakaşa ortamına atması yönünden Dışişleri Bakanı hakkında da Gensoru açılması zarureti vardır.” (MMTD, C. 1, D.3, 18. Birleşim, 22.12.1969: 583).

Meclis’te İşgüzar’ın vermiş olduğu önerge üzerinden olaylara cevap veren Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise şu sözleri dile getirmiştir:

“Ne diyor önerge?.. Evvela Türkiye’nin kara bir tablosu çiziliyor; içinde ölümler var, Hakimolar var, cinayetler var, ama bunların 6. Filo ile alakası nasıl var, orası belli değil. Bu kara tablo çizildikten sonra, deniyor İçişleri Bakanı nasıl böyle bir zamanda Filonun ziyareti için müspet mütalâa verir. Sonra o verse bile deniyor Dışişleri Bakanı doğacak hadiseleri vaktinde kestiremez de bu müsaadeyi icra eder? Müsaade buyursanız Filo ziyaretleri nedir, 6. Filo nedir, bu kısmı bir gözden geçirirsek belki hadise hakkında kıymet hükümleri vermekte daha isabetli neticelere varabiliriz.

Evvela Filo ziyaretlerini arz edeyim ister dost yahut müttefik olsun ister normal münasebet halinde bulunsun, tarihin uzun zamanlarından beri deniz kuvvetlerine sahip devletlerin karşılıklı filo ziyareti teati etmeleri mutattır. Bu ziyaretler resmi olur, yani ya bir taraf davet eder “Benim istiklâl günüm var, benim şöyle bir merasimim var; dostumuzsunuz, siz de bulunmak ister misiniz” der veya o devletin bir büyük kaybı olur, onun cenaze merasimine katılmak için gelirler. Ya da filoyu göndermek isteyen devlet, dostluğun takviyesi, karşılıklı münasebetlerin bir cemilesi, nişanesi olarak ziyaret teklif eder, mutabakatlar hasıl olursa yaparlar. Bu ziyaretler gayri resmi de olabilir. Bunlar esasen seyir halinde olan bir filonun hissettiği zaruretler, teknik sebepler, ikmal ihtiyaçları gibi düşüncelerle esasen seyir halinde olan bir filonun civardan geçerken aynı zamanda dostane bir ziyaret yapması teklifiyle de karşılaşılır. Karşılıklı mutabakatla bu ziyaretler icra edilir.

6. Filo nedir? 6. Filo bildiği gibi Avrupa’da ve Akdeniz’de mevcut kuvvet dengesinin en önemli bir unsurudur ve Avrupa için saklanan nükleer şemsiyenin de önemli bir cüzüdür. Akdeniz’deki NATO ülkelerine bir saldırı vaki olursa onu korumayı ve hava desteğini sağlar. Aynı zamanda bir savaşta bu bölgede kâin NATO üyesi memleketlere, mesela Türkiye, İtalya, Yunanistan, Fransa gibi memleketlere gelecek yardımı temin için bir şahdamarı mesabesinde olan Akdeniz’in yollarını açık tutmakla görevlendirilmiştir. Bu filo 20 senedir açık limanlarda seyrediyor, asıl üssü Amerika’dadır, Napoli’de bir kumandanlığa bağlıdır ve günün birinde bir savaş zaruretiyle karşılaştığı takdirde sorumluluğu uhdesinde bulunan bölgeyi tanımak, beraber savaş yapacağı kuvvetlerle tesanütü temin için gereğinde tatbikat yapmak, manevralara katılmak vazifelerini üstünde taşır. (...)

Resmi ziyaretler; demin arz ettim, davet olursa veya teklif olursa; gayri resmi ziyaretler tekillik sebeplerle yapılıyor. Amerika’nın 6. Filosundan birtakım gemileri Karadeniz’e geçirmek zaruretini duyuyorlar, izin alıyorlar ve o izin aşamasında gelişlerinde veya çıkışlarında yahut seyir halinde iken ikmal, teknik sebeplerle, tanışmak için, belgeyi tanımak için ve aradaki tesanütü artırmak gayeleriyle gayri resmi ziyaretler yapılıyor. Bu, anlaşmaya da varılmış, usule bağlanmış. Bu ziyafetler, AP adına konuşan arkadaşımın gayet güzel ifade ettiği gibi, evvelden programlanır, çünkü gemilerin “calendrier”leri vardır, vazifeleri, gezişleri, alacağı görevler, yapacağı işler çok evvelden hesaplanır. Tabii askeri tatbikat haricindeki resmi veya gayri resmi ziyaretlerde ev sahibi hükümetin mütalaa sorulur. Bu mütalaa muhatap olan askeri makamlarımızdır, eğer askeri ihtiyaç için ise. Gayri resmi ise Dışişleri Bakanlığı’dır. Dışişleri Bakanlığı o mevsimlerin müsait olup olmadığını İçişlerinden, Genel Kurmay Başkanlığından istişare eder, planlanır, müsaadeleri verilir ve ziyaretler yapılır.” (MMTD, C. 1, D.3, 18. Birleşim, 22.12.1969: 593-594).

3.3.3. 1970 Yılı ve Sonrası Protestoları

1967-1969 yılları arasında şiddetli şekilde protestolara sebebiyet veren 6. Filo, 1970 yılı ve sonrasında da protestolarla karşılaşmıştır. 1970 yılının Ocak ayında Tarsus’a gelen filo, Tarsus Fikir Kulübü’nün hazırlamış olduğu miting ile protesto edilmiş, mitinge üç binden fazla kişi katılmıştır (Türk Solu, 13 Ocak 1970: 5). Ocak ayının son günlerinde Mersin Limanı’na gelen 6. Filo erleri gittikleri genelevlerden genel kadınlar tarafından takunya ile kovalanmış, 300 mürettebatlı Tellowstone adlı gemiden karaya çıkan bahriyeliler halk ve bazı

gençlik grupları tarafından protesto edilmiştir (Cumhuriyet, 1 Şubat 1970: 1). 1970 yılının Ocak ve Şubat aylarında gittikleri limanlarda protesto edilen 6. Filo'nun Mart/Nisan ayında yapılacak olan ziyareti Türk hükümeti tarafından ertelenmiştir (Zafer, 27 Mart 1970: 1).

Haziran 1970 tarihinde Alanya'ya gelen 6. Filo erleri şehre gruplar halinde çıkıp dolaşmışlardır. Fakat hareketlerinin taşkın görülmesi üzerine dövülmüş ve protesto edilmiştir. Alanya Yüksek Öğrenim Derneği bildiri yayınlamış ve Amerikalı denizcilerin artık şehre sokulmayacaklarını bildirmişlerdir (Cumhuriyet, 28 Haziran 1970: 5). İstanbul ve İzmir'de her geldiklerinde protestolar ile karşılaşan Amerikalı bahriyeliler Bodrum, Kuşadası ve Marmaris esnafı tarafından "welcome" sözleri ile karşılanmışlardır. Bir hafta boyunca tepkisiz şekilde tatil yapan Amerikalılar gene de tedbiri elden bırakmamışlar ve Amerikan askeri polisi gazinolarda bile istihbarat almıştır (Akşam, 6 Ağustos 1970: 1). Ekim 1970 yılında İzmir'e gelen 6. Filo erleri Özden Alpdağ'ın bildirdiğine göre bu defa herhangi bir protesto ile karşılaşmamışlardır. Hatta gelen İngiliz bahriyelilerin Amerikan askerleri ile karışmamak için ince beyaz gömlek giymeleri sonucu üşütüp hasta oldukları da bildirilmiştir. Amerikan Senatosunun "6. Filo Türk limanlarını ziyaret edemez oldu" diyen senatorleri için Amerikan askerlerinin onları yalancı çıkardığını söyleyen Alpdağ, "Kim bilir Amerika'ya döndüklerinde siz yalancısınız diye suratınıza bile tükürürler" şeklinde yazmıştır (Akşam, 28 Ekim 1970: 1).

1971'de 6. Filo'nun Amerikan filosu olmaktan çıkıp NATO filosu olduğu dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili olarak NATO emrine giren 6. Filo ve yeni ismiyle "Güneyin Vurucu Kuvveti" Komutanı Amiral Miller, 13 Ekim 1971'de lojistik karargah gemisi USS Mountwitney'da basın toplantısı yapmıştır. Sovyetlerin gemisinin kendilerinkinden daha yeni olmakla beraber onlarınkine nazaran daha üstün silahlarla donatılı olduklarını söyleyen Miller bu sebeple rahat olduklarını ve endişe duymadıklarını belirtmiştir. 6. Filonun artık ABD'ye değil, NATO'ya ait olduğunu, NATO ülkelerinin geçmişe göre daha güçlü ilişkiler kurduğunu ve filoya "Güneyin Vurucu Gücü" isminin verildiğini söylemiştir (Cumhuriyet, 14 Ekim 1971: 1-7).

1973 yılında Milliyet yazarı Abdi İpekçi ile bir röportaj yapan Gerald E. Miller Akdeniz'de 6. Filo'ya karşı tepkiler ile ilgili şunları söylemiştir:

"Ben filo kumandanı olarak hatta daha önemlisi Akdeniz'de NATO kuvvetinin kumandanı olarak pek çok ülkenin bizim varlığımızı ısrarla istediği kanısındayım... Türkiye ziyaretlerimize gelecek olursak her şeyden önce Amerikan denizcisi ve subayının Türkiye'ye ve bilhassa İstanbul'a gelmeyi çok arzuladığını ısrarla belirtmek isterim. Gemilerden buraya gelmek için pek çok talep almaktayım. Pek tabii gelmek istiyoruz ve bunu sık sık tartışıyoruz. Fakat ülkenizin Doğu ile Batı arasında çok nazik bir yerde olduğunu da biliyoruz. Ülkenize Sovyetler Birliği ve Sovyet Bloğu baskı yapmakta ve burada devamlı varlığımız ABD'nin sık sık görülmesi güçlüklerine sebep olabilir. Ve inanın samimi saygımızdan Türk Hükümeti ve Türkleri güç durumunda bırakmak istemediğimizden ziyaret taleplerini cevapsız bırakıyoruz." (İpekçi, 5 Şubat 1973: 9).

1960'lı yıllarda Türk limanlarına gelmeye başlayan 6. Filo, 1967 yılında itibaren protestolarla karşılaşmıştır. 1967 yılında oturma eylemi yapan gençleri bulan filo, 17-18 Temmuz 1968 yılında yaptığı ziyaret ile Vedat Demircioğlu'nun ölümüne ve sonraki yıllarda yaşanacak eylemlerin gidişatına sebebiyet vermiştir. 1969 yılında önce Şubat ayında İstanbul'da Kanlı Pazar'ın yaşanmasına ve Aralık ayında da bir dizi protestolara sebep olan filo, Mart 1970 ziyaretini iptal etmiştir. 1974 yılına kadar Türkiye'de ziyaretlerine devam eden filonun, Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından ABD'nin uyguladığı ambargo ile ziyaretleri durdurulmuştur. Ancak 1974'te 6. Filonun üs için Kıbrıs'a yöneldiği de dönem basınından okunmaktadır. 1980'li yılların sonundan itibaren de filo Türk limanlarını ara sıra ziyaret eder olmuştur (Daponte, 20 Temmuz 1974: 7. Mater, 2012: 293). Uzun zaman sonra İstanbul'a ilk gelişini 6 Şubat 1984'te gerçekleştiren 6. Filo'daki 2500 Amerikan denizcisi, güvenlik tedbirleri alınarak karaya çıkartılmıştır. Son üç aydır denizde olan Amerikalı askerler, dönemin başbakanının tabiriyle "turistik geziye çıkmışlardır" ve milyonlarca dolar döviz bırakacakları için bu ziyaret memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak aynı gün Lübnan'da çatışmaların büyümesi üzerine pavyon, gazino ve oteller dolaşarak topladığı askerleriyle Lübnan'a yol alan filo Vietnam'dan sonraki en büyük bombardımanını gerçekleştirmiştir (Selçuk, 12 Şubat 1984: 2).

4. 12 MART'TAN 12 EYLÜL'E TÜRKİYE'DE İDEOLOJİK KAMPLAŞMA

4.1. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Öncesi İdeolojik Kamplaşma

4.1.1. 12 Mart 1971 Öncesi Türkiye'de Siyasi Atmosfer

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimle hükümet meşalesini eline alan DP, TSK içerisinde oluşan cunta ile 27 Mayıs 1960 tarihinde devrilmiştir. Darbe ile oluşan cunta esas olarak binbaşılar, yüzbaşılar ve bir iki albaydan oluşmaktaydı. Generaller ancak darbeden ya kısa süre önce ya da darbenin ilk saatlerinde cuntaya dahil olmuştur. Kısa bir süre önce katılmış olan Org. Cemal Gürsel'in liderliğindeki cunta toplam 38 subaydan oluşmaktaydı (Karpata, 2019: 293. Karpata, 2010; 242). Darbenin ardından yargımlar süreci sonunda 16 Eylül 1961 tarihinde Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 17 Eylül 1961'de ise Başbakan Adnan Menderes idam cezasına çarptırılmış; darbenin ve idamların ardından Türkiye'de yeni bir sayfa açılmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbe ile DP'nin indirilmesi ve akabinde Kasım 1961 tarihine kadar ordu mensuplarının yer aldığı yasama ve yürütme yetkileri MBK tarafından yönetilmiştir. Bu durum Cumhuriyet'in kurulmasında temel ilke olan ordunun siyasete müdahalede bulunmaması ve siyasal tarafsızlığına son vermiştir (Yılmaz, 2017: 24). MBK'nın ilk icraatlarından biri Emekli İnkılap Subayları (EMİNSU) ve 14'lerin tasfiyesidir. 3 Ağustos 1960 tarihinde MBK yönetimi 25 yılı fiilen dolduran 235 general ve amiral ile 5000'e yakın subayı 42 sayılı kanun gereğince emekliye sevk etmiştir. Ordu içindeki bir diğer tasfiye olayı olan on dörtler tasfiyesi ise 13 Kasım 1960 tarihinde gerçekleşmiştir. 27 Mayıs sonrası MBK yönetiminde çıkan aşırı ve radikal kanat olarak adlandırılan iki farklı eğilim sonrası 38 kişilik MBK grubundan 14 kişinin tasfiye edilmesi gerçekleşmiştir (Eren, 2012: 29, 31).

27 Mayıs sonrası ülke yönetiminde etkin güç olan MBK'nın bir diğer icraatı ise yeni anayasa hazırlığında bulunmasıdır. Anayasayı ihlal suçundan kapatılan DP'nin ardından MBK 1924 Anayasasını savunmak yerine yeni bir düzen getirmek amacıyla anayasa hazırlama girişiminde bulunmuştur. Yeni anayasa hazırlanmasında önemli etki 1960'a doğru başta CHP olmak üzere aydınların yeni anayasa hazırlığının gerektiğine işaret etmeleriydi (Koçak, 2017: 50-51). Yeni bir anayasa için kurulan Kurucu Meclis bünyesinde MBK ve Temsilciler Meclisi'ni barındırmaktaydı. Kurucu Meclis bünyesinde hazırlanan 1961 Anayasasının Genel Esaslar başlığı altında düzenlenen birinci kısmında devletin şekli,

Cumhuriyetin nitelikleri, devletin bütünlüğü, resmi dili, başkenti, egemenlik, yasama yetkisi, yürütme görevi belirtilmiştir. İkinci kısımda ise Temel Haklar ve Ödevler başlığı altında söz konusu haklarla ilgili genel esaslara, kişinin haklarına ve ödevlerine, sosyal ve iktisadi haklar ve ödevlere, siyasi haklar ve ödevlere yönelik maddeler yer almaktadır. Cumhuriyetin Temel Kuruluşu başlığı altında yer alan üçüncü kısımda ise yasama, yürütme ve yargı ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Anayasanın dördüncü kısmını çeşitli hükümler ve beşinci kısmını da geçici hükümler oluşturmaktadır (Biol, 2012: 43).

Anayasa tasarısı 4 Mayıs 1961 günü Temsilciler Meclisi'nde yapılan oylama ile 227 üyeden 222'sinin oyunu alarak kabul edilmiştir (TMTD, C. 4, 60. Birleşim, 4 Mayıs 1961: 677-679. Vatan, 5 Mayıs 1961; 1). 9 Mayıs'ta da MBK Genel Kurul Toplantısında görüşülen ve kabul gören 1961 Anayasası'nın (MBK Genel Kurul Toplantısı, C. 6, 81. Birleşim, 9 Mayıs 1961: 4-23) kabulü için siyasi partilerin liderleri de harekete geçmiş ve yurt gezilerine başlamışlardır. CKMP Lideri Osman Bölükbaşı Karadeniz illerinde, Yeni Türkiye Partisi (YTP) lideri Ekrem Alican Doğu Anadolu illerinde, AP lideri Ragıp Gümüşpala ise İç Anadolu illerinde Anayasaya evet oyu için dolaşmışlardır (Akşam, 31 Mayıs 1961: 1). CHP lideri İsmet İnönü ise radyolarda yayınlanan Anayasayı Tanıyoruz adlı programda anayasanın eksiksiz olduğunu vurgulamıştır (Akşam, 03 Temmuz 1961: 1). Ayrıca Taksim'de CHP İstanbul İl Teşkilatı tarafından düzenlenen mitingde yaptığı konuşmada da Anayasanın ülkeyi yeni güvenlik ve gelişme sürecine sokacağına dikkat çekmiştir (Cumhuriyet, 04 Temmuz 1961: 1-5). Hazırlanmış olan 1961 Anayasası 27 Mayıs tarihinde kabul edilmiş ve 31 Mayıs tarihinde ise yürürlüğe girmiştir:

“Bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak milli birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak ve; “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesinin, Milli Mücadele ruhunun, millet egemenliğinin, Atatürk Devrimlerine bağlılığın tam şuuruna sahip olarak; İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak için; Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Meclisi tarafından hazırlanan bu Anayasayı kabul ve ilan ve onu, asıl teminatın vatandaşların gönüllerinde ve iradelerinde yer aldığı inancı ile, hürriyete, adalete ve fazilete aşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet eder” (Resmi Gazete, 31 Mayıs 1961, Sayı 10816: 1).

9 Temmuz günü yeni anayasa için halk oylamasına gidilmiş ve ilk resmi netice 14 Temmuz'da açıklanmıştır. Buna göre 8 milyon 142 bin seçmenin katıldığı oylama sonucu 6 milyon 348 bin 715 evet oyu, 3 milyon 935 bin 253 kişi ise hayır oyu kullanmıştır (Vatan, 11 Temmuz 1961; 5. Cumhuriyet, 15 Temmuz 1961: 1). Türkiye genelinde evet oyu çıkmasına rağmen Aydın, Bolu, Bursa, Denizli, İzmir, Samsun, Manisa ve Sakarya illerinde ise hayır oyu çoğunlukta kalmıştır (Akşam, 11 Temmuz 1961: 1). Halk oylamasında verilen hayır

oyları anayasayı beğenmek ya da beğenmemek değil daha çok askeri yönetimden memnun olup olmamak şeklinde yorumlanmıştır (Özdemir, 1997: 204). Kabul edilen Anayasa ile birlikte kurulan özgürlükçü demokratik düzende anayasa kurum ve kuralları sayesinde ayakta kalılabileceğinin umudu yeni anayasasının temel özelliği olmuştur (Soysal ve Sağlam, 1983: 30). Yeni anayasanın bir diğer özelliği ise getirmiş olduğu kuvvetler ayrılığı ilkesidir. 1924 Anayasasında yasama ve yürütme kuvvetleri TBMM’de iken, 1961 Anayasası kuvvetlerin yumuşak ayrılığı ilkesini benimsemiştir (Biol, 2012: 43). Kabul edilen 1961 Anayasası, kuvvetlerin yumuşak ayrılığının yanı sıra TBMM’nin yanına Cumhuriyet Senatosu’nu getirmiş, “darbeciler” ömür boyu senatör olarak seçilmiştir. Öte yandan TRT ve üniversiteler de özerkleştirilmiştir (Cinisli, 2017: 129).

1961 Anayasasının kabulü ile sol görüş içerisinde bir Sosyalist parti kurma eğilimi gün geçtikçe hız kazanmıştır (Tufan, 2016: 52). 27 Mayıs’ın peşi sıra getirdiği en önemli sonuçlardan biri olan 1961 Anayasası ile oluşan fikir ve söz özgürlüğü Sosyalizm akımının da yasalar çerçevesinde meşrutiyet kazanmasına sebep olmuştur (Boran, 2016: 32). 27 Mayıs’ın mimarlarından olan Org. Cemal Gürsel, ülkede kötü niyetlerin baş göstermemesi şartıyla Türkiye’de sosyalist partilerin kurulabileceğini dile getirmiş ve bu yüzden ilan edilen 1961 Anayasasına konulan sosyal kelimesi sosyalist partilerin doğmasına zemin hazırlamıştır (Fedayi, 2019: 40). Sosyalist parti kurma eğiliminde olan ve aralarında Kemal Türkler, Şaban Yıldız, Rıza Kuas, Kemal Nebioğlu, Avni Erakalın, Salih Özkarabay, İbrahim Denizciler, Adnan Arkın, Hüseyin Uslubaş, Ahmet Muşlu ve Saffet Göksüzoğlu’nun bulunduğu 12 sendikacı 13 Şubat 1961 tarihinde Türkiye İşçi Partisi’ni (TİP) kurmuştur (Ulus, 2016: 136). Bir araya gelen sendikacıların Sosyalist parti kurmaktaki ilk amaçları “*Ezilen işçi sınıfının haklarını korumak, aydınlarla birlikte sosyal güvenliğin tesisi ve grev hakkını tanıyıp tanıtmak*”dı (Mater, 2012: 349). 1961 yılında kurulan ilk sosyalist parti olan TİP’in başına 1962 yılında Mehmet Ali Aybar getirilmiştir. 1964’te yapılan parti programında ise Sosyalizm sözcüğü kullanılmamış “emekten yana planlı devletçilik” ibaresi kullanılmıştır (Akşin, 2019: 266).

1961’de kurulan bir diğer yeni parti ise Ragıp Gümüşpala önderliğindeki AP ve Ekrem Alican önderliğinde YTP idi. DP’nin yerine gelen bu iki parti de 1961 seçimlerinde Demokrat oy oranlarının ikiye bölünmesine sebep olmuştur (Akşin, 2019: 267). Fakat yeni kurulan AP, DP’nin eski gücüne büyük oranda sahip çıkmıştır. Yapılan halk oylamasında %40 gibi bir oy oranının ortaya çıkması AP’nin yaptığı propagandanın neticesidir. Yeni kurulan partinin bu

denli başarı elde etmesi de nasıl bir ağırlık kazandığının göstergesidir (Schink ve Tonak, 2013: 211).

27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan darbe sonrası ilk seçimler 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır (Eren, 2012: 25). 1961'de yapılan seçimde %81,41 oy kullanılmıştır ve 1960-1980 yılları arasının en yüksek katılma oranına sahip genel seçimidir. Seçim sonuçları ise şöyledir: CHP oyların yüzde 36.7'si ile 173 Milletvekili; AP oyların yüzde 34.7'si ile 158 Milletvekili; YTP oyların yüzde 13.69'u ile 65 Milletvekili; CKMP oyların yüzde 13.7'si ile 54 Milletvekili çıkarmıştır (Özdemir, 2002: 16). Askeri yönetimden tekrar demokrasiye geçilen ilk seçimlerde alınan sonuçlar ordu ve CHP içerisinde büyük şaşkınlık yaratmıştır. DP'nin devamı olduğunu beyan eden AP ve YTP'nin seçimlerde 450 üyeli parlamentonun 238 milletvekilini ortaklaşa çıkarmış olması, bir yıl önce silah ile devrilen DP Hükümetinin tekrar iktidara gelmesi demektir (Karpat, 2010: 289).

Seçim sonuçlarının orduda ilk yansıması 21 Ekim Protokolü ile olmuştur. On general ve 28 albay tarafından hazırlanan protokole amaç 26 Ekim tarihinde açılacak olan parlamentoyu en geç 25 Ekim tarihinde yapılacak bir müdahale ile etkisiz kılmaktır (Eren, 2012: 42-43). Fakat imzalanan bu protokole İsmet İnönü karşı çıkmış ve meclisin açılmasından taraf olmuştur. Bunun üzerine 1961 yılının Ekim ayında Çankaya'da Org. Cemal Gürsel başkanlığında komutanlar ve parti liderleri bir toplantı yapmışlardır. Yapılan toplantı sonucunda, siyasi partilerin Gürsel'i Cumhurbaşkanı olarak seçmesi, ordudan tasfiye edilen subayların (EMİNSU'lar) tekrardan görevine dönmemesi, tutuklu bulunan eski DP'liler için hemen bir af çıkarılmaması ve İsmet İnönü başkanlığında bir hükümet kurulması kararlarına varılmış; yapılacak olan darbe tehlikesi böylece atlatılmıştır (Yılmaz, 2017: 28). Böylelikle 27 Mayıs dönemi sonrasında CHP ve AP'nin ortak olduğu ilk koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961'de kurulmuştur. Sonrasında da koalisyon hükümetleri süregelmiştir. Nitekim 1 Haziran tarihinde bu koalisyonun düşmesi ile 25 Haziran 1962-2 Aralık 1963'te CHP-YTP-CKMP Koalisyonu, 25 Aralık 1963-13 Şubat 1965'te CHP'nin bağımsızların katılımıyla 3. Koalisyonu ve 20 Şubat-10 Ekim 1965'te 4. Koalisyon Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında AP-YTP-CKMP koalisyon hükümetidir (Eren, 2012: 41).

1961 genel seçimlerinden hoşnut olmayan ve 21 Ekim Protokolü sonrası oluşan müdahale kararından vazgeçilmesini tasvip etmeyen Harp Okulu Komutanı Kurm. Alb. Talat Aydemir, müdahaleyi devam ettirmeyi düşünmüştür (Ahmad, 2010: 228). MBK'ye Kore'de bulunduğu için giremeyen Aydemir, ortada oluşan düzenin yeterince devrimci olmadığına inanmaktaydı (Akşin, 1997: 141). 21-22 Şubat 1962 yılında Kurm. Alb. Talat Aydemir

önderliğinde bir grup subay isyan etmiş ve darbe girişiminde bulunmuşlardı. Başbakan İnönü'nün darbe girişimine katılan subayları sadece emekli edeceğinin teminatı ile darbe girişimi son bulmuştur (Schink ve Tonak, 2013: 216). Durdurulan isyan sonrası birçok subayın yerleri değiştirilirken 69 subay ordudan çıkarılmış, Aydemir de emekli edilmiştir. Ordudan çıkarılan subaylar için Başbakan İnönü'nün isteği ile kovuşturma da açılmamıştır (Özdemir, 1997: 213).

22 Şubat tarihli darbe girişimi sonuçsuz kalsa da Kurm. Alb. Talat Aydemir için mesele kapanmamış ve kısa süre içinde yeni bir darbe için kollarını sıvamıştır. 21 Mayıs gecesi harekete geçen ve ilk radyoevinin ele geçirilmesi ile başlayan ihtilal girişimi, ihtilal bildirimının okunması ve altında Talat Aydemir'in imzasının bulunması bazı birlikler açısından yeterli görülmemiştir. Ali Elverdi'nin radyoevini basıp yayını kesmesi ve radyodan ihtilal girişiminin ele alındığının bildirilmesi üzerine Ankara'da ve İstanbul'daki harekete geçmiş veya geçecek olan birlikler geri dönmüşlerdir. Öte yandan hükümete bağlı birliklerin harekete geçmesi ve hava jetlerinin devreye girmesi sonucu 21 Mayısçılar sabaha karşı teslim olmuşlardır (Koçak, 2017: 141).

Karakolda bulunan bir polisin Aydemir'e "Kurtulursanız ne yapacaksınız" sorusuna Aydemir, "İlk fırsatta yenisini yapacağım" şeklinde cevap vermiştir. 1500'e yakın sanığın yargılandığı dava sonucu 27 Haziran 1964'te Binb. Fethi Gürcan ve 5 Temmuz 1964'te Kurm. Alb. Albay Talat Aydemir idam edilmiştir (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 114-115). Ordunun alt kademelerinde yaşanan kaynamalar bu idamlar ve cezalar sonrası bir müddet durulsa da etkisini devam ettirecek ve 1971 yılında kendisini iki farklı darbe girişimi olarak gösterecektir. 1971'de biri sol darbe olarak adlandırılan 9 Mart, diğeri ise sağ darbe olarak adlandırılan 12 Mart olacaktır (Eren, 2012: 40).

1965 yılına gelindiğinde Türkiye'de bir kez daha seçim havası esmekteydi. AP anti-Komünizm ve İslami sloganlar içeren seçim kampanyaları yürütürken, CHP ortanın solu terimini kullandığı yeni bir kampanya yürütmekteydi. Seçimlerden üç gün önce radyo konuşması yapan İsmet İnönü "devlet, anayasa ve CHP hepsi ortanın solundadır" sözleri ile partisinin tutumunu ortaya koymaktaydı (Ahmad, 2010: 241, 316). CHP'nin ortanın solu sloganı ile seçim kampanyası yürütmesi üzerine muhalefet partilerinden özellikle AP'den karşı slogan kullanıldığı görülmüştür. Ortanın solunda olmak solun ortasında olmak olarak açıklanmasını ardından anti-Komünist tepki yaratmak amacıyla da Moskova sözcüğü eklenmiş ve CHP'ye karşı seçim meydanlarında "Ortanın Solu Moskova Yolu" sloganı sık sık tekrarlanmıştır (Ahmad, 2010: 315). 1967 yılında düzenlediği olağanüstü kongrede ortanın

solu politikasını benimseyen CHP, ileriki yıllarda yavaş yavaş sola doğru yönelmiştir (Karpat, 2010: 252).

1965 seçimlerinin 1969 seçimlerinde iktidara gelmek için yasal ve politik ortamı hazırlama misyonu taşıdığını düşünen TİP ise Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın İstanbul'da yaptığı bir konuşma ile seçim kampanyasını başlatmıştır. Aybar konuşmasında ABD'yi sert şekilde eleştirmiştir:

“Amerikalılar, tüm ulusal kaynaklarımıza el koydular. Petrol şirketleri, hükümetimize küstah telgraflar gönderme ve devleti tehdit etme cüretini gösteriyor. İşçi kardeşlerim, Yurttaşlarım bu koşullar altında birinci göreviniz ülkeyi yabancı işgalden kurtarmaktır. Kurtuluş Savaşını kazanmamızın üzerinden kırk üç yıl geçtikten sonra yediden yetmişe tüm yurttaşlar, hepimiz yeniden harekete geçmeliyiz. Türkiye hiçbir ülkenin uydusu olamaz... Amerikalıları yurdumuzdan kovmalıyız... Amerika'ya ayrıcalık tanıyan tüm anlaşmaları iptal etmeliyiz... Bağımsızlığımızı ve kendi kendimizi yönetme hakkımızı tekrar kazanmalıyız” (Karpat, 2019: 232-233).

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan seçim sonucunda AP oyların yaklaşık %53'ünü alarak 240 sandalye ile iktidar olmuş, CHP oyların yaklaşık %29'u ile 134 sandalye kazanmıştır. MP %6 ile 31 sandalye, YTP %3,7 ile 19 sandalye, TİP %2,9 ile 15 sandalye ve CKMP %2,2 ile 11 sandalye kazanmıştır (Özdemir, 2002: 25). 10 Ekim 1965 seçimleri 23 Ocak 1965 tarihinde Mecliste kabul edilen Milli Bakiye Sistemine⁸ göre yapılmıştır. Bu sistemi uygulamadaki amaç AP'nin tek başına iktidara gelmesini engellemek iken, AP oyların %53'nü alarak tek başına iktidar olmuştur (Yılmaz, 2017: 34). Seçim sonucunda Adana, Aydın, İzmir ve Hatay gibi ilerin köylerinde AP veya CHP yerine TİP'in oy alması dikkat çekicidir. Toprak reformunu ısrarla savunan TİP bu bölgelerde oy oranını genişletmiştir (Avcıoğlu, 1996: 954).

1965 seçimleri sonunda AP'nin iktidara gelmesi asker-hükümet arasındaki ilişkide gergin bir hava oluşmasına da zemin hazırlamıştır (Coşkun, 2016: 301). Öte yandan 1966 yılının ilk aylarında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in rahatsızlanması ülkede Cumhurbaşkanı krizini ortaya çıkarmıştır. İktidara yeni gelen Başbakan Süleyman Demirel askeri vesayet ile sorun yaşamamak adına İsmet İnönü'nün onayını alarak Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay'ın yeni Cumhurbaşkanı olmasını sağlamıştır (Karataş, 2017: 145). Meclis'te TİP dahil bütün partilerin Sunay'ın Cumhurbaşkanı olarak seçilmesini desteklemeleri üzerine bu

⁸ Her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek “seçim sayısı” bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında “seçim sayısı” ne kadar varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Her partiye ait geriye kalan geçerli oylar, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan “millî seçim çevresi” içerisinde toplanır. Bu toplam, seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilliklerinin toplamı ile bölünerek “millî seçim sayısı” bulunur. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulamamış milletvekillikleri kalırsa; bunlar, partiler arasında bakiye geçerli oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür (Türk, 2006: 89).

durumun antidemokratik bir geleneği başlattığını savunan tek kişi Alparslan Türkeş olmuştur (Birand, Dünder, Çaplı, 2008: 164). 1965 seçimleri sonrasında Dünya gazetesinin birinci sayfasındaki köşesinde yazan Bedii Faik I. Demirel Hükümeti için “*Hele var ki bir tablo, görse şaşar Anibal/Ördeklerden bir filo, bir de kazdan Amiral*” sözlerini kullanmıştır (Alikoç, 2018: 210).

1960’ların ortalarına gelindiğinde Türkiye’de Sosyalizm akımı daha çok yayılmaya başlamıştır. Yayılma 1965’te TÖS ve 1966 DİSK’in kurulması ile sabitleşmiştir (Yalçın H, 2018: 40). 17 Aralık 1965’te 5 fakültenin bir araya gelip oluşturdukları FKF’nin 9 Temmuz 1967’de İstanbul’da kısa bir süre sonra da İzmir’de sekreterlik açması ve 9-10 Ekim 1969 arasında yapılan genel kurulda ismini Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) olarak değiştirmesi Sosyalizm akımının gençler arasında gelişmesinde büyük etkisi olmuştur (Babuş, 2018: 28).

Sosyalizm akımının Türkiye içinde gelişmesi ve genişlemesi ile 1961 Anayasası’nın Sosyalizme açık olup olmadığı tartışmaları sıkça tekrarlanmıştır. 1967 yılında Genelkurmay Başkanı Org. Cemal Tural bütün birliklere bir emirname gönderip Türkiye’de yaşanılacak olan Komünizm tehlikesi üzerinde durmuştur. Tural Atatürk’ün “Türk aleminde en büyük düşman komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir” sözünü emirnameye ekleyip “Komünizm yılanı görüldüğü yerde ezilmelidir, milletimizin var olması buna bağlıdır” demiştir (Her Gün, 2 Mart 1967: 1). 27 Mayıs’ın 7. yıldönümü için yapılan kutlamalarda halka hitaben konuşan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın “*Anayasamız sosyalizme, komünizme ve faşizme karşı devletimizin kapılarını kapamış bulunmaktadır*” ifadelerine TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar “*TBMM’de sosyalist bir parti bulunurken Sayın Cumhurbaşkanının Anayasamızın sosyalizme kapalı olduğu yolundaki beyanları çok partili siyasi hayatımızın inkarı anlamına gelen esef verici bir müdahaledir.*” şeklinde cevap vermiştir (Akşam, 28 Mayıs 1967: 1).

TBMM’ye taşınan anayasa konusunda konuşan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar şöyle konuşmuştur:

“*Sayın milletvekilleri, bugün Anayasanın getirdiği bu hukuk düzeni ile tatbikat intibaksızlık halindedir. Neden bu böyledir? Anayasanın temeli hükümlerini açıklarken bunun nedenini de bu arada söyledim. Çünkü Anayasamız yoksul halktan, emekçi halktan yana olan bir Devlet kurulmasını öngörmüştür. Anayasamızın ikinci maddesi, tekrar ediyorum, bu hususta herhangi bir tereddüde mahal bırakmayacak kadar açıktır. Benim anlayışım olarak ifade etmiyorum, Anayasanın anlayışı olarak değerlendiriyorum. Halbuki tatbikatta Devlet mekanizmasını birtakım çıkarıcı çevreler doğrudan doğruya veya dolaylı olarak etkileyecek durumdadırlar, intibaksızlık bundan ileri geliyor. Bu intibaksızlığın daha özel nedenleri de var. Bizzat Adalet Partisi iktidarı kurulduğu günden beri Anayasaya karşı hazımsızdır... AP İktidarı 27 Mayıs Anayasasına karşı kurulduğu günden beri hazımsızdır. Anayasa oylanırken «Anayasaya hayır demekte hayır vardır» sloganını, buna itiraz eden sayın milletvekili arkadaşlarıma hatırlatmak isterim. Anayasaya hazımsız olan bir partinin iktidara gelmesi*

de intibaksızlığı hızlandırmakta daha keskin bir hale getirmektedir. Bu ortam içinde Sayın Genelkurmay Başkanımız, Türk Silahlı Kuvvetlerine bir emirname göndermiştir. Bu emirnamede, çok partili rejime geçtiğimizden beri komünist faaliyetlerinin artışı ve 1961 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerinden komünistlerin yararlanarak faaliyetlerini hızlandırdıkları ifade edilmektedir. Ve bu cümlenin sonunda bu faaliyetlerin milli bekamızı tehdit ettiği hükümüne varılmaktadır.”

YTP grubu adına konuşan Cengiz Ekinci ise şu konuşmayı yapmıştır:

“Sayın milletvekilleri; Türk Anayasasına göre, Türkiye Cumhuriyeti milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Bu temel ilkelerle bağdaşması imkânsız olan komünizm, bu sebeple, Türk Anayasası tarafından Türkiye için kökünden reddedilen bir siyasi rejim olmuştur. Yine Türk Anayasası, egemenliğin kullanılmasının hiçbir surette belli bir kişiye, zümreye ve sınıfa bırakılmayacağını, hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmayacağını kesin olarak belirtmiş bulunmaktadır. Bu açık hükümleriyle de Anayasamız; Türk toplumu içinde hak ve özgürlüklerin kullanılması adı altında çeşitli ekonomik ve sosyal zümreler ve sınıflar tarafından husumetler yaratmak, Türk toplumunu Marksist sınıf çatışmalarına sürüklenerek suretiyle demokratik rejimimizi bir sınıf diktasının aleti haline getirmek heveslerine ve niyetlerine karşı bir Anayasadır. Böyle olunca da toplum içinde sorumluluk taşıyan bilimum Deflet organları ile görevlilerin; komünizme karşı hassas davranmaları, komünist tehlike ve tehditlerini önleyici her türlü tedbirleri almaları, millî görevin ve Anayasaya saygı fikrinin bariz bir icabıdır” (MMTD, C.12, D.2, 50. Birleşim, 9.2.1967: 443, 446-447).

1968 yılı Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hareketli geçmiş ve sol düşüncenin şiddetlendiği yıl olmuştur. Öğrenci, işçi ve köylülerin işgal ve boykotlar gerçekleştirdiği bir yıl olan 1968 yılı, her ne kadar sosyal hareketlerin yılı olarak adlandırılrsa da asıl hareketlilik öğrenci eylemlerinde gözlemlenmiştir (Aydınoglu, Mart 2009: 80). 1965 yılından sonra gittikçe artan ve 1968 yılı ile zirve yapan Türkiye’de sol düşünce, mizah dergilerinin de konusu olmaktan geri durmamıştır. Kirpi gazetesinin 1965 tarihinde çıkarmış olduğu yayın ile Türkiye’de sol hareket şöyle önlenilebilir:

“Sola karşı alınacak tedbirler şunlardır: a) sol kelimesi lügatten kaldırılacak ve her şeyin sol tarafı budanarak yalnız sağ tarafı bırakılacaktır. b) Komünizmle dalaşma derneğinin çalışmaları solun çok kuvvetli olduğu duvarları için şu kurumların kurulması ve faaliyete geçmesi gerekmektedir. Sol akımlarla savaşma derneği, ağalık haklarını koruma ve genişletip geliştirme cemiyeti, aşırıçılığı teşvik komisyonu, midencilik kalkındırma encümeni, anayasayı sol cereyanlara karşı en etkili hale sokacak kaynata yasası konseyi, gericiliği daha işler durumuna sokmak için geriyi yağlamam ve mobil mazotu ile mazotlama birliği, solcuların anasını belleme federasyonu, TIP ve CHP toplantılarını basma komandoları, sol akımları sindirme, indirme, yıldırma ve namaz kaldırma komiteleri, bindirilmiş hampacı kolları ve bacakları, zinde kuvvetlere karşı kutsal uyuşuk kuvvet alayları, solcuların akraba ve taallukatı ile yakınlarının sahte şecerelerini ortaya çıkarıp kanun efkârına duyuracak raporları tanzim heyetleri ve yabancı sermayeyi istemeyenlerin vatan haini kızıl komünist olduğunu ispatlayacak bilmez kişi konfederasyonu ile sola karşı sağcı teşvik konsorsiyumu” (Kirpi Gazetesi, 13 Temmuz 1965: 1).

‘68 Baharı olarak anılan dönem kendi içerisinde sol cephede devrimci fikirlerle yeni bir toplumsal düzen kurmak isteyen sosyalist gençliği kurarken, sağ cephede ise anti-Komünist, Türkçü ve aşırı sağ Milliyetçi sağ gençliğin temellerini de atmıştır (Arolat, 2018: 263). 1960’lı yılların son düzlüğüne girildiğinde artık gençlik içinde biri “kahrolsun Amerika ve Kapitalizm” diğeri “kahrolsun Rusya ve Komünizm” sloganları atan ve Marksist/Leninist, Sosyal Demokratlar ve Siyasi İslamcıların bulunduğu dönem göz önünde yaşanmaktaydı (Alikoç, 2018: 76).

Türkiye, 1969 seçimlerine böyle bir atmosfer içerisinde girmiştir. Artan öğrenci ve işçi hareketleri ile yükselen sınıf bilinci muhalefetine rağmen AP yeniden iktidar olmuştur. TİP Milletvekili Çetin Altan'ın Mecliste dövülmesi Seçim Yasası'nın değişikliğine sebep olmuş ve TİP'in bir daha Meclise girmesi engellenmek istenmiştir (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 175-176). Bu nedenle 1965 seçimlerinde kullanılan Milli Bakiye Sistemi 1969 seçimlerinde terk edilmiş ve yerine kullanılan Nispi Temsil Sistemi ile TİP 1965 seçimlerindeki oylara yakın bir oy almasına rağmen sadece 2 milletvekili çıkarabilmiştir (Başaran, 2017: 116-117). Bu seçimler sonucunda 3 Kasım 1969 tarihinde II. Demirel Hükümeti göreve başlarken hükümet programı şu sözlerle ifade edilmiştir:

“1965-1969 devresi çetin siyasal şartlar altında geçmiştir. 1924 ve 1961 Anayasalarının getirdiği devlet nizamı ile yasama ve icra fonksiyonlarının birbirlerinden çok farklı oluşu, yepyeni durumlar yaratmıştır. Şimdiye kadar memleketimizde alışmadığımız ve yadırgadığımız olaylar ortaya çıkabilmiştir. Bu ortam, zaman zaman ideolojik maksatlarla da istismar olunabilmiştir. Hükümetimiz, Anayasamızın getirdiği geniş hak ve hürriyetlerin şaşmaz savunucusu ve sabırlı uygulayıcısı olmaktan devam edecektir. Memleketimizin bir kısmı asırlık ihmallerden bir kısmı sosyal yapımızdan gelen köklü derinliklerini, seçim devrelerine sığacak imkanlar çerçevesinde geride bırakmanın gerek hükümetimizin gerek bizden sonra gelecek iktidarların en önemli görevi ve baş sorumluluğu haline getirmiş olduğunun tam idraki içindeyiz. Biz seçim sisteminin islah edilmesi lüzumuna inanıyoruz. Siyasi ve iktisadi istikrarı muhafaza etmenin, önümüzdeki devrede başarıya ulaşmanın ilk şartı olduğuna inanıyoruz. Hürriyetleri zedelemekten iktisadi gelişmeyi başarmak yolunda ve kararındayız. Bu arada devlet çarkının iyi işleyebilmesi için gerekli islah hareketlerin girişmeyi kaçınılmaz bir lüzum halinde görmekteyiz.” (Erdilek, 1983: 1011-1012).

Fakat AP'nin 1969 seçimlerinden galip çıkması parti içindeki muhalefete engel olamamıştır. İlk önce Saadettin Bilgiç ve taraftarlarına hükümet içerisinde yer verilmemesi ve eski DP'lilerin affını askıya alması sonucu 72 AP'linin muhtırası, ardından 41 kişinin 1970 bütçe oyuna ret oyu vermesi sonucu Demirel Hükümeti düşürülmüştür. Kısa sürede kurulan III. Demirel Hükümetinin ardından AP'den ihraç edilen 26 Milletvekili Ferruh Bozbeyle önderliğinde Demokratik Parti'yi kurmuşlardır (Karataş, 2017: 146).

1969 yılı ordu içerisinde 27 Mayıs hareketinin sonuçsuz kaldığı inancının da filizlendiği yıldır. AP, tek başına iktidar geldiği için ve ülkede gün geçtikçe gelişen Kapitalizme karşı anti-Emperyalist hareketler genç subaylar arasında destek görmeye başlamıştır. Bu nedenle orduda 1969 yılından itibaren Doğan Avcıoğlu'nun fikirleri rağbet görmekteydi (Tarım, 2013: 85). Doğan Avcıoğlu'nun çıkardığı ve İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Hasan Cemal, Uluç Gürkan gibi isimlerin yazılar kaleme aldığı Devrim gazetesi cuntacılar arasında oldukça ilgiyle takip edilmekteydi (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 211).

1970 yılında yaşanan 15-16 Haziran olayları, öğrenci hareketlerinin yerini artık şehir gerillasına bırakması, banka soygunları, Amerikalılara karşı yapılan eylemler yeni bir askeri müdahale için gerekli ortamı hazırlamıştır (Akşin, 2019: 268). Türkiye'de bulunan ve değerlendirmelerde bulunan İngiliz Büyükelçi Roderick Sarell'e göre siyasetçilerin özellikle

de AP Milletvekillerinin kendi içinde yaşadıkları anlaşmazlıklar askeri bir müdahaleye zemin hazırlamaktaydı (Coşkun, 2016: 302). Ülkenin bu halini göz önünde bulunduran dört Orgeneral 10 Aralık 1970 günü toplanmış ve Demirel Hükümetine son verilmesinin gerekliliğine karar vermişlerdir. Fakat asıl sorun bu müdahalenin nasıl yapılacağı olmuştur: Bir muhtıra ile mi yoksa yönetime el koyarak mı? (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 215).

1971 yılının Ocak ve Şubat aylarında belediye işçilerinden öğretmenlere, doktorlardan sanatçılara varıncaya dek toplumda bir hoşnutsuzluk ve hak arayışı durumu görülmüştür. Öte yandan üniversitelerde öğrencilerin eylemleri üzerine polis yurtlara baskınlar düzenleyip öğrencileri gözaltına almış ve üniversiteler süresiz kapatılmıştır (Acar, 2012: 3). Üniversite gençliği yaşanan bu atmosferde aşırı sol⁹ ve aşırı sağ¹⁰ kamplarına ayrılmış, birbirlerine karşı bir nevi savaş ilan etmiş olarak ölümlere neden olmuştur. Üniversitelerde yaşanan durumlar ile gençler fakülterele veya yurtlara sığınmış, kendilerine yakınlık duyan profesörler tarafından koruma altına alınmış ve kimi zaman da emniyet güçleri ile çatışmalar yaşamışlardır (Beyaz Kitap, 1973: 45).

Ülkede yaşanan üniversite öğrencilerinin durumunun yanı sıra 1969 yılında yaşanan 16 Şubat Kanlı Pazar, 3 Mayıs Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenazesinde yaşananlar ve son olarak Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı kararıyla mahkum olan Demokrat Partililerin affını içeren Anayasa değişikliği 1971 sürecindeki temel sorunlardı (Akıncı, 2010: 5-6). Netice olarak 1971 yılına girildiğinde ortamın gittikçe gerilmesi herkesin bir şeyler olacağına dair sezgilerini arttırmaya yönelikti. Türkiye'de olaylar hızını kaybetmiyor, ayrışma genişliyor ve bu durum orduya da sirayet ediyordu. Nitekim 22 Şubat 1971 tarihinde MGK toplantısında durum değerlendirmesi yapan Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç "*Öğrenciler aşırı sola yöneldi, öğretmenler sol sendikalara kaydı. Öyle bir hava var ki memlekette, bundan ordu da etkileniyor. Ordunun içinde de bir hareketlilik var, buna bir çözüm bulmak lazım*" sözleri ile durumu özetliyordu (Kırkpınar, 2009: 25).

Ordu içerisinde ortaya çıkan cuntalaşma hareketlerinden farklı gruplar da meydana gelmekteydi. Bunlardan biri Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile yakın ilişkide bulunan Genelkurmay başkanı Org. Memduh Tağmaç ve 1. Ordu Komutanı Org. Faik Türün'ün bulunduğu grup, diğeri ise Doğan Avcıoğlu liderliğindeki ve emekli Korg. Cemal Madanoğlu

⁹ **Sol:** Sağ ile karşılaştırmalı olarak kullanılan ve yaşamı kolaylaştırmanın yolunun, değişim ve ilerlemenin önündeki en büyük engelleri kaldırmak olduğunu savunan siyasal ideolojilerin genel adı. (Demir ve Acar, 1992; 327).

¹⁰ **Sağ:** Sol ile karşılaştırmalı olarak kullanılan ve mevcut yapının korunmasından yana eğilimli siyasal ideolojileri ifade eden terim. (Demir ve Acar, 1992; 309).

ile temas halinde bulunan Tümg. Celil Gürkan grubu idi (Karataş, 2017: 146). Ordu içerisinde bulunan ikinci cunta Doğan Avcıoğlu'nun etkisi ile kısa sürede örgütlenme yaşamıştır. Avcıoğlu'nun yazmış olduğu Türkiye'nin Düzeni adlı eser hemen hemen her subayın başucu kitabı olmuş, hatta bu kitabı okumayanlar fikri gelişimini tamamlamamış gözüyle görülmekteydi (Tarım, 2013: 85).

Ordu-aydın kadrolar etrafında şekillenen ikinci grup cunta parlamenter düzeni yıkmayı, tek partili ve işçi sınıfı öncülüğünde yeni bir rejim kurmayı planlamıştır. ABD'den ziyade Sovyet Rusya ile yakınlık kurulmasını düşünen ikinci grup kendilerine “Devrim Anayasası” bile hazırlamışlardır. Ordunun müdahale etmesini düşünen CHP Milletvekillerinden Fakih Özfakih'in 2. Ordu'da görev yapan Org. Faruk Gürler'e “daha neyi bekliyorsunuz” sorusunu yöneltmiştir. Özfakih daha sonra şu sözleri ile ikinci grup cuntanın planlarını hızlandırmasına sebebiyet verdiği dikkat çekmiştir:

“Vatan parçalanıyor. Sokakta evlatlar ölüyor, siz burada bakıyorsunuz. Bildiğiniz, bizim aklımıza gelmeyen bir çare peşine misiniz? Var mı böyle bir çareniz? Yoksa böyle seyirci kalacak mısınız? diye sohbetlerde bazen ayıplayıcı konuşmalar yapmıştım. Ordunun mutlaka devreye girmesinde fayda mülhaza ediyorduk. Zaten kanun da buna müsaitti.” (Köse, 2010: 115-116).

9 Mart 1971 günü Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler'in önderliğinde gerçekleştirilen toplantı sonrası komutanların fikir birliğine varamaması sebebiyle darbe teşebbüsü gerçekleşmemiştir (Coşkun, 2016: 303-304). O günü anılarında anlatan Celil Gürkan, toplantı sonrası hayal kırıklığı yaşadıklarını ve Faruk Gürler-Muhsin Batur olmadan bir müdahaleye kalkışılırsa kan döküleceğinden endişe ettiklerini belirtmiştir (Şen, 2014: 65). 9 Mart tarihinde gerçekleştirilmesi planlanan darbe için Hasan Cemal şöyle bir tarif yapmıştır: *“Türkiye bir sabah tank sesleriyle uyanacaktı. Askerin darbesi parlamentoya partilerin kapısına kilit vuracaktı. Böylece “cici demokrasi” tarihin çöp tenekesine atılmış olacaktı. ‘Asker-sivil-aydın zümre’ ittifakıyla darbeden devrime uzanan süreç işlemeye başlayacaktı”* (Cinisli, 2017: 325).

9 Mart Cuntası olarak anılan ve başarısız olan yapı içine MİT ajanı Mahir Kaynak'ın sızdırılması kısa sürede darbe planına müdahale edilmesini beraberinde getirmiştir. Mahir Kaynak'ın verdiği bilgiye göre Cemal Madanoğlu ile Doğan Avcıoğlu hükümet darbesini amaçladıkları bir ihtilal içindeydiler ve cuntanın devrim anayasasını bile hazırlayıp her türlü plan programın hazır olduğunu bildirmiştir. Cuntanın toplantılarına katılan Kaynak'ın bildirdiğine göre katılımının hemen ertesi günü ihtilal konuşmaları yapılmaya başlanmıştır (Açikkaya, 2009: 49). Mahir Kaynak'ın bahsettiği Devrim Anayasası ve Devrim Partisi için sonraki yıllarda konuşan Celil Gürkan şu ifadeleri kullanmıştır:

“Normal rayına oturuncaya kadar Devrim Partisi'nin, CHP döneminde olduğu gibi olmasını düşünüyorduk. Yalnız bu Devrim Partisi öylesine organize edilecekti ki, Ankara'da, meclis kürsülerinde veya parti genel meclisinde alınan bir karar, günler değil, saatler değil, dakikalar sonra Hakkari'nin bir köyünde de aynen tekrarlanacaktı. Öyle çok kapsamlı bir parti teşkilatı öngörüliyordu. Ankara'da pişirileni, kotarılanın sapa köydeki Devrim Partisi'nin yetkilileri köye telkin edecek, anlatacak, sindirecekti. Öyle bir çalışma içerisinde Anayasa da, Faruk Paşa'nın, Muhsin Paşa'nın da tasdiklerinden geçmiştir ama 9 Mart'tan çok seneler sonra ifade etmiştir, bu tavrı çok yanlıştır” (Baykam, 1999: 194).

9 Mart Darbesinin kadrosunun şifreli isimlerle hazırlanmış olduğu yönetim kurulunda yer alacaklar liste Erol Maraşlı'nın Balans Ayarları adlı kitabında şu şekilde geçmektedir:

“Faruk Gürler Paşa (kod adı Selim Bey) Devlet Reisi olacak, sonra yerini Mihri Belli'ye devredecekti.

Başbakan'ın Orgeneral Muhsin Batur (Kod adı Yavuz Bey) olacağı konusunda hem fikirdiler.

Başbakan Yardımcısı da (Nuri Bey) Tümgeneral Celil Gürkan idi.

Genelkurmay Başkanı (Erci Bey) ise Korgeneral Atf Erçikan olacaktı.

Devrim Konseyi Genel Sekreterliğine Tuğgeneral Aydın Kirişoğlu getirilecekti.

Devrim Partisi Genel Sekreterliğine de Kara Kuvvetlerinden Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Hava Kuvvetlerinden Tuğgeneral Ömer Çokgör, Jandarma Genel Komutanlığından Tümgeneral Necati İnanoğlu, Deniz Kuvvetleri Komutanlığından Deniz Binbaşı Erol Bilbilik getirilecekti...

Eski İhtilalci, Emekli Yüzbaşı Numan Esin, Emekli Yarbay Orhan Kabibay, Emekli Albay Mucip Ataklı, Emekli Tümamiral Sezai Orkunt, Emekli Yüzbaşı MBK Üyesi İrfan Solmazer, sivillerden Prof. Dr. Bahri Savcı, Osman Nuri Koçtürk, Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cevat Geray, Ziya Kayra, Adnan Başer Kafaoğlu, sol kesimin ünlü avukatı Halil Çelenk, Atilla Karaosmanoğlu (12 Mart'tan sonra Bakan oldu), gazeteci Altan Öymen (CHP'de Genel Başkan oldu) gibi isimler de devrim konseyi üyeleri olacaktı” (Cinisi, 2017: 334).

12 Mart 1971 günü saat 13.00 itibariyle TRT radyolarından duyurulan Muhtıra metninin okunması ilk anda şaşkınlık yaratmamıştır. Çünkü orduda yetişen cuntacılık ile darbe iki temele dayandırılmıştır. Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk gibi isimlerin başını çektiği ve TSK içinde uzantılarının bulunduğu grup 9 Mart günü gerçekleştirmek istedikleri darbe girişimini hayata geçirememişlerdir. Hatta Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur'un da 9 Mart darbe girişimcileri arasında bulunduğu ve sonrasında taraf değiştirerek Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç önderliğinde verilen muhtırada taraf oldukları söylenir. Her iki ismin de bulunduğu dönemde verilen muhtıra radyodan duyulduğu anda kimin muhtırası olduğunu anlamak zaman almıştır (Acar, 2012: 4). Muhtıranın görünürdeki amacı 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu sosyal ve ekonomik reformu sağlamak olsa da asıl hedefi sol bir darbenin önlenmesiydi (Karpaz, 2019: 296). Genelkurmay Başkanı ve üç kuvvet komutanının vermiş olduğu üç maddelik muhtıra metni şu şekildeydi:

“1. Parlamento ve hükümet; süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş; Atatürk'ün bize verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu

giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya ele almaya kararlıdır." (Başaran, 2017: 123).

Neden darbe yerine muhtıra verildiğinin cevabı ise sonraki yıllarda Muhsin Batur tarafından şu şekilde cevaplanmıştır:

"12 Mart'a gelişte üç ihtimal vardı. Tam bir askeri müdahale yapmak yani yönetimi tamamen ele almaktı. İkincisi alttaki grubun istekleri doğrultusunda yönetimi ele almaktı. Üçüncüsü de bizim yapacağımız şekilde davranmaktı. Birincisi, yönetimi tamamen yani dört kişi, biz üzerimize alsaydık, Türkiye'yi yönetmemiz mümkün değildi. Çünkü o durumda Cevdet Paşa Cumhurbaşkanı olarak kalacaktı. Memduh Paşa ile bizim kuşak arasında düşünce farkımız vardı. İyi bir insandı, ama tutucuydu. Dördümüz bir araya gelip de işbirliği içinde bu ülkeyi yönetmekten acızdık. İkincisi, 9 Mart planını uygulayıp Türkiye'yi yönetmeye kalksaydık, zaten biz yönetmiş olmayacaktık. Onların planında bir Devrim Partisi ve o partinin genel sekreteri vardı. Üst tarafı kumandanlara dağıtılan sıfatlardı. Belki planlarına göre devlet başkanlığı, başbakanlık falan verileceklerdi, ama bu başbakanlık veya devlet başkanlığı da birer gölge görev olmaktan öte gitmeyecekti. Üçüncü olarak da biz 12 Mart muhtirasını vermekte gecikseydik, alttan bir tepki olabilir ve silahlı kuvvetler bölünür ve memleket iç çatışmaya doğru giderdi. Biz bu gayeyle 12 Mart muhtirasını verdik. İyi niyetle verdik, ama sonuçta bu iyi niyetimizin karşılığını alamadık" (Baykam, 1999: 64-65).

Verilen muhtıra sonrası 13 Mart 1971 sabahı saat 11.40'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Kissinger, Başkan Nixon ile yapmış olduğu görüşmede Türkiye'de bir darbe yapıldığını ve hükümetin devrildiğini söylemiştir. Durumu öğrenen Nixon'un "Bizim lehimize mi?" sorusunu, Kissinger "ever" olarak yanıtlamıştır. Yapılan bu görüşme sonrası ABD'nin 12 Mart Muhtirasına ve Demirel Hükümetine karşı tutumu en açık şekilde ifade edilmektedir (Özata, 2017: 723). Öte yandan 12 Mart Muhtirası'nın ABD isteği ile yapıldığı düşüncesine sahip kişiler de mevcuttu. Hasan Külünk 12 Mart hakkında şu sözleri ifade etmiştir; "Bu durum Türkiye'yi 1971 Muhtirasına götürmüştür. Çünkü ABD böyle istemişti. Demirel'i devirme kararı alındı ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi üs olarak kullanıldı" (Varol, 2019: 172).

12 Mart Muhtirasının ardından dönemin Dev-Genç Başkanı Ertuğrul Kürkçü önderliğinde DİSK'in ve TÖS'ün de katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı sonrası yapılan muhtıra için ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre muhtıra desteklenmiştir. Fakat kısa sürede bu muhtıranın kendilerinin bekledikleri darbe olmadığını anlamışlardır (Ulus, 2016: 282). 12 Mart sürecini yaşayan Orhan İyiler de durumu şöyle anlatmaktadır:

"O olay olduğu zaman Türkiye'de tam bir cadı kazanı kaynatılıyordu. İnsanların dışarıya, evlerinden dışarıya çıkmalarına bile imkân vermeyen, solcular için, demokrat insanlar için son derece korkunç bir süre avı başlamıştı. TİP kapatılmıştı, sendikalar büyük ölçüde işsizliğe itilmişti, sendikaların önde gelen insanları tutuklanmıştı. Bence 1971, 12 Eylül 1980'in bir genel provası olmuştur." (Çubukçu, 2018: 155).

Verilen 12 Mart Muhtirası'nın ardından Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş ve istifa mektubunda "Muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün

değil” sözleri ile muhtırayı protesto etmiştir (Ahmad, 2010: 261). Yıllar sonra verilen muhtıra hakkında değerlendirme yapan Süleyman Demirel,

“Bu, hukukla, hukukun üstünlüğüyle ve anayasayla bağdaşmaz muhtıranın bizatihi kendisi anayasayı ihlaldir. Ama bunu yapan silahlı kuvvetlerin üst komutanları olduğuna, buna bizden başka itiraz edebilecek kimse olmadığına ve cumhurbaşkanı da bizim arkamızda yer almadığına göre, yapacak bir şey yoktu.” sözleri ile Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın ordu ile işbirliği yaptığını ifade ediyordu (Karataş, 2017: 149).

12 Mart Muhtırası hakkında konuşan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ise; *“Cumhuriyetimiz, 12 Mart Muhtırası ile devletin derin ve sonu karanlık bir çıkmaza girmesini önlemiş, tehlikeli bir dönemeci böylece geride bırakmıştır”* demiştir (Cinisi, 2017: 329).

9 Mart planının gerçekleşmemesi ve ardından 12 Mart sürecinin yaşanması ile ordudaki 5 General, 1 Amiral ve 35 Albay görevden alınmıştır (Akşin, 2019: 268). Türkiye Cumhuriyeti tarihinde başarıya ulaşan ikinci askeri darbe olan 12 Mart, ilk darbe olan 27 Mayıs’tan farklılık içermekteydi. Öncelikle emir-komuta zinciri içinde gerçekleşen darbe, 27 Mayıs’ta olduğu gibi günün erken saatlerinde gerçekleştirilip radyoevinden ihtilal bildirisi ile halka duyurulmamıştır. Belki de en önemli fark Parlamentonun kapatılmamış olmasıydı (Yazıcı, 2012: 127). Muhtıranın verilmesinin ardından Nisan 1971 yılında on bir ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Adana, Ankara, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Siirt ve Zonguldak’ta uygulanan sıkıyönetim kararı 1973 yılından itibaren kaldırılmaya başlanmıştır (Koçak, 2017: 211). Ardı ardına açıklanan sıkıyönetim kararlarının ardından nişan, düğün, nikah, okul aile birliği ve sportif faaliyetler hariç bütün toplantılar yasaklanmıştır. İşçi-Köylü, Devrim, Proleter Devrim, Aydınlik, Türkiye Solu, Ant ve Aydınlik kapatılmış, Cumhuriyet gazetesinden Oktay Kurtböke ile İlhan Selçuk, Akşam gazetesinden Erol Türegün ile Çetin Altan tutuklanmıştır. Dev-Genç, Doğu Kültür Ocakları ve Ülkü Ocaklarının da dahil olduğu birçok dernek de kapatılmıştır (Acar, 2012: 5).

12 Mart Muhtırası peşinden kurulan mahkeme, sonucunda üç gencin idamına varacak olan yargılama sürecini de başlatmıştır. Devleti bölmek suçu ile yargılanan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan’ın Meclis’te yaşanan idam görüşmeleri, 1961 yılında idam edilen Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın idamlarına sebep olarak bu idamların yapılması ve 3’e 3 idam kararı ile Meclisten onay alması uzun yıllar konuşulan olaylardan biridir. Mendereslerin idam edilmesine sebep olarak mı Denizlerin idam edildiği konusunda konuşan Nahit Menteşe ve İsmet Sezgin şu sözleri ile Mecliste yankılanan intikam seslerinin örneği olmuştur:

Nahit Menteşe:

“Üç gencin idamı Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamının intikamı gibi mi görüldü” sorusuna da şu yanıtı veriyor: “İntikamla alakası yok. Bu idamlar Menderes'lerin idamıyla katiyen kıyaslanmamalı. Ben talebeliğimden beri idam cezasına karşıydım, ama o dönemin koşulları gereği öyle oldu, içimizden ‘Keşke tasdik edilmese’ diyorduk. Ama oy verdik. O zaman aksi halde vatan haini ilan edilirdiniz. Hassas yapım nedeniyle ben hep idam cezasına karşı oldum, bu nedenle, ‘Filanca asılsın da ondan sonra kalksın’ gibi gerekçelere de itibar etmiyorum. Şu kadar canı, tamam, ama Allah cezasını versin. İpe gitmesi insanlık dışı...” (Köse, 2007: 35).

İsmet Sezgin;

“O idamlar, hafızam beni yanıltmıyorsa, çok büyük oy çoğunluğuyla verildi. İntikam diye bir şey yok. O anda, 12 Mart'ın boğucu, sıkıcı havası var, Meclis baskı altında. Meclis Babil kulesi gibidir, çeşitli kesimlerden insanlar olabilir. 3-3 diye bağırın da olabilir. Ancak bunu o kişilerin kendisinden başka bir şeye mal edemiyorum” (Köse, 2007: 37).

12 Mart 1971 Muhtırası AP Hükümetine son verirken yeni bir rejimin de kapılarını aralamaktaydı. Bu rejim Partiler Üstü Hükümet Modeli olarak adlandırılmıştır (Gevgili, 1973: 236). Ordunun formülüne göre dönemin iki büyük partisi olan AP ve CHP'den oluşacak bir Teknokratlar Kabinesi ile tarafsız bir Başbakan ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılara çözüm olacaktı. Bu nedenle 19 Mart günü bulunduğu parti olan CHP'den istifa ettirilen Nihat Erim Başbakan olarak görevlendirilmiştir. Hükümetinde 5 AP'li, 3 CHP'li ve 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknokrat bulunmaktaydı (Özdemir, 2002: 44). Yeni hükümet programı 2 Nisan tarihinde Meclise sunulmuş ve 7 Nisan günü de güvenoyu almıştır. Meclis'te görüşülen hükümet programını İsmet İnönü “kusursuz” şeklinde nitelerken, Turhan Feyzioğlu programı kendi parti ilkesine uygun bulmuştur. Fakat AP grubu adına konuşan İlhami Ertem orijinal bir kaide bulamamış ve “biz bu programın ilerisindeydik” yorumunu yapmıştır (Ahmad, 2010: 358). Nihat Erim başkanlığında yeni kurulan hükümet, şu sözleriyle programını açıklamış bulunmaktaydı:

“Anayasanın getirdiği düzen içinde dinamik bir yapıya sahip olan toplumumuz hızlı bir toplumsal ve siyasal değişme sürecine girmiştir. Gerçekleştirilmesi zorunlu yapısal ve kurumsal değişikliklere türlü nedenlerle girişilememiş ve sorunları çözmeye olayların arkasında kalınmıştır. Bu ortam son ayların karışıklıklarına ve 12 Mart Muhtırası'nın 2. maddesi ile çözümlenmesi istenen siyasal bunalıma yol açmıştır. Bu karışık duruma ve bunun yarattığı alışkanlıklara son vermek hükümetin çözmesi zorunlu olan önemli bir konudur. Türk kamuoyunun karşısına reform hükümeti olarak çıkıyor ve bu niteliğe uygun bir program sunuyoruz. Bu program Yüce Meclislerin hükümetimize güvenerek ve inanarak destek olması ile mümkün ve başarılı olabilecektir. Kısa ve uzun vadeli konuların ele alınmasında aşamalı bir strateji uygulanacaktır” (Erdilek, 1983: 1016).

4.1.2. Türkiye’de Sol İdeoloji

Tarihte sol-sağ terimleri bilinçli bir şekilde değil tamamen tesadüfi bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Fransız Devrimi sürecinde ortaya çıkan kavramlar, Fransız Genel Meclis’inde sol tarafta değişimden yana olan ve “ilericiler” olarak anılan milletvekillerinin, sağ tarafa ise muhafazakarlıktan yana olan milletvekillerinin oturması sonucu gazetecilerin sağ kanat ve sol kanat tabirlerini kullanmaya başlamaları ile oluşmuştur. Günümüzde ise Avrupa terminolojisine göre aşırı sağ parti kavramı göç karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı olan ırkçı

partiler, aşırı sol parti kavramı ise Sosyalizm/Komünizmi savunan devrimci partiler anlamına gelmektedir (Fedayi, 2019: 3, 5).

Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar varlığını Türk topraklarında hissettiren Sosyalizm ideolojisi, 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen darbe sonrası çıkarılan anayasa sonunda genişleme imkanı elde etmiştir. 1961 yılından sonra Türkiye'de Sosyalist akım iki eksen etrafında yerini almıştır. Birincisi Marksizm'i reddeden Sosyalizm savunucusu, ikincisi ise Marksizm'e dayanan ve işçi sınıfını temsile dayanan TİP ve çevresidir. Birinci grup Atatürkçü ilerici aydınlar ve öğrencilere dayanır ve amacı Türkiye'yi tam bağımsızlığa kavuşturmadır. İkinci grup ise siyasal mücadeleye halkı olabildiğince katıp, amacı bağımsız Türkiye ve demokratik bir Sosyalizm kurmadır (Schink ve Tonak, 2013: 227-228). TİP'in başını çektiği Türkiye Sosyalizmini anlatan Mehmet Ali Aybar, Türkiye'de yaşayan işçi, köylü, zanaatkar, küçük esnaf gibi emekçi tabakayı iktidarın öngöreceğini, bu yüzden iktidarın tüm ülkedeki emekçi sınıf ve tabakalarını Sosyalizm ile daha rahat yöneteceğini dile getirir (Aybar, 21 Kasım 1967: 5).

1960'lı yıllardan sonra Türkiye solunda ayrışmalar baş göstermekteydi. En temel ayrışma ise Sosyalist Devrim (SD)-Milli Demokratik Devrim (MDD) ayrımıydı (Eren, 2012: 15). MDD; anti-Emperyalist anti-feodal bir devrimdir. Birinci şartı Emperyalist yabancıyı memleketten kovmadır. MDD Sosyalist devrim değildir. MDD yani anti- Emperyalizm anti-feodalizm devrimini tamamlamamış bir ülkede bütün ilerici güçlerin meselesidir. MDD'in politik temeli tam bağımsızlık, gerçekten demokratik anti-Emperyalist ve anti-feodal devrimin tamamlanması uğrunda mücadele eden bütün ilerici ve yurt sever güçlerin teşkil ettiği cephedir (Sayılğan, 1976: 123). SD; Kapitalist düzeni değiştirmek, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile üretimin kolektif niteliği arasındaki çelişkiye son vermek, üretim araçlarını toplumun kolektif durumuna getirmek, insanın insan tarafından sömürülmesine meydan vermeyen, insanın maddi manevi bakımlardan açılıp gelişmesi koşullarını yaratan gelişmiş toplumu kurmak, Sosyalizmi gerçekleştirmek demektir (Türk Solu, 16 Ocak 1968: 4).

SD-MDD tartışmasında Mihri Belli *“Türkiye Sosyalistleri Kemalist Devrimin kazanımlarına basarak ancak sıçrayabilir. Onu yok sayarak daha ileriye sıçrayamaz”* ifadelerini kullanmıştır (Çiçek, 2018: 46). Kendisi ile görüşme imkânı bulduğumuz 68 gençlik liderlerinden Mustafa Zülkadiroğlu ise, SD-MDD tartışması için şu sözleri sarf etmiştir:

“Bu çatışma 1951 tevkifatında TKP'nin kendi içerisindeki bölünmesi gruplaşmasının daha sonraki şekillenmesinden gelmiştir. Aslında TİP'in söylemiş programın olduğu sosyalist devrim MDD'dir. MDD ise sosyalist devrimi hedefleyen stratejidir. TKP tarafından lanetlenmiş olan MDD tezi ulusal demokratik devrim olarak 1974'ten sonra formüle edilmiştir. SD ve MDD ayrılması ideolojik ve siyasi yerine hizip ayrışmasından

yaşanmıştır. SD ile MDD arasındaki en önemli bence fark iktidarı ele alınması şeklindedir. TİP burjuva demokrasisi içinde barışçıl sistemi savunuyordu biz MDD'yi savunanlar iktidar namlunu ucundadır diyorduk. Devrim ve evrimci geçiş tartışmasıdır bunun özü. Tabii her sistem gibi başarılıysanız iktidar olursunuz başaramazsanız canınız ile ödersiniz” (Mustafa Zülkadiroğlu ile görüşme, 03.03.2020, İstanbul).

Dönemin öğrencilerinden olan ve Sosyalist mücadelede aktif rol oynayan Ömer Faruk Ciravoğlu ise SD-MDD tartışmasında tarafının MDD olduğunu dile getirirken, kendi gözünden de SD-MDD tartışmasını anılarında şu ifadelerle anlatıyor:

“Bana, Sosyalist Devrime giden yolda feodal engelleri ortadan kaldırmak ve Sosyalist Devrim'in yolunu açmak daha gerçekçi görünüyor. Ne de olsa MDD tartışmaları sırasında, kulağımız Mao'ya iyice açık hale geldi. Bu teoriye daha da yakınız. Üstelik MDD'ciler daha mücadeleciler ve aktifler. Sosyalist Devrimi savunanlar daha bürokrat görünüyor bana. Daha çok kuralları var. Onlarla ilişki daha zor kuruyor. Üstelik birçok mücadeleyi kolayca karalıyorlar. Provokasyon olur! Diyorlar. Bu yüzden kitle hareketlerine sıcak bakmıyorlar. Ve bu hareketler de yer almıyorlar” (Ciravoğlu, 2004: 31).

SD-MDD tartışmasının yanı sıra Türkiye'de Sosyalizm tarihi farklı fraksiyonlara bölünmüş ve gelişim göstermiştir. Bu fraksiyonların tek tek açıklanması gerekmektedir.

4.1.2.1. Yön-Devrim Hareketi

Doğan Avcıoğlu'nun çıkarmış olduğu Yön ve Devrim dergileri etrafında şekillenen ve aydınlardan oluşan hareket varlık gösterdiği 1961-1971 yılları arasında en etkili sol akımlardan biridir. 1950'li yıllarda iktidara geçen DP yönetimine muhalefet olarak doğan akım, Forum, Akis, Kim gibi dergiler etrafından mevzilenen aydınlardan bir araya gelmesi ile oluşmaktaydı (Şener, 2015: 77). 27 Mayıs 1960 yılından itibaren kurulan yeni düzen de siyasal ve toplumsal meseleler üzerinde yeni anayasanın verdiği özgürlük ortamı ile entelektüel tartışma ortamı yaratıldı. Böyle bir ortamın içinde çıkan dergilerden biri de 1961 yılında çıkarılmaya başlanan Yön dergisiydi (Zürcher, 2000: 371). Derginin ilk sayısında 160 kişinin imzaladığı bildiri sosyalizm sözcüğünden söz edilmeden çıkarılmıştır. Dokuz yıl sonra bu bildiri hakkında konuşacak olan Hikmet Kıvılcımlı “*Bildiri, otuz yıl önceki Kadro kapıkullarının hemen bütün kuruntularını kendisine taban etmişti*” sözleri ile eleştirmiştir (Fedai, 2018: 230).

Yön hareketinin hedefi Türk Sosyalizmi'ni üretmektir. Yön hareketi Türkiye'de ortaya çıkmamış olan sınıf çatışmalarının önüne geçebileceğini düşünmüş ve bu yüzden Devletçi politikaları izlemeyi savunmuştur (Arolat, 2018: 265). Fakat Yön'cüler savundukları devletçi politikayı her koşulda savunmazlardı. Örneğin, 1930 yılındaki Devletçi politika onlara göre eksik iken, daha sonraki yıllarda ise yozlaştırılmıştı. Yön grubunun savunduğu Devletçi politika daha çok emekten yana devletçilik modeli idi (Şener, 2015: 84). Böylelikle Yön hareketi ekonomide Devletçi ve Sosyalist politikaları savunurken iktisadi konuları toplumun sorunu olarak değerlendirmiştir. Kemalizm'den de etkilenen hareket, Türkiye'de sol-

Kemalizm anlayışını temsil eder (Başaran, 2017: 121). Yön dergisi Marksistlere, sol Kemalistlere ve aydınlara açık olan bir yayındı. Yayınlandığı dönemde yaşanan Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın zaferini, Mısır'da Nasır'ın iktidarını, Irak ve Suriye'de Baasçı Milliyetçiliği ön plana çıkararak ve Sovyetler Birliği ile dostluğu vurgulayan olayları kaleme alan dergi, kendini anti-Emperyalist ve topluncu bir yayın organı olarak tanımlıyordu (Olgaç, 2009: 58). Sosyal adalet arayışlarını Sosyalizm düşüncesi ile bağdaştıran Yön hareketi için Doğan Avcıoğlu "*Sosyalizm tek kelimeyle sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içi hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur. Bunun içindir ki, sosyalizm en büyük milliyetçiliktir*" sözlerini kullanmıştır (Ulus, 2016: 27).

Yön hareketinin savunduğu Sosyalizm doktrini Kemalizm'in Devrimcilik, Halkçılık ve Devletçilik olan üç prensibini içinde barındırmaktaydı. Bu üç prensibi yeniden yorumlayan Yön, Atatürk'ü Sosyalist biri olarak tarif etmekteydi (Karpata, 2009: 269). İçerisinde baskın şekilde barındırdığı Kemalizm düşüncesi ile Yön, tam anlamıyla sol Kemalizm olarak anılmaktaydı (Fedayi, 2016: 22). 1964-1965 yıllarından itibaren Yön hareketi içinde gelişen Milliyetçilik akımı ile gerçek Milliyetçiliğin ulusal ekonomik bağımsızlığı savunan Sosyalizm ile gerçekleşeceğini savunuyorlardı. Doğan Avcıoğlu bu konuda Sosyalizmin sınıf ayrışmasını ortadan kaldıracığına, milli birliği sağlamlaştıracağına inanır ve Milliyetçilik içte ve dışta bulunan Kapitalizme karşı anti-Emperyalist bir direnme olgusudur (Bora, 2018b: 610). Yön dergisinin yayım hayatına 1967 yılında son verilmesi hareketin bittiğine işaret değildir. 1969-1971 yılları arasında Doğan Avcıoğlu tarafından çıkarılan Devrim gazetesi ise Yön dergisinin çizgisini devam ettirmiştir (Açikkaya, 2009: 44).

Yön-Devrim Hareketi Türkiye'de Sosyalist bir düzenin seçimi ile değil ancak devrim ile kurulabilirdi. Fakat Türkiye'de devrimi gerçekleştirecek sınıfsal bir temel bulunmadığı için devrim ancak askeri darbe ile gerçekleştirilebilirdi (Barbaros ve Zurcher, 2014: 114-115). Sosyalizme geçişin hangi Sosyalizm tipi ile olabileceğini araştıran Yön-Devrim hareketinin önüne üç sosyalizm tipi çıkmaktaydı. Doğu Sosyalizmi, Batı Sosyalizmi ve Az Gelişmiş Ülkeler Sosyalizmi idi. Doğu Sosyalizmi olarak adlandırdıkları Sovyet Sosyalizmi her ne kadar az gelişmiş ülkelerde kesin bir sonuç verse bile totaliter nitelik bakımından model olarak alınmazdı. İkinci tip Batı Sosyalizmi barışçıl yollardan kurulabilirdi. Üçüncü tip az gelişmiş ülkeler Sosyalizminde ise Devletçilik tatbikatı Sosyalizm için gerekli sermayenin ve milli gelirin artırılması için gerekliydi (Atılğan, 2008: 631-633). Hareket, Yön dergisi ile topladığı bilgileri Devrim gazetesi ile hayata geçirmek istiyordu. Böylelikle 1969 yılında

çıkarılan Devrim gazetesi ile zinde kuvvetler olarak tanımlanan orduya hitap ediliyordu (Bora, 2018b: 610).

Hemen hemen aynı dönemde çıkan Türk Solu dergisi ile Yön-Devrim hareketi arasındaki en temel fark da burada yatmaktaydı. Yön vatansever subaylara dayanırken, Mihri Belli önderliğindeki Türk Solu ise ayrı bir iktidar tabanı örgütlenme çabasıydı (Schink ve Tonak, 2013: 260). Zinde Kuvvetler aracılığıyla köklü bir devrim gerçekleştirmek ve toplumun bu yolla Sosyalizme geçeceğini öngören Yön-Devrim Hareketi orduyu sol bir darbe yapmak amacıyla teşvik içindeydi. Hatta 9 Mart günü gerçekleştirilmesi planlanan ve Madanoğlu Cuntası olarak anılan cunta içinde Yön aydınları bulunmaktaydı (Ulus, 2016: 23). 1980’li yıllardan geriye bakan Ahmet Oktay Yön dergisi ve Doğan Avcıoğlu için şu sözleri dile getirmiştir:

“Avcıoğlu, 1970’lere doğru kitlelerin siyasal bilinçlenmesinden umudunu kesmişe benziyor. Atatürkçü, ulusalçı, anti-emperyalist ve anti-kapitalist yolun daha çok ordunun radikal kanadıyla ve yukardan aşağıya gerçekleştirebileceği inancına bağlandığı görülüyor Avcıoğlu’nun. Bu amaçla çeşitli taktiklere başvurduğu da gözleniyor. Örneğin, Devrim 12 Mart Darbesini ‘Ordu anti-Kemalist Gidişe Dur Dedi’ başlığıyla veriyordu” (Fedai, 2018: 231).

4.1.2.2. Türkiye İşçi Partisi (TİP)

1961 yılında 12 sendikacının bir araya gelip işçinin ve emekçinin hakkını savunmak amacıyla giriştikleri yeni oluşum olan Türkiye İşçi Partisi, Türkiye solunda yeni bir dönemi aralama niyetindeydi. Sendikal örgütlenme, iş mevzuatı, grev ve toplu sözleşme gibi işçi sorunlarının siyasal arenada çözüme kavuşturulamaması Türk-İş’e bağlı sol görüşlü sendikacıların harekete geçilmesi düşüncelerine olanak sağlamıştır. Fakat mevcut partilerden bu sorunlara çözüm oluşturacak etkiyi göremedikleri için çare olarak kendi partilerini kurma girişiminde bulunmuşlardır (Ünsal, 2019: 20). 1961 yılında kurulan partinin kuruluş bildirgesinde Avni Erakalın, Şaban Yıldız, Kemal Türkler, İbrahim Güzelce, İbrahim Denizcier, Ahmet Muşlu, Rıza Kuas, Hüseyin Uslubaş, Saffet Göksüzoğlu, Salih Özkarabay, Adnan Arkın ve Kemal Nebioğlu’nun, Türk-İş’e bağlı İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin üyeleri olan isimlerin imzası bulunmaktaydı. Genel Başkanlığını Avni Erakalın’ın yaptığı partide Genel Sekreter Şaban Yıldız, Başkan Vekili Kemal Türkler, Genel Sayman ise Rıza Kuas seçilmiştir (Çiçek, 2018: 23). Kuruculardan Muşlu, Göksüzoğlu ve Uslubaş daha sonra partiden ayrılmışlardır. Merkezi İstanbul’da olan parti 1966’da Genel Yönetim Kurulunun kararıyla Ankara’ya taşınmıştır (TİP Tüzüğü, 1969: 3). TİP’in kendisinden önce kurulan Sosyalist partilerden farkı çeşitli iş kollarına bağlı on iki sendikacının bir araya gelerek partiyi kurması ve aralarında yüksek tahsil görmüş kişilerin bulunmamasıydı. Önceki kurulan Sosyalist partiler ise hep aydınlar tarafından kurulmuştur (Boran, 2016: 123-124). İşçi

sınıfının politik bilince erişmeye başladığının en büyük göstergesi olarak partilerinin kuruluşunu gösteren TİP'liler, aşağıdan yukarıya doğru gelişen yani halkın oluşturduğu ilk politik teşkilatın TİP olduğunu belirtmişlerdir (TİP Programı, 1964: 50). Partinin kuruluş amacı işçilerin eğitip aydınlanmalarını sağlayarak ülke yönetiminde söz sahibi olmasının önünü açmak şeklinde özetlenebilir (TİP Tüzüğü, 1969: 3-5).

1962 yılında genel başkanlığa getirilen Mehmet Ali Aybar ile parti Sosyalizm düşüncesine de daha sıcak bakmaya başlamıştır. Aybar demokrasi vurgusu bulunan ve Türkiye'ye özgü olabileceğini düşünen güler yüzlü Sosyalizm ilkesi üzerine kurulu bir sistem inancındaydı (Fedayi, 2016: 19). Öte yandan Aybar'a göre Sosyalizm bir ekonomik sistem olmanın yanı sıra halkın felsefesi ve ahlakını karşılayan hümanizma idi. Böylelikle Aybar Sosyalizmi ancak halkın kurup yaşatabileceğine dair görüşleri savunuyordu (Ulus, 2016: 157). 1968 yılında yapılan İl Kongresinde konuşan Mehmet Ali Aybar Sosyalizm hakkında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“... Sosyalizmin sadece bir ekonomi tekniği olduğunu sananlar ve belli başlı üretim araçlarının kamulaştırılmasıyla, Sosyalizmin kurulabileceğini sananlar hata içindedirler. Çünkü bunlar Sosyalizmi hangi sınıfların kuracağı noktasını karanlıkta bırakmaktadır. Aslında bu düşüncede olanlar (Osmanlı tipi devlet yönetimi), yani tepeden inme ceberut devlet anlayışını Sosyalizm etiketi altında devam ettirmek hayali peşindedirler” (Aybar, 2014: 547).

TİP'in programında da yer alan benzeri ifadelerde hakim sınıfların temsilcisi konumundaki siyasal partilerin ülkenin kalkınma politikalarını yüzeysel olarak çözmeye meyilli olduklarına vurgu vardır. TİP'e göre “toprak ağalığı ve aracı ticaret sisteminin devamlılığı durumunda Türkiye ekonomik bağımlı ve geri bir ülke olmaktan kurtulamayacaktır. Bu nedenle emek ve emekçiden yana olan anti-Kapitalist kalkınma yolu çözüm olarak sunulmuştur (TİP Programı, 1964: 58-64). Türkiye'de sol harekette sıkça yaşanan Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim tartışmasında SD'yi savunan TİP, bu düşüncesi ile özgün olarak nitelendiriliyordu. Az gelişmiş ülkelerde bulunan İşçi Partileri arasında ilk defa TİP'te SD savunuculuğu vardı (Şener, 2015: 249). SD tartışması ile adından bahseden TİP, Türkiye'de demokratik bir düzen bulunduğunu ve ülkenin demokratik yollardan Sosyalizme geçebileceğini ve bunun barışçıl yollarla olabileceğini söylüyordu (Baykam, 1998: 82). SD görüşünü savunan TİP öte yandan tepeden inmeciliğe de karşıydı (Açıkkaya, 2009: 109).

10 Ekim 1965 yılında yapılan yerel seçimler sonucunda Milli Bakiye Sisteminden dolayı TİP, Meclise 15 Milletvekili sokmuş ve TBMM'ye girmiş ilk Sosyalist parti olmuştur. 1968 yılından itibaren parti içinde yaşanan uyuşmazlıklar sol kamuoyunda yandaş bulamamıştır (Mumcu, 1986: 18). Sosyalist kamuoyunda yaşanan SD-MDD tartışması parti

içine de sirayet etmiş ve Aybar'ın SD yanlısı olması kimi MDD düşünürlerini rahatsız etmiştir. Aybar'ın üstyapının altyapıyı etkilediğine dair düşünceleri Marksizm'den sapma olarak algılanmış ve parti içinde krizlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir (Ünsal, 2019: 28). TİP içerisinde bulunan ve Aybar'ın Marksizm'den uzaklaştığını düşünen Sadun Aren, o zamanki tartışmaları şu şekilde yorumlamaktadır:

“TİP yönetim kurulu toplantılarında, ‘Senin bahsettiğin Türkiye’ye özgü sosyalizm nedir?’ dediğimizde ne diyordu? Sorduk ve ihtilaf o zaman başladı zaten. ‘Türkiye’ye özgü sosyalizm ve ona bağlı olarak her kitap okunmalıdır, yalnız Marksist kitap okunmamalıdır, başka kitaplar da okunmalıdır’ filan gibi, Marksist bir parti başkanının söyleyemeyeceği şeyler demeye başladı. Üniversite hocası olursun söylersin tabii ki. ‘Marks’ı da okuyun, Engels’i de okuyun, başka adamları da okuyun’ diyebilirsiniz, ama Marksist bir partinin başkanı böyle konuşunca tuhaf kaçıyor” (Baykam, 1999: 19).

Parti içinde yaşanan ikinci tartışma ise Sovyetler Birliğinin Çekoslovakya’ya yapmış olduğu işgal ile yaşanmıştır. İşgalin yapıldığı ilk anlarda Sovyet taraftarı olan Behice Boran ve arkadaşları işgali kınamışlardır. Fakat Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın kınama olayını fazlaca sürdürmesi üzerine parti içinde tepki çekmiş ve Çekoslovakya işgali iki düşüncenin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Bora, 2018b: 620). Çekoslovakya işgali Aybar tarafından güler yüzlü Sosyalizme sürülmüş bir leke olarak algılanırken, parti içindeki Sadun Aren/ Behice Boran kanadı tarafından Aybar'ın Sosyalizmden saptığı düşüncesini oluşturmuştur (Şafak, 2019: 35-36). TİP içinde yaşanan muhalif düşüncelerin en baskını yukarıda anlatılan her iki olay olsa da aslında parti içi muhalefet daha öncelere dayanmaktaydı. Mehmet Ali Aybar'ın yazmış olduğu eserde anlattığına göre, ilk muhalif tohumlar Sosyalist düşünceye sahip aydınların parti içine dahil olması ile gerçekleşmiştir. Parti işçiler tarafından kurulmuş ve emekçilerin söz sahibi olmalarını öngören özelliğe sahip iken, partiye sonradan dahil olan Sosyalist aydınlar yönetimde söz sahibi bulunan herkesin Sosyalist olması gerektiğini savunuyorlardı (Aybar, 2014: 481).

1968 yılında zirvesini yaşayan ve sonraki yıllarda etkisini gösteren öğrenci hareketlerinde TİP gençliğin içinde prestijini kaybetmiştir. Öğrenci ve gençliği tam anlamıyla kucaklayamayan TİP'in, öğrenci hareketlerinde pasif bir rolü bulunmaktaydı. Gençlerin sokaklarda yaptığı eylemleri desteklemeyip aksine tavır alması, Komer'in arabasının yakılma olayında ve 6. Filo eylemlerinde TİP'in pasif kalması öğrenci gençliğini TİP'ten soğutmuştur (Ulus, 2016: 202). Gençlik hareketleri içerisinde TİP'in ne gözle görüldüğünü açıklayan Orhan İyiler şu sözleri dile getirmiştir:

“İlk eylemler başladığı zaman, ben TİP birinci dönemde görevliydim. Parti içinde yapılan tartışmalardan 68'in silahlı eylemine bakış açısını belki şöyle yorumlamak mümkün: Bu hareketlerin çok erken olduğu, bir siyasi provokasyon niteliği taşıdığı, demokratik gelişmeleri tıkadığı konusunda, partinin yönetici kadrosunda ve alt kademelerinde egemen olan bir düşünce vardı. Ama sonra gelişen hareketlerin kitleleşme eğilimi, o düşüncelerle yola çıkanların tümüyle görüş açılarını derin bir şekilde etkilemiş ve değiştirmiştir.

Hangi yolla değiştirmiştir; özellikle onu vurgulamak isterim. Özellikle parlamenter demokrasinin Türkiye gereklerinde aslında ne kadar zayıf ve sorunları çözmekte yetersiz olduğu konusunda halk üzerinde ve diğer siyasi kadrolar üzerinde derin bir izlenim bırakmıştır” (ubuku, 2018: 114).

12 Mart 1971 tarihine gelindiğinde TSK'nın vermiş olduğu muhtıra ile açılan yeni dönemden TİP de etkilenmiştir. Üyelerinin tutuklandığı TİP için 1971 yılında bölücülük yaptığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılma kararı alınmıştır (Koçak, 2017: 201). Karar Resmi Gazetede;

“Anayasaya aykırı davrandığı anlaşılan Türkiye İşçi Partisi'nin Anayasanın 57. Maddesi, Siyasal Partiler Kanunu'nun 89. Maddesi ile 111. Maddesinin iki sayılı bendi uyarınca temelli kapatılmasına, karar örneklerinin 648 sayılı Kanunu'nun 115. Maddesinin gerekleri yerine getirilmek üzere Başbakanlığa, İçişleri ve Maliye Bakanlıkları ile Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmesine, oy birliğiyle 20/7/1971 gününde karar verildi.” Sözlere ile yayınlanmıştır (Ünsal, 2019: 7).

1973 yılından sonra tekrardan demokratik düzene geçilmesi ve 1974 yılında çıkarılan af sonrası 1975 yılında Behice Boran başkanlığında TİP ikinci kez kurulmuştur. Kurucuları arasında Mehdi Zana, Tarık Ziya Ekinci ve Alp Selek de yer almıştır (Alikoç, 2018: 213).

4.1.2.3. Milli Demokratik Devrim

Özünde aşamalı devrim anlayışını barındıran Milli Demokratik Devrim anlayışının teorisyenleri Sosyalist devrime geçişte öncelik olarak demokratik devrimin gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Sosyalist Türkiye yerine Gerçekten Demokratik ve Tam Bağımsız Türkiye sloganını kullanan MDD'ciler devrimci teoriye dayanan çözümlemeyi benimsemişlerdir (Başaran, 2017: 118). Tarihsel gelişimi Lenin'in 1917 Ekim Devrimi'ne uzanan MDD, Rus işçi sınıfının iktidara iki aşamalı şekilde geldiğini savunmuştur. Lenin MDD'nin kökenlerini Marx ve Engels'in 1848 Alman Devrimi'ne ilişkin görüşlerine dayandırmaktadır (Öztürk, 2018: 396). MDD yanlılarının diğer sol düşüncelerden ayrıldıkları nokta, devrim için ordu ile bir olup ittifak kurmanın olanaklı olduğu görüşünde olmaları idi (Tan, 2009: 349). Sosyalizm, Jakobenizm, Kemalizm, Stalinizm, Militarizm, Nasırcılık, Üçüncü Dünyacılık, İttihatçılık, Milliyetçilik gibi bileşimlerden oluşan MDD anlayışının Türkiye'de Yön-Devrim Hareketinden ayrılan en temel özelliği ise Kemalizm olgusunun daha az derecede olması idi (Fedayi, 2016: 24).

Eski TKP üyelerinden biri olan Mihri Belli etrafında şekillenen MDD, ilk başlarda fikirlerinin örtüştüğüne inandığı Yön dergisinde fikirlerini beyan etmiş, Sosyalizm tartışmalarına katılmıştır. MDD safları kısa sürede öğrenci gençlik tarafından doldurulmuş ve gençler zamanla TİP'ten uzaklaşmışlardır (Ulus, 2016: 211). Düşüncenin savunucusu olan Mihri Belli'ye göre, Türkiye ulusal kaderini kendi tayin etme konusunda bağımsız olmayan bir ülke konumundaydı. Emperyalist bir sistem içerisinde bulunan Türkiye, aynı zamanda

halkın bütün olarak gelişmesini engelleyen ekonomik ve ideolojik baskı altındaydı. Bu iki engelden ülkeyi kurtarmak halkın devrimci görevi idi (Öztürk, 2018: 397). Mihri Belli'ye göre MDD;

“Milli Demokratik Devrim henüz Türkiye halkının önündeki başarılması zorunlu bir devrimci adımdır. Milli Demokratik Devrimi izleyecek olan Sosyalist Devrim de ulusal kültürümüzün daha da açılıp serpilmesi ve doruklara ulaşmasını şartını sağlayacaktır. Türkiye gibi bir ülkede devrimin birinci aşaması olsun ikinci Sosyalist aşaması olsun ancak proletaryanın hegemonyası altında gerçekleşebilir” (Belli, 1970: 360).

Ülkede henüz proleter bir sınıfın oluşmaması yapılacak olan devrimi mecburen asker ve sivil aydınlara devretmekteydi (Başaran, 2017: 118). Sosyalist bir düzene geçmek için devrim yapılmasını düşünen MDD savunucuları kendi aralarında bunun nasıl yapılacağı hakkında net bir görüşe sahip değillerdi. Belli, daha çok ordunun önderliğinde bir devrimin yapılabileceğine inanıyorken, öğrenci gençlik ise Vietnam modelini örnek alarak kırlardan şehirlere doğru devrim yapılmasını savunmaktaydı (Kaplan, 2019: 66). Sosyalist Devrim teorisini savunan TİP ile MDD arasında sık sık tartışmalar yaşanmaktaydı. MDD TİP'i cepheyi bölmekle suçlarken, TİP ise MDD'yi cuntacılık, bölücülük ve burjuva önderliğinde devrim yapmak ile suçluyordu (Ulus, 2016: 240).

İlk zamanlarda Yön Dergisi etrafında şekillenen MDD hareketi, ardından Türk Solu dergisi çevresinde toplanan ve FKF'de etkinlik sağlayan gençlerle genişleme imkânı bulmuştur. TİP'ten kopan FKF'nin de eklenmesi ile güçlenen MDD anlayışı 1960lı yılların yönü olan anti-Emperyalist hava ile uyum içerisindeydi (Yıldırım, 2008: 41). Türk Solu dergisi ile genç kitlelere sesini duyuran MDD, teorik yayın organı olarak Aydınlık dergisini çıkarmaya başlamıştır. Fakat Aydınlık safi içerisinde yaşanan feodalitenin belirleyici olup olmaması tartışması bir ayrılığı daha getirmiş, Doğu Perinçek önderliğinde bir grup bu çevreden ayrılarak Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) dergisini çıkarmaya başlamıştır (Fedayi, 2016: 25). Aydınlık Sosyalist Dergisi (ASD) etrafındaki grupta yerini alan Mahir Çayan PDA grubunu sağ sapma olarak suçlarken, PDA grubu bu ithamları kabul etmemekteydi. MDD hakkında her iki dergide yazı yazan Mahir Çayan ve Şahin Alpay ise şu ifadeler ile MDD anlayışını yeniden yorumluyorlardı:

Mahir Çayan: “Milli Demokratik Devrim teorisi, Marksist-Leninist kesintisiz devrim teorisidir. Kesintisiz devrim teorisinin temelinde, burjuva sınıfının tarihi misyonunu yitirmiş olduğu bir evrede o ülkede burjuva sınıfının omuzlamayacağı burjuva devriminin müttefikleri ile birlikte işçi sınıfı tarafından yapılması, sonrada işçi sınıfının bu sürekli devrim anlayışı içinde Sosyalist devrime yönelmesi düşüncesi yatar... Sağ görüşe göre asker-sivil aydın zümrenin öncülüğünde uygulanacak genel demokratik program ülkede belli bir sanayileşmeyi sağlayacak, toprak ve tarım reformları yapılacak, böylece işçi sınıfının öncülüğü için objektif şartlar yaratılmış olacaktır ve proleter devrimcilerinin bugünkü görevleri bu küçük burjuva iktidarı için çalışmaktadır. Bugün için bu görüşün Türkiye işçi sınıfına atfettiği rol ikincidir; Türkiye işçi sınıfının siyaset sahnesindeki rolü objektif şartlara sahip olmadığından ikincil bir roldür. Oysa milli demokratik devrim teorisinde, işçi sınıfının rolü artçı değil, öncü bir roldür. Milli demokratik devrim mücadelesi sosyalizme geçişin hazırlığı olduğu gibi bir bakıma da işçi sınıfının iktidar mücadelesidir” (Çayan, 1970: 193, 197-198)

Şahin Alpay: “*Proleter devrimci çizginin emperyalizmin sömürü alanı olan emperyalizme bağımlı ve feodal kalıntılar barındıran bütün ülkeler için önerdiği yol, milli demokratik devrim yoludur. Bu yol Mao Zedung’un bilimsel sosyalizm ilkelerini Çin devriminin somut pratiği ile bütünleyerek geliştirdiği ve gerek Çin gerekse Vietnam devrimlerinin başarıyla ispatlanan yeni Demokrasi teorisine dayanır.*” (Alpay, 1970: 357).

MDD saflarında PDA ve ASD ayrışmasından sonra bir ayrışma da 29-30 Ekim 1970 tarihinde olmuştur. Mahir Çayan önderliğinde bir grup Mihri Belli’nin önderliğinde MDD hareketinden kopmuştur (Yazıcı, 2012: 110-111). MDD saflarından kopan öğrenci gençler kendi düşüncelerine göre devrimi kırlardan kentlere gerçekleştirmek için yeni oluşumlar kurmuşlardır. Mahir Çayan’ın kurduğu Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C), Deniz Gezmiş ve Hüseyin İnan’ın kurduğu THKO ve İbrahim Kaypakkaya’nın kurmuş olduğu Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) direnişi 68 Kuşağından alan yeni oluşumlar idi (Olgaç, 2009: 69).

4.1.2.3.1. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C):

Aralık 1970 tarihinde Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Münir Ramazan Aktolga önderliğinde kurulan bu grubun ideolojik işlerinden Mahir Çayan, kitlelerle bağ ve askeri işlerinden ise Yusuf Küpeli sorumluydu. Yayından sorumlu olan kişi de Münir Ramazan Aktolga idi (Ersan, 2014: 42). Çayan ve arkadaşlarının kurmuş olduğu parti-cephe artık iktidar perspektifsizlikten, parlamentarizmden ve legalizmden vazgeçilen bir dönem olmaktaydı (Alikoç, 2018: 54). İlk eylem 12 Şubat 1971 tarihinde Ankara’da Ziraat Bankası Küçükkesat Şubesi soygunu ile gerçekleştirilmiş; Mahir Çayan, Hüseyin Cevahir, Ulaş Bardakçı, Oktay Etiman ve Hüdayi Arıkan bu eyleme katılmıştır (Ersan, 2014: 46). Fakat parti adından Nisan 1971 yılında kaçırdığı İsrail Başkonsolosu Elrom ile sıkça bahsettirmiştir. 12 Mart Muhtırası sonrasında yaşanan kaçırılma hadisesinin ardından Türkiye’de Balyoz Hareketi denilen ve aydın-devrimcilerin gözaltına alındığı bir süreç yaşanmıştır (Yazıcı, 2012: 143-144).

İsrail Başkonsolosu Elrom’un kaçırılması ardından Çayan ve arkadaşları iki şart öne sürmüşlerdir. 1) Tutuklu bulunan bütün Marksist-Leninist militanlarının serbest bırakılması, 2) THKC’nin 1 no.lu bülteninin üç gün devamlı olarak radyoda okunması (‘İhtilalin Yolu’ başlıklı bülten). Bu istekler yerine getirilmediği takdirde üç gün sonra Efraim Elrom’un öldürüleceği belirtilmiştir. Nitekim ultimatom kabul edilmediği için Efraim Elrom 22 Mayıs 1971 günü saat 18.00 sıralarında şakağına sıkılan üç kurşunla öldürülmüştür (Beyaz Kitap, 1973: 70). Elrom’un öldürülmesinden sonra sokağa çıkma yasağı ilan edilmesi ve evlerde sıkı bir tedbir ile Çayan ve arkadaşlarının aranması sonucu Çayan, Sibel Erkanlı adında bir kızı rehin alarak teslim olmak istememiştir. Fakat yaralı olarak ele geçirilen Çayan, yakalandıktan

sonra arkadaşları Yusuf Küpeli ve Münir Ramazan Aktolga'dan kırlara çıkıp gerilla hareketi başlatılmasını istemiş, Küpeli ve Aktolga'nın pasiflik ve sağ sapmacılık olarak nitelendirmesi üzerine yaşanan kişisel s rtuşme sonrası parti ideolojik ve örgütsel yol ayırımına girmiştir (Kaplan, 2019: 226-227).

Buldukları hapisanede kazdıkları tünel ile kaçan Mahir ayan, Ulaş Bardakçı, Ziya Yılmaz, THKO'dan Cihan Alptekin ve  mer Ayna, Kızıldere'de gerilla eylemi yaparken emniyet g leri tarafından öldürülmüştür. Kızıldere'den sağ olarak çıkan Ertuğrul Kürkçü, THKO ile THKP-C arasındaki ayrımı şu şekilde ifade etmektedir:

“şimdi bizim Dev-Genç içerisinde de tabi ki düşünce farklılıklarımız vardı. Yani devrimci bir mücadele nasıl olmalı. Bu konuda Dev-Gençte iki eğilim vardı. Biri partici eğilimi, biziz. Biri de partisiz eğilim vardır, onlar da Denizlerdi. Onlar Küba Devriminden genelleştirdikleri gibi aslında ordunun partiye öncelenmesi gerektiği fikrine gelmişlerdi. Ve Latin Amerika deneyiminin bunu doğruladığını düşünüyorlardı. Biz ise böyle düşünmüyorduk. Her ne kadar silahla mücadele etmek gerektiğini düşünsek de partisiz devrimcilik fikri bize uygun gelmiyordu.” (Kaplan, 2019: 46)

4.1.2.3.2. Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)

Hüseyin İnan ve Deniz Gezmiş  nderliğinde Aralık 1970 tarihinde kurulan THKO, MDD düşüncesine göre devrimin kırlardan kentlere yapılması gerektiğini ve silahlı mücadele yapılması gerektiğini savunmaktaydı. Grubun teorisini oluşturan Hüseyin İnan Küba Devrimini göz önüne alarak partiden ordunun değil, ordudan bir partinin doğacağını ve böylelikle Sosyalist düzene geçileceğini düşünmektedir. Böylece THKP-C çevresinden ayrışmıştır (Akın, 2008: 97-98). 4 Mart tarihinde ilk bildirisini yayınlayan grup, banka soyma, dört Amerikalı teknisyeni kaçırma gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Ankara'dan kır gerillası kurmak için motosiklet ile giden Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan 15 Mart 1971 yılında yakalanmışlar ve mahkum edilmişlerdir. THKP-C lideri Mahir ayan; Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararlarının feshedilmesi için THKO ile ortak bir eylem düzenlenmek istemiş ve 26 Mart 1972 günü  nye'de bulunan NATO Radar  ss 'nden ikisi İngiliz, biri Kanadalı   teknisyeni kaçırılmıştır (iek, 2018: 189). THKO grubundan kalan son üyeler ise 4 Mayıs 1972 günü idamları engellemek için Jandarma Genel Komutanı Org. Kemalettin Eken'i kaçırmaya çalışmışlar, fakat başarısız olan eylem sonucu THKO fiilen son bulmuştur (Ersan, 2014: 41). Meclis'te idamların görüşülmesinin ardından katılan 323 üyenin 273 kabul oyunu alan Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan idam cezalarına çarpıtılmış (MMTD, C.24, D.3, 77. Birleşim, 24.4.1972: 229) ve 6 Mayıs 1972 tarihinde idam edilmişlerdir (Resmi Gazete, 5 Mayıs 1972, Sayı 14178: 2).

4.1.2.3.3. Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO)

Nisan 1972 tarihinde İbrahim Kaypakkaya tarafından kurulan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO), başta İstanbul ve Tunceli olmak üzere Diyarbakır, Malatya gibi illerde kısa sürede örgütlenmiştir. Kırsal bölgede gerilla savaşı başlatmayı düşünen örgütün ilk eylemi Tunceli II Jandarma Bölük Komutanı Teğmen Fehmi Altınbilek'in lojmanına 6-7 Mayıs 1972'de bomba atılması olmuş, aynı ay içinde THKO'lu Yusuf Aslan'ı yakalayan Mazgirt ilçesi Dankent bucağı Jandarma Karakol Komutanı Ertuğrul Taştemel'in evine bomba atılmıştır. 18 Mayıs'ta da THKO'lu Sinan Cemgil, Kadir Manga ve Alparslan Özdoğan'ın yerlerini bildirdiğini düşündükleri Malatya Kahyalı köyü muhtarı Mustafa Mordeniz'i öldürmüşlerdir. Örgütün cinayetleri üstlenmemesine rağmen halk arasında kulaktan kulağa İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşlarının yaptıkları konuşulmuştur. Kısa sürede yaşanan eylemler sonrası jandarma Tunceli'de baskın ve operasyon yapmıştır. Vartınik'te destekçilerinin koyu ağlında saklanan İbrahim Kaypakkaya, Ali Haydar Yıldır, Süleyman Yeşil ve Hüseyin Bozkurt'u jandarma kısa sürede bulmuş ve çatışmalar yaşanmıştır. Çatışma sırasında yaralanan İbrahim Kaypakkaya beş gün sonra Tunceli Gökçe Koyu Mirik mezrasında jandarma tarafından yakalanmıştır (Ersan, 2014: 57).

4.1.2.4. Ortanın Solu

1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 1965 seçimlerine yeni bir söylem ve yeni bir düzen içerisinde girmiştir: Ortanın Solu. İlk defa 29 Temmuz 1965 tarihinde Milliyet Gazetesi yazarı Abdi İpekçi'ye verdiği röportajda CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu bildiren İsmet İnönü, Ekim 1965 seçimlerine bu havada girmiştir (Milliyet, 29 Temmuz 1965: 1). İsmet İnönü'nün bu sloganı kullanmasındaki amaç hem gittikçe parti içerisinde sol kaymaların yaşanması ve hem de gençliğin TİP'e yanaşmasıdır (Fedayi, 2016: 27). CHP'nin ortanın solu sloganı ile ortaya çıkması sağ partiler tarafından koz olarak kullanılmıştır. CHP'nin solculuğunu itiraf ettiğini savunan sağ görüşlü partiler hemen bir slogan bulmuşlardır: "Ortanın Solu Moskova Yolu" (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 153). Sık sık ortanın solu hareketinin Komünizm ile eş tutulması üzerine Nihat Erim Komünizmle alakasızlıklarını teminat veren makale yazmıştır. Erim, bu hareketi iki dünya savaşı arasında ABD Başkanı Roosevelt'in uyguladığı istihdamcı sosyal adaletçi politikaya benzetmekteydi (Bora, 2018b: 576).

İsmet İnönü ise ortanın solu politikasının devletin kuruluşunda bulunan 6 ilkeye dayandığını dile getirmiştir. İnönü, "*CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir. Bu sıfatla elbette ortanın solu bir anlayıştır. 1923'teki harp ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve*

yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiyse, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur” sözleri ile açıklamıştır (Özdemir, 1997: 220). Parti içerisinde ortanın solu politikasını ve kötü bir şey olmadığını açıklamak için fikirler ortaya atıldığını söyleyen Bülent Ecevit, “halka şunu söyletelim. Kalbimiz vücudumuzun sol tarafındadır. Eğer sol kötü bir şey olsa kalbimiz sol tarafta olmaz, sağ tarafta olurdu” ifadelerini kullanmıştır (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 153). Vecihi Timuroğlu’nun ifadelerine göre ise ortanın solu CHP’nin çizmiş olduğu toplumsal siyaset yönüdür (Timuroğlu, 16 Mayıs 1967: 2).

Ortanın solu politikasına sahip çıkan Ecevit, kavramın içini doldurmaya ve partiyi sola çekmeye çalışmıştır. Bu nedenle 1969 seçimleri öncesi Ecevit “*Toprak işleyenin, Su kullananın*”, “*Toprak reformu*”, “*Bu düzen değişmelidir*” sloganlarını geliştirmiştir (Gündüz, 2019: 104). Fakat sağ partiler tarafından dikkat çeken politika ile AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel CHP’nin gaflet içinde olduğunu ve ortanın solu meselesinin aşırı sola zemin hazırladığını savunmuştur (Akşam, 7 Ağustos 1968: 1). CHP’nin 20. Kurultayında açılış konuşması yapan İnönü ise şu ifadelerle yer vermiştir:

“Biz bir Sosyalist parti değiliz ve bir Sosyalist parti olmayacağız, biz CHP esasları ve adı dışında bir Sosyalist parti olarak kullanılmak istemeyiz. Bir Sosyalist partinin Anayasa sınırları içinde Türkiye’de kurulmasını Anayasa hükümlerine aykırı bulmuyoruz, bizim dışımızda bir Sosyalist partinin kurulması, mevcut diğer partilerin kuruluşu gibi olacak. Bizimle beraber aynı kanun hükümlerine uyarak yaşayacaktır” (Akşam, 4 Temmuz 1970: 1).

Ortanın Solu sloganının ana amacı bir kamu/devlet örgütü/kurumu görünümünde olan CHP’yi siyasi parti kategorisine sokmak ve CHP’nin sosyal demokratik bir kurum olmasını sağlamak idi (Çetin, 2016: 145). CHP’yi yerel ve merkezi seçkinlere dayanan çizgisinden ayırıp halka yaklaştıracak bir sistem olan ortanın solu halka rağmen halk için görüşü yerine halk için halkla beraber görüşünü savunuyordu. Fakat ortanın solu deyimini 1970’li yılların başından itibaren terk edilmeye başlanmış ve Bülent Ecevit tarafından bu deyim yerine demokratik sol deyimini kullanılmaya başlanmıştır (Fedayi, 2016, 52, 71).

4.1.3. Türkiye’de Sağ İdeoloji

Fransız İhtilali’nden sonra tüm dünyaya yayılan Milliyetçilik akımı kısa sürede Osmanlı Devleti’nde de etkilerini göstermiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra da etkisine devam eden Milliyetçilik akımı Türkiye’de sağ ideoloji olarak anılmaya başlamıştır. Özellikle 1950 yılından sonra DP’nin iktidara gelmesi ve ülkede kimi dini faaliyetlerin yapılması ile de sağ görüş gittikçe artış göstermekteydi. Sağcı örgütlenmeler toplumda olduğu kadar üniversitelerde de baş gösteriyor, sol görüşlü öğrencilerin kurmuş oldukları dernekler sağ görüşlü öğrenciler tarafından da kuruluyordu. 1916 yılında kurulan ve 1936 yılında ilk defa

kapatılan MTTB, 1946 yılında ikinci kez kurulduktan sonra 1960 yılına kadar Milliyetçi ve anti-Komünizm politika izlemiştir. Sağcı örgütlenmelerden bir diğeri Hür Düşünce Kulüpleri (HDK), Hasan Celal Güzel'in önderliğinde ilk önce Ankara'da ardından diğer illerde faaliyet göstermeye başlamıştır (Eren, 2012: 64-65, 71).

Türkiye'de sağ görüşlü öğrencilerin yanı sıra halk ve aydınların da içinde yer aldığı, karşısında olduğu sol ideolojiyi hedef alan etkisi yüksek oluşumlar kurulmuştur. 1950 yılında ilk defa Zonguldak'ta kurulan Komünizmle Mücadele Derneği (KMD) bu oluşumlara en iyi örnektir. KMD'nin amacı Komünizm ile mücadele edip aynı zamanda ülkede teokratik devlet düzeni fikrini yerleştirmektir (Alikoç, 2018: 64). KMD 1965 yılından itibaren de genişleme imkânı bulmuş ve 1965 yılında İzmir olmak üzere, Adana, Antalya, Erzurum, Kars ve Trabzon'da Komünizmi Tel'in Mitingleri düzenlemiştir (Eren, 2012, 91). 1960'lı yılların bir diğer derneği ise İslam dinine olan bağlılığı artırmayı amaçlayan İlim Yayma Cemiyeti'dir. İmam Hatip Okullarının yayılmasını hedefleyen İlim Yayma Cemiyeti, 1960'lı yıllarda vakıf kurmuştur ve kurucularının önde gelen ismi ise Sabahattin Zaim'dir (Alikoç, 2018: 64). 27 Mayıs 1960 sonrası DP'nin iktidardan düşürülmesi ve 1961-1965 yılları arası koalisyonlar döneminin yaşanması sonrası Ekim 1965 seçimlerinde merkez sağ parti olan AP, tek başına iktidar olmuştur. 1950-1960 yılları arasında iktidarda olan DP'nin devamı olduğunu savunan AP, DP'nin ideolojilerini takip etmekteydi (Barbaros ve Zurcher, 2014: 187).

27 Mayıs 1960, solun olduğu kadar sağın da başını çıkarması ve gelişmesi açısından ortam yaratmıştır. Fakat sağ görüş, başlı başına bir hareket olarak çıkmak yerine sol görüşün yükselmesi ile yükselmiş ve söylem ve hedeflerini sol dalgaya göre ayarlamıştır (Kocabaş, 2018: 72). Türk Ocakları Genel Başkanı Osman Turan'ın DP Milletvekili olduğu için tutuklanmasının ardından 1961 yılının Aralık ayında Üniversiteliler Kültür Derneği (ÜKD) kurulmuştur. İlk ismi Üniversiteliler Kültür Kulübü olan ÜKD, Milliyetçi gençler tarafından faaliyetlerine başlamıştır (Alikoç, 2018: 75). Birbiri ardına kurulan Milliyetçi gençlerin dernekleri ülkede hızla gelişmeye başlayan Komünizm tehlikesini bertaraf etmek gayesinde olmuştur. Keza 1963 yılında kurulan Türk Gençlik Derneği'nin amacı tüzüğün ikinci maddesinde şu sözlerle ifade edilmiştir: "*Milli değerleri korumak, Komünizm başta olmak üzere yıkıcı fikirlere karşı mücadele etmek, büyük Türk şahsiyetleri hakkında elde edilen bilgileri topluma yaymak ve gençliği hakiki milliyetçi olarak yetiştirmek*" (Karpaz, 2009: 247).

1965 yılı Türkiye sağı için dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. Nitekim Ekim 1965 seçimleri ile AP tek başına iktidara gelmiş; 27 Mayıs sonrası 14'ler ile tasfiye edilen Alparslan Türkeş de yurda döndükten sonra CKMP'ye üye olmuş ve 1965 genel kongresinde

de Ahmet Tahtakılıç'ın aldığı 516 oya karşılık aldığı 698 oy ile partiye Genel Başkan seçilmiştir (Varol, 2019: 46). Alparslan Türkeş'in genel başkan olduğu parti 1969 yılında düzenlediği kongre ile hem ismini hem de parti amblemini değiştirmiştir. İsmi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştiren parti, amblemini de üç hilal olarak belirlemiştir (Kırkpınar, 2009: 53-54).

Milliyetçi çizgide daha çok kitleleri peşinden sürüklemek yerine milli duruş sergilemeye çalışan ve Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin ortak paydada bulunduğu CKMP, yaşamış olduğu isim ve amblem değişiminden sonra Türk Milliyetçiliğinde siyasal parti düzeyinde Türkçülüğün ve milletçiliğin temsilcisi olmuştur. Parti başkanı olan Alparslan Türkeş ise siyasal bir figür olarak ön plana çıkmıştır (Ölçekçi, 2018: 266). Böylelikle 1969 yılında ismini değiştiren MHP ile Türkiye'de bulunan sağ partiler AP, YTP, MP, MHP, Güven Partisi şeklindedir (Fedayi, 2019: 45). AP ve MHP'nin yanı sıra 1965 yılında MTGT Ankara'da bir grup Milliyetçi üniversiteli genç tarafından kurulmuştur. Kurucuları arasında Yılmaz Yalçın, İlyas Aslantürk, Ekrem Zeybek ve Şenol Demiröz'ün bulunduğu teşkilat kısa sürede üniversitelerde ve liselerde teşkilatlanmıştır (Alikoç, 2018: 73).

1969 yılında partinin ismini değiştiren Alparslan Türkeş, 9 Işık ismini verdiği doktrini ile görüşlerini bildirmiştir. 9 Işık Doktrini dokuz ana maddeye dayanmaktadır. Bunlar; Milliyetçilik, Ülkücülük, Ahlakçılık, Toplumculuk, İlimcilik, Hürriyetçilik ve Şahsiyetçilik, Köycülük, Gelişmecilik ve Halkçılık, Endüstricilik ve Teknikçiliktir (Kaplan, 2000: 471). 9 Işık Doktrinini hazırlarken Kemalist fikirlerden, Ziya Gökalp'in fikirlerinden ve Hindistan Başbakanı Nehru'dan etkilenmiş olan Türkeş, 9 Işık hakkında *“Türk milleti için kısa zamanda, kısa yoldan kurtuluş ve yükseliş Milli Türk ideolojisi ve Milli Türk doktrini 9 Işık'tadır. Kendi varlığıyla, hızlı bir şekilde kalkınan; yabancılardan yardım beklemekten ve başkalarına sığınmaktan kurtulmuş bir Türkiye ancak büyük Türk doktrini Dokuz Işık'la mümkün olacaktır”* (Varol, 2019: 49) demiştir.

Alparslan Türkeş'in Türk Milletini ahlakta, sanatta, ilimde ve teknikte ileri ve medeni ülkeler seviyesine çıkarmak için hazırlamış olduğu doktrinden bahseden Metin Kaplan, doktrinin önemini şu sözler ile belirtmektedir:

“Dokuz Işık'ta her türlü sınıfçılığa ve işçi veya işveren iktidarına karşı çıkılıyor, milletin altı sosyal diliminden yani köylü, işçi, serbest meslek mensubu, esnaf, memur ve işverenden meydana geldiği gibi yönetim ile Millet Meclisinin de bu altı sosyal dilim tarafından teşkil edilmesi gerektiği ifade ve iddia ediliyordu ki bu Türk milletinin Milli Bütünleşmesini sağlayacağı gibi Milli Demokrasinin kurulmasını da temin edecektir. Altı sosyal dilim kendi içinde teşkilatlanacak ve Millet Meclisi bu sosyal dilimlerin temsilcilerinden oluşacak böylece hem siyasal katılım sağlanmış olacak hem de bu sosyal dilimler kendi bünyelerinde oluşturacakları tasarruf ve yatırım sandıkları vasıtasıyla üretime katılacaklardı. Böylece sermaye tabana yayılmış olacak, gelir dağılımındaki adaletsizlik azalacak ve sosyal adalet gerçekleşecektir... Dokuz Işık iş hayatında da emek-sermaye

barışı ile her iş kolunda milli tek ve mecburi sendikacılık görüşünü ileri sürmektedir. Gerçekten de işçi ve işveren sosyal dilimleri arasındaki zıtlık ve çekişmeler ile bunlardan doğan grev ve lokavtlar milletimize çok pahalıya mal olmakta ve ülke kalkınmasında kullanılacak enerji, emek ve zaman bir bakıma boşa harcanmaktadır. Milli Tek ve Mecburi Sendikacılık ile İşveren karşısında güçlenen işçi sendikaları hem temsil ettiği sosyal dilimin haklarını daha iyi savunabilecek ve hem de işveren kesiminin haklı taleplerini daha rahat karşılayabilecektir. Bu da başka birtakım tedbirlerle birlikte emek-sermaye barışının kurulmasını temin edebilecektir. Dokuz Işık'ın temel prensibi, emeğe hak ve saygı, sermayeye güvendir" (Kaplan, 2000: 472, 473).

1960 yılından sonraki yıllarda Türkiye'de merkez sağın yanında Milliyetçi-Muhafazakar söyleme Ülkücü hareket de katılmıştır. Özellikle Türkçülük ile açıkça Laikliği savunan Milliyetçi-Muhafazakarcı söylem artık etkisini yavaş yavaş yitirmeye başlamıştır (Bora, 2018a: 128). 1965 yılında yapılan seçim ile başa gelen AP 1967-1970 yılları arasında elinde tuttuğu sağ gençliği yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. AP'nin başta Milliyetçi-Mukaddesatçı söylemlerinin giderek azalması akabinde sağ görüş içerisinde bulunan gençlik, yönünü MHP'ye çevirmiştir (Kocabaş, 2018: 76). Ülkücü hareketin gücünü oluşturan gençlik yapılanmasını Dündar Taşer oluşturmuş, yükselen sol hareketin karşısına sağ gençlik olarak çıkan ülkücü hareketi üç olgu ile tasarlamıştır. Taşer'e göre gençler İslâm ahlâkı ve fazileti, Türklük ve Tarih şuuru, İla'y-ı Kelimetullah için Nizam-ı Âlem'in bilincinde olacaklardır (Boynukalın, 2012: 38). Erzurum'un Tortum ilçesinde Ülkü Ocakları Başkanlığı yapmış olan Hüseyin İmamoğlu, ülkücülüğün hedefi ve tanımı hakkında şu sözleri ifade etmiştir;

"Biz Ülkücü gençlik olarak insanlığın büyük bir bunalım dönemi yaşadığını ve bu bunalımdan kurtuluşa adım atmasının İslam dünyasının ayağa kalkmasına, İslam dünyasının ayağa kalkmasını da Türk Milletinin gelişip güçlenmesinde görüyorduk. Bu nedenle, gençliğimize Türk Milletine mensubiyetin gurur ve şuurunu İslam ahlak ve faziletine sahip olmanın erdemini kazandırmak ve kültürel değerlerimiz ile birlikte evrensel değerleri de özümsetmek, Mevlana'nın tabiri ile bir ayağımızı kadim değerlerimize sabitleyip diğer ayağımız ile Dünya'ya dolaşarak elde ettikleri bilgileri gençliğimizin zihin ve gönül dünyalarıyla buluşturmayı hedef ittihaz eden Osman Yüksel Serdengeçti, Dündar Taşer, Seyit Ahmet Arvasi ve Erol Güngör gibi mütefikirlerimizin düşüncelerini aksiyonlaştırarak Cemil Meriç'in ifadesiyle, "Muhteşem bir maziye, muhteşem bir istikbale bağlamak" amacıyla ocaklarımızda gençliği bu hedeflere yöneltecek bilgi ve beceriyle donatmaktı.

Biz Dünya'daki mücadeleyi sınıflar değil milletler mücadelesi olarak gördüğümüz ve Türk milletinin ruh kökünün derinliklerindeki iman ve mazisindeki ihtişamdaki aldığı ilhamla büyük hedeflere varacağına inandığımız için bu toprakların ruh köküne uymayan ithal düşüncelere karşı yüzde yüz yerli, yüzde yüz milli fikirlerle milletimizi milletler ailesinin güçlü ve şerefli bir üyesi kılmayı amaç edindik.

Devletimizi güçlü kılmak için yatırım ve istihdam kapasitesi yüksek, ileri teknoloji ve teşebbüs hürriyetini esas alan uluslararası rekabet gücüne sahip bir ekonomiyi hakim kılmak, bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltarak dengeli ve adaletli bölüşüm sistemine dayanan bir gelir dağılımını tesis etmek.

Vatandaşlarımızın müreffeh bir hayat sürdürmesi ve geleceğe güvenle bakabilmesi için sosyal güvenlik sistemini bütün vatandaşları kapsayacak şekilde genişletmek. Özel sektöre ve teşebbüs hürriyetine saygılı olmakla birlikte stratejik öneme haiz teşekküllerin devletin elinde olmasından yanaydık. Ekonomi de karma ekonomi diyebileceğimiz üçlü bir sektörü savunur ve sermayenin tabana yayılması için kamu ve özel sektörün yanı sıra millet fertlerinin kolektif dayanışmasından oluşacak millet sektörü adı verilen üçüncü bir sektörü gerekli görürdük.

Vatandaşların birbirleri ve devletle olan ilişkilerinde insan hak ve hürriyetlerinin ve hukukun üstünlüğünün esas alındığı toplumsal bir yapı oluşturmak ana hedeflerimizden biridir. Bizim milliyetçilik anlayışımız, birleştirici, bütünleştirici ve kucaklayıcı bir milliyetçiliktir. Kafatası, kan, kemik ve ırkçılığa asla yer yoktur.

Aynı kültür potasında yetişenlerin aynı millete mensup olduğuna inanırız. Türklüğün etnik bir adlandırma değil tarihi süreç içerisinde teşekkül ve tekamül etmiş, kaynaştırıcı kültür ve medeniyet değerleri etrafında birleşmiş sosyolojik kültürel bir oluşum olduğuna inanırız. Kendi milliyetçilik anlayışımız gibi diğer milletlerinde bu çerçevedeki milliyetçilik anlayışlarına saygı duyar, meşru kabul ederiz.” (Hüseyin İmamoğlu ile görüşme, 13.05.2021, Bursa).

Siyasi ideoloji olarak Milliyetçi-Muhafazakar düşünceye bağlı olan Ülkücü gençler, siyasi parti bağlamında Genel Başkan Alparslan Türkeş'in olduğu MHP'ye bağlanmışlardır. Partiyi Milliyetçi-Muhafazakar cephede yenileyen Türkeş'in amacının Kapitalizme ve Komünizme aynı derece karşı olan militan, aşırı ulusalcı ve neo-Faşist bir parti ile orta sınıfın oylarını çekmek olduğu bilinmektedir (Ahmad, 1995: 201). “Milliyetçi toplumculuk” sloganı ile milliyetçi gençler toplumsal olaylara ve ekonomik adaletsizliğe karşı olduklarını ve bir sol öğrenci kadar da ilgili olduklarını belirtirlerdi (Erken, 2014: 142). İlk defa 1966 yılında kurulan Ülkü Ocakları, Ankara'da DTCF, Ziraat Fakültesi ve Hukuk Fakültesi'nde faaliyet göstermişlerdir. Fakat açılan bu Ülkü Ocakları teşkilat özelliğinden çok pano açma, kulüp kurma gibi haklardan yararlanarak kurulmuştur (Varol, 2019: 72). Ülkücü gençlerin ilk yürüyüş gösterilerini beyaz gömlek giyip, siyah kravat takarak yapmış olmaları Mussolini ile özdeşmiş olan “Karagömlükçüler”e benzetilmiş ve bu sebeple Ülkücülerin Faşizm damgası yemesine sebep olmuştur (Kocabaş, 2018: 82).

1960'lı yıllarda yelpazenin sağ kısmında meydana gelen ve çok sık tartışılan bir konu da sol basının tanımladığı Komando Kampları idi. İlk kez 14 Temmuz 1968 yılında Demokrat İzmir gazetesinde adı geçen kamp için şu haber yapılmıştır: “*CKMP Mardin milletvekili Rifat Baykal, önceki gün İzmir'e gelmiştir. Baykal, parti il merkezinde 100'e yakın gence teşkilatın dinamik ve vurucu kuvvetlere sahip olması için komando kurslarının açılacağını söylemiştir*” (Feyizoğlu, 2005: 47). Gazetede çıkan komando haberi sonrası Ağustos 1968 tarihinde açıklama yapan Milli Hareket Dergisi konuyu şöyle ifade etmiştir:

“Sağlam kafanın sağlam vücutta bulunduğunu bilen CKMP Gençlik Kolları üyeleri parti büyüklerine rica ederek kendilerini yetiştirmelerine yardımcı olunmasını istemişlerdi. Bu isteği makul karşılayan yöneticiler Ankara ve İzmir'de iki kamp kurulmasına yardımcı oldular. 100 kadar gencin sıkı bir askeri disiplin içinde çalıştığı bu kampı Rifat Baykal yönetiyordu. Ankara'daki kampta ise daha fazla genç bulunuyor ve bunlara Genel Başkan Yardımcısı Dündar Taşer ile Gençlik Kolları Genel Başkanı Sadi Somuncuoğlu nezaret ediyordu.” (Feyizoğlu, 2005: 48).

5 Ocak 1969 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyen CKMP'nin Genel Başkan Yardımcısı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu ise şu açıklamayı yapmıştır:

“... Bu memleket moskof uşaklarının değil, Ergenekon Arslanları'nındır. Milli duygularla dolu, İslâm ahlâk ve fazileti ile Türklük gurur ve şuurunu benimsemiş olan asil ve aziz gençlerimiz kanunlara saygılı, Anayasa'ya bağlıdırlar. Milliyetçi gençler, Türkiye'yi anarşiye itmek isteyenlerin daima karşısında olacak ve olmalıdır. Partimize faşist damgasını vurup komando yetiştirmekle itham edenler, evvela kendi durumu ve tutumlarını tespit etmelidirler.” (Bice, 2019: 88-89).

1967 yılından itibaren gençler için kurulmaya başlayan ve basında Komando Kampı olarak geçen kamplar için Türkeş, gençlerin kamplarda fiziki eğitim aldıklarını ve CKMP'nin diğer partiler gibi gençlerle ilgileceğini söylemiştir (Erken, 2014: 138). Türkeş kampların işlevi hakkında şu sözleri dile getirmiştir: *“Komünistler memleketi sahipsiz sanıp da sokak hakimiyetini kuramazlar. Onların anlayacağı dilden konuşacak memleketçi çocuklar vardır. Onun için gençliğimizi mücadeleciler yetiştiriyoruz”* (Bora, 2018b: 298). 1979 yılında BBC'nin silahlı komando kampları hakkında sormuş olduğu soruya MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, *“Bizim böyle örgütlenmelerimiz yok. Bu başka suçlama ve başka uydurma bilgi. Size söyleyeceğim budur”* şeklinde cevap vermiştir (https://www.youtube.com/watch?v=i_GbTV64dKs&list=LL&index=7&t=2s, 2020). Eski MHP Milletvekili Rıfat Baykal komando kampları hakkında bilgi verdiği basın toplantısında Gümüldür'de bulunan arazisinde kamp kurduğunu, para yardımıyla bulunduğunu ve kampın yönetiminde olduğunu doğrulamıştır. Fakat adı geçen kamplarda silahlı eğitim verilmediğinin de altını çizmiştir (Ülkücü Komando Kampları, 1997: 46). Türkeş'in ve Baykal'ın silahlı eğitim verilmediğini savunup sadece fiziksel eğitimin verildiğini beyan ettikleri kampların günlük çalışma programı şu şekildedir:

*“03.30 Kalkış ve temizlik,
03.30- 03.45 İctima ve iyi günler,
03.45- 03.50 Kamp yemini,
03.50- 04.15 Sabah namazı,
04.15- 05.30 Koşu, kültür-fizik,
05.30- 06.30 Sabah kahvaltısı,
06.30- 07.15 Dinlenme
07.15- 08.45 Judo, karate ve güreş çalışmaları,
08.45- 09.45 Yürüyüş,
09.45- 10.30 Marş çalışmaları,
10.30- 11.30 Günlük aktüalite ve tartışmalar,
11.30- 12.15 Öğle namazı,
12. 15- 13.00 Öğle yemeği,
13.00- 13.15 Dini konularda sohbet,
13.15- 14.15 İkinci namazı,
14.15- 16.00 Judo, karate ve güreş çalışmaları,
16.00- 17.00 Serbest dinlenme,
17.00- 18.00 Dini konularda sohbet,
18.00- 19.00 Miting dağıtma ve düzenleme usulleri,
19.00- 20.00 Akşam namazı ve yemeği,
20.00- 21.00 Akşam yürüyüşü,*

21.00- 21.20 Yatsı namazı

21.20- 22.15 *İçtima, iyi geceler ve yatsı.*” (Ülkücü Komando Kampları, 1997: 20).

Ülkücü gençlerin Eğitim Kampı olarak adlandırdığı bu kamplara Komando Kampları ismini sol basın vermiş, Cumhuriyet ve Ant’ın haberlerinde “Komando Kamplarında Sağcı Militanlar Yetiştiriliyor” şeklinde yapılan haberler ile yayımlanmıştır (Kocabaş, 2018: 174). 1970 yılında AP Hükümetinin Ülkücü Komando Kampları hakkında hazırlattığı raporda yukarıda verilen programın yanı sıra emniyet güçlerinin yapmış olduğu aramada birçok ateşli silah bulunduğu yazmaktadır. Rapora göre;

“MHP'nin ve partiye bağlı diğer Türkçü dernek, kuruluşların vurucu kuvveti durumunda bulunan komandoların sebebiyet verdikleri çeşitli olaylarla, emniyet kuvvetlerince yapılan aramalarda tabanca, tüfek ve molotof kokteyli gibi silahların kullanılmış ve bulunmuş olması, yurdun birçok il ve ilçesinde kurulan komando kamplarında ateşli silahlarla atış talimleri yapıldığının tespit edilmiş olması Türkçü-Turancı cereyanın militanlarının her geçen gün biraz daha silahlanma yoluna gittiğini açıkça ortaya koymaktadır” (Ülkücü Komando Kampları, 1997: 28).

Komando Kamplarına gelen ilk tepkiler 30 Aralık 1968 tarihinde görülmüştür. Ankara Yüksek Öğretmen Okulu’nun ve Fen Fakültesi’nin basılmasıyla başlayan olaylara sağ görüş *“Allahsız komünistlere karşı cihat”* sözleri ile destek çıkarken iktidara yakın çevreler de *“Komünizme karşı çıkanların nefsi müdafaası”* diye nitelendirmiştir. Olayın gelecek için taşıdığı tehlikeyi kavrayan CHP Merkez Yönetim Kurulu *“Özel komando kurslarında faşist yöntemlerle yetiştirilmiş gençler, yasaların sınırları içinde ve dernek seçimlerini yapan öğretmen adaylarına karşı, Emniyet kuvvetlerinin gözleri önünde açık ve kaba bir saldırıya geçmişlerdir”* şeklinde tepki göstermiştir. Buna karşılık komandalara sahip çıkan ve onları yetiştiren partinin Genel Başkanı Yardımcısı İsmail Hakkı Yılanlıoğlu şunları söylemiştir: *“Eğer bu yurdu ve milleti şu veya bu sapık ideolojinin yatağı ve yuvası haline getirmek isteyenler çıkarsa, pek tabii olarak karşılarında önce milliyetçi Türk gençliğini bulacaktır”* (Genç, 7 Ekim 1971: 5).

İzmir’de açılan ilk komando kampında 45 gün süre sıkı ideolojik ve fiziki bir eğitim alan gençler Türkiye’de sağ görüşün milis güçleri olarak yetiştirilmişlerdir (Schink ve Tonak, 2013: 233). Öte yandan Milliyetçi gençlerin çok sık rağbet gösterdikleri Ülkü Ocakları’nın kuruluş çalışmaları 1967 yılında hızlandırılmış ve 1968 yılında kurulmaya başlanmıştır. 1969 yılında liseli gençleri de tek çatı altında toplayan birlik yurt genelinde 400 kadar şube açmıştır. 12 Mart Muhtırası ile kapatılan Ülkü Ocakları Birliği, 1973 yılından sonra tekrar faaliyete geçmiştir (Alikoç, 2018: 76). Kurulan Ocaklar genelde üniversite şehirlerinde yapılmış ve üniversiteli gençliğe hitap etmiştir. Yükselen sol görüşün önünü kesmek için

düşünülen bu amaç, Ülkü Ocaklarını Komando Kamplarından ayıran fark olmuştur (Erken, 2014: 139).

Milliyetçi gençler Ülkü Ocakları öncesinde de kimi kuruluşlar aracılığı ile bir araya geliyor ve faaliyet gösteriyorlardı. Milliyetçi gençlerin faaliyet gösterdiği belli başlı dernekler şöyle idi: CKMP'nin Gençlik Kolları, KMD, Türk Ocakları, Kuvay-i Milliye Derneği, TMTF, Milliyetçiler Birliği, Türkiye Milliyetçi Gençlik Teşkilatı, İÜ Talebe Birliği, MTTB (Feyizoğlu, 2005: 13). 1970 yılında iktidar olan AP'nin hazırlanmış olduğu MHP Raporu Türkiye'de kurulan kimi milliyetçi dernekleri şöyle ifade etmiştir:

“İstanbul ve Ankara'daki fakülte, yüksek okullarda Ülkü Ocakları ismiyle öğrenciler arasında ‘Türk Milliyetçiliği şuurunu işleyip, güçlendirmek ve onları memlekete yararlı birer milliyetçi yapmak gayesiyle’ bir dernek kurulmuş, bu dernek daha sonra 1969 yılında Üniversite olan illerdeki Ülkü Ocaklarını içine alan bir birlik haline gelmiş ve ismi de Ülkü Ocakları Birliği olmuştur,

29.2.1968 tarihinde genel merkezi Ankara Cemal Gürsel Cad. 17 /5 olmak üzere; Gençliği ülkücü, milliyetçi bir ruhla yetiştirmek, her türlü bölücü zararlı faaliyetlerle mücadele etmek gayesiyle Salih Dilek, Kamber Gündoğdu ve İbrahim Çıtak isimli öğrenciler tarafından Genç Ülkücüler Teşkilatı adıyla bir dernek kurulmuştur. Teşkilatın başta Adana, Samsun, Kars, Gaziantep, Mersin, Elazığ, Sakarya, Erzurum, Bursa olmak üzere 35 il ve ilçede şubeleri mevcuttur,

30. 11. 1967 günü genel merkezi Ankara Cebeci Bahadırlar Sok. 2617 de olan ve Hasan Celal Güzel, Sacit Safi, Mesut Özgen ve Yakup Basmacı tarafından faaliyete geçirilen Hür Düşünce Kulüpleri Federasyonu'nun gayesi; Vatanı ve milleti her bakımdan yüceltmek için fikri alanda faaliyetler göstermektir. Demek milletin ve vatanın yücelmesini Türk Milliyetçiliğine ve Atatürk'ün çizmiş olduğu yoldan yürümeye bağlamaktadır. Federasyonun Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Eskişehir, Erzurum, Trabzon, Konya ve Elazığ'da 37 şubesi mevcuttur. Diğer Türkçü-Turancı dernekler gibi bu da Türkçülüğü ülkü edinmiştir,

21.4.1967 günü Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 7213 Maltepe Ankara adresinde Turancılık faaliyetini Türkiye'de yönetenlerin eşleri tarafından kurulan Milliyetçi Türk Kadınlar Derneğinin amacı; ‘Türk Milletinin bütün fertlerini kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün halinde milli şuur ve ilkeler etrafında toplamak, milleti dünya milletleri seviyesine yükseltmektir.’” (Ülkücü Komando Kampları, 1997: 11-13).

4.2. 12 Eylül 1980 Darbesi Öncesi İdeolojik Kamplaşma

4.2.1. 12 Eylül 1980 Öncesi Türkiye'de Siyasi Atmosfer

12 Mart 1971'de ordunun vermiş olduğu muhtıra sonrası Türkiye'de 26 Mart-11 Aralık 1971 tarihlerinde I. Erim Hükümeti, 11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972 tarihlerinde II. Erim Hükümeti, 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973 tarihlerinde Melen Hükümeti ve 15 Nisan 1973-26 Ocak 1974 tarihleri arasında da Talu Hükümeti yönetimi üstlenmiştir. 2-3 yıllık süren askeri dönem sonrası 14 Ekim 1973 tarihinde genel seçimlere gidilmiştir. 1973 tarihinde yapılan seçimler ülkede 12 Mart'ın bittiğini ve her şeyin normale döndüğünün işaretiydi. Seçimler dört parti arasında geçmiştir: 12 Mart sürecinde gücünü toplayan Süleyman Demirel önderliğinde AP, Bülent Ecevit ile yeni bir sayfa açan CHP, kapatılan Milli Nizam Partisi'nin (MNP) yerine Necmettin Erbakan önderliğinde yeniden açılan MSP ve Alparslan Türkeş'in partisi MHP (Kırkpınar, 2009: 34-35).

1973 yılının en önemli meselelerinden biri de yapılması gereken Cumhurbaşkanlığı seçimi idi. 28 Mart 1973 tarihinde görev süresi dolacak olan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay yerine 12 Martçılar Genelkurmay Başkanı Org. Faruk Gürler'in gelmesini istiyorlardı. Bu nedenle Org. Gürler Genelkurmay Başkanlığından istifa etmiş ve kontenjan senatörü olmuştur. Böylelikle kontenjan senatörlüğünden Cumhurbaşkanlığı'na seçilecektir. Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine ilk tepkiyi AP Genel Başkanı Süleyman Demirel göstermiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı TBMM'nin seçeceğini defaatle vurgulaması Faruk Gürler'i desteklemeyeceğinin göstergesidir (Ertem, 2018: 664-665). Mecliste yapılan seçimlerin sonuç vermemesi ve Cumhurbaşkanı seçilememesi ile yeni bir aday olan Fahri Korutürk seçime girmiş ve yeterli oy alarak yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Ilıman ve Dönmez, 2015: 166).

Cumhurbaşkanlığı seçiminin ardından gerçekleştirilen 14 Ekim 1973 seçimlerine Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP), Demokratik Parti (DP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Millet Partisi (MP), MSP, Türkiye Birlik Partisi (TBP) ve Bağımsızlar katılmışlardır. Oy dağılımı ise şöyle olmuştur: CHP: 3.570.583 oy, 185 sandalye, AP: 3.197.879 oy, 149 sandalye, DP: 1.275.502 oy, 45 sandalye, MSP: 265.771 oy, 48 sandalye, CGP: 564.343 oy, 13 sandalye, MHP: 362.208 oy, 3 sandalye, Bağımsızlar: 303.218 oy, 6 sandalye, TBP: 121.759 oy, 1 sandalye, MP: 62.377 oy (Özdemir, 2002; 47). Seçim mitingleri sırasında Bülent Ecevit'in '*toprak işleyenin, su kullananın*', '*hak verilmez alınır*', '*ne ezilen ne ezen: insanca, hakça bir düzen*' sloganları ve sade, gösterişten uzak yaşantısı halk üzerinde etki bırakmıştır (Tan, 2009: 364). Bu nedenle tarımın gelişmiş olduğu bölgelerde AP oy çoğunluğu sağlarken, görece yoksul bölgeler CHP'ye oy vermeye daha meyilli olmuştur (Schink ve Tonak, 2013: 111).

Oyların çoğunluğunu almasına rağmen tek başına hükümet kuramayan CHP, MSP ile koalisyon hükümeti kurmak amacıyla 30 Ekim 1973 tarihinde MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'a koalisyon teklifinde bulunmuştur. MSP Genel Başkanının koalisyon teklifini reddetmesi üzerine hükümet kurma görevi AP'ye verilmiştir. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'e AP, CHP ve MSP üçlü koalisyonunu teklif etmesi ve Ecevit tarafından reddedilmesi üzerine, Demirel verilen görevi Cumhurbaşkanı'na iade etmiş, Cumhurbaşkanı Naim Talu'ya erken seçime gidilmek üzere Milli Koalisyon Hükümeti kurma görevi vermiştir. Naim Talu'nun hükümet kurma konusunda başarılı olamaması ve CHP-MSP arasında temaslar yaşanması üzerine iki parti arasında koalisyon

hükümeti kurulmuştur. Kurulan CHP-MSP Hükümeti 7 Şubat 1974 tarihinde Mecliste güvenoyu almıştır (İlman ve Dönmez, 2015: 167).

Bülent Ecevit'in Başbakan, Necmettin Erbakan'ın Başbakan Yardımcısı olduğu koalisyonda 25 bakanlı hükümet kurulmuştur. Bakanların 18'i CHP'den, 7'si de MSP'den seçilmiştir (Ertem, 2018: 670). 25 Ocak 1974 tarihinde anlaşan ve beraber hükümet kuracak olan iki parti her ne kadar şaşkıncı gözükse de söylemlerinde ortaklık görünmekteydi. Büyük sermayeye ve Batı dünyasına her iki partinin de bakışının aynı olması ve birinin Laik değerinin dini zemin üzerinde de olsa hakça düzen arayışında olması ortak düşüncelere örnektir. Kurulan koalisyon hükümeti ile 1950 yılında seçim ile iktidardan uzaklaşan CHP tekrar iktidar koltuğuna otururken, MSP de İslami düşünceyi savunan ve meşrutiyet kazanan parti konumuna ulaşmıştır (Akıncı, 2010: 14).

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'nin ilk icraatı Kıbrıs Meselesi ve çıkarılan Af Kanunu olmuştur. Mayıs 1974 yılında Cumhuriyet'in 50. yıl dönümü sebebi ile çıkarılan Af Kanunu (Resmî Gazete, 18 Mayıs 1974, Sayı 14890: 1), MSP'nin istemi ile 141. ve 142. maddelerden ceza alanları kapsamamaktaydı. Meclis'te af konusu hakkında konuşan AP Eskişehir Senatörü Ömer Ucuzal 141. ve 142. maddelerin af kanunu dışında kalmasının yararlı olacağından bahsetmiştir (Hürriyet, 27 Nisan 1974: 7). Fakat Başbakan Bülent Ecevit önderliğinde CHP'nin afta eşitlik istemi ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurması üzerine Haziran ayında mahkeme eşitlik sağlayan bir karar almıştır. Böylelikle Haziran 1974 tarihinde çıkarılan af ile tutuklular serbest bırakılmıştır (Arolat, 2018: 180). Af çıktıktan sonra bu konu hakkında konuşan MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş şunları belirtmiştir:

“Anayasa Mahkemesinin anarşistleri af kapsamına sokacak şekilde genel af kanununu şekil yönünden bozmasıyla birçok siyasi neticeler hasil olacaktır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi meclislere şekil noksanlığını tamamlama fırsatı vermeden anarşistlerin tahliyesini sağlayacak bir gerekçe yayınlarsa siyasi tansiyon ciddi derecede gerginleşecektir” (Bugün, 8 Temmuz 1974: 1).

Yıllardan beri çözülemeyen ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin durumlarına bir an önce çözüm olmak isteyen CHP-MSP iktidarı 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs Barış Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Yaşanılan hareket sonrası ekonomik kriz, askeri ambargolar ve uluslararası arenada yalnızlık görülmüştür (Gündüz, 2019a: 14). Kıbrıs meselesi ve ardından Türkiye'de haşhaş ekimine izin verilmesi sonucunda ABD Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararı almıştır. Ambargo sonrası ülkede temel ihtiyaç olan benzin, tüp gaz, şeker ve yağ bulunmaz ya da ancak uzun kuyruklar sonucu alınabilir olmuştur (Öztürk M, 2019: 5).

Gerçekleştirilen Kıbrıs Harekatı Başbakan Ecevit ile Silahlı Kuvvetler arasında olumlu ilişkilerin gelişmesine sebep olmuştur. Bu olumlu gelişmeler iktidar ortağı MSP tarafından

rahatsızlık oluştururken, Başbakan Ecevit'in 13 Eylül 1974 tarihinde İskandinav ülkelerine yaptığı resmi ziyaret sırasında yerini vekaleten Devlet Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Orhan Eyüpoğlu'na vermesi koalisyonun bozulmasına sebep olmuştur. Başbakan Yardımcısı olan Necmettin Erbakan vekalet etme yetkisinin kendinde olması gerektiğini düşünerek buna tepki olarak ziyaret kararnamesini imzalamamıştır (Kırkpınar, 2009: 41). Öte yandan Kıbrıs Harekatı'nın getirmiş olduğu sevinç ortamını kendi lehine çevirmek isteyen Bülent Ecevit erken seçime giderek tek başına iktidara gelmek istemekteydi. MSP'lilerin Kıbrıs Harekatı'na karşı 11 CHP'li bakanın ve Başbakan Ecevit'in çekimser kaldığı beyanlarına karşılık CHP de MSP'yi kötüleme yoluna başvurmuştur. Yaşanılan gergin ortamda Ecevit'in İskandinav ülkelerine yapacağı ziyaret kararnamesini Erbakan'ın imzalamaması üzerine 18 Eylül 1974 günü Başbakan Ecevit istifa etmiştir (İlman ve Dönmez, 2015: 169).

Seçimlere gidilip tek başına iktidar olunur umuduyla istifa eden Bülent Ecevit'in ardından hükümet arayışlarının sürdüğü bir dönemde CGP Genel Başkanı Turhan Feyizoğlu "Milliyetçi Cephe" (MC) Hükümeti formülünü öne atmıştır. Dört partiden oluşması düşünülen Milliyetçi Cephe Hükümeti için AP, CGP, MHP ve MSP partilerinin Genel Başkanları 18 Aralık 1974 tarihinde yapmış oldukları toplantı sonucu bir arada çalışmaya karar vermişlerdir (Akıncı, 2010: 19). AP ve CHP'nin ortak hükümet kurmasını isteyen Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 1 Mart 1974 günü hükümet kurma görevini Sadi Irmak'a vermiştir. 13 Mart 1975 tarihine kadar görevini sürdüren Sadi Irmak'ın ardından Cumhurbaşkanı Korutürk, 17 Mart günü Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel ile bir görüşme düzenlemiştir. Ecevit'in seçim koşulunun yanı sıra MC partilerinin hükümeti kurmak için hazır olduklarını bildiren Süleyman Demirel'in ardından Korutürk hükümet kurma görevini Demirel'e vermiştir. Böylece I. MC Hükümeti kurulmuştur (İlman ve Dönmez, 2015: 170-171).

Milliyetçi Cephe Hükümeti hakkında demeç veren Demirel, MC Hükümetinin amacını şu sözlerle vurgulamıştır: *"Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham almak anayasanın emridir. Milliyetçi Cepheyi teşkil etmenin amacı, solun karşısında ve komünizmi tehlike sayanların Cumhuriyeti, milli ve manevi değerlerimizi, beraberliğimizi, bütünlüğümüzü korumak üzere bir araya gelmeleridir"* (Akıncı, 2010: 21). 12 Nisan günü Mecliste yapılan güven oylamasında ise MC Hükümeti 442 milletvekilinin katıldığı oylamada 222 kabul, 218 ret ve 2 çekimser oy almıştır (Milli Gazete, 13 Nisan 1975: 1). Kurulan yeni hükümet programı ise şöyleydi:

“Hükümetimiz uzun süren ve büyük sıkıntılar doğurmuş olan bir bunalım dönemini sona erdirip milletimizin özlemini çektiği istikrarı sağlamak üzere kurulmuştur. Türk milliyetçiliği, hükümetimizin ilham kaynağıdır. Hükümetimiz komünizme, her çeşit anarşiye, Anayasa ve kanun dışı eylemlerle mim bütünlüğü zedeleyici ve Cumhuriyeti tahrip edici her türlü faaliyete karşı devletin Anayasa düzeni içinde kendisini savunmasını ve çeşitli tehlike ve faaliyetlerle etkili şekilde mücadele etmesini kesin bir zaruret saymaktadır. İç güvenliği ve kanun hükümetini sağlamakla görevli devlet kuruluşlarının ve güvenlik kuvvetlerinin görevlerini tarafsızlık lazım ve kararlılıkla yerine getirebilmeleri için hükümet gerekli her türlü ihtimamı gösterecektir. Siyasi-iktisadi istikrarın sağlanması yolundaki çabalarımızın yanında, duraklamış olan yatırım ve kalkınma hamlesini yeniden harekete geçirmek için gerekli tedbirleri alacağız” (Erdilek, 1983: 1028).

MC Hükümetinin kurulmasının ardından MHP’ye bağlı bulunan ve Komando adı verilen Ülkücü gençlerin saldırıları da artmaya başlamıştır. Hükümetin kurulmasından sonra Başbakan Yardımcısı ve MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in komandoların güvenlik güçlerinin yardımcısı olduğuna dair açıklamaları tepki çekmiştir. 1975 yılının Kasım ayında Ankara Ülkü Ocakları’nda bulunan Alparslan Gümüş’ün öldürülmesi ise 12 Mart sonrası ilk sağ görüşlü öğrenci öldürülmesi olayıdır (Yetkin, 2007: 19). Bu olaydan sonra sağ ve sol gençlik arasında şiddet olayları yeniden başlamış, üniversitelere sağ ve sol görüşlü öğrenciler egemen olmuş kimi zaman da kanlı olaylar yaşanmıştır (Akşin, 2019: 271). Ülkede yaşanan sol ve sağ şiddeti emniyete bile sirayet etmiştir. Sol görüşlü polislerin bulunduğu Polis Derneği (Pol-Der) ve sağ görüşlü polislerin bulunduğu Polis Birliği (Pol-Bir) örgütler ayrışmasının en belirgin örneği idi (Barbaros ve Zurcher, 2014: 253). Ülkede başlayan ve yaşanan sağ-sol kavgasının sebebinin Cephe Hükümeti olduğu söylenmekteydi. Bu söylenenler Meclise de taşınmış ve Erzincan Milletvekili Nurettin Karsu ülke asayiş hakkında yaptığı konuşmada şu sözleri söylemiştir:

“Cephe Hükümetinin işbaşına geçtiği günden beri ülkede sürdürülen anarşi tüm ülkeyi etkisi altına almış ve Türk Ulusunun huzurunu günden güne artan bir hızla kemirmeye başlamıştır. Kaba gücü ve silahlı eylemlere varırılan saldırılar, üniversite ve yüksekokullarda, hatta lise ve ortaokullara da inerek, birçok cana kıyılmasına neden olmaktadır. Her gün ülkenin bir başka köşesinde, Türk halkını karşı karşıya getiren, işyerlerini tahrip eden, ocaklar söndüren ve canlara acımasız bir biçimde kıyanlar, yanlıtlıkları bir kısım Türk çocuklarını da araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Bunun tertipçisi, kim olursa olsun, baş sorumlusu Cephe Hükümetinin başı ve Başbakanıdır. Bu Cephe kurulduğu günden beri, Türk çocuklarını kamplara bölmüş ve bir kısım güçleri muhalefete ve halkımıza karşı vurucu bir güç olarak kullanmaktadır. Böylece anarşiyi yaygın hale getirip, ülkeyi uçurumun kenarına götürmeye ve düşmanlarımızın amaçladıkları noktaya vardırılmaya çalışmaktadır. Cephe Hükümetinin içinde ve kendisini Başbakandan daha yetkili gören, devleti kontrolü altına alan kişilerin belli ve maksath amaçları olduğunu, bu ülkede anlamayan kalmadığı halde Cephe Başbakanının buna duyarsızlık göstermesi, sorumsuzluğunu daha da ağırlaştırmaktadır” (MMTD, C.14, D., 47. Birleşim, 29.1.1976: 725-726).

1977 seçimlerinde oyların çoğunu alan CHP, yeni bir hükümet kurmak için hazırlıklara başlamıştır. 1977 seçimleri Yeni Ulus gazetesinde *“Kanlı MC Halkın Oyları ile Ezildi”* manşeti ile duyurulurken (Yeni Ulus, 6 Haziran 1977: 1), Her Gün gazetesi ise güven oyundan 220 oy alabilen CHP’nin hükümeti kuracağını duyurmuştur (Hürriyet, 7 Haziran 1977: 1). Kuracağı hükümet programında,

“Kurulan Cumhuriyet Hükümeti yalnız önümüzdeki dönemin ağır sorunlarını çözmekle değil, geride bıraktığımız dönemin acılarını dindirmekle, bunalımlarını gidermekle de yükümlüdür. Geçmiş Hükümet, milli birliğimizi sarstığı gibi, kendi içinde de birliği sağlayamamış ve tutarlı olamamıştır. Cephe hareketi, yalnız milleti cephelere bölmeye kalkışmakla kalmamış, kendi içinde de cephelere bölünmüştür. Çoğu genç ve çocuk olmak üzere, yüzlerce yurttaşımız siyasal cinayetlere kurban gitmiştir. Hükümetimiz, ülkemizin bu durumdan kurtulmasına katkıda bulunmak üzere demokratik hukuk devleti kuralları içinde her çabayı göstermeğe kararlıdır. Her şeyden önce milli birliğimiz yeniden pekiştirilmelidir. Düşünce ayrılıkları demokrasinin gereğidir. Milletçe benimsediğimiz özgürlükçü demokratik rejimde, özgürlükler kısılarak değil, ancak özgürlüklerin kullanılışı uygarca kurallara bağlanarak huzur, güvenlik ve birlik sağlanır” (Erdilek, 1983: 1030-1031) sözleri ile teminat vermeyi amaçlayan CHP, Mecliste yeterli güven oyu alamamış ve hükümet kurma görevi tekrardan Süleyman Demirel’e verilmiştir.

1977 seçimlerinde merkez iki parti olan AP ve CHP’nin oy oranları toplam %78 idi. Her iki partinin beraber koalisyon kurabilme imkanı varken her iki parti lideri de bunu reddetmiştir. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit Sosyalist bir parti kurmayı hedeflediği için AP’ye yanaşmazken, AP ise CHP ile yapmış olduğu herhangi bir işbirliğinde 1974 yılında MSP’nin kan kaybettiği gibi kan kaybetmeyi ve taraftarlarını radikal sağa kaptırmaya korkması nedeniyle koalisyonu uzak durmaktaydı (Karpaz, 2010: 263). 12 Temmuz günü bir araya gelen Demirel, Erbakan ve Türkeş protokolde anlaşmış ve II. MC için anlaşmaya varmışlardır. Aynı gün Türk-İş, MC güvenoyu alırsa genel greve gideceklerini açıklamış fakat 20 Temmuz gecesi II. MC Hükümeti kurulmuştur. 21 Temmuz günü Cumhurbaşkanı onay alan hükümet AP’den 15, MSP’den 8 ve MHP’den 5 bakan ile kabinesini kurmuştur (İlman ve Dönmez, 2015: 186). II. MC Hükümeti programı şu şekildedir:

“Cumhuriyet Halk Partisi başkanlığında kurulan hükümete Millet Meclisi’imiz güvenoyu vermemiştir. Bu vaziyet karşısında, Millet Meclisi’nden güvenoyu alabilecek bir hükümet kurulması acil bir ihtiyaç haline gelmiştir. Hükümetimiz bu ihtiyacın cevabıdır. Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi bir araya gelerek bu hükümeti teşkil etmiştir. Hür demokratik rejimi, insan haysiyetine en uygun bir idare şekli sayıyoruz. Komünizm, faşizm ve diğer materyalizme dayalı zihniyetlerle, insanca yaşama hak, hürriyet ve haysiyetiyle bağdaşmayan ve bütün maddi, manevi değerleri yok eden her türlü zulüm ve tahakküm idarelerine ve dikta heveslerine karşıyız” (Erdilek, 1983: 1034).

15 Aralık 1977 günü CHP, II. MC Hükümeti’ne ülkedeki şiddet eylemlerini önleyememe ve ülkeyi istikrarsızlığa sürüklenme gerekçesiyle gensoru vermiştir. Öte yandan AP’den 12 milletvekilinin istifası sonucu Güneş Motel’de görüşen Ecevit hepsine bakanlık teklif etmiştir. Sadece Konya Milletvekili Oğuz Atalay bakanlık teklifini reddetmiştir. 31 Aralık 1977 günü gerçekleştirilen gensoru sonucu güvenoyu alamayan MC Hükümeti önerge ile düşürülmüştür. Böylece Türkiye tarihinde ilk defa bir hükümet gensoru ile düşürülmüş oldu (Yetkin, 2007: 105, Gündüz, 2019a: 195-196).

1978 yılı önceki yıllar gibi terörün sık sık görüldüğü hatta şiddetinin artış gösterdiği bir yıl olmuştur. Birçok olayın yaşandığı 1978 yılında ilk olay Mart ayında yaşanan İÜ öğrencilerine atılan bomba olayıdır. 16 Mart günü sol görüşlü öğrencilerinin İÜ’nün üçüncü çıkış kapısında polislerin az sayıda olduğu bölgede üzerlerine atılan bomba ve otomatik

silahlarla açılan yayılım ateşi sonrası yedi öğrenci ölmüş, 40 öğrenci ise yaralanmıştır (Öztürk M, 2019: 104). Ülkede yaşanan ve gittikçe şiddetini arttıran sol-sağ kavgası herkes tarafından tepki ile karşılanmış ve korkuya sebep olmuştur. Bu nedenle Milli Eğitim Bakanı Necdet Uğur'a açık mektup gönderen lise öğrencilerinin takip ettiği Liseli Gençlik Dergisi, yeni hükümetten isteklerini şu şekilde dile getirmiştir:

“ Okullardan can güvenliği ve öğretim özgürlüğünü ortadan kaldıran gerici okul yönetimi, faşist ve polis iş birliği dağıtılmalıdır. Devlet kademelerine sızan faşistler atılmalı, cinayet yuvaları dağıtılmalıdır. * Çağ dışı kafalar oluşturma amacını güden ders kitaplarının tümü derhal yürürlükten kaldırılmalı, sorumluları cezalandırılmalı ve ulusal demokratik içerikte yeni ders kitaplarının hazırlanması için ilerici işçi, veli, öğretmen, öğrenci kuruluşlarının, halktan yana bilim adamlarının ve Türk Dil Kurumu'nun da katılacağı özerk bir bilimsel demokratik kurul oluşturulmalıdır. * Eğitsel kol çalışmaları, öğrenci yönetim kurulları, sınıf temsilcilikleri, haysiyet divanı gibi öğrencilerin çok yönlü gelişimini sağlamaya yönelik kurumlar gereği gibi işletilmeli, bunlar öğrencinin okul yönetiminde söz hakkını yaşama geçirecek öğrenci birlikleri altında toplanmalıdır. * Eleyiciliğe, fırsat eşitsizliğine neden olan özel okul, paralı kurs, dershane gibi kurumlar kapatılmalıdır. * Meslek liselilerinin iş garantisi, meslek sigorta, tam yükseköğrenim hakkı tanınmalı, mesleki teknik eğitim genel eğitimle uyumlu duruma getirilmeli ve iş yaşamı demokratikleştirilmelidir” (Liseli Gençlik Dergisi, 1978: 3).*

TBMM'ye de sık sık taşınan anarşi olayları üzerine AP'den H. Turgut Tokar ve 10 milletvekili ülkedeki olaylar karşısında hükümetin sorumsuz, kararsız ve yetersiz kaldığı gerekçesi ile İçişleri Bakanı hakkında gensoru önergesinde bulunmuştur. Önerge de;

“Demokratik geleneklere, siyasi ahlak kurallarına aykırı olarak ve bir oya bir bakanlık verilme suretiyle ve çeşitli tertip, hile ve entrikalardı kurulan bugünkü Hükümet, anarşiyi derhal ortadan kaldıracığını, vatandaşın can ve mal güvenliğini sağlayacağını, ana ve babaların aktığı gözyaşlarına son vereceğini, böylece ülkeye barış ve huzur getireceğini taahhüt ederek, aziz milletimizin ve onun Yüce Meclisinin huzuruna çıkmıştır. Oysa Hükümetin kurulduğu 5 Ocak 1978 gününden bu yana geçen 75 gün zarfında, yurttan anarşi hızla artarak çok tehlikeli ve vahim boyutlara ulaşmış, Devletin varlığını, Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketleri mahiyetini almıştır. Teessürle ifade edelim ki, bugünkü Hükümetin görev yaptığı 75 günlük süre içinde 185 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 760 vatandaşımız da yaralanmıştır; ayrıca 104 silahlı soygun olayı olmuştur. İşlenen siyasi cinayetlerde hayatını kaybedenler arasında 78 öğrenci, 11 güvenlik kuvvetleri mensubu, 3 öğretmen, 93 çeşitli meslek mensubu vatandaşımız bulunmaktadır. 61 emniyet görevlisi silahla yaralanmış, 32 polis merkezine saldırılmış, demiryoluna, karayoluna sabotajlar yapılmış, gemi, otobüs bombalanmış, Ankara'da Orduevinin önünde Daniştay dinamitlenmiş, polis, bekçi, astsubay şehit edilmiş, Meclis Başkanının evi kurşunlanmıştır. Cumhuriyet tarihinin en büyük soygunu Ankara da yapılmış, Devletin veznesi soyulmuştur. Ülkedeki anarşi, geceleri âdeta sokağa çıkma yaşağı koymuştur. (Edirne -İlhami Ertem, Kocaeli-Âdem A. Sarıoğlu, İzmir-Erol H. Yeşilpınar, Kocaeli-İbrahim Topuz, Kahramanmaraş-Mehmet Şerefoğlu, Samsun-İ. Eteni Ezgü, Manisa-Yahya Uslu, Artvin-Hasan Ekinci, Aydın-Behiç Tozkoparan, Nevşehir- İbrahim Boz)” ifadelerine yer verilmiştir (MMTD, C.5, D.5, 122. Birleşim, 22.3.1978: 50).

1978 yılının büyük bölümünde görülen sağ-sol kavgası, siyasal suikast ve cinayetler günde 3-4 kişinin ölümüne sebep olmaktadır. Öyle ki 1978 yılının Ekim ayında 109 ölü, 210 yaralı, Kasım ayında 105 ölü yaşanırken, 1978 yılının toplam bilançosu ise 1195 ölü idi. Ölenlerin 309'u öğrenci, 51'i öğretmen, 29'u emniyet mensubu, 3'ü hakim/savcı, 1'i genel müdür, 7'si ordu mensubu ve 1'i ise profesördü (Milli Gazete, 1 Kasım 1978: 1, Milli Gazete, 1 Aralık 1978: 1, Milli Gazete, 1 Ocak 1979: 1). Yaşanılan can ve mal kayıpları 1978 yılının son ayında Kahramanmaraş'ta büyük bir katliamla patlak vermiştir. Başbakan Bülent Ecevit istemeyerek de olsa sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır (Schink ve Tonak, 2013: 114).

İki TÖB-DER’li öğretmenin öldürülmesi ve cenaze namazlarının kılınması sırasında imamın sorduğu soru üzerine ölenlerin İslam düşmanı olduğunun söylenmesi, “*Komünistlerin ve Alevilerin cenaze namazı kılınmaz*” denerek protesto başlatılması, kalabalığın üzerine kurşun sıkılması, yaklaşık 300 işyerinin yağmalanması hadiseleri yaşanmıştır (Cumhuriyet, 23 Aralık 1978: 1-4). Öte yandan Kahramanmaraş’ta yaşayan Alevilerin evlerine zarar verilmesinin yaşandığı şehirde 100’den fazla kişinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan olay 1978 yılının Aralık ayında yaşanmıştır. Olayların katliama dönüşmesinde 23 Aralık’ta Kahramanmaraş Müftüsünün resmi araçla dolaşarak halkı kışkırtan konuşmalar yapmasının etkisinin büyük olduğu söylenmiş, 66 kişi gözaltına alınmıştır. Saldırganlardan birinin “*Ecevit durum sakın dediği zaman beş leş daha sereceğiz yere. Ecevit olaylar yatıştı dedi, evleri yaktık*” demesi dikkat çekmiştir (Cumhuriyet, 26 Aralık 1978: 1-9. Bilici, 2013: 120-121). Yaşanılan olay sonrası CHP hükümeti 26 Aralık tarihinde Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa illerinde iki ay süreli sıkıyönetim ilan etmiştir (Resmi Gazete, 26 Aralık 1978, Sayı 16501: 1. Cumhuriyet, 26 Aralık 1978: 1-9). 9 Ekim 1978’de yaşanan Ankara’daki Bahçelievler Katliamı da yıllarca konuşulmuştur. Bahçelievler’de 7 tane TİP, Genç Öncü ve TÜM-DER üyesi gencin tel ile boğulması ve kurşuna dizilmesi olayı gazetelerin manşetlerinde oldukça yer kaplamıştır (Cumhuriyet, 10 Ekim 1978: 1-5). Bahçelievler Katliamında bulunan ve faillerinden biri olan Haluk Kırcı, olayın sebebini yıllar sonra şu şekilde açıklamıştır;

“Bahçelievler olayı bir katliam değildir. Biz oraya katliam yapmak için gitmedik. Bizim bir gün önce Ankara’da Hamamönü’nde iki tane arkadaşımız arkalarından kafalarına ateş edilmek suretiyle öldürüldü. Bunun intikamı için gittik. Adres biz de vardı. Orada iki kişi yaşıyordu. Biz katliam için gitmedik” (Jülide Ateş ile 40, 2020.)

Yaşanılan sağ-sol kavgası, mezhep tartışmalarının Demirel Hükümetinden kaynaklandığının düşünülmesi Mecliste de baş göstermiştir. İzmir Milletvekili Yüksel Çamur Meclis konuşmasında şu sözlere yer vermiştir:

“Bugünkü Hükümet tam bir suç bataklığına gömülmektedir. İşlenen cinayetlerin, yapılan haksızlıkların ve akıl almaz yolsuzlukların hesabını vermekten korkan Hükümetin başı Demirel, her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmanın yolunu, anarşi teşvikçiliğinde, kargaşalıkta, saldırganlıkta bulmuştur... Demirel, önce, üniversiteleri eğitim yuvası olmaktan çıkarmış; kendine özgü nifak sokma yöntemleriyle, üniversiteleri, eğitim enstitülerini kanlı arenaya döndürmüştü; bunu yeterli görmeyerek, anarşiyi tüm tabana yayma ve genişletme isteği ile işçileri birbirine kırdırma amacına yönelmiş, son aşamada Türkiye’yi çökertme pahasına, kalı bile kıpırdamadan ve akıl almaz ölçüde, Doğuda mezhep kışkırtmalarına girişmiş, hiçbir demokratik ülkede görülmeyen, ancak diktatörlükle yönetilen Pinoşe Şili’sinde rastlanan işkenceleri, ilericilere karşı 12 Mart faşist döneminden sonra yeniden başlatmıştır.” (MMTD, C.23, D.4, 33. Birleşim, 18.1.1977: 113-114)

1979 yılında da yaşanan anarşi olayları hız kesmemiş ve olaylar gençlik olayları ile sınırlı kalmamıştır. Emniyet müdürü, sendikacı, savcı, profesör, gazeteci gibi tanınmış kişilerin de öldürüldüğü suikastların çoğu faili meçhul olarak kalmaktaydı. 1979 yılında

öldürülen kişiler arasında Milliyet yazarı Abdi İpekçi'de yer almıştır (Cumhuriyet, 02 Şubat 1979: 1-11. Milliyet, 02 Şubat 1979: 1. Akşın, 2019: 272). Anarşi olayları ve faili meçhul cinayetler hakkında Mecliste konuşan Sivas Milletvekili Ali Gürbüz meselenin sağ- sol meselesi olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Son zamanlarda ülkemizde eceli ile ölen insan hemen hemen yok gibidir; 5- 6 yaşındaki çocuklar katledilmekte, profesörler sokaklara serilmekte ve soygunlar alabildiğine devam etmektedir. Batan ocaklar, akıtılan kanlar, yetim kalan çocuklar bizimidir... Bu oyun sağ sol meselesi olarak görülmeye layık değildir. Bu mesele basit bir siyasal oyun olsa idi, şimdiye kadar çoktan halledilirdi. Bu meselenin ucunda düşman parmağı ve düşman eli vardır. Hedef, Devleti yıkmak, milleti parçalamak ve milleti birbirine düşürmeye matuftur” (MMTD, C.13, D.5, 18. Birleşim, 18.12.1979: 421).

Türkiye’de yaşanan sağ-sol kavgası, işçi-köylü-öğrenci hareketleri, polis ile çatışmalar konusunda bir diğer tepki de Yeniden Milli Mücadele dergisinden gelmiştir. Yaşanılan olayları eleştiren dergi şu ifadelere yer vermektedir:

“Millet iktisadi hayatını kontrolü altında bulunduran vurguncu Yahudi ve ortakları piyasada meydana getirdikleri krizlerle, işçiyi, köylüyü buhran içine sokuyor. Sokağa döktüğü işçiyi milletin diğer evlatları ile çarpıştırıyorlar. Artık millet evlatları işçi-patron diye işçi-polis, işçi-köylü diye birbiriyle vuruşurken Yahudi ve onun uşaklığını yapan Masonlar koltuklarında kasıla kasıla oturuyorlar. Milletten birbirini yok edişini zevkle seyrediyorlar” (Yeniden Milli Mücadele, 19 Mayıs 1970: 4).

1971 Muhtırası ile demokrasiye ara verilen ve 1973 seçimleri sonrası demokrasinin devam ettiği dönem yaşanan anarşi olayları, ekonomik krizler, uluslararası sorunlar ve hükümet sorunları, 12 Eylül 1980 darbesine giden yolun taşlarını oluşturmuştur. 1980 yılına gelindiğinde ordu bir kez daha darbe ile ülkedeki kontrolü eline almıştır.

4.2.2. 1971 Sonrası Türkiye’de Sağ İdeoloji

12 Mart 1971 yılında Süleyman Demirel hükümetine verilen muhtıra sonrası sekteye uğrayan demokratik yaşam 1973 seçimleri sonrası yeniden devam etmiştir. 1970 yılında İnşaat Mühendisi Süleyman Demirel’in İTÜ’den dönem arkadaşı olan Necmettin Erbakan 20 Ocak günü MNP’yi kurmuştur. Milli Görüş sloganı ile siyaset sahnesine giren Erbakan hakkında Nurettin Topçu’nun yeğeni Tuncer Enginertan şunları söylemiştir: *“1950 yılında Necmeddin Erbakan Nakşi Şeyhi Abdülaziz Bekkine Efendiye bir Müslüman partisi kurmak düşüncesini açıyor. Abdülaziz Bekkine ‘Sakın böyle bir işe girişme, bu milleti böler’ demektedir”* (Alikoç, 2018: 242-243). MNP Programında *“din eğitime önem verilmesi, dinin istismardan kurtulması, din ve vicdan hürriyetinin tesisi, laikliğin dine baskı ve dindarlara saygısızlık gayesine alet edilmemesi, laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde bir tatbikata dökülmemesi”* savunulmuştur (Çetin, 2016: 162). Fakat 12 Mart sonrası Laiklik karşıtı olduğu iddiası ile MNP kapatılmış, 15 ay sonra Erbakan tarafından bu defa MSP adında yeni bir parti kurulmuştur (Karpat, 2010: 260).

Gerek MNP gerekse MSP ile siyaset arenasında olan Necmettin Erbakan, Şerif Mardin'in yorumlamasına göre Türkiye'de görmüş olduğu ahlaki çöküntüye son vermeye kararlı ve İslamcı yapılaşma partisi olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2002: 50). MNP'nin kapatılması ardından kurulan MSP, parti ideolojisini Milli Görüş adı verilen maddi-manevi kalkınmayı sağlayan, manevi gelişmeye ve ahlaka gereken ağırlığı vermek, bunun için gerekli eğitimi bireylere vermeyi amaçlayan doktrin ile ifade etmiştir (Akıncı, 2010: 31). Toplumsal adalet, kalkınma ve eşitlik sözleri veren MSP İslam konusunda kökten dinci özlemleri de dile getirmekteydi (Karpat, 2019: 276). Tarihi 1969 yılına dayanan Milli Görüş doktrini ise AP'nin iktidarı döneminde ideolojik çizgisine tepki olarak formüle edilmiştir. Türkiye'nin kendi öz değerlerini koruyarak kalkınacağını savunan doktrin AP'nin sanayileşmesini montaja dayalı olması sebebiyle de eleştirmektedir (Barbaros ve Zurcher, 2014: 115).

1970'lerin sonlarına dek İslami akım Milliyetçi-Muhafazakar çizgide bütünlük sağlamıştır. Bu dönemde İslamcılık düşüncesi anti-Komünist seferberliğinin içinde etno-dinsel topluluğu koruma görevi görmektedir (Bora, 2018a: 130). İslami birliği görevini parti içerisinde yüklenen MSP'nin gençlik kolları görevini de Akıncılar ismi verilen gençlik örgütü üstlenmekteydi. Türkiye'de bulunan hem sağ hem sol düşünceyi batıl sayan Akıncılar, gerçek olan Hak'tır, yani İslam'dır düşüncesi içerisindeydiler. MNP ile faaliyetine başlayan Akıncılar, MSP Gençlik Kolları olarak aktif rol almışlardır. Gençlik Kolları olarak faaliyet gösteren Akıncılar 25 Ekim 1975 tarihinde 32 kişinin katılımı ile fiilen kurulmuştur. İlk şubelerini Kayseri'de açan Akıncılar akabinde Sivas, İstanbul, Adapazarı, İzmit, Erzurum, Samsun, Trabzon, Malatya, Diyarbakır, Adana ve Antalya'da 22 şube açmıştır (Alikoç, 2018: 66-67). Davalarının İslam davası olduğunu Akıncılar şöyle ifade etmektedirler:

“Bizim davamız İslam'dır. Gayemiz Allah'ın rızasını kazanmaktır. Hedefimiz Hak nizamını hakim kılmaktır. Arzumuz tüm insanlığın saadetidir. Yolumuz cihattır. Yolumuz ikna metodudur. İnsanlığın kurtuluşu ancak İslam ile mümkündür. İslam ile Allah yapısıdır. Dolayısıyla mükemmeldir eksiklik ve fazlalık kabul etmez. Bu dava için çalışmak herkese nasip olmaz.” (Alikoç, 2018: 245).

Akıncı hareketinin güçlenmesi ile Akıncılık'ın ne olduğunu açıklayan Hüsnü Kılıç şu sözleri kaleme almıştır: *“Akıncı... İşte bu sıfat mutlak fikir bağımsız gençleri biz de İslamcımız, biz de şeriatçımız, biz de mukaddesatçımız diyerek aslında ters, hatta düşman oldukları manayı Anadolu insanının yapısı yüzünden istismar eden renksiz ve faşistlerden kesin çizgilerle ayırıcı yegâne sıfat”* (Kılıç, 10 Haziran 1979: 2). 1978 yılından sonra MTTB'den Akıncılara önemli ölçüde kaymalar olmuştur. Sağ-sol çatışması içerisinde yerini alan ve İslami çizgiyi temsil eden gençler MTTB'yi aksiyoner olmamak ile yargılayıp Akıncılar'a geçiş yapmışlardır. Böylelikle sağ kanatta yaşanan ayrışma sonucu Milliyetçi hareket MHP ve Ülkü

Ocakları kanalında, mukaddesatçı-dinci hareket ise MSP içerisinde varlık göstermiştir (Kırkpınar, 2009: 48-49). Sol camiada yaşanan örgüte karşılık MHP'nin Ülkücüleri sağı temsilen çatışmalara katılırken, MSP'nin Akıncıları çatışmalara fazla katılmamaktaydı (Fedayi, 2019: 49). 17 Kasım 1979'da aranan Akıncılar Derneği hakkında yasa dışı belgeler bulundurduğu iddiası ile 1402 sayılı kanuna muhalefetten ve kanunun suç saydığı eylemleri övmekten dava açılmış; 12 Aralık 1979 tarihinde Anayasa Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından dernek kapatılmıştır (Alikoç, 2018: 69).

Türkiye'de sağ kanat içerisinde faaliyet gösteren bir diğer parti ve dernek ise MHP ve Ülkü Ocakları'dır. 1960'lı yılların ortalarından beri farklı isimler ile örgütlenen Ülkücü Hareket, ana hedefi kitleleşme olan ve bu kitleleşme gücü ile etkinliğini kuran bir davadır. Ülkücü hareketin ideologlarından biri olan Prof. Necmettin Hacıeminoğlu, hareketin tarifini şöyle izah eder: "*Ülkücülük öze dönüştür, kendine dönüştür... Ülkücülük organizmaya giden mikroba karşı organik tepkidir... Türk aslında doğuştan ülkücüdür, bu atalarından devraldığı bir vasıftır...*" (Can, 2008: 663-664). Gençlik örgütlenmesi olan Ülkü Ocakları Birliği'nin kapatılması ardından 1972 yılında Türk Ülkücüler Teşkilatı (TÜT) kurulmuş ve yurt çapında kısa sürede yayılmaya başlamıştır. 1974 sonrası çıkarılan genel af ile ülkücü gençlerin örgütü olan TÜT 1973 yılında yerini Ülkü Ocakları Derneği'ne bırakmış ve 1974 yılında MHP 1. Türk Gençlik Kurultayı toplanmıştır (Erken, 2014: 143). 1972 yılında kurulan fakat faaliyetini 1973 tarihinde gerçekleştiren Büyük Ülkü Derneği, 12 Mart sonrası yeniden ülkücü teşkilatlandırmayı sağlamak ve Anadolu'da ülkücü aktiviteyi oluşturmak amacıyla kurulmuştur ve Genel Başkanı da Muzaffer Tok'tur¹¹ (Alikoç, 2018: 89). Kurulan ve kurulacak olan Ülkü Ocakları'nın amacı tüzüğün 2. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır:

" Öğrenciler arasında Türk Milliyetçiliği şuurunu işleyip güçlendirmek, onları memlekete yararlı birer Türk Milliyetçisi yapmak.,*

** Öğrenciler arasında hak, adalet, ahlak, hürriyet, dayanışma ve disiplin duygularının gelişmesini sağlamak,*

** Öğrencilerin Tanrı'ya Türklüğe, vatana bağlı, Türkün tarihini, dilini, dinini, kültürünü, soyunu, milli mukaddesatını bilerek seven, milletine karşı görevlerini eksiksiz yapan örnek insanlar haline getirilmesine çalışmak,*

** Milli birliğimizi ve beraberliğimizi parçalayıcı ve yukarıdaki hedeflerimizi tehdit ve tahrip edici cereyanlarla mücadele ederek gençliğin uyarılması için her türlü faaliyette bulunmak."* (Kayış, 2012: 73).

Ülkücü gençleri harekete geçiren en önemli motivasyon kaynağı ülkede baş gösteren Komünizm tehlikesiydi. Komünizm tehlikesi ile Ülkücülerin sol görüşlü kitlenin ve ilerici

¹¹ Muzaffer Tok'un ismi 1990'da DYP Kayseri İl Teşkilatı listesinde görülmektedir. Bkz. Cumhuriyet, "Partilerden", 30 Temmuz 1990, 10.

devlet yöneticilerinin üzerinde uyguladığı şiddet girişimleri meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. 1975 tarihinde Alparslan Türkeş'in söylediği sözler Ülkücü gençlerin Milliyetçilik duygularını oldukça net açıklamaktadır: “Gençlerin elinde tabanca olabilir. Biz silah sevgisine sahip bir milletiz. Hangimiz de silah yok ki? Ülkücü ihtiyaç duyarsa milli silahını kullanır. Çoğu Karadeniz yapısı veya Makine Kimya ruhsatlı silahlardır bunlar” (Barbaros ve Zurcher, 2014: 247). Özellikle 1975 yılı sonrası sokaklarda yaşanan çatışmanın 1978 sonrası şiddetlenmesi ve ülkücü-milliyetçi gençlerin aktif şekilde rol alması CHP'nin iktidar olarak hükümette görev alması büyük bir etkidir. CHP'nin iktidar olması sonrası gittikçe çatallaşan komünizm-antikomünizm düşüncesinin yol haritası MHP tabanlı gençlerin geçmiş yıllara nazaran sokakta yer almasının önünü açmıştır (Karakurt, 2016: 43). 19 Kasım 1979 yılında öldürülen ve THKP-C Devrimci Sempatizanları örgütünün üstlendiği eski milletvekili, MHP İstanbul İl Yönetim Kurulu üyesi ve Ortadoğu gazetesi yazarı İlhan Darendelioğlu'nun cenazesinde (Cumhuriyet, 20 Kasım 1979: 1-5) konuşan Alparslan Türkeş şu sözleri ile Komünizme karşı olduklarını bir kez daha yinelemiştir:

“Onu şehit eden ideoloji öyle bir ideolojidir ki girdiği yere cinayet götürür, kan götürür. Bütün bu cinayetlerin nedeni Komünizmdir. Saldırıları MHP'lilerin katliamına dönüştü. Ecevit Hükümeti döneminin emniyet müdürleri ve Pol-Der'li polisleri bu katliamın sorumlusudur. Bunlardan adalet huzurunda hesap sorulacaktır” (Kayış, 2012: 71)

Öte yandan İtalyan Faşizmindeki korporatif sisteme benzetilen ve Türk toplumun altı sosyal dilimden meydana geldiği, iktidarında bu altı meslek grubunun ülkeyi korporasyonlar şeklinde örgütleyerek yönettiği söylenen MHP'nin savunduğu Milliyetçilik ilkesi din ile ortak paydada da buluşmaktadır (Özdemir, 1997: 224). Diğer yandan Ülkücü geçmiş içerisinde aktif rol oynayan Metin Kaplan Milliyetçilik düşüncesi için şu görüşte olduklarını dile getirmiştir:

“Ülkücü olmayan hemen hemen bütün Milliyetçiler ile Ülkücü olan bazı Milliyetçiler Milliyetçilik bir duygu ve idealdir diye cevap verir. Ama biz Müslüman ve Dokuz İşkçi Türk Milliyetçileri olarak Milliyetçiliğin bir ideoloji olduğuna inanırız. Hatta bundan daha da ileri giderek Türkiye'de Milliyetçiliği bir ideoloji haline Ülkücü Hareket getirmiştir deriz” (Kaplan, 2000: 233).

MHP ve Ülkücülük tarihinde 1980 öncesi yaşanan en keskin ayrışma kuşkusuz Alparslan Türkeş ve Hüseyin Nihal Atsız ayrışmasıdır. Atsız ve Türkeş'in üzerinde ortak paydada buluştukları tek düşünce Milliyetçilik olurken Atsız Turancı bir çizgi, Türkeş ise İslamiyet çizgisi üzerinden yürümekteydi. Bu çizgi ile beraber MHP eski çizgisinden sapma yaşamış ve Türkeş ile Atsız'la olan geçmişinden kopmuştur. Böylelikle MHP'nin amacı Türkçülük/Milliyetçilik kavramlarının yanına Sünnilik/İslamlık sıfatını da ekleyerek taşrada yaşayan kitlenin muhafazakar ve dini duygularına hitap etmiştir. Bu değişim ile MHP çizgisinde “Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız” sloganı da ortaya çıkmıştır

(Kırkpınar, 2009: 55-56). Özellikle 1970 yılı sonrası faaliyetlerinde yükseliş gösteren Ülkücü Hareket içerisinde gençlere eğitim amacıyla dağıtılan Ülkü Yolu kitabında bir ülkücü gencin yüksek ahlaki sorumluluğa sahip Allah yolunda cihat eden Alperenler olarak tanımlandığı bilinmektedir. Bu tanım çerçevesinde bir ülkücü-milliyetçi genç devleti ve dini için kendisini feda etmekten çekinmemeliydi (Erken, 2014: 147).

1972 yılından itibaren sürekli açılan Ülkücü derneklere giderek yenileri de eklenmiş; 1974 yılında Ülkücü Asistanlar Derneği, 1975'te Ülkücü Öğretmenler Birliği (ÜÖB) bu yapılanmaya dahil olmuştur. Özellikle ÜÖB'nin açılması ile Anadolu'da öğretmenler hem öğrencilerine dilediği kitapları okutmuş, Ülkü Ocakları'na gitmelerini tavsiye etmiş, hem de MHP'nin şiddet yanlısı olduğu profilinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir. 1976 yılından sonra ülkede kurulan ocak sayısı 1000'e ulaşmışken 1980 yılında 1200'ü geçen sayıya ulaşmıştır (Erken, 2014: 144-145). Fakat Ülkücü gençlerin bu denli gelişmesinde 1975 sonrası kurulan ve aralarında AP, CGP, MHP ve MSP'nin bulunduğu MC Hükümetlerinin katkısının olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu konu hakkında Volkan Varol'un yazmış olduğu Yüksek Lisans Tezinde açıklama yapan Sedat Kara şunları söylemiştir:

“Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu. Orda MHP üç tane milletvekili ile iki bakanlık aldı. Bu hareket bizi sokakta, adliyede, devlet müesseselerinde diğer siyasi partilerin gözünde büyüttü. İşi olmayan arkadaşlar işlere girdi, okulu bitirenler partiye girdiler ve delege oldular. Parti güçlenmeye başladı ve çektiğimiz sıkıntılar diyebilirim ki minimum noktaya indi. Rahatladık yani.” (Varol, 2019: 104).

Ülkücülerin mevcut örgütlenmeleri başlıca şu oluşumlar üzerinden olmuştur: Milliyetçiler Derneği (MD), Milliyetçi Türk Gençlik Teşkilatı (MTGT), II. Kuva-yı Milliye Derneği, Hür Düşünce Kulüpleri Federasyonu (HDKF), Üniversiteliler Kültür Derneği (ÜKD), Ülkü Ocakları Derneği (ÜOD), Genç Ülkücüler Teşkilatı (GÜT), Ülkü Ocakları Birliği (ÜOB), Türk Ülkücüler Teşkilatı (TÜT), Büyük Ülkü Derneği (BÜD), Ülkücü Gençlik Derneği (ÜGD), Ülkü Yolu Derneği (ÜYD), ÜGD Kızlar Masası, Ülkücü Teknik Elemanlar Derneği (ÜLKÜ-TEK) gibi dernekler de faaliyet göstermekteydiler. Bunun yanı sıra Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK), Ülkücü Polisler Birliği (POL-BİR), Ülkücü Kamu Görevlileri Güçbirliği Derneği (ÜLKÜM-BİR), Ülkücü Öğretmenler Birliği Derneği (ÜLKÜ-BİR-ÖĞRET), Ülkücü Esnaf ve Sanatkârlar Derneği (ÜLKÜ-ES), Ülkücü Köylüler Derneği (ÜLKÜ-KY), Ülkücü İşçiler Derneği (ÜİD), Ülkücü Maliyeciler ve İktisatçılar Derneği (ÜMİD) ve Ülkücü Gazeteciler Cemiyeti (ÜGC) (Schink ve Tonak, 2013: 341).

1960larda kurulan ve hakkında sıkça tartışma yaratan Komando Kampları 1970'li yıllarda da varlığını sürdürmüş ve sıkça tartışmalara yol açmıştır. Kars Milletvekili Hasan

Yıldırım ve 9 arkadaşı da Ülkü Ocakları ile beraber yürütüldüğünü düşündüğü komando faaliyetleri için birer önerge vermiş ve hükümetin bir ilişki içerisinde olup olmadıklarını saptamak istemişlerdir. Önerge;

“Kesinlik kazanan beyan ve davranışlar karşısında Cephe Hükümetinin bir kanadı Hitler Almanya’sı ve Mussolini İtalya’sı gibi faşist bir eylemin içime girerek mevcut Anayasa düzenini yıkmaya çabası gizlenmemektedir. Bu eylemler adım adım ülkü ocakları ve komandolar diye isimlendirilen kuruluş kanalıyla yürütülmektedir. Amaçları bellidir, Atatürk Devletini yıkmak, özgürlükçü demokrasiyi ortadan kaldırmak, insan haysiyetine yakışmayan faşist bir idare getirmektir. Bunun içinde cinayet listeleri her gün büyümekte, kanlı mezar taşları artmakta ancak siyasî camiler yakalanmamaktadır yahut görevini yapan namuslu memurlar görevinden uzaklaştırılmaktadır. Terör, şiddet, baskı, can ve mal korkusu her vatandaşta huzursuz etmiş, kimsenin hayatından ve geleceğinden güveni kalmamıştır. Bunun baş sorumlusu Cephe Hükümetinin bir kanadıdır. Bu kanat olayların içinde ve teşvikçisi olduğunu gözlemlemektedir. Komando ve ülkü ocaklarının kendisine bağlı kuruluş olduğunu açıkça yetkili ağızlarca ifade etmektedir. (Hasan Yıldırım (Kars), Abdülkerim Zilan (Siirt), Kemal Okyay (Kars), Yılmaz Alpaslan (Tekirdağ) Hasan Celâlettin Ezman (Bingöl), Yalçın Oğuz (Sinop) Fahri Birer (Samsun), A. Baki Cartı (Siirt), Nihat Saltık (Tunceli), Hasan Çetinkaya (Erzincan)” (MMTD, C.14, D.4, 41. Birleşim, 20.1.1976: 451-452).

Komando kamplarında silahlı eğitim verildiği iddialarına karşı konuşan Erzurum’un Tortum ilçesinde Ülkü Ocakları Başkanlığı yapmış olan Hüseyin İmamoğlu, *“Biz Ülkücü gençlik olarak ocaklarda milli ve manevi değerlerimizi özümsemek ve tarih şuuru kazanmaya yönelik eğitim faaliyetlerinde bulunduk. Bu amaçla seminerlere, konferanslara katıldık, tiyatro oyunları düzenledik. Faaliyetlerimiz tamamen legaldir. Ben kendi bölgemizde gençlere silahlı eğitim veren herhangi bir faaliyeti görmedim ve duymadım. Yurdumuzun başka bölgelerinde de bu tür faaliyetlerin olduğuna inanmıyorum. “Komando kampları” adlandırması dışarıdan ülkücü harekete muhalif kesimlerin bir adlandırmasıdır. Önemli olan kişilerin veya tüzel kişilerin kendilerini nasıl ifade ettikleri, nasıl tanımladıklarıdır. Hukuk dahi sanığın kendi beyanını esas alır. Dolayısıyla kişiler veya tüzel kişiler eleştirilecekse, kamuoyuna deklare ettikleri düşünceleri üzerinden eleştiriye tabi tutulmalıdır. Dışarıdan yapılan herhangi bir tanımlama o düşünceye bir müdahaledir. Bu da faşist bir dayatmadır.”* (Hüseyin İmamoğlu ile görüşme, 13.05.2021, Bursa).

1980 yılı öncesi anti-Komünizm düşüncesi ve İslami özelliği ile adından sıkça söz ettiren Ülkücü gençlerin neden Komünizme karşı olduklarını Osman Yüksel Serdengeçti açıklarken, Hüseyin İmamoğlu bu konuya sözlerinde yer vermiştir. Mustafa Cura ise sağın solun ne demek olduğunu şöyle belirtmiştir:

Osman Yüksel Serdengeçti: *“Ferdî farkları kabul etmeyen komünizm yahut müfrit sosyalizm cemiyetin dinamizmini öldürmekte kabiliyetli insanların inkişafına filizlenmesine gelişmesine engel olmaktadır. Komünistler iktisadî hürriyet olmadan hiçbir hürriyetin mümkün olmayacağını kabul ederler. Güzel. Eh bütün sermayeyi, işletmeleri, iktisadî faaliyetleri devlete verince, yani vatandaşın iktisadî hürriyeti kalmayınca, diğer hürriyetlerimiz ne olacak? Hiçbiri olmayacak tabii. Cebimizden, kalbimize kafamıza kadar devlet elini sokacak, müdahale edecek, kontrol edecek. O halde dünyaya neden geldik biz. Bu devletlû devlete köle olmak için mi? Devlet mi millet için, millet mi devlet için? Komünistler bize bunun izahını yapabilirler mi? İşte komünizm, insanı böyle her yönden kısıvrak bağladığı için de ona karşıyız”* (Serdengeçti, 25 Ağustos 1965: 3).

Hüseyin İmamoğlu: *“Komünizm hem Türk milletinin bünyesine yabancı bir ideoloji hem de Sovyetler Birliği’nin emperyalist yayılmacı siyasetinin bir enstrümanı idi. Sovyet Rusya Orta Asya, Kafkaslar ve Doğu Avrupa’da ki ülkeler üzerinde bu ideoloji üzerinden hakimiyet kurmuştu. Sovyetlerin ülkemiz üzerinde emelleri olduğu Çarlık Rusya’sından beri ülkemiz üzerinden Akdeniz’e inme planları yaptığı bilinmekteydi. Ülkücü Hareket de genliği bu ideoloji ve bu ideolojinin arka planında gizlenen sinsi emeller hususunda bilgilendirmekte idi. Bu faaliyetleri ideolojik yayılmalarına engel gören komünist militanlar Ülkücü Hareketi hedef haline getirmiş ve maalesef nefsi müdafaa mecburiyetinde kalan ülkücüleri şiddet ortamına çekmeyi başarmışlardır”* (Hüseyin İmamoğlu ile görüşme, 13.05.2021, Bursa).

Mustafa Cura: *“Memleketimizde sağ- sol tartışmaları aldı yürüdü. Halbuki bu kavramların ne olduğunu Türk halkı yüzlerce yıldardan beri açıkça bilmektedir. Beni kanaatime göre bu konuda tartışmaya hiç lüzum yoktur. Herkesin bildiği şu hakikatleri ben sadece hatırlatmak istiyorum. Bir adamın yüzü hiç gülmezse,*

kendisinden asla iyilik umulmazsa ondan hep kötülük gelirse o adama: sol adamdır, denir. Bir kimseye teşekkür etmek istersek ona sevinçli bir yüz gösterip iyilikler dilemek istersek: sağ ol deriz. Sol ol demeyiz. Bir kimse umulmadık sevinçli bir haber alırsa veya ummadığı bir güzellik veya iyilikle karşılaşarsa ona: Bugün sağ tarafından kalmış deriz. Yine bir kimse beklemediği bir felakete uğrarsa, bir uğursuzluk ile karşılaşarsa ona da: Bugün sol tarafından kalmış deriz. Hayırlı bir niyet ile işe başlamak üzere besleme çekip yola çıkarken önce sağ ayağımızı atarak harekete geçeriz. Ama önce sol ayağımızı atmazız. Çünkü uğursuzluk getirir. Bir dostumuzu görünce ona sevgi ile sağ elimizi uzatırız. Selamı da sağ el ile veririz. Sol el ile değil. Şeref misafirimizi sofrada sağ tarafımıza oturturuz. Solumuza değil. Namazı bitirirken evvela sağ tarafımıza selam veririz. Kuran-ı Kerime sağ elimizi basarak yemin ederiz. Sol elimizi basmayız. Saatin ibreleri, değirmen taşları, elektrik düğmeleri bile sağa doğru dönerler. Doğru dönüş budur. Sola dönüş tersine dönüştür. Tabiatın bizlere ihsanı da ibret vericidir. Sağ tarafımızdaki organlarımız kuvvetlidir. Sol tarafımızdaki organlarımız zayıftır. Kılıcı, kalemi sağ ile tutarız. Savaşta sağ gözümüzle nişan alırız, sağ elimizle tetik çekeriz. Bir insanın en sadık dostuna ve hakiki yardımcısına, onun sağ koludur deriz. Sol koludur demeyiz. Hayırlı bir rüya görmek isteyen her iman sahibi, duasını okuduktan sonra sağ tarafına yatarak uyur. Çünkü sol taraf üzerine yatış uğursuz sayılır. Ulu tanrı dahi sağ ile solun farkını bizlere açıkça bildirmiştir. Sevaplarımızı yazan meleği sağ omzumuzu, günahlarımızı yazan meleği sol omzumuzu oturtmuştur. Otuz milyon içinde bu hakikatleri bilmeyen yoktur sanıyorum. Bunlar bize anlatıyor ki: Sağ sevaptır, sevinçtir, iyiliktir, uğurdur. Sol günahdır, felakettir, kötülüktür, uğursuzluktur” (Cura, 1966: 1).

4.2.3. 1971 Sonrası Türkiye’de Sol İdeoloji

1971 Muhtırası sonrası ağır darbe alan sol ideoloji, 1974 yılında CHP-MSP Koalisyonu sırasında çıkarılan Genel Af ile serbest bırakılmıştır. 1974 sonrası adeta Big Bang teorisini izleyen sol ideoloji bir yandan gelişme kaydederken öte yandan da aynı hızla uzaklaşma yaşamıştır (Aydınöglu, 2007: 278). Genel Af sonrası yeniden şekillenen sol görüş partilerin yanı sıra dergiler etrafında da şekillenmekteydi. 1974 yılının Ocak ayında yayına başlayan Kitle dergisi, aynı ayın Haziran ayında kurulan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi’nin (TSİP) savunucusu olmuştur. 19 Kasım 1974 yılında Doğu Perinçek ve arkadaşları Aydınlık dergisini yayına koyarken, 15 Nisan 1975 yılında Halkın Sesi dergisi yayına başlamıştır. TKP yasadışı olarak aylık Atılım dergisini Ocak 1974 yılında, aylık yasal yayını olan Ürün dergisini Temmuz 1974 yılında yayın hayatına sokmuştur. TİP ise haftalık dergi olan Yürüyüş dergisini 15 Nisan 1975 yılında yayın hayatına geçirirken 1 Mayıs 1975 tarihinde ise partinin kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Devrimci Yol’un, Devrimci Gençlik dergisi Kasım 1975’te, siyasi hareketin yayın organı olarak düşünülen Devrimci Yol dergisi ise 1 Mayıs 1977’de, Kurtuluşçular’ın aylık Kurtuluş dergisi 1976 Haziran’ında yayına başlamıştır. THKPC’liler 5 Nisan 1976’da Militan Gençlik dergisini ardından 20 Aralık 1976’da Halkın Yolu dergisini çıkarmışlardır. THKO’luların ana grubunun dergisi Halkın Kurtuluşu 2 Şubat 1976’da, Mücadele Birlik’in dergisi olan Emeğin Birliği 1 Kasım 1976’da yayın hayatına başlamıştır. Türkiye Komünist Partisi/Marksist Leninist (TKP/ML)’liler de iki ayrı grup olarak Halkın Gücü ve Halkın Birliği’ni çıkarmışlardır (Ersan, 2014: 70).

Sol görüşlü camia da yaşanan bölünme için Hasan Yalçın üç gerekçe olduğunu savunmaktadır. Solda yaşanan bölünmelerin toplumsal sebeplerden kaynaklandığını savunan Yalçın, Türk toplumunun farklı kesimlerden ve farklı sınıflardan oluştuğunu ve bu nedenle

akımların ortaya çıkmasının normal olduğunu, toplumsal olarak alt yapının farklı görüşlere zemin hazırladığını belirtmektedir (Yalçın H, 2018: 153). Her ne kadar farklı bölünmeler yaşasa da solda üç ana akım bulunmaktaydı: Maocular, Sovyetçiler ve Bağımsız Solcular (Fedayi, 2016: 31). Solun yaşadığı bölünmeler konusunda açıklama yapan Toktamış Ateş şu sözleri dile getirmiştir:

“Sol amip gibi bölünüyordu dediniz. Bugün baktığımızda da farklı bir yapı görmüyoruz. Biliyoruz ki solun doğasında hep muhaliflik var, hep bu sivrilik var, yandaşıyla bile uzlaşamaz gibi bir inatçılık var. Peki neden bu inatçılık var? Bunu atamadığı sürece faşizm karşısında güdük kalmaya mecbur olmayacak mı? ... Bu sadece Türkiye'nin sorunu değil. Dünyanın sorunu ve bugünün sorunu aynı zamanda dünün de sorunu. Bunun birkaç nedeni var. Önce nedenleri sonra sonuçları üzerinde durmak lazım. Siyasal veya toplumsal hareketlerde lider üzerinde birlik vardır. Lider analiz yapan veya kitleyi sürükleyebilen, olaylarda sebep sonuç ilişkisini hemen kuran insandır. Bu insanın ağız da laf edecek tabii. Bu tür insanlar solda çok fazladır, sağda nispeten daha azdır. Lider nitelikli insanlar bir başkasının liderliğini kolayca kabul edemez, işin içinde bölünmenin potansiyeli vardır. Nitekim en ufak sürtüşme olduğu anda bir kopma ve o kopmanın sonucunda da ayrı bir örgütlenme ortaya çıkar. Bu faşizm öncesi Almanya'da da böyle idi. Günümüzde de pek çok ülkede böyledir. Sol sayısız parçalara bölünerek kendi kendini yıpratır. Bunun istisnaları çok azdır” (Baykam, 1999: 41).

1974 yılına geldiği zaman TİP geleneğinden gelenler Türkiye İşçi Partisi (TİP), Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), Sosyalist Devrim (SD) gibi yeni Sosyalist parti kurma girişiminde bulunmuşlardır. TSİP Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerine de sahip çıkan bir parti olmuştur (Belge, 2008: 38). Hikmet Kıvılcımlı'nın düşüncelerine sahip olan ve 1970 yılında bölünme yaşayan TİP'ten kopan TSİP, Teori ve Pratik Birliği dergisi etrafında toplanan Sosyalistler tarafından kurulmuştur (Ersan, 2014: 3). 16 Haziran 1974 tarihinde kurulan ve solun ilk önemli örgütlenme özelliğini taşıyan TSİP, 1974 yılı sonrası solun yaşadığı dağınıklığı toparlayıcı bir çözüm olarak baş göstermiştir. Fakat ilk zamanlarda solu toplama çekiciliğinde bulunan TSİP'in kısa sürede böyle bir gücünün olmadığı anlaşılacak ve parti içerisinde ideolojik kriz baş gösterecektir (Aydınoglu, 2007: 285, 289). Sol tarafta güçlü bir birliktelik oluşturmak gerektiğini savunan TSİP, Goşistleri ve Maocuları bu birliktelik dışında tutmaktaydı. Goşistler birbiriyle rekabet eden ve gizli servisler tarafından manipüle edilen birkaç kişiden oluşan grup iken, Maocular ise karşı devrimci olarak görülmekteydi. TSİP'lilere göre yalnız Sosyalist olmak değil, Demokrat olmak da Maoculuğa karşı olmaktan geçmekteydi (Ersan, 2014; 85).

11 Mayıs 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından açılan dava ile 20 Temmuz 1971'de kapatılan TİP, 1974 yılında getirilen Genel Af sonrası Behice Boran önderliğinde tekrardan kurulmuştur. Dönemin bölünme çizgisinde yerini alan İkinci TİP, Çin Komünist Partisi (ÇKP) ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) saflaşmasında yerini SBKP'den yana tanımlamıştır (Ersan, 2014: 89). Gücünü 1961 yılında kurulan ve 60'lı yıllar içerisinde güçlü etki bırakan birinci TİP'ten alan ikinci TİP'in Ekim 1970'de yapılan 4. Kongrenin devamı niteliğinde yapmış olduğu kongresi, 5. Kongre olarak algılanmıştır. 1974 sonrası

dağılan solu toplama gayesi güden TSİP'in aksine TİP parçalanmış solu toparlayamayacağına bilincinde olup işçi sınıfının öncü örgütlenmesi olarak ortaya çıkmıştır (Aydınöğlü, 2007: 304-305). 1975 yılının Şubat ayında kurulan bir diğeri parti ise Türkiye Emekçi Partisi (TEP) idi. Mihri Belli'nin kurucusu olduğu parti, MDD çizgisinin yasal siyasi partisi olarak görölmekteydi. Fakat TEP, MDD geleneğine sahip olmasına karşın küçük siyasi bir partiden öteye gidememiştir (Aydınöğlü, 2007: 302).

TSİP ve TİP'in yanı sıra 1974 sonrası aktif rol oynayan bir diğeri parti ise TKP idi. Türkiye'de yasal olarak TKP'yi kuran Sosyalist gençler 1960'ların sonlarında silahlı grup olan THKO, THKP-C ve TKP/ML gibi örgütlerin liderleri olan Mahir Çayan, Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş ve İbrahim Kaypakkaya gibi isimlerin yerine Harun Karadeniz, Veysi Sarıözen, Sıtkı Coşkun, Nabi Yağcı gibi silahlı mücadeleyi desteklemeyen önderler tarafından kurulmuştur. TİP'ten ayrılan ve 1 Mayıs 1970 tarihinde Partizan dergisini çıkaran gençler İstanbul'da fabrika gazeteleri çıkararak işçiler arasında örgütlenme çabasına gitmişlerdir. Derginin 1. sayısının çıkmasının ardından 12 Mart süreci ile sessizliğe gömülen grup 1972 yılından itibaren Türkiye Sosyalist Mücadele Birliği olarak örgütlenmiş, 1972-1974 yılları arasında yurtdışında bulunan TKP ile bağlantı kurarak teker teker TKP üyesi olduklarını bildirip birer yönetici haline gelmişlerdir (Ersan, 2014: 118). TSİP'ten farklı olarak TKP'de dağılan sol düşüncüyü toplamak gibi bir gaye içerisinde değildi. Hatta sadece sol bölünmeyi değil SBKP çizgisinde bulunan dağılmayı bile bir araya getirme çabasında olmamıştır (Aydınöğlü, 2007: 299). TKP'nin 1974 yılından sonraki asıl gayesi ise 1960'lıların ikinci yarısından sonra etkili olan ve 12 Mart'ın kesintiye uğratamadığı sol dalgayı yeniden yakalamak ve güçlendirmek idi. 1973 yılından itibaren hızlıca yaygınlaşan TKP, çıkarmış olduğu Atılım dergisi ile geniş varlık kazanmıştır (Bora, 2018b: 641).

12 Mart öncesi kurulan ve silahlı mücadele içerisinde yer alan THKO, 1974 sonrası Türkiye Komünist Emek Partisi'nin (TKEP) doğmasına vesile olmuştur. 12 Eylül 1980 öncesinde SBKP çizgisinde yer alan TKEP, TİP ve TKP'nin yanı sıra silahlı ve şiddeti savunmaktaydı. 1980 yılında partinin kuruluş kongresinde seçilen 12 kişinin olduğu gibi parti lideri de köylü kökenliydi. Partinin isteği ve amacı ise Bolşevik tipte silahlı ayaklanmayı gerçekleştirecek olan proletarya partisini oluşturmaktı. Köklerini 12 Mart öncesi kurulan THKO'dan alan TKEP, onun proletarya partisine dayanmadığını eleştirerek, partinin kırdaki değil sanayi proletarya içerisinde kurulması gerektiğini savunuyordu (Ersan, 2014: 155-156). THKO kökeninden gelen tek parti TKEP değil, Türkiye Devrimci Komünist Partisi (TDKP) de bir diğeri idi. 1971-1972 yılları arasında yaşanan gerilla faaliyetleri sonrası bir arada kalıp

dönüşümü gerçekleştirebilen THKO'cular 1978 yılında kurmuş oldukları TDKP ile THKO'yu yeni bir şekle sokup tarihe karıştırmışlardır. Cezaevinde kaldıkları süre zarfında geçmiş eleştirmeye başlayan THKO'lular Mayıs 1975 tarihinde Geçici Merkezi Koordinasyon Komitesi (GMKK) kurmuşlardır. Leninist ilkelere dayalı yeni bir siyasal platform oluşturmayı düşünen THKO'lulara başını Aktan İnce'nin çektiği ve Aktancılar olarak anılan grup da katılmıştır (Ersan, 2014: 193-194).

1970'li yıllarda Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) ile sık sık anılan TKP/ML örgütü, Maoculuk, illegalizm, polis ile yaşadığı silahlı çatışmalar, eylemler ile gözü kara örgüt sıfatı taşımaktaydı. TKP/ML örgütlenmesini ve mücadelesini belli başlı şehirlerde gerçekleştirerek güç toplamayı ve ardından yayılmayı düşünen bir örgüt idi. Bu yüzden İstanbul'da gecekondu mahalleri, işçi ve fabrika çevrelerinin yanı sıra Tunceli, Elazığ, Diyarbakır, Erzincan'a yayılan örgüt buralarda güç toplayıp ardından silahlı eyleme girme düşüncesi içindeydi (Ersan, 2014: 219). 1970'lerin ortalarından itibaren de Maocu geleneğe bağlı olarak gelişen TKP-ML hareketi TKP-ML Hareketi/Halkın Birliği, TKP-ML Partizan, TKP-ML/Halkın Birliği ve TKP-ML/ Devrimci Halkın Birliği gibi hareketlerle örgütlenmeler yaşamaktaydı (Aydınoglu, 2007: 316).

1960'lı yılların sonunda kurulan THKP-C, 1974 sonrası tekrardan diriltilmeye çalışılmıştır. Mahir Çayan'ın Paris'te yaşayan eşi Gülten Çayan etrafında toplanan bir grup THKP-C'liler öncü savaşı kaldığı yerden sürdürmek amacıyla teorik çalışmalara devam ederken, silahlı eğitim almaları için Filistin kamplarına adam göndermişlerdir. Silahlı mücadelenin kurulan parti etrafında yapılacağına inanan ve gençlik mücadelesinin örgütlenmesi ile başlanmasına inanan bu gruba alaycı tutumla "Aceleciler" veya "Acilciler" adı verilmiştir. Benimsenen bu isim ile sol camiada bu grup karşı koymalarına rağmen Acilciler olarak anılmışlardır (Ersan, 2014: 250-251). Acilcilerin yanı sıra THKP-C düşüncesine sahip çıkan Devrimci Yol örgütü, işçi sınıfının ideolojik öncülüğünü benimserken kendine özgü kavramlar olan öncü savaş, suni denge, politikleşmiş askeri savaş stratejisi, silahlı propaganda gibi terimler ile faaliyet göstermiştir. Bu nedenle köklerini almış olduğu THKP-C'den farklı bir tarz üretme noktasına gelmiştir (Pekdemir, 2008: 744). Kendi devrinde bulunan Acil, Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği (MLSPB), Eylem Birliği gibi örgütler gibi silahlı mücadele taraftarı olan Devrimci Yol diğerlerinin aksine üniversite gençliği içerisinde hızlıca yayılma göstermiştir (Ersan, 2014: 269).

THKP-C'nin hem teorik tezi hem de mücadele mirasına 1974 sonrası sahip çıkan bir dizi çevre ortaya çıkmıştır. Bunlar; THKP-C'nin Çayan Sempatizanları, THKP-C Cephe

Yolu, THKP-C Devrimci Koordinasyon Birliği, Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birliği, THKP-C Devrimci Savaş, THKP-C Eylem Birliği, THKP-C Halkın Devrim Öncüleri, THKP-C Marksist Leninist, THKP-C Türkiye Kızıl Muhafızları Ordusu, THKP-C Üçüncü Yolcular ve THKP-C Devrimci Sol gibi hemen hepsi yasa dışı faaliyet gösteren örgütlenmelerdi (Aydınöğlu, 2007: 313). 19 Kasım 1979 günü saat 17.45’de Toprak dergisinin İstanbul Kumkapı Köşkü Hamam Sokak’ta bulunan bürosu önünde öldürölen İlhan Darendelioğlu’nun, ölümlünü THKP-C Devrimci Sempatizanları olan örgüt üstlenmiş ve ölüm sebebini şöyle belirtmişlerdir: *“Bundan öncekilerden farklı olmayan faşist hükümetin kuruluşunu protesto etmek amacıyla MHP’nin İstanbul üst yöneticilerinden İlhan Darendelioğlu hakkında halk mahkemesinin verdiği cezayı infaz ettik”* (Kayış, 2012: 70).

1970’lerin ortamında birçok fraksiyona ayrılan solun canlanmasında en önemli etken ise üniversite gençliği idi. Birkaç yıl içerisinde sol camiadaki farklı akımları bile bir araya getirmekte öğrenciler çatı görevi görmekteydi (Bora, 2018b: 665). Sol her ne kadar farklı fraksiyonlara bölünmüş olsa da 1960’lardan geldiğine ve kendilerine miras kaldığına inandığı silahlı eylem içerisindeydi. Hatta bu nedenle 70’lerin sloganı “Deniz, İbo, Çayan/ Savaşa Devam” şeklinde idi (Er ve Özer, 2018: 81). 68 kuşağında varlığını sürdüren ve 1970’leri gören Atıl Ant iki kuşak arasındaki fark için şu sözleri dile getirmiştir:

“68 Kuşağı entelektöel bir kuşaktı. Hiç değilse ilk yıllarda tartışmayı bilen, farklı fikirlere tahammöl eden bir kuşaktı, çünkü 68’in demokratik ikliminde yetişmişti. Halbuki sonraki kuşağın içinde yeşerdiği iklim 12 Mart iklimiydi. Demokrasiyi tanımlıyordu, çünkü gözünü açtığında 12 Mart Muhturasını görmüştü. Tartışmayı bilmiyorlardı, çünkü 12 Mart yıllarında onlara tartışmak bir yana, konuşmalarını emredilmişti” (Er ve Özer, 2018: 119).

12 Mart 1971 rejimi Türkiye’de bulunan sol görüş için balyoz etkisi yaratsa bile asla tamamen bitmesine sebebiyet verememiştir. 1974 sonrası çıkan af ile tekrar örgütlenme ve faaliyetle bulunma gücü yaşıyan sol için Emine Özcan ile 29 Mart 2008 tarihinde röportaj yapan Ertuğrul Kürkçü kitlelerin darbe indirildiği zaman değil anca yenildiği ve zulüm görmeye başladığı zaman devrimcilere sempati duyduğu ve yanında olduklarının altını çizmektedir (Barbaros ve Zurcher, 2014: 286).

4.2.4. Türkiye’de Kürt Meselesi

1960’lı yılların Türkiye’sinde yaşanan sağ-sol kavgasının yanı sıra geçmişten gelen Kürt Meselesi de bulunmaktaydı. Temellerinin 1960’lı yıllarda atılmış olduğu Kürt Meselesi, özellikle 12 Eylül 1980 yılında yapılan darbe sonrası şiddetini arttırmış ve 1990’lı yılların sorununu teşkil etmiştir. Türkiye’de Kürt hareketi ilk defa 1959 yılında Avrupa Kürt Cemiyeti’nin bir kolu olan Türkiye Kürt Öğrenci Örgütü’nün İstanbul’da kurulması ile baş

göstermiştir. Irak-İran kökenli Kürt öğrencilerin kurmuş olduğu ve aralarında yabancı uyruklu yöneticilerin de olduğu örgüt Marksist/Leninist bir politika gütmekteydi. Fakat örgüt üyeleri kısa süre sonra yapılan baskın sonrası yakalanmıştır (Kırkpınar, 2009: 58).

27 Mayıs 1960 sonrası yapılan ilk işlerden biri Doğu ve Güneydoğu illerinde bulunan DP'li ve ona yakın 485 Kürt ağa, şeyh ve aydının gözaltına alınarak Sivas'ta bir kampta toplanılması olayıdır. Gözaltına alınan 485 Kürt vatandaşın 55'i Türkiye'nin değişik illerine sürgün edilmiştir. Sivas'ta toplanan 485 kişinin büyük bir kısmı kısa sürede serbest bırakılmış, fakat sürgün edilen 55 kişi 1963 yılının sonuna kadar kaldıkları yerde mecburi istikamete zorlanmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel Diyarbakır'da yaptığı konuşmada “*Bu memlekette Kürt yoktur, Kürdüm diyenin yüzüne tükürürüm*” ifadelerini kullanmıştır (Tan, 2009: 339-340). 1961 Anayasası sonrası oluşan özgürlükçü ortamdan yararlanmak isteyen Abdulkadir Ökten, Faik Bucak, Ömer Turan ve Sait Elçi'nin aralarında bulunduğu bir grup Kürt, Irak Kürdistan Demokratik Partisi (IKDP) ile sürdürülen ilişkiler sonrası Şırnak/Silopi'de Kürdistan Demokrat Partisi Mesullüğü adı altında gizli bir Kürtçü yapı oluşturmuştur (Kırkpınar, 2009: 59). Türkiye'de problem olarak görülen Kürt Sorunu ile ilgili ilk defa politik olarak 1962 yılında Barış Dünyası dergisinde Ahmet Hamdi Başar konuşmuştur. Başar, Sovyetler Birliği'nde Rus dili haricinde yerel dillerin de öğretildiğinden bahsederek Kürt Edebiyatı ile ilgili enstitüler kurulmasını ve çalışmaların yapılmasından bahsetmiştir (Yanık ve Bora, 2017: 292). 1961'de kurulan ve 1965 seçimleri ile Meclis'e 15 milletvekili çıkaran TİP'te Türkiye'de yaşayan Kürtlerin durumları ile yakından ilgilenmiş ve parti içerisinde birçok Kürt aydın da yer almıştır. TİP'in Kürt meselesi için ilk adımı, 1963 yılında Gaziantep'te toplanan Genel Yönetim Kurulu'nda Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın Kürt meselesi hakkında konuşması ile olmuştur. TİP 1964 yılında oluşturduğu programda meseleye yer vermiş ve konuyu Kürt Sorunu olarak değil Doğu Sorunu olarak ele almıştır (Alpat, 2011: 61).

1965 yılına gelindiğinde Türkiye'de Kürtler üç farklı noktada toplanmışlardı. 11 Temmuz 1965'te Diyarbakır'da Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi (TKDP) beş kişi tarafından kurulmuştur. TKDP'nin kurulması ile Sosyalist Kürtler TİP'te, sağcı-Milliyetçi Kürtler TKDP'de, feodal Kürt ağa ve şeyhler ise AP ve YTP'de toplanmışlardır (Tan, 2009: 349-350). Diyarbakır'da kurulan TKDP'nin amacı federe bir devlet olarak Türkiye'nin devam etmesinin yanı sıra Kürtçe diliyle, Mecliste bulunduracağı milletvekilleriyle ve yayın organı ile birlikte bağımsız ya da özerk bir Kürt devletinin kurulmasıydı (Kırkpınar, 2009: 59). 1965 yılında kurulan ve sol görüşlü Kürtleri etrafında toplamakta başarısız olan TKDP'nin yanı sıra

1969 yılında Kürdistan Demokratik Partisi adında sol karakterli bir Kürt partisi kurulmuştur (Aydınöglü, 2007: 335-336).

Bünyesinde Kürt aydınları barındıran TİP ise 1967 yılında Doğu Sorunu için mitinglere başlamıştır. 17 Temmuz 1967 tarihinde Suruç'ta başlayan mitingler şöyledir: Silvan 13 Ağustos 1967, Siverek 24 Eylül 1967, Batman 8 Ekim 1967, Tunceli 15 Ekim 1967, Ağrı 22 Ekim 1967, Ankara 18 Kasım 1967, Hilvan 27 Temmuz 1969, Varto 2 Ağustos 1969, Siverek 2 Ağustos 1969, Lice 24 Ağustos 1969, Diyarbakır 3 Eylül 1969. Doğu Sorunu/Kürt Sorunu için mitingler düzenleyen TİP için bu mitingler Kürtler ile buluşmak için bir fırsat niteliğindedir (Alpat, 2011: 69). Fakat Doğu mitingleri sağ kesimin de dikkatini çekmekteydi. Mitinglerde Kürtçe slogan atılmasını, pankartlar açılmasını yakından takip eden sağ basın, durumu ufuktaki tehlike olarak değerlendiriyor, mitingcilerin ülkeyi böleceğini ileri sürüyordu (Alpat, 2011: 71).

TİP içerisinde varlık gösteren Kürtler arasında bir süre iki farklı eğilim ortaya çıkmıştır. Türk-Kürt ayrımı yapmadan Sosyalizmin genel başarısı için çalışmak gerektiğini savunan siyasette Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay, Canip Yıldırım, Mehmet Ali Aslan, Kemal Burkey, Terzi Niyazi Usta ve Mehdi Zana bulunmaktaydı. Fakat Türk solu ile yolları ayırıp Sosyalizm ile yeni bir yol çizilmesini savunan düşünce içerisinde ise Ruşen Aslan, Mümtaz Kotan, Orhan Kotan, İbrahim Güçlü, Edip Karahan ve Necmettin Büyükkaya bulunmakta idi (Tan, 2009: 351). TİP ile başlayan Kürtlerin sol ile ilişkileri 1969 yılına gelindiğinde Kürt gençlerinin Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) adında bağımsız örgütlenme eğilimini doğurmuştur (Aydınöglü, 2007: 337). 1969 yılının Haziran ayında kurulan DDKO, Kasım ayında Beyazıt'ta bulunan merkezinde “*Sosyalizmde Milli Mesele*”, “*Türkiye’de Kürt Sorunu*” gibi konferanslar düzenliyordu (Çiçek, 2018: 226). Bünyesinde TİP’li Kürtler, TKDP’li Kürtler ve bağımsız Kürt milliyetçilerini barındıran DDKO, Kürt sorununa duyarlı ortak çalışma alanı olmuştur. DDKO, 12 Mart 1971 Muhtırasının ardından 26 Nisan 1971’de sıkıyönetim kararıyla kapatılmış, yöneticilerin çoğu tutuklanmıştır (Tan, 2009: 353).

1969 yılının 3 Mayıs’ında vefat eden Yargıtay Başkanı İmran Öktem için gençler tarafından düzenlenen yürüyüşte o gün Tapu Kadastro Meslek Lisesi’nde okuyan Abdullah Öcalan adlı bir gencin bakış açısı değişmiştir. Yürüyüşten çok etkilenen Öcalan ileriki yıllarda anlattığı anılarında o günün hayatında bir dönüm noktası olduğundan bahsetmiş, o günlerden sonra da sol yayınlarla tanışıp DDKO’da Kürt sorunları ile ilgilenmiştir (Birand, Dündar, Çaplı, 2008: 187). 1973 yılında Öcalan Ankara Çubuk Barajı’nda arkadaşlarına bir parti kurularak gerilla yöntemleriyle bir ayaklanma hazırlanması gerektiğini söylemiştir.

Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan'ın düşüncelerini bir araya getirip ve faaliyetlerde bulunmak gerektiğini savunan Öcalan'ın sözleri Almanya'da yayınlanan Berçwedan gazetesinde *"Türkiye'de kesintiye uğrayan 1971 direnişçiliği 1975'lerden itibaren en somut ifadesini PKK'de buldu"* şeklinde yayınlanmıştır (Kırkpınar, 2009: 60-61).

1974 yılında çıkarılan Genel Af sonrası cezaevlerinden çıkan Kürt vatandaşların yolu Türkiye solu ile ayrılmış ve Türkiye solu haricinde bir yol çizilmeye başlanmıştır (Aydınoglu, 2007: 335). Cezaevinden çıkan Kürtler yeniden örgütlenme faaliyetlerine başlamışlardır. TKDP içerisinde güçlü sol görüşe sahip olan bir grup, yönetimi ele geçirmiş ve TKDP'nin adını Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi-Kürdistan Ulusal Kurtuluşçular (TKDP-KUK) şeklinde değiştirmişlerdir. 1992 yılında genel başkanının Hamreş Reşo olmasından sonra Ala Rızgari Birlik Platformu, Rızgari'nin Kürdistan Press grubu ve Kürt Ulusal Demokratik Platformu gibi gruplar ile birleşen parti adının başındaki Türkiye ibaresini kaldırmış ve Hevgirtin KDP ismini almıştır. Bağımsız Kürdistan fikrini savunan Hevgirtin KDP, Hamreş Reşo döneminde kendisini sol bir parti olarak tanımlamıştır (Tan, 2009: 355).

Türkçeye "Kürdistan İşçi Partisi" şeklinde geçen Partiya Karkaren Kurdistan (PKK) 27 Kasım 1978 tarihinde Diyarbakır'ın Lice ilçesinde Abdullah Öcalan'ın önderliğinde kurulmuştur. Halk arasında kısaca Apocular olarak bilinen örgüt Marksist-Leninist bir anlayış ile bağımsız Kürdistan hedefi ile ortaya çıkmıştır. Yayınladıkları programda PKK Türkiye'nin Kürdistan'ı sömürdüğünü, sömürgecilğe karşı ulusal kurtuluş siyaseti izlediklerini ve bağımsız ve demokratik bir ülke kurmayı planladıklarını yazmıştır (Tan, 2009: 365; 367). Çoğunlukla üniversite öğrencilerinden oluşan PKK'nın kuruluş kadrosunda bulunan Abdullah Öcalan, Ali Haydar Kaytan, Cemil Bayık, Haki Karer ve Kemal Pir Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) içerisinde faaliyette bulunmuş isimlerdi (Alikoç, 2018: 53).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin muhafazakar yapısından istifade etmek isteyen Marksist-Leninist ideolojiyi savunan PKK kısa sürede Kürdistan Dindarlar Birliği, Kürdistan İmamlar Birliği, Kürdistan İslami Hareketi gibi çeşitli illegal örgütler oluşturmuşlardır (Alikoç, 2018: 57). Öte yandan bağımsız Kürdistan Devletini kurma gayesi içinde olan PKK'nın lider kadrolarının büyük çoğunluğu Kürt dili, geleneksel kültür, edebiyat, atasözleri, deyimler, şarkı ve türküleri maniler, ninniler, Kürt kılık kıyafeti, argo, küfür ve beddua gibi Kürt geleneğine oldukça yabancıydılar. Kürtçe bilmeyen yönetim kadroları kuruldukları günden beri örgüt içerisinde yazışma dili olarak Türkçeyi kullanmaktaydı (Tan, 2009: 369).

Ermeni bir örgüt olan ve PKK ile ortak paydada buluşan ASALA da, PKK gibi askeri eğitimini Filistin Kamplarında almıştır. PKK ile omuz omuza askeri eğitim gören ASALA, 1979 yılında Lübnan'ın Sidon şehrinde PKK ile Türkiye Cumhuriyeti'ni faşist olarak ilan etmişlerdir. Marksist-Leninist ideolojiye sahip olduklarını dile getiren her iki örgütün amaçları ve söylemleri arasında etnik kimlik dışında fark yoktur (Alikoç, 2018: 55-56). PKK'nın yanı sıra öne çıkan Kürt sol örgütleri arasında THKO kökenli olanlar Doğu Devrimci Kültür Dernekleri (DDKD), KUK, Kav, Rızgari, Ala Rızgari, Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi (TKSP), Türkiye'de Kürdistan Demokratik Partisi (T-KDP) ve Özgürlük Yolu gibi örgütler bulunmaktaydı (Aydınöglu, 2007: 338, Fedayi, 2016: 31).

4.3. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Bilançosu

4.3.1. 12 Eylül 1980 Darbesi

Türkiye 1979 yılına girdiğinde failleri meçhul suikastlar baş göstermeye başlamıştır. Sağ-sol kavgası halkın deyimi ile anarşik olay hız kesmeden devam etmiş ve önü alınamaz olaylara gebe kalmıştır. 1979 yılının 1 Şubat gününde Abdi İpekçi'nin öldürülmesi ile başlayan suikastlar silsilesi, 10 Eylül 1979'da TİP Adana eski İl Başkanı Ceyhun Can ve Çukurova Üniversitesi Rektör Vekili Fikret Ünsal, 19 Eylül 1979'da Malatya Ülkü Ocakları eski Başkanı Mürsel Karataş, 28 Eylül 1979'da Adana Emniyet Müdürü Cevat Yurdakul, 19 Kasım 1979'da Eski AP İstanbul Milletvekili İlhan Darendeliöglu, 20 Kasım 1979'da İÜ Hukuk Fakültesi Dekan Yardımcısı Ümit Doğançay, 3 Aralık 1979'da Fedai Dergisi sahibi, yazar Kemal Fedai Coşkun, 7 Aralık 1979'da İÜ İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Cavit Orhan Tütengil ile devam etmiştir. 1980 yılına gelindiğinde ise 11 Nisan 1980'de TRT İstanbul Radyosu prodüktörlerinden Ümit Kaftancıoğlu, 27 Mayıs 1980'de MHP Gaziosmanpaşa İlçe Başkanı Ali Rıza Altınok ve MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak, 17 Haziran 1980'de CHP Nevşehir İl Başkanı Zeki Tekiner, 15 Temmuz 1980'de CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu, 19 Temmuz 1980'de Nihat Erim ve 22 Temmuz 1980'de Maden-İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler suikasta kurban gitmiştir (Kırkpınar, 2009: 82).

1980 yılına gelindiğinde terör zirve yapmış, 1980 yılının ilk ayı içerisinde ölü sayısı 2000'e çıkmıştır. İskenderun'da bir polis karakoluna ve Adana'da bir askeri araca düzenlenen silahlı saldırı sonucu 3 polis 2 er, Mart ayında Zile'de çıkan Alevi-Sünni çatışmasında 1 kişi, Urfa'da çıkan olaylarda 6 kişi, İstanbul'da banka soygunu sırasında nöbet tutan 2 er ve Mayıs ayında Çorum'da yaşanan olaylarda 26 kişi hayatını kaybetmiş; olaylar gün geçtikçe

artmaya devam etmiştir (Yetkin, 2007: 15). Ardı arkası kesilmeyen olaylar neticesinde Adana, Adıyaman, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa illerinde sıkıyönetimler ilan edilmiş ve 2 ay süreli ilan edilen sıkıyönetim sürekli hale gelmiştir (Resmi Gazete, 21 Şubat 1980, Sayı 16907: 2, Resmi Gazete, 19 Nisan 1980, Sayı 16965: 1, Resmi Gazete, 19 Haziran 1980, Sayı 17022: 1, Resmi Gazete, 19 Ağustos 1980, Sayı 17080: 1).

Yaşanılan terör ve anarşi olaylarının yanı sıra Nisan 1980’de Fahri Korutürk’ün Cumhurbaşkanlığı süresinin dolması ve Mecliste yapılan sayısız oylama sonucu yerine yeni bir Cumhurbaşkanı seçilememesi de büyük tepkiler yaratmıştır. Meclis’te çoğunluğu sağlayan iki büyük parti AP ve CHP uygun bir aday üzerinde anlaşamamış ve oylamaların defalarca yapılmasına sebebiyet vermiştir (Akşin, 1997: 150). TBMM’de yapılan seçimlerde 450 milletvekili ve 186 senatörden oluşan Meclis’in ilk turda en az 424, diğer turlarda ise en az 318 oy alınması gerekiyordu. 22 Mart 1980 tarihinde ilk tur için toplandığında adayın olmaması üzerine kısa sürede CHP’den eski Hava Kuvvetleri Komutanı ve 12 Mart Muhtırası’nın başrol oyuncularından biri olan Muhsin Batur ve AP’den ise Sadettin Bilgiç aday gösterilmiştir. Yapılan ilk tur oylamasında AP’nin adayı olan Sadettin Bilgiç’e parti içerisinde 86 milletvekili oy vermemiştir (Gündüz, 2019b: 173-174). Daha sonra yapılan turlarda ise bağımsız aday Nurettin Yılmaz’a 80 oy aday olmadıkları halde, 15 parçaya bölünen oylardan Muhsin Batur’a 14, Cahit Karakaş’a 9, C. Senatosu Başkanı ve o anda Cumhurbaşkanı vekili İhsan Sabri Çağlayangil’e 8, Esat Kıratlıoğlu’na 4, Sırrı Atalay’a 6, Kemal Güven’e 3, Fahri Özdilek’e 1, Nilüfer Gürsoy’a 1, Saadettin Bilgiç’e 4, Sadi İrmak’a 1, Faik Türün’e 5, Kemal Kayacan’a 3, Eski Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a 2 ve Necmeddin Erbakan’a da 1 oy çıkmıştır (Dodanlı, 2012: 196-197).

1980’nin Eylül ayına gelindiğinde Meclis’te hala bir Cumhurbaşkanı seçilememiş, hatta seçim turları artık milletvekilleri tarafından alaya alınmaya başlamıştır. Öyle ki seçim turlarında sanatçılara, artistlere oy verilmesinin yanı sıra kayınvalidesine, arkadaşlarına, mahalle bakkalına gibi Meclisle alakası olmayan kişilere bile oylar verilmekteydi. 6 Eylül günü İstanbul’da Petrol-İş Sendikası Genel Kurulunda konuşan Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanlığı seçimi için *“Böyle giderse, bir gün biri düdüğü çalar, demokrasi biter!”* sözlerini ifade etmiştir (Dodanlı, 2012: 198; 191). Nihayetinde 11 Eylül 1980 günü yapılan 115. Oturumda çoğunluğun sağlanamaması üzerine ertesi güne ertelenen Cumhurbaşkanlığı seçimi, 12 Eylül günü askerın müdahalesi sonrası bir daha yapılamamış (Gündüz, 2019b: 175), bir nevi Ecevit’in sözü doğru çıkmıştır.

12 Eylül 1980 gecesi saatler 03.00'ı gösterdiğinde TRT ve PTT istasyonları askerler tarafından ele geçirilmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü ve polis merkezlerine de aynı saatlerde yapılan baskın ile beraber dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in koruma polisleri aynı saatlerde silahlarını askerlere teslim etmişlerdir (Yetkin, 2007: 10). Darbe 12 Eylül 1980 saat 04.00'te TRT haber spikeri Mesut Mertcan'ın MGK'nin 1 numaralı bildirisini radyodan okuması ile duyurulmuştur. Bildiride “*Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini Yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur*” ibaresi yer almaktaydı (Erdem, 2005: 18). 12 Eylül'ün gerekçelerini Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren şu şekilde sıralamıştır:

- “1. Milli birliği korumak
2. Anarşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek
3. Devlet otoritesini hâkim kılmak ve korumak
4. Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak
5. Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve cumhuriyet rejimini işlerli kılmak
6. Sivil idareyi yeniden tesis etmek” (Dursun, 2008: 424).

Askerlerin yönetime el koyması halk tarafından coşku ile karşılanmıştır. Fakat TKP'nin Berlin'de bulunan yayın organı olan Bizim Radyo MSP yandaşları da dahil kitleleri darbenin karşısında direnişe çağırmıştır (Karpat, 2019: 281).

13 Eylül günü gazete manşetlerinde yer alan darbe için Ankara Ekspres gazetesi “*Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu, parlamento feshedildi. Bülent Ecevit, Süleyman Demirel ve Necmettin Erbakan'ın Silahlı Kuvvetler güvencesi altına alındığı açıklandı. Türkeş'in teslim olması için çağrıda bulunuldu. Siyasi partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlığı kaldırıldı. DİSK ve MİSK kapatıldı. Tüm derneklerin faaliyetleri durduruldu*” (Ankara Ekspres, 13 Eylül 1980: 1) şeklinde haber yapmıştır. Yeni Ulus gazetesi, “*Millete Hayırlı Olsun*” (Yeni Ulus, 13 Eylül 1980: 1), Zafer gazetesi darbe için “*Parlamento ve hükümet feshedildi*”, “*Türk Silahlı Kuvvetleri gece yarısı ülke yönetimine el koydu*”, “*Türk ordusu beklenen görevini yaptı*” (Zafer, 13 Eylül 1980: 1), Cumhuriyet gazetesi “*Parlamento ve Hükümet Feshedildi, Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu*” (Cumhuriyet, 12 Eylül 1980: 1), Hürriyet gazetesi “*Atatürk Yolunda Devam*” (Hürriyet, 13 Eylül 1980: 1) şeklinde manşet atmıştır. Kenan Evren'in sözlerine yer veren Milliyet gazetesi ise “*Kenan Evren 'Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı' dedi*” manşetini atmıştır (Milliyet, 13 Eylül 1980: 1).

Başta Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren olmak üzere Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Org. Sedat Celasun'un oluşturduğu MGK'nin yapmış olduğu 12 Eylül Darbesi bir önceki darbe olan 12 Mart'a göre daha köktenci bir yapıdaydı. Bütün yurttaki sıkıyönetimin ilan edilmesinin yanı sıra, TBMM kapatılmış, Hükümet dağıtılmış ve siyasi partilerin önderleri gözaltına alınmıştı. MGK'nın darbeyi yapmaktaki gayesi var olan anarşi durumuna son vermek ve 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü ortama çeki düzen vermek idi. Hukuk sisteminin baştan aşağı yeniden düzenlenmesini savunan MGK, yeni bir anayasa ile yepyeni bir düzen getirme amacındaydı (Akşin, 2019: 275-276). 1960 yılında yapılan 27 Mayıs Darbesi ile 12 Eylül arasındaki en kesin ayrılık ise Genelkurmay tarafından saha komutanları ile beraber önceden planlanmış şekilde hazırlanması kısmıdır (Karpat, 2010: 297). Ülkede yaşanan kargaşa ortamına dikkat çeken Kenan Evren, 13 Eylül günü darbenin amacını şu sözlerle ifade etmiştir:

"... Atatürkçülük yerine irticayı ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları idari sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve hiç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür. Aziz Türk Milleti işte, bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve koruma zinciri içinde ve emir yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen hareketin amacı ülke bütünlüğünü korumak milli birlik ve beraberliği sağlama muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır..." (Ankara Ekspres, 13 Eylül 1980: 1).

Gece saat 04.00'da yapılan yönetime el konulmanın ardından AP, CHP, MSP genel başkanları ordunun güvencesi altına alınmış ve saat 10.00 sularında bu haber radyolardan bildirilmiştir. Fakat MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş evinde bulunamamış ve ordunun güvence altına girmesi için anonslar yapılmıştır (Bilici, 2013: 200). Ordunun güvencesi altında olan genel başkanlardan AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit eşleri ile birlikte ilk önce uçakla İstanbul'a ardından helikopter ile Gelibolu'da bulunan Hamzakoy'a götürülmüştür. MSP Lideri Necmettin Erbakan ise uçakla İzmir'e ardından Uzunada'ya götürülmüştür. İhtilali haber alan ve evinde bulunamayan MHP Lideri Alparslan Türkeş ise bir hafta sonra saklandığı Halil Şıvgın'ın Gaziosmanpaşa'daki evinden çıkmış ve ordu güvencesi ile Erbakan'ın yanına gönderilmiştir (Erdem, 2005: 19-20). Darbe sonrası 1 numaralı bildirisini okuyan MGK yönetimi ülkede sıkıyönetim ilan etmiş ve 12 Eylül öncesi kurulan sıkıyönetim askeri mahkemeleri, askeri savcılıkları ve adli müşavirlikleri görevlerine devam edecektir demiştir (Resmi Gazete, 15 Eylül 1980, Sayı 17106: 1).

12 Eylül Darbesinde çok konuşulan bir konu ise darbeye ABD'nin payı olup olmadığıydı. 12 Eylül günü ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin hazırlamış olduğu raporda hükümeti ele geçiren MGK'nın Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünde ve Ege sorunlarını çözümünde herhangi sıkıntı çıkarmayacağını bildirmesi üzerine darbenin ABD açısından olumlu bir olay olduğu belirtilmiş ve ABD'nin darbeyi açık bir şekilde eleştirmediği görülmüştür (Özata, 2017: 730). Öte yandan CIA Ajansı Paule Henze'nin CIA Başkanı Leon Penetta'ya "*Our Boys Have Done It (Bizim Çocuklar Yaptı)*" şeklinde darbeyi haber vermesi yıllarca konuşulan, dilden dile aktarılan cümle olmuştur (Alikoç, 2018: 171). Darbe ardından resmi bildirisini sunan ABD ise "*Türkiye'nin birkaç yıldır siyasi terörizm ve ekonomik sıkıntılar ile boğuştuğu... ABD'nin NATO müttefikleri ile birlikte TR'nin ekonomisini istikrara kavuşturması için yardıma devam edeceği*" sözleriyle cuntayı tanıdığını dile getirmiştir (Akalin, 2011: 144). ABD'nin darbeye payının olduğunu savunan Bülent Ecevit, Türkiye'de yapılan darbeler ile ABD arasında şu sözler ile bağlantı kurmuştur:

"Şu bir gerçektir ki -yeni veriler toplandığı zaman ortaya çıkan gerçeğin bu olduğunu belirtmek istiyorum-, Türkiye'deki bütün askeri müdahaleler, Amerika tarafından teşvik edilmiş olmasa bile -hatta gerçekten Amerika teşvik etmiş olabilir- Amerika'nın onayı ve desteği ile yapılmıştı. Örneğin, 27 Mayıs 1960'ta iktidara el koyanlar yaptıkları ilk açıklama da Türkiye'nin ABD, NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağı güvencesi ile başlıyordu. Siyasetçilerin, haşhaş ekiminin yasaklanması yönündeki [Amerikan] baskularına karşı önemli bir rol oynadığına inanıyorum... 12 Eylül [1980] askeri darbesini de ABD'nin cesaretlendirdiği yönünde güçlü bir kanaate sahibim" (Çandar, 2001: 187-188).

12 Eylül 1980 Darbesinden yazmış olduğu anılarında bahseden Mehmet Öztürk, darbenin kimler tarafından neden istendiğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"12 Eylül darbesinin gelmesini kimler istiyor ve neden istiyorlardı. Faşist bir darbeyi 3 ayrı kesim istiyordu. Her birinin darbeyi isteme gerekçesi birbirinden farklı görünse de ortak bir noktada birleştiler. Önce ülkemiz de faşist bir darbeyi ABD istiyordu. Bölgede çıkarları tehlikeye giren ve Afganistan'da Sovyetlerin işgali ve daha sonra İran'da ABD kuklası Şah rejiminin devrilmesi sonunda ABD, Ortadoğu bölgesinde kendine daha bağımlı bir Türkiye'yi amaçlıyordu. İkinci olarak, büyük sermaye, solun tasfiye edildiği, demokratik özgürlüklerin mevcut olmadığı, emekçilerin sesinin çıkmadığı ve emeğin sömürüsünün önlenmediği bir Türkiye istiyordu. Nitekim 12 Eylül darbesinden hemen sonra bir açıklama yapan İşveren Sendikaları Konfederasyonu Başkanı şimdiye kadar hep işçilerin dediği oldu ve onlar gülüyordu; artık bundan sonra bizim dediğimiz olacak, biz geleceğiz demişti. Üçüncü olarak, bir sosyal sınıf olmadığı halde Silahlı Kuvvetler yönetimi, ülke tehlikeye girince bize kurtarma görevi düşüyor, inancı ile ABD ve egemen çevrelerin arzuları ve beklentileri ile ortak noktada birleştiler. Nitekim 12 Eylül darbesi haberini alan bir CIA yetkilisinin, ABD Başkanına bizim çocuklar yapmış diye olayı sahiplendiği ortaya çıkacaktı" (Öztürk M, 2019: 9-10).

12 Eylül Darbesi her ne kadar ordu içerisinde gizli şekilde planlanıp hayata geçirilse de aslında bir gün önceden DİSK ve Maden-İş'in haberi olduğu bilinmektedir. Nitekim Maden-İş'in avukatlarından olan Rasim Öz kendisi ile 12 Eylül 2004 tarihinde yapılan görüşmede bir astsubay tarafından darbe yapılacağı haberine 11 Eylül günü ulaşıldığını ve bu sayede Maden-İş yöneticilerinin güvenliğinin sağlandığını belirtmiştir. DİSK yöneticilerinden Demirhan Tuncay ve DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar Cumhuriyet gazetesi yazarları Mustafa Ekmekçi ve Lütfü Oflaz'a vermiş oldukları demeçte darbeden haberleri olduklarını

söylemişlerdir. Tuncay, Mustafa Ekmekçi'ye darbe haberini alıp CHP Genel Merkezi'ni arayarak Bülent Ecevit ile görüşmek istediğini fakat görüşmeyince Mustafa Üstündağ ile görüşüp darbe haberini ondan aldığını söylemiştir. Fehmi Işıklar ise Lütfü Oflaz'a 3 Haziran 1992 günü şu bilgiyi vermiştir: "11 Eylül günü ihtilal olacağına ilişkin bir haber almıştık" (Koç, 2010: 50-51).

12 Eylül günü yaşanan darbe öncesi ülkedeki anarşi ve kargaşa durumu darbenin ardından kesilmiş ve kamuoyu bu durumdan memnun olmuştur. Özellikle 1975 yılından itibaren artan cinayetlerin önünü kesmek, yaşanan ekonomik sıkıntılara son vermek amacıyla yapılan darbenin nihai amacını yıllar sonra dile getiren Süleyman Demirel şu sözler ile eleştirmiştir: "13 Eylül günü duran kan, 11 Eylül günü niye akıyordu? Kanlar akıyordu, çünkü Sayın Evren'in Çankaya'ya çıkması gerekiyordu. Bu ithamla karşı karşıyadır. Yani Evren Çankaya'ya çıksın diye 11 Eylül günü o kanlar akıyordu ve maalesef, 13 Eylül'de de onun için durmuştu". Yapılan sıkıyönetimlere rağmen terör olaylarının sonunun gelmemesini bu şekilde ifade eden Demirel'in haricinde Kenan Evren de bir gerçeği şu sözler ile açıklamıştır: "Artık vatandaş öyle bir hale gelecekti ki, 'Lanet olsun, Cumhuriyet geleceğine ne gelirse gelsin, yeter ki sokağa rahat çıkalım, rahat gezelim, rahat ticaret yapalım' diyecekti" (Yetkin, 2007: 17).

4.3.2. Darbenin Bilançosu

Yapılan her darbeye olduğu gibi 12 Eylül 1980 Darbesi de ardında belirli bir bilanço bırakarak yaşanmıştır. Emir-komuta zinciri içerisinde yapılan darbe, ülkede yaşanan ekonomik sorunlar, uzun süren Cumhurbaşkanlığı seçimi ve gündem günde artarak çok sayıda kişinin ölmesine sebebiyet veren anarşi olaylarını ortadan kaldırmak amacıyla yapılmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından gelen bilançodan fazlasını yaşatan 12 Eylül gözaltına almalar, tutuklamalar, işkenceler gibi olaylarla toplumsal kargaşayı kısa sürede etkisi altına almıştır (Yazıcı, 2012: 244). Yaşanan 12 Eylül sonrasında genel durum şu şekildeydi:

TBMM kapatıldı, Anayasa ortadan kaldırıldı, siyasi partilerin kapısına kilit vuruldu ve mallarına el konuldu. 650 bin kişi gözaltına alındı. 1 milyon 63 kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Haklarında idam cezası verilenlerin 50'si asıldı (18 sol görüşlü, 8 sağ görüşlü, 23 adli suçlu, 1 ASALA militanı). İdamları istenen 259 kişinin dosyası Meclis'e gönderildi. 71 bin kişi eski TCK'nın 141, 142 ve 163 maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi hakkında örgüt üyesi olmak suçundan dava açıldı. 388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak

yurtdışına gitti. 300 kişi kuşkulu bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü tespit edildi. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hakimin işine son verildi. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. 31 gazeteci cezaevine girdi. 300 gazeteci saldırıya uğradı. 3 gazeteci silahla öldürüldü. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 13 büyük gazete için 303 dava açıldı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamlarını yitirdi. 144 kişi cezaevinde kuşkulu şekilde öldü. 14 kişi açlık grevinde öldü. 16 kişi kaçarken vuruldu. 95 kişi çatışmada öldü. 73 kişiye doğal ölüm raporu verildi. 43 kişinin intihar ettiği bildirildi (Erdem, 2005: 17-18).

Darbenin ardından kısa sürede inşa edilen ve birçok tutuklunun işkence gördüğü Diyarbakır 5. No'lu Askeri Cezaevinde bulunan Felat Cemiloğlu'nun anlatımına göre genel kurallar şu şekildeydi:

- “1. Koğuştta konuşmak yasak,
2. Koğuş içinde eller iki yanda yapışık gezecek,
3. Komutanla konuşmak, bir şey istemek yasak,
4. Koğuş sorumluları dahil her çağrılan canlı tekmil verecek,
5. Sabah 5.30'da herkes uyanmış, 20.30'da yatmış olacak,
6. Yatışlar sırt üstü ve nizami olacak, esas duruş uykuda bile bozulmayacaktı,
7. Akşam 7.30'dan sonra tuvalete gitmek yasaktı,
8. Görüşmelere 12 kişilik postalar halinde gidilecek, kapıdan tekmil verilecek, sayı sayılarak çıkarılacaktı,
9. İstiklal Marşı, Gençliğe Hitabe, Andımız ve bunlardan gayrı 46 marş öğrenilecekti.

Bu marşlardan bugün hatırımda kalanlar arasındaki Tarihi Çevir marşı otuz beş dakika sürer. Sonra Neslin Deden Ceddin Baban adını taşıdığı bir marş vardı söylediğimiz. Marşlar yüksek sesle, hareket halinde, dizler karna doğru çekilerek söylenirdi. Her koğuş aynı anda, ancak ayrı bir marş söylerdi, her gün, her saat, havalandırma dahil. Bu delirtici, çıldırtıcı bir şeydi.” (Tan, 2009: 383).

Cezaevinde yapılan işkenceler hakkında da bilgi veren Felat Cemiloğlu'nun ardından Mehdi Zana, işkenceler hakkında şu sözleri dile getiriyorlardı:

Felat Cemiloğlu: “Mesela sırasıyla Co'ya tekmil verdiriyorlardı. Co'nun karşısında Felat Cemiloğlu emret komutanım tekmilini çok yüksek sesle ve topuk sesiyle veriyorduk. Co, tekmili beğenmezsek havlıyor ve Co'yu memnun edemediğimiz için cezalandırılıyorduk... Bütün yemekler mazot kokardı. Özellikle pilavlara kum, kırık ufaltılmış taş parçaları, karıştırılarak getirilirdi. Sulu yemeklerde ise hayvan yünü, hamam böceği, fare gibi şeyler çıkardı. Son derece sıkıntı verici bir uygulama da seyrek de olsa başvuru toplu kitap okumaydı. Bu da elbet gardiyanın isteğine bağlı. Örneğin herkes düzgün sıralar halinde ayakta dururken, koğuş sorumlusu Atatürk'ün Hayatı kitabını satır satır ya da cümle cümle yüksek sesle okur. Her satırı da cümle bittikten sonra koğuşun tümü yüksek sesle söylenenleri tekrarlardı.” (Tan, 2009: 388-389).

Mehdi Zana: “Geceleri yatma diye bir şey yoktu. Nöbetçi gardiyan eline aldığı bir sopa ile önüne koymuş olduğu tenekeye vuruyordu. Ayrıca Co adlı kurt köpeği zincirle pencereye bağlanırdı. Karşısına

ulaşamayacağı bir köşeye et parçası atılırdı. Köpek de ulaşamadığı için sabaha kadar havlardı, böylelikle bizi de yatırmaz, uykusuz bırakırdı. Özellikle uykusuz bırakmak için bu yöntemle başvurulurdu.” (Tan, 2009: 388).

Diyarbakır Askeri Cezaevi’nde yapılan işkenceleri “Kürt Sorunu” adlı yazmış olduğu kitapta anlatan Altan Tan, şu işkencelere kitabında yer vermektedir:

“İlk ve müteakip yirmi gün ranzalardaki yataklar boş olmasına rağmen yerde, beton üstünde yattık. İlk üç gece üzerimize su döküyorlardı, bidonlarla su... üç gün beton üstünde, su içinde yatınca hepimiz ishal olduk. Hepimiz ayakta sırada bekliyoruz eller popomuzda kaçırmamak için... dayak korkusu! Altına kaçırıldı mı dayak... önünde dizüstü çökertir, ya da hazır ola geçirtir, sonra da derler ki ‘‘ annen, bacın elimizde her şeyi yaparız!’’ pis sular çatıdan gelen yağmur oluğuna bağlanmıştı. Pislik tıkanınca taşardı. Plastik bidonlara doldururduk. Aynı bidonla su doldurur getirirler, suyu onlardan içerdik. Yemek çok az verilirdi. Bir bakarsın bir gün tamamen tuzlu. Ve yemeği bitirmek zorundasın. Bundan sonra da üç gün su yasağı konulurdu. Tek tip eşofman verilirdi. Numaralı hepsi. Kırmızı ve mavi renginde. Eşofmanlar üzerinde ıslak kalırdı. İshal olurdu. Gece tuvalete çıkma yasağı vardı. Gece gidersen bunu ihbar etmeyen daha çok dayak yedi.”

“Bir bakarsın gece beş on asker ansızın gelir ‘kule yapın!’ en alttakinden yukarı doğru bir huni biçiminde, giderek azalır tarzda üst üste yığılırsın. En alttakinin kaburgası kırılır, bayılır. Ya da bir başka komut verilir: ‘kaybol!’ Bu durumda bir anda ranzaların altına yüz beş kişi sıkışmak zorundasın, hiçbir el ayak gözükmeyecek. Ya da arama yapılır. Kimin ne malzemesi varsa, yataklar, her şey koğuşun ortasına konur. Bir, iki, iki kırk beş, üç dendi mi hazır ola geçeceksin. Eşyanı bulamazsan aynı hızla dayak faslı başlar, üstelik bütün koğuş dayaktan geçirilir.”

“Hamam başka alemdi. Yirmi günde bir kaynar su. Sabun verilir, tam başını sabunlarsın bir, iki, iki kırk beş, üç denir. Sabunlu olarak aynı anda çıkman gerekir. Koğuşa sabunlu başla gidersen. Tuvalet de öyleydi. Üç dediğinde çıkacaksın, yarım kalsa bile ve derhal hazır ola geçeceksin.”

“Yazın koğuşun bütün pencereleri kapalı, 70 derece. Kışın bütün pencereler açık eksi 23 derece.”

“Gardiyanlar koğuşta hep küfürle başlardı konuşmaya. Seni psikolojik olarak çökertmek, yıkmak için her şey yapılırdı. Kapının önüne çıkartılarak cop sokmak. Seyredene de o copu yalattılar. Kusarsan, öbürüne yalatarak yeri temizletirler.”

“Kalas vardı ceza olarak. Aç ağzını derlerdi, kalası getiriri iki elleriyle tutar ve küt diye çenenin altından yukarı doğru vururlardı. O kalın kalası çenene alt taraftan yedin mi, eğer tecrübesizsen dilini ısırırsın. Tecrübeliyse dilini ısırmasın ama bu sefer dişlerin birbirine girer.”

“Tek ayaküstünde, duvar üstünde duruyorum; ceza! Ama bir süre sonra yoruluyorum. Ayağım düşüyor yere tutamıyorum. Emre itaatsizlik! Cezası: Duvar dibinde kanalizasyonun kapağını kaldırdılar, bir avuç bok alıp ağzıma attım. Sonra ağzıma pislik hazır ola geçtim, öylece duruyorum. Kıpırdamak yok, temizlemek yok. Yere tükürmek yok. Öylece ağzın kapalı, kımıldamadan ayakta, hazır ol da bekliyorum.”

“Urfalı bir baba oğulla epeyce eğlendiler. Baba 65 yaşlarında, 1.90 boylarındaydı. Oğlu 25-30 yaşlarında ve babasından daha iri yarı ve cüsseliydi. Evvla oğlunu babasına tokatlatıldılar. Yavaş tokat vurduğu için hem oğul hem baba coplanıyordu. Beş on denemedi sonra oğlun babaya vurduğu şiddetli tokatları beğenmediler. Bu kere oğlu babanın sırtına bindirdiler. Bir taraftan babayı copluyorlar, daha hızlı koşması için zorluyorlardı.”

“Haftada bir gün görüş vardı. On kişi gruplar halinde gidilirdi. İki asker yanında, ikisinin de ayakları senin ayaklarının üstünde. Görüşmecinle konuşurken, ne dersin de asker ayağına bastığı an susacaksın. Tam annem nasıl diyeceksin anne der kalırsın. Çünkü ayağına basılmıştır asker tarafından.”

“Avukatlar gelmeye başlamıştı. Çıkarıldığımız zaman önce bir meydan dayağı çekiliyor ve avukata gelmemesini söyleyin deniyordu. Biz avukatın yanına çıkarıldığımızda yirmi saniye kadar gösterilip geri çekiliyorduk. Dönüşte görüşme yerinden hücreye kadar yerde sürüklenerek getiriliyorduk. Hücreye konulmadan gene dayağımızı yiyorduk.” (Tan, 2009: 384-387).

Diyarbakır Askeri Cezaevi’nin en ünlü ismi kuşkusuz İç Güvenlik Amiri Yüzbaşı Esat Oktay Yıldırım’dır. Göreve başladığı anda tutuklulara karşı yapmış olduğu konuşmada Yıldırım; “Sizlere şunu demeye geldim, şunu iyi bilin ki bu cezaevinde bir tek insan benim kurallarımın dışına çıkamaz. Ben istersem adamı dışarı çıkarttırırım, istersem de çürütürüm.

Aklınızı başınıza alın” sözlerini ifade etmiştir (Tan, 2009: 384). Yıllar sonra öldürülen Esat Oktay Yıldırım’ın ölüm haberi ise 1980-1984 yılları arasında cezaevinde bulunan kişiler tarafından neşe ile karşılanmıştır (Fırat D ve Muti, 2014: 135). İşkenceler hakkında Volkan Varol’un hazırlamış olduğu Yüksek Lisans tezine röportaj veren Nusret Demir ise şu şekilde bahsetmektedir:

“Vücudumuza elektrik veriyorlardı. Akşam olunca da Filistin askısına asılıyorduk. Kollarımız ve ayaklarımız bağlanıyordu, askıda asılı bırakılıyorduk. En kötüsü de tenasül organımızdan elektrik veriyorlardı. Konuşmadığımızda “Biraz daha zorlarsak çocuğunuz olmaz!” diyorlardı. Bu durum beni çok korkutuyordu. Bize sürekli kan iğnetiyorlardı. Uykuya daldığımız anlarda ise buzla kaplı suyu yüzümüze çarparak bizi uyandırıyorlardı” (Varol, 2019: 122-123).

12 Eylül sonrası gerçekleştirilen darbeden sonra birçok işkence olayları yaşansa da idam sehpaları yeniden kurulmuş ve 50 kişinin idam kararı onaylanıp gerçekleştirilmiştir. İdeolojik düşünce fark etmeksizin gerçekleştirilen idamlarda İsa Armağan, Mustafa Pehlivanoglu, Necdet Adalı ve Kemal Ergin için 7 Ekim 1980 tarihinde, yaşının 17 olup mahkeme kararı ile büyütülmesinin ardından asıldığı söylenen Erdal Eren için ise 12 Aralık 1980 tarihinde idam cezası kararı verilmiştir (Resmi Gazete, 7 Ekim 1980, Sayı 17128: 2, Resmi Gazete: 12 Aralık 1980, Sayı 17188: 4). Yaşının küçük olması için idamının gerçekleşmeme durumu karşısında yaşının büyütüldüğü Erdal Eren’in durumu sorulduğu zaman Kenan Evren şu sözlerle cevap vermiştir:

“Onu yanlış söylüyorlar. Onu hep örnek olarak verirler. Öyle bir durum yok. O çocuk 18 yaşını bitirmiş ve mahkeme katiiyen böyle bir şey yapmaz. Yani nüfusu yeniden düzelttirecek de ondan sonra idam kararı verecekler. Açsınlar baksınlar dosyaya, öyle bir şey var mıdır, yok mudur? Ben inanmıyorum böyle bir şey olduğuna. Çünkü o hakimler de vicdan sahibi” (Köse, 2007: 71).

İdamların yapılmasını “bir sağdan bir sol astık” şeklinde ifade eden Kenan Evren’e bu durumunun hukuk neresinde sorusuna karşılık ise Evren; şöyle karşılık vermiştir:

“Hukuk neresinde değil. Mahkeme cezaı, idam kararını veriyor. Ondan sonra hemen uygulanması gerekir diye de bir kanun yok. Biz dedik ki, evvela sağdan idam yaparsak, bakın solu tutuyor derler, soldan idam yaparsak sağı tutuyor derler. Onun için bizim dönemimizde ne sağda ne soldayız biz dosdoğru orta yoldayız, dedim. Onun için bir sağdan bir soldan ikisini beraber yapalım, dosyaları ikişer ikişer getirin, dedim. Ki, kimsenin böyle bir tenkidine maruz kalmayalım. Onun için yaptık” (Köse, 2007: 71).

12 Eylül Darbesi’nde Kürtlere yönelik baskılar da dikkat çekmektedir. Diyarbakır Cezaevi’nde bulunan birçok Kürt vatandaşın işkence görmesinin geleceğin PKK militanlarını yetiştirdiğini belirten Tan, Diyarbakır Cezaevi’nde yapılan işkencelerin o tarihte yaşayanlar için bir milat olduğunu söylemektedir (Tan, 2009: 380). 12 Eylül yönetimi daha önce kurulmuş olan silahlı-silahsız her türlü örgütleri etkisiz hale getirip himaye altına almış olsa bile iki örgüt güçlenerek varlık göstermiştir: PKK ve Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C). Kürt kökenli vatandaşları safına çekerek Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da bölgesinde bölücülük faaliyetlerinde bulunan PKK özellikle 1990’lı yıllarda etkili bir örgüt

olmuştur. İkinci örgüt olan ve DHKP-C adını alan Dev-Sol örgütünün amacı ise Alevi-Kürt kökenli vatandaşları kışkırtarak onları teröre bulaştırmaktır (Fedayi, 2016: 40).

Yaşanılan idamlar, işkenceler ve tutuklamalar ile geçen yoğun dönem ardından gençlik büyük ölçüde politize olmuş, 12 Eylül'ün gençlere önerdiği ideoloji yerine yaşamı tercih etmiştir. 12 Eylül öncesi ideoloji uğruna ölmeyi idealize eden ve yaşamayı küçük gören gençler, 12 Eylül'den sonra ideolojik kavgayı bırakmış ve yaşamın içine derin bir dalış yapmışlardır. 12 Eylül'ün öncesi ve sonrası daha rahat tasvir etmek için "Dev-Genç'ten, Sev-Genç'e" şeklinde deyim oluşturulmuştur (Fedayi, 2016: 32-33). 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin ardından özgürlükçü bir ortamda yetişen 68 Kuşağı, 12 Mart 1971 Muhtırası'nın verilmesine değin varlığını sürdürmüş ve anti-Emperyalist mücadelesine devam etmiştir. Özellikle 1971 Muhtırası sonrası cezaevine alınan ve 1974 Genel Affi ile cezaevlerinden çıkan 78 Gençliği Türkiye'de kanlı olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Fakat 12 Eylül 1980 Darbesinin ardından yaşanan olaylar ülkede bir 68 ve 78 gençliğinin ardından bir 88 gençliğinin gelmesine mani olmuştur (Yazıcı, 2012: 253).

SONUÇ

1945 yılında Türkiye’de Çok Partili hayata geçilmesi ve Demokrasinin daha sağlıklı yaşaması için adım atılmasının ardından 1950 yılında CHP’nin 22 yıllık tek parti dönemi kapanmıştır. 1950-1960 yılları arasında Türkiye’de iktidar koltuğuna oturan DP hem ülkede yeni bir açılımın fitilini ateşlemiş hem de 1960 yılında kendisine yapılan darbe ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde yaşanılacak olan darbeler unsurunu kavramlaştırmıştır. Türkiye’de yaşanan 27 Mayıs 1960 Darbesi ardından gelen özgürlükçü anayasa olan 1961 Anayasası, 1980 yılında yapılacak olan 12 Eylül Darbesi ile son bulmuştur. Özellikle Fransız Devrimi’nden sonra ortaya çıkan Kapitalizm, Milliyetçilik/Muhafazakarlık ve Sosyalizm/Komünizm gibi ideolojilerin 27 Mayıs Türkiye’sinde kendine yer edinmesi olayları silsilesini yaşatmıştır.

DP döneminde dikkat çekmeye başlamış olmasına rağmen 1968 yılında farklı bir evreye çekilen öğrenci olayları peşinden sürüklediği işçi ve köylü olayları ile Türkiye’de anti-Emperyalist bir görüşün var olabileceğini ve düzenin temelden sarsılabileceğini düşünmeye itmiştir. 1968 yılında Dünya’da yaşanan anti-Emperyalist, özgürlükçü ve devrimci öğrenci hareketlerinin Türkiye’ye sirayet etmesi, 1968 yılının Haziran ayında yaşanan üniversite boykotları ile ülkenin bu keskin dalgaya katılmasını öngörebilir bir vaziyetteydi. Daha özgür ve kaliteli bir ortamda eğitim görmek isteyen gençlerin üniversitelerinde söz sahibi olmak istemeleri her ne kadar basit bir öğrenci olayı gibi gözükse de oldukça ses getirmiştir. Özellikle 1968 yılının Temmuz ayında Amerikan 6. Filosu’nun İstanbul ve İzmir Limanlarına gelmesi, yaşanan çirkin olaylara karşılık sol görüşlü gençlerin müdahale etmesi iktidar ile öğrenciler arasında derin bir uçurum açmıştır.

1968 Temmuzunda 6. Filo eylemleri sırasında Vedat Demircioğlu’nun vefatı ve sol camiada ilk anti-Emperyalist şehit olarak anılması, 1969 Şubat ayında Kanlı Pazar olayında sağ ve sol görüşlü camianın karşı karşıya gelmesi 27 Mayıs’tan sonra yeni bir darbenin habercisi niteliğini taşımaktaydı. Ülkede yaşanan kardeş kavgası ve dönemin iktidarı olan AP’nin buna mani ol(a)maması ordu içerisinde huzursuzluk yaratmış ve cuntalaşmaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 1971 yılında orduda oluşan iki farklı cunta ile darbenin kim tarafından yapılacağı endişe yaratmıştır. TSK içerisinde oluşan asker-aydın-sivil cuntalaşması olan 9 Martçılar her ne kadar nasıl bir darbe yapılacağını, darbe sonrası nasıl bir yol izleneceğini planlamış olsalar bile buna izin verilmemiş ve emir-komuta zinciri içerisinde 9 Mart başarısız olup 12 Mart tarihinde bir darbe gerçekleştirilmiştir.

12 Mart dönemi ile kapatılan 68 Kuşağı arkasında üç gencin idamını ve devrilen Demirel Hükümeti'ni bırakmıştır. Yönetime el koymak yerine yönetime verilen bir muhtıra ile yapılan darbe sonrası kurulan partiler üstü hükümetler 1973 yılına kadar iktidarda kalabilmiş ve 1973 yılı yeniden seçimlere gidilen bir yıl olmuştur. 1973 yılı seçimlerinde tek başına iktidar kurabilme çoğunluğunu sağlayamayan partiler 1961-1964 yılları arasında olduğu gibi yeniden koalisyon döneminin yaşanmasına yol açmışlardır. İlk olarak CHP ve MSP'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti 10 ay gibi bir süre zarfında iktidarda kaldıktan sonra yerini yeni bir koalisyon olan I. Milliyetçi Cephe Hükümetine bırakmıştır.

1973-1980 yılları arasında sürekli değişen koalisyon hükümetleri ülkede yaşanan ekonomik sorunların, anarşi olaylarının ve Kıbrıs Harekatından doğan silah ambargosunun önüne ne kadar çabaladıysa da geçememiş ve 1980 yılında TSK'nın bir kez daha yönetime el koyması yaşanmıştır. 1974 yılında çıkarılan genel af ile beraber 12 Mart döneminin tutuklularının salıverilmesi ülkede var olan ve sağ-sol davası olarak adlandırılan kavgaların fitilini ateşlemiştir. 1980 yılında askerin yönetime el koymasına kadar gün geçtikçe artan terör olayları arkasında faili meçhul cinayetler, suikastlar, banka soygunları gibi olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 12 Eylül 1980 günü ordunun yönetime el koyması sonrası tekrar idam sehplarının kurulması, sağ ve sol fark etmeksizin yakalanan suçlulara işkence yapılması Türkiye'de yeni bir terör olayının güçlenerek gelişmesine olanak sağlamıştır.

1980 sonrası üç yıl boyunca yönetime el koyan askerlerin 1983 yılında demokrasiye dönülmesi çağrısını yapmasının ardından 1983 yılında seçimler düzenlenmiş ve Turgut Özal'ın kurmuş olduğu Anavatan Partisi tek başına iktidar olmuştur. Demokrasiye geçilmesini bir kez daha sağlayan (!) 12 Eylül yönetimi, iktidardan çekilirken arkasında ideolojik kavgalardan elini eteğini çeken, sinmiş bir gençliği de bırakmıştır.

Anadolu topraklarında sürekli varlığını gösteren işçi, öğrenci, genç vs. hareketlerin 1961 Anayasası sonrası uygun ortamın oluşması sebebiyle iki kutba bölünmesi özellikle ABD ve SSCB arasında yaşanan ideolojik farklılıkların Türkiye'ye yansımaysıydı. Öyle ki Dünya'da etki gösteren öğrenci olayları sosyal isteklerde içerirken, Türkiye'de ki öğrenci olayları sadece siyasal istekler içermekteydi. Bunun da alt sebebi Türkiye'de yükselen solun, sağ cemahta komünizmi getirme ve Sovyet Rusya'ya siyasi bağlılık korkusu iken, sağ düşüncenin varlığı ve gelişmesi ise sol cemahta Amerikan Emperyalizmin Türkiye'de gelişmesi ve İslami isteklerin kabul edilememe seviyesine çıkma korkusudur. Bu nedenle özellikle 1960-1980 yılları arasında yaşanan olaylar her ne kadar yerli izler taşısa da yabancı fikirler tabanlıdır.

1945 yılından itibaren Türkiye’de kurulan hükümetle incelendiğinde tezde de görüldüğü üzere Amerika politikası üzerinden ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle 1950 yılında iktidara gelen DP ve DP’nin mirasçısı olan AP’nin 1965 yılında iktidara gelmesi Türkiye’de kurulan hükümetlerin ABD yanlısı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sol görüşlü kitlenin anti-Amerikancı tutumları ile sık sık iktidar- öğrenci, iktidar-emekçi ve iktidar-aydın çatışmaları 1960-1980 yılları arasında oldukça yaşanmaktaydı. Yer yer olaylar yaşansa bile karşılaşılan bu çatışma hali dönemin şartları içerisinde ele alınmakta ve özellikle sonraki yılları kapsamamaktadır. Türkiye ile ABD ilişkileri sarsıntısız şekilde başlamakla beraber günümüzde görülür ki tarih tekerrür etmemiş ve ilişkiler başlangıçtaki aksine bir hal sergilemektedir.

KAYNAKÇA

32. Gün Arşivi (12 Eylül 2020). *12 Eylül Belgeseli | Tek Bölüm* | 32. Gün Arşivi, [Erişim: 20 Aralık 2020], <https://www.youtube.com/watch?v=0-liHNjFYa4&list=LL&index=4>].

32. Gün Arşivi (18 Kasım 2020). *1940'larda Türkiye -ABD İlişkileri* | 32. Gün Arşivi, [Erişim: 25 Aralık 2020], <https://www.youtube.com/watch?v=HcOJAyOyjD0&list=LL&index=3>]

32. Gün Arşivi (15 Aralık 2020). *1950'lerde Türkiye -ABD İlişkileri* | 32. Gün Arşivi [Erişim: 26 Aralık 2020, https://www.youtube.com/watch?v=I7Bb9xPZ_jk&list=LL&index=2]

32. Gün Arşivi (20 Temmuz 2020). *Kıbrıs'ın 50 Yılı Belgeseli | 1999* | 32. Gün Arşivi, [Erişim: 10 Ocak 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=V2XwO9KUznA&list=LL&index=4&t=6907s>]

Acar, A. (2012). 12 Mart 1971 Döneminde Muhalif Bir Dergi: Ortam. *İletişim Fakültesi Dergisi*, 42, s. 1-18.

Açıkkaya, S. (2009). *Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algulamaları 27 Mayıs 1960- 12 Mart 1971*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Açıkkaya, S. (2010). 27 Mayıs 1960 Öncesi Türkiye'de Sol Akımlar. *Tarih Dergisi*, 50, s. 221-250.

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev.) Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1947-1980)*, (Çev.) Ahmet Fethi Yıldırım, Hil Yayınları, İstanbul.

Akalın, C. (2003). *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye Olaylar-Belgeler (1945-1952)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akalın, C. (2011). *ABD ve Türkiye-2 Yumuşama Yılları (1961-1989)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Akalın, C. (2018). *50. Yılında Dünyada ve Türkiye'de '68' Düşler ve Gerçekler*, Kaynak Yayınları, Ankara.

Akbaş, Z., elik, A. H. & Duman, M. (2019). İkinici Yüzyılında İşbirliği ve atışma Sarmalında Türk- Amerikan İlişkileri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), s. 2226-2258.

Akın, Y. (2008). Türkiye Sol Hareketinin Önemli Politikaları. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Sol)*, 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 86-113.

Akıncı, T. (2010). *Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti ve İzmir Basını*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Akşam Gazetesi (31 Mayıs 1961). *Liderler Anayasa’ya ‘Evet’ Denilmesini İsteyecekler*. s. 1.

Akşam Gazetesi (03 Temmuz 1961). *İnönü, ‘Anayasa Eksiksiz’ Dedi*. s. 1.

Akşam Gazetesi (11 Temmuz 1961). *Sonuç: %62 ‘Evet’*. s. 1.

Akşam Gazetesi (09 Şubat 1967). *Batman’da İşçi Polis ile çatıştı*. s. 1.

Akşam Gazetesi (28 Mayıs 1967). *Anayasa Sosyalizme Kapalıdır*. s. 1.

Akşam Gazetesi (23 Haziran 1967). *Amerikaluların elengi Yakıldı*. s. 1.

Akşam Gazetesi (25 Haziran 1967). *Gençler Amerika Aleyhine Dün Miting Yaptılar*. s. 1.

Akşam Gazetesi (26 Haziran 1967). *Grevde iftetelli*. s. 1.

Akşam Gazetesi (27 Haziran 1967). *6. Filo orkestrası ‘Ye-Ye’cilerimizi çılgına çevirdi*. s. 1.

Akşam Gazetesi (27 Haziran 1967). *Amerikalı Denizci Elle Sarkıntılık Yapmış*. s. 7.

Akşam Gazetesi (28 Eylül 1967). *Grevciler Tomsonla Üs’ten çıkarıldı*. s. 1-7.

Akşam Gazetesi (29 Eylül 1967). *Amerikan İş yeri Grevleri Durdu*. s. 1.

Akşam Gazetesi (4 Ekim 1967). *Amerikan İşyerlerinde Grev Başladı*. s. 1.

Akşam Gazetesi (9 Ekim 1967). *Amerikalı Denizciler Sivil Giyinip Karaya çıkabildi*. s. 1-7.

Akşam Gazetesi (14 Ekim 1967). *250 Öğrenci Amerikan Okulunu Sardı*. s. 1-7.

Akşam Gazetesi (15 Ekim 1967). *Amerikan Okullarının Kapatılması İsteniyor*. s. 1-7.

- Akşam Gazetesi** (16 Ekim 1967). *Polisle Gençler Çatıştı.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (5 Mayıs 1968). *Sorbon Üniversitesi Tatil Edildi.* s.1.
- Akşam Gazetesi** (24 Mayıs 196). *Paris 'te Gençler Meclisi Taşladı.* s. 1.
- Akşam Gazetesi** (17 Temmuz 1968). *Gençler Polisle Çatıştı.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (18 Temmuz 1968). *Polisle Gençler Dövüştüler.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (19 Temmuz 1968). *Öğrenciler Adliye 'de.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (25 Temmuz 1968). *57 Öğrenci Nezarete Alındı.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (28 Temmuz 1968). *Gençler, Beyazıt'tan Taksim'e Yürüdü.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (7 Ağustos 1968). *İnönü: Demirel Aşırı Sağa Zemin Hazırlıyor.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (07 Ocak 1969). *Komer'in Arabası Yakıldı.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (10 Ocak 1969). *Gençler.* s.7.
- Akşam Gazetesi** (8 Şubat 1969). *Altıncı Filonun Gelişinde 2500 Polis Görev Alacak.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (9 Şubat 1969). *6. Filo İçin gençlik Direnişe Başladı.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (10 Şubat 1969). *6. Filo'ya Evet mi Hayır mı?* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (11 Şubat 1969). *Gençler 6. Filo'yu Protesto Etti.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (12 Şubat 1969). *6. Filo 48 Saatte Gitmezse Bir Genç Kendini Yakacak.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (20 Şubat 1969). *Taksim Olayları Amerikan ve Yunan Basınında.* s. 7.
- Akşam Gazetesi** (3 Mart 1969). *6. Filo İçin Türkler Münih'te Çarpıştı.* s. 1-6.
- Akşam Gazetesi** (4 Temmuz 1970). *İnönü: CHP Sosyalist Parti Değildir.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (6 Ağustos 1970). *İstanbul-İzmir: Go Home, Kuşadası-Bodrum: Welcome.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (23 Ağustos 1970). *Grevci Sendika Lideri Vuruldu.* s. 1-7.
- Akşam Gazetesi** (8 Ekim 1970). *Go Home'suz İzmir Ziyareti.* s. 1-7.

Akşam Gazetesi (22 Ekim 1971). *Samsun'da 10 bin Köylü Sessiz Yürüyüş Yaptı*. s. 1-7.

Akşam Gazetesi (23 Ekim 1971). *Köylüler Ankara'ya Yürüyecek*. s. 1-7.

Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 2*, Yenigün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık A. Ş., İstanbul.

Akşin, S. (2019). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Akyol, T. (1979). *Leninsiz Komünizm*, Hasret Yayınevi, İstanbul.

Alaca, E. (2019). Türk Sinemasında Sendikal Hareketler ve İşçi Sınıfının İşlenişi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), s. 46-53.

Alasya, H. F. (2002). "Kıbrıs", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, s. 380-383.

Alikoç, F. (2018). *50 Yıl Önce 50 Yıl Sonra ve Ülkü Ocakları*, Togan Yayıncılık, İstanbul.

Alpat, İ. (2011). *Solun Milli Meselesi*, Su Yayınları, İstanbul.

Alpay, Ş. (Mart 1970). İşçi Sınıfı ve Milli Demokratik Devrim. *Proleter Devrimci Aydınlık*, 3(17), s. 353-392.

Alptekin, M. Y. (2015). Kapitalizm Ortaya Çıkışı: Jeo- Kültürel Yaklaşım. *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), s. 231-241.

Ankara Ekspres Gazetesi (23 Nisan 1968). *Hamamda Grev*. s. 1.

Ankara Ekspres Gazetesi (19 Temmuz 1968). *Amerikalıları Toplum Polisleri Koruyor*. s. 1.

Ankara Ekspres Gazetesi (26 Temmuz 1968). *Yarın Meclis Önünde Protesto Oturuşu Başlıyor*. s.1.

Ankara Ekspres Gazetesi (6 Ocak 1968). *ODTÜ'lü Öğrenciler 'Türkiye'deki Amerikan Üslerini Yakacağız' Dediler*. s. 1-5.

Ankara Ekspres Gazetesi (10 Şubat 1969). *Ankara'da Amerikan Bayrağı Yakıldı*. s. 1-5.

Ankara Ekspres Gazetesi (15 Şubat 1969). *Muzaffer Köklü Amerikan Ajanıdır*. s. 1-5.

Ankara Ekspres Gazetesi (15 Şubat 1969). *Kızıl Bayrak*. s. 2.

Ankara Ekspres Gazetesi (16 Mart 1969). *Kanlı Pazar'ı Nizamı Koruma Kanunu Çıkarabilmek İçin AP Tertip Etmiştir.* s. 1.

Ankara Ekspres Gazetesi (13 Eylül 1980). *Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu Parlamento Feshedildi.* s. 1.

ANT Haftalık Dergi (12 Eylül 1967). *Türkiye'deki Amerikan Üsleri.* 2(37), s. 8-9.

ANT Haftalık Dergi (26 Eylül 1967). *Amerikan Üssünde Kavga.* 2(39), s. 4-5.

ANT Haftalık Dergi (10 Ekim 1967). *Amerika'yı Mutlaka Kovacağız.* 2(41), s. 4-5.

Armaoğlu, F. (2015). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, TTK Yayınları, Ankara.

Arolat, O. S. (2015). *Babiâli Anılarım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Arolat, O. S. (2018). *Bir Gençlik Liderinin Anıları (1959-1974)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Arpa, T. (2005). *1960-1975 Yılları Arasında Sol Basında Türk-ABD İlişkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Atılım Dergisi (Ağustos 1975). *İşçi Hareketinde Yeni Gelişmeler.* 2(8), s. 3.

Atılğan, G. (2008). Yön-Devrim Hareketi, Murat Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Sol)*, 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 597- 646.

Avcı, A. (2017). *Kapitalizm Nedir?* [Erişim: 22 Ekim 2020], https://www.academia.edu/7411011/Kapitalizm_Nedir_1.

Avcıoğlu, D. (26 Kasım 1965). Türkiye'deki Amerikan Üsleri. *Yön Dergisi*, 4(139), s. 8-9.

Avcıoğlu, D. (1996). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Aybar, M. A. (21 Kasım 1967). Türkiye Sosyalizminin Özellikleri. *ANT Haftalık Dergi*, 2(47), s. 5.

Aybar, M. A. (Temmuz 1975). Sosyalist Partilerin Doğuşu, Bölünmeler ve Dayanışma, *Sosyalist Yol Dergisi*, (1), s. 3-20.

Aybar, M. A. (Ağustos Eylül 1975). Amerika Neden Türkiye’de, *Sosyalist Yol Dergisi*, (2-3), s. 14-19.

Aybar, M. A. (2014). *Türkiye İşçi Partisi Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Aydemir, S. S. (2014a). *1960-1980 Arası Türkiye Üniversitelerindeki Öğrenci Olayları İçin Bir Kaynak Olarak Türk Basını (Cumhuriyet-Milliyet ve Tercüman Gazetesi Örnekleri)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Aydemir, S. S. (2014b). 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(5), s. 43-51.

Aydınlık Sosyalist Dergi (Temmuz 1969). *Topraksız Köylülerin ve İşçilerin Mücadelesi*. (9), s. 176.

Aydınoğlu, E. (2007). *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap Yayınları, İstanbul.

Aydınoğlu, E. (2009). ‘‘Türkiye’de 1968: Kurgu ve Gerçek’’, *Devrimci Marksizm*, (9): s. 73-84.

Aydoğanoglu, E. (2011). *Dünya’da ve Türkiye’de Sendika-Siyaset İlişkisi*, Kültür ve Turizm Emekçileri Sendikası Yayınları, Ankara.

Aysev, Y. (12 Şubat 1969). Amerikalı Evine Dön, *Ankara Ekspres*, s. 1.

Babuş, F. (2018). *Devrim Havarileri: 68 Hareketi’nin Köy Eylemleri*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

Bağcı, H. (2007). *Türk Dış Politikasında 1950’li Yıllar*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Bakunin (2016). *Anarşizm*, (Çev.) Kıvanç Kardeşler, Yason Yayınları, Ankara.

Bal, İ. (2002). ‘‘Türk Dış Politikası (1960-1980)’’, *Türkler Ansiklopedisi*, C.17: s. 147-181.

Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, Çev: Abdurrahman Aydın, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Barbaros, F. & Zurcher E. J. (2013). *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*, Efil Yayınları, Ankara.

Barbaros, F. & Zurcher E. J. (2014). *Modernizmin Yansımaları: 70’lı Yıllarda Türkiye*, Efil Yayınları, Ankara.

Başaran, D. (2017). “12 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi & Karasam 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Kurulları*, Giresun, s. 112-131.

Başkaya, F. (2008). Türkiye’de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gözlemler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Sol)*, 8, İstanbul, İletişim Yayınları, s.73-77.

Baydar, O. (1998). *Türkiye’de Sendikacılık Hareketi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Baykam, B. (1998). *68’li Yıllar: Eylemciler*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Baykam, B. (1999). *68’li Yıllar: Tanıklar*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

BBC News Türkçe Belgeselleri (23 Temmuz 2015). *ARŞİV ODASI: Kıbrıs, 1963-2015- BBC TÜRKÇE* [Erişim: 15 Ocak 2021], <https://www.youtube.com/watch?v=4RXcAa425NI&list=LL&index=6>].

BBC News Türkçe Belgeselleri (24 Ağustos 2018). *1979 yılında Türkiye: Ecevit, Demirel ve Türkeş BBC’de*, [Erişim: 15 Ocak 2021], https://www.youtube.com/watch?v=i_GbTV64dKs&list=LL&index=7&t=2s].

Belge, M. (2008), “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Sol)*, C.8, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 19-48.

Belli, M. (Eylül 1970), “Devrimci Milliyetçilik ile Proleter Enternasyonalizmi Birbirini Tamamlar”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, (23), s. 357-371.

Beyaz Kitap (1973). *Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara.

Bice, H. (2019). *Ülkücü Hareket Üzerine Notlar*, Önder Yayıncılık, Ankara.

Bilbilik, E. (2008). *Amerikan Kuşatması*, Profil Yayıncılık, İstanbul.

Bilici, N. (2013). *12 Eylül’e Giden Yol (Bir Hukuk Öğrencisinin Günlükleri: 1976-1980)*, Savaş Yayınevi, Ankara.

Birand, M. A., DüNDAR, C. & ve Çaplı, B. (2008). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Bora, T. (2018a), *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık*, Birikim Kitapları, İstanbul.

Bora, T. (2018b), *Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Boran, B. (2016), *Türkiye’de Sosyalizm Sorunları*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.

Boynukalın, A. (2012), *Türk Sağ Siyasetinde Bir Gelecek Planlaması: 1960-1980 MTTB*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.

Bozkurt, İ. (2007), “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanını Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, 6(15), s. 251-274.

Bölme, S. M. (2012a), *İncirlik Üssü: ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bölme, S. M. (2012b), “Soğuk Savaş’ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), s.51-71.

Bugün Gazetesi (Adana) (17 Kasım 1954). *Bir Amerikan Filosu İstanbul’a Geliyor.* s. 1.

Bugün Gazetesi (İstanbul) (23 Haziran 1967). *Solcular Amerikan Filosunun Taksim Abidesine Koyduğu Çelengi Yaktı.* s. 1-5.

Bugün Gazetesi (İstanbul) (8 Şubat 1969). *Komünistler Karışıklık Çıkarmaya Hazırlanıyor.* s. 1-7.

Bugün Gazetesi (İstanbul) (12 Şubat 1969) *Hainler Beyazıt Kulesine Kızıl Bayrak Çektiler.* s. 1-7.

Bugün Gazetesi (İstanbul) (8 Temmuz 1974). *Türkeş <Anarşistlerin Affı Üzüntü Yarattı>.* s. 1

Bulut, F. (2011), “ 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağına Göre Atatürk ve Atatürkçülük Anlayışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 11(23), s. 123-149.

Bulut, F. (2018), “Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu ve Türkiye’de 68 Kuşağı Gençlik Olayları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(21), s. 300-311.

Bulut, Y. (2011), “İdeolojinin Tarihçesi”, *Sosyoloji Dergisi*, 3(23), s.183-206.

Can, K. (2008), ‘‘Ülkücü Hareketin İdeolojisi’’, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)*, C.4, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 663-705.

Can, T. (1996), Yükseköğretimde Öğrenci Olayları, *Eğitimi Yönetimi*, 2(4), s. 531-538.

Calhoun, C. (2012), *Milliyetçilik* (çev: Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Cesur, E. (2017), ‘‘Osmanlı Dönemi Sosyalizm Tartışmaları ve ‘‘İştirak’’ Kavramı’’, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), s. 865-878.

Cinisi, R. (2017), *Bir Devrin Hafızası*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.

Ciravoğlu, Ö. F. (2004), *Titrek Hamsi Örgütü*, Pencere Yayınları, İstanbul.

Cornford, F. M. (2013). *Microcosmographia Academia: Bir Üniversite Politikacısına Kılavuz / Meray, S. L., Üniversite Sorunları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Coşkun, Y. (2016), ‘‘12 Mart 1971 Muhtırasının İngiliz Arşiv Belgelerindeki Yansıması’’, *Tarih Okulu Dergisi*, 9(28), s. 299-309.

Cumhuriyet Gazetesi (24 Haziran 1967). *Gençler Amerikalıları Protesto Mitingi Düzenliyor.*, s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (25 Haziran 1967). *Gençler Dün Amerika Aleyhine Yürüyüş Yaptı.*, s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (7 Ekim 1967). *Gençler Protesto Mitingi Düzenledi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (19 Temmuz 1968). *Çocukları Copluyan Polislere’.* s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (21 Temmuz 1968). *Protesto Olayları’.* s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (2 Eylül 1968). *Gençlik Kuruluşları Sunay’ın Demecini Tenkid Etiler.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (12 Şubat 1969). *Taksim’deki Polis-Öğrenci Çatışmasında 50 Yaralı Var.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (14 Şubat 1969). *İzmir’de.* s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Şubat 1969). *6. Filo’ya Mensup 400 Amerikalı Çılgınca Eğlendi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi, (15 Şubat 1969). *MTTB'nin Dünkü Mitinginde Anayasa Değişikliği İstedi.* s.1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (16 Şubat 1969). *İzmir ve Trabzon'da Arbede.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (17 Şubat 1969). *İlk Protesto Yürüyüşünü Yaptılar.* s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (19 Aralık 1969). *6. Filo Bugün İzmir'e Geliyor.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (21 Aralık 1969). *İzmir ve Ankara'da Dünkü Mitingler.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (22 Aralık 1969). *Toplum Polisi Kızları da Copladı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (1 Şubat 1970). *Mersin'de Genel Kadınlar, Amerikan 6. Filo Denizcilerini Takunya ile Kovaladı.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (28 Haziran 1970). *Alanya'yı Ziyaret Eden 6. Filo mensupları Dövüldü.* s.5.

Cumhuriyet Gazetesi (20 Nisan 1966). *Dean Rusk'ı Protestoya Teşebbüs Eden 70 Genç Savcılığa Verildi.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (5 Ocak 1967). *Teknik Üniversiteliler Protesto Etti.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (7 Ocak 1967). *Gericilik ve Saldırı Protesto Edildi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (26 Ocak 1968). *Doğu Gecesi'nde Kezzap, Amonyak Şişeleri Atıldı; Tabanca Çekildi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (12 Şubat 1968). *Osmaniye'de Halk Kaymakamlık Binasını Taşladı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (20 Şubat 1968). *Meclis'te Gece Yine Kavga Çıktı.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (25 Şubat 1968). *Anayasa Mitinginde Kavga Çıktı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (4 Mart 1968). *Şahlanış Mitingi İstanbul'da Yapıldı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (30 Nisan 1968). *29 Nisan Mitinginde Kanlı Olaylar Çıktı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (12 Nisan 1968). *2 Öğrenci İlahiyat Fakültesinden Tard Edildi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Nisan 1968). *İlahiyat Öğrencileri Boykota Başlıyor.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (26 Mayıs 1968). *MTTB İlahiyat Dekanını Mahkemeye Veriyor.* s. 1-7

Cumhuriyet Gazetesi (31 Mayıs 1968). *İlahiyat'taki Tatil Geçici Olarak Uzatıldı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (11 Haziran 1968). *Dil-Tarih Öğrencileri Fakülteyi İşgal Etti.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (17 Temmuz 1968). *6'ncı Filo'yu Protesto Eden Öğrenciler Serbest Bırakıldı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (31 Aralık 1968). *Ankara'da Gençler Çatıştı, 15 Kişi Yaralandı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (29 Kasım 1968). *Amerikan Elçisi Protestolarla Karşılandı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (07 Ocak 1969). *Amerikan B. Elçisinin Arabası Yakıldı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (20 Eylül 1969). *Bir Öğrenci Öldü 3'ü Ağır 10 Yaralı Var.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (24 Eylül 1969). *Mehmet Cantekin Anıldı.* s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (23 Eylül 1969). *MTTB'deki Patlama Olayı İçin Polis, İki Ekip Görevlendirdi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (24 Eylül 1969). *Bir Öğrenci Polis Kurşunu İle Öldü.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (09 Aralık 1969). *Ateş Açılan Öğrencilerden Biri Öldü, 2'si Yaralandı.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (14 Aralık 1969). *Öğrenci Cinayetinin Sanığı Tutuklandı.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Aralık 1969). *Yıldız'da Bir Öğrenci Daha Öldürüldü.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (24 Kasım 1970). *Pencereden Düşen Bir Öğrencinin Ölümü Şüpheli Görüldü.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (25 Kasım 1970). *Ülkü Ocağını Basan Polis 71 Kişiyi Topladı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (26 Kasım 1970). *Dekanın Odası Tahrip Edildi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (07 Ağustos 1973). *Dev-Geç Davası'nda Savcı Dursun Önkuzu'nun Öldürülüp Öldürülmediği Belli Değil Dedi.* s. 7.

Cumhuriyet Gazetesi (13 Mart 1971). *Komutanların Ültimatomu Üzerine Demirel İstifa Etti.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (27 Nisan 1971). *On Bir İle Sıkıyönetim İlan Edildi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (24 Mart 1971). *İnan ve Arkadaşı Uyurken Yakalandı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (10 Ekim 1971). *Gezmiş ve 17 Arkadaşı İdama Mahkum Oldu.* s. 1-7

Cumhuriyet Gazetesi (06 Mayıs 1972). *İdam Edildiler.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (02 Haziran 1971). *Sibel Kurtuldu, Cevahir Öldü, Çayan Ağır Yaralı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (01 Aralık 1971). *Mahir Çayan ile 4 Arkadaşı Kaçtı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (28 Mart 1972). *Üç İngiliz Uzman Kaçırıldı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (31 Mart 1972). *Anarşistler Üç İngiliz'i Öldürdü.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (26 Ocak 1974). *Kabine Kuruldu ve Onandı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (05 Haziran 1977). *Türk Halkı İçin Görev Günü.* s. 1-11.

Cumhuriyet Gazetesi (01 Ocak 1978). *İkinci MC Düştü.* 1-9.

Cumhuriyet Gazetesi (12 Eylül 1980). *Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (28 Kasım 1963). *Bursa'da Grev Dün Sona Erdi.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (09 Şubat 1967). *Batman'daki Petrol-İş Grevinde Hadiseler Oldu, 2 İşçi Tutuklandı.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (10 Ekim 1967). *43 İşçi Valinin Aracılığını İstedi.* s. 7

Cumhuriyet Gazetesi (04 Eylül 1967). *Yeni Grev Tasarısı İşçi Hareketini Yok Etme Amacını Gütmektedir.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (17 Haziran 1970). *İstanbul ve İzmit'te Sıkıyönetim.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (18 Haziran 1970). *Gece Sokağa Çıkma Yasağı Kondu, TBMM Sıkıyönetim Kararını Onayladı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (23 Ağustos 1970). *Grevi Yöneten Sendika Başkanı Öldürüldü.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (03 Mart 1971). *Adel Fabrikasında Direniş Devam Ediyor.* s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (03 Mart 1971). *Devam Eden Grevler.* s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (03 Mart 1971). *Hayat İşvereni Lokavt İlan Edince TGS Grev Kararı Aldı.* s. 5.

Cumhuriyet Gazetesi (10 Ekim 1974). *İstanbul Matbaasında 90 İşçi Hakkında Lokavt Uygulandı.* s. 1-7

Cumhuriyet Gazetesi (10 Ekim 1974). *Diğerleri.* s. 7

Cumhuriyet Gazetesi (10 Ekim 1974). *Gislavet'te 850 İşçinin Tümünün Katıldığı Lastik-İş Grevi Sürüyor.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (23 Ekim 1976). *Adana Suni ve Estetik Elyaf Fabrikasında 2250 İşçi Direnişe Geçti; Petkim'de Mahkeme Referandumu Karar Verdi.* s. 1-9.

Cumhuriyet Gazetesi (01 Mayıs 1976). *1 Mayıs Afişi Asanlara Komando Saldırısı Sırasında Bir Öğrenci Öldürüldü.* s. 1-9).

Cumhuriyet Gazetesi (02 Mayıs 1976). *1 Mayıs İşçi Bayramı Kutlandı.* s. 1, 9, 11.

Cumhuriyet Gazetesi (02 Mayıs 1977). *1 Mayıs Kanlı Bitti.* s. 1, 5, 11.

Cumhuriyet Gazetesi (03 Mayıs 1977). *Savcılık Soruşturması Sürüyor.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (04 Mayıs 1977). *Gözaltındakilerin Sayısı 453'e Çıktı.* s. 1-11.

Cumhuriyet Gazetesi (05 Mayıs 1977). *Taksim'de Nerelerden Ateş Açıldı.* s. 12).

Cumhuriyet Gazetesi (03 Mayıs 1977). *Çeşitli Kuruluşlar 1 Mayıs Olaylarını CIA Yönetiminde Bir Provokasyon Olarak Nitelediler.* s. 1-9.

Cumhuriyet Gazetesi (16 Nisan 1969). *Söke'de Sıkı Emniyet Tedbirleri.* s. 1.

Cumhuriyet Gazetesi (17 Nisan 1969). *100 Köy Halkı Toprak İstedi.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (23 Aralık 1963). *Ankara ve İstanbul'da Sessiz Yürüyüş Yapmak İsteyen Gençlere İzin Verilmedi.* s. 1-7

Cumhuriyet Gazetesi (25 Aralık 1963). *Gençlik Kıbrıs Olaylarını Tel'in Eden Bir Miting Yaptı.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (07 Kasım 1959). *10 Er İle Bir Astsubayımızı Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Serbest Bırakıldı.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (04 Aralık 1959). *Amerikan Mahkemesi Yargılayacak.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (09 Mart 1960). *11 Erimizi Çiğneyen Amerikalı Yarbay Dün Yargılandı.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (10 Mart 1960). *Amerikalı Yarbayın Dün Yapılan Muhakemesinde Tartışmalar Oldu.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Mart 1960). *Amerikalı Yarbayın Davasında Dün Sıkı Tedbirler Alındı.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (16 Mart 1960). *Jüri Yarbayı Suçlu Bulduğunu Bildirdi.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (17 Mart 1960). *Amerikalı Yarbay Dün 1200 Dolar Para Cezası Ödemeye Mahkum Oldu.* s. 1-5.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Ağustos 1974). *Silahlı Kuvvetlerimiz Magosa'ya Giriyor.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (13 Kasım 1966). *Gençlerin Çatışmasında Halktan da Yaralananlar Oldu.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (28 Eylül 1959). *Donanma Günü Dün Kutlandı.* s. 1-5

Cumhuriyet Gazetesi (16 Ekim 1967). *İzmir'deki Öğrenci Mitingi Hadiseli Geçti.* s. 1-7

Cumhuriyet Gazetesi (14 Ekim 1971). *Amiral Miller: Kendimizi Rahat ve Endişesiz Hissediyoruz.* s. 1-7.

Cumhuriyet Gazetesi (04 Temmuz 1961). *On Binlerce Vatandaş Dün Taksim Alanında Anayasaya 'Evet' Dedi.* s. 1-5

Cumhuriyet Gazetesi (15 Temmuz 1961). *Evet Oyları Hayırlardan 2.413.462 Daha Fazla.* s. 1

Cumhuriyet Gazetesi (23 Aralık 1978). *K. Maraş'ta 2 Öğretmenin Cenazesini Kaldırtmayan Sağ Grupların Gösterilerinde 2 Kişi Öldürüldü.* s. 1-4.

- Cumhuriyet Gazetesi** (26 Aralık 1978). *Maraş Kıyımı Durduruldu*. s. 1-9.
- Cumhuriyet Gazetesi** (26 Aralık 1978). *Sıkıyönetim Hükümetçe Benimsendi*. s. 1-9.
- Cumhuriyet Gazetesi** (10 Ekim 1978). *6 TİP'li Hunharca Öldürüldü*. s. 1-5.
- Cumhuriyet Gazetesi** (02 Şubat 1979). *Abdi İpekçi Öldürüldü*. s. 1-11.
- Cumhuriyet Gazetesi** (20 Kasım 1979). *Gazeteci ve MHP İl Yönetim Kurulu Üyesi İlhan Darendelioğlu Öldürüldü*. s. 1-5.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi** (26.12.1963), 20. Birleşim, Toplantı: 3, C:17.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi** (7.1.1969), 17. Birleşim, Toplantı:8, C:49.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi** (18.2.1969), 36. Birleşim, Toplantı: 8, C:51.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi** (7.5.1970), 66. Birleşim, Toplantı:9, C:57.
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi** (2.05.1972). 54. Birleşim, Toplantı:11, C: 4.
- Cura, M.** (Mayıs 1966), "Sağ Nedir? Sol Nedir?", *Fedai Dergisi*, 3(31), s. 2.
- Çağatay, T.** (1975), *Kapitalist İçtimai Nizam ve Bugünkü Durum*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Çalışlar, O.** (2011), *68 Anılarım*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Çandar, C.** (2001), "Türklerin Amerika'ya Bakışından Örnekler ve Amerika'nın Türkiye Politikası" Morton Abramowitz (Ed.), *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası* (çev: Faruk Çakır ve Nasuh Uslu), Liberte Yayınları: Ankara, s. 169-219.
- Çayan, Mahir** (Ocak 1970), "Sağ Sapma Devrimci Pratik ve Teori", *Aydınlık Sosyalist Dergi*, (15), s. 188-121.
- Çelik Şahin, H.** (2010), "Türkiye'de İşçi Sınıfının Gelişim Süreci ve Geçmişten Günümüze İşçi Hareketi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), s. 21-30.
- Çetin, H.** (2016), *Türk Siyasal Hayatında Krizler, Kahramanlar ve Hainler*, C.5, Orion Kitabevi, Ankara.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, Kararlar Daire Başkanlığı, (25.03.1947). 030-18-01-02 Yer:113-21-16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (19.01.1953). 30-18-01-02 Yer: 131-4-14.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (20.01.1953). 30-18-01-02 Yer: 131-4-13.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (30.11.1953). 30-18-01-02 Yer: 134-94-20.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (03.12.1953). 30-18-01-02 Yer: 134-94-18.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (24.06.1961). 30-18-01-02 Yer: 161-33-16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (09.01.1964). 30-18-01-02 Yer: 175-1-20.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (12.06.1965). 30-18-01-02 Yer: 186-32-13.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (02.02.1966). 30-18-01-02 Yer: 192-7-5.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (17.12.1966). 030-18-01-02 Yer: 201-85-12.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (13.08.1969). 30-18-01-02 Yer: 238-54-15.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (13.09.1969). 30-18-01-02 Yer: 239-62-14.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (02.05.1971). 30-18-01-02 Yer: 265-28-12.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı, (15.11.1971). 30-18-01-02 Yer: 274-84-4.

Çetinkaya, H. (2010), *68'ten 78'e Sancılı Yıllar Kuşatılmış Sokaklar*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

Çetinkaya, S. (2016), "ASALA Bağlamında Türk-Ermeni İlişkilerinde Dış Mihrakların Rolü", *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, C. 8, s. 84-94.

Çetinkaya, Y. D. (2014), “Sefaletten İhyaya: Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi ve E.P. Thompson”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (17), s. 201-221.

Çiçek, H. (2018), *Devrimci Portreler*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.

Çoşkuner, K. F. (Kasım 1966), “Amerika ile Olan İttifakımızın da Bir Sınırı Olmalıdır”, *Fedai Dergisi*, 3(36), s. 3.

Çoşkuner, K. F. (Şubat 1969), “Kızılların Rejimi Değiştirme Gayretleri”, *Fedai Dergisi*, 4(45), s. 3.

Çubukçu, A. (2018), *Bizim 68*, Kor Kitap Yayınları, İstanbul.

Çukurova Gazetesi (15 Haziran 1967). *Amerika Aleyhinde Gösteri Yapan 20 Kişi Mahkum Oldu*. s. 1.

Çukurova Gazetesi (30 Temmuz 1968). *Amerikan 6. Filosuna Bağlı Bir Muhrip İskenderun'a Giremedi*. s. 1.

Çukurova Gazetesi (9 Şubat 1969). *Solcular Tertip Hazırlıyor*. s. 1.

Çukurova Gazetesi (14 Şubat 1969). *Adana'daki Milliyetçi Dernekler Müşterek Bir Bildiri Yayınladı*. s. 1.

Çukurova Gazetesi (13 Eylül 1969). *Kozanda Miting ve Yürüyüş Tertip Eden Çiftçiler Pamuğun Para Etmediğini Her Şey Pahalınırken Pamuk Fiyatlarının Artmadığını Borç İçinde Bulunan Ekincinin Müşkül Durumda Olduğunu Belirtir*. s. 1.

Çukurova Gazetesi (16 Eylül 1969). *Pamuk Fiyatlarının Düşüklüğü İmamoğlu Çiftçisini Ayaklandırdı*. s. 1-2.

Daponte, K. (20 Temmuz 1974), “Le Monde’un Başyazısında Büyük Devletlerin Tutumu Eleştirildi”, *Cumhuriyet*, s. 7.

Daver, A. (6 Nisan 1946), “Eski Dostluğun Yeni ve Parlak Tezahürü”, *Cumhuriyet*, s. 1-3.

Daver, B. (1964), “Türk Üniversite Öğrencileri ve Siyaset”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 19(3), s. 37-46.

Demir, Ö. & Acar M. (1992), *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Demirtürk, S. (2015), “1960-1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 4(12), s. 155-182.

Devrim Gazetesi (30 Temmuz 1968). *Arıkan Komünizme Karşı Köyliye Mektup Yolluyor*. s. 1-8

Devrim Gazetesi (14 Şubat 1969). *Beyazıt Kulesine Çekilen ‘Kırmızı Bayrak’ Olayı Yeriliyor*. s.1-8.

DİSK Dergisi (Mart 1976). ‘*Elka Grevi Üzerine*’, (21): s. 16-17.

Dobb, M. (1981), *Kapitalizm Sosyalizm Az Gelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma* (çev: Mehmet Selik), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Dodanlı, B. (2012), *Darbeler ve Muhtıralar; 12 Eylül 1980, 12 Mart 197,1 27 Mayıs 1960, Kızıldere Katliamı*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Doğan, Z. (2019). “ABD İlişkilerinin Temel Dinamikleri ve Stratejik İttifak Boyutu”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2): 133-156

Duman, D. & Bayburt, B. (2018), “Türkiye İşçi Tarihine Kısa Bir Bakış ve İşçilerin İlk Kitlesele Yürüyüşü: Çorum Belediye İşçilerinin Yürüyüşü”, *Belgi Dergisi*, (2)16, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 944-960.

Durmuş, R. (13 Eylül 2011). *Geçmişten Günümüze Türk- Amerikan İlişkileri*, [Erişim: 22 Ekim 2020], https://tasam.org/tr-TR/Icerik/4118/gecmisten_gunumuze_turk_amerikan_iliskileri]

Dursun, S. (2008), “Türkiye’nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim; 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16): 421-433.

Ege Ekspres Gazetesi (24 Haziran 1967). *6. Filo Gemilerinde Türk Çocuklarına Parti Verildi*. s. 1.

Ege Ekspres Gazetesi 29 Eylül 1967). *Bar Kadını Yüzünden Kırk Amerikalı Birbirine Girdi*. s. 1-7.

Ege Ekspres Gazetesi (4 Eylül 1968). *6. Filo NATO Emrinde*. s. 1-7.

- Ege Ekspres Gazetesi** (11 Şubat 1969). “6. Filo Geldi. s. 1.
- Ege Ekspres Gazetesi** (17 Şubat 1969). *Adana’da Mitingciler KIZIL BAYRAK Çekti*, s. 1-7.
- Er, A. & Özer, E.** (2018), *Bir Uzun Yürüyüşü 68*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- Erdenoğlu Gülbeyaz, F.** (2018), *Türkiye’de 1948-1971 Dönemi Gençlik Hareketlerinin Toplumsal Yapıya Etkisi Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, Denizli.
- Erdem, N. S.** (2005), *12 Eylül’ün Yasama Organı: Haki Meclis*, Piramit Yayıncılık, Ankara.
- Erdilek N.** (1983), “Hükümet ve Programları”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, s. 1008-1040.
- Erdoğan, T.** (2017), “Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (6), s. 91-115.
- Eren, M.** (2012), *Kanlı Pazar: 1960’lar Türkiye’sinde Milliyetçiler, İslamcılar ve Sol*, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Ergüç, V.** (2017), Johnson Mektubu, Mete Kaan Kaynar (haz.), *Türkiye’nin 1960’lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 257-274.
- Ergün, H.** (Ağustos 1970), “Sosyalizm Savaşımız ve MDD’cilik”, *Emek Dergisi (Aylık)*, 3, s. 55-84.
- Erişen, N.** (1969), *Türkiye’de Altıncı Filo Hadiseleri ve Gerçek Emperyalizm*, Mücadele Birliği, İstanbul.
- Erken, A.** (2014), “Örgüt ve Strateji: 1965-1980 Arasında Milliyetçi Hareket Partisi”, *İnsan ve Toplum*, 4(7), s. 135-163.
- Eröz, M.** (1978), *Marxizm Leninizm ve Tenkidi*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- Ersan, V.** (2014), *1970’ler de Türk Solu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ertan, T. F.&Örs O.** (2018), Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (62), s. 39-84.

Ertekin, O. (2008), ‘‘Cumhuriyet Döneminde Türkçülüğün Çatallanan Yolları’’, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)*, 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 345-387.

Ertem, B. (2018), ‘‘12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)’’, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), s. 655-676.

Ertuna, Ö. (2010), ‘‘Yeni Bir Kapitalizme Doğru’’, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), s. 6-18.

Eygi, M. Ş. (14 Şubat 1969), ‘‘Namaza Davet’’, *Bugün (İstanbul)*, s. 7.

Eygi, M. Ş. (16 Şubat 1969), ‘‘Cihada Hazır Olunuz’’, *Bugün (İstanbul)*, s. 1.

Fedai, C. (2018), ‘‘Ahmet Oktay’ın Gözünden 1960’larda Türk Basımında Siyasi Kamplaşma’’, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimler Dergisi*, (11), s. 215-239.

Fedayi, C. (2016), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset*, Kadim Yayınları, Ankara.

Fedayi, C. (2019), *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sağ Siyaset*, Kadim Yayınları, Ankara.

Feyizoğlu, T. (2005), *Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareketi*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

Feyizoğlu, T. (2018), *Gençlik Liderleri Konuşuyor*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

Fırat, D. Ve Muti Ö. (2014), ‘‘1980 Askeri Darbesinin Bellek Mekanları’’, (der: Derya Fırat), *Sokağın Belleği, 1 Mayıs 1977’den Gezi Direnişi’ne Toplumsal Hareketler ve Kent Mekanı*, Ankara: Dipnot Yayınları, s. 117-138.

Fırat, H. (2009), ‘‘12 Mart Romanlarında Dönemin İşçi Eylemleri’’, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (11): 37-54.

Fraser, R. (2008), *1968: İsyançı Bir Öğrenci Kuşağı* (çev: Kudret Emiroğlu), Belge Yayınları, İstanbul.

Galbraith, J. K. & Menşikov, S. (1990), *Kapitalizm Komünizm ve Bir Arada Yaşamak*, (çev: Özcan Yüksek), Afa Yayınları, İstanbul.

Genç, S. (7 Ekim 1971), ‘‘Bir Devrin Perde Arkası’’, *Akşam*: 5.

Genç Öncü Dergisi (Eylül 1978), ‘‘Sosyalizm Kazanımları, Sosyalizm Mücadelesinde Etkin Bir Araçtır’’, (4), s. 18-19.

Gençoğlu, A. Y. (2012), Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emegın Konumu, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), s. 98-116.

Gerger H. (1983), ‘‘Türk Dış Politikası 1946-1980’’, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletifim Yayınları, s. 520-558.

Gerger H. (1983), ‘‘NATO ile İlişkiler: İlişkilerin Soğuması’’, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, İletifim Yayınları, s. 1536-1550.

Gevgili, A. (1973), *Türkiye’de 1971 Rejimi*, Milliyet Yayın Ltd. Őti. Yayınları, İstanbul.

Göktepe, C. (2015), *Kıbrıs Meselesinde Kriz Süreci ve Türkiye (1964-1974)*, [3 Ocak 2020] <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/G%c3%96KTEPE-Cihat-KIBRIS-MESELES%c4%b0%e2%80%99NDE-KR%c4%b0Z-S%c3%9cREC%c4%b0-VE-T%c3%9cRK%c4%b0YE-1964-1974.pdf>].

Göktürk Çetinkaya, S. (2019), *Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri (1954-1960)*, Efe Akademi Yayınları, İstanbul.

Göktürk Çetinkaya, S. (2020a), ‘‘Adnan Menderes’in Siyasal Karakteri ve 27 Mayıs’’, *Journal of Universal History Studies*, 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue): 112-130.

Göktürk Çetinkaya, S. (2020), ‘‘Soğuk Savaş Döneminin Başında Türk-Amerikan Yakınlaşması ve Bir JAMMAT Görevlisinin Anılarında Ankara’’, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2: 185-202.

Görgün, H. (2009), ‘‘Sosyalizm’’, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (37: 382-388), Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul.

Gümüş M. (2006), *1950-1960 Arası Türk Dış Politikası*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Bolu.

Günçe, E. (Ağustos 1965), ‘‘Kapımıza Dayanan Faşizm’’, *Sosyal Adalet Dergisi*, 3(17), s. 28-42.

Gündüz, T. (2019a), *Büyük Olayların Kısa Tarihi 1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Gündüz, T. (2019b), *Büyük Olayların Kısa Tarihi 2*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Güray, B. (26 Ağustos 1968), ‘‘Başkente 7 Gün/ 6. Filo Dramının Senaryosu Amerika’da Hazırlanıyor’’, *Akşam*, s. 6.

Gürbüz, M. V. (2010), Türk- Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması, Sakarya Üniversitesi İdari İktisadi Bilimler Fakültesi, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), s. 139-170.

Halıcı, Ş. (2007), ‘‘Vagon Li Olayı: Türkçeye yapılan Harekete Basının ve Gençliğin Tepkisi’’, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 0(11), s. 63-77.

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi (25 Haziran 1967). *Mitingciler Dün Amerikan Pazarlarına Hücum Etiler.* s. 1-7.

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi (17 Temmuz 1968). *6. Filo Erlerine Siyah Boya Atan 29 Öğrenci Adliye.* s.1-7.

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi (28 Temmuz 1968). *Ankara’da 17 Öğrenci Nezarete Alındı.* s.1-7.

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi (10 Şubat 1969). *6. Filo Bugün Geliyor, Sıkı Tedbirler Alındı.* s. 1-7.

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi (11 Şubat 1969). *Sıkı Tedbirlere Rağmen Ufak Bazı Olaylar Çıktı.* s. 1-7.

Halka ve Olaylara Tercüman Gazetesi (14 Şubat 1969). *Komünistin Biri Kendini Yakacakmış. Ben de Çabuk Yaksın Diye Körükle Geldim.* s.1-7.

Her Gün Gazetesi (2 Mart 1967). *Komünizm Yılanı Her Yerde Ezilmelidir.* s. 1-5.

Her Gün Gazetesi (4 Eylül 1967). *51 fırında Grev Kararı İşverenleri Telaşa Verdi, Bir Çıkar Yol Aranıyor.* s. 1.

Her Gün Gazetesi (19 Temmuz 1968). *6. Filo İstanbul’dan Erken Gitmeyecek.* s. 1-5.

Her Gün Gazetesi (10 Şubat 1969). *6. Filo Geldi.* s. 1-5.

Her Gün Gazetesi (14 Şubat 1969). *Gençler Toplandı: Kızıl Bayrak Olayını Kınıyor.* s. 1.

Hürriyet Gazetesi (27 Nisan 1974). *Senato’da Affın Tümü Kabul Edildi.* s. 1-7.

Hürriyet Gazetesi (15 Haziran 1975). *Amerikan Üslerinin Faaliyetini Durduruyoruz.* s. 1-11.

- Hürriyet Gazetesi** (7 Haziran 1977). *Hükümeti CHP Kuracak*. s. 1-11.
- Hürriyet Gazetesi** (13 Eylül 1980). *Atatürk Yolunda Devam*. s. 1.
- Hüseyin İmamoğlu ile görüşme** (13.05.2021), Yıldırım/Bursa.
- Heywood, A.** (2019), *Siyasi İdeolojiler* (çev: Levent Köker), BB101 Yayınları, Ankara.
- İlman, A.& Dönmez C.** (2015), ‘‘12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri’’, *CTAD*, 11(21), s. 163-198.
- İşık Durmaz, M** (2014), ‘‘İşçi Sınıfı Belleğinin Uzamsal Çerçevesi Olarak Taksim 1 Mayıs 1977’’, (der: Derya Fırat), *Sokağın Belleği, 1 Mayıs 1977’den Gezi Direnişi’ne Toplumsal Hareketler ve Kent Mekanı*, Dipnot Yayınları, Ankara, s. 91-116.
- İleri Dergisi** (20 Nisan 1970), *Alaçam Tütün Mitingi*, (2), s. 7-8
- İleri Dergisi** (20 Kasım 1970), *Dev-Genç’in Köy Eylemleri ve Köy Birlikleri*, (5): s.16-25.
- İmamoğlu, T.** (2011), ‘‘Muhafazakarlığa Farklı Bir Bakış’’ *Demokrasi Platformu/Muhafazakarlık*, 7(25), s. 109-102.
- İşçi- Köylü Gazetesi** (24 Temmuz 1969), *Protesto Mitingi*, (2): s.1-4.
- İşçi- Köylü Gazetesi** (8 Ağustos 1969), *Doğu Anadolu Halkı Haklı Sesini Yükseltiyor*, (3): s. 4.
- İşçi Postası Gazetesi** (1 Haziran 1967). *Esnaf- İşçi- İşveren Elele Protesto Yürüyüşü Yaptı*. s. 1.
- İşçi Postası Gazetesi** (1 Haziran 1968). *Grev Yüzünden İzmir Kokmaya Başladı*. s. 1.
- İşçi Postası Gazetesi** (15 Ağustos 1969), *Dünya’da En Az grev Türkiye’de Yapılıyor* s. 1-4.
- İşçi Postası Gazetesi** (8 Temmuz 1972), *Son İki Yılın En Uzun Grevini Uygulayan Ağaç-İş Sendikası Yetkilileri 100ncü Günde Kararlı Olduklarını İfade Etiler* s. 1.
- İpek G.** (2018), ‘‘Basında İrkçilik- Turancılık Davası’’, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (67), s.51-72.
- İpekçi, A.** (5 Şubat 1973), ‘‘Her Hafta Bir Sohbet’’, *Milliyet*: s. 9.

Jacobs, H. (1970), *Weatherman*, California: Ramparts Press.

Haber Global (2020). *Haluk Kırıcı'dan Çatlı, Susurluk ve Bahçelievler Katliamı Açıklaması / Jülide Ateş ile 40.* [Erişim: 20 Ocak 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=0OgmRxTSHvM&list=LL&index=2>].

John F. Kennedy Presidential Library and Museum (April 5 1968), *Senate Documents (1964-1968)*. Remarks to the Cleveland City Club. [Erişim: 13.10.2020, <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/the-kennedy-family/robert-f-kennedy/robert-f-kennedy-speeches/remarks-to-the-cleveland-city-club-april-5-1968>].

Kafaoglu, A. B. (24 Kasım 1967), ‘‘Sosyalizm ve Demokrasi’’, *Türk Solu Dergisi*, 1(2), s. 6.

Kafesoğlu, İ. (1970), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Kaplan, M. M. (2000), *Ülkücü Dünya Görüşü II*, Hamle Yayınları, İstanbul.

Kaplan, M. (2019), *Devrim Yolcuları*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.

Karadeniz, H. (1975), *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, May Yayınları, İstanbul.

Karakök, T. (2011), ‘‘Menderes Dönemi’nde (1950-1960) Türkiye’de Eğitim’’, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), s. 89-97.

Karakurt G. (2016), ‘‘Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme’’ *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), s.41-50.

Karataş, M. (2017), 12 Mart Muhtırası ve Partilerüstü Hükümetler, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi & Karasam 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Kurulları*, Giresun, s. 141-167.

Karpat, K. H. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel*, Afa Yayıncılık, İstanbul.

Karpat, K. H. (2009), *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H. (2010), *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. H. (2019), *Türk Siyasi Tarihi Siyasal Sistemin Evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Kaya, K. (2000), “Yirmibirinci Yüzyıla Girenken İdeoloji ve Sosyoloji”, *Sosyoloji Konferansları*, 0(26), s. 165-176.

Kayış, N. (2012), *Ölüme Götüren Yazılar*, Tanyeri Kitap Yayıncılık, Ankara.

Kaypakkaya, İ. (Mayıs 1970), “İşçi-Köylü Hareketleri ve Proleter Devrimci Politika”, *Proleter Devrimci Aydınlik*, (5-19), s. 17-52.

Kemal, Y. (3 Ocak 1967), “*Milliyetçilik ve Sosyalizm*”, ANT (Haftalık), 1(1), s. 11.

Kemal, Y. (30 Temmuz 1968), “Kanlı İktidarın Ortakları”, ANT (Haftalık), 4(83), s. 5.

Kemal, Y. (Kasım 1975), “*Sosyalizmin Özü Bağımsızlık*”, *Sosyalist Yol*, (5), s. 30-33.

Keser, U. (2011), “21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası Ve Bugüne Yansımaları”, *ÇTTAD*, XI/23-Güz, s. 93-121.

Keser, U. (2013), *Kızılay Belgeleri Işığında Kıbrıs 1963-1974*, Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara.

Keskin, A. (2019a), *Türkiye’de Öğrenci Olayları ve Türk Siyaseti Üzerine Etkileri (1968-1980)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Erzurum.

Keskin, A. (2019b), “Öğrenci Olaylarına Genel Bir Bakış (1968-1980)”, *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, 8(2), s. 237-262.

Kılıç, H. (10 Haziran 1979), “Akıncı Hareket Güçlenirken”, *Akıncı Güç*, (1), s. 2.

Kırık, A. M.& Arvas, N. (2015), “1960’lı Yıllarda Türk Sinemasında Toplumsal Dönüşüm: Şafak Bekçileri Filmi Örneği”, *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmacıları Dergisi*, 7, s. 99-121.

Kırkpınar, D. (2009), *12 Eylül Askeri Darbesi’nin Gençliğin Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Kıvılcımlı, H. (Aralık 1968), “Genel Olarak Sosyal Sınıflar”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, (2), s. 119-133.

Kızılçelik, S. & Erdem, Y. (1992), *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Göksü Matbaası, Konya.

Kızılkaya, E. (2003), ‘‘Kapitalizm, Ulus Devletlerin Oluşumu ve Savaş’’, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2, s. 179-200.

Kirpi Gazetesi (13 Temmuz 1965), *Solcuların Anası Bellenecek*, s. 1.

Koca, M. (2018), ‘‘68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet’’, *Birey ve Toplum*, 8(15), s. 87-109.

Kocabaş, S. (2018), *Bir Kuşağın Dramı, Sağ- Sol Çatışmasının Perde Arkası, Tanıklıklar*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul.

Koç, C.& Koç, Y. (1999). Tarihten Bir Sayfa: Türkiye’de 1960-1969 Döneminde İşçi Sınıfı Eylemleri. *Türk-İş Yıllığı*, 1, s. 1-35.

Koç, Y. (1983), ‘‘İşçi Hareketinde İslami ve Milliyetçi Örgütlenme’’ *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 11, s. 219- 221.

Koç, Y. (2010), ‘‘30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı’’, *Mülkiye* 2010, XXXIV(268), s. 43-74.

Koçak, C. (1997), ‘‘Siyasi Tarih (1923-1950)’’, Sina Akşin (haz.), *Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 85-176.

Koçak, C. (2008), ‘‘Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları’’, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)*, 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 37-52.

Koçak, C. (2017), *Darbeler Tarihi/ 27 Mayıs, 22 Şubat, 21 Mayıs ve 12 Mart*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Koçak, H. (2018), ‘‘50’leri İşçi Sınıfı Oluşumunun Kritik Bir Uğrağı Olarak Yeniden Okumak’’, *Çalışma ve Toplum*, (3), s. 69-86.

Koçak, M. H.& Çelik A. (2016), ‘‘Türkiye İşçi Sınıfının Ayağa Kalktığı Gün: Saraçhane Mitingi’’, *Çalışma ve Toplum*, (2), s. 647-678.

Yön Dergisi (26 Aralık 1962), *Komünizm Nedir?*, 2(54), s. 8-9.

Köse, S. (2010), *Türk Demokrasi Hayatında 12 Mart 1971 Muhtırası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Afyonkarahisar.

Köse, T. (2007), ‘‘Yargılı İnfazlar’’ *Türkiye Tarihinde İdamlar*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.

Kösoğlu, N. (2008), ‘‘Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri’’, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)*, 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 208-225.

Kurt, S. (2017), ‘‘27 Mayıs Darbesi ve Cumhuriyet Dönemi Darbelerine Olası Etkileri’’, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi & Karasam 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Kurulları*, Giresun, s. 72-93.

Küçükömer, İ. (1994), *Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınevi, İstanbul.

Lefêvre, G. (1972), *Kapitalizm* (çev: Vedat Günyol), Çan Yayınları, İstanbul.

Lenin, V. İ. (1989), *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (çev: Cemal Süreya), Sol Yayınları, Ankara.

Liseli Gençlik Dergisi (Şubat 1978), *Liseli Gençlik’ten Milli Eğitim Bakanı Necdet Uğur’a Açık Mektup*, (1): s. 3.

Lüküslü, D. (2015), *Türkiye’nin 68’i: Bir Kuşanın Sosyolojik Analizi*, Dipnot Yayınları, Ankara.

Macit, M. H. (2011), ‘‘Siyasi İdeolojik Olarak Muhafazakarlık ve Gelenek’’, *Demokrasi Platformu/Muhafazakarlık*, 7(25), s. 1-13.

Macit, M. H. (2016), ‘‘İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme’’, *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, s. 29-36.

Mahiroğulları, A. (2001), ‘‘Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar’’, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), s. 161-190.

Malkoç, E. (2015), ‘‘Erken Cumhuriyet Döneminde İşçi Sınıfına ‘Resmi’ Bir Bakış Açısı: Cumhuriyet Gazetesinin Gözünde Amele Teali Cemiyeti’’, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31(91), s. 29-68.

Mardin, Ş. (1993), *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Marx, K. & Engels, F. (2018), *Komünist Manifesto* (çev: Celal Üster- Nur Deriş), Can Yayınları, İstanbul.

Mater, N. (2012), *Sokak Güzeldir; 68’de Ne Oldu*, Metis Yayınları, İstanbul.

Milas, H. (2008), Milli Türk Kimliği ve Öteki (Yunan), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Milliyetçilik)*, 4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 193-201.

Milas, S. U. (4 Mart 1969), ‘‘Türk İşçileri İsveç’te Kanlı Pazar’ı Protesto Etti’’, *Türk Solu*, 2(68), s. 2.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (14.01.1965). 39. Birleşim/Dönem: 1, Toplantı: 4, C.34.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (16.11.1966). 6. Birleşim/Dönem: 2, Toplantı: 2, C.9.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (09.02.1967). 50. Birleşim/Dönem: 2, Toplantı: 2, C.12.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (02.10.1968). 87. Birleşim/Dönem: 2, Toplantı:3, C.28.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (17.01.1969). 31. Birleşim/Dönem: 2, Toplantı:4, C.31.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (12.3.1969), 63. Birleşim/Dönem:2, Toplantı: 4, C.35.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (22.12.1969), 18. Birleşim/Dönem:3, Toplantı:1, C.1.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (22.06.1970). 108. Birleşim/Dönem:3, Toplantı:1, C.6.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (22.07.1971). 135. Birleşim/Dönem:3, Toplantı:2, C.16.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (10.03.1972). 58. Birleşim/Dönem: 3, Toplantı: 3, C.23.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (24.04.1972). 77. Birleşim/Dönem: 3, Toplantı: 3, C.24.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (20.01.1976). 41. Birleşim/Dönem: 4, Toplantı:3, C.14.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (29.01.1976). 47. Birleşim/Dönem: 4, Toplantı:3, C.14.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (16.02.1976). 57. Birleşim/Dönem: 4, Toplantı: 3, C.15.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (18.01.1977). 33. Birleşim/Dönem: 4, Toplantı:4, C.23.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (22.03.1978). 122. Birleşim/Dönem:5, Toplantı:1, C.5.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (18.12.1979). 18. Birleşim/Dönem:5, Toplantı: 3, C.13.

MBK Genel Kurul Toplantısı (09.05.1961). 81. Birleşim/Dönem: Toplantı: C. 6.

Milli Gazete (19 Nisan 1973). *Gazal İşçileri 10 Gündür Yemek Boykotunda...* s. 1-7.

Milli Gazete (8 Ağustos 1973). *İşçiler Greve Hayır Dedi.* s. 1.

Milli Gazete (13 Nisan 1975). *Zafer İnanlarıdır.* s. 1-8.

Milli Gazete (1 Kasım 1978). *Anarşi Raporu.* s. 1-7.

Milli Gazete (1 Aralık 1978). *Anarşi Raporu.* s. 1-7.

Milli Gazete (1 Ocak 1979). *1978 Yılında Ölü Sayısı 1195.* s. 1-7.

Milliyet Gazetesi (24 Kasım 1951). *Samet Ağaoğlu Amiral Gardner'i Kabul Etti.* s. 7.

Milliyet Gazetesi (24 Temmuz 1951). *6ncı Amerikan Filosu Dün Limanımıza Geldi.* s.1.

Milliyet Gazetesi (5 Ağustos 1952). *Bayarla Menderes Amerikan Filosunun Menevralarında Hazır Bulunacaklar.* s. 1.

Milliyet Gazetesi (5 Haziran 1956). *Amerikan Donanması Dün Gitti.* s. 1.

Milliyet Gazetesi (21 Eylül 1959). *Amerikan Bahriyelileri Donanma Günü Törenine Katılacak.* s.3.

Milliyet Gazetesi (13 Mart 1960). *Amerikalılar Kan Verdi.* s. 1.

Milliyet Gazetesi (7 Ekim 1967). *Gençler Dolmabahçe'de Oturma Mitingi Yapacak.* s. 1.

Milliyet Gazetesi (10 Şubat 1968). *İzmir'de Amerikan Filosu Protesto.* s. 1.

Milliyet Gazetesi (30 Ağustos 1968). *Siviller Türkleri...* s. 7.

Milliyet Gazetesi (13 Eylül 1980). *Kenan Evren 'Yeni Yönetime Yardımcı Olmalı'* Dedi. s. 1.

Milliyet Gazetesi (02 Şubat 1979). *Abdi İpekçi Öldürüldü*. s. 1

Mumcu, U. (1986), *Aybar ile Söyleşi; Sosyalizm ve Bağımsızlık*, Tekin Yayınları, Ankara.

Mustafa Zülkadiroğlu ile Görüşme (03.03.2020), Maltepe/İstanbul.

Nebil, B. (15 Ekim 1970), "Sosyalizmin Türkiye'de ki Varyetleri", *Katkı Dergisi*, 1(2), s. 3-5.

Nebil, B. (Şubat 1975), "Sosyalizm Nedir", *Katkı Dergisi*, 5(11), s. 5-8.

Nesin, A. (Mayıs 1967), "Sosyalizm Ahldır", *Gerçekler Postası*, (8), s. 3.

Olgaç, E. (2009). "Bir Fırtınadan Kalan Miras:68", *Devrimci Marksizm*, (9), s. 49-72.

Oran, B. (1969). "İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ Sol Akımları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24(3), s. 227- 275.

Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt:1 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ölçekçi, H. (2018), "The Construction Of The Nationalist Movement Party In The Context Of Political Communication And The Communication Strategy Of Alparslan Türkeş, *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*", 3 (1), s. 282-302.

Öntaş, T. (2016). "İdeolojinin Kültürel Yorumu Olarak Değerler ve Bir Değerler İdeolojisi Olarak Muhafazakârlık", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(31), s. 159-185.

Öymen, A. (1 Mayıs 1977). "İki 1 Mayıs", *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1-11.

Özata, M. (2017). "Türkiye'deki Askeri Müdahaleler ve ABD Kazanımları: 12 Mart ve 12 Eylül Örneği", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi & Karasam 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Kurulları*, Giresun, s. 721-743.

Özcan, A. (2005). "Milliyetçilik", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, s. 62-65

Özdemir, H. (1997), *Siyasi Tarih (1960-1980)*, Sina Akşin (haz.), *Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980*, yer adı yok: Cem Yayınevi, s. 191-254.

Özdemir, H. (2002), "1960-1980 Dönemi", *Türkler Ansiklopedisi*, C.17, s. 10-70.

Özgüden, D. (4 Şubat 1969), "Ulusal Ordu ve 6. Filo", *ANT (Haftalık)*, 5(110), s. 3.

- Özgüden, D.** (11 Şubat 1969), “Kara Gün: 10 Şubat”, *ANT(Haftalık)*, 5(111), s. 3.
- Özkıraz, A. & Talu, N.** (2008). “Sendikaların Doğuşu; Türkiye ve Batı Avrupa Ülkeleri Karşılaştırması”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (2), s. 108-126.
- Öztürk, Emine** (2018), “ Türkiye’de ve Fransa’da 68: Fransa’da ki Mayıs Ayaklanmasını Başlatan Öğrenci Hareketinden Farklı Yönleriyle Türkiye’de Sosyalist Öğrenci Hareketi”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(34), s. 371-416.
- Öztürk, M.** (2019). *O Bir Devrimci 1972’den 82’ye*, Alter Yayınları, Ankara.
- Pekdemir, M.** (2008). “Devrimci Yol”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Sol)*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 743-789.
- Perinçek, D.** (2016), *Arkadaşım Deniz Gezmiş*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Sander, O.** (1979). “Türkiye’nin Batı Bağlantısı I: ABD ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34(1), s. 63-86.
- Sander, O.** (1996). *Siyasi Tarih 1918-1964*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Sander, O.** (2016). *Türk- Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Saray, M.** (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Saray, M.** (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin NATO’ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, ATAM, Ankara.
- Sarp, A.** (1 Haziran 1970). “Ortak Kavga Amerikan Emperyalizmine Karşıdır”, *İleri Dergisi*, (3), s. 1-4.
- Savran, S.** (Mart 2009). “1968: Bir Devrimci Dalganın Adı”, *Devrimci Marksizm*, (9), s. 85- 100.
- Sayılgan, A.** (1976), *Ansiklopedik Marksist Sözlük*, Otağ Yayınları, İstanbul.
- Schink, I. C.& ve Tonak, E. A.** (2013). *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Sefa, A.** (2013), *Devrimin Çocuklarıydılar*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Sefercioğlu N,** (2009), *3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası*, Türk Ocakları Ankara

Şubesi Yayınları, Ankara.

Selçuk, İ. (17 Ekim 1967), “Altıncı Filo Misafirimiz Değildir”, *Cumhuriyet*, s. 2.

Selçuk, İ. (12 Şubat 1984), “Düncel ve Güncel”, *Cumhuriyet*, s. 2

Sencer, O. (1969), *Türkiye’de İşçi Sınıfı*, Kitabevi Yayınları, Ankara.

Serdengeçti, O. Y. (Haziran 1965), “Amerikan Düşmanlığı”, *Fedai Dergisi*, 2(23), s. 3.

Serdengeçti, O. Y. (25 Ağustos 1965), “Komünizme Niçin Karşınız?”, *Fedai Dergisi*, 3(25), s. 3.

Skousen, M. (2016), *İktisadi Düşünce Tarihi; Modern İktisadın İnşası*, (çev: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak), Adres Yayınları, Ankara.

Son Haber Gazetesi (17 Şubat 1969). *Üniversite Gençlerinin 6. Filoyu Protesto Mitingi Yarıda Kaldı*. s.1.

Son Haber Gazetesi (18 Şubat 1969). *6. Filo Mitinginde Üniversiteli Gençlere Gösterilen Kaba Kuvveti Protesto Etti*. s. 1.

Sosyal Adalet Dergisi, “Kavel Grevi Bütün Dünya’da Yankılandı”, 7 Mayıs 1963, 1(8), s. 4.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (1988), “Modern Sosyalizmin Doğuşu”, C.1, İletişim Yayınları, s. 12-47.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi (1988), “Köylü Mücadeleleri”, C.7, İletişim Yayınları, s. 2136-2139.

Soysal M, ve Sağlam F. (1983), “Türkiye’de Anayasalar”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* C.1, İletişim Yayınları, s. 28- 42.

Sucu, İ. (2012), “Althusser’in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcı Olarak Yeni Medya”, *Selçuk İletişim*, 7 (3), s. 30-41.

Sülker, K. (1983), “Cumhuriyet Döneminde İşçi Hareketleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 7, s. 1843- 1847.

Sülker, K. (1998), *Dünya’da ve Türkiye’de İşçi Sınıfının Doğuşu*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Şafak, C. (2019), *Necmettin: Bir Devrimcinin Hatırası*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Şahin, K. (2007), Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik, *AKADEMİK BAKIŞ Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (12), s. 1-9.

Şaylan, G. (1983). ‘‘Milliyetçilik İdeolojisi ve Türk Milliyetçiliği’’, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları 7, s. 1945-1949.

Şen, E. (2014), *Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Şener, M. (2015), *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP*, Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.

Şengül, K. (Temmuz 1967), ‘‘Anayasa ve Köylüler’’, *Gerçekler Postası*, (10), s. 6.

Şentürk, M. U. (2017). ‘‘Türkiye’de Medyanın Darbelerle İmtihanı’’, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi & Karasam 15-16 Aralık 2016 Uluslararası Demokrasi Sempozyumu Kurulları*, Giresun, s. 292-304.

Tabak, K. (2019). *1960’lı Yıllar Türkiye’sinde Gündelik Hayat ve Sinemaya Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE, Tarih Anabilim Dalı, Bilecik.

Tan, A. (2009), *Kürt Sorunu*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Tarım, O. (2013), *27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı, Konya.

Taş, H. Y. (2012), ‘‘Toplumsal Sınıfların Değişimi Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği’’, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), s. 60-80.

Taştan, O. C. (2016). ‘‘Metal İşçilerinin 2015 Direnişinin Elli Yıl Öncesindeki Kökleri: 1964 MESS Grevleri’’, *Çalışma ve Toplum*, (2), s. 679-700.

TBMM Birleşik Toplantı Tutanak Dergisi (17.11.1967). 2. Birleşim/Toplantı: 7, C. 7.

TBMM Tutanak Dergisi (15.05.1974). 75. Birleşim/Dönem:4, Toplantı: 1, C. 3.

TBMM Zabıt Ceridesi (10.03.1954). 63. Birleşim/Dönem: 9, Toplantı: 4, C. 29.

T.C. Resmi Gazete, *Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından Cumhuriyet Hükümetine Verilen On Milyon Dolarlık Kredi Anlaşmasının Onanması Hakkında Kanun*, 10 Mayıs 1946, Sayı: 6303, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T. C. Resmi Gazete, *İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde Saat 15 den İtibaren Örfi İdare İlâmına Dair Kararnameler*, 29 Nisan 1960, Sayı:10492, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T. C. Resmi Gazete, *Sendikalar Kanunu*, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T. C. Resmi Gazete, *Grev ve Lokavt Kanunu*, 24 Temmuz 1963, Sayı: 11462, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, 31 Mayıs 1961, Sayı:10816, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici Maddeler Eklenmesi Hakkında Anayasa Değişikliği*, 22 Eylül 1971, Sayı: 13964, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun*, 25 Mart 1972, Sayı: 14139, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Deniz Gezmiş, Yusuf Arslan ve Hüseyin İnan'ın Ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun*, 5 Mayıs 1972, Sayı: 14178, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Cumhuriyetin 50nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun*, 18 Mayıs 1974, Sayı: 14890, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Depremler Nedeniyle Bazı İllerimizin İçinde Bütün İşyerlerinde Grev ve Lokavtın Yasaklanmasına Dair Karar*, 2 Ekim 1972, Sayı: 14324, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Cumhuriyetin 50nci Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affi Hakkında Kanun*, 18 Mayıs 1974, Sayı: 14890 Mükerrer, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa İllerinde Sıkıyönetim İlânı Hakkında Karar, 26 Aralık 1978, Sayı:16501 Mükerrer, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, Motorlu Araçlar İmal ve Satış Anonim Şirketi (MAİS) 'nin Genel Müdürlüğü ile Ana Depo ve Genel Dağıtım Şubesi, İstanbul Ankara ve İzmir Satış Şubeleri İşyerlerinde, BANK-SEN Sendikası Tarafından Uygulanan Grev Hakkında Karar, 10 Şubat 1979, Sayı: 16546, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, İzmir Belediyesi İşyerlerinde Uygulanmak Üzere, Genel – İş Sendikası Tarafından Alınmış Bulunan Grev Kararı Uygulamasının, Memleket Sağlığı Bakımından, 30 Gün Süre İle Geciktirilmesi Hakkında Karar, 4 Mayıs 1979, Sayı: 16627, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, İzmir Belediyesi İşyerlerinde Genel-İş Sendikası Tarafından Alınmış Bulunan Grev Kararı Uygulamasının Geciktirme Süresinin Uzatılması Hakkında Karar, 4 Haziran 1979, Sayı: 16656, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, İstanbul Darphane ve Damga Matbaası Müdürlüğü İşyerlerinde Basın- İş Sendikası Alınmış Bulunan Grev Kararı Uygulamasının Geciktirme Süresi Hakkında Karar, 21 Haziran 1979, Sayı: 16673, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ; Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Urfa, Adıyaman, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Siirt ve Tunceli İllerinde İlan Edilmiş Bulunan Sıkıyönetimin Süresinin Uzatılmasına İlişkin Karar, 21 Şubat 1980, Sayı: 16907, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, Adana, Adıyaman, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa İllerinde İlân Edilmiş Bulunan Sıkıyönetimin Süresinin Uzatılmasına; Ağrı İlinde Sıkıyönetim İlânına ve Erzincan İlinde Sıkıyönetimin Kaldırılmasına İlişkin Karar, 19 Nisan 1980, Sayı: 16965, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, Adana, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkâri, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa İllerinde İlân Edilmiş Bulunan Sıkıyönetimin Süresinin Uzatılmasına İlişkin Karar, 19 Haziran 1980, Sayı: 17022, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Adana, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Hakkari, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa İllerinde İlân Edilmiş Bulunan Sıkıyönetimin Süresinin Uzatılmasının İlişkin Karar*, 19 Ağustos 1980, Sayı: 17080, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi Kararları*, 14 Eylül 1980, Sayı: 17105, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Millî Güvenlik Konseyi Kararları*, 15 Eylül 1980, Sayı: 17106, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *İsa Armağan ile Mustafa Pehlivanoğlu Haklarındaki Ölüm Cezalarına Yerine Getirilmesine Dair Kanun / Necdet Adalı ile Kemal Ergin Haklarındaki ölüm Cezalarının Yerine Getirilmesine Dair Kanun*, 7 Ekim 1980, Sayı: 17128, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

T.C. Resmi Gazete, *Erdal Eren Hakkındaki Ölüm Cezasının Yerine Getirilmesine Dair Kanun*, 12 Aralık 1980, Sayı:17188 Mükerrer, Devlet Başbakanlık Matbaası, Ankara.

Tekil, F. (3 Temmuz 1967). “Go Home’cuların Düşünmedikleri”, *Zafer*, s. 1.

Türkiye İşçi Partisi Programı (1964). Ersa Matbaacılık, İstanbul.

Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü (1969). Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.

Temizgüney, F. (2018). 1960 Darbesine Giden Süreçte Önemli Bir Kesit: İstanbul Öğrenci Olayları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, 14(27). s. 181-211.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (04.05.1961). 60. Birleşim. C. 4.

Thomas, N. (1935). *League for Industrial Democracy Thirtieth Anniversary Report 1905-1935*, Publications of the League for Industrial Democracy, New York.

Timuroğlu, V. (16 Mayıs 1967). Komünizme Uzaklık, Yakınlık. *Ulus*, s. 2.

Toker, M. (30 Mayıs 1960), “Haftanın İçinden- Bugünkü Vazifemiz”, *Akis Dergisi*, XVIII(301), s. 3.

Tufan, T. (2016), *Deniz Gezmiş Fırtınalı Yıllar*, La Kitap Yayınları, Ankara.

Tugen, B. (2014), “1960-1980 Darbeleri Arasında Türk Sinemasında Düşünce Oluşumu ve Filmlerin Sosyolojik Görünümleri”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(7), s. 159-175.

Tuğluoğlu, F. (2016), ‘‘Demokrat Partinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve Zile Hadisesi (17 Ekim 1958)’’, Tarihın Peşinde- *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (15), s. 155-183.

Tuncel, G. (2010), ‘‘Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Altmışsekiz Olayları’’, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), s. 82-98.

Turgay, F. (2017), ‘‘1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak’’, *İnsan& İnsan*, 4(13), s. 253-263.

Türkiye İşçi Postası Gazetesi, (8 Temmuz 1975). *Oniki Yılda Yapılan 777 Greve 156 bin İşçi İştirak Etti*. s. 1-6.

Türk, H. S. (2006), ‘‘Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih’’, *Anayasa Yargısı*, 22(1), s. 75-113.

Türkkan, R. O. (1943). *Solcular ve Kızıllar*. Bozkurtçu Yayını, İstanbul.

Türk Solu Dergisi (1 Aralık 1967), ‘‘Toprak Reformu İçin Tabandan Gelen İstekler’’, 1(3), s. 2.

Türk Solu Dergisi (16 Ocak 1968), ‘‘Türkiye’nin Devrim Stratejisi’’, 1(9), s. 4-5.

Türk Solu Dergisi (13 Şubat 1968), ‘‘Toprak İsteyen Bir Köylü öldürüldü’’, 1(13), s. 2.

Türk Solu Dergisi (27 Şubat 1968), ‘‘24 Köy Amerika’yı Kovuyor’’, 1(15), s. 3.

Türk Solu Dergisi (19 Mart 1968), ‘‘Ağa Zorbalığı Sürüp Gitmekte’’, 1(18), s. 2.

Türk Solu Dergisi (28 Mayıs 1968), ‘‘6. Filo’yı Protesto Etmek Yasak’’, 1(28), s. 2.

Türk Solu Dergisi (25 Haziran 1968), ‘‘450 İşçi Yemek Boykotuna Başladı’’, 1(32), s. 3.

Türk Solu Dergisi (23 Temmuz 1968), ‘‘Amerikalı Defol’’, 1(36), s.1.

Türk Solu Dergisi (23 Temmuz 1968), ‘‘İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği Bildirisi’’, 1(36), s. 3

Türk Solu Dergisi (30 Temmuz 1968), ‘‘11 Köy Daha Amerika’ya Defol Dedi’’, 1(37), s. 3.

Türk Solu Dergisi (3 Eylül 1968), ‘‘6. Filo İzmir’de’’, 1(42), s. 3.

Türk Solu Dergisi (22 Nisan 1969), ‘‘Söke Mitinginde Beş Bin Köylü Haykırdı: Toprak İsteriz’’, 2(75), s. 6.

Türk Solu Dergisi (13 Mayıs 1969), ‘‘Toprak İşgalleri Sürüp Gidiyor, Sürüp Gidecek’’, 2(78), s. 4.

Türk Solu Dergisi (24 Haziran 1969), ‘‘Köylerdeki Gerilime Kulak Veriniz’’, 2(84), s. 2

Türk Solu Dergisi (13 Ocak 1970), ‘‘Tarsus halkı 6. Filoyu Protesto Etti’’, 3(113), s. 5.

Uçarol, R. (1994). *Siyasi Tarih (1789-2014)*, Der Yayınları, İstanbul.

Ulus Gazetesi (28 Mayıs 1960). *Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı.* s. 1.

Ulus, Gazetesi (24 Haziran 1967). *İstanbul’da Sıkı Tevbire Başvuruldu.* s. 1-7.

Ulus Gazetesi (16 Ekim 1967). *Öğrenci Kuruluşları İzmir’de Miting Yaptı.* s. 1.

Ulus Gazetesi (19 Temmuz 1968), ‘‘Ankara’da Amerikalılara Ait Bazı Binaların Camları Kırıldı. s. 1.

Ulus Gazetesi (8 Şubat 1969). *6. Filo İçin Tedbir Alınıyor.* s. 1-7.

Ulus Gazetesi (9 Şubat 1969). *Öğrenciler Yürüyüş Düzenledi.* s. 1-7.

Ulus Gazetesi (17 Şubat 1969). *Gericiler Dün İstanbul’da Ayaklandı.* s. 1-7.

Ulus Gazetesi (21 Aralık 1969). *İzmir’de Protestocu 44 Öğrenci Nezaret Altında.* s. 1-7.

Ulus, Ö. M. (2016), *Türkiye’de Sol ve Ordu (1960-1971)*, İletişim Yayınları, Ankara.

Uzun, H. (2009), ‘‘Cumhuriyet Gençliğinin Misyonu Çerçevesinde 1933 Yılı Vagon-Li ve Razgard Olayları’’, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(3), s. 57-81.

Ülkücü Komando Kampları: AP Hükümetinin 1970’te Hazırlattığı MHP Raporu (1997), Kaynak Yayınları: İstanbul.

Ünsal, A. (2019), *Umuttan Yalnızlığa; Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul.

Varol, V. (2019), *Hatıralar ve Hatıratlar Işığında Ülkücü Gençlik Hareketi'nin Sözlü Tarihi (1970-1990)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Vatan Gazetesi (5 Mayıs 1961). *Anayasa Dün Kabul Edildi.* s. 1-5.

Vatan Gazetesi (11 Temmuz 1961). *5 Milyon Evet, 3 Milyon Hayır.* s.1-5.

Yalçın, H. (2018). *68'in Sırrı*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

Yalçın, O. (2012). "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Amerikan İlişkileri", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21), s. 89-118.

Yanık, A.& Bora, T. (2017). Altmışlı Yıllarda Türkiye'nin Siyasi Düşünce Hayatı, Mete Kaan Kaynar (haz.), *Türkiye'nin 60'lı Yılları*, İletişim Yayınları: İstanbul, s. 275-300.

Yayla, A. (2017). "Sosyalizm ve Sosyalistler Üzerine Düşünceler", *Liberal Düşünce Dergisi*, 22(88), s. 69-85.

Yazıcı, M. H. (2012), *Koca Bir Sevdaydı Yaşadığımız*, Dipnot Yayınları, Ankara.

Yeni Ulus Gazetesi (6 Haziran 1977). *Kanlı MC Halkın Oyları ile Ezildi.* s.1-5.

Yeni Ulus Gazetesi (13 Eylül 1980). *Millete Hayırlı Olsun.* s. 1-5.

Yeniden Milli Mücadele Dergisi (19 Mayıs 1970), "Sendikalar ve İşçimizin Bitmeyen Çilesi", 1(16), s. 4.

Yeniden Milli Mücadele Dergisi (24-31 Ocak 1978), "Tarihte Türk- ABD İlişkileri", 8(417), s. 8.

Yetkin, B. (2007), *Kırılma Noktası 1 Mayıs 1977 Olayı*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Yıldırım, A. (2008), *FKF- Dev-Genç Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul.

Yılmaz, E. (2017), "Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16(32), s. 21-64.

Yorgancılar, S. (2006), *1965 Sonrası İslamcı Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ana Bilim Dalı, İzmir.

Yön Dergisi (3 Ocak 1962), "Saraçhane Mitingi" 1(3), s. 4.

Yücel Bodur, M. (2019), “Sendika ve Grev Hakkının Mündemiçliği Sorunu- Kavala Grevi Örneği”, *Akademik Hassasiyetler*, 6(12), s. 203-222.

Zafer Gazetesi (16 Şubat 1969). *Milliyetçilerin Bildirisi: Kızıl Bayrak Çekenlere Elbette Ders Vereceğiz*. s. 1-7.

Zafer Gazetesi (20 Aralık 1969). *Altıncı Filo'ya Ait 5 Savaş Gemisi Geldi*. s. 1-7.

Zafer Gazetesi (21 Aralık 1969). *Amerikalı Albay Biz Gösterilerden Bir Rahatsızlık Duymuyoruz Dedi*. s. 1-7.

Zafer Gazetesi (27 Mart 1970). *6. Filo'nun Ziyareti Ertelendi*. s. 1.

Zafer Gazetesi (13 Eylül 1980). *Parlamento ve Hükümet Feshedildi*. s. 1.

Zileli, G.& ve Özkaya, E. (2008) “Türkiye’de Anarşizm”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Sol)*, 8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1153-1168.

Zürcher, E. J. (2000), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (çev: Yasemin Saner Gönen), İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK 1:

ABD Başkanı Johnson'un özel temsilcisi Cyrus Vance'nin Esenboğa Havaalanına inmemesi için Ankaralı gençler uçak pistinde oturmuşlardır (Akşam, 24 Kasım 1967, s. 1).

EK 2:

Timsah Lastik Fabrikası işçi grevinde fabrikanın yanında çadır kuran işçiler eğlenceli şekilde grev düzenlemişlerdir (Akşam, 26 Haziran 1967, s.1).

EK 3:

DEMİRCİOĞLU MARŞI

Bir sa bahuy ku suu da po li si sal du sı lar
Demircioğlu ve da sı Cop lar la öl dü ler
Cop lar la yumruk lar la Vur du lar öl dü r dü ler
Gen ce cık so cık lar dı Bel ki oğ do gör dü nüğ
El le rin de pau ker lar Yal dağ i di yan lar dı
Oğ ün lük le ti yan lar Oğ ün lük di yan lar dı
El le rin de pau ker lar Oğ ün lük di yan lar dı .

Bir sabah uykusunda
Polisi sajdırlar
Demircioğlu Vedat'ı
Coplarla öldürdüler
Coplarla yumruklarla
Vurdular öldürdüler
Gençcik çocuklardı
Belki siz de gördünüz
Ellerinde pankartlar
Yolda gidiyorlardı
Özgürlük istiyorlardı
Özgürlük diyorlardı
Ellerinde pankartlar
Özgürlük diyorlardı
Altın Filo derler
Belki siz de gördünüz
Akris'ta karşınıza
Çıktılar durdurdular
Boğaz'da karşınıza
Çıktılar öldürdüler
Boğaz'da karşınıza
Çıktılar öldürdüler
Kurtuluş savaşında
Belki siz de gördünüz
Demircioğlu bir değil
Halkımız gibi çoğul
Belki siz de gördünüz
Geliyor çağıl çağıl
Geliyor çağıl çağıl
Geliyor çağıl çağıl

Söz ve Müzik: RUHİ SU

17 Temmuz 1968 yılında Gümüşsuyu Yurt Baskını sonrası hayatını kaybeden Vedat Demircioğlu için bestelenen marş (ANT, 6 Ağustos 1968, Cilt 4, Sayı 84, s. 5).

EK 4:

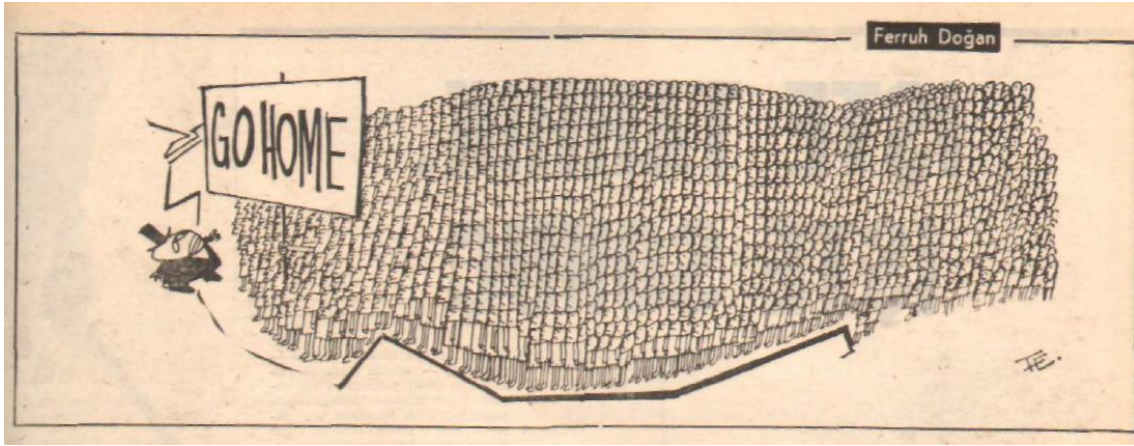
1968 yılında Fransa sonrası Dünya Öğrencilerinin protestolarını anımsatan karikatür (ANT, 21 Mayıs 1968, Cilt 3, Sayı 73, s. 7).

EK 5:

Amerikan 6. Filo'su için yayınlanan karikatür (ANT, 23 Temmuz 1968, Cilt 4, Sayı 82, s.3).

EK 6:

Amerikan 6. Filo'sunu protesto için yayınlanan pankart (ANT, 25 Şubat 1969, Cilt 5, Sayı 113, s.7).

UYANIŞ MİTINGİ

Türk Halkı
Tarihi günler yaşıyoruz. Türkiye bir uçuruma itilmek
istiyor. Vatan tehlikede. Bağımsızlığımız zaten elimis-
den alınmış.

İşte bunun için, bir **MİLLİ CEPHE** kurmanın ve
MİLLİ DİRENİŞ'e başlamanın zamanı gelmiştir. Bu her
Türk Milliyetçisinin tarihi görevidir.

MİLLİ CEPHE'ye katıl. Anayasa için Ulusca diren.
Türk halkının büyük uyanışını susturmak, bağımsızlığa
yönelme çabalarını engellemek isteyen her davranışın
karşısına çık. Bu satılmışları, bu karayürekli, bu
Türkün varlığına kasteden, yerli - yabancı düşmanları ez.

Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmak isten-
mesi, Türk Halkının büyük uyanışını boğma plânının uy-
gulanmaya başlandığını göstermektedir.

İşte, Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını
protesto etmek, Türkiye'nin bütün meselelerini konuşmak
ve bir **MİLLİ DİRENİŞ** ilân etmek üzere

8 Temmuz 1967 Cumartesi günü saat 13.00 de
Beyazıt - Hürriyet Meydanında yerini al

UYANIŞ MİTINGİ'ne KATIL

— D. İ. S. K. —
Türkiye Devrimci İşçi
Sendikaları Konfederasyonu.

— T. M. T. F. —
Türkiye Milli
Talebe Federasyonu;

İ. T. Ü. T. B.
İstanbul Teknik Üniversitesi
Talebe Birliği.

İ. Y. T. O. T. B.
İstanbul Yüksek Teknik
Okulu Talebe Birliği.

İ. T. Ü. T. O. T. B.
İstanbul Teknik Üniversitesi
Teknik Okulu Talebe Birliği

F. K. F.
Fikir Kulüpleri Federasyonu

Bugün Gazetesinin düzenlenecek olan Uyanış Mitingi için yayınladığı broşür (Bugün (İstanbul), 8 Temmuz 1967, s. 1).

EK 8:

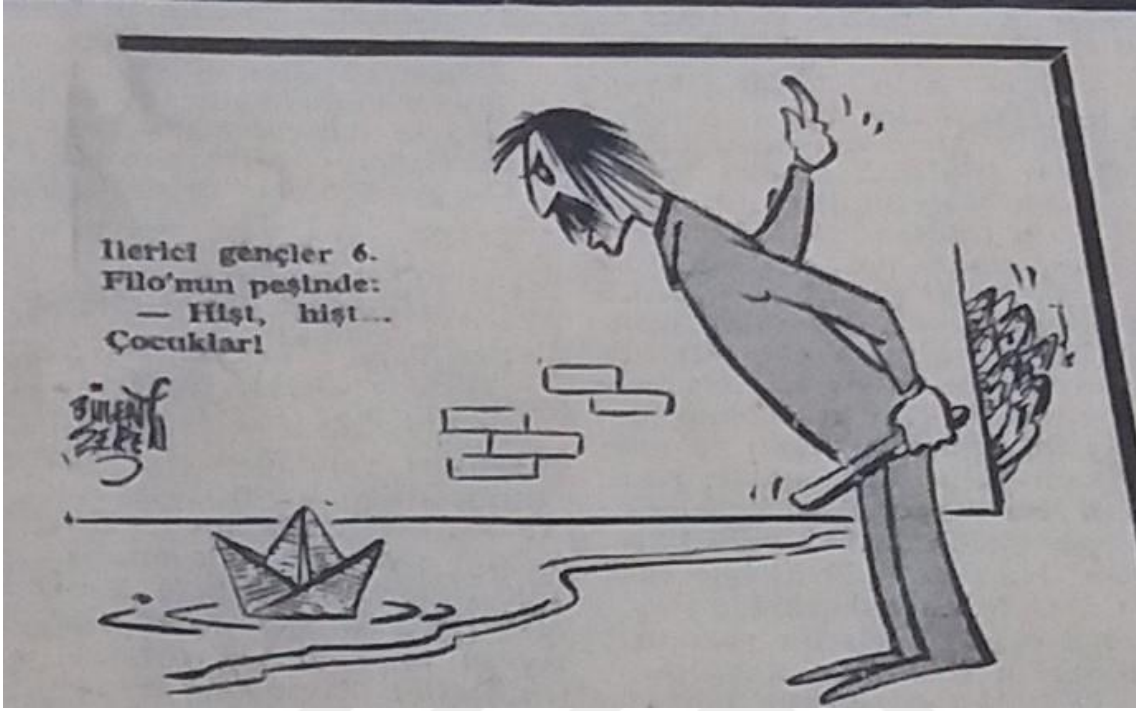
Bugün Gazetesinin Türk Limanlarına gelen Amerikan 6. Filosu için yapılan protestolar hakkında yayınladığı karikatür (Bugün (İstanbul), 11 Şubat 1969, s.1).

EK 9:

11 Şubat 1969 tarihinde Beyazıt Kulesi'ne asılan Vedat Demircioğlu'nun resminin bulunduğu "Kızıl Bayrak" (Bugün (İstanbul), 12 Şubat 1969, s. 1).

EK 10:

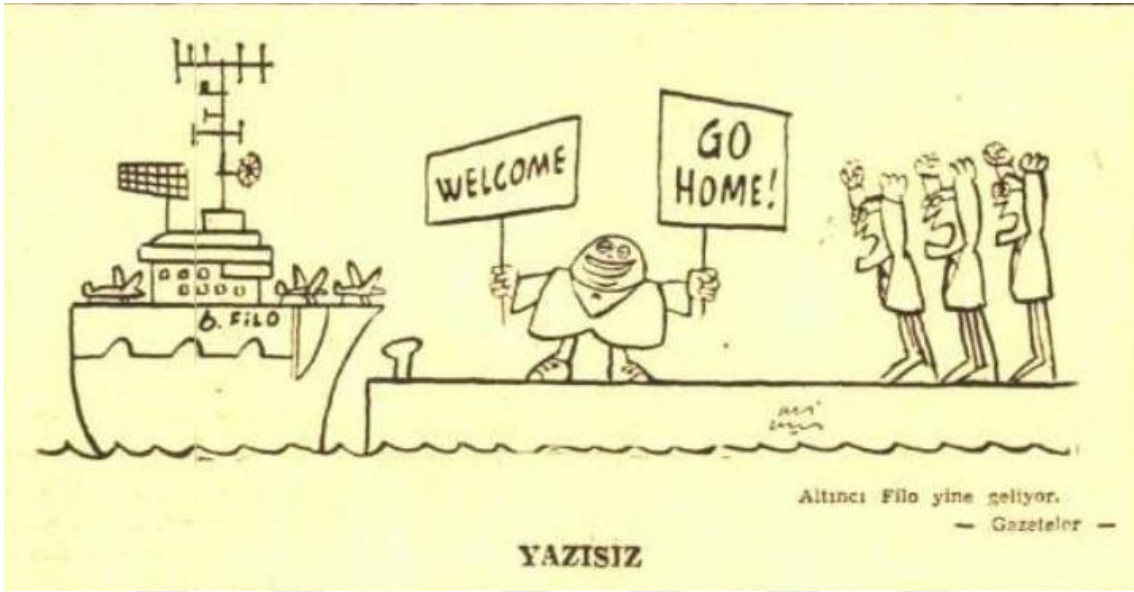
Sol görüşlü gençlerin Amerikan 6. Filo'su için yaptığı protestoları eleştiren Bugün Gazetesinin karikatürü (Bugün (İstanbul), 12 Şubat 1969, s. 1).

EK 11:

Bugün Gazetesinin sol görüşün ülkeyi bölerken, sağ görüşün buna engel olduğunu anlatan karikatürü (Bugün (İstanbul), 19 Şubat 1969, s. 1).

EK 12:

Amerikan 6. Filo'sunun Türk Limanlarına ziyareti için hazırlanan karikatür (Cumhuriyet, 4 Şubat 1969, s. 1).

EK 13:

Maden-İş Sendikasının düzenlemiş olduğu grev sırasında fotoğraf çekilen işçiler (DİSK Dergisi, Haziran 1973, Sayı 1, s. 13).

EK 14:

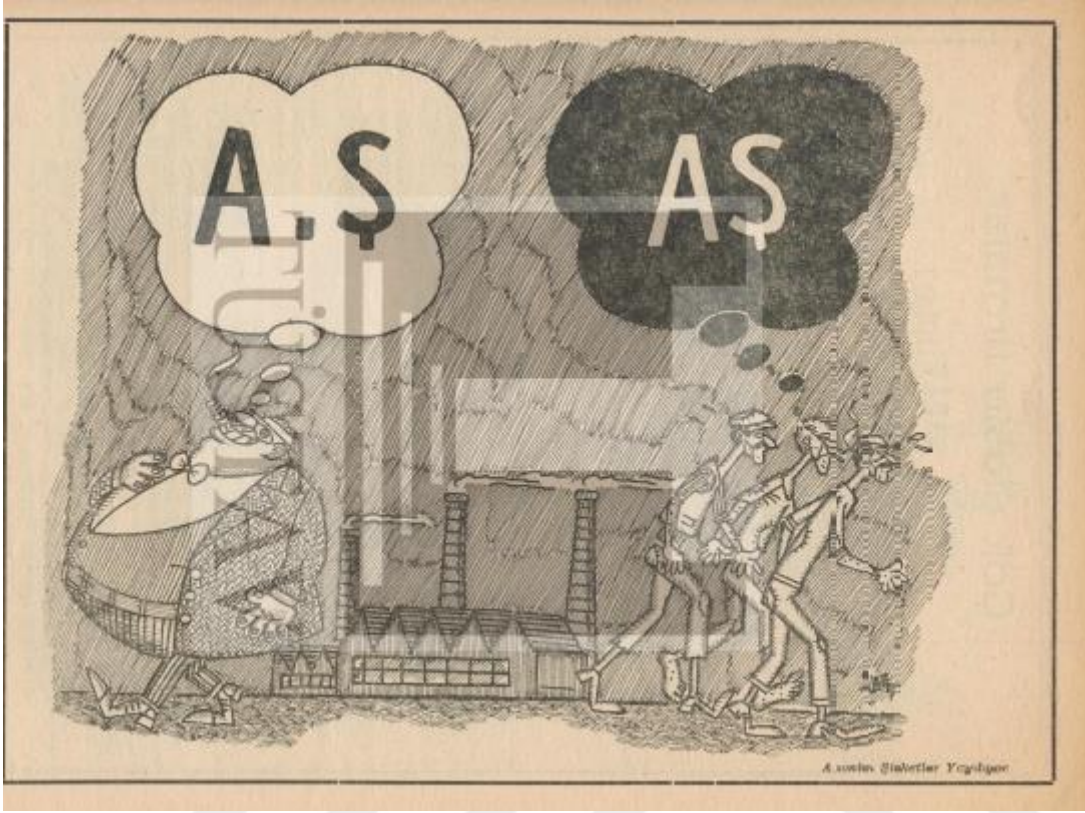
Kimya-İş Sendikasının Roche İlaç Fabrikasında düzenlenen grevine katılan işçiler (DİSK Dergisi, Haziran 1973, Sayı 1, s. 14).

EK 15:

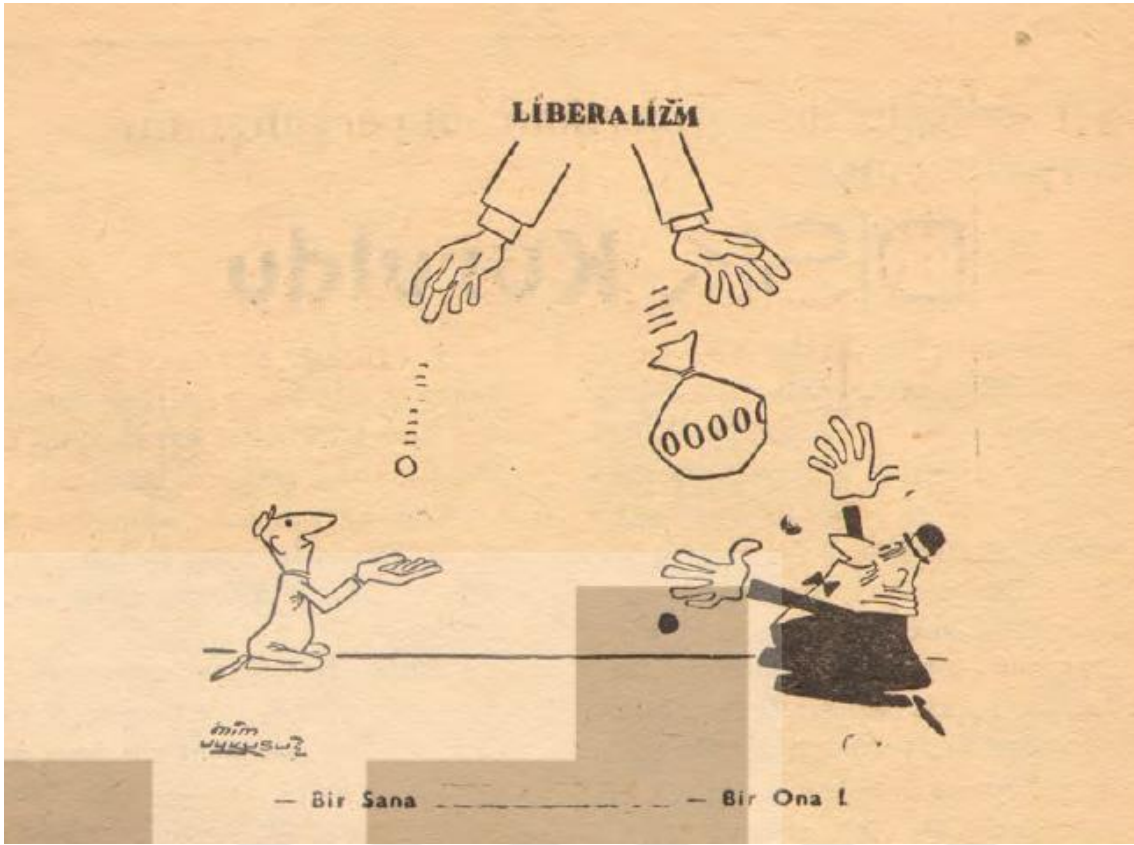
İşçi ve İşveren arasında yaşanan grev-lokavt çekişmesini konu alan karikatür (DİSK Dergisi, Ağustos 1973, Sayı 3, s. 9).

EK 16:

İşçinin geçim sıkıntısı yaşadığı zaman da İşverenin fabrikasını düşündüğünü eleştiren karikatür (DİSK Dergisi, Eylül-Ekim 1973, Sayı 4-5, s.29).

EK 17:

Liberalizmin eşit hak dağıtmadığını savunan karikatür (Gerçekler Postası, Ocak 1967, Sayı 4, s.3).

EK 18:

Türkiye'nin birçok şehrinde grev düzenlendiğini anlatan karikatür (Halka ve Olaylara Tercüman, 9 Kasım 1967, s.1).

EK 19:

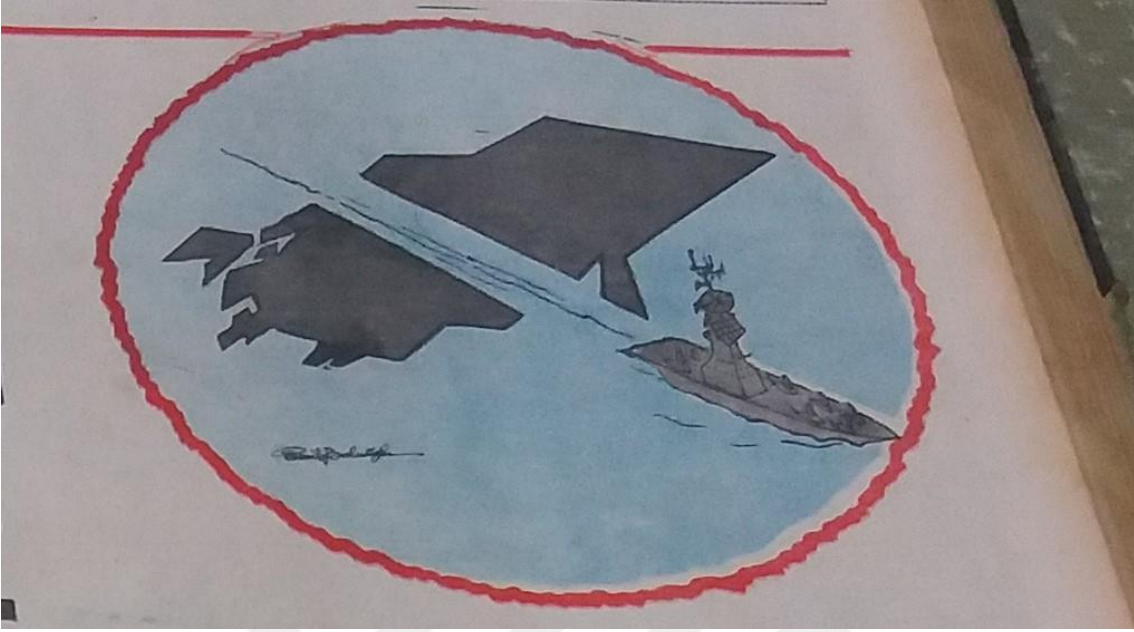

İZMİR'DE ALTINCI FİLO'YU PROTESTO EDEN GENÇLER İLE HALK ÇATIŞMIŞ VE YARALANANLAR OLMUŞTUR. (THA)

İzmir'e gelen Amerikan 6. Filo'nun ziyareti sırasında İzmir'de yaşanan olaylar (Halka ve Olaylara Tercüman, 16 Şubat 1969, s.1).

EK 20:

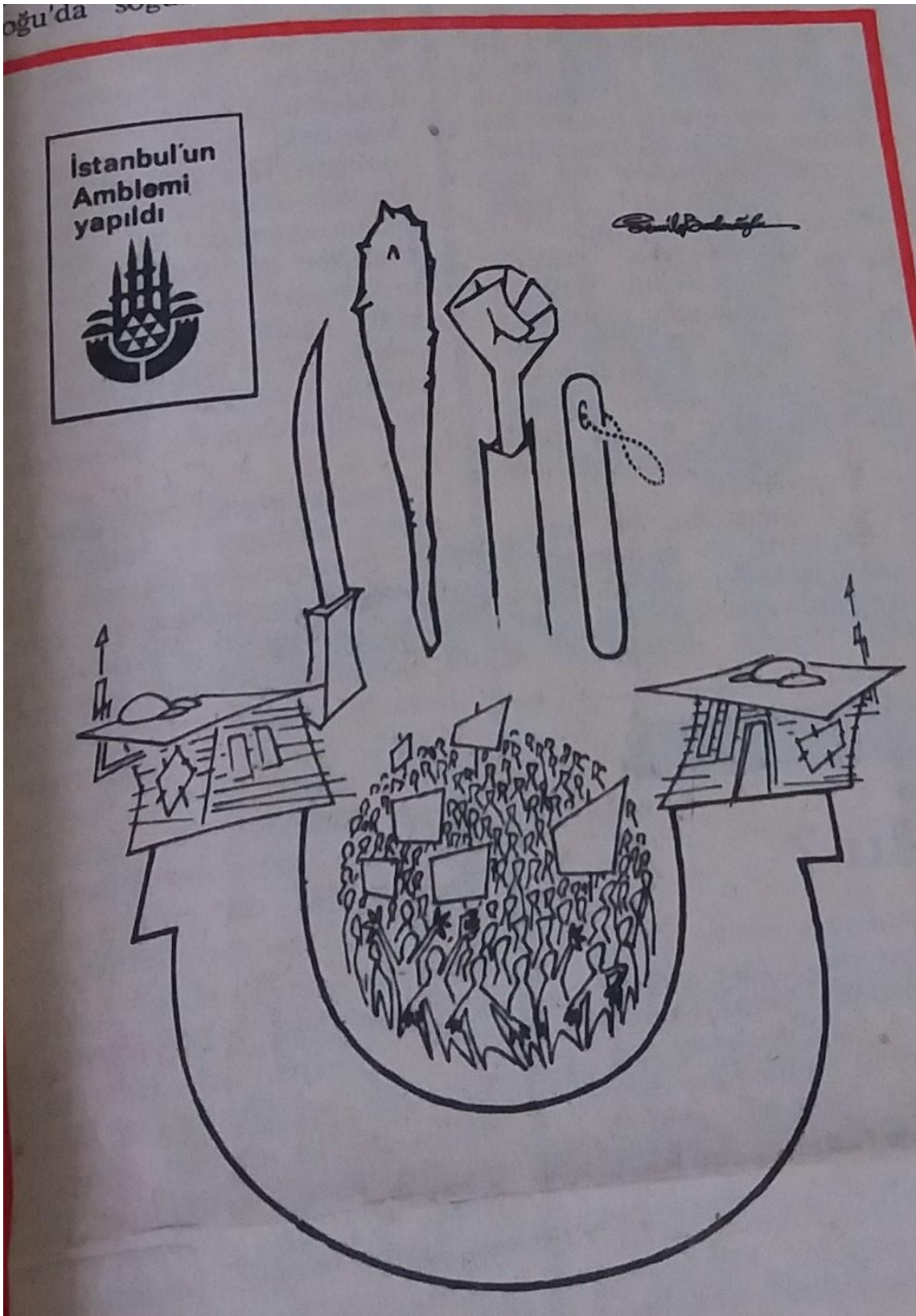
Amerikan 6. Filo'nun yaptığı ziyaret sırasında ülkeyi ikiye böldüğünü savunan karikatür (Halka ve Olaylara Tercüman, 18 Şubat 1969, s.1).

EK 21:

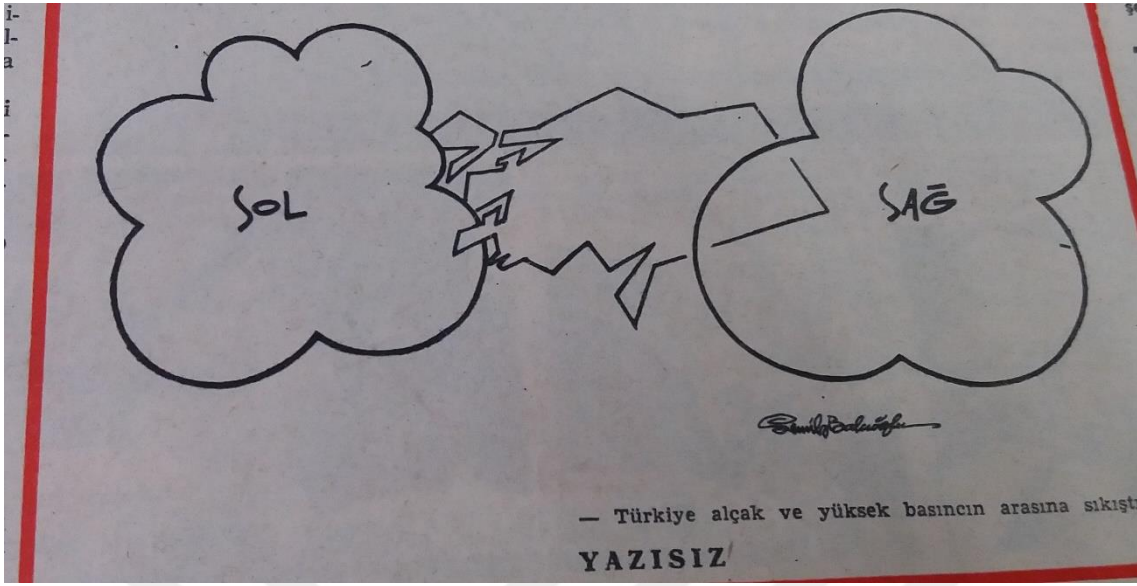
Öğrenci Yurtlarının sürekli polisler tarafından arandığını eleştiren karikatür (Halka ve Olaylara Tercüman, 25 Aralık 1969, s. 1).

EK 22:

İstanbul'da sürekli yaşanan olaylar sonucu Halka ve Olaylara Tercüman gazetesinin eleştiri karikatürü (Halka ve Olaylara Tercüman, 26 Şubat 1969, s.1).

EK 23:

Ülkenin sağ ve sol görüş arasında kaldığını gösteren karikatür (Halka ve Olaylara Tercüman, 28 Şubat 1969, s.1).

EK 24:

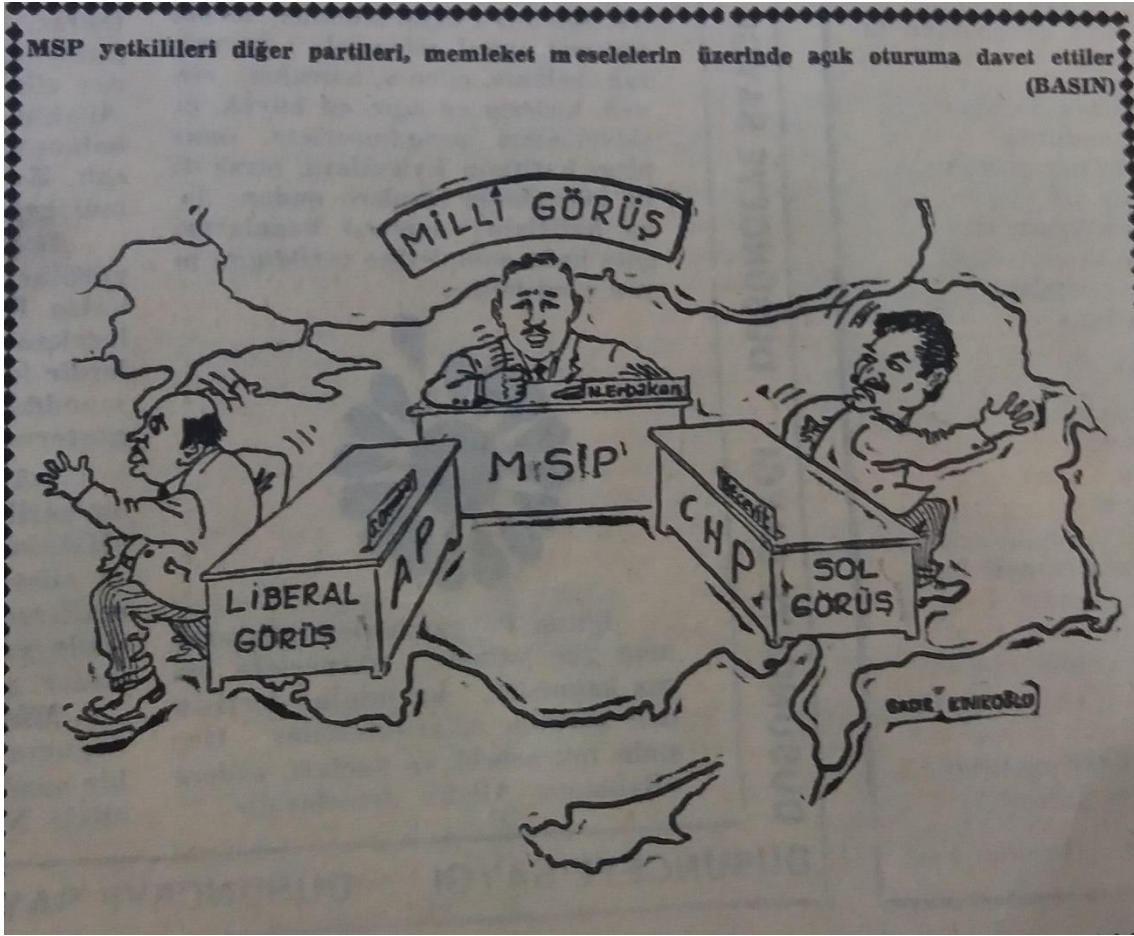
Köylülerin yaşadığı sıkıntıları konu alan karikatür (İşçi-Köylü Gazetesi, 24 Temmuz 1969, Sayı 2, s. 3)

EK 25:

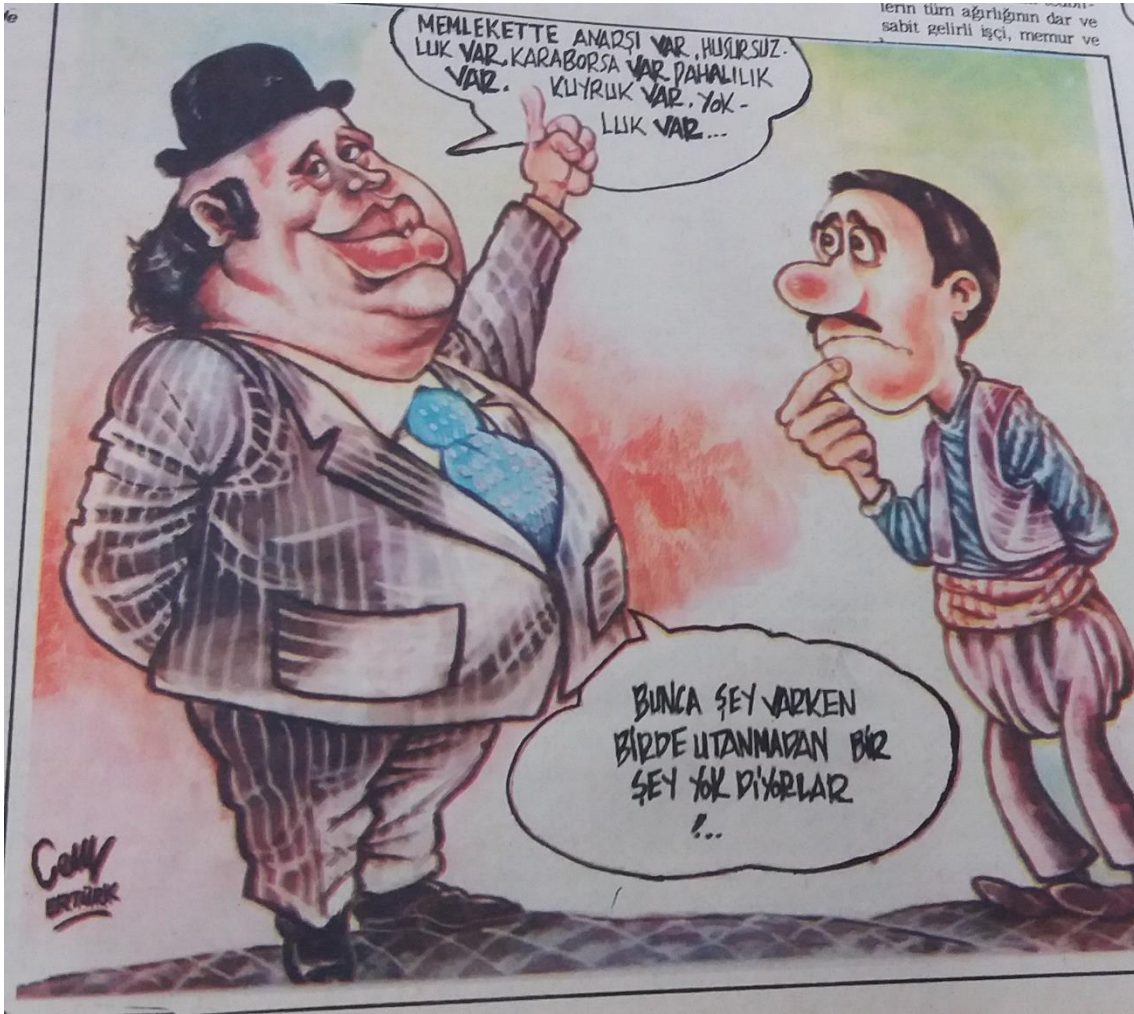
1965 seçimlerine hazırlık (Kirpi Gazetesi, 13 Temmuz 1965, s.3).

EK 26:

Türkiye’de bulunan ideolojik durum (Milli Gazete, 29 Haziran 1973, s.1).

EK 27:

1980 Türkiye'sini anlatan karikatür (Milli Gazete, 31 Mart 1980, s.1).

EK 28:

İZMİR'DE, AMERİKAN FİLOSUNU PROTESTO

Amerikan Altıncı Filosuna bağlı dört savaş gemisinin İzmir Limanına gelişini protesto amacıyla TMTF temsilcisi gençler dün üzerinde «İktisadî sömürge olmak istemiyoruz» yazılı siyah band bulunan bir çelenk rıhtıma bırakmıştır. TMTF temsilcisi Yalçın Dağgüden,

Eğelleri Amerikan filosuna karşı pasif direnmeye çağırmıştır. Ayrıca DİSK İzmir temsilciliği ve bazı öğrenci kuruluşlarının şehirde dağıttığı bildirilerde NATO'dan çıkılması istenmiştir. Polis rıhtımda güvenlik tedbiri almıştır. Resimde, gençler çelenkle görülüyor.

Şubat 1968'de İzmir'e gelen 6. Filo'yu protesto eylemi (Milliyet, 10 Şubat 1968, s.1).

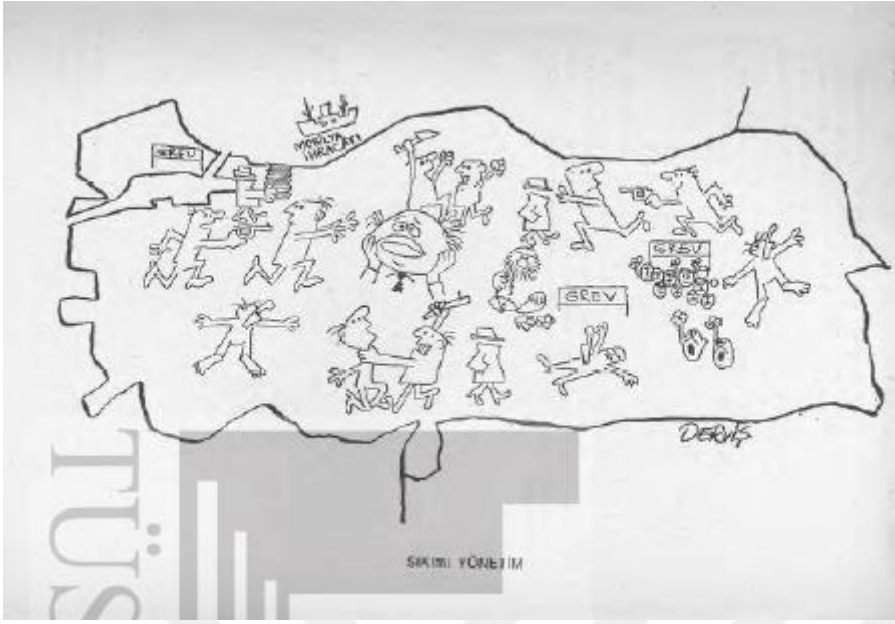
EK 29:

Altıncı Amerikan filosu komutanı ziyaretlerinden sonra gemisini çıkarırken...

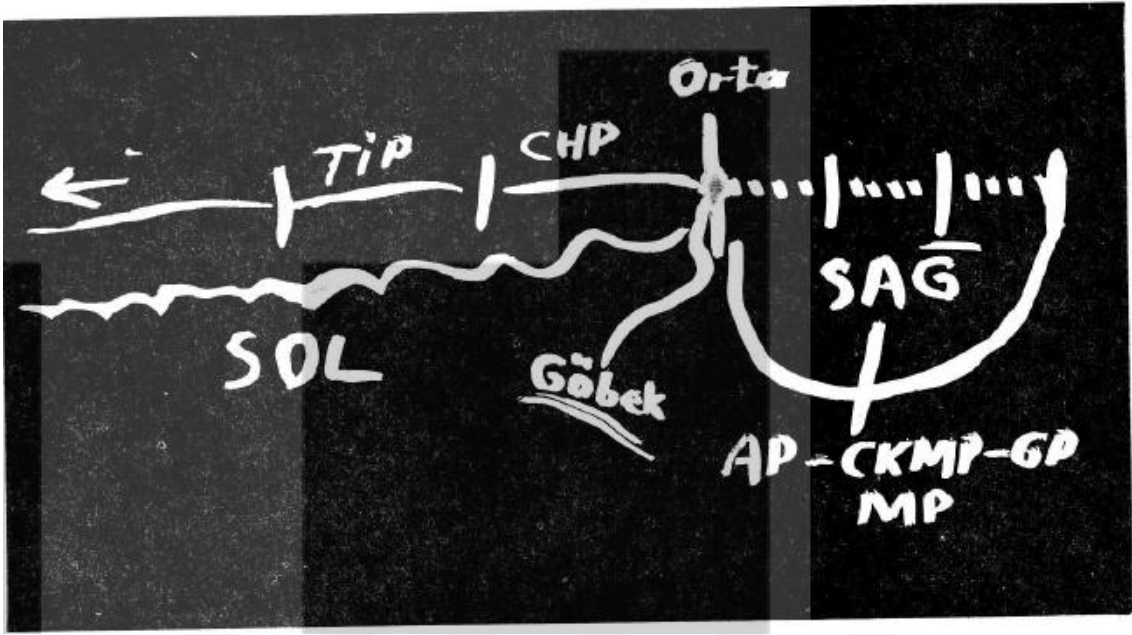
Amerikan askerlerinin 6. Filo'dan Türk Limanlarına çıktığı an (Milliyet, 24 Temmuz 1951, s. 1).

EK 30:

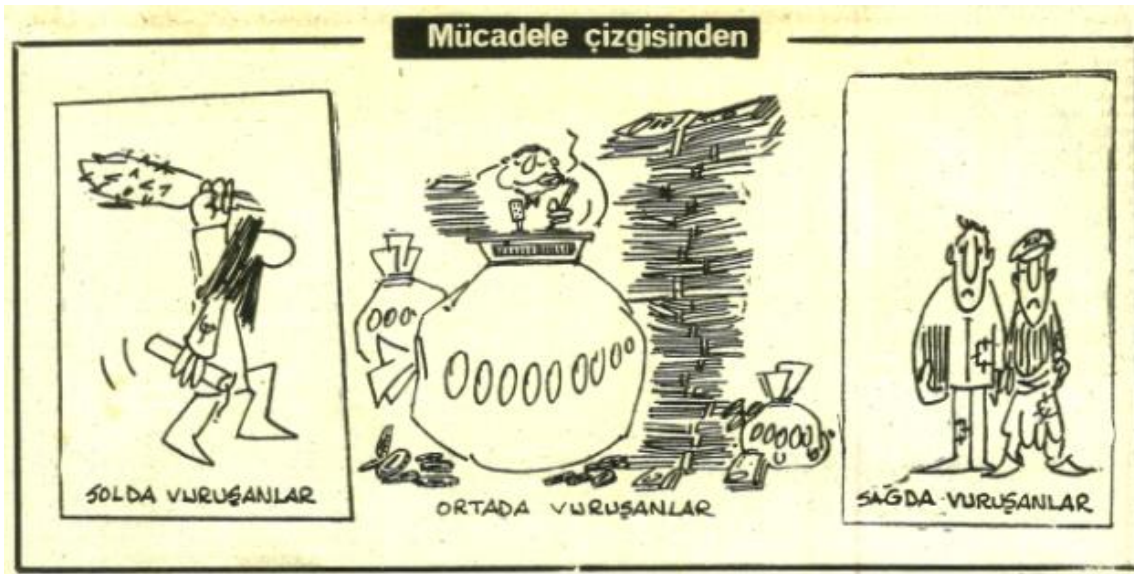
Türkiye’de yaşanan kargaşa ortamını konu alan karikatür (Sosyalist Yol, Ocak-Şubat 1976, Sayı 7-8, s. 72).

EK 31:

Türkiye’de Siyasi Partilerin ideolojik durumu (Türk Solu, 15 Aralık 1967, Sayı 5, s.1).

EK 32:

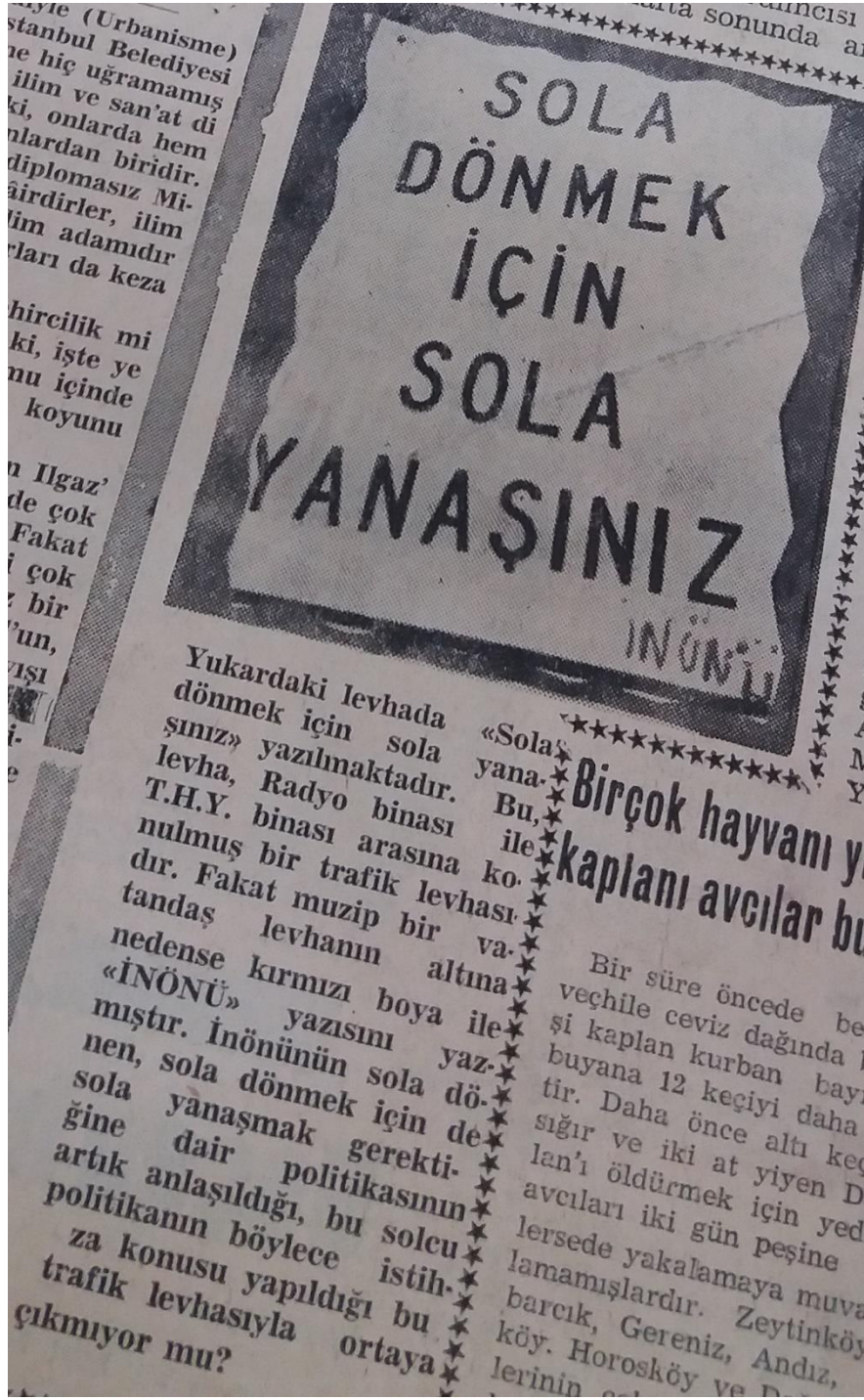
Türkiye’de yaşanan durumu anlatılan karikatür (Yeniden Milli Mücadele, 10 Ağustos 1971, Cilt 2, Sayı 80, s.4).

EK 33:

Kapitalizm ve Sosyalizm arasındaki farkın ne olduğunu açıklayan karikatür (Yön, 31 Ocak 1962, Yıl 1, Sayı 7, s. 3).

EK 34:

CHP'nin Ortanın Solu politikasını muzip bir dilde eleştiren resim (Zafer, 2 Nisan 1968, s.1).

EK 35:

Komünizm'in amacının ne olduğunu anlatan karikatür (Zafer, 20 Mayıs 1968, s. 1).

EK 36:

Türkiye'de bulunan NATO ve ABD Askeri Üsleri (<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201710171030641528-abd-turkiye-usleri-harita/>, 2020).

EK 37:

● Sopalarla birbirinin üzerine hücum edenlerden bir grup..

“Anayasa Mitinginde Kavga Çıktı”, (Cumhuriyet, 24 Şubat 1968, s. 1).

EK 38:

Necip Fazıl Kısakürek'in "Yoldaş İnönü" sözüne itiraz eden Ekrem Nemlioğlu, Şahlanış Mitinginde saldırıya uğramıştır. (Cumhuriyet, "Şahlanış Mitingi İstanbul'da Yapıldı", 4 Mart 1968, s.1).

EK 39:

Cumhuriyet, 30 Nisan 1968, s. 1.

		
<p>DENİZ GEZMİŞ</p>	<p>YUSUF ASLAN</p>	<p>HÜSEYİN İNAN</p>
<p>25 yaşında. Erzurum İlica bucağının Özlük köyü doğumlu. İstanbul Hukuk Fakültesinden çıkarılma. Öğrenci boykot ve işgallerinin ön safında yer aldı, birçok kez tutuklandı. THKO liderlerinden.. Banka soymuş, biri zenci 5 Amerikalıyı kaçırmış, El-Fetih'te eğitim görmüştü. 16 Mart 1971 günü Gemerek'te Emniyet kuvvetlerinin izlemesi sonunda sağlam olarak ele geçirilmişti.</p>	<p>Yozgat'ın Çekerek ilçesinin Kuşsaray köyü doğumlu, 25 yaşında. Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencisi. Filistin El-Fetih örgütünde eğitim görmüş bir militan. Gezmis'le Ankara'dan çıktıktan sonra Sivas'a bağlı Şarkışla ilçesinde Emniyet kuvvetleriyle çatıştı. Yaralı olarak ele geçirildikten sonra Sivas Devlet Hastanesinde uzun süre tedavi altında bulundurulmuştu.</p>	<p>İlk ideolojik banka soygununu Ankara'da plânlamış, Gezmis'le birlikte anarşik eylemleri yürütmüştü. 23 yaşında. Kayseri'nin Sarız ilçesinde doğdu. Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun sayılı bir militanıydı. 23 Mart 1971'de Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde dayısının evinde uyurken, güvenlik kuvvetleri tarafından, arkadaşı Mehmet Nakipoğlu ile yakalanmış, Ankara'da tutuklanmıştı.</p>

Cumhuriyet, "İdam Edildiler", 6 Mayıs 1972, s. 1.

M. Meclisi B : 77 24 . 4 . 1972 O : 1

Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın ölüm cezalarının yerine getirilmesine dair kanun tasarisına verilen oyların sonucu:

(Kabul edilmiştir.)

Üye sayısı : 450
 Oy verenler : 323
 Kabul edenler : 273
 Reddedenler : 48
 Çekinmeyenler : 2
 Oya katılmayanlar : 118
 Açık üyelikler : 9

[Kabul edenler]

ADANA Cevdet Akçah Fazıl Güleç M. Salâhattin Kılıç Melih Kemal Küçüktepepınar Ali Cavit Oral Emir H. Postacı Kemal Satır Ahmet Topaloğlu Turgut Topaloğlu Alpaslan Türkeç Hüsamettin Uslu	Mustafa Kemal Yılmaz ANTALYA Hasan Akçalhoğlu İnsan Ataöv Süleyman Çiloğlu Ömer Eken Rafet Eker Hasan Ali Gülcan ARTVİN Mustafa Rona AYDIN Nahit Mentekç İsmet Sezgin Fikret Turhangil BALIKESİR İbrahim Aytaç Öhat Bilgehan M. Şükrü Çavdaroğlu Kemal Erdem Ahmet İhsan Kırımlı M. Nurettin Sandıkçıoğlu Osman Tarı BİLECİK Şadi Binay BİNGÖL Mehmet Süddik Aydar Mehmet Bilgin BOLU Nihat Bayramoğlu Halil İbrahim Cop Ahmet Çakmak M. Şükrü Kiykioğlu BURDUR A. Mukadder Çiloğlu Mehmet Özbey	BURSA Cemal Külâhlı Barlas Küntay Ertuğrul Mat Kasım Önadım Mustafa Tayyar Mehmet Turgut Ahmet Türkel ÇANAKKALE Kemal Bağcıoğlu Zekiye Gülsen Mesut Halki Öndür Refet Sezgin ÇANKIRI Nurettin Ok ÇORUM Yakup Çağlayan Kemal Demirer Abdurrahman Güler İhsan Tombuş Arslan Topçubaşı DENİZLİ Sami Arslan Mehmet Emin Durul Hasan Korkmazcan Ali Uslu DİYARBAKIR Hasan Değer Behzat Egilli Abdüllatif Ensarioğlu Necmettin Göneng Sabahattin Savaş Nafiz Yıldırım EDİRNE İlhami Ertem	ELÂZİĞ Samet Gündoğan Hayrettin Hanağası ERZİNCAN Hüsamettin Atabeyli ERZURUM Sabahattin Aras Turhan Bilgin Rasim Cınıslı Rıfık Danişman Naci Gaceroğlu Cevat Önder ESKİŞEHİR Mehmet İsmet Anı Şevket Asbuzoğlu Orhan Oğuz Seyfi Öztürk M. Şemseddin Sönmez GAZİANTEP Ali İhsan Gögüş İ. Hüseyin İncioğlu Mehmet Kılıç Erdem Ocak Mehmet Lütfi Söylemez GİRESUN Mustafa Kemal Çilesiz Nizamettin Erkmen Hidayet İpek Abdullah İzmen İ. Kayhan Naiboğlu M. Emin Turgutalp GÜMÜŞANE Necati Alp Mustafa Karaman Nurettin Özdemir Ekrem Saatçi
---	--	--	--

Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam kararı için TBMM'de yapılan oylama sonucu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 24, D. 3, 77. Birleşim, 24 Nisan 1972).

HAKKÂRI

Ahmet Zeydan

HATAY

Halil Akgöl

Talât Köseoğlu

Hüsnü Özkan

Ali Yılmaz

ISPARTA

Ali İhsan Balım

Süleyman Demirel

Yusuf Uysal

İÇEL

Mazhar Arıkan

Kadir Çetin

Cavit Okyayuz

Turhan Özgüner

İSTANBUL

İbrahim Abak

İsmail Arar

Sadettin Bilgiç

Ferruh Bozbeyli

İhan (Eğemen) Dar-
rendelioğlu

Tekin Erer

Nuri Eroğan

Orhan Cemâl Ferisoy

Hasan Güngör

Mustafa Fevzi Güngör

A. Şeref Lâç

Osman Özer

Akgün Silivri

İsmail Hakkı Tekinel

Naim İkbâl Tokgöz

A. Turgut Topaloğlu

Hasan Türkay

Mehmet Yardımcı

İZMİR

Şevket Adalan

Mustafa Akan

Şükür Akkan

Muzaffer Fazıl Arıç

Burhanettin Asutay

Mimîr Daldal

Ali Nallî Erdem

İhsan Gürsan

Nihad Kürşad

Akın Özdemir

Orhan Demir Sorguç

KARS

Lâtif Aközüm

İsmail Hakkı Alaca

Musa Doğan

Kemal Kaya

Veyis Koçulu

Osman Yeltekin

KASTAMONU

Orhan Deniz

Sabri Keskin

Mustafa Topçular

Hasan Tosyalı

KAYSERİ

M. Şevket Doğan

Turhan Feyzioglu

Hayrettin Nakiboğlu

Vedat Ali Özkan

Enver Turgut

Mehmet Türkmenoğlu

KIRKLARELİ

Mehmet Atagün

Feyzullah Çarıkçı

Hasan Korkut

KIRŞEHİR

Cevat Eroğlu

Mustafa Kemal Güneş

KOCAELİ

Cevat Ademoğlu

Vehbi Engiz

Sabri Yahşi

KONYA

İrfan Baran

Bahri Dağdaş

Mustafa Kubilay İmer

İhsan Kabadayı

Necati Kalayeroğlu

İ. Etem Kılıçoğlu

Baha Müderrisoğlu

Tahsin Yılmaz Öztuna

Faruk Sükan

Vefa Tanır

KÜTAHYA

Ahmet Fuat Azmioğlu

Ali Erbek

Mesut Erez

İhan Ersoy

MALATYA

Ahmet Karaslan

İsmail Hakkı Şengüler

MANISA

Ertuğrul Akça

Mustafa Orhan Dant

C. Selçuk Gülmüşpala

Hilmi Okçu

Vehbi Sınmaz

Kâmil Şahinoğlu

Önel Şakar

MARAŞ

Atilla İmamoğlu

Veysi Kadioğlu

M. Zekeriya Kürşad

MARDİN

Esat Kemal Aybar

Abdülkadir Kermoğlu

Abdülkadir Özmen

Abdurrahim Türk

MUĞLA

Adnan Akarca

Mualâ Akarca

Ahmet Buldanlı

İzzet Oktay

MUŞ

Nimet Ağaoglu

Kasım Emre

NEVŞEHİR

Hüsamettin Başer

Esat Kirathoğlu

NİĞDE

M. Naci Çerezci

H. Avni Kavurmancıoğlu

M. Nuri Kodamanoğlu

Haydar Özalp

ORDU

Ata Bodur

Cengiz Ekinci

Hamdi Mağden

Kemal Şensoy

RİZE

Erol Akçal

Hasan Başçi Albayrak

Salih Zeki Köseoğlu

SAKARYA

Nuri Bayar

Yaşar Bir

Güngör Hun

M. Vedat Önsal

SAMSUN

Talât Asal

Mustafa Boyar

Doğan Kitaplı

Nafiz Yavuz Kurt

Hüseyin Özalp

Bahattin Uzunoglu

İsmet Yalçınar

SIIRT

Zeki Çeliker

Mehmet Nebil Oktay

SINOP

Hilmi Biçer

SIVAS

Enver Akova

Kadri Eroğan

Tevfik Koraltan

Yusuf Ziya Önder

TEKİRDAĞ

Orhan Öztrak

TOKAT

Hüseyin Abbas

İsmet Hilmi Balcı

Osman Hacıbaloglu

Mehmet Kazova

Beşit Önder

Yusuf Ulusoy

TRABZON

Ahmet İhsan Birincioğlu

Necati Çakroğlu

Ekrem Dikmen

Selâhattin Güven

Cevat Küçük

Ali Rıza Uzuner

URFA

Mehmet Aksoy

Necmettin Cevheri

Mehmet Ali Güklü

Bahri Karakeçili

UŞAK

Orhan Dengiz

M. Fahri Uğrasızoğlu

VAN

Mehmet Emin Erdiç

Kinyas Kartal

Fuat Türkoğlu

Mehmet Salih Yıldız

YOZGAT
İsmet Kapsız
Turgut Nizamoglu

Neşet Tanrıdağ
ZONGULDAK
Fuat Ak

Ahmet Nihat Akın
Ahmet Güner
S. Tekin Müftüoğlu
Kevni Nedimoğlu

[Reddedenler]

NIĞDE
Mevlüt Ocakcıoğlu
ORDU
Ferda Güley
SAKARYA
B. Turgut Boztepe
Hayrettin Uysal
SAMSUN
Yaşar Akal
ŞİRT
Adil Yaşa
TEKİRDAĞ
Yılmaz Alpaslan
TUNCELİ
Hüseyin Yenipınar
UŞAK
Adil Turan
ZONGULDAK
Bülent Ecevit

Kemal Okyay
KAYSERİ
Tufan Doğan Avşargil
Mehmet Yüceler
KIRKLARELİ
Beyti Arda
KONYA
Mustafa Üstündağ
MALATYA
Hakkı Gökçe
İsmet İnönü
MANİSA
Muammer Ertem
Mustafa Ok
MARAS
Mehmet Özdal
MUĞLA
Ali Döğerli
MUŞ
Nermin Neftçi

EDİRNE
Cevat Sayın
ELAZIĞ
Mehmet Aytuğ
ERZİNCAN
Hasan Çetinkaya
ERZURUM
Selçuk Erverdi
IÇEL
Celâl Kargılı
İSTANBUL
Mehmet Ali Aybar
Hüseyin Dolun
Neddet Uğur
Reşit Ülker
Lebit Yurdoğlu
İZMİR
Şeref Bakşık
M. Hulûsi Çakır
KARS
Kemal Güven

ADIYAMAN
Kâmil Kırkoğlu
Yusuf Ziya Yılmaz
ANKARA
Kemal Ataman
İbrahim Cüceoğlu
A. Sakıp Hicirimez
Osman Soğukpınar
Yusuf Ziya Yağcı
ARTVİN
Abdullah Naci Budak
BİTLİS
Kenan Mümtaz Akışık
BOLU
Kemal Demir
BURDUR
Nadir Yavuzkan
BURSA
Nail Atlı
ÇANKIRI
Nuri Çelik Yazıcıoğlu

[Çekinseler]

ERZURUM
Gıyasettin Karaca

SAMSUN
Nihat Kale

[Oya katılmayanlar]

ADANA
Ali Rıza Güllüoğlu
Şevket Yılmaz
AFYON KARAHİSAR
Mehmet Rıza Çerçel
Şevki Güler
Süleyman Mutlu
AGRI
Abdülkerim Bayazıt
Nevzat Güngör
Kasım Küfrevi
AMASYA
Vehbi Meşhur
Kâzım Ulusoy
ANKARA
Hüseyin Balan

Orhan Birgit
Sinan Bosna
Osman Bölükbaşı
Şinasi Özdenoğlu
Emin Paksüt
Suna Tural
Cengizhan Yorulmaz
ANTALYA
Ömer Buyrukçu
ARTVİN
Sabit Osman Avcı
(Başkan)
AYDIN
Kemal Ziya Öztürk
(Bşk. V.)
Mehmet Çelik

M. Kemal Yılmaz
BALIKESİR
Salih Zeki Altunbaş
Mehmet Niyazi Gürer
Mevlüt Yılmaz
BİLECİK
Mehmet Ergül
BİTLİS
Âbidin İnan Gaydalı (I.)
BURSA
Sadrettin Çanga
İbrahim Öktem
ÇANAĞKALE
Mustafa Çalıkoğlu
ÇANKIRI
Hazım Dağlı

Arif Tosyalıoğlu
ÇORUM
Cahit Angın
Ali Naki Ulusoy
DENİZLİ
İlhan Açıkahın
Fuat Avcı
Hüdaî Oral
EDİRNE
Veli Gülkan
ELAZIĞ
Ali Rıza Septioğlu
ERZİNCAN
Sadık Perinçek
Naci Yıldırım

ERZURUM

Fethullah Taşkesenlioğlu

ESKİŞEHİR**B. Sıtkı Karacaşehir****GAZİANTEP**

Şinasi Çolakoğlu (I.)

Muhittin Sayın

HATAY

Abdullah Cilli

M. Sait Reşat

İSPARTA

Hüsamettin Akmumen

İÇEL

Hilmi Türkmen

Çetin Yılmaz

İSTANBUL

Eşref Derinçay

İbrahim Elmah

Bahir Ersoy

Orhan Eyüboğlu

Orhan Kabibay

Rıza Kuş

Sezai Orkunt

Haydar Özdemir

M. Kâzım Özeke

İlhami Sancar

İZMİR

Coşkun Karagözoğlu

Talât Orhon

Şinasi Osma

Kemal Önder

Ali Naki Üner

KARS

Turgut Artaç

KASTAMONU

Muzaffer Akdoğanlı

Mehmet Seydibeyoğlu

KIRŞEHİR

Mustafa Aksoy

KONYA

Neemettin Erbakan (I.)

Sezai Ergun

Sadi Koçuş (I.)

Orhan Okay

Özer Ölçmen

KÜTAHYA

Mehmet Ersoy

Kemal Kacar

MALATYA

Mustafa Kaftan

MANİSA

Veli Bakırlı

Süleyman Çağlar

MARAŞ

M. Nejat Çuhadar

İbrahim Öztürk

MARDİN

Şevki Altındağ

Seyfi Güneştan

ORDU

Memduh Ekşi

Ata Topaloğlu

Orhan Vural

RİZE

Sami Kumbasar

SAMSUN

Kâmrân Evliyaoğlu

İlyas Kış

SİİRT

Selâhattin Oran

SİNOP

Hilmi İggüzar

Mustafa Kaptan

Tevfik Fikret Üvet

SİVAS

Vahit Bozalı (Bşk. V.)

Hüseyin Çınar

Ahmet Durakoğlu

Ekrem Kangal

M. Kemal Palaçoğlu

Mustafa Timisi

TEKİRDAĞ

Nedim Karahalil

Mustafa Sabri Sözeri

TOKAT

İsmail Hakkı Birler

TRABZON

Mehmet Arslantürk

Mehmet Ali Oksal

Ahmet Şener

TUNCELİ

Kenan Aral

URFA

Necati Aksoy

Vehbi Melik

YOZGAT

İsmail Hakkı Akdoğan

Abdullah Bağtürk

Celal Ahmet Sungur

ZONGULDAK

Hüseyin Baytürk

Fevzi Fırat

Cahit Karakaş

[Açık üyelikler]

Aydın	1	Kocaeli	1
Bursa	1	Malatya	1
Diyarbakır	1	Nevşehir	1
Edirne	1		—
Elâzığ	1		
Hatay	1	Yekûn	9

EK 42:

Diin Sarayhanebasında yapılan büyük işçi mitingine katılanlardan bir kısmı

Cumhuriyet, "Sarayhanebası Mitingine 100.000 İşçi İştirak Etti", 1 Ocak 1962, s. 1.

EK 43:

Türkiye'nin en eski matbaası durdu...

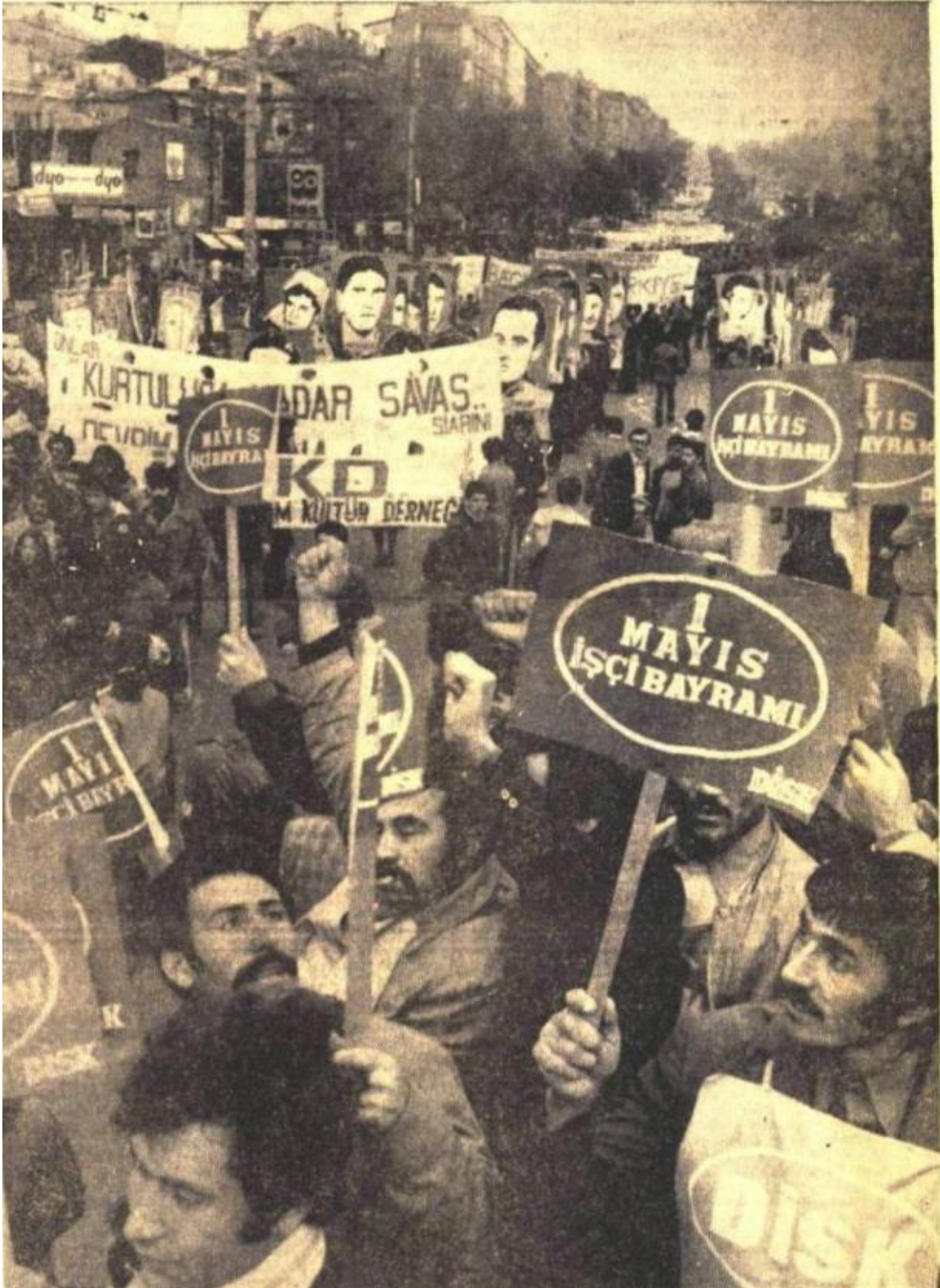

Istanbul Matbaasının işlerine son verilen işçileri önceki gün başlattıkları grevi sürdürüyorlar...

(Fotograf: Ali ALAKUŞ)

Cumhuriyet, "İstanbul Matbaasında 90 İşçi Hakkında Lokavt Uygulandı", 10 Ekim 1974, s. 1.

EK 44:

Cumhuriyet, "1 Mayıs İşçi Bayramı Kutlandı", 2 Mayıs 1976, s. 1.

EK 45:

Cumhuriyet, “1 Mayıs Ne Kadar da Güzel Başlamıştı”, 3 Mayıs 1977, s. 12.

EK 46:

Cumhuriyet, 6 Nisan 1946, s. 4.

EK 47:

Cumhuriyet, 28 Eylül 1959, s. 1

EK 48:

16 Şubat 1969 günü yaşanan Kanlı Pazar'da duvarlara tırmanan gençler ve kamalarla ve sopalarla gençlere saldıran karşıt grup. (Cumhuriyet, 17 Şubat 1969, s. 1).